Väestöliitto

Tuomas Martikainen ja Marja Tiilikainen (toim.)

MAAHANMUUTTAJANAISET: Kotoutuminen, perhe ja työ

Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007

”Maahanmuuttajanaiset:
Kotoutuminen, perhe ja työ

Tuomas Martikainen ja Marja Tiilikainen

Toim.

Maahanmuuttajanaiset:
Kotoutuminen, perhe ja työ

Väestöntutkimuslaitos

Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 46/2007

Väestöliitto
Väestöntutkimuslaitos

Kalevankatu 16 B 1 krs, PL 849, 00101 Helsinki

Puh. (09) 228 050, Fax (09) 612 1211

pop.inst@vaestoliitto.fi

www.vaestoliitto.fi

ISBN: 978–951–9450–78–0 (nid.)
ISBN: ISBN 978-952-226-002-4 (PDF)
ISSN: 0357–4725

Helsinki 2007

Vammalan Kirjapaino Oy

Esipuhe

Tämän kirjan toimittaminen on ollut mielenkiintoinen prosessi. Lähetimme kirjoituskutsun maaliskuussa 2006 Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seura ETMU ry:n postituslistalle ja tutkijoille, joiden arvelimme olevan asiasta kiinnostuneita. Havaitsimme nopeasti, että monet olivat toisistaan tietämättä pohtimassa hyvin samantapaisia kysymyksiä. Täten tämän kokoomateoksen laatiminen on tuonut yhteen alan kotimaisia tutkijoita ja luonut tuoreita verkostoja. Olisimme voineet toimittaa artikkeleita ”kovemmalla kädellä” ja tiivistää kokonaisuutta, mutta olemme tarkoituksellisesti jättäneet kirjaan tiettyä toistoa: tämä herättänee lukijan huomaamaan tiettyjen teemojen tärkeyden. Lisäksi alan kotimaisen tutkimuksen niukkuus puolustaa mielestämme sitä, että kokonaisuudessa on annettu tilaa myös ajoittaiselle päällekkäisyydelle.

Kirja on syntynyt Väestöliiton *Työyhteisöllinen tasa-arvo ja monikulttuurisuus* -projektissa, joka on ollut osa Euroopan Sosiaalirahaston rahoittamaa MONIKKO-hanketta. Kiitämme rahoittajia ja kaikkia hankkeesta vastaavia tahoja niistä puitteista, jotka ovat tehneet kirjan tekemisen mahdolliseksi. Tutkimusprofessori Kaisa Kauppisen työpanos MONIKKO-hankkeen onnistumiseksi on ollut keskeinen. Haluamme kiittää kaikkia kirjoittajia innokkuudesta ja kärsivällisyydestä tekstien kirjoitus- ja toimitustyön aikana. Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksen johtaja, dosentti Ismo Söderling, Väestöliiton monikulttuurisuusasioiden päällikkö, FT Anne Alitolppa-Niitamo sekä Åbo Akademin tutkija, dosentti Östen Wahlbeck lukivat käsikirjoituksen ensimmäisen version ja arvokkailla kommenteillaan paransivat sitä. Kiitämme myös FM Anu Isotaloa, joka kommentoi kirjan johdantolukua sekä niitä kahta nimetöntä arvioijaa, jotka lukivat Heli Hyvösen kirjoittaman, jatkossa väitöskirjakokonaisuuteen tarkoitetun artikkelin. Väestöntutkimuslaitoksella Ismo Söderlingin jatkuvan tuen lisäksi olemme kiitollisia assistentti Stina Fågelille, joka paneutui kirjan oikolukemiseen ja jonka ansiosta kirjan teksti on nyt huomattavasti aiempaa helppolukuisempi. Tärkeän

viimeistelytyön tekivät kirjan teknisestä toimittamisesta vastannut Mika Takoja Väestöntutkimuslaitokselta, taitosta vastannut Jouni Korkiasaari Siirtolaisuusinstituutista ja kannen suunnitellut Otto Paakkanen.

Tämä teos on eräänlainen välitilinpäätös tähänastisesta maahanmuuttajanaisia koskevasta tutkimuksesta Suomessa, ja uskomme sen antavan lukijalle aiempaa laajaalaisemman kuvan maahanmuuttajanaisten elämästä Suomessa. Lisäksi toivomme, että teos virittää tutkijat syventymään joihinkin teoksessa esiin nouseviin kysymyksiin ja etsimään uusia tutkimuskohteita.

Turussa ja Helsingissä 29.8.2007

Tuomas Martikainen ja *Marja Tiilikainen*

Sisällysluettelo

Esipuhe 5

1. Maahanmuuttajanaiset: Käsitteet, tutkimus ja haasteet 15
– *Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen*
1.1. Johdanto
1.2. Kirjan tausta
1.3. Käsitteistä
1.4. Kansainvälinen ja kotimainen tutkimus
1.4.1. Naiset osana kansainvälisiä muuttoliikkeitä
1.4.2. Kotoutuminen
1.4.3. Avioliitto, perhe ja sukupolvet
1.4.4. Työ
1.5. Kirjan artikkelit
Kirjallisuus

2. Maahanmuuttajaväestön sukupuolittuneisuus, perheellistyminen ja sukupolvisuus 38
– *Tuomas Martikainen*
2.1. Johdanto
2.2. Käsitteet, aineisto ja tutkimuskysymykset
2.3. Aineiston tarkastelu
2.3.1. Väestö syntymämaan ja äidinkielen mukaan
2.3.2. Maahanmuuttajat syntymämaan ja kansalaisuuden mukaan
2.3.3. Maahanmuuttajat muuttoiän mukaan
2.3.4. Maahanmuuttajien ikä- ja sukupuolirakenne
2.3.5. Maahanmuuttajat pääasiallisen toiminnan mukaan
2.3.6. Maahanmuuttajaperheet
2.3.7. Toinen sukupolvi
2.4. Maahanmuuttajasukupolvet ja lähitulevaisuuden muutokset
2.5. Yhteenveto ja pohdinta
Tilastot ja kirjallisuus

3. Sukupuoli etnisen itseymmärryksen keskiössä: Naiseus, avioliitto ja perhe Kosovon albaaninaisten puheessa 68
– *Minna Säävälä*
3.1. Sukupuoli ja muuttajuus
3.2. Aineisto
3.3. Kosovon albaanien diaspora
3.4. Historian taakka
3.5. Albaaninaiset ja perhe
3.6. Pyrkimys korkeaan syntyvyyteen
3.7. Avioliittoon
3.8. Päätteeksi
Kirjallisuus

4. Intian niemimaalta muuttaneiden naisten käsityksiä perheestä ja sukupuolirooleista 88

– *Tuomas Martikainen & Lalita Gola*

4.1. Johdanto
4.2. Aineisto ja menetelmät
4.3. Intialaisten ja nepalilaisten naisten elämää Suomessa
4.4. Perhe ja sukupuoli
4.4.1. Perhe- ja sukuideaalit peilinä
4.4.2. Naisen paikka kotona ja kodin ulkopuolella
4.5. Pohdinta
Kirjallisuus

5. Naiset maahanmuuttajien yhdistyksissä 105

– *Miikka Pyykkönen*

5.1. Johdanto
5.2. Maahanmuuttajayhdistykset Suomessa
5.3. Naiset maahanmuuttajayhdistyksissä
5.4. Maahanmuuttajanaisten yhdistykset
5.4.1. Monietniset naisten yhdistykset
5.4.2. Yksietniset naisten yhdistykset
5.5. Vapaita tiloja ja perinteiden prosessoijia
Internet-lähteet ja kirjallisuus

6. Venäläiset maahanmuuttajat ”naisystävällisessä” Pohjolassa: Kansalaisuus ja stigmatisoitunut identiteetti 125

– *Aino Saarinen*

6.1. Onko Pohjola ”naisystävällinen” myös maahanmuuttajille?
6.2. Haastattelut, metodi, analyysi ja tulkinta
6.3. Harmaat alueet työmarkkinoilla
6.4. Ansoja ”naisystävällisessä” sosiaaliturvassa
6.5. Sukupuolistunut väkivalta lähisuhteissa
6.6. Prostituutio-stigma ja kulttuurisen tunnustuksen puuttuminen
6.7. Haasteita muuttuville pohjoismaisille regiimeille
6.8. Stigmatisoitunut identiteetti ja kansalaisuus
Haastattelut
Kirjallisuus

7. ”Enemmän on ollut valoisia puolia”: Maahanmuutto osana elämäntarinaa 147

– *Sirkku Varjonen*

7.1. Ensimmäinen tarina (1997)
7.2. Toinen tarina (2005)
7.3. Työ, perhe ja sosiaaliset suhteet maahanmuuton kontekstissa
7.4. Lopuksi
Kirjallisuus

8. Maahanmuuttajanaiset väkivallan kohteena 163

– *Noora Ellonen & Kaija Korhonen*

8.1. Johdanto
8.2. Naisiin kohdistuva väkivalta käsitteenä
8.3. Naisiin kohdistuva väkivalta ilmiönä
8.4. Maahanmuuttajanaisten heikko asema

8.5. Kansainväliset ja kansalliset velvoitteet väkivaltaan puuttumiseksi
8.6. Maahanmuuttajanaiset väkivallan uhrina Suomessa
8.7. Tutkimuksen toteutus ja aineisto
8.8. Seksuaalinen väkivalta
8.9. Muu fyysinen väkivalta
8.10. Uhkaukset
8.11. Rikoksesta epäillyt
8.12. Lopuksi
Lait ja kirjallisuus

9. ”Koti on Suomessa mutta kotimaa on Viro”: Suomessa asuvien virolaisäitien transnationaaliset sosiaaliset tilat 190

– *Heli Hyvönen*

9.1. Johdanto
9.2. Tutkimuksen teoreettiset käsitteet
9.2.1. Transnationaalisuus
9.2.2. Naiset maahanmuuttajina ja äiteinä
9.3. Tutkimusmetodit ja aineisto
9.4. Janen tarina
9.5. Virolaisena Suomessa
9.5.1. ”Alussa ne muut virolaiset oli tärkeitä”
9.5.2. ”Mä olen ihan ammattilaisvirolainen”
9.6. Virolaisena äitinä Suomessa
9.6.1. ”Suomessa arki on helpompaa”
9.6.2. ”Mä puhun lapsille viroa ja opetan niille virolaisia leikkejä”
9.7. Sosiaaliset verkostot ja yhteydenpito Viroon
9.7.1. ”Äiti on aina tärkeä, mutta isä on vähän etäisempi”
9.7.2. ”Mulle [naispuoliset] sukulaiset on tosi tärkeitä”
9.7.3. ”Ei tarvitse olla sata ruplaa, tarvitsee olla sata ystävää”
9.8. Lopuksi
Haastattelut ja kirjallisuus

10. Äidit ja heidän lapsensa: Perhesuhteista neuvottelua ylirajaisissa perheissä 218

– *Pihla Siim*

10.1. Ylirajaiset perhesuhteet
10.2. Parisuhteen uudelleenarviointia
10.3. Perhesuhteiden dynamiikka ja perhetunteen vahvistaminen
10.4. Naisten sopeutuminen elämään Suomessa
10.5. Lopuksi
Lähteet ja kirjallisuus

11. Maahanmuuttajaäitien näkemyksiä ja kokemuksia päivähoidosta ja koulusta palveluina 245

– *Minna Zechner*

11.1. Johdanto
11.2. Tutkimuksen toteutus ja kohderyhmä
11.3. Kiinalaiset ja virolaiset Suomessa
11.4. Palveluihin hakeutuminen
11.5. Kokemukset palveluista
11.6. Palvelusta toiseen
11.7. Lopuksi
Kirjallisuus

12. Somaliäidit ja transnationaalinen perhe 266
– *Marja Tiilikainen*
12.1. Johdanto
12.2. Somaliasta Suomeen
12.3. Arjen kuosittelua
12.4. Ashan kasvatuspulmat
12.5. Noiduttu Faadumo
12.6. Hibon avioero
12.7. Lopuksi
Kirjallisuus

13. Työmarkkinoiden monenlaiset maahanmuuttajanaiset: Haaste suomalaiselle sukupuolijärjestelmälle 285
– *Tuula Joronen*
13.1. Johdanto
13.2. Tutkimuskysymykset ja aineisto
13.3. Maahanmuuttajaväestön rakenne ja alueellinen sijoittuminen Suomessa
13.4. Maahanmuuttajanaisten työmarkkina-asema Suomessa
13.5. Maahanmuuttajanaisten työllisyystilanteen taustalla olevia tekijöitä
13.5.1. Aktiivinen suuntautuminen työmarkkinoille
13.5.2. Koulutuserot
13.5.3. Työmarkkinoiden sukupuolittuneet rakenteet
13.5.4. Perhe ja lapset
13.6. Lopuksi
Lähteet ja kirjallisuus

14. Kotoutuminen sukupuolittuneille työmarkkinoille? Maahanmuuttajien työmarkkina-asema yli vuosikymmen Suomeen muuton jälkeen 312
– *Annika Forsander*
14.1. Lähtökohtia
14.1.1. Sukupuolisensitiivisyys maahanmuuttajatutkimuksessa
14.1.2. Aineistona pitkittäisrekisteri
14.1.3. Työyhteiskunta ja maahanmuuttajan paikka
14.2. Maahanmuuttajaväestö ja sukupuolitettu työmarkkina-asema
14.2.1. Taustaa
14.2.2. Onko sukupuolella oikeasti väliä ja kenelle?
14.2.3. Sukupuolijärjestelmän hierarkkinen paikanmääritys
14.3. Lopuksi
14.3.1. Aika parantaa
14.3.2. Sukupuolineutraali kotoutuminen?
Kirjallisuus

15. Maahanmuuttajanaiset entisen Neuvostoliiton alueelta: Resurssit ja sijoittuminen työmarkkinoille 335
– *Magdalena Jaakkola & Anni Reuter*
15.1. Työllistyminen ja erilaiset pääomat
15.2. Tutkimuskysymykset
15.3. Tutkimusaineisto
15.4. Tulokset – suuria eroja maahanmuuttoryhmien välillä
15.4.1. Äidinkielen ja sukupuolen mukainen työnjako
15.4.2. Kasautuva työttömyys

15.4.3. Ikääntyvien naisten ongelmat työmarkkinoilla
15.4.4. Työllisyystilanne paranee aikaa myöten
15.4.5. Koulutuksen vaikutus työllistymiseen
15.4.6. Maahanmuuton syy vaikuttaa työllistymiseen
15.4.7. Ydinperheiden äidit muita harvemmin työttömiä
15.4.8. Työllistyvätkö maahanmuuttajanaiset sosiaalisten verkostojen avulla?
15.4.9. Kasautuvaa työttömyyttä selittävät tekijät tärkeysjärjestyksessä
15.5. Tiivistelmä ja johtopäätökset
Kirjallisuus

16. Työllistymisen mahdollisuudet ja työn merkitys venäjänkielisille maahanmuuttajanaisille Pohjois-Karjalassa 359

– *Pirjo Pöllänen*

16.1. Johdanto
16.2. Tutkimuskysymykset, aineisto ja tutkimuksen kohderyhmä
16.3. Pohjois-Karjala maahanmuuttajan työllistymisympäristönä
16.4. Työllistymisen esteet naisten kertomuksissa
16.4.1. Kielitaitohypoteesi
16.4.2. Suomalaisten asenteet venäläisiä kohtaan
16.4.3. Koulutuskaan ei aina takaa työtä
16.4.4. Maaseudun pitkäaikaistyöttömyys koskettaa myös maahanmuuttajia
16.5. Mitä työ naisille merkitsee?
16.6. Lopuksi
Haastattelut ja kirjallisuus

17. Seitsemän maahanmuuttajanaisen polku työhön 379

– *Liisa Harakkamäki*

17.1. Johdanto
17.2. Tutkimuksen lähtökohdat
17.2.1. Integraatio ja työ
17.2.2. Tutkimuskysymykset, menetelmät ja aineisto
17.3. Seitsemän naisen tarinat
17.3.1. Elämä kotimaassa ja muutto Suomeen
17.3.2. Alkuvaiheet Suomessa: koti, koulutus vai kurssi?
17.3.3. Työssä
17.3.4. Edelleen työelämässä
17.3.5. Maahanmuuttajanaisten omat määritykset
17.4. Pohdinta
Kirjallisuus

18. Yhteenveto ja keskustelu 400

– *Marja Tiilikainen & Tuomas Martikainen*

18.1. Keitä ovat Suomen maahanmuuttajanaiset?
18.2. Maahanmuuttajanaiset, perhe ja arki
18.3. Työelämään osallistuminen
18.4. Kotoutuminen ja kotouttaminen
18.5. Lähitulevaisuuden haasteet ja tutkimuksen katvealueet

Asiasanahakemisto 409

Kirjoittajat 413

Taulukot

1.1. Yhteenveto maahanmuuttajien asemaan työmarkkinoilla vaikuttavista tekijöistä
2.1. Vieraskielisten osuudet Suomessa syntymämaan mukaan vuosina 1990, 1995, 2000 ja 2005
2.2. Naisten osuus ulkomailla syntyneistä, ulkomaan kansalaisista ja vieraskielisistä Suomessa vuosina 1990, 1995, 2000 ja 2005
2.3. Naismaahanmuuttajien osuus maahanmuuttajista syntymämaan mukaan Suomessa vuosina 1990, 1995, 2000 ja 2005
2.4. Suomen kansalaisten osuudet syntymämaittain vuosina 1990, 1995, 2000 ja 2005
2.5. Vuosina 1987–2005 Suomeen muuttaneet maahanmuuttoiän mukaan syntymämaittain, %
2.6. Suomessa ja ulkomailla syntyneet vieraskieliset, ikärakenne vuonna 2005, %
2.7. Maahanmuuttajien ikäjakauma syntymämaan mukaan vuonna 2005, %
2.8. Maahanmuuttajat pääasiallisen toiminnan mukaan syntymämaittain vuonna 2004, %
2.9. Maahanmuuttajien työvoimaosuudet ja työttömyysaste sukupuolen mukaan syntymämaittain vuonna 2004, %
2.10. Kansainväliset ja maahanmuuttajien parisuhteet Suomessa syntymämaan mukaan vuonna 2005
2.11. Toinen maahanmuuttajasukupolvi kansalaisuuden mukaan Suomessa vuonna 2005
2.12. Toinen maahanmuuttajasukupolvi rekisteröidyn äidinkielen ja sukupuolen mukaan Suomessa vuonna 2005
2.13. Toisen maahanmuuttajasukupolven ikärakenne Suomessa vuonna 2005
2.14. Ensimmäinen ja toinen maahanmuuttajasukupolvi ikäryhmittäin Suomessa vuonna 2005
4.1. Haastateltujen intialaisten ja nepalilaisten naisten tiedot (N=16)
5.1. Naisten lukumäärät eri yhdistystyyppien hallituksissa Tampereella ja Jyväskylässä vuonna 2005
8.1. Vuonna 2005 poliisin tietoon tulleet ulkomaalaistaustaisiin naisiin / tyttöihin kohdistuneet seksuaalirikokset rikosnimikkeiden mukaan
8.2. Ulkomaalaistaustaisiin naisiin / tyttöihin kohdistuneiden seksuaalirikosten uhrien yleisimmät kansalaisuudet ja syntymämaat, (N=79), rikos/100
8.3. Vuonna 2005 poliisin tietoon tulleet ulkomaalaistaustaisiin naisiin / tyttöihin kohdistuneet väkivaltarikokset rikosnimikkeiden mukaan
8.4. Ulkomaalaistaustaisiin naisiin / tyttöihin kohdistuneiden väkivaltarikosten uhrien yleisimmät kansalaisuudet ja syntymämaat, (N=864), rikos/100
8.5. Ulkomaalaistaustaisiin naisiin / tyttöihin kohdistuneiden uhkausten uhrien yleisimmät kansalaisuudet ja syntymämaat, (N=261), rikos/100
11.1. Suomessa asuvien Virosta sekä Kiinasta tulleiden osuudet kielen ja kansalaisuuden mukaan kaikista vieraskielisistä/ulkomaan kansalaisista vuonna 2005, %
11.2. Viron, Kiinan ja Suomen kansalaisten osuudet koulutusasteen mukaan % näiden maiden kansalaisista Suomessa vuonna 2004
11.3. Virolaiset ja kiinalaiset perheet miehen/naisen äidinkielen ja kansalaisuuden mukaan % kaikista vieraskielisistä/ulkomaan kansalaisista Suomessa vuonna 2004
13.1. Ulkomaalaistausta ja naisten osuus (%) 15–64-vuotiaista maahanmuuttajista Suomessa vuonna 2005
13.2. Työikäisen väestön alueellinen jakautuminen (%) äidinkielen ja sukupuolen mukaan vuonna 2004

13.3. Kantaväestön ja maahanmuuttajaväestön jakautuminen alueittain (%) Suomessa vuonna 2005
13.4. Miesten ja naisten työllistymiserot Suomessa vuonna 2004 äidinkielen ja koulutustason mukaan
13.5. Työllisten osuus työikäisistä (%) sukupuolen, äidinkielen ja koulutusasteen mukaan suurissa kaupungeissa ja koko maassa vuonna 2004
13.6. Työttömien osuus työvoimasta (%) sukupuolen, äidinkielen ja koulutusasteen mukaan suurissa kaupungeissa ja koko maassa vuonna 2004
13.7. Vuosina 1989–2004 Suomeen muuttaneiden työllisyys, työttömyys ja yrittäjyys pääkaupunkiseudulla vuonna 2004
13.8. Pääkaupunkiseudulla, Turussa ja Tampereella asuvien venäläisten sekä pääkaupunkiseudulla asuvien virolaisten, vietnamilaisten ja somalialaisten koulutustaso vuonna 2002 maahanmuuttoajankohdan mukaan
14.1. Vuosina 1989–1993 (N= 10 485) Suomeen tulleet maahanmuuttajat pääasiallisen toiminnan ja sukupuolen mukaan vuosina 1997 (N=8 556), 2001 (N=8 048) ja 2004 (N=7 645), %
14.2. Maahanmuuttajat erilaisilla työurilla sukupuolen mukaan vuonna 1997 (N=8 556) ja vuonna 2004 (N=5 399), %
15.1. Entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneiden maahanmuuttajien pääasiallinen toiminta äidinkielen ja sukupuolen mukaan vuonna 2001 (%)
15.2. Entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneiden naisten ja miesten sosioekonominen asema vuonna 2001 (%)
15.3. Maahanmuuttajanaisten sosioekonominen asema jommassakummassa maassa saadun korkeimman koulutuksen mukaan (%)
15.4. Maahanmuuttajanaisten työttömyyskuukausien määrää viimeksi kuluneiden 24 kuukauden aikana selittävät tekijät tärkeysjärjestyksessä MC-analyysin mukaan
16.1. Pohjois-Karjalan ulkomaalaiset työnhakijat kansalaisuuden mukaan vuonna 2005
16.2. Ulkomaalaiset työnhakijat Pohjois-Karjalassa työvoimatoimistoittain vuonna 2005

Kuviot

2.1. Ulkomailla syntyneet jaettuna maahanmuuttajiin, paluumuuttajiin ja ulkomailla syntyneisiin suomalaisiin Suomessa vuosina 1990, 1995, 2000 ja 2005. Tämän lisäksi kuviossa esitetään ulkomaan kansalaisten ja vieraskielisten määrällinen kehitys vuosina 1990–2005.
8.1. Uhrin suhde epäiltyyn maahanmuuttajanaisiin / tyttöihin kohdistuneissa seksuaalirikoksissa, % (N=79)
8.2. Uhrin suhde epäiltyyn maahanmuuttajanaisiin / tyttöihin kohdistuneissa väkivaltarikoksissa, % (N=864)
8.3. Uhrin suhde epäiltyyn ulkomaalaistaustaisiin naisiin / tyttöihin kohdistuneissa uhkauksissa, % (N=261)
13.1. Yhden vanhemman perheiden osuus (%) lapsiperheistä ja lasten määrä yhden ja kahden vanhemman perheissä äidinkielen mukaan Helsingissä 1.1.2005
14.1. Vuosina 1989–1993 Suomeen tulleiden maahanmuuttajien siviilisäädyn muutokset sukupuolen mukaan vuosina 1997, 2000, 2001 ja 2004 (N=7 645)
15.1. Maahanmuuttajanaisten työttömyyskuukausien määrä viimeisten 24 kuukauden aikana äidinkielen mukaan (%)

15.2. Maahanmuuttajanaisten työllisyystilanne viimeisten 24 kuukauden aikana itse arvioidun suomen kielen puhetaidon mukaan (%)
15.3. Maahanmuuttoikä ja kasautuva työttömyys maahanmuuttajanaisten äidinkielen mukaan (%)
15.4. Maahanmuuttajanaisten kasautuva työttömyys äidinkielen ja Suomessa asutun ajan mukaan (%)
15.5. Ulkomailla tai Suomessa saatu korkein koulutus ja kasautuva työttömyys maahanmuuttajanaisten Suomessa asutun ajan mukaan (%)
15.6. Maahanmuuttajanaisten työllisyystilanne maahanmuuton syyn mukaan (%)
15.7. Kasautuva työttömyys perhetyypin mukaan (%)
15.8. Maahanmuuttajanaisten suomen kielen taito sosioekonomisen aseman mukaan (%)
15.9. Maahanmuuttajanaisten ystäväverkostojen etninen rakenne eri ammattiryhmissä (%)

Maahanmuuttajanaiset

Käsitteet, tutkimus ja haasteet

1

Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen

1.1. Johdanto

Suomen maahanmuuttajaväestöstä noin puolet on naisia. Näin ei ole kuitenkaan ollut aina, vaan vielä ennen 1990-luvun puoliväliä Suomen maahanmuuttajaväestö oli miesvoittoista. Tällöin naisten määrä alkoi kasvaa erityisesti perheenyhdistämisten, avioliittojen ja paluumuuton ansiosta. Naisten osuus eri maista tulleiden maahanmuuttajien keskuudessa kuitenkin vaihtelee huomattavasti. Maahanmuuttajanaiset ovat keskimäärin suomalaisia naisia nuorempia, mikä näkyy muun muassa korkeampana hedelmällisyytenä. Myös kulttuuriset odotukset ja ihanteet vaikuttavat lasten lukumäärään. Kansainvälisestä tutkimuksesta tiedämme, että kansainvälinen muuttoliike, etnisyys, maahanmuutto ja niihin liittyvät ilmiöt ovat sukupuolittuneita. Miesten ja naisten muuttosyyt, kotoutuminen ja uuden elämän aloittaminen kulkevat usein eri ratoja. Sukupuolen lisäksi tähän vaikuttavat myös muut seikat kuten ikä, koulutus, kielitaito ja henkilökohtaiset ominaisuudet. Suomalaisessa muuttoliike- ja maahanmuuttotutkimuksessa sukupuolinäkökulmaa ei ole toistaiseksi otettu laajasti huomioon.

Tämän teoksen tavoitteena on tuoda naiset suomalaisen maahanmuuttotutkimuksen keskiöön. Maahanmuuttotutkimus on ollut pitkälti sukupuolisokeaa, joten yhtälailla miehiin keskittyvälle tutkimukselle on suuri tarve. Naisia koskevalle tutkimukselle on kuitenkin erityinen perustelu, sillä monet vallitsevat teoriat, näkökulmat ja oletukset ovat pitkälti pohjautuneet miesmaahanmuuttajien tilanteisiin ja kokemuksiin. Esimerkiksi 1960- ja 1970-lukujen työmuuttoa Eurooppaan tutkittiin kauan vain miesten muuttona, vaikka myös huomattava määrä naisia oli siirtolaisten joukossa. Jo naisten

tavoittaminen tutkimuksiin voi olla vaikeampaa kuin miesten, jotka liikkuvat useammin julkisilla areenoilla kuin enemmän kodin piirissä olevat naiset. Naisten äänen tavoittamiseksi sitä pitää erityisesti etsiä ja kuunnella. Suomessa maahanmuuttajanaisten asemaan kiinnitettiin ensimmäisen kerran laaja-alaista huomiota 1990-luvun puolivälissä, jolloin Pakolaisuus- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta asetti työryhmän asiaa selvittämään (Maahanmuuttajanaiset Suomessa 1997).

Kirja luo aikaisempaa monipuolisemman kuvan maahanmuuttajanaisista Suomessa ja tuo esille sen monimuotoisen kudelman, jossa naiset luovat nykyistä elämäänsä. Haluamme myös nostaa esille naisten moninaisuuden ja sitä kautta haastaa yksiulotteista kuvaa ”maahanmuuttajanaisesta”. Kirjan pääteemat liikkuvat kotoutumisen, perheen ja työn välimaastossa. Tämä kirjan kirjoittamiseen on osallistunut yhteensä 18 henkilöä ja siinä on 17 artikkelia, jotka tarkastelevat maahanmuuttajanaisia Suomessa useasta eri näkökulmasta. Kirjan artikkeleihin viitataan teoksen sisällä kirjoittamalla kirjoittajan sukunimi kapiteelilla, esim. Siim.

Kirjan artikkelit perustuvat varsin mittavaan laadulliseen ja tilastolliseen aineistoon, joka on suurelta osin myös uutta. Yhteenlaskettuna kirjoittajien käytössä on ollut noin 200 erilaista haastattelua (Harakkamäki; Hyvönen; Martikainen & Gola; Pyykkönen; Pöllänen; Saarinen; Siim; Säävälä; Tiilikainen; Zechner) ja muuta laadullista aineistoa, kuten elämäkertakirjoituksia (Varjonen), havainnointia (Hyvönen) ja pitkäaikaista etnografiaa (Tiilikainen). Aineistoa on kerätty Suomen lisäksi Venäjällä, Virossa, Ruotsissa, Norjassa ja Somaliassa. Lisäksi on käytetty suuria Tilastokeskuksen aineistoja mm. elinolot-, perhe-, työssäkäynti- ja väestötilastoista (Joronen; Martikainen), *Maahanmuuttajien elinolot* -tutkimuksesta (Jaakkola & Reuter; Joronen) ja ns. maahanmuuttajien pitkittäisaineistosta (Forsander; Joronen). Myös poliisiasiain tietojärjestelmän aineistoa on käytetty yhdessä artikkelissa (Ellonen & Korhonen). Käytettävissä ollutta aineistoa voidaan pitää poikkeuksellisen laajana ja monipuolisena.

1.2. Kirjan tausta

Kirjahanke niveltyy osaksi MONIKKO -kehittämis- ja tutkimushanketta, joka on toiminut pääkaupunkiseudulla vuosina 2005–2007. Työterveyslaitoksen johtama hanke on pyrkinyt purkamaan sukupuolten välistä segregaatiota suomalaisilla työmarkkinoilla, eli sitä miten naiset ja miehet eriytyvät eri aloille ja ammatteihin. Monikkoon ovat osallistuneet Työterveyslaitoksen lisäksi Väestöliiton Väestöntutkimuslaitos, WoM Oy ja Diversa Consulting. Hanke on ollut Euroopan Sosiaalirahaston (ESR) EQUAL-aloiteohjelman rahoittama. Hankkeen kotisivuilla (*http://www.monikko.net/)* on lisätietoa projektista.

Tämä kirja on osa *Työyhteisöllinen tasa-arvo ja monikulttuurisuus* -alahanketta, jonka on toteuttanut Väestöliiton Väestöntutkimuslaitos. Tutkimuspainotteisen hankkeen perimmäisenä tavoitteena on lisätä maahanmuuttajanaisten työllistymistä ja työhön osallistumista sekä vaikuttaa heidän työuralla etenemiseensä, työssä viihtymiseensä ja jaksamiseensa. Lisäksi projektissa pyritään lisäämään viranomaisten ja työnantajien tietoutta maahanmuuttajanaisten sopeutumiseen vaikuttavista mekanismeista sekä ylipäätään maahanmuuttajanaisten työllistymisen esteistä. Hankkeen keskeinen käytännön päämäärä on siis tiedon tuottaminen ja levittäminen tästä toistaiseksi heikosti tutkitusta aihepiiristä. Tähän liittyen on jo tuotettu raportit *Maahanmuuttajaprojektit: hankkeet ja hyvät käytännöt* (Ruhanen & Martikainen 2006) ja *Kykyjen mosaiikki? Suomalaisten asiantuntijoiden näkemyksiä moninaisuudesta työelämässä vuonna 2020* (Moisio & Martikainen 2006).

1.3. Käsitteistä

Maahanmuuttotutkimukseen liittyy joukko käsitteitä, joista tässä yhteydessä tarkastelemme muutamia.[1] Maahanmuuttajaväestöstä puhuttaessa käytetään yleisesti tilastollisia ja lainsäädännöllisiä käsitteitä *ulkomaan kansalainen*, *ulkomailla syntynyt* ja *vieraskielinen*. Ulkomaan kansalaisella ei yleensä ole Suomen passia, mutta hän on voinut syntyä Suomessa. *Kaksois-* tai *monikansalaiset* ovat useamman kuin yhden valtion kansalaisia ja heitä on Suomessa kasvava määrä, sillä vuoden 2003 uudessa kansalaisuuslaissa kaksoiskansalaisuuden saantia on helpotettu ja laajennettu (Ronkainen 2006). Lisäksi monet ulkomailla syntyneet ovat jo saaneet Suomen kansalaisuuden, joten he ovat tässä mielessä suomalaisia. Ulkomailla syntynyt taas voi olla etniseltä taustaltaan suomalainen tai jokin muu. Nykyään on yhä tavanomaisempaa, että monet perheet viettävät muutaman vuoden ulkomailla töissä tai opiskellen, ja myös saavat siellä lapsia. Vieraskielinen puolestaan viittaa siihen, että henkilön äidinkieli on jokin muu kuin suomi, ruotsi tai saame, jotka tilastoissa lasketaan kotimaisiksi kieliksi. Monet vieraskielisistä ovat tänä päivänä ulkomailla syntyneitä, mutta Suomessa syntyneiden vieraskielisten määrä on koko ajan kasvussa.

---

1 Käsitteisiin liittyen on olemassa useita hyviä suomenkielisiä johdantoja, joista voi tutustua perusteellisemmin termien käsitehistoriaan ja niiden käytön rajoituksiin. Esimerkiksi Anna Rastaan, Laura Huttusen ja Olli Löytyn (2005) toimittama *Suomalainen vieraskirja: kuinka käsitellä monikulttuurisuutta* on hyvä katsaus aiheeseen. Internetistä lyhyitä esittelyjä kaipaava löytää vastauksia mm. *Yhdenvertaisuus.fi*-sivustolta. Muita käyttökelpoisia lähteitä ovat mm. *Maahanmuuttaja asiakkaana* (Räty 2002), *Monietnisyys, yhteiskunta ja työ* (Forsander ym. 2001) ja *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla* (Martikainen 2006).

Kansalaisuus viittaa esimerkiksi Suomen valtion jäsenyyteen oikeuksineen ja velvollisuuksineen. *Kansallisuus* puolestaan viittaa kansalliseen identiteettiin tai etnisyyteen kuten ”suomalaisuuteen” tai ”venäläisyyteen”. Nämä kaksi asiaa on hyvä erottaa toisistaan käsitteellisellä tasolla, vaikka ne käytännössä usein limittyvät toisiinsa. Monikulttuurisuus haastaa jossain määrin kansallisvaltion ideologiaan kuuluvaa kansalaisuuden ja kansallisuuden välistä yhteyttä (Saukkonen 2005).[2] Näin saatetaan puhua esimerkiksi suomenvietnamilaisista tai amerikansuomalaisista. *Uussuomalainen* on samansuuntainen käsite, jolla on yritetty korvata kömpelöiksi tai leimaaviksi koettuja aiempia ilmauksia kuten maahanmuuttaja, *maahanmuuttajataustainen* tai *toisen/kolmannen sukupolven maahanmuuttaja*. Ulkomaalaistaustaisista puhuttaessa käytetyin käsite on kuitenkin toistaiseksi *maahanmuuttaja*, jolla yleisesti ottaen tarkoitetaan ulkomailla syntynyttä henkilöä. *Paluumuuttaja* on etnisesti suomalainen henkilö, joka on muuttanut Suomeen asuttuaan pysyvästi ulkomailla tai joka on syntynyt siellä. Kuitenkin myös Venäjältä ja muualta entisen Neuvostoliiton alueelta tulleista suomalaistaustaisista paluumuuttajista kuten inkeriläisistä käytetään usein maahanmuuttaja-nimitystä.

Erotuksena maahanmuuttajista puhutaan usein *kantaväestöstä* ja *valtaväestöstä*. Kantaväestön käsitteeseen sisältyy ajatus pitkästä asuinhistoriasta, yhteisistä geeneistä, kulttuurista ja kielestä, ehkä uskonnostakin. Täten se on varsin lähellä perinteistä ymmärrystä kulttuuri- tai etnisestä ryhmästä, jota on myös voimakkaasti kritisoitu (Bauman 2000). Puhe suomalaisesta tai laajemmin länsimaisesta kulttuuritaustasta viittaa tähän. Tässä kirjassa suosimme käsitettä valtaväestö, joka kuvastaa eri ryhmien erilaista valta-asemaa, vaikka osa kirjoittajista käyttääkin käsitettä kantaväestö.[3]

Termit *pakolainen* ja *turvapaikanhakija* viittaavat henkilöiden maahantulosyyhyn ja lailliseen statukseen, joka vaikuttaa heidän oikeuksiinsa ja mahdollisuuksiinsa kuten esimerkiksi kotipaikkaoikeuteen ja työntekomahdollisuuksiin. Pakolaiset ovat saapuneet maahan joko ns. *kiintiöpakolaisina* ulkomaisilta pakolaisleireiltä tai alun perin itsenäisesti turvapaikanhakijoina. Turvapaikan saaneilla on erilaisia oikeuksia ulkomaalaisviraston myöntämästä statuksesta riippuen. *Perheenyhdistämisestä* on kyse silloin, kun Suomessa oleskeluluvan saanut henkilö hakee ulkomailla asuvalle perheelleen luvan tulla Suomeen. *Siirtolaisella* viitataan useimmiten *työperäiseen maahanmuuttoon*.

---

2 Nationalismin ja kansalaisuuden tutkimus on tällä hetkellä varsin vireää. Hyvänä johdantona aihepiiriin toimii Jukka Pakkasvirran ja Pasi Saukkosen (2005) toimittama *Nationalismit*-kirja.

3 Tässä yhteydessä emme tarkemmin pura näitä käsitteitä tai pohdi esimerkiksi valtaväestön sisäisiä jakoja (aiheesta enemmän, esim. Forsander 2001; Lepola 2000; Paananen 1999).

Etnisyydellä viitataan henkilön itsensä kokemaan identiteettiin eli itseymmärrykseen jonkin kulttuuriryhmän jäsenenä. Identiteetit eivät kuitenkaan ole täysin neuvoteltavissa, vaan tilanteeseen vaikuttaa myös ko. ryhmän asema tietyssä yhteiskunnassa. *Etnisen hierarkian* alapäässä olevilla ryhmillä on yleensä huomattavasti pienemmät mahdollisuudet vaikuttaa asemaansa. Tässä yhteydessä on tosin viitteitä siitä, että identiteettien jousto on sukupuolittunut, eli tilanne voi vaihdella suurestikin sukupuolen mukaan. Carola Suárez-Orozcon ja Desirée Qinin (2006: 179–181) mukaan tytöillä on enemmän mahdollisuuksia identiteettien joustoon kuin pojilla, jotka kohtaavat etniset stereotypiat voimakkaammin. Nykyisin etnisyyttä ei enää pidetä biologiseen perimään liittyvänä muuttumattomana ominaisuutena, vaan ajankohtainen etnisyyttä, kulttuuria ja identiteettiä käsittelevä kirjallisuus nostaa usein esille niiden joustavuuden, muuttuvuuden ja tilannekohtaisuuden. Tätä tilaa on kuvattu muun muassa *kreolisaation* ja *hybridisyyden* käsitteillä (Hannerz 1996; Nederveen Pieterse 1995).

Integraatiolla tarkoitetaan sitä prosessia, jonka aikana maahanmuuttaja asettuu ja tulee osalliseksi uuteen elinympäristöönsä muun muassa sosiaalisesti, taloudellisesti ja poliittisesti. Suomalaisessa viranomaispuheessa kuten myös tutkimuksessa tällöin puhutaan usein *kotoutumisesta*, jolla yleensä tarkoitetaan samanaikaista osallistumista uuteen yhteiskuntaan sekä oman kulttuurin ja kielen säilyttämistä. Tätä pidetään yleensä parhaimpana kotoutumismallina. Muita mahdollisuuksia ovat mm. *assimilaatio* eli sulautuminen, *segregaatio* eli eristäytyminen ja *marginalisaatio* eli syrjäytyminen (Berry ym. 2002; Liebkind 2000). Sopeutuminen ympäröivään yhteiskuntaan etenee yleensä hieman eritahtisesti ja eri tavoin eri elämänalueiden osalta. Tällöin puhutaan yleensä segmentoituneesta eli lohkoutuneesta sopeutumisesta. Näin ollen esimerkiksi kulttuurinen sopeutuminen, työelämäintegraatio ja kielenoppiminen voivat kehittyä eri nopeudella (esim. Portes & Rumbaut 2001). Eri yhteiskunnissa kuten myös eri tutkimusperinteissä sopeutumisprosessin käsitteellinen ymmärrys ja nimitykset eroavat jonkin verran, mutta edellä kuvattu ymmärrys kotoutumisesta on toistaiseksi hallitseva Suomessa.

Feministiseen ja sukupuoleen keskittyvään tutkimukseen on vakiintumassa *intersektionaalisuuden* käsite, joka viittaa siihen tapaan, jolla erilaiset itse luodut ja ulkopuoliset määritelmät ja tekijät vaikuttavat ihmisten elämässä samanaikaisesti, mutta eri tavoin eri tilanteissa. Käsite auttaa pitämään mielessä, että sukupuolen lisäksi myös etninen tausta, sukupuolinen suuntautuminen, ihonväri, uskonto, kansalaisuus, luokka, sosioekonominen asema, ikä, fyysinen toimintakykyisyys jne. ovat samanaikaisesti läsnä. Intersektionaalisuuden avulla on mahdollista hahmottaa esimerkiksi moninkertaista syrjintää ja purkaa sen tekijöitä. Sukupuolella on biologisen ulottuvuuden lisäksi myös sosiaalinen ulottuvuus (Brah & Phoenix 2004; Staunæs 2003). *Sosiaalinen sukupuoli* (engl. *gender*), kuten esimerkiksi naisellinen tai miehinen käytös, on kulttuurisesti ja sosiaalisesti rakentunut. Sosiaalisesti rakentuneet sukupuolikäsitykset ja -identiteetit

sekä sukupuolittuneet valtasuhteet ovatkin osa laajempaa *sukupuolijärjestelmää*, joka määrittelee eri sukupuolille sopivat ja yleisesti hyväksytyt toimintatavat. Esimerkiksi *patriarkaatilla* tarkoitetaan sukupuolijärjestelmää, jossa miehillä on ylivalta naisiin nähden.

Monet edellä mainituista käsitteistä ovat kiisteltyjä ja ne sisältävät yleisessä kielenkäytössä erilaisia arvolatauksia. Maahanmuuttajat esimerkiksi saattavat kysyä, kuinka kauan tarvitsee asua Suomessa, kunnes saa olla ”suomalainen”. Tämän kirjan ”maahanmuuttajanaiset” ovat valtaosin Suomeen vajaan kahdenkymmenen vuoden aikana muuttaneita työikäisiä naisia. Naisten taustat, muuttosyyt ja elämäntilanteet vaihtelevat, mutta yhdistävänä tekijänä on maahanmuuttajanaisten ensimmäisen sukupolven tilanne ja kokemukset Suomessa. Kirjan eri artikkeleissa avataan edellä mainittuja käsitteitä, samoin kuin naisten erilaisia rooleja ja mahdollisuuksia perheessä ja suomalaisessa yhteiskunnassa.

1.4. Kansainvälinen ja kotimainen tutkimus

Maailmanlaajuisesti naisia, kansainvälistä muuttoliikettä ja näihin liittyviä aiheita tutkitaan enenevässä määrin. Tässä yhteydessä tyydymme nostamaan esille eräitä tämän teoksen kannalta keskeisiä tutkimuskohteita, -tuloksia ja -näkökulmia. Viittaamme katsauksessamme erityisesti seuraaviin lähteisiin, joihin on koottu kattavasti viime vuosien ja vuosikymmenien tutkimusta: IMISCOE-tutkimusverkostossa laadittu *Gender, Age and Generations* -katsaus (King ym. 2004), *International Migration Review* -lehden teemanumero kansainvälisestä muuttoliikkeestä ja gender-tutkimuksesta (IMR 2006) sekä YK:n (2005) tuottama *2004 World Survey on the Role of Women and Development*.[4]

1.4.1. Naiset osana kansainvälisiä muuttoliikkeitä

Muuttoliikkeen ja sukupuolen tutkimuksessa eri oppialoista sosiologian ja antropologian vaikutus on ollut merkittävä. Yleisistä tieteellisistä taustatekijöistä postmoderni filosofia ja ns. kielellinen käänne vaikuttivat voimakkaasti etenkin kiinnostuksen alkuvaiheessa, kuten myös näihin läheisesti liittyvä sosiaalinen konstruktivismi (Curran ym. 2006; Donato, ym. 2006: 4–5; Mahler & Pessar 2006). Sittemmin su-

[4] Näistä erityisesti kahta ensin mainittua voi suositella aihepiiristä syvemmin kiinnostuneille (myös Kofman ym. 2000). Suositeltava johdantoteos yleisistä muuttoliikkeisiin liittyvistä teoreettisista keskusteluista on Stephen Castlesin ja Mark Millerin (2003) *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*.

kupuoleen liittyvästä tutkimuksesta on tullut hyvin monitieteinen ja -metodinen ala. Seuraavassa katsauksessa keskitymme erityisesti naisiin liittyviin tutkimustuloksiin kirjamme teeman mukaisesti, ja käsittelemme limittäin kansainvälistä ja kotimaista alan kirjallisuutta.

Muuttoliiketutkijat ovat aina olleet tietoisia naisten muutoista, mutta laajempi sukupuolinäkökulma aiheeseen on syntynyt vasta 1960-luvun feministisen kritiikin seurauksena. Kritiikki kohdistui muuttoliiketeorioiden sukupuolisokeuteen, ainoastaan miesten tilanteen huomioonottavaan tutkimukseen ja naisten omaehtoisen toiminnan aliarvioimiseen. Perusväite oli, että ellei sukupuolta oteta huomioon, niin kummankaan sukupuolen asemaa ei voida täysin ymmärtää. Yksinkertaisimmillaan tämä tarkoittaa sukupuolen ottamista kaikessa tutkimuksessa yhdeksi muuttujaksi, jonka yhteyksiä muihin tekijöihin pohditaan. Pidemmälle vietynä näkökulma auttaa hahmottamaan muuttoliikkeiden ja yhteiskuntien sukupuolittuneita rakenteita. Tämä avaa mahdollisuuksia kritiikille, emansipaatiolle ja voimauttamiselle (engl. *empowerment*), mitkä ovatkin klassisen feministisen tutkimuksen tavaramerkkejä (Donato ym. 2006: 1–10; King 2004: 33–35).

Muuttoa maasta toiseen edeltää yleensä pidempi tai lyhyempi pohdinta siitä *minne* lähdetään, *miksi* lähdetään, *miten* lähdetään, *koska* lähdetään ja ennen kaikkea *kuka tai ketkä* lähtevät. Jo tätä vaihetta ohjaavat erilaiset sukupuolittuneet normit, odotukset ja tavoitteet. Naisiin kohdistuu usein miehiä enemmän paineita kulttuurisen yhteisön ylläpitämiseen, ja onkin tavanomaista, että pioneerimuuttajia ovat nuoret miehet. Miehet ovat tyypillisesti ensimmäisiä lähtijöitä myös silloin, kun odotettavissa on pitkä ja vaarallinen matka. Naiset ja lapset seuraavat ehkä aikanaan perässä. Toisaalta esimerkiksi kysyntä tiettyjen alojen ammattilaisista saattaa ohjata muuttovirtoja sukupuolittuneesti. Sairaan- ja lastenhoitajat ovat monin paikoin naisia, ja heitä rekrytoidaan työvoimapulan vallitessa aktiivisesti yli rajojen. Muuttopäätökseen vaikuttavat siis sekä lähtömaan ja -yhteisön tilanne että vastaanottavan maan politiikka (Mahler & Pessar 2006).

Muuttoliiketutkijat Stephen Castles ja Mark Miller (2003: 9) mainitsevat yhdeksi tämän päivän kansainväliseksi megatrendiksi muuttoliikkeen naisistumisen, jolla viitataan kasvavaan naismuuttajien määrään. Tosin Ernest Ravenstein huomautti kuuluisissa muuttoliikelaeissaan jo vuonna 1885, että naiset ovat alttiimpia muuttamaan kuin miehet (King ym. 2004). Huomio ei kuitenkaan aikanaan herättänyt suurempaa kiinnostusta. Castlesin ja Millerin näkemys onkin paremmin ymmärrettävissä toisen maailmansodan jälkeisessä kontekstissa, jota he ensisijaisesti käsittelevät. Naisten laajamittainen muutto ei siis sinänsä ole uusi asia, mutta se, että kasvava määrä naisia muuttaa itsenäisesti, on uutta.

Maahanmuuttosyy on merkityksellinen varsinkin uudessa maassa oleskelun alkuvaiheessa. Maahanmuuttajanaisen elämä ja häneen kohdistuvat odotukset niin perheen, oman etnisen yhteisön kuin suomalaisen yhteiskunnankin taholta näyttäytyvät erilaisina, mikäli kyseessä on *työperäinen maahanmuutto* – jolloin hänellä on tulovaiheessa työpaikka jo odottamassa tai ainakin odotukset sen löytymisestä vahvat – tai mikäli hän muuttaa maahan *parisuhteen* tai *perheenyhdistämisen* johdosta. Myös hänen omat tarpeensa ja suunnitelmansa ovat erilaisia eri elämäntilanteessa. Esimerkiksi *opiskelumuuttoon* sisältyy usein toive sosiaalisesta noususta ja muutoinkin nuoret aikuiset ovat liikkuvampia kuin iäkkäämmät.

Usein tehdään ero *vapaaehtoisen* ja *pakotetun muuton* välillä, vaikka raja ei käytännössä kovin yksiselitteinen olekaan. Esimerkiksi Suomessa viranomaiset tekevät eron humanitaarisen ja työperäisen maahanmuuton välillä (Työministeriö 2005). Vapaaehtoisten muuttajien mainitaan usein olevan pakotettuja muuttajia paremmassa asemassa esimerkiksi siksi, että heidän inhimillinen pääomansa vastaa paremmin kohdemaan tarpeita. Pakolaisuuteen ja muuhun pakotettuun muuttoliikkeeseen liittyy usein erilaisia traumaattisia kokemuksia, jotka vaikeuttavat sopeutumista. Naispakolaiset on nähty erityisen haavoittuvana ryhmänä (vrt. Sääkälä; Tiilikainen). Pakolaisuuteen ja turvapaikanhakuun liittyy samoja toiveita taloudellisesta ja muusta menestyksestä uudessa maassa kuin muuhunkin siirtolaisuuteen. Pakolaisilla on kuitenkin muita muuttajia vähemmän mahdollisuuksia vaikuttaa kohdemaan valintaan, joten he ovat lähtökohtaisesti heikommassa asemassa (Castles & Miller 2003: 31–32).

Kansainvälisten muuttoliikkeiden osaksi voidaan lukea myös *ihmissalakuljetus* (engl. *human smuggling*) ja ihmiskauppa (engl. *trafficing*), jotka ovat viime vuosina olleet Euroopassa suuren huomion kohteena. Tässä ”nykypäivän orjakaupassa” erityisesti naisia uhkaa seksuaalinen hyväksikäyttö ja prostituutio, kuten myös työskentely olemattomalla palkalla ja huonoissa työolosuhteissa. *Dokumentoimattomien maahanmuuttajien* asema lain ja säädösten valossa on aina heikko, vaikka oleskelu- ja työolosuhteet olisivat kunnossa. Alituinen kiinnijäämisen uhka heikentää mahdollisuuksia laajentaa sosiaalisia verkostoja ja esimerkiksi pääsyä julkisiin terveyspalveluihin tai lasten koulutukseen ei juuri ole. Myös esimerkiksi väkivallan kohteiksi joutuneiden naisten asema on heikko, koska paljastumisen pelossa he eivät uskalla turvautua virallisiin auttamisjärjestelmiin. Suomessa dokumentoimattomien maahanmuuttajien määräksi on arvioitu korkeintaan muutama tuhat. Siirtymä laillisesta ns. laittomaksi maahanmuuttajaksi saattaa aiheutua myös esimerkiksi oleskeluluvan tai viisumin päättymisestä.

Pääasialliset syyt Suomeen muutossa 1990- ja 2000-luvuilla ovat olleet perhesiteet (n. 60–65 %), pakolaisuus (n. 15 %), paluumuutto entisen Neuvostoliiton alueelta (n. 10 %), työ (n. 5–10 %) ja muut syyt (n. 5–10 %), kuten opiskelu (Työministeriö 2006).

Opiskeluun ja työhön liittyvä muutto on ollut vähäisempää, mutta sen arvioidaan olevan kasvussa. Muuttosyyt Suomeen ovat sukupuolittuneita.[5] Useiden maahanmuuttajaryhmien sukupuolirakenne ei ole tasainen ja lisäksi saman kansallisen ryhmän sisällä muuttosyyt saattavat vaihdella sukupuolen mukaan. Esimerkiksi pohjoisafrikkalaiset miehet ovat tulleet Suomeen pääasiassa töihin, opiskelemaan tai avioitumaan suomalaisen naisen kanssa. Pohjoisafrikkalaiset naiset taas ovat useimmiten tulleet omanmaalaisensa miehen perässä avioon. Suomalaiset miehet ovat taas useimmiten avioituneet venäläisten, virolaisten, thaimaalaisten ja filippiiniläisten naisten kanssa, kun taas suomalaisten naisten valikoivuus puolison kansallisuuden suhteen on väljempi. Tosin suomalaiset naiset avioituvat miehiä useammin muslimimaissa syntyneiden kanssa (Tilastokeskus 2005).

Maahanmuuttoon on usein liitetty pysyvän tai ainakin pitkäaikaisen paikoilleen asettumisen ajatus. Tämä ei aina pidä paikkaansa, vaan monet palaavat takaisin, jatkavat matkaansa tai ovat lähtökohtaisesti vain käymässä. Itse asiassa kerran jo muuttaneella on suurempi todennäköisyys jatkaa matkaansa kuin muilla (ks. Forsander; Martikainen & Gola; Zechner). Välietapit voivat silti olla vuosikymmenien mittaisia. Lisääntynyt kansainvälinen liikkuvuus on omiaan hämärtämään rajoja keikkatyöläisten, vierailevien asiantuntijoiden, turistien ja pysyvästi asettuneiden välillä.

Muuttoliikkeet eivät merkitse vain yksilöiden tai perheiden siirtymistä paikasta toiseen, vaan niiden seurauksena syntyy uudenlaisia riippuvuuksia ja yhteyksiä eri paikkojen ja valtioiden välille. Näitä linkkejä on kuvattu käsitteillä *kansainvälisyys*, *globalisaatio*, *transnationaalisuus* tai *ylirajaisuus* ja *diaspora* (Martikainen ym. 2006: 23–25). Globaalissa maailmassa myös perheet ovat yhä tavallisemmin transnationaalisia (Bryceson & Vuorela 2002). Esimerkiksi perheellisten naisten liikkuminen voi olla miehiä rajoitetumpaa lasten kasvattamisen ja koulunkäynnin takia. Tämä saattaa johtaa siihen, että perheet viettävät pitkiäkin aikoja hajallaan eri maissa asuen. Myös ylirajaiset hoivasuhteet (engl. *global care chains*), kuten omien vanhempien hoitaminen entisessä kotimaassa, jäävät usein naisten harteille (Piper 2006: 145–146). Suomessa aihetta on tutkinut Minna Zechner (2006) virolaisten naisten osalta. Varsin paradoksaalista on se, että esimerkiksi Espanjassa naisten kasvava osallistuminen työmarkkinoille on lisännyt ulkomaisen hoivatyövoiman tuontia. Tämä on puolestaan johtanut maahanmuuttajanaisten entiseen kotimaahan suuntautuviin transnationaaleihin hoivasuhteisiin.[6] Suomessa transnationaalisuutta ovat käsitelleet mm. Östen

---

5 Maahanmuuttajien muutto pois Suomesta ja sen sukupuolittuneisuus on toistaiseksi tutkimaton alue.

6 Suomessa tästä kehityksestä – jossa maakohtaisesti usein myös suositaan joitakin tiettyjä kansallisuuksia, kuten USA:ssa filippiiniläisiä – ei ole suuria merkkejä, tai ainakaan ilmiötä ja sen laajuutta ei ole vielä paikallistettu (ks. Rotkirch 2003). Tähän vaikuttanee osin suomalaisen päivähoitojärjestelmän kattavuus.

Wahlbeck (1999), Tuomas Martikainen (2004) ja Laura Huttunen (2006), sekä Marja Tiilikainen (2003) ja Minna Zechner (2006), jotka ovat keskittyneet erityisesti naisiin (ks. Hyvönen; Tiilikainen).

1.4.2. Kotoutuminen

Maahanmuuttajan oleskeluluvan luonne vaikuttaa keskeisellä tavalla hänen asemaansa, mahdollisuuksiinsa, oikeuksiinsa ja velvollisuuksiinsa uudessa asuinmaassa. Maahanmuutto- ja integraatiopolitiikkojen on todettu monin paikoin sisältävän rakenteita, jotka voivat asettaa naiset ja miehet eri asemaan. Kansainvälisiä avioliittoja ja työperäistä muuttoa koskevat säädökset voivat käytännössä johtaa sukupuolten väliseen systemaattiseen eriarvoiseen kohteluun esimerkiksi silloin, jos tietyistä maista tulevien muuttosyyt ovat selvästi sukupuolittuneita. Tällöin on kyse rakenteellisista piirteistä, joista voi tiedostamatta seurata erilaisia sukupuolittuneita olosuhteita (Calavita 2006; Piper 2006; Saarinen).

Kotoutumista voidaan tarkastella niin yksilön, perheen, yhteisön kuin yhteiskunnankin tasoilla. Sopeutumisprosessiin vaikuttavat hyvin monet tekijät, joista sukupuoli on yksi. Useiden tutkimusten mukaan naiset ovat riskialttiimmassa asemassa kuin miehet, joskin havaintoon pitää suhtautua tietyllä varauksella prosessin moniulotteisuuden vuoksi (Berry ym. 2002: 349–371). On tärkeää korostaa tilannekohtaisten erojen, henkilökohtaisten voimavarojen ja toimijuuden merkitystä, sillä usein maahanmuuttajanaiset, ja aivan erityisesti pakolais- ja musliminaiset, asetetaan jo lähtökohtaisesti uhrin asemaan (vrt. Harakkamäki; Saarinen).

Suomessa tutkimuksen kohteena ovat olleet melko harvat kansalliset, etniset ja uskonnolliset ryhmät. Erityisesti somalialaiset (esim. Alitolppa-Niitamo 2004; Filio 2004; Hautaniemi 2004; Tiilikainen 2003), venäläiset, virolaiset, inkeriläiset (esim. Liebkind ym. 2004; Miettinen 2004; Warkentin 2000) ja vietnamilaiset (esim. Oinonen 1999) ovat herättäneet kiinnostusta. Yksittäisiä tutkimuksia löytyy tosin muistakin ryhmistä kuten filippiiniläisistä (Huhtaniemi 1998), afrikkalaisista (Ekberg-Kontula 2000) ja thaimaalaisista (Sirkkilä 2005, 2006). Monasti kyse on määrällisesti suuremmista ryhmistä, mutta myös tiettyihin ryhmiin keskittyvä julkinen keskustelu on ohjannut tutkimuskiinnostusta (vrt. Raittila 2005). Esimerkiksi työmuuttajien ja heidän puolisoidensa tilanteeseen ei ole juuri kiinnitetty huomiota, kuten ei myöskään länsieurooppalaisiin ylipäätään (poikkeuksia ovat EFA 2006; Forsander ym. 2004; Forsander & Raunio 2005). Voidaan olettaa, että tiettyihin ryhmiin painottunut tutkimus on vaikuttanut mm. käsiteltyihin aiheisiin, tulosten tulkintaan ja esitettyihin toimenpiteisiin.

Suomalaisessa maahanmuuttotutkimuksessa on erilaisin menetelmin tarkasteltu etnisten ryhmien välisiä eroja.[7] Sukupuoli on ollut yhtenä taustamuuttujana monissa tutkimuksissa, vaikka naisiin ja erityisesti miehiin kohdistuvaa tutkimusta onkin toistaiseksi tehty varsin vähän. Esimerkiksi Liebkind ym. (2004: 254) toteavat naissukupuolen olevan ”yhteydessä keskitasoiseen tai heikkoon terveyteen sekä venäläisten että etnisesti suomalaisten maahanmuuttajien ryhmässä”. Miehistä ja pojista ovat kirjoittaneet mm. Petri Hautaniemi (2004) ja Pirjo Pöllänen (2005).

Kohdemaan asenneilmastoa pidetään yleisesti tärkeänä tekijänä, joka vaikuttaa maahanmuuttajien viihtyvyyteen ja mahdollisuuksiin. Suomalaisissa asennetutkimuksissa on todettu eri etnisten ryhmien olevan etnisessä hierarkiassa eri asemassa (Jaakkola 2005). Sen sijaan ei ole tutkittu, ovatko suomalaisten näkemykset tietyistä etnisistä ryhmistä sukupuolittuneita, eli suhtaudutaanko esimerkiksi venäläisiin naisiin eri tavoin kuin venäläisiin miehiin. Kansainvälisessä tutkimuksessa sukupuolittuneesta suhtautumisesta on olemassa selkeitä viitteitä (Suárez-Orozco & Qin 2006: 179). Myös pienimuotoisessa Delfoi-tutkimuksessa suomalaisten asiantuntijoiden näkemykset maahanmuuttajista olivat selvästi sukupuolittuneet: naiset nähtiin useammin uhreina ja autettavina, kun miehet puolestaan koettiin kulttuuriensa patriarkaalisten rakenteiden kantajiksi (Moisio & Martikainen 2006: 39–40, 53). Uhri- ja erilaisten tapaustutkimusten perusteella tiedämme, että sukupuolella on merkitystä, kuten mm. Eve Kyntäjä (2005) toteaa artikkelissaan venäläisten ja virolaisten naisten leimautumiskokemuksista (ks. myös Jasinskaja-Lahti ym. 2002; Reuter & Kyntäjä 2006).

Sarah Mahlerin ja Patricia Pessarin (2006: 33) mukaan maahanmuuttajien sosiaaliset verkostot ovat usein sukupuolittuneita. Akhlaq Ahmadin (2005) väitöskirja pakistanilaismiesten työllistymisen verkostoista Suomessa tukee tätä havaintoa, sillä haastateltujen miesten verkostoissa ei juuri ollut naisia. Maahanmuuttajanuorten osalta (Alitolppa-Niitamo 2004; Harinen & Niemelä 2005: 164) on todettu, että läheisten rooli ja apu on merkittävä muun muassa työllistymisessä ja kouluttautumisessa. Minna Zechner (2006) toteaa sosiaalisten verkostojen vaikuttavan naisille usein lankeavan hoivan järjestelyihin ja Marja Tiilikainen (2003) kuvaa, kuinka somaliäidit tukeutuvat transnationaalisiin perheverkostoihin muun muassa lasten kasvatukseen liittyvissä ongelmatilanteissa. Kaiken kaikkiaan maahanmuuttajanaisten sosiaalisten verkostojen merkitystä on Suomessa tutkittu hyvin vähän.

Maahanmuuttajien yhteisöllinen, kuten kulttuurinen, poliittinen ja uskonnollinen, toiminta on kasvavan kiinnostuksen kohteena. Etenkin julkisten ja yhteisöllisten toi-

---

7 Mikäli ymmärrämme kotoutumisen laajassa mielessä Suomeen asettumisena, niin tällöin lähes kaikki maahanmuuttajiin liittyvä tutkimus on käsitellyt tätä aihepiiriä (ks. ETNO 1999; 2004; Wahlbeck 2003). Erityisesti akkulturaatioon keskittynyttä tutkimusta ovat tehneet mm. Karmela Liebkind tutkimusryhmineen (esim. Liebkind 2000).

mijoiden kenttä on usein nähty melko miesvaltaisena, kun taas naisia on tarkasteltu etenkin kodin piirissä (Marjeta 2001). Kuitenkin erilainen yhdistys- ja muu kollektiivinen toiminta on sekä miesten että naisten aluetta, joskin usein varsin eri tavoilla. Suomessa aihetta on käsitelty lähinnä maahanmuuttajayhdistysten ja uskonnollisten yhteisöjen näkökulmasta (esim. Martikainen 2004, 2005; Pyykkönen; Saksela 2003). Nämä ovat usein, joskaan eivät välttämättä sidoksissa tiettyihin etnisiin ja kansallisiin ryhmiin. Miikka Pyykkönen (2003a: 91) nostaa kuvauksessaan maahanmuuttajayhdistyksistä erääksi erityiseksi yhdistysmuodoksi naisyhdistykset, jotka lukeutuvat myös yleisimpiin maahanmuuttajien yhdistystyyppeihin. Kertoessaan yhdistyksistä yleensä hän lisäksi mainitsee, että ”naispuoliset jäsenet istuvat harvoin yhdistysten luottamuspaikoilla eivätkä näin ollen pääse miesten ja poikien tavoin päättämään yhdistyksen ja sen toiminnan suuntaviivoista ja periaatteista” (Pyykkönen 2003b: 199).

Naisten elämän uskonnollisiin ulottuvuuksiin liittyviä tutkimuksia on tehty pääasiassa muslimeista ja erityisesti somaleista. Marja Tiilikainen (2003), Anu Salmela (2004; Isotalo 2006) ja Heli Niemelä (2003, 2006) ovat kaikki käsitelleet uskonnon roolia muun muassa somalinaisten ja -tyttöjen arjen, terveyden, perheen, pukeutumiskäytäntöjen, ystävyyssuhteiden ja sosiaalisten verkostojen kannalta. Lisäksi musliminaisia Suomessa on käsitelty yhdessä erilliskatsauksessa (Tiilikainen & Lehtinen 2004). Aihepiiriin liittyvät myös selvitykset seksuaaliterveydestä islamissa (Akar & Tiilikainen 2004), naisten ympärileikkauksesta (Tiilikainen 2004) ja somalialaisten terveyskäsityksistä (Hassinen-Ali-Azzani 2002). Uskonto nousee esiin myös Degni Filion (2004) väitöstutkimuksessa somalinaisten suhtautumisesta ehkäisyyn. Samoja pohdintoja löytyy myös kahdesta yleiskatsauksesta islamiin: *Muslimit Suomessa* (Sakaranaho & Pesonen 1999) sekä *Ihmisoikeudet ja islam* (Kouros & Villa 2004). Veronika Honkasalo (2004) on puolestaan tutkinut maahanmuuttajatyttöjen asemaa monikulttuurisuustyössä. Naisten asema julkisina toimijoina näyttäytyy hyvin erilaisena eri uskonnoissa, kuten myös eri etnisten ryhmien välillä.

1.4.3. Avioliitto, perhe ja sukupolvet

Kansainväliset ja kulttuurienväliset eli ns. kahden kulttuurin liitot tai seka-avioliitot ovat perinteinen muuttoliiketutkimuksen osa-alue. Avioliitto- ja parisuhdekäyttäytymisen avulla on usein mitattu yhteisön akkulturaatioastetta, kuten myös etnisen ryhmän elinvoimaisuutta (Kivisto 2002: 29). Aihe on yleinen pohdinnan kohde kaikessa vähemmistötutkimuksessa, esimerkiksi suomenruotsalaisten kohdalla (Westerholm 1999). Seka-avioliitot ovat herättäneet kasvavaa kiinnostusta myös Suomessa (Heikkilä ym. 2004; Heikkilä 2005; Siim; Zechner). Näistä suomalaisten, venäläisten ja virolaisten avioliitot ovat yleisimpien liittojen joukossa. Suomalaisten kanssa avioituneet virolaiset

ja venäläiset naiset kokevat suomalaisten suhtautumisen itseensä usein varsin ambivalenttina ja ahdistavana, sillä heihin lyödään helposti prostituoidun tai onnenonkijan leima (Jääskeläinen 2003; Kyntäjä 2005; Reuter & Kyntäjä 2006). Yleiskatsauksen aiheesta Suomessa laatinut Maaria Ylänkö (2000) toteaa avioliittokäyttäytymisen olevan yhteydessä yleiseen asenneilmastoon, joka pitkälti selittää myös sukupuolittuneita puolisonvalintakriteerejä. Lisäksi tiedämme, että kansainväliset avioliitot ovat herkempiä purkautumaan kuin muut suhteet, mutta aihepiiriä ei ole vielä laajasti tutkittu (Tilastokeskus 2005).

Kansainvälisten avioliittojen lisäksi tärkeä aihepiiri ovat maahanmuuttajien keskinäiset avioliitot ja perhe-elämä (Siim). Perheenjäsenten, sukupuolten ja sukupolvien välisten roolien on usein todettu joutuvan uudelleenjärjestelyn kohteeksi maahanmuuton seurauksena. Erityisesti tämä koskee tilanteita, joissa lähtö- ja kohdemaan välillä on merkittäviä eroja (Donato ym. 2006: 4–6). Esimerkiksi kotitöiden jakaminen uudella tavalla, miehen ja naisen asemaan kohdistuvat odotukset ja nuorten aikuisia nopeampi sopeutuminen uusiin olosuhteisiin aiheuttavat muutoksia perheessä. Uudet mahdollisuudet esimerkiksi koulutukseen, työhön ja itsenäisempään elämään tarjoavat monille patriarkaalisista maista tuleville naisille aikaisempaa laajempia mahdollisuuksia, mutta siihen voi liittyä myös entisen aseman ja siihen liittyneen arvostuksen rapautuminen. Kyse on toisaalta siitä, kuinka maahanmuuttajanainen pystyy tai haluaa käyttää uusia mahdollisuuksia hyväkseen, sekä toisaalta siitä, missä määrin lähiyhteisö ja yhteiskunta tukevat näitä pyrkimyksiä. Tilanne voi olla naiselle itselleen sekä voimauttava että painajaismainen (Harakkamäki; Suárez-Orosco & Qin 2006: 169–171; Säävälä; Tiilikainen). Tosin on hyvä pitää mielessä, että maahanmuuttajanaiset eivät suinkaan kaikissa tapauksissa pidä ympäröivän yhteiskunnan naiskuvaa ihanteellisena, vaan ovat myös kritisoineet esimerkiksi suomalaisen naisen asemaa (Niemelä 2006).

Maahanmuuttajien perheet eivät välttämättä noudata suomalaisen ydinperheen mallia, vaan kyseessä voi olla suurperhe, johon kuuluvien läheisten ihmissuhteiden määrä on huomattavasti suurempi kuin mihin Suomessa on totuttu. Perheyksiköt ja -suhteet voivat olla myös varsin monimuotoisia johtuen pakolaisuutta seuranneista perheiden hajoamisista tai vaikkapa islamin hyväksymästä moniavioisuudesta. Samalla on huomattava, että yksinhuoltajaperheiden määrä Suomessa asuvien maahanmuuttajien keskuudessa on varsin suuri. Vuonna 2005 20 % maahanmuuttajien perheistä oli yksinhuoltajien vastuulla, joka on sama määrä kuin väestöllä keskimäärin (Martikainen). Sosiaalisten tukiverkostojen ja viranomaisten tarjoamien palveluiden puuttuessa maahanmuuttajaäidin yksinhuoltajuus voi olla keskeinen arjesta selviytymistä, kotoutumista ja työllistymistä vaikeuttava tekijä (Joronen; Tiilikainen; Varjonen).

Maahanmuuttajasukupolvien väliset suhteet ja asema kohdemaassa ovat kasvavan kiinnostuksen kohteena niin maailmanlaajuisesti kuin Suomessakin. Varsin yleinen

havainto maahanmuuttajaperheiden osalta on, että naisia ja tyttöjä kohdellaan suojelevammin kuin miehiä ja poikia, joiden liikkuvuutta rajoitetaan vähemmän (ks. Isotalo 2006). Erityisesti naisten ja tyttöjen seksuaalisuus ja maine ovat huolenpidon ja kontrollin kohteena, jopa tiukemmin kuin entisessä kotimaassa. Lapset myös oppivat kielen ja muut yhteiskunnalliset perustaidot usein vanhempiaan nopeammin, joka saattaa johtaa eritahtiseen sopeutumiseen ja kasvavaan sukupolvien väliseen kuiluun. Mediassa ja joskus tutkimuksessakin on tapana nostaa esiin ääriesimerkkejä, joka saattaa johtaa jopa liioiteltuihin poliittisiin toimenpiteisiin. Tosin kasvava määrä tutkimusta osoittaa, että itse maahanmuuttaneet voivat keskimäärin paremmin kuin seuraavat sukupolvet. Mikäli näin todella on, niin taustalta löytynevät muun muassa valikoivan maahanmuuton vaikutukset maahanmuuttajaväestöön ja seuraavien sukupolvien vaikeudet tasaveroisen kohtelun saamisessa (Mahler & Pessar 2006: 36; Suárez-Orosco & Qin 2006: 171–174).

Sukupolvikysymystä on Suomessa tarkasteltu yleisellä tasolla Päivi Harisen (2003) toimittamassa *Kamppailuja jäsenyyksistä* -kirjassa. Lisäksi Petri Hautaniemen (2004) *Pojat!* ja Anne Alitolppa-Niitamon (2004) *The Icebreakers* keskittyvät nuoriin. Marja Tiilikaisen (2003) *Arjen islam* on moniulotteinen etnografia naismaahanmuuttajista Suomessa, jossa naisten arjen, perheen, kodin, diasporan, uskonnon ja sairauden kokemuksen kautta pureudutaan kotoutumiseen. Samoin Maarit Marjetan (2001) *Äidit ja tyttäret kahdessa kulttuurissa: somalialaisnaiset, perhe ja muutos* on ikkuna perhedynamiikkaan uusissa oloissa. Kaikissa näissä tutkimuksissa tulevat vahvasti esille muutokset niin identiteetin, perhe-elämän kuin sosiaalisten suhteiden tasolla. Nämä prosessit tapahtuvat lukuisten toimijoiden ristivedossa ja myötävaikutuksella. Ikääntyneitä maahanmuuttajanaisia tai -vanhuksia ylipäätään on tutkittu Suomessa toistaiseksi hyvin vähän.

Perheen sisäiset auktoriteettirakenteet saattavat muuton yhteydessä murtua, jolloin etenkin miesten sopeutumisvaikeudet ja syrjäytyminen voivat ilmetä naisiin kohdistuvana vallankäyttönä ja väkivaltana (ks. Ellonen & Korhonen; Saarinen). Suomessa aihepiiriä ovat perusteellisimmin käsitelleet Eija Kyllönen-Saarnio ja Reet Nurmi (2005) raportissaan *Maahanmuuttajanaiset ja väkivalta: opas sosiaali- ja terveysalan auttamistyöhön*. Maahanmuuttajapoikien on todettu joutuvan tyttöjä helpommin ”huonoille teille” (Suárez-Orosco & Qin 2006: 175–177). Tätä havaintoa tukee myös Juhani Iivarin (2006) tutkimus maahanmuuttajien rikollisuudesta Suomessa, jossa miesten osuus on merkittävästi naisia suurempi.[8]

---

8 Lisäksi voidaan todeta, että rikostyypeissä on selviä eroja eri etnisten ryhmien välillä. Aihepiiriä on käsitelty myös maahanmuuttajien elinolo- (Honkatukia 2005) ja uhritutkimuksissa (esim. Jasinskaja-Lahti 2002).

1.4.4. Työ

Nicola Piper (2006: 140) esittää kansainväliseen tutkimukseen vedoten, että naismaahanmuuttajilla on miehiä suurempia vaikeuksia päästä työmarkkinoille moninkertaisen syrjinnän takia. Maahanmuuttajanaisten työttömyys on miehiä korkeampaa. Vielä suuremmat erot työllistymisessä tulevat eteen kuitenkin eri kansallisten ryhmien kohdalla (ks. YK 2005: 30–34). Tuula Jorosen mukaan Suomen osalta tilanne näyttää samanlaiselta: maahanmuuttajanaisten työmarkkina-asema on miehiä heikompi lähes kaikissa maahanmuuttajaryhmissä. Musliminaisten työllistyminen on erityisen vaikeaa. Maahanmuuttajanaisten heikkoon työllistymiseen vaikuttavat monet tekijät kuten koulutus, kielitaito, syrjintä, kulttuuriset seikat ja ikä (Forsander; Harakkamäki; Jaakkola & Reuter; Joronen; Pöllänen; Varjonen).

Suomessa on tutkittu maahanmuuttajia työelämässä jo varsin paljon (esim. Forsander ym. 2001; Forsander 2002; Joronen 2005b; Pohjanpää ym. 2003; Sutela 2005). Lisäksi työllistymiseen liittyen on toteutettu suuri määrä erilaisia projekteja. Sukupuolen huomioon ottavaa tutkimusta ei ole tehty paljon, mutta työllistymiseen tähtäävissä projekteissa naisprojektien osuus on sen sijaan jopa hämmentävän suuri (Ruhanen & Martikainen 2006). Taulukkoon 1.1. on koottu erilaisia maahanmuuttajien asemaan työmarkkinoilla vaikuttavia tekijöitä. Havainnollistus on lainattu Forsanderilta (2002: 86), joka jakaa työmarkkina-asemaan vaikuttavat tekijät yksilölliseen, välittävään ja rakenteelliseen tasoon. Tähän voidaan vielä lisätä kaikilla tasoilla läpäisyperiaatteella vaikuttavat sukupuolijärjestelmät, jotka vaikuttavat miesten ja naisten mahdollisuuksiin työllistyä. Myös yksittäisen työpaikan toimintakulttuuri tulee luonnollisesti huomioida. Taulukko osoittaa hyvin, kuinka moniulotteisesta ilmiöstä työmarkkina-asemassa on kyse.

Työ liittyy perustoimeentuloon ja -turvallisuuteen. Työn rooli on erityisen keskeinen Suomessa ja muissa vastaavissa maissa, joiden yhteiskunnat on rakennettu kahden palkkatyössä olevan aikuisen mallille. Tämä asia ei ole monelle Suomeen muuttavalle lainkaan selvä. Työmarkkinaintegraatio on monessa mielessä olennainen osa kotoutumista ja kotouttamispolitiikkaa. Suomessa tätä vielä korostaa työministeriön keskeinen rooli maahanmuuttoasioissa. Työ on myös keskeinen osa identiteettiä. Tämä yhteys tulee hyvin voimallisesti esille lukuisissa maahanmuuttajia käsittelevissä tutkimuksissa (esim. Forsander 2002) ja useissa tämän kirjan artikkeleissa. Esimerkiksi Sirkku Varjonen, Pirjo Pöllänen ja Liisa Harakkamäki kuvaavat ammatti-identiteetin ja työn merkityksellisyyttä maahanmuuttajanaiselle. Onkin erittäin tärkeää tuoda esiin myös työn tärkeys maahanmuuttajanaiselle, huolimatta siitä että hän on ehkä alun perin tullut maahan puolison ja äidin roolissa (Doyle ym. 2006). Varsinaista sukupuolinäkökulmaa työhön ovat tuoneet esille Annika Forsander (2001, 2002, 2003) ja Tuula Joronen (2005a). Mielenkiintoinen on muun muassa Forsanderin (2003) havainto siitä, että

Taulukko 1.1. Yhteenveto maahanmuuttajien asemaan työmarkkinoilla vaikuttavista tekijöistä (Forsander 2002: 86).

YKSILÖLLISET TEKIJÄT	VÄLITTÄVÄT TEKIJÄT	RAKENTEELLISET TEKIJÄT
Taloudellinen pääoma – varallisuus *Inhimillinen pääoma* – koulutus, kielitaito, työkokemus *Kulttuurinen pääoma* – ”oikeat” asenteet – sosiaalisten ja kulttuuristen koodien hallinta *Etniset resurssit* – etniseen taustaan sitoutunut osaaminen	*Sosiaalinen pääoma* – kommunikaatioverkostot ja luottamus	*Institutionaalinen taso* – työmarkkinoiden rakenteet ja toiminta – työn ja toimeentulon suhde *Asennetaso* – Etnisten ryhmien väliset suhteet ja niihin kytkeytyvät asenteet *Normatiivinen taso* – maahanmuuttajapolitiikka – maahanmuuttajien aseman oikeudellinen säätely

entisen Neuvostoliiton alueelta tulleita koulutettuja naisia on Suomessa hakeutunut naisvaltaiselle hoiva-alalle, vaikka heillä on ollut teknisen alan koulutus. Forsander pohtii onko kyseessä sopeutuminen suomalaisille sukupuolitetuille työmarkkinoille vai jokin myy syy. Aihepiirin lisätutkimus voisi avata uusia näkökulmia myös naisten työllistämiseen tähtääviin projekteihin.

Forsander (2003) muistuttaa useimpien naisten muuttaneen Suomeen perhesyistä, mikä osin hankaloittaa työn saantia. Työelämään osallistumista voi joidenkin maahanmuuttajaryhmien kohdalla vaikeuttaa myös se, että heillä on yleensä paljon lapsia. Hankaluuksia työmarkkinoille pääsyssä aiheuttavat lisäksi erilaiset sukupuolijärjestelmät ja ammatilliset hierarkiat. Suomessa myös usein vaaditaan tiettyä muodollista pätevyyttä, jonka hankkiminen vaatii paljon työtä ja aikaa. Forsanderin (2002: 136–137) mukaan myös Suomen maahanmuuttopolitiikalla on vaikutusta naisten työllistymiseen.

Maahanmuuttajien yrittäjyys on yksi tärkeä työhön liittyvä tutkimusaihepiiri (Ekholm 1999). Östen Wahlbeck (2006) on tutkinut turkkilaisten ravintola-alan yrittäjien toimeentuloa. Wahlbeckin (2005) mukaan turkkilaisten miesten puolisot osallistuvat usein yritysten toimintaan. Myös Tuula Joronen (2002) on havainnut samankaltaisia piilotyöllisyyteen liittyviä ilmiöitä. Jorosen mukaan muutto lisää naisten aktiivisuutta työn suhteen. Tässä yhteydessä hän viittaa etenkin maihin, joissa naisten pitäytyminen kotitöiden parissa on ollut tavanomaista. Maahanmuutto voi siis luoda naisille uusia

sosiaalisia positioita. Toisaalla Joronen myös mainitsee, että maahanmuuttajanaisilla on usein enemmän työkokemusta kuin oletetaan. Tässä yhteydessä eri ryhmiin kohdistuvat etnisyyteen perustuvat stereotypiat saattavat estää hyödyntämästä tätä potentiaalia (Joronen 2005).

1.5. Kirjan artikkelit

Kirjan aluksi Tuomas Martikainen tekee katsauksen maahanmuuttajanaisiin ja –sukupolviin. Artikkeli perustuu uuteen ja aikaisemmin julkaisemattomaan tilastoaineistoon.

Minna Sääväläin tutkimuksen kohteena ovat Kosovon albaaninaiset ja heidän kokemuksensa naiseudesta, etnisyydestä ja väkivallasta. Tuomas Martikainen ja Lalita Gola esittelevät Suomeen puolisonsa työn takia muuttaneiden intialaisten ja nepalilaisten naisten elämää. Miikka Pyykkönen käsittelee maahanmuuttajanaisten roolia yhdistystoiminnassa sekä erityisesti naisten omia yhdistyksiä. Aino Saarinen avaa Pohjoismaissa asuvien venäläisten naisten asemaa pohjoismaisissa ”naisystävällisissä” yhteiskunnissa sekä muun muassa sosiaaliturvaan ja stigmatisoituneeseen identiteettiin liittyviä harmaita alueita. Sirkku Varjonen tarkastelee narratiivisen lähestymistavan keinoin Venäjältä muuttaneen naisen kokemuksia ja pohdintoja työstään, perheestään ja identiteetistään. Noora Ellosen ja Kaija Korhosen aiheena on maahanmuuttajanaisiin kohdistunut väkivalta tehtyjen rikosilmoitusten valossa.

Erityisesti perheeseen liittyviä kysymyksiä käsitellään neljässä artikkelissa. Heli Hyvönen esittelee virolaisten äitien kokemuksia Suomen ja Viron välisessä transnationaalisessa tilassa. Pihla Siim puolestaan analysoi entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneiden naisten kerrontaa omista perhesuhteistaan. Minna Zechner avaa artikkelissaan virolaisten ja kiinalaisten maahanmuuttajaäitien kokemuksia suomalaisesta koulusta ja päiväkodista. Marja Tiilikainen valottaa somaliäitien yksinhuoltajuutta ja transnationaalisia perhesuhteita kolmen erilaisen tarinan avulla.

Kirjan loppuosa keskittyy työelämän kysymyksiin. Tuula Joronen tekee katsauksen maahanmuuttajanaisten työmarkkina-asemasta Suomessa. Annika Forsander jatkaa samasta aihepiiristä, mutta hieman eri aineistolla. Magdalena Jaakkola ja Anni Reuter analysoivat entisen Neuvostoliiton alueelta tulleiden naisten resursseja ja sijoittumista suomalaisille työmarkkinoille. Pirjo Pöllänen tarkastelee tapaustutkimuksessaan venäjänkielisten naisten työllistymistä Pohjois-Karjalassa. Liisa Harakkamäki puolestaan selvittää sitä, mitkä tekijät maahanmuuttajanaisten mielestä ovat olleet keskeisiä työllistymisen kannalta.

Kirjan päättää Marja Tiilikaisen ja Tuomas Martikaisen yhteenveto, jossa tuomme esille artikkelien keskeiset tulokset ja luomme yleiskuvan maahanmuuttajanaisista 2000-luvun alun Suomessa. Lisäksi nostamme esiin uusia tutkimustarpeita.

Kirjallisuus

Ahmad, Akhlaq (2005) *Getting a Job in Finland: The Social Networks of Immigrants from the Indian Subcontinent in the Helsinki Metropolitan Labour Market*. Helsinki: University of Helsinki, Department of Sociology.

Akar, Sylvia & Tiilikainen, Marja (2004) *Katsaus islamilaiseen maailmaan: Naiset, perhe ja seksuaaliterveys*. Väestötietosarja 13. Helsinki: Väestöliitto.

Alitolppa-Niitamo, Anne (2004) *The Icebreakers: Somali-Speaking Youth in Metropolitan Helsinki with a Focus on the Context of Formal Education*. Helsinki: Väestöliitto.

Bauman, Gerd (2000) *The Multicultural Riddle*. Lontoo: Routledge.

Berry, John; Poortinga, Ype; Segall, Marshall & Dasen, Pierre (2002) *Cross-Cultural Psychology: Research and Applications*. 2. laitos. Cambridge: Cambridge University Press.

Brah, Avtar & Phoenix, Ann (2004) Ain't I a Woman? Revisiting Intersectionality. *Journal of International Women's Studies* 5(3), 75–86.

Bryceson, Deborah Fahy & Vuorela, Ulla (2002) Transnational Families in the Twenty-first Century. Deborah Bryceson & Ulla Vuorela (toim.) *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg, 3–30.

Calavita, Kitty (2006) Gender, Migration, and Law: Crossing Borders and Bridging Disciplines, *IMR* 40(1), 104–132.

Castles, Stephen & Miller, Mark (2003) *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York: Palgrave Macmillan.

Curran, Sara; Shafer; Donato, Katharine & Garip, Filiz (2006) Mapping Gender and Migration in Sociological Scholarship: Is it Segregation or Integration? *IMR*, 40(1), 199–223.

Donato, Katharine; Gabaccia, Donna; Holdaway, Jennifer; Manalansa, Martin & Pessar, Patricia (2006) A Glass Half Full? Gender in Migration Studies, *IMR* 40(1), 3–26.

Doyle, Judith; Mooney, Nicola & Ku, Jane (2006) Why Not Me? Women Immigrants and Unemployment in New Brunswick. *Migration Letters* 3(2), 161–169.

EFA=Expatriate Family Adjustment (2006) EFA-kotisivu. Oulu. <http://oulu.ouka.fi/EFA/> [Luettu 1.9.2006]

Ekberg-Kontula, Petra (2000) *Toimettomuus tylsistää – pääkaupunkiseudulla asuvat afrikkalaiset maahanmuuttajanaiset ja heidän näkemyksensä koulutuksesta ja työllistymisestä*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2000:14. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Ekholm, Elina (toim.) (1999) *Immigrants as Entrepreneurs: Experiences of Multicultural Co-operatives*. Reports of University of Helsinki, Vantaa Institute for Continuing Education 22. Helsinki: University of Helsinki, Vantaa Institute for Continuing Education.

ETNO (1999) *Maahanmuutto, pakolaisuus, siirtolaisuus ja etniset vähemmistöt 1990-luvulla*. Työhallinnon julkaisu 238. Helsinki: Työministeriö.

ETNO (2004) *Muuttoliikkeet ja etniset vähemmistöt Suomessa 1999–2004: Tutkimukset ja tilastot*. Työhallinnon julkaisu 343. Helsinki: Työministeriö.

Filio, Degni (2004) *The Social and Cultural Determinants of the Use of Contraception among Married Somali Women Living in Finland*. Research report 148. Helsinki: Stakes.

Forsander, Annika (2001) Kenelle ovet aukeavat? Maahanmuuttajat ja työllistymisen ehdot. *Työpoliittinen Aikakauskirja* 2/ 2001, 28–38.

Forsander, Annika (2002) *Luottamuksen ehdot: Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Helsinki: Väestöliitto.

Forsander, Annika (2003) Maahanmuuttajat sukupuolitetuilla työmarkkinoilla – mistä löytyy naisen paikka. *Työpoliittinen aikakausikirja* 1/2003, 64–73.

Forsander, Annika; Ekholm, Elina; Hautaniemi, Petri; Ali, Abdullahi; Alitolppa-Niitamo, Anne; Kyntäjä, Eve & Cuong, Nguyen Quonc (toim.) (2001) *Monietnisyys, yhteiskunta ja työ*. Helsinki: Palmenia.

Forsander, Annika; Raunio, Mika; Salmenhaara, Perttu & Helander, Mika (2004) *Sykettä ja suvaitsevaisuutta: Globaalin osaamisen kansalliset rajat*. Helsinki: Edita.

Forsander, Annika & Raunio, Mika (2005) Globalisoituvat työmarkkinat – asiantuntijamaahanmuuttajat Suomessa. Pirkko Pitkänen (toim.) *Kulttuurien välinen työ*. Helsinki: Edita, 26–53.

Hannerz, Ulf (1996) *Transnational Connections*. Lontoo: Routledge.

Harinen, Päivi (toim.) (2003) *Kamppailuja jäsenyyksistä: Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Harinen, Päivi & Niemelä, Heli (2005) Nuorten maahanmuuttajien elämää ja kokemuksia. Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 157–171.

Hassinen-Ali-Azzani, Tuulikki (2002) *Terveys ja lapset ovat Jumalan lahjoja: Etnografia somalialaisten terveyskäsityksistä ja perhe-elämän hoitokäytännöistä suomalaiseen kulttuuriin siirtymävaiheessa*. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 95. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Hautaniemi, Petri (2004) *Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Heikkilä, Elli (toim.) (2005) *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina*. Vuoden 2005 seminaariraportti. Web Reports 11. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

Heikkilä, Elli; Viertola-Cavallari, Ritva; Oksi-Walter, Päivi & Roos, Jonna (toim.) (2004) *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina*. Web Reports 2. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

Honkasalo, Veronika (2004) Uskonto ja kulttuuri maahanmuuttajanuorten kokemuksissa. *Nuorisotutkimus* 2/2004, 20–33.

Honkatukia, Päivi (2005) Väkivalta maahanmuuttajien kokemana ja kertomana. Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus 119–135.

Huhtaniemi, Maarit (toim.) (1998) *Kauniit ja rohkeat filippiinat: Filippiiniläisnaiset meillä ja muualla*. Helsinki: Filippiinit-seura ry.

Huttunen, Laura (2006) Bosnialainen diaspora ja transnationaali eletty tila. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 55–82.

Iivari, Juhani (2006) *Tuomittu maahanmuuttaja*. Helsinki: Stakes.

IMR=International Migration Review (2006) *IMR* 40(1).

Isotalo, Anu (2006) Somalitytöt ja seksuaalisuuden kulttuuriset merkitykset. Taina Kinnunen & Anne Puuronen (toim.) *Seksuaalinen ruumis: Kulttuuritieteelliset lähestymistavat*. Helsinki: Gaudeamus.

Jaakkola, Magdalena (2005) *Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003*. Helsinki: Työministeriö.

Jasinskaja-Lahti, Inga; Liebkind, Karmela & Vesala, Tiina (2002) *Rasismi ja syrjintä Suomessa: Maahanmuuttajien kokemuksia*. Helsinki: Gaudeamus.

Joronen, Tuula (2002) Maahanmuuttajanaisten yrittäjyys. *MoniTori* 1/2002.

Joronen, Tuula (2005a) Gender, maahanmuuttajat ja työllisyys. Helsingin yliopiston Kristiina-instituutin ”Sukupuoli ja globaali talous” -kurssi, luento 12.4.2005.

Joronen, Tuula (2005b) Työ on kahden kauppa – maahanmuuttajien työmarkkina-aseman ongelmia. Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 59–82.

Jääskeläinen, Anni (2003) Intermarriage and Segmented Integration into Finnish Society: Immigrant Women from the Former Soviet Union. *Yearbook of Population Research in Finland* 2003, 33–54.

King, Russell; Thomson, Mark; Fielding, Tony & Warnes, Tony (2004) Gender, Age and Generations. State of the art report, Cluster 8. IMISCOE. <http://www.imiscoe.org/publications/workingpapers/documents/gender_age_and_generations.pdf> [Luettu 1.9.2006]

Kivisto, Peter (2002) *Multiculturalism in a Global Society*. Oxford: Blackwell.

Kofman, Eleonore; Phizacklea, Annie; Raghuram, Parvati & Sales, Rosemary (2000) *Gender and International Migration in Europe: Employment, Welfare and Politics*. Lontoo: Routledge.

Kouros, Kristiina & Villa, Susan (2004) *Ihmisoikeudet ja islam*. Helsinki: Like.

Kyllönen-Saarnio, Eija & Nurmi, Reet (2005) *Maahanmuuttajanaiset ja väkivalta: opas sosiaali- ja terveysalan auttamistyöhön*. Oppaita 2005:15. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Kyntäjä, Eve (2005) Venäläisten ja virolaisten leimautumiskokemuksia. Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 137–156.

Lepola, Outi (2000) *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi: Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa*. Helsinki: SKS.

Liebkind, Karmela (toim.) (2000) *Monikulttuurinen Suomi: Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus.

Liebkind, Karmela; Mannila, Simo; Jasinskaja-Lahti, Inga; Jaakkola, Magdalena; Kyntäjä, Eve & Reuter, Anni (2004) *Venäläinen, virolainen, suomalainen: Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*. Helsinki: Gaudeamus.

Maahanmuuttajanaiset Suomessa (1997) Pakolaisuus- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta. Maahanmuuttajanaisten asemaa Suomessa selvittäneen työryhmän muistio. Helsinki: Työministeriö.

Mahler, Sarah & Pessar, Patricia (2006) Gender Matters: Ethnographers Bring Gender from the Periphery toward the Core of Migration Studies. *IMR* 40(1), 27–63.

Marjeta, Maarit (2001) *Äidit ja tyttäret kahdessa kulttuurissa: Somalialaisnaiset, perhe ja muutos*. Sosiologian laitoksen julkaisuja 4. Joensuu: Joensuu University Press.

Martikainen, Tuomas (2004) *Immigrant Religions in Local Society: Historical and Contemporary Perspectives in the City of Turku*. Turku: Åbo Akademi University Press.

Martikainen, Tuomas (2005) Maahanmuuttajat, uskonto ja Suomi. *Siirtolaisuus* 1/2005, 19–27.

Martikainen, Tuomas (toim.) (2006) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS.

Martikainen, Tuomas; Sintonen, Teppo & Pitkänen, Pirkko (2006) Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 9–41.

Miettinen, Helena (2004) *Menetetyt kodit, elämät, unelmat: Suomalaisuus paluumuuttajastatukseen oikeutettujen venäjänsuomalaisten narratiivisessa itsemäärittelyssä*. Helsingin yliopisto: Yliopistopaino.

Moisio, Elina & Martikainen, Tuomas (2006) *Kykyjen mosaiikki? Suomalaisten asiantuntijoiden näkemyksiä moninaisuudesta työelämässä vuonna 2020. Delfoi-paneelin tuloksia*. Katsauksia E 25/2006. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.

Nederveen Pieterse, Jan (1995) Globalization as Hybridization. Mike Featherstone, Scott Lash & Roland Robertson (toim.) *Global Modernities*. Lontoo: Sage, 45–68.

Niemelä, Heli (2003) Erottautumista ja ystävyyttä: Somalialaistyttöjen käsityksiä ja kokemuksia suomalaisista tytöistä. Päivi Harinen (toim.) *Kamppailuja jäsenyyksistä: Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuoritutkimusverkosto, 91–121.

Niemelä, Heli (2006) Somalialaisen ja suomalaisen nuoruuden risteyksessä. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 168–189.

Oinonen, Liisa (1999) *Vietnamilaisia, suomalaisia vai suomenvietnamilaisia? Pääkaupunkiseudun vietnamilaisten etnisyys ja identiteetti 1990-luvulla*. Katsauksia E 6 / 1999. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.

Paananen, Seppo (1999) *Suomalaisuuden armoilla: Ulkomaalaisten työnhakijoiden luokittelu*. Helsinki: Tilastokeskus.

Pakkasvirta, Jussi & Saukkonen, Pasi (2005) *Nationalismit*. Helsinki: WSOY.

Piper, Nicola (2006) Gendering the Politics of Migration. *IMR* 40(1), 133–164.

Pohjanpää, Kirsti; Paananen, Seppo & Nieminen, Mauri (2003) *Maahanmuuttajien elinolot: Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002*. Elinolot 2003:1. Helsinki: Tilastokeskus.

Portes, Alejandro & Rumbaut, Rubén (2001) *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley: University of California Press.

Pyykkönen, Miikka (2003a) Integraatio ja maahanmuuttajien yhdistystoiminta. Sakari Hänninen, Anita Kangas & Martti Siisiäinen (toim.) *Mitä yhdistykset välittävät: Tutkimuskohteena kolmas sektori*. Jyväskylä: Atena, 89–120.

Pyykkönen, Miikka (2003b) Ristissä kaiken aikaa: Jäsenyydet nuorten maahanmuuttajien yhdistystoiminnassa. Päivi Harinen (toim.) *Kamppailuja jäsenyyksistä*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 193–237.

Pöllänen, Pirjo (2005) Miehen paikka perheessä – venäläisten maahanmuuttajanaisten kokemuksia miehen paikasta perheessä Venäjällä ja Suomessa. *Siirtolaisuus* 1/2005, 1–9.

Raittila, Pentti (toim.) (2005) *Etnisyyttä, rasismia ja dialogia sanomalehdissä ja Internetissä*. Julkaisuja C 39. Tampere: Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos, Journalismin tutkimusyksikkö.

Rastas, Anna; Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.) (2005) *Suomalainen vieraskirja: Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino.

Reuter, Anni & Kyntäjä, Eve (2006) Kansainvälinen avioliitto ja stigma. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 104–125.

Ronkainen, Jussi (2006) Monikansalaisuus ja monimuotoistuva suomalaisuus. Tuomas Martikainen (toim.) Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla. Helsinki: SKS, 237–256.

Rotkirch, Anna (2003) Vem är rädd för städerskan? Globalisering och kvinnors autonoma migration. *Sociologisk forskning* 2/2003, 11–18.

Ruhanen, Milla & Martikainen, Tuomas (2006) *Maahanmuuttajaprojektit: Hankkeet ja hyvät käytännöt*. Katsauksia E 22/2006. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.

Räty, Minttu (2002) *Maahanmuuttaja asiakkaana*. Helsinki: Tammi.
Sakaranaho, Tuula & Pesonen, Heikki (toim.) (1999) *Muslimit Suomessa*. Helsinki: Yliopistopaino.
Saksela, Sanna (2003) Mångkulturella organisationer och invandrarorganisationer i Finland. Flemming Mikkelsen (red.) *Invandrerorganisationer i Norden*. Kööpenhamina: Nordiska ministerrådet, 235–281.
Salmela, Anu (2004) Pysyvyyttä muutoksessa ja muutosta pysyvyydessä: Turussa asuvat somalinaiset islamin ja yhteisöperinteen välittäjinä. Outi Fingerroos, Minna Opas & Teemu Taira (toim.) *Uskonnon paikka: Kirjoituksia uskontojen ja uskontoteorioiden rajoista*. Helsinki: SKS, 279–311.
Saukkonen, Pasi (2005) Kansallinen identiteetti. Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen (toim.) *Nationalismit*. Helsinki: WSOY, 90–105.
Sirkkilä, Hannu (2005) *Elättäjyyttä vai erotiikkaa: Miten suomalaiset miehet legitimoivat parisuhteensa thaimaalaisten naisen kanssa?* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
Sirkkilä, Hannu (2006) Suomalaismiesten näkemyksiä thaimaalaisista puolisoistaan. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 126–143.
Suárez-Orozco, Carola & Qin, Desirée Baolian (2006) Gendered Perspectives in Psychology: Immigrant Origin Youth. *IMR* 40(1), 165–198.
Staunæs, Dorthe (2003) Where Have All the Subjects Gone? Bringing together the Concepts of Intersectionality and Subjectification. *NORA* 11(2), 101–110.
Sutela, Hanna (2005) Maahanmuuttajat palkkatyössä. Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 83–109.
Tiilikainen, Marja (2000) Somalinaiset ja maahanmuuton kokemukset. Karmela Liebkind (toim.) *Monikulttuurinen Suomi: Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus, 93–111.
Tiilikainen, Marja (2003) *Arjen islam: Somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
Tiilikainen, Marja (toim.) (2004) *Tyttöjen ja naisten ympärileikkaus Suomessa: Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle*. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.
Tiilikainen, Marja & Lehtinen, Isra (2004) Muslim Women in Finland: Diversity within a Minority. *Tidskrift for kirke, religion og samfunn* 1/2004, 27–64.
Tilastokeskus (2005) Perheet 2004. *Väestö* 2005:8.
Työministeriö (2005) *Maahanmuuttoasiat vuonna 2005*. Helsinki: Työministeriö.
Työministeriö (2006) *Työryhmän ehdotus hallituksen uudeksi maahanmuuttopoliittiseksi ohjelmaksi*. Helsinki: Työministeriö.
Wahlbeck, Östen (1999) *Kurdish Diasporas: A Comparative Study of Kurdish Refugee Communities*. Lontoo: Macmillan.
Wahlbeck, Östen (2003) *Mångkulturalism i Finland: en kritisk litteraturöversikt*. Meddelanden från ekonomiskt-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi, Sociologi, Ser. A:532. Åbo: Åbo Akademi.
Wahlbeck, Östen (2005) Turkkilaiset maahanmuuttajat yrittäjinä Suomessa: paikallinen ja transnationaali sosiaalinen pääoma. *JANUS* 13(1), 39–53.
Wahlbeck, Östen (2006) The ”Ethnic Economy” of Turkish Immigrants in Finland. A paper presented at the Nordic Sociological Congress, Turku, Finland 18–20 August 2006.
Warkentin, Raija (2000) Russian Immigrant Women in Finland. *Siirtolaisuus* 2/2000, 5–12.

Westerholm, John (1999) Kansa ja alue: Suomenruotsalaiset osana kansakuntaa ja valtiota. Markku Löytönen & Laura Kolbe (toim.) *Suomi: Maa, kansa, kulttuurit*. Helsinki: SKS, 278–289.

YK=United Nations (2005) *2004 World Survey on the Role of Women in Development*. New York: United Nations.

Ylänkö, Maaria (2000) Measuring Acceptance? – Intermarriage Levels as an Indicator of Tolerance in the Finnish Context of Integration. *Yearbook of Population Research in Finland*. Helsinki: The Population Research Institute, 179–197.

Zechner, Minna (2006) Hoivan paikat transnationaalisissa perheissä. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 83–103.

2 Maahanmuuttajaväestön sukupuolittuneisuus, perheellistyminen ja sukupolvisuus

Tuomas Martikainen

2.1. Johdanto

Maahanmuuttajien tilastollinen tutkimus Suomessa nojaa tällä hetkellä kolmeen keskeiseen muuttujaan: syntymämaahan, kansalaisuuteen ja kieleen. Kutakin näistä käytetään ja on käytetty erilaisissa tilastollisissa yhteyksissä määrittelemään ”maahanmuuttajaa” (esim. Tilastokeskus 2006p). Jokaiseen näistä sisältyy kuitenkin tiettyjä ongelmia ja rajoituksia (vrt. Forsander 2000), jotka vielä lisääntyvät sitä mukaa kun Suomen maahanmuuttajataustainen väestö monimuotoistuu ja Suomessa asumisaika pitenee. Kansalaisuuteen pohjautuva tarkastelu kuvasi melko hyvin ei-suomalaisten maahanmuuttajien määrää aina 1990-luvun lopulle saakka (ks. kuvio 2.1.), mutta sen jälkeen monista maahanmuuttajista on tullut Suomen kansalaisia. Tämä tilastointiin liittyvä ongelma voidaan periaatteessa kiertää käyttämällä tarkastelun lähtökohtana syntymämaata, jota ei tosin vielä yleisesti tehdä.

Toinen seikka, jota ei käytössä olevissa maahanmuuttajatilastoissa ole vielä ratkaistu, ovat maahanmuuttajien Suomessa syntyneet lapset. Tutkimus kuitenkin osoittaa, että sekä maassaoloaika, joka liittyy läheisesti Suomen kansalaisuuden saamiseen että maahanmuuttajien lasten tilanteet vaativat oman erityishuomionsa (esim. Alitolppa-Niitamo 2004; Forsander; Harinen 2003; Hautaniemi 2004; Portes & Rumbaut 2001). Pidempään maassa olleiden aikuisten ja maahanmuuttajien lasten asema eroavat hiljakkoin muuttaneiden tilanteista. Näin ollen tarkasteltavat ryhmät tulisi myös systemaattisesti pystyä erottelemaan tilastollisessa tutkimuksessa, mitä ei toistaiseksi ole Suomessa tehty. Syitä tähän lienevät tilastollisen tutkimuksen vähäisyys, maahanmuuttajatutkimuksen uutuus ja tilattavien aineistojen korkea hinta.

Tässä artikkelissa tarkastellaan Suomen maahanmuuttajaväestön rakennetta, perhetilannetta, pääasiallista toimintaa ja jakautumista ensimmäiseen ja toiseen sukupolveen. Kirjan teeman mukaisesti kiinnitetään huomiota erityisesti maahanmuuttajanaisten tilanteeseen. Maahanmuuttajia tarkastellaan poikkileikkausaineistolla ryhmäkohtaisesti lähtöalueiden mukaan. Artikkelissa esitellään kaksi Suomessa uutta lähestymistapaa maahanmuuttajaväestöön. Maahanmuuttajat määritellään ottaen huomioon sekä heidän syntymämaansa että äidinkielensä, millä pyritään erottamaan joukosta etnisesti suomalaiset. Lisäksi artikkelissa esitellään maahanmuuttajasukupolvet huomioiva lähestymistapa, joka ottaa lähtökohdakseen maahanmuuttajalasten vanhempien syntymämaan ja äidinkielen. Tilastolliseen tutkimukseen liittyviä tarkempia kuvauksia maahanmuuttajanaisista työelämässä löytyy Annika Forsanderin, Tuula Jorosen ja Magdalena Jaakkolan & Anni Reuterin artikkeleista tässä kirjassa.

2.2. Käsitteet, aineisto ja tutkimuskysymykset

Artikkeli perustuu Tilastokeskukselta Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksen MONIKKO-hankkeeseen tilattuun aineistoon, jossa on yhdistetty väestö- ja perhetilastoja. *Maahanmuuttajalla* tarkoitetaan artikkelissa henkilöä, joka on syntynyt ulkomailla ja jonka äidinkieli on muu kuin suomi, ruotsi tai saame, eli niin sanottu kotimainen kieli. *Ensimmäisen sukupolven maahanmuuttaja* tarkoittaa samaa. *Sukupolvi 1½* viittaa alle 15-vuotiaina Suomeen muuttaneisiin. *Toisen sukupolven maahanmuuttajalla* tarkoitetaan Suomessa syntynyttä henkilöä, jonka vanhemmista ainakin toinen on edellisen määritelmän mukainen maahanmuuttaja. *Maahanmuuttajataustainen* viittaa tässä artikkelissa kaikkiin maahanmuuttajasukupolviin. Maahanmuuttajien ja suomalaisten keskinäisistä avio- ja avoliitoista käytetään tässä yhteydessä nimitystä *kansainvälinen parisuhde* (vrt. Martikainen & Tiilikainen). Käsitteellä *paluumuuttaja*[1] viitataan entisessä Neuvostoliitossa ja sen seuraajavaltioissa syntyneisiin, joiden rekisteröity äidinkieli on suomi, ruotsi tai saame. Käsitteellä *ulkomailla syntynyt suomalainen* viitataan muualla kuin entisen Neuvostoliiton ja sen seuraajavaltioissa syntyneisiin suomen-, ruotsin- ja saamenkielisiin. Kuviossa 2.1. on ulkomailla syntynyt väestö esitetty jakautuneena

1 Paluumuuttaja-käsitteellä viitataan useisiin eri asioihin arkikielessä ja tutkimuksessa. Joskus siihen saatetaan sisällyttää kaikki suomalaistaustaiset maahanmuuttajat ja usein sillä viitataan entisen Neuvostoliiton inkeriläis-/suomalaistaustaisiin maahanmuuttajiin. Tässä yhteydessä halusimme kuitenkin katsoa, millä tavoin entisen Neuvostoliiton alueelta tulevat, kotimaisia kieliä puhuvat maahanmuuttajat eroavat muista alueelta muuttaneista. Kuten artikkelissa selviää, erot ovat varsin suuria. Alkuperäisen tilastotilauksen yhteydessä oli tarkoitus, että edellä mainittujen lisäksi olisi ulkomailla syntyneitä kotimaisia kieliä puhuvia eroteltu tarkemmin, jotta olisi saatu vertailevaa näkökulmaa tähän vähälle huomiolle jääneeseen aihepiiriin. Tämä ei valitettavasti toteutunut ja siksi paluumuuttajakategoriaa ei ole täysin tässä yhteydessä pystytty hyödyntämään.

maahanmuuttajiin, paluumuuttajiin ja ulkomailla syntyneisiin suomalaisiin. Maahanmuuttajien määrä on kasvanut tasaisesti 1990-luvun alusta lähtien. Lisäksi kuviosta näkyy, että ulkomaan kansalaisuus ja vieraskielisyys ovat muuttuneet epätarkemmiksi maahanmuuttajaväestön kuvaajiksi 2000-luvulla. Tässä yhteydessä on hyvä muistaa, että sekä taulukon ulkomaan kansalaisten että vieraskielisten joukossa on kasvavassa määrin Suomessa syntyneitä henkilöitä. Tähän palataan myöhemmin aineiston käsittelyssä mm. erottamalla toisen sukupolven maahanmuuttajat joukosta.

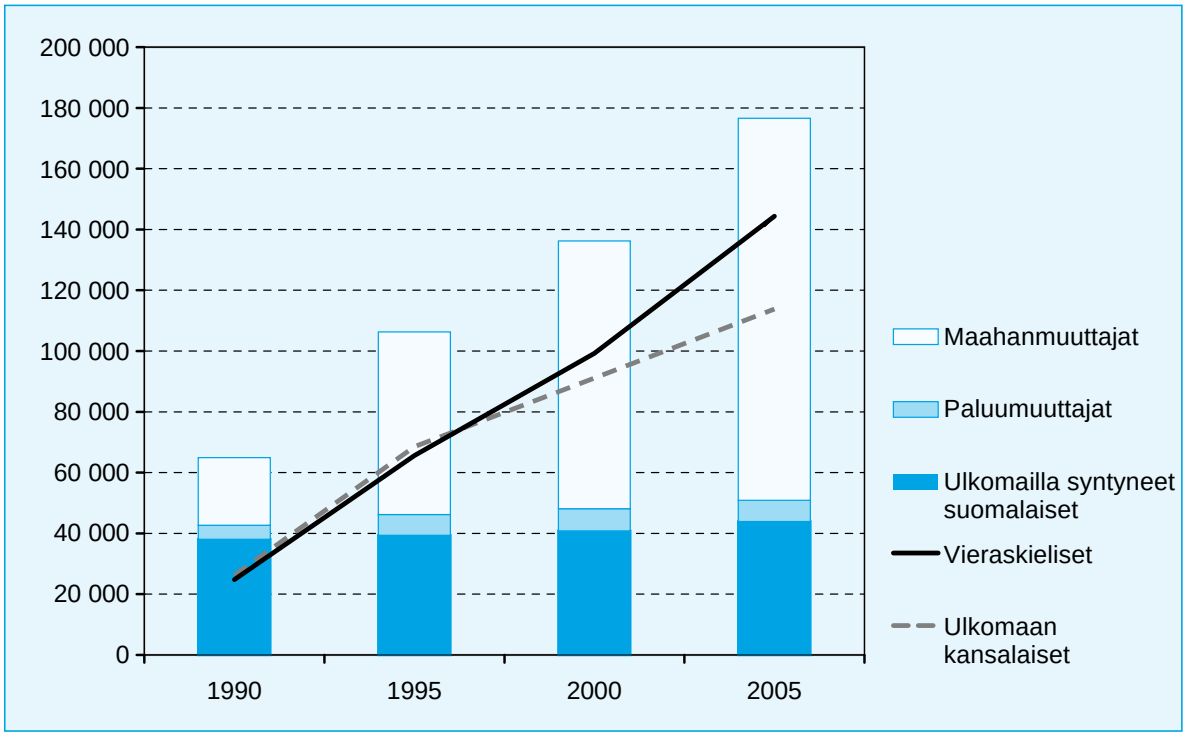

Kuvio 2.1. Ulkomailla syntyneet jaettuna maahanmuuttajiin, paluumuuttajiin ja ulkomailla syntyneisiin suomalaisiin Suomessa vuosina 1990, 1995, 2000 ja 2005. Tämän lisäksi kuviossa esitetään ulkomaan kansalaisten ja vieraskielisten määrällinen kehitys vuosina 1990–2005 (Tilastokeskus 2006a, 2006p).

Aineiston käsittelystä on useimmiten rajattu pois ulkomailla syntyneet suomalaiset, eli noin 44 000 henkeä vuonna 2005. Tämän seurauksena myös lähes kaikki – tarkasteluvuosina 99.6–99.8 % – Ruotsissa syntyneistä ovat rajautuneet pois, vaikka heidän joukossaan on paljon etnisesti ruotsalaisia. Ulkomailla syntyneet suomalaiset vaatisivat oman tutkimuksensa. Sen sijaan nk. paluumuuttajia tarkastellaan artikkelissa erillisenä ryhmänä.

Tilastokeskukselta (2006a–n) tilattu aineisto koostuu 13 poikkileikkaustaulukosta, joiden pohjalta tähän artikkeliin on laadittu uusia taulukoita. Aineisto esitetään taulukoissa yhteensä 24 lähtöalueena, joista osa on yksittäisiä valtioita ja osa valtioryhmiä (ks. tarkemmin, liite 1). Luokittelussa on mahdollisimman pitkälti pyritty seuraamaan

muuttosyytä (avioliitto, perheenyhdistäminen, pakolaisuus, työ, opiskelu), erottelemaan toisistaan suurimmat lähtömaat tai -alueet ja ottamaan huomioon kansainväliset valtioliitot (EU/ETA-maat ja näiden ulkopuoliset alueet). Käytännössä nämä taustatekijät ovat kuitenkin monin paikoin limittyneet toisiinsa, eikä niitä ole mahdollista täysin systemaattisesti erotella.[2] Tässä yhteydessä poiketaan tavanomaisista jaotteluista muutamassa kohdassa. Entinen Neuvostoliitto sisältää kaikki muut Neuvostoliittoon kuuluneet alueet paitsi Baltian maat, jotka ovat kaikki nykyään Euroopan unionin jäsenvaltioita. Tämä jaottelu ei luonnollisesti koske vuotta 1990, jolloin Neuvostoliitto oli yhä olemassa. Lisäksi Itä-Euroopan valtioiden joukossa on sekä EU-maita että muita alueen valtioita. Myös Oseania (tässä Australia ja Uusi Seelanti), Kanada ja Yhdysvallat on liitetty yhteen, koska näistä on tullut etupäässä englanninkielisiä maahanmuuttajia (Tilastokeskus 2005). Jaottelu perustuu Annika Forsanderin (2002) väitöstutkimukseen, mutta sitä on joiltakin osin muutettu vastaamaan viimeaikaisia muuttoliikkeiden muutoksia.

Suomen maahanmuuttajaväestöä ja erityisesti maahanmuuttajanaisten tilannetta tarkastellaan lähtöalueen perusteella seuraavilla tutkimuskysymyksillä: (1) Millä tavoin ulkomailla syntyneet jakautuvat nk. maahanmuuttajiin, paluumuuttajiin ja ulkomailla syntyneisiin suomalaisiin? (2) Kuinka usealla maahanmuuttajalla on Suomen kansalaisuus?[3] (3) Minkä ikäisenä maahanmuuttajat ovat muuttaneet Suomeen? (4) Minkälainen on maahanmuuttajaväestön ikä- ja sukupuolirakenne? (5) Miten maahanmuuttajat ovat jakautuneet pääasiallisen toiminnan mukaan? (6) Minkälaisissa perhetilanteissa maahanmuuttajat elävät? (7) Kuinka maahanmuuttajat ovat jakautuneet sukupolviin? (8) Minkälaisia demografisia muutoksia maahanmuuttajataustaisen väestön parissa on oletettavissa lähivuosina?

Kysymysten yhteydessä tarkastellaan – soveltuvin osin – niissä olevia eroja sukupuolen ja lähtöalueen mukaan sekä arvioidaan muuttosyyn yhteyttä näihin havaintoihin. Tuloksia suhteutetaan myös ajankohtaiseen tutkimustietoon Suomessa ja ulkomailla. Näin pyritään paikantamaan yleisiä muutossuuntia, tutkimattomia aihepiirejä ja mahdollisuuksien mukaan myös Suomen erityispiirteitä. Lukuja suhteutetaan jossain määrin myös tavanomaisesti käytössä oleviin ulkomaalaistilastoihin, jotta artikkelin aineiston vertailukelpoisuus perustilastoihin säilyisi (Tilastokeskus 2006o, 2006p). Tarkasteltavat poikkileikkausvuodet ovat 1990, 1995, 2000 ja 2004/2005.

---

2 Muuttosyyllä on todettu olevan paljon merkitystä maahanmuuttajien myöhempiin vaiheisiin kohdemaassa. Valitettavasti suomalainen tilastointitapa ei toistaiseksi mahdollista maahanmuuttosyyn ottamista tarkastelun lähtökohdaksi. Tämän takia asiaa lähestytään tässä artikkelissa epäsuorasti.

3 Tässä artikkelissa ei ole huomioitu kaksois- ja monikansalaisuuteen liittyviä kysymyksiä, ks. Ronkainen 2006.

2.3. Aineiston tarkastelu

2.3.1. Väestö syntymämaan ja äidinkielen mukaan

Suomessa asuvien ulkomailla syntyneiden määrä kasvoi vuodesta 1990 vuoteen 2005 2,7-kertaiseksi. Samana ajanjaksona ulkomaan kansalaisten määrä 4,3- ja vieraskielisten 5,8-kertaistui (Tilastokeskus 2006p). Tämä tarkoittaa sitä, että ulkomailla syntyneiden suomalaisten osuus maahanmuuttaneista pieneni merkittävästi, vaikka heidän lukumääränsä kasvoi noin 6 000 hengellä (taulukko 2.1.). Suomen- ja ruotsinkielisten muuttajien osuudessa on suuria vaihteluja lähtömaittain. Ulkomailla syntyneitä suomalaisia ja paluumuuttajia on merkittävästi Ruotsissa, entisessä Neuvostoliitossa, Länsi-Euroopassa, Oseaniassa ja Pohjois-Amerikassa syntyneiden joukossa. Ulkomailla syntyneitä suomen- ja ruotsinkielisiä on siis pääasiassa tullut niiltä alueilta, joihin heidän (esi)vanhempansa ovat aikanaan muuttaneet, mutta myös kasvavassa määrin lähes joka puolelta maailmaa.

Adoptiolapsia on tullut erityisesti Aasiasta (Intia, Kiina, Thaimaa, Sri Lanka), Etelä-Amerikasta (Kolumbia) ja entisen Neuvostoliiton alueelta (Venäjä) (Parviainen 2003: 38). Näistä maista tulleiden joukossa kansainvälinen adoptio selittänee merkittävän osan suomenkielisten osuudesta, sikäli kuin heidät on rekisteröity kotimaisia kieliä puhuviksi. Sen sijaan pakolaismaista, Saharan eteläpuolisesta Afrikasta, Turkista, Pohjois-Afrikasta, Itä-Euroopasta ja Baltiasta on suomenkielisiä muuttanut hyvin vähän. Baltian maista, pääasiassa Virosta, muuttaneiden suomen- ja ruotsinkielisten pieni osuus tuntuu yllättävältä – sieltä olisi voinut olettaa paluumuuttajia tulleen enemmän. Ilmeisesti useimmat Virossa asuneista suomalaistaustaisista ovat syntyneet entisessä Neuvostoliitossa tai Venäjällä.[4] Ryhmään muu/tuntematon kuuluvissa on paljon entisessä Neuvostoliitossa syntyneitä, näin ainakin kielitietojen perusteella (Tilastokeskus 2005).

Taulukon 2.1. tiedot heijastavat aikaisempia suomalaisten muuttoliikkeiden paluuvirtoja, kasvavaa ulkomaalaisten maahanmuuttoa (ja pienessä nousussa olevaa kansainvälistä adoptiota). Tämän artikkelin määritelmän mukaisten maahanmuuttajien osuus ulkomailla syntyneistä kasvoi 34 prosentista (22 239 henkeä) 71 prosenttiin (125 730 henkeä) vuosina 1990–2005. Lukuun eivät sisälly entisen Neuvostoliiton suomen-, ruotsin- ja saamenkieliset paluumuuttajat, joita oli yhteensä noin 7 200 henkeä vuonna 2005.

---

4 Koko entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneiden kotimaisia kieliä puhuvien keski-ikä on varsin korkea. He tai heidän vanhempansa ovat siis todennäköisesti muuttaneet Stalinin vainojen aikaan pois Pietarin seudulta ja Karjalasta, mutta osa heistä on aikanaan muuttanut Viroon, josta he ovat myöhemmin siirtyneet Suomeen. Heidän todellinen syntymämaansa ei siis usein ole ollutkaan Baltiassa.

Taulukko 2.1. Vieraskielisten osuudet Suomessa syntymämaan mukaan vuosina 1990, 1995, 2000 ja 2005 (Tilastokeskus 2006a).

	1990		1995		2000		2005	
Syntymämaa/alue	Syntymämaa Yhteensä	Vieraskielisiä %	Syntymämaa Yhteensä	Vieraskielisiä %	Syntymämaa Yhteensä	Vieraskielisiä %	Syntymämaa Yhteensä	Vieraskielisiä %
Suomi	4 933 556	0,1	5 010 523	0,1	5 044 912	0,2	5 078 968	0,4
Ruotsi	24 541	0,2	26 617	0,2	28 040	0,3	29 527	0,4
Läntinen Eurooppa	8 405	65	10 461	68	13 487	71	17 563	72
Itäinen Eurooppa	1 896	91	2 655	93	3 348	94	4 167	95
Entinen Jugoslavia	136	84	3 178	99	4 846	99	6 323	99
Baltian maat	–	–	5 804	94	8 248	94	13 489	96
Entinen Neuvostoliitto	9 661	50	24 902	73	35 875	81	45 870	86
Turkki	431	92	1 461	97	2 150	98	3 378	98
Irak	194	94	1 351	99	3 209	99	4 352	99
Iran	526	96	1 265	98	2 095	99	3 189	99
Lähi-itä	617	74	1 092	84	1 426	86	1 857	87
Pohjois-Afrikka	986	94	1 844	96	2 262	96	2 901	97
Somalia	51	98	3 229	100	4 149	100	5 060	100
Saharan eteläpuolinen Afrikka	909	74	2 225	86	3 110	88	5 699	91
Afganistan	4	100	36	97	338	100	1 559	100
Bangladesh ja Pakistan	239	88	594	95	810	96	1 369	97
Intia, Nepal ja Sri Lanka	682	76	1 051	81	1 631	87	2 848	91
Kiina	403	92	1 472	98	2 108	94	4 123	86
Thaimaa ja Filippiinit	669	85	1 608	88	2 589	88	4 602	88
Vietnam	1 550	99	2 414	99	2 882	98	3 264	98
Itä- ja Kaakkois-Aasia	667	81	973	85	1 371	88	2 047	90
Keski- ja Etelä-Amerikka	916	67	1 499	72	2 076	73	3 229	77
USA, Kanada ja Oseania	3 770	34	4 293	45	4 838	52	5 451	56
Muu/tuntematon	7 669	16	6 279	21	5 315	27	4 745	34
Yhteensä	4 998 478		5 116 826		5 181 115		5 255 580	

Vuonna 1990 naisia oli ulkomaan kansalaisista ja vieraskielisistä noin 44 %. Tarkastelujaksona 1990–2005 naisten osuus on näissä ryhmissä kasvanut siten, että vuonna 2005 se oli keskimäärin puolet sekä ulkomaan kansalaisista että vieraskielisistä (taulukko 2.2.). Naisten osuus ulkomailla syntyneistä sen sijaan on säilynyt 50 % tuntumassa koko tarkastelujakson ajan. Maahanmuuttajaväestön sukupuolirakenne on siis kokonaisuudessaan varsin tasainen.

Taulukko 2.2. Naisten osuus ulkomailla syntyneistä, ulkomaan kansalaisista ja vieraskielisistä Suomessa vuosina 1990, 1995, 2000 ja 2005 (Tilastokeskus 2006p).

	Naiset, %			
	1990	1995	2000	2005
Ulkomailla syntyneet	49,7	49,7	50,5	50,6
Ulkomaan kansalaiset	43,7	47,8	50,0	49,3
Vieraskieliset	44,1	47,4	49,6	50,1

Taulukko 2.3. näyttää maahanmuuttajien sukupuolirakenteen muutokset naisten määrinä tarkasteltuna vuosina 1990–2005. Eri ryhmien sukupuolijaossa on tänä aikana tapahtunut merkittäviä muutoksia, vaikka muutokset eivät koko maahanmuuttajaväestöä tarkasteltaessa siltä näyttäneetkään. Pakolais- ja turvapaikanhaku-taustaiset ryhmät ovat kaikki olleet alussa miesvaltaisia, mutta näissä sukupuoliero on nopeasti kaventunut. Sen sijaan opiskelu-, työ- ja avioliittomuuttojen osalta tilanne näyttää hieman erilaiselta. Selkeästi naisvaltaiset lähtöalueet, kuten entisen Neuvostoliiton alue, Filippiinit ja Thaimaa ovat myös pysyneet sellaisina. Useissa miesvaltaisissa, ei-pakolaistaustaisissa ryhmissä muutokset ovat myös olleet vähäisiä. Esimerkiksi Länsi-Euroopasta ja Pohjois-Amerikasta muuttaneiden kohdalla ei juuri mitään muutosta ole tapahtunut. Sen sijaan monista muslimimaista tulevissa on nähtävissä naismuuttajien määrän kasvua, jonka voidaan tulkita tarkoittavan kasvavaa avioliittomuuttoa mm. Lähi-idästä, Turkista, Pohjois-Afrikasta ja Intian niemimaalta. Kyseessä on usein nuorien naisten hakeminen aviopuolisoiksi miehen entisestä kotimaasta sekä perheenyhdistäminen. Maahanmuutto on siis lähtöalueittain selvästi sukupuolittunutta, vaikka sukupuolierot ovatkin enimmäkseen tasoittumassa.

Maahanmuutto Suomeen on sukupuolittunutta, mutta samanaikaisesti maahanmuuttajien väestölliseen rakenteeseen vaikuttavat monet muutkin tekijät. Esimerkiksi muuttosyy, lähtöalue, avioitumiskäyttäytyminen sekä suomalaisten miesten ja naisten puolisonvalintapreferenssit kukin vaikuttavat eri tavoin eri ryhmien, ja viime kädessä yksilöiden, elämäntilanteeseen. Suomessa ei ole toistaiseksi tehty maahanmuuttopolitiikan ja maahanmuuton sukupuolittuneisuuden yhteyksistä laajamittaista analyysiä, mutta sellaiselle näyttäisi olevan tarvetta. Kansainvälinen tutkimus osoittaa, että esimerkiksi lainsäädännölliset tekijät voivat luoda yllättäviäkin sukupuolittuneita ra-

Taulukko 2.3. Naismaahanmuuttajien osuus maahanmuuttajista syntymämaan mukaan Suomessa vuosina 1990, 1995, 2000 ja 2005 (Tilastokeskus 2006b).

Syntymämaa/-alue	1990		1995		2000		2005	
	Yhteensä	Naisia, %	Yhteensä	Naisia, %	Yhteensä	Naisia, %	Yhteensä	Naisia, %
Maahanmuuttajat yhteensä	22 239	43	60 100	47	88 104	50	125 730	50
Läntinen Eurooppa	5 474	31	7 124	32	95 16	30	12 584	30
Itäinen Eurooppa	1 729	48	2 475	48	3 153	47	3 947	49
Entinen Jugoslavia	114	15	3 149	43	4 815	45	6 287	47
Baltian maat	–	–	5 463	55	7 792	58	12 948	55
Entinen Neuvostoliitto	4 799	69	18 212	62	28 931	63	39 259	63
Turkki	396	14	1 421	18	2 099	21	3 315	25
Irak	182	35	1 337	40	3 185	44	4 326	44
Iran	506	31	1 244	37	2 069	40	3 157	42
Lähi-itä	459	21	921	27	1 230	32	1 624	33
Pohjois-Afrikka	927	5	1 773	9	2 177	15	2 811	21
Somalia	50	22	3 228	42	4 146	46	5 053	47
Saharan eteläpuolinen Afrikka	676	31	1 913	30	2 735	33	5 196	36
Afganistan	4	0	35	49	337	53	1 558	51
Bangladesh ja Pakistan	210	11	562	21	778	30	1 334	30
Intia, Nepal ja Sri Lanka	518	30	848	35	1 414	36	2 585	37
Kiina	372	39	1 436	46	1 982	52	3 554	55
Thaimaa ja Filippiinit	571	82	1 416	83	2 288	81	4 035	83
Vietnam	1 535	46	2 379	49	2 826	52	3 205	52
Itä- ja Kaakkois-Aasia	540	42	830	49	1 203	54	1 835	57
Keski- ja Etelä-Amerikka	616	46	1 073	48	1 513	50	2 487	51
USA, Kanada ja Oseania	1 299	43	1 923	42	2 501	40	3 039	38
Muu/tuntematon	1 262	45	1 338	47	1 414	49	1 591	49
Paluumuuttajat ent. NL	4 647	65	6 869	64	7 248	64	6 974	63

kenteita, jotka ylläpitävät eriarvostavia olosuhteita mm. kansainvälisissä parisuhteissa (Kofman ym. 2000; vrt. FORSANDER; SAARINEN; SÄÄVÄLÄ; TIILIKAINEN).

2.3.2. Maahanmuuttajat syntymämaan ja kansalaisuuden mukaan

Kansalaisuuden hakemista ja saamista pidetään yhtenä pysyvästi asettuneiden maahanmuuttajien integraation mittarina (Bauböck ym. 2006). Kansalaistamisprosessia säädellään ulkomaalaislailla. Henkilön tulee täyttää tietyt kriteerit ja olla asunut tietty aika maassa, jotta hän voi hakea Suomen kansalaisuutta. Lisäksi muuttosyyllä on vaikutusta siihen, kuinka pitkän ajan kuluttua prosessin voi käynnistää.[5] Vuosina 1991–2005 myönnettiin 41 272 Suomen kansalaisuutta (Tilastokeskus 2006p: 17). Taulukossa 2.4. on esitetty Suomen kansalaisuuden saaneiden %-osuudet maahanmuuttajien lähtömaan mukaan.

Noin kolmannes maassa asuvista maahanmuuttajista oli Suomen kansalaisia vuonna 2005.[6] Vaikka tässä yhteydessä ei ole mahdollista erotella muuttovuoden vaikutusta, niin taulukosta 2.4. voidaan tehdä seuraavat arviot.[7] Erityisen aktiivisesti Suomen kansalaisuutta ovat hakeneet ja sen saaneet pakolaistaustaiset ryhmät, kuten irakilaiset, iranilaiset, somalialaiset ja vietnamilaiset. Seuraavaksi suhteellisesti eniten kansalaisuuksia on myönnetty paluu- ja avioliittomuuttajille EU:n ulkopuolisista maista. Näihin maihin lukeutuvat entinen Neuvostoliitto, Lähi-itä ja Pohjois-Afrikka. Sen sijaan hakeminen vaikuttaa olevan selvästi vähäisempää Länsi- ja Itä-Euroopassa sekä Etelä- ja Pohjois-Amerikassa syntyneiden joukossa. Myös Itä- ja Kaakkois-Aasiasta, Intian niemimaalta ja Kiinasta muuttaneiden kansalaisuuden vaihtaminen on ollut vähäistä. Koska kyseessä on paljolti avioliittomuutto, tätä saattaa osin selittää laajemman muuton hieman myöhäisempi ajoitus, jolloin mahdollinen hakeminen on vasta ajankohtaistumassa. Joukossa on tosin myös työmuuttajia mm. Intiasta.

Kansalaisuuden hakemiseen ja saamiseen näyttävät siis vaikuttavan erityisesti muuttosyy, lähtöalue ja maassa asuttu aika. Lisäksi vaikuttaa siltä, että pakolaiset ja monet EU:n ulkopuolelta tulevat avioliittomuuttajat ovat muita kiinnostuneempia Suomen kansalaisuudesta. Sen sijaan työmuuttajien ja länsimaista tulevien avioliittomuuttajien

---

5 Tarkempia tietoja Suomen kansalaisuuden hakemiseen liittyen löytää Ulkomaalaisviraston tiedotteista: *http://www.uvi.fi/*.

6 Ajallinen tarkastelu kannattaa useimpien ryhmien kohdalla aloittaa vuodesta 1995, sillä vuonna 1990 monien ryhmien kohdalla määrät olivat varsin pieniä ja kyseessä olivat jo kauemmin maassa asuneet henkilöt. Tämä selittää suuret erot vuosien 1990 ja 1995 välillä.

7 Kansainvälisen adoption vaikutusta ei ole huomioitu seuraavassa arviossa.

Taulukko 2.4. Suomen kansalaisten osuudet syntymämaittain vuosina 1990, 1995, 2000 ja 2005 (Tilastokeskus 2006c).

Syntymämaa/-alue	1990	1995	2000	2005
	Suomen kansalaisia, %	Suomen kansalaisia, %	Suomen kansalaisia, %	Suomen kansalaisia, %
Koko vieraskielinen väestö	31	16	23	30
Suomi	84	45	48	58
Läntinen Eurooppa	27	24	19	18
Itäinen Eurooppa	35	30	33	34
Entinen Jugoslavia	34	2	4	23
Baltian maat	–	1	7	16
Entinen Neuvostoliitto	22	10	16	29
Turkki	23	10	22	29
Irak	18	4	13	32
Iran	17	10	28	32
Lähi-itä	42	28	37	44
Pohjois-Afrikka	27	28	46	47
Somalia	10	0	24	31
Saharan eteläpuolinen Afrikka	18	12	24	21
Afganistan	25	3	3	5
Bangladesh ja Pakistan	23	11	26	27
Intia, Nepal ja Sri Lanka	34	32	29	23
Kiina	3	5	22	20
Thaimaa ja Filippiinit	13	15	21	22
Vietnam	12	18	48	58
Itä- ja Kaakkois-Aasia	15	15	20	16
Keski- ja Etelä-Amerikka	36	28	30	30
USA, Kanada ja Oseania	21	17	15	19
Muu/tuntematon	48	42	45	39
Paluumuuttajat ent. NL	90	55	55	65

kohdalla tilanne vaikuttaa varsin toisenlaiselta. Heille kansalaisuudesta saatavat edut tai symboliarvo eivät vaikuta olevan yhtä houkuttelevia. Määrällisesti eniten Suomen kansalaisuuksia on myönnetty entisen Neuvostoliiton alueelta (9 447) muuttaneille ja Suomessa syntyneille[8] vieraskielisille (8 315).

Vuonna 2005 oli vieraskielisistä 45 000 enemmän Suomen kansalaisia kuin vuonna 1990. Vieraskielisistä Suomessa syntyneitä oli 8 700. Kaikista vieraskielisistä Suo-

8 Lapsi saa aina Suomen kansalaisuuden, jos hänen äitinsä on Suomen kansalainen. Mikäli lapsen isä on Suomen kansalainen tai molemmat vanhemmat ulkomaalaisia, niin kansalaisuuden hakemisella on lukuisia ehtoja. Lisätietoja kansalaisuussäädöksistä saa Ulkomaalaisviraston kotisivuilta, *http://www.uvi.fi/*.

men kansalaisista 8 800 (n. 18 %) ei enää ole maassa kirjoilla (Tilastokeskus 2006c). Tässä luvussa eivät siis ole mukana kotimaankieliset ulkomailla syntyneet lukuun ottamatta entisen Neuvostoliiton aluetta. Joukossa täytyy myös olla väkeä, jolla oli jo entuudestaan Suomen kansalaisuus, sillä kansalaisuuksia ei ole vuosina 1990–2005 myönnetty näin paljon. Tarkastelusta ei selviä kuolleisuuden eikä poismuuton vaikutus. Kuolleisuuden merkitys lienee varsin pieni, koska maahanmuuttajat ovat keskimääräistä nuorempaa väkeä. Sukupuolieroista ei tässä yhteydessä ole tietoa.

2.3.3. Maahanmuuttajat muuttoiän mukaan

Maahanmuuttoiällä on todettu usein olevan laajakantoisia vaikutuksia henkilön vaiheisiin uudessa kotimaassaan. Tapahtuuko muutto esimerkiksi 2-, 15-, 40- tai 60-vuotiaana vaikuttaa suuresti henkilön elämäntilanteeseen ja siihen, mistä lähtökohdista uusi elämä voi alkaa (King ym. 2004: 50–54). Vaikka huomio on oikeastaan itsestään selvä, on ikänäkökulmasta tehty tutkimusta Suomessa lähinnä nuorten osalta (esim. Harinen 2003). Aikuisväestöä käsittelevissä tutkimuksissa ikä on harvoin problematisoitu osa-alue. Vanhusväestöä on sivuttu vain harvoissa tutkimuksissa (esim. Zechner 2006). Maailmanlaajuisesti tarkasteltuna suuri osa muuttajista on parhaassa työ- ja perheenperustamisiässä olevia, keskimääräistä terveempiä yksilöitä (Castles & Miller 2003).

Seuraavat Suomeen muuton ikää kuvaavat luvut perustuvat maahanmuuttajien seurantatilastoon, johon on otettu mukaan kaikki vuodesta 1987 lähtien muuttaneet. Taulukko 2.5. osoittaa, että valtaosa Suomen maahanmuuttajista on muuttanut nuorina tai keski-ikäisinä. Ikäryhmittäin jakauma on seuraava: alle 15-vuotiaita muuttajissa oli 22 %, 15–24-vuotiaita 22 %, 25–44-vuotiaita 46 %, 45–64-vuotiaita 8 % ja vähintään 65-vuotiaita 1 %. Luvuista nähdään, että muuttovuonna noin kolme neljästä on työikäisiä ja lähes neljännes on joko pikkulapsia tai oppivelvollisuusikäisiä. Näin ollen maahanmuuttajista voidaan laskea kuuluvan 22 % ns. sukupolveen 1½, eli alle 15-vuotiaina lapsina maahan muuttaneisiin (vrt. Alitolppa-Niitamo 2004; sukupolvista lisää King ym. 2004).

Maahanmuuttajaryhmien välillä on kuitenkin suuria eroja muuttoiän mukaan tarkasteltuna. Alle 25-vuotiaiden osuus on keskimääräistä korkeampi erityisesti pakolaistaustaisten ryhmien kohdalla. Somalialaisista jopa 70 % oli muuttovuonna alle 25-vuotiaita. Lähi-idästä muuttaneiden joukossa puolestaan 21 % on ollut alle 4-vuotiaita muuttovuonna mikä heijastanee avioliittoihin liittyvää perheenyhdistämistä. Vastaavasti työmuuttopainotteisten lähtömaiden kohdalla ikäjakauma on usein painottunut yli 25-vuotiaisiin. Paluumuuttajien erityispiirre taas on, että heissä painottuvat sekä kaikkein nuorimmat että vanhimmat muuttajat.

Taulukko 2.5. Vuosina 1987–2005 Suomeen muuttaneet maahanmuuttoiän mukaan syntymämaittain, % (Tilastokeskus 2006d).

Syntymämaa/-alue	Yhteensä	0-4 v.	5-14 v.	15-24 v.	25-44 v.	45-64 v.	65- v.
Ulkomailla syntyneet yhteensä	144 367	10 902	20 459	31 856	67 127	12 166	1 857
Ulkomailla syntyneet, %	99	8	14	22	46	8	1
Ruotsi	735	71	15	8	6	0	0
Läntinen Eurooppa	15 611	7	6	20	58	8	1
Itäinen Eurooppa	3 973	7	7	23	57	6	1
Entinen Jugoslavia	6 654	10	18	23	39	8	2
Baltian maat	14 208	9	18	22	41	10	1
Entinen Neuvostoliitto	41 232	6	17	18	44	14	3
Turkki	3 293	5	10	33	49	2	0
Irak	4 401	9	25	22	38	5	1
Iran	3 039	6	20	18	48	6	1
Lähi-itä	1 673	21	10	21	45	3	0
Pohjois-Afrikka	2 681	5	3	27	62	3	0
Somalia	5 942	8	28	33	25	5	1
Saharan etelä-puolinen Afrikka	5 462	7	12	26	53	2	0
Afganistan	1 589	4	27	28	28	12	1
Bangladesh ja Pakistan	1 337	7	6	32	52	2	0
Intia, Nepal ja Sri Lanka	2 779	7	6	25	58	3	1
Kiina	3 991	5	8	26	58	3	0
Thaimaa ja Filippiinit	4 005	9	14	22	53	3	0
Vietnam	2 285	5	20	33	35	6	1
Itä- ja Kaakkois-Aasia	2 245	9	9	17	59	6	0
Keski- ja Etelä-Amerikka	2 614	7	9	22	57	5	0
USA, Kanada ja Oseania	5 112	7	8	30	45	8	2
Muu/tuntematon	9 506	11	12	21	49	6	1
Paluumuuttajat ent. NL	5 278	11	6	5	19	29	30

Maahanmuutto on siis lähtöalueittain paitsi sukupuolittunutta, niin myös muuttoiän mukaan painottunutta. Tämä tarkoittaa sitä, että yhteiskunnan eri osa-alueilla – päiväkoti, koulu, terveydenhuolto, työelämä, jne. – eri maahanmuuttajaryhmät näkyvät eri tavoin. Tämä tulisi huomioida maahanmuuttajapalveluiden suunnittelussa ja toteutuksessa, koska eri muuttajaryhmien tarpeet todennäköisesti vaihtelevat.

2.3.4. Maahanmuuttajien ikä- ja sukupuolirakenne

Maahanmuuttajien enemmistö on yleensä työikäistä väkeä, jolloin heidän ikärakenteensa myös poikkeaa muusta väestöstä (Tilastokeskus 2006p). Suomessa maahanmuuton

merkittävämpi kasvu on alkanut vasta 1990-luvun alussa, ja maahanmuuttajaväestö on kokonaisuudessaan edelleen keskimääräistä nuorempaa. Maahanmuuttajat ovat myös useammin hedelmällisessä iässä, jolloin heillä usein on enemmän lapsia kuin valtaväestöllä. Kasvava osa maahanmuuttajien lapsista on syntynyt Suomessa. Lapsilukuun vaikuttaa myös kulttuuritausta ja koulutus. Yleinen suuntaus on kuitenkin se, että lapsiluku lähestyy ympäröivän yhteiskunnan keskiarvoa.

Taulukossa 2.6. näemme, kuinka Suomessa ja ulkomailla syntyneen vieraskielisen väestön ikärakenne poikkeavat toisistaan. Maahanmuuttajien joukossa korostuvat työikäiset ja eläkeikäisiä on toistaiseksi hyvin vähän. Sen sijaan Suomessa syntyneestä 18 490 vieraskielisestä 89 % oli alle 15-vuotiaita vuonna 2005. Tässä yhteydessä on myös syytä huomata, että työ- ja eläkeikäisten Suomessa syntyneiden vieraskielisten joukossa, joita on yhteensä 2 038 henkeä, lienee jonkin verran ns. perinteisiin kansallisiin vähemmistöihin kuuluvia, kuten juutalaisia, tataareja ja vanhavenäläisiä.[9]

Taulukko 2.6. Suomessa ja ulkomailla syntyneet vieraskieliset, ikärakenne vuonna 2005, % (Tilastokeskus 2006f).

	0-14 v., %	15-64 v., %	65- v., %	Yhteensä
Suomessa syntyneet, koko väestö	17	67	16	100
Suomessa syntyneet vieraskieliset	89	9	2	100
Ulkomailla syntyneet vieraskieliset	19	78	3	100

Lähtömaakohtainen tarkastelu tuo esille huomattavia eroja eri ryhmien ikäjakaumassa (taulukko 2.7.). Nuorimpia ovat pakolaistaustaiset ryhmät ja vanhimpia perinteisistä paluumuutto- ja eurooppalaisista avioliittomaista tulleet muuttajat. Erityisesti entisen Neuvostoliiton alueelta on muuttanut paljon iäkästä väkeä kotimaisia kieliä puhuvina paluumuuttajina. Heistä 53 % oli yli 65-vuotiaita. Poikkeuksellisen vähän alle 25-vuotiaita puolestaan on Länsi- ja Itä-Euroopassa sekä Pohjois-Afrikassa syntyneiden joukossa. Työikäisten ikäryhmä painottuu lähes kaikissa ryhmissä (pois luettuna paluumuuttajat ja eräät pakolaisryhmät), mutta erityisen paljon heitä on avioliitto-, opiskelu- ja työmuuttomaista tulleiden joukossa. Vähintään kaksi kolmesta Intian niemimaalta ja Turkista muuttaneista kuuluu työikäisten ryhmään. Suomen 27 707 vieraskielisestä, alle 15-vuotiaasta nuoresta jo 59 prosenttia on syntynyt Suomessa.

---

9 Tätä ei ollut mahdollista tässä yhteydessä varmistaa, mutta on tiedossa, että juutalaiset, tataarit ja osa vanhavenäläisistä on säilyttänyt kotikielenään tilastoissa vieraisiin kieliin luettavan äidinkielen (heprea, tataari, venäjä). Tältä pohjalta voidaan olettaa, että osalla heistä se on myös rekisteröity äidinkieleksi. Vuonna 2005 Suomessa asui noin 1 200 juutalaista, 700 tataaria ja ilmeisesti muutama tuhat vanhavenäläistä (Väestörekisterikeskus 2005).

Maahanmuuttajien sukupuolijakauma on tasaisimmillaan 5–14-vuotiaiden ja ero suurimmillaan 45–64-vuotiaiden ikäryhmissä. Kuitenkin esimerkiksi kiinalaisista naispuolisia on huomattavan suuri osuus 5–14-vuotiaissa. Naisvaltaisia ovat nuorten ja aikuistuvien ryhmässä (15–24-vuotiaat) erityisesti myös thaimaalaiset ja filippiiniläiset, koska tähän ryhmään kuuluvia nuoria naisia on tullut viime vuosina vaimoiksi suomalaisille miehille. Aikuisten (25–64-vuotiaat) joukossa naisten osuus on erityisen suuri entisestä Neuvostoliitosta muuttaneiden, itä- ja kaakkoisaasialaisten, thaimaalaisten ja filippiiniläisten joukossa, joissa niin ikään on paljon suomalaisen miehen kanssa avioituneita. Yli 65-vuotiaista paluumuuttajat, entisestä Neuvostoliitosta muuttaneet ja vietnamilaiset ovat naisvaltaisia ryhmiä. Erityisesti yli 25-vuotiaiden joukossa

Taulukko 2.7. Maahanmuuttajien ikäjakauma syntymämaan mukaan vuonna 2005, % (Tilastokeskus 2006f).

Syntymämaa/-alue	Yhteensä	0-4 v. %	5-14 v. %	15-24 v. %	25-44 v. %	45-64 v. %	65– v. %
Suomessa syntyneet yhteensä	18 490	43	46	5	3	2	2
Ulkomailla syntyneet yhteensä	125 730	1	8	17	49	21	4
Läntinen Eurooppa	12 584	1	4	7	55	26	6
Itäinen Eurooppa	3 947	1	4	9	53	29	3
Entinen Jugoslavia	6 287	0	10	22	48	17	4
Baltian maat	12 948	1	10	21	46	20	1
Entinen Neuvostoliitto	39 259	1	7	18	41	28	6
Turkki	3 315	1	6	16	66	10	0
Irak	4 326	0	13	28	42	14	2
Iran	3 157	1	12	19	48	18	2
Lähi-itä	1 624	4	17	11	51	16	1
Pohjois-Afrikka	2 811	3	2	6	69	20	1
Somalia	5 053	1	9	32	46	11	1
Saharan eteläpuolinen Afrikka	5 196	1	10	18	59	11	1
Afganistan	1 558	0	20	33	30	15	2
Bangladesh ja Pakistan	1 334	2	6	12	69	10	1
Intia, Nepal ja Sri Lanka	2 585	3	5	10	66	14	2
Kiina	3 554	1	6	20	60	13	1
Thaimaa ja Filippiinit	4 035	1	11	15	60	13	0
Vietnam	3 205	0	3	18	54	21	4
Itä- ja Kaakkois-Aasia	1 835	2	7	11	58	21	1
Keski- ja Etelä-Amerikka	2 487	1	7	11	61	17	2
USA, Kanada ja Oseania	3 039	2	6	12	52	23	5
Muu/tuntematon	1 591	11	18	9	26	22	15
Paluumuuttajat ent. NL	6 974	2	7	8	9	20	53

miesvaltaisia ryhmiä ovat länsieurooppalaiset, turkkilaiset, Lähi-idästä muuttaneet, afrikkalaiset (pois lukien somalialaiset), Intian niemimaalta muuttaneet ja pohjoisamerikkalaiset.

2.3.5. Maahanmuuttajat pääasiallisen toiminnan mukaan

Koko väestöstä lukeutui työvoimaan 49 % vuonna 2004, joten maahanmuuttajat kuuluvat hieman useammin työvoimaan, vaikka heidän työllisyytensä onkin alhaisempaa (Tilastokeskus 2006p: 24). Maahanmuuttajaväestöstä kuului 61 920 henkeä (53 %) työvoimaan vuonna 2004 (vrt. Joronen). Työttöminä oli 17 294 (28 % työvoimasta). Työvoiman ulkopuolisiin luettavia alle 15-vuotiaita oli 11 348 (10 %), koululaisia ja opiskelijoita 11 348 (13 %), eläkeläisiä 4 020 (3 %) ja muita, kuten kotiäitejä 24 209 (21 %). Maahanmuuttajien joukossa on paljon enemmän ryhmään ”muut” kuuluvia, hieman enemmän alle 15-vuotiaita ja selvästi vähemmän eläkeläisiä kuin valtaväestössä. Nämä luvut kuitenkin kätkevät erittäin suuria ryhmäkohtaisia vaihteluja, joita seuraavaksi tarkastellaan sukupuolinäkökulmasta (ks. taulukko 2.8.).

Kun tarkastellaan pelkästään työvoimaa (työlliset ja työttömät), niin jo aikaisemmissa selvityksissä havaitut suuret erot eri maahanmuuttajaryhmien välillä toistuvat (esim. Forsander 2002; Heikkilä & Pikkarainen 2007; Tilastokeskus 2006p).

Naiset olivat kaikissa ryhmissä miehiä useammin työvoiman ulkopuolella. Pienimmät sukupuolten väliset erot työvoimaosuuksissa löytyivät thaimaalaisten, filippiiniläisten, afganistanilaisten, kiinalaisten, vietnamilaisten ja entisen Neuvostoliiton ja Baltian maista muuttaneiden joukosta. Suurimmat sukupuolten väliset suhteelliset erot löytyivät Intian niemimaalta ja Välimeren muslimimaista muuttaneiden joukosta. Pakolaismaista muuttaneiden kesken erot eivät olleet yhtä suuria, mikä kuvastanee ryhmissä vallitsevaa korkeaa työttömyyttä sukupuolesta riippumatta.

Maahanmuuttajaryhmien työttömyysasteessa on myös sukupuolittuneita piirteitä. Miesten työttömyysaste oli 24 % ja naisten 32 % vuonna 2005. Suurimmat sukupuolten väliset erot työttömyysosuuksissa olivat Intian niemimaalta ja Turkista muuttaneiden kohdalla. Esimerkiksi pakistanilaisten ja bangladeshilaisten naisten työttömyysaste oli 44 % kun miesten vastaava oli 17 %. Näissä ryhmissä muuttosyyt ovat myös sukupuolittuneita. Miehet ovat usein tulleet Suomeen opiskelemaan, töihin tai alun perin naimisiin suomalaisen naisen kanssa, kun taas naiset yleensä ovat tulleet avioon Suomessa jo asuneen maanmiehensä kanssa. Hyvin Suomen työmarkkinoille näyttävät työllistyneen kiinalaiset, pohjoisamerikkalaiset, oseanialaiset ja eurooppalaiset miehet ja naiset (ks. taulukko 2.9.).

Taulukko 2.8. Maahanmuuttajat pääasiallisen toiminnan mukaan syntymämaittain vuonna 2004, % (Tilastokeskus 2006g).

Syntymämaa	Yhteensä	Työlliset, %	Työttömät, %	0-14 –vuotiaat, %	Opiskelijat, koululaiset, %	Eläkeläiset (pl.työttömyys-eläkeläiset), %	Muut, %
Suomessa syntyneet yhteensä	16 804	5	1	89	3	2	1
Ulkomailla syntyneet yhteensä	116 278	38	15	10	13	3	21
Läntinen Eurooppa	11 756	52	8	6	6	6	21
Itäinen Eurooppa	3 685	53	10	5	9	5	18
Entinen Jugoslavia	6 083	29	23	13	13	5	18
Baltian maat	11 471	49	10	12	12	2	15
Entinen Neuvostoliitto	36 991	38	17	8	15	4	19
Turkki	2 995	46	16	8	8	1	20
Irak	4 225	14	24	17	17	4	25
Iran	2 925	24	22	13	20	3	18
Lähi-itä	1 535	30	15	21	9	3	22
Pohjois-Afrikka	2 634	37	26	4	7	3	23
Somalia	4 769	15	22	11	15	1	36
Saharan eteläpuolinen Afrikka	4 443	37	15	12	15	1	21
Afganistan	1 352	7	19	24	25	2	23
Bangladesh ja Pakistan	1 154	46	12	8	10	2	22
Intia, Nepal ja Sri Lanka	2 227	48	8	8	7	2	27
Kiina	3 100	41	5	7	20	1	25
Thaimaa ja Filippiinit	3 613	36	13	13	12	1	26
Vietnam	3 050	41	22	3	11	7	16
Itä- ja Kaakkois-Aasia	1 610	38	8	9	12	2	32
Keski- ja Etelä-Amerikka	2 255	40	12	9	11	3	25
USA, Kanada ja Oseania	2 860	42	5	8	6	4	35
Muu/tuntematon	1 545	29	8	29	7	16	12
Paluumuuttajat ent. NL	6 971	20	7	9	5	45	13

Suurimmat erot työssäkäynnissä miesten hyväksi löytyvät Välimeren muslimimaista, Somaliasta ja Intiasta muuttaneiden parista. Naisten työssäkäynti on keskimääräistä yleisempää eurooppalaisten ja amerikkalaisten keskuudessa. Keskimääräistä vähäisemmältä sukupuolen mukainen ero työllistymisessä näyttäytyy thaimaalaisten, filippiiniläisten, kiinalaisten, vietnamilaisten sekä entisen Neuvostoliiton ja Baltian alueelta muuttaneiden keskuudessa, jotka tosin vietnamilaisia lukuun ottamatta ovat naisvaltaisia muuttomaita. Tässä esitetty taulukko 2.9. tukee sitä, että tietyn maahanmuuttajaryhmän miesvaltaisuudella on myönteinen yhteys miesten työmarkkinoille

Taulukko 2.9. Maahanmuuttajien työvoimaosuudet ja työttömyysaste sukupuolen mukaan syntymämaittain vuonna 2004, % (Tilastokeskus 2006g).

Syntymämaa/-alue	Maahanmuuttajamiehet			Maahanmuuttajanaiset		
	Työvoima-osuus, %	Työttömät	Työttömyys-aste, %	Työvoima-osuus, %	Työttömät	Työttömyys-aste, %
Ulkomailla syntyneet yhteensä	67	8 180	24	55	9 114	32
Läntinen Eurooppa	73	749	14	58	245	15
Itäinen Eurooppa	77	179	14	64	201	20
Entinen Jugoslavia	73	750	38	50	624	54
Baltian maat	72	426	13	65	667	19
Entinen Neuvostoliitto	65	1 779	23	60	4 391	35
Turkki	78	348	21	40	141	55
Irak	55	623	60	38	390	70
Iran	61	384	43	45	252	57
Lähi-itä	67	176	31	38	49	42
Pohjois-Afrikka	75	600	40	35	84	54
Somalia	53	649	54	31	402	67
Saharan eteläpuolinen Afrikka	65	466	28	48	191	30
Afganistan	38	112	64	33	145	81
Bangladesh ja Pakistan	77	95	17	35	47	44
Intia, Nepal ja Sri Lanka	71	80	9	46	90	27
Kiina	55	44	6	47	113	16
Thaimaa ja Filippiinit	57	38	17	57	422	27
Vietnam	75	325	34	65	334	36
Itä- ja Kaakkois-Aasia	60	49	13	44	80	22
Keski- ja Etelä-Amerikka	68	134	20	51	147	28
USA, Kanada ja Oseania	59	112	12	44	40	10
Muu/tuntematon	75	62	19	57	59	24
Paluumuuttajat ent. NL	65	193	23	57	326	30

osallistumiseen. Tässä tarkasteltu aineisto viittaa siihen, että mikäli jompikumpi sukupuoli dominoi muuttovirtaa jostakin maasta, sillä on myönteinen yhteys tämän sukupuolen työmarkkinoille osallistumiseen. Tässä yhteydessä ei ole kuitenkaan voitu tarkastella muita mahdollisia selittäviä tekijöitä, kuten esimerkiksi koulutuksen vaikutusta.

2.3.6. Maahanmuuttajaperheet

Maahanmuuttajaperheiden tutkimus on Suomessa ollut melko vähäistä (esim. Marjeta 2001; Tiilikainen 2003), mutta se on selvästi kasvussa, kuten monet tämän kirjan artikkelit osoittavat. Vaikka kansainvälisiin parisuhteisiin, joita kutsutaan myös seka-avioliitoiksi ja kahden kulttuurin perheiksi, liittyvää tutkimusta on jo jonkin verran tehty (esim. Heikkilä ym. 2004; Heikkilä 2005; Sirkkilä 2005), niin aihepiirin laajempi peruskartoitus on vasta meneillään. Erityisesti maahanmuuttajien keskenään muodostamista perheistä on toistaiseksi ollut vähän tilastollista tietoa saatavilla (ks. Tilastokeskus 2006o, 2006p). Tilanne kuvastaa hyvin myös kansainvälisen tutkimuksen tilaa, sillä nämä aihepiirit ovat vasta nousemassa laajemman huomion kohteeksi (Bailey & Boyle 2004). Perhedynamiikka ja parisuhteet ovat kuitenkin erittäin keskeisiä osa-alueita, joilla on laajakantoisia vaikutuksia koko integraatioprosessiin (Martikainen & Tiilikainen).

Tilastokeskuksen (2006o: 10–12) mukaan Suomessa syntyneillä miehillä oli 25 900 ja Suomessa syntyneillä naisilla 22 600 ulkomailla syntynyttä puolisoa vuonna 2005. Tällaisia parisuhteita kuvaavat luvut ovat olleet tasaisessa kasvussa viime vuodet. Ainoa tieto maahanmuuttajien keskinäisistä parisuhteista perustuu tietoon vieraskielisistä perheistä. Näitä perheitä, joissa ainoa (yksinhuoltaja) tai kumpikin vanhemmista on vieraskielinen, oli yhteensä 24 000. Seuraavat taulukot tuovat lisävalaistusta tähän tilanteeseen maahanmuuttajaperheiden osalta, ja niissä on sovellettu tämän artikkelin maahanmuuttajamääritelmää.[10]

Taulukosta 2.10. on luettavissa, että perheitä, joissa yksi tai kumpikin puolisoista oli maahanmuuttaja oli 55 719 vuonna 2005. Näistä kahden maahanmuuttajan perheitä oli 17 829, eli 32 % kaikista perheistä. Kaikista maahanmuuttajamiehistä 56 % ja -naisista 44 % asui kahden maahanmuuttajan perheessä. Ryhmäkohtaiset erot ovat kuitenkin hyvin suuria. Kansainväliset parisuhteet ovat kummallakin sukupuolella harvinaisia erityisesti Afganistanissa, Somaliassa, Vietnamissa ja Irakissa syntyneiden keskuudessa. Erityisen yleisiä ne ovat kummallakin sukupuolella Keski- ja Etelä-Amerikasta ja Länsi-Euroopasta muuttaneiden keskuudessa. Suurimmat erot puolison valinnassa sukupuolten välillä on turkkilaisten ja pohjoisafrikkalaisten miesten ja naisten välillä: niissä mies valitsi usein suomalaisen puolison, mutta naiset yleensä maanmiehensä. Suomessa yleisimmät parisuhteet, joissa on maahanmuuttaja ainakin toisena osapuolena, olivat vuonna 2005 sellaisia, joissa oli entisen Neuvostoliiton alueelta tullut nainen ja suomalainen mies (6 946), entisen Neuvostoliiton alueelta tullut mies ja nainen (5 937), suomalainen nainen ja länsieurooppalainen mies (5 074) tai suomalainen mies ja thaimaalainen tai filippiiniläinen nainen (2 163).

---

[10] Kummassakin tapauksessa on sovellettu samaa perheen määritelmää, jonka tarkemmat määrittelyt löytyvät Tilastokeskuksen (2006o) *Perheet*-julkaisusta.

Lapsiperheitä, joissa ainakin toinen vanhemmista on maahanmuuttaja, oli yhteensä 35 697 vuonna 2005. Näistä kahden maahanmuuttajan perheitä oli tasan kolmannes. Yksinhuoltajaperheitä oli yhteensä 7 277, eli 20 % kaikista lapsiperheistä. Tilanne on tältä osin sama kuin koko väestössä keskimäärin, jossa yksinhuoltajien osuus on niin ikään 20 % (Tilastokeskus 2006o). Yksinhuoltajamiehiä on maahanmuuttajissa yhteensä 631 ja -naisia 6 646. Miesten yksinhuoltajuus on yleisintä vietnamilaisten (8 %) keskuudessa.

Maahanmuuttajanaisilla yksinhuoltajuus on huomattavasti miehiä yleisempää (vrt. Joronen). Erityisen korkeaa se on somalialaisten (43 %) ja vietnamilaisten (40 %) keskuudessa. Lisäksi useampi kuin joka viides nainen on yksinhuoltaja seuraavista maista tulleiden joukossa: Afganistan (32 %), Saharan eteläpuolinen Afrikka (28 %), entinen Neuvostoliitto (27 %), Baltian maat (27 %), Iran (26 %), Lähi-itä (22 %) ja Irak (21 %). Huomionarvoista on myös, että joissakin ryhmissä on selvästi keskimääräistä vähemmän yksinhuoltajanaisia, kuten Intian niemimaalta muuttaneiden ja kiinalaisten keskuudessa. Niin ikään on huomattava, että joistakin nk. naisten avioliittomaista, kuten Turkista ja Pohjois-Afrikasta, muuttaneiden joukossa yksinhuoltajien lukumäärät ovat alhaisia, vaikka näistä maista muuttaneiden miesten eroluvut ovat korkeita (Tilastokeskus 2006p: 21–22). Tämä voi johtua siitä, että erottaessa lapset jäävät usein suomalaiselle puolisolle. Näin ollen lapset eivät näy oheisessa taulukossa.

Koska maahanmuuttajien yksinhuoltajuutta ei ole Suomessa järjestelmällisesti tutkittu, ei tilanteelle voi antaa mitään yhtä selitystä. Mahdollisia osaselityksiä ovat ainakin erilaiset parisuhdeperinteet, eli eroaminen on sosiaalisesti hyväksyttävämpää joissakin ryhmissä kuin toisissa, kansainvälisiin parisuhteisiin liittyvät ongelmat, ulkomailla asuva tai oleskeleva puoliso, moniavioisuus, sosiaalitukisäännösten kiertäminen ja ryhmien eriaikaiset kotoutumisprosessit. Aihe vaatisi kuitenkin perustutkimusta, jotta ilmiön eri ulottuvuuksia olisi mahdollista tarkemmin analysoida.

Maahanmuuttajaperheillä oli yhteensä 49 804 lasta vuonna 2005, joista 16 575 (33 %) lapsella kumpikin vanhemmista oli maahanmuuttajia. Suomessa syntyneillä miehillä oli 14 075 lasta (28 %) maahanmuuttajanaisen ja suomalaisilla naisilla 19 154 lasta (39 %) maahanmuuttajamiehen kanssa. Yleisimmät parisuhdemuodot lapsiperheissä olivat: suomalainen nainen – länsieurooppalainen mies (liitoissa yht. 5 906 lasta), suomalainen mies – entisen Neuvostoliiton alueelta tullut nainen (liitoissa yht. 5 819 lasta), somalialainen mies ja nainen (2 837), entisen Neuvostoliiton alueelta tullut mies ja nainen (2 376) ja suomalainen nainen – pohjoisafrikkalainen mies (2 248) (Tilastokeskus 2006j).

Taulukko 2.10. Kansainväliset ja maahanmuuttajien parisuhteet Suomessa syntymämaan mukaan vuonna 2005 (Tilastokeskus 2006h).

Vaimo/äiti \ Mies/isä	Yhteensä	Suomessa syntyneet yht.	Ulkomailla syntyneet	Ruotsissa syntyneet yht.	Paluumuuttajat ent. NL	Läntinen Eurooppa	Itäinen Eurooppa	Entinen Jugoslavia	Baltian maat	Entinen Neuvostoliitto	Turkki	Irak	Iran	Lähi-itä	Pohjois-Afrikka	Somalia	Saharan eteläp. Afrikka	Afganistan	Bangladesh ja Pakistan	Intia, Nepal ja Sri Lanka	Kiina	Thaimaa ja Filippiinit	Vietnam	Itä- ja Kaakkois-Aasia	Keski- ja Etelä-Amerikka	USA, Kanada ja Oseania	Muu/tuntematon	Puuttuu
Yhteensä	55719	16381	31964	178	550	5910	1200	1795	2128	7775	1416	1002	859	557	1343	798	1478	291	465	802	717	156	720	395	685	1118	354	6646
Suomessa syntyn. yht.	13562	534	12971	15	2	5074	642	289	317	792	880	114	186	379	953	67	815	11	181	240	66	63	45	173	533	945	206	40
Ulkomailla syntyneet	40965	15822	17829	162	548	694	528	1483	1699	6521	499	860	637	159	338	697	610	277	277	551	637	88	634	210	132	154	144	6604
Ruotsissa syntyneet yht.	151	14	135	0	0	53	4	9	1	9	9	5	2	4	6	0	10	0	1	3	2	0	0	3	7	5	2	2
Paluumuuttajat ent. NL	410	0	410	0	0	6	1	0	76	323	2	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Läntinen Eurooppa	2297	1540	532	28	4	398	8	4	5	22	7	2	1	5	9	1	12	0	2	6	5	0	1	2	13	19	10	193
Itäinen Eurooppa	1352	660	547	5	1	26	470	3	1	13	3	4	1	3	2	0	4	0	1	3	2	0	0	1	2	4	4	139
Entinen Jugoslavia	1844	113	1478	1	0	5	1	1454	0	0	5	4	1	0	1	1	2	0	1	0	0	0	0	0	0	1	2	252
Baltian maat	4228	1571	1813	23	83	25	8	4	1168	517	17	6	5	7	10	1	16	0	9	3	1	3	1	2	1	6	3	738
Entinen Neuvostoliitto	17270	6946	6822	52	454	92	28	13	517	5937	32	19	17	19	18	3	22	11	9	9	7	2	1	4	21	24	17	2996
Turkki	538	44	436	0	0	4	0	0	0	0	419	4	5	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	58
Irak	1020	19	818	0	0	0	0	0	0	0	3	781	23	3	5	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	183
Iran	787	30	592	1	0	1	1	0	0	1	3	14	564	2	1	0	0	4	0	0	0	0	1	0	0	0	0	164
Lähi-itä	255	58	150	0	0	4	0	0	0	0	3	16	4	100	9	2	2	0	1	1	0	0	0	0	2	1	5	47
Pohjois-Afrikka	423	64	303	1	0	5	0	0	0	0	3	3	0	9	278	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	55
Somalia	1195	10	699	0	0	2	0	0	1	1	0	0	0	2	0	671	21	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	486
Saharan eteläp. Afrikka	1041	261	548	1	1	7	0	0	1	4	1	0	0	1	0	15	510	0	1	1	0	0	0	2	2	1	2	230
Afganistan	372	1	266	0	0	0	0	0	0	0	0	1	6	0	0	0	0	258	0	0	0	0	0	0	0	0	1	105
Bangladesh ja Pakistan	288	12	251	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	2	0	244	2	0	0	0	1	0	0	0	25
Intia, Nepal ja Sri Lanka	655	82	527	2	1	3	0	0	0	2	0	0	1	0	0	0	5	2	2	510	1	0	0	1	0	0	0	43
Kiina	1158	382	685	6	0	23	3	0	0	2	2	1	2	0	0	0	0	0	2	4	604	3	11	8	2	1	17	85
Thaimaa ja Filippiinit	2519	2163	128	16	1	18	1	0	1	2	0	4	3	2	0	0	3	0	1	3	0	75	1	6	1	4	3	211
Vietnam	1171	154	647	5	0	3	0	0	1	0	0	1	1	1	0	1	0	1	1	1	6	1	613	9	1	0	6	365
Itä- ja Kaakkois-Aasia	691	423	214	4	1	17	2	1	1	4	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2	2	3	4	170	0	5	2	49
Keski- ja Etelä-Amerikka	886	649	118	8	1	14	0	0	0	1	0	0	0	1	2	0	5	0	0	2	0	0	0	1	85	7	0	110
USA, Kanada ja Oseania	626	453	130	7	0	32	0	1	1	4	0	0	1	1	2	1	2	0	0	3	1	1	0	2	0	78	0	36
Muu/tuntematon	349	187	125	2	1	15	6	3	2	11	1	0	0	2	0	0	2	0	0	0	8	0	1	0	1	3	70	34
Puuttuu	631	11	619	1	0	83	25	14	35	130	26	22	34	15	46	34	43	3	5	8	12	5	41	9	13	14	2	0

2.3.7. Toinen sukupolvi

Taulukosta 2.11. ilmenee, että Suomessa asui vuonna 2005 yhteensä 49 180 henkeä, jotka olivat syntyneet Suomessa ja joiden vanhemmista ainakin toinen on maahanmuuttaja. Tämän lisäksi on luonnollisesti vielä suuri joukko henkilöitä, joiden vanhemmista ainakin toinen on ulkomailla syntynyt suomalainen tai paluumuuttaja. Toisesta sukupolvesta oli kahden maahanmuuttajavanhemman lapsia 15 777 (32 %) ja yhden maahanmuuttajavanhemman lapsia 33 403 (68 %).

Toisesta sukupolvesta oli 84 % Suomen ja 16 % ulkomaiden kansalaisia. Ulkomaan kansalaisuus on yleisintä henkilöllä, jonka vanhemmista kumpikin on maahanmuuttaja. Kahden maahanmuuttajavanhemman lapsista 46 % on ulkomaan kansalaisia, kun vastaava luku yhden maahanmuuttajavanhemman lapsilla on 1,5 %. Tämä epäsuhta kansalaisuusosuuksissa erilaisissa maahanmuuttajaperheissä kaipaisi tarkempaa tarkastelua, sillä se saattaa sisältää mahdollisia lasten oikeuksia koskevia rakenteellisia epäkohtia.

Taulukosta 2.12. voi laskea, että toisen sukupolven rekisteröity äidinkieli on 70 %:lla joko suomi tai ruotsi. Tämä vastaa suurin piirtein sitä osuutta toisesta sukupolvesta, jolla on ainoastaan yksi maahanmuuttajavanhempi, mutta tässä yhteydessä ei tarkistettu jakautuuko rekisteröity äidinkieli näin yksioikoisesti perhetyypin mukaan. Joka tapauksessa vieraskielisiksi rekisteröityjä toiseen sukupolveen lukeutuvia on yhteensä 15 123 henkeä, joista suurimmat kieliryhmät ovat somalin-, venäjän-, arabian- ja albaniankieliset. Taulukossa näytetyt 10 suurinta kieliryhmää vastaavat 82 % kaikista vieraskielisistä. Tässä yhteydessä tulee huomata, että henkilön rekisteröidyn ja hänen käytännön kielitaitonsa välistä yhteyttä ei ole Suomessa lainkaan selvitetty. Tämän takia taulukon tietoja on mahdotonta suhteuttaa vallitsevaan tilanteeseen. Koska rekisteritietoja käytetään mm. palvelujen tarjontaa suunniteltaessa, todellisen kielitaidon suhde rekisteritietoihin olisi syytä pikaisesti selvittää.

Taulukko 2.13. tuo selvästi esille suomalaisen maahanmuuton tuoreuden. Koko toisen sukupolven ikärakenne on vielä hyvin nuori. Toisesta sukupolvesta 95 % on alle 25-vuotiaita, 83 % alle 15-vuotiaita ja 36 % alle 5-vuotiaita. Kahden maahanmuuttajan lapset ovat lähes kaikki (97 %) alle 15-vuotiaita, kun yhden maahanmuuttajan vanhempien lapsista 77 % on tuon ikäisiä.

Taulukko 2.11. Toinen maahanmuuttajasukupolvi kansalaisuuden mukaan Suomessa vuonna 2005 (Tilastokeskus 2006l).

	Kansalaisuus		
	Suomi	Ulkomaa	Yhteensä
2. sukupolvi yhteensä	41 428	7 752	49 180
kumpikin perheen vanhemmista maahanmuuttaja	8 526	7 251	15 777
isä maahanmuuttaja, äiti ei	18 966	328	19 294
äiti maahanmuuttaja, isä ei	13 936	173	14 109
	Kansalaisuus		
	Suomi	Ulkomaa	Yhteensä
2. sukupolvi yhteensä	84 %	16 %	100 %
kumpikin perheen vanhemmista maahanmuuttaja	17 %	15 %	32 %
isä maahanmuuttaja, äiti ei	39 %	1 %	39 %
äiti maahanmuuttaja, isä ei	28 %	0 %	29 %

Taulukko 2.12. Toinen maahanmuuttajasukupolvi rekisteröidyn äidinkielen ja sukupuolen mukaan Suomessa vuonna 2005 (Tilastokeskus 2006l).

Kieli	Mies	Nainen	Yhteensä
suomi	16 539	15 690	32 229
ruotsi	965	854	1 819
saame	3	6	9
somali	1 517	1 435	2 952
venäjä	1 350	1 337	2 687
arabia	661	677	1 338
albania	618	610	1 228
vietnam	468	459	927
viro	463	496	959
kurdi	398	358	756
englanti	314	334	648
kiina	274	223	497
turkki	213	188	401
muu kieli	1 417	1313	2 730
yhteensä	25 200	23 980	49 180

Taulukko 2.13. Toisen maahanmuuttajasukupolven ikärakenne Suomessa vuonna 2005 (Tilastokeskus 2006n).

	Yhteensä	0-4 v.	5-14 v.	15-24 v.	25-44 v.	45-64 v.	65- v.
2. sukupolvi yhteensä	49 180	17 786	23 206	5 529	2 538	121	0
Molemmat vanhemmat maahanmuuttajia	15 777	7 256	8 099	372	48	2	0
Isä maahanmuuttaja, äiti ei	19 294	5 511	8 600	3 331	1 779	73	0
Äiti maahanmuuttaja, isä ei	14 109	5 019	6 507	1 826	711	46	0

Tämä on ensimmäinen kerta suomalaisessa maahanmuuttotutkimuksessa, kun toinen sukupolvi on systemaattisesti eroteltu heidän vanhempiensa syntymämaan mukaan. Koska toisen sukupolven merkitys maahanmuuttaja- ja etnisyystutkimuksessa tulee jatkossa kasvamaan, olisi jo alusta lähtien syytä tarkastella ilmiötä koko laajuudessaan, eikä ainoastaan keskittyä muutamiin etnisiin ryhmiin kuten ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajatutkimuksessa on käynyt.

2.4. Maahanmuuttajasukupolvet ja lähitulevaisuuden muutokset

Maahanmuuttajasukupolvien tarkastelu tuo hyvin esille ne kovin erilaiset elämäntilanteet, joihin yksilöt joutuvat maahanmuuton ja sen pitkäaikaisten seurausten yhteydessä. Maahanmuuttajasukupolvet antavat myös yhden tarkastelulähtökohdan maahanmuuttajaväestön ajalliseen asettumisprosessiin. Taulukkoon 2.14. on koottu artikkelissa esitettyjä ikään ja sukupolveen liittyviä tuloksia, jotka luovat kuvaa sukupolvittuneesta maahanmuuttajaväestöstä.

Tämän artikkelin maahanmuuttaja-määritelmän mukaiseen ensimmäiseen sukupolveen kuului 125 730 henkeä vuonna 2005, joka vastasi 71 % kaikista ulkomailla syntyneistä. Muuttoiän perusteella heistä voidaan laskea 1½-sukupolveen 31 361 henkeä (22 %), he siis olivat muuttaessaan olleet alle 15-vuotiaita. Toiseen sukupolveen puolestaan kuuluu 49 180 henkeä, joista rekisteröidyn äidinkielen mukaan 70 % on suomen- tai ruotsinkielisiä. Toisesta sukupolvesta oli kahden maahanmuuttajavanhemman lapsia 15 777 (32 %) ja yhden maahanmuuttajavanhemman lapsia 33 403 (68 %). Näistä luvuista puuttuvat siis ulkomailla syntyneet suomalaiset, entisen Neuvostoliiton paluumuuttajat, ruotsalaiset ja ainakin osa heidän lapsistaan.

Taulukko 2.14. Ensimmäinen ja toinen maahanmuuttajasukupolvi ikäryhmittäin Suomessa vuonna 2005 (Tilastokeskus 2006f, 2006n).

	Yhteensä	0-4 v.	5-14 v.	15-24 v.	25-44 v.	45-64 v.	65- v.
1. sukupolvi (maahanmuuttajat)	125 730	1 518	9 737	21 531	61 838	26 535	4 571
2. sukupolvi (maahanmuuttajien lapset)	49 180	17 786	23 206	5 529	2 538	121	0
Yhteensä	174 910	19 304	32 943	27 060	64 376	26 656	4 571

Suomen 174 910 maahanmuuttajataustaisesta kuului 72 % ensimmäiseen ja 28 % toiseen sukupolveen vuonna 2005. Taulukon 2.14. perusteella voidaan tehdä karkea arvio joistain Suomen nykyisen maahanmuuttajataustaisen väestön kannalta keskeisistä lähitulevaisuuden demografisista muutoksista. Seuraavissa luvuissa ei ole huomioitu mahdollista tulevaa maahanmuuttoa, syntyvyyttä, kuolleisuutta ja poismuuttoa Suomesta. Vuoteen 2010 mennessä vähintään 20 000 maahanmuuttajataustaista lasta aloittaa peruskoulun. Heistä arviolta puolet on rekisteröidyltä äidinkieleltään vieraskielisiä. Vuoteen 2015 mennessä vähintään 33 000 maahanmuuttajataustaista tulee siirtymään toisen asteen koulutukseen tai suoraan työelämään. Ikään liittyvät myös parisuhteet ja alkava avioituminen. Tässä yhteydessä voidaan olettaa kasvavaa avioliittomuuttoa Suomeen, ainakin mikäli muiden maiden kehitys tapahtuu myös Suomessa. Samaan aikaan myös 27 000 nyt 15–24-vuotiasta nuorta on opiskelemassa ja siirtymässä työelämään. Myös nykyiset 64 000 työiässä olevaa maahanmuuttajataustaista perustavat perheitä, saavat lapsia ja osallistuvat työelämään. Vuoteen 2025 mennessä vähintään 27 000 maahanmuuttajataustaista eläköityy.

Edellinen arvio tarkoittaa käytännössä sitä, että kun tällä hetkellä maahanmuuttajakysymykset liittyvät erityisesti kotoutumiseen ja työllisyyteen, tullaan alle vuosikymmenen sisällä kohtaamaan uusia kysymyksiä erityisesti kansainvälisissä parisuhteissa, toisen asteen koulutuksessa ja työelämässä. Kaiken kaikkiaan maahanmuutto tulee koskettamaan aikaisempaa suurempaa joukkoa ihmisiä. On myös syytä pitää mielessä, että ainakin neljännes nyt kasvamassa olevasta maahanmuuttajataustaisesta nuorisosta on niiden vanhempien lapsia, joilla on ollut vaikeuksia päästä suomalaisille työmarkkinoille. Koska vähäosaisuus usein siirtyy sukupolvelta toiselle, tulisi tähän ryhmään kohdistaa sitä ennaltaehkäisevää huomiota.

2.5. Yhteenveto ja pohdinta

Tässä artikkelissa on tarkasteltu Suomen maahanmuuttajaväestöä hieman tavanomaisesta poikkeavan määritelmän avulla. Maahanmuuttajaväestöä tarkasteltiin ottaen huomioon heidän syntymämaansa ja äidinkielensä, millä erotettiin ”ulkomailla syntyneet suomalaiset” ja ”paluumuuttajat” joukosta. Lisäksi artikkelissa esiteltiin uusi, maahanmuuttajasukupolvet huomioiva lähestymistapa, joka otti lähtökohdikseen lasten vanhempien syntymämaan ja äidinkielen. Keskeiset tulokset voidaan tiivistää seuraavasti:

1. Suomen ulkomailla syntyneestä väestöstä oli 71 prosenttia (125 730 henkeä) maahanmuuttajia vuonna 2005. Vastaava luku oli 34 prosenttia vuonna 1990.
2. Maahanmuuttajista 30 prosenttia oli Suomen kansalaisia vuonna 2005, mutta ryhmäkohtaiset erot olivat hyvin suuria.
3. Maahanmuuttajien valtaosa (77 %) on muuttaessaan työikäisiä. Muuttajista alle 15-vuotiaita muuttovuonnaan oli 22 prosenttia ja eläkeikäisiä yksi prosentti.
4. Maahanmuuttajat ovat koko väestöä nuorempia ja sukupuolijakauma on tasaisimmillaan 5–14-vuotiaiden ja ero suurimmillaan 45–64-vuotiaiden ikäryhmissä. Ryhmäkohtaiset erot ovat hyvin suuria.
5. Maahanmuuttajaväestö lukeutuu ikärakenteensa vuoksi pääasiallisen toiminnan mukaan tarkasteltuna koko väestöä yleisemmin työvoimaan. Maahanmuuttajamiesten ja -naisten väliset erot tiivistyvät työmarkkinoille osallistumiseen ja muusta syystä kuin opiskelusta tai eläköitymisestä johtuvaan, niiden ulkopuolella olemiseen. Naiset ovat miehiä useammin kotona ja työttömiä. Edelleen ryhmäkohtaiset erot ovat todella suuria.
6. Perheitä, joissa on maahanmuuttaja puolisona oli 55 719 vuonna 2005. Näistä kahden maahanmuuttajan perheitä oli 32 % (17 829). Maahanmuuttajamiehistä 56 % ja -naisista 44 % asui kahden maahanmuuttajan perheessä. Lapsiperheitä, joissa on maahanmuuttaja ainakin toisena puolisona oli yhteensä 35 697. Näistä kahden maahanmuuttajan perheitä oli 33 %. Maahanmuuttajaperheillä oli yhteensä 49 804 lasta, joista 16 575 lapsella (33 %) kumpikin vanhemmista oli maahanmuuttaja. Suomessa syntyneillä miehillä oli 14 075 lasta (28 %) maahanmuuttajanaisen ja Suomessa syntyneillä naisilla 19 154 lasta (39 %) maahanmuuttajamiehen kanssa.
7. Tämän artikkelin maahanmuuttaja-määritelmän mukaiseen ensimmäiseen sukupolveen kuului 71 % (125 730) kaikista ulkomailla syntyneistä. Muuttoiän perusteella heistä voidaan laskea kuuluvaksi 1½-sukupolveen 22 % (31 361), jotka olivat siis muuttaessaan alle 15-vuotiaita. Toiseen sukupolveen puolestaan kuuluu 49 180 henkeä, joista oli kahden maahanmuuttajavanhemman lapsia

15 777 ja yhden maahanmuuttajavanhemman lapsia 33 403 henkeä. Ensimmäisen ja toisen polven maahanmuuttajia oli Suomessa yhteensä 174 910.

8. Vuoteen 2010 mennessä vähintään 20 000 maahanmuuttajataustaista lasta tulee aloittamaan peruskoulun. Vuoteen 2015 mennessä vähintään 33 000 maahanmuuttajataustaista tulee siirtymään toisen asteen koulutukseen tai suoraan työelämään. Ikään liittyy myös parisuhteet ja alkava avioituminen. Samana aikana myös 27 000 nyt 15–24-vuotiasta nuorta on opiskelemassa ja siirtymässä työelämään. Nykyiset 64 000 työiässä olevaa maahanmuuttajataustaista perustavat perheitä, saavat lapsia ja osallistuvat työelämään. Vuoteen 2025 mennessä vähintään 27 000 maahanmuuttajataustaista siirtyy eläkkeelle.

Tarkastelun keskeiset tulokset voidaan tiivistää seuraavalla tavalla: Maahanmuutto Suomeen on (a) sukupuolen ja iän mukaan jakautunutta ja (b) rakenteeltaan hyvin erilaista eri lähtöalueilta tulevilla, mikä näkyy suurina eroina eri ryhmien kesken. (c) Lähes kolme neljäsosaa maahanmuuttajataustaisista on yhä ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajia eli itse maahan muuttaneita, mutta toisen sukupolven eli maahanmuuttajien lasten osuus on voimakkaassa kasvussa. Toinen sukupolvi tulee kasvavassa määrin siirtymään päiväkodista kouluun ja edelleen opiskelemaan ja työhön. Hieman myöhemmin entistä useampi maahanmuuttaja tulee eläköitymään Suomessa. (d) Maahanmuuttajiin liittyvät kysymykset tulevat luonteeltaan huomattavasti moninaistumaan seuraavan 15 vuoden kuluessa. Työllisyysongelmien rinnalle nousevat muun muassa koulutukseen, monikulttuuriseen identiteettiin ja ikääntymiseen liittyvät seikat.

Maahanmuuttajatutkimuksessa tulisi jatkossa ottaa huomioon maahanmuuttajasukupolvet ja myös erilaisin väestöennustein arvioida tulevia väestöhaasteita. Myös maahanmuuton selkeään sukupuolittuneisuuteen on syytä kiinnittää huomiota, jotta siihen liittyvät mahdolliset lainsäädännölliset ja maahanmuuttopoliittiset piilorakenteet saataisiin selville. Tässä artikkelissa käytetty lähtöaluejaottelu on kenties turhan laaja yleiskuvan selkeyttämiseksi, mutta jollain tavoin olisi hyvä saada lähtöalueiden ja muuttosyiden dynamiikka myös perustilastojen tasolle. Aihepiirejä, jotka kaipaisivat lisävalaistusta ovat muun muassa suomen- ja ruotsinkielisten ulkomailla syntyneiden tilanne, adoptiolapset, avioliittomuuton eri ulottuvuudet, maahanmuuttajien jatkomuutto Suomesta ja mahdollinen paluumuutto Suomeen, maahanmuuttajien perhetilanteet ja erityisesti yksinhuoltajat. Rekisteröidyn äidinkielen ja todellisen kielitaidon suhdetta ei ole myöskään selvitetty. Vaikka noin 70 % toisesta sukupolvesta on rekisteröidyltä äidinkieleltään suomen- tai ruotsinkielisiä, on kielitietojen suhde todelliseen kielitaitoon ja äidinkieleen hyvin epäselvä. Tätä olisikin syytä pikaisesti selvittää, sillä äidinkielitietoja käytetään kasvavassa määrin arvioinnin pohjana mm. koulutuksessa ja palvelujen tarjonnassa. Kaiken kaikkiaan maahanmuuttajien tilastollista tutkimusta ja seurantaa tulisi lisätä ja monipuolistaa nykyisestään.

Tilastot

Tilastokeskus (2005) Väestö syntymämaan ja äidinkielen mukaan 2004. Helsinki: Tilastokeskus.
Tilastokeskus (2006a) Väestö syntymämaan ja äidinkielen mukaan 1990–2005. Helsinki: Tilastokeskus.
Tilastokeskus (2006b) Maahanmuuttajat syntymämaan mukaan sekä paluumuuttajat 1990–2005. Helsinki: Tilastokeskus.
Tilastokeskus (2006c) Maahanmuuttajat ja paluumuuttajat kansalaisuuden mukaan 1990–2005. Helsinki: Tilastokeskus.
Tilastokeskus (2006d) Maahanmuuttajat ja paluumuuttajat Suomeen muuttoiän mukaan 1987–2005. Helsinki: Tilastokeskus.
Tilastokeskus (2006e) Maahanmuuttajat ja paluumuuttajat Suomeen muuttoiän mukaan 2005. Helsinki: Tilastokeskus.
Tilastokeskus (2006f) Maahanmuuttajien ja paluumuuttajien ikärakenne 2005. Helsinki: Tilastokeskus.
Tilastokeskus (2006g) Maahanmuuttajien ja paluumuuttajien pääasiallinen toiminta sukupuolen mukaan 2004. Helsinki: Tilastokeskus.
Tilastokeskus (2006h) Maahanmuuttajaperheet syntymämaan mukaan vuonna 2005. Helsinki: Tilastokeskus.
Tilastokeskus (2006i) Maahanmuuttajalapsiperheet vanhempien syntymämaan mukaan 2005. Helsinki: Tilastokeskus.
Tilastokeskus (2006j) Maahanmuuttajaperheiden lapsiluku vanhempien syntymämaan mukaan 2005. Helsinki: Tilastokeskus.
Tilastokeskus (2006k) Väestö vanhempien syntymämaan mukaan vuonna 2005. Helsinki: Tilastokeskus.
Tilastokeskus (2006l) 2. sukupolvi kansalaisuuden mukaan 2005. Helsinki: Tilastokeskus.
Tilastokeskus (2006m) 2. sukupolvi rekisteröidyn äidinkielen mukaan vuonna 2005. Helsinki: Tilastokeskus.
Tilastokeskus (2006n) 2. sukupolven ikärakenne 2005. Helsinki: Tilastokeskus.
Tilastokeskus (2006o) *Perheet 2005*. Väestö 2006. Helsinki: Tilastokeskus.
Tilastokeskus (2006p) *Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2005*. Väestö 2006. Helsinki: Tilastokeskus.
Väestörekisterikeskus (2005) Rekisteröityjen uskonnollisten yhdyskuntien jäsenmäärät 31.12.2005. Helsinki: Väestörekisterikeskus.

Kirjallisuus

Alitolppa-Niitamo, Anne (2004) *The Icebreakers: Somali-Speaking Youth in Metropolitan Helsinki with a Focus on the Context of Formal Education*. Helsinki: Väestöliitto.
Bailey, Adrian & Boyle, Paul (2004) Untying and Retying Family Migration in the New Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30(2), 229–241.
Bauböck, Rainer; Kraler, Albert; Martinello, Marco & Perchinig (2006) Migrants' Citizenship: Legal Status, Rights and Political Participation. Rinus Penninx, Maria Berger & Karen

Kraal (toim.) *The Dynamics of International Migration and Settlement in Europe: A State of the Art*. IMISCOE Joint Studies. Amsterdam: Amsterdam University Press, 65–98.

Castles, Stephen & Miller, Mark (2003) *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York: Palgrave Macmillan.

Forsander, Annika (2000) Tilastot maahanmuuttajien kuvaajana. Marja-Liisa Trux (toim.) *Aukeavat ovet – kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä*. Helsinki: WSOY, 335–341.

Forsander, Annika (2002) *Luottamuksen ehdot: Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Helsinki: Väestöliitto.

Harinen, Päivi (toim.) (2003) *Kamppailuja jäsenyyksistä: Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Hautaniemi, Petri (2004) *Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Heikkilä, Elli (toim.) (2005) *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina*. Vuoden 2005 seminaariraportti. Web Reports 11. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

Heikkilä, Elli; Viertola-Cavallari, Ritva; Oksi-Walter, Päivi & Roos, Jonna (toim.) (2004) *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina*. Web Reports 2. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

Heikkilä, Elli & Pikkarainen, Maria (2007) Maahanmuuttajat Suomen työmarkkinoilla. *Terra* 199(1), 3–17.

King, Russell; Thomson, Mark; Fielding, Tony & Warnes, Tony (2004) Gender, Age and Generations. State of the Art Report, IMISCOE Cluster 8 Report. IMISCOE. < http://www.imiscoe.org/publications/workingpapers/documents/gender_age_and_generations.pdf> [Luettu 9.4.2007]

Kofman, Eleonore; Phizacklea, Annie; Raghuram, Parvati & Sales, Rosemary (2000) *Gender and International Migration in Europe: Employment, Welfare and Politics*. London: Routledge.

Marjeta, Maarit (2001) *Äidit ja tyttäret kahdessa kulttuurissa: Somalialaisnaiset, perhe ja muutos*. Sosiologian laitoksen julkaisuja 4. Joensuu: Joensuu University Press.

Parviainen, Heikki (2003) *Kansainvälinen adoptiotoiminta Suomessa vuosina 1970–2000*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja E 15/2003. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.

Portes, Alejandro & Rumbaut, Rubén (2001) *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley: University of California Press.

Ronkainen, Jussi (2006) Monikansalaisuus ja monimuotoistuva suomalaisuus. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla.* Helsinki: SKS, 237–256.

Sirkkilä, Hannu (2005) *Elättäjyyttä vai erotiikkaa: Miten suomalaiset miehet legitimoivat parisuhteensa thaimaalaisten naisen kanssa?* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Tiilikainen, Marja (2003) *Arjen islam: Somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Zechner, Minna (2006) Hoivan paikat transnationaalisissa perheissä. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 83–103.

LIITE

Taulukoiden maajaottelu ja yleisimmät muuttosyyt.		
Valtioryhmä	Valtiot	Yleisimmät muuttosyyt
Suomi	Suomi	
Paluumuuttajat	Suomen-, ruotsin- ja saamenkieliset valtioryhmistä 'entinen Neuvostoliitto' ja 'Baltian maat'	Etnisten suomalaisten, ml. inkeriläisten paluumuutto
Ruotsi	Ruotsi (mikäli Ruotsia ei ole mainittu taulukossa, niin sen tiedot sisältyvät ryhmään 'Läntinen Eurooppa'	Työ, avioliitto, perhesyyt
Läntinen Eurooppa	Alankomaat, Belgia, Britannia, Espanja, Irlanti, Islanti, Italia, Itävalta, Kreikka, Kypros, Luxemburg, Malta, Norja, Portugali, Ranska, Saksa, Sveitsi, Tanska (Ruotsi, jollei ole erikseen mainittu)	Työ, avioliitto, perhesyyt
Itäinen Eurooppa	Albania, Bulgaria, Romania, Puola, Slovakia, Tšekin tasavalta, Unkari	Työ, avioliitto, perhesyyt, (turvapaikanhaku: Romania)
Entinen Jugoslavia	Entinen Jugoslavia, Bosnia-Hertsegovina, Kroatia, Makedonia, Serbia ja Montenegro, Slovenia	Turvapaikanhaku, pakolaisuus
Baltian maat	Latvia, Liettua, Viro	Työ, avioliitto, perhesyyt
Entinen Neuvostoliitto	Entinen Neuvostoliitto, Venäjä, Moldova, Ukraina, Valko-Venäjä, Armenia, Azerbaidžan, Georgia, Kazakstan, Kirgisia, Tadzikistan, Turkmenistan, Uzbekistan (vuoden 1990 tiedoissa mukana 'Baltian maat')	Työ, avioliitto, perhesyyt
Turkki	Turkki	Työ, avioliitto, perhesyyt, turvapaikanhaku
Irak	Irak	Pakolaisuus, turvapaikanhaku
Iran	Iran	Pakolaisuus, turvapaikanhaku
Lähi-itä	Arabiemiirikunnat, Bahrain, Israel, Jemen, Jordania, Kuwait, Libanon, Oman, Palestiinan itsehallintoalue, Qatar, Saudi-Arabia, Syyria	Työ, avioliitto, perhesyyt
Pohjois-Afrikka	Algeria, Egypti, Libya, Marokko, Tunisia	Työ, avioliitto, perhesyyt
Somalia	Somalia	Pakolaisuus, turvapaikanhaku, perheenyhdistäminen

Saharan eteläpuolinen Afrikka	Angola, Benin, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Djibouti, Eritrea, Etelä-Afrikka, Etiopia, Gabon, Gambia, Ghana, Guinea, Guinea-Bissau, Kamerun, Kap Verde, Kenia, Keski-Afrikan tasavalta, Komorit, Kongo, Kongon demokraattinen tasavalta, Liberia, Madagaskar, Malawi, Mali, Mauritius, Mosambik, Namibia, Niger, Nigeria, Norsunluurannikko, Päiväntasaajan Guinea, Ruanda, Sambia, Senegal, Seychellit, Sierra Leone, Sudan, Swazimaa, Tansania, Togo, Tsad, Uganda, Zimbabwe	Työ, avioliitto, perhesyyt (pakolaisuus: Ruanda, Sudan)
Afganistan	Afganistan	Pakolaisuus, turvapaikanhaku
Bangladesh ja Pakistan	Pakistan, Bangladesh	Työ, avioliitto, perhesyyt
Intia, Nepal ja Sri Lanka	Intia, Nepal, Sri Lanka	Työ, avioliitto, perhesyyt
Kiina	Kiina, Taiwan	Työ, avioliitto, perhesyyt
Thaimaa ja Filippiinit	Filippiinit, Thaimaa	Avioliitto, perhesyyt
Vietnam	Vietnam	Pakolaisuus, turvapaikanhaku
Itä- ja Kaakkois-Aasia	Bhutan, Brunei, Indonesia, Japani, Kambodža, Korean demokraattinen kansantasavalta (Pohjois-Korea), Korean tasavalta (Etelä-Korea), Laos, Malediivit, Malesia, Mongolia, Myanmar, Singapore	Työ, avioliitto, perhesyyt
USA, Kanada ja Oseania	Grönlanti, Kanada, Oseania, USA	Työ, avioliitto, perhesyyt
Keski- ja Etelä-Amerikka	Alankomaiden Antillit, Antigua ja Barbuda, Argentiina, Aruba, Bahama, Barbados, Belize, Bolivia, Brasilia, Chile, Costa Rica, Dominica, Dominikaaninen tasavalta, Ecuador, El Salvador, Grenada, Guatemala, Guayana, Haiti, Honduras, Jamaika, Kolumbia, Kuuba, Meksiko, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, Saint Kitts ja Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent ja Grenadiinit, Suriname, Trinidad ja Tobago, Uruguay, Venezuela	Työ, avioliitto, perhesyyt (pakolaisuus: Chile)
Tuntematon	Tuntematon	

3 Sukupuoli etnisen itseymmärryksen keskiössä

Naiseus, avioliitto ja perhe Kosovon albaaninaisten puheessa

Minna Säävälä

3.1. Sukupuoli ja muuttajuus

Yhteisön tai perheen uusintaminen ovat keskeisiä muuttoa motivoivia ja liikkeellepanevia voimia. Vaikka sukupuolittuneen puheen ja toiminnan muodot poikkeavat radikaalisti toisistaan eri maahanmuuttajayhteisöissä, niin niitä yhdistää usein kivulias tietoisuus tarpeesta määrittää naiseutta ja mieheyttä suhteessa uuteen yhteiskuntaan (Donato ym. 2006; Mahler & Pessar 2006). Nationalismi ja etninen identiteetti niin enemmistön kuin vähemmistönkin parissa kytkeytyy yleisesti naiseuteen, ja nainen rakentuu usein kansallisen sisimmän olemuksen symboliksi (Yuval-Davis 1997). Diasporisissa yhteisöissä naiseuden ja mieheyden käsitteillä on taipumus muodostua kulttuurisesti keskeisiksi oman erityisyyden ymmärtämisen väyliksi. Erot sukupuolirooleissa, käyttäytymistavoissa ja asenteissa kantaväestöön verrattuna tulevat tärkeiksi oman arvon ja erilaisuuden määrittäjiksi sekä kiistanaiheiksi uuden yhteiskunnan ja maahanmuuttajaryhmän välillä (esim. Andall 2003).

Kosovon albaaninaiset edustavat muuttajaryhmää, jossa naiset ovat lähteneet kotimaasta yleensä pakolaisina ja osana perhekokonaisuutta: äiteinä ja tyttärinä, vaimoina ja siskoina (samaan tapaan kuin esim. somalinaiset: Tiilikainen 2003). Tässä artikkelissa tarkastelen sitä, miten Kosovon albaaninaisten kokemukset elämästä Suomessa liittyvät naisena olemiseen, ja avaan sukupuolieron keskeisyyttä heidän etnisessä omakuvassaan. Ymmärrän etnisyyden tässä yhteydessä tilannesidonnaisesti, enemmänkin suhteena kuin jonkin ryhmän ominaisuutena. Etnisyys on tietoisen eron tekemistä toiseen ryhmään tai ryhmiin. Etninen ryhmä olettaa yleensä eroavansa muista syntyperänsä

ja yhteisten esi-isiensä, ei opittujen ominaisuuksien vuoksi (Appadurai 1996; Eriksen 2001; Huttunen 2005). Suomessa asuvien kosovolaisten etnisyys on kehittynyt vuorovaikutuksessa suomalaisen yhteiskunnan kanssa, eikä heijastele suoraan albanialaisuutta Kosovossa. Suomalaisessa todellisuudessa tärkeiksi nousevat kulttuuriset tekijät ovat osittain erilaisia kuin Kosovossa. Kosovossa sukupuolijärjestelmä on muuttunut viime vuosikymmeninä ja erityisesti sodan seurauksena aivan kuten Suomessa elävien Kosovon albaanienkin elämä. Myös suomalainen sukupuolijärjestelmä muuttuu jatkuvasti, joten Suomessa asuvat albaaninaiset tarkastelevat omaa etnistä erityisyyttään muutoksen tilassa olevaa peilauspintaa vasten.

3.2. Aineisto

Artikkelin aineisto koostuu elämäkertahaastatteluista meneillään olevassa FEMAGE-hankkeessa, jossa tutkitaan maahanmuuttajanaisten integraatiota kahdeksassa EU-maassa (ks. *http://www.vaestoliitto.fi/vaesto-perhetutkimus/tutkimushankkeet/femage/*). Suomessa hankkeessa haastateltiin venäläistaustaisia ja Kosovon albaanitaustaisia naisia vuonna 2006. Tämän artikkelin pohjana on viidentoista albaaninaisen haastattelu. Kymmentä naista haastattelin itse (joista kahta tulkin avustuksella) ja viittä haastatteli albaniankielinen tutkimusapulainen. Kaikki haastattelut on litteroitu ja albaniankieliset käännetty suomeksi.

Yhdistimme haastatteluissa kvalitatiivisen elämäkertahaastattelun ja puolistrukturoidun haastattelun elementtejä. Alkuosassa pyysimme naisia kertomaan omin sanoin, mahdollisimman vähin johdatteluin ja kysymyksin, omasta taustastaan ja siitä kuinka he olivat päätyneet Suomeen. Naisten omien kertomusten perusteella esitimme lisäkysymyksiä ja jollei haastateltava spontaanisti kertonut mitään perheestään, muuttotilanteesta, työelämärooleistaan sekä suhteestaan lähtömaahan ja Suomeen, pyysimme häntä kertomaan väljästi näistä teemoista elämässään. Haastattelun toisessa osassa esitimme yksityiskohtaisempia kysymyksiä koulutuksesta, muuttohistoriasta, suvusta, asettumisesta Suomeen, kielikysymyksestä, asennoitumisesta naisen työrooleihin, terveydestä ja vanhuuden odotuksista. Haastattelut kestivät vajaasta tunnista kolmeen tuntiin. Elämäkertaosuudet litteroitiin sanatarkasti.

Kysyimme haastatteluissa suoraan vain muutamia kysymyksiä naisena olemisesta tai sukupuolten välisistä suhteista. Nämä teemat tulivat useimmiten esiin spontaanisti muista teemoista keskusteltaessa. Elämäntarinoista aloittamisen tarkoituksena oli saada haastateltava puhumaan niistä kysymyksistä, jotka hän itse koki tärkeiksi elämäänsä selittäviksi tekijöiksi, ja minimoida ulkoisen ohjailun ja määrittämisen vaikutus haastattelussa.

Haastateltavat olivat 22–62-vuotiaita, heistä noin puolet oli haastatteluhetkellä työssäkäyviä, puolet työttömänä, työttömyyseläkkeellä, äitiyslomalla tai opiskelijoita. Puolet naisista tuli työläistaustasta, puolet keskiluokkaisesta taustasta, ja samoin puolet oli kotoisin Kosovon maaseudulta ja puolet kaupungista. Maaseudun ja kaupungin välinen kulttuuriero on Kosovossa, kuten muuallakin Balkanin alueella, hyvin keskeinen (Duijzings 2000). Naiset olivat tulleet Suomeen 3–15 vuotta sitten, useimmat olivat olleet Suomessa jo yli vuosikymmenen. Haastateltavista käytetään salanimiä ja yksityiskohtia heidän elämässään on muunneltu intimiteettisuojan säilyttämiseksi.

Elämäkerrallisen haastattelumateriaalin analyysillä pureudumme kolmeen seikkaan: 1) kuinka ihmiset jäsentävät mennyttä nykyisyyden näkökulmasta, 2) sosiaalisiin prosesseihin ja rakenteisiin, jotka säätelevät ihmisten käsitystä omasta elämästään ja 3) heidän selviytymisstrategioihinsa ja muutosten mahdollisuuteen. Elämäntarinat luovat yhteyden eilisen ja tämän päivän välille. Tapa, jolla muotoilemme omaelämäkertamme, riippuu niistä pulmallisista kysymyksistä, joihin olemme joutuneet nykyhetkellä (Rosenwald & Ochberg 1992: 6). Tässä mielessä menneistä tapahtumista kertominen ei ole pelkkää kronologista tietojen jakamista, vaan aktiivinen, diskursiivinen prosessi, jossa henkilö antaa mielen menneisyydelleen (Earnest 1992: 250; Chamberlain & Leydersdorff 2004) ja määrittää nykyisyyttä. Tässä artikkelissa olen analysoinut haastatteluaineistoa ensi sijassa temaattisesti, enkä niinkään tarkastellut yksittäisten tarinoiden narratiivisuutta tai elämäntarinoiden kokonaisuuksia. Tarkastelen sitä, miten haastatellut naiset jäsentävät oman naiseutensa ja naisen roolinsa uudessa kotimaassaan.

3.3. Kosovon albaanien diaspora

Jugoslavian hajoamiseen liittynyt Kosovon konflikti tuotti satoja tuhansia maahanmuuttajia eri puolille Eurooppaa ja Amerikkaa. Arviolta neljännesmiljoona Kosovon albaania on jäänyt asumaan sodan jälkeen Kosovon ulkopuolelle.[1] Suomessa oli albaniaa äidinkielenään puhuvia 5 076 henkeä vuonna 2005.[2]

Useimmat Suomeen tulleet Kosovon albaanit ovat saapuneet maahan pakolaisina vuoden 1990 jälkeen. Pakolaisuuden taustalla on entisen Jugoslavian hajoaminen

1 UNHCR: tilastot (Suomen Pakolaisapu 2006).

2 Albaniassa syntyneitä oli Suomessa vuonna 2005 vain 111, joten näistä 5 076 hengestä lähes kaikki ovat Kosovon albaaneja (Tilastokeskus 2006).

ja alueen poliittinen ja sotilaallinen kriisi.[3] Osa Kosovon albaaneista lähti pakoon poliittista sortoa jo 1990-luvun alkupuoliskolla, mutta suurin pakolaisryhmä joutui jättämään kotinsa pommitusten aikaan vuonna 1999. Niin Suomeen kuin muuallekin lähteneiden albaanien parissa muuttoaallot poikkeavat toisistaan: varhemmin 1990-luvulla lähteneissä on enemmän koulutettuja ja kaupunkilaisia kuin sodan aikaan ja sen jälkeen lähteneissä (vrt. Lontoossa: Kostovicova & Prestreshi 2003: 1082). Tässä haastattelututkimuksessa oli mukana suhteessa enemmän ennen sotaa tulleita naisia; vain kolmasosa haastatelluista oli tullut maahan sodan aikana tai sen jälkeen. Jälkimmäisen ryhmän naiset vaikuttivat selvästi traumatisoituneemmilta kuin aiemmin tulleet.

Kosovon albaanit ovat suomalaisessa katukuvassa ja mediassa näkymätön ja hiljainen ryhmä, jota suomalaiset eivät tunnista erityisenä maahanmuuttajaryhmänä. Albaniankielisiä on Suomessa kuitenkin enemmän kuin esimerkiksi vietnamia tai turkkia äidinkielenään puhuvia. Vaikka he ovat muslimeja, useimmat eivät käytä islamiin liitettyjä näkyviä tunnusmerkkejä kuten huiveja, kaapuja tai lakkeja. Kosovon albaaninaisten elämäntarinat haastavat suomalaisen kuvan maahanmuuttajamuslimeista. Useimmille haastatelluille islaminusko on identiteetin rakennuspuu, muttei sen keskiössä. He ovat ”tapamuslimeja”, joille uskonto on osa kulttuuriperintöä.

Haastatellut Kosovon albaaninaiset eivät esittäneet elämäänsä niinkään islaminuskon vaan albaaniuden määrittämänä. Albaani-nationalismi on 1800-luvun loppupuolelta lähtien pyrkinyt torjumaan uskonnollisia jakoja ja vahvistamaan albaanien ryhmää suhteessa muihin alueen etnisiin toimijoihin (Duijzings 2000: 159). Niinpä naisten asenne ei ole yllättävä. Haastattelujen perusteella perhekeskeisyys sekä naisten ja miesten epäsymmetriset rooliodotukset ovat keskeisellä sijalla heidän etnisessä itseymmärryksessään ja eron luomisessa suomalaisiin. Kostovicova & Prestreshi (2003) ovat tehneet saman havainnon Lontoossa asuvista Kosovon albaaneista.

---

3 Vuonna 1990 Slobodan Milosevic peruutti Jugoslavian liittotasavaltaan kuuluneen Kosovon autonomian, lakkautti albaniankielisen televisio- ja radioaseman ja kielsi ainoan albaniankielisen lehden julkaisemisen. Myöhemmin myös albaniankieliset koulut ja oppilaitokset suljettiin ja albaaneita irtisanottiin valtionyhtiöistä. Albaanien itsenäisyyttä ajava Kosovon vapautusrintama UCK ryhtyi avoimeen kapinaan serbipoliisia vastaan kohti 1990-luvun loppua ja Jugoslavian turvallisuusjoukot aloittivat täysimittaiset taistelut sissiliikkeen kukistamiseksi. Länsivallat yrittivät painostaa Milosevicia rauhansopimukseen. Kun Milosevic ei suostunut rauhanehtoihin, Naton joukot alkoivat pommittaa serbitukikohtia Kosovossa sekä Serbiassa. Kosovossa alkoi etninen puhdistus, jossa noin miljoona albaania pakkosiirrettiin pois kotoaan, muun muassa pääkaupunki Prishtina tyhjennettiin albaaneista. Muutaman kuukauden pommituksen jälkeen Milosevic suostui rauhanehtoihin. 2000-luvun puolella aluetta on hallinnoinut YK rauhanturvaajien avustuksella. Neuvottelut Kosovon tulevaisuudesta on aloitettu uudelleen vuonna 2006 presidentti Martti Ahtisaaren johdolla. Tilanne serbivähemmistön (7 % väestöstä vuonna 2002) ja albaanienemmistön (88 % väestöstä) välillä on pysynyt kireänä, erityisesti maan pohjoisosassa.

Useimmat Kosovon albaaneista saapuivat Suomeen 1990-luvulla perheineen ja ovat nyt keski-ikäistymässä. Lapset ovat käyneet koulunsa Suomessa ja oppineet suomen kielen hyvin. Sen sijaan osa heidän vanhemmistaan – erityisesti naisista – on jäänyt vaille riittävää suomen kielen taitoa, koska he ovat hoitaneet kotona lapsia. He eivät ole oppineet suomea, kun uuden arjen järjestäminen, henkinen selviäminen sorron ja sodan kokemuksista ja kodin ja pienten lasten hoito on vienyt heidän aikansa. Erityisesti sodan kokeneissa on paljon traumatisoituneita naisia, joiden näyttää olevan tavanomaista vaikeampaa sopeutua uuteen ympäristöön. Heillä on univaikeuksia ja taipumus kärsiä masennuksesta, jonka tiedetään vaikuttavan muistiin ja siten kykyyn oppia uutta kieltä.

3.4. Historian taakka

Sukupuoliero määrittää keskeisesti albaanipakolaisten olemassaoloa, sillä naisen ruumis on ollut entisen Jugoslavian alueen sotien keskeinen taistelukenttä. Osa pakolaisiksi lähteneistä naisista on kokenut lähipiirissään paitsi tavanomaista, myös sukupuolista väkivaltaa, esimerkiksi joukkoraiskauksia tai raiskauksen uhkaa. Naisten raiskaaminen on muodostunut systemaattiseksi sodankäynnin muodoksi Jugoslavian liittovaltion hajoamissodissa. Vaikka kaikki sotien osapuolet ovat syyllistyneet sukupuolisiin raakuuksiin, erityisesti Bosnia-Hertsegovinan ja Kosovon alueella musliminaisten joukkoraiskaaminen oli yleistä (Marttila 2003, 2004). Yhdysvaltain liittovaltion (2006) Center for Post-Traumatic Stress Disorder arvioi, että 3–6 prosenttia bosnialaisista naispakolaisista olisi joutunut sodan aikana seksuaalisen väkivallan uhreiksi. Raiskausten yleisyydestä Kosovon sodassa ja sitä edeltäneen albaanien sorron aikana on vain arvailuja. Marttilan (2004: 43) mukaan 1990-luvun entisen Jugoslavian alueen konflikteissa on arvioitu raiskatun kymmeniä tuhansia naisia.

Naisten kohtaama seksuaalinen väkivalta on niin suuri uhrin ja hänen sukunsa häpeä, että vain harvat kertovat asiasta kenellekään. Raiskatut naiset voivat myös joutua kaksinkertaisen väkivallan uhreiksi: perhe tai miehen sukulaiset voivat hylätä, jopa murhata, heidät häpeän vuoksi. Riippumatta naisten raiskaamisen yleisyydestä etnisen puhdistuksen muotona Kosovossa, vaikuttaa seksuaalinen väkivalta keskeisesti siihen miten Kosovon albaanien kansallinen identiteetti ja naiskäsitys rakentuvat myös Suomessa. Raiskaamisen logiikan mukaan järjestelmällinen hyökkäys naisia kohtaan on hyökkäys toisen ryhmän olemassaoloa kohtaan – toinen ryhmä häpäistään ja tuhotaan. Hyökkäys naisten seksuaalisuutta kohtaan on samalla hyökkäys ryhmän miesten maskuliinisuutta kohtaan. Sotaraiskaus systemaattisena väkivallan muotona on äärimmäinen viesti minkäänlaisen tulevan yhteiselon mahdottomuudesta. Sota-

raiskauksen bio-poliittinen strategia piilee siinä, että vihollinen käyttää hyväkseen yhteisön sisäistä taipumusta hylätä raiskauksen uhri ja kokea häpeää raiskauksen uhriksi joutumisesta. Pääasiallisena tavoitteena sotaraiskauksessa on traumatisoida ja sitä kautta tuhota perhesiteet, vastustajan ryhmäsolidaarisuus ja kollektiivinen jatkuvuus (Diken & Laustsen 2005; Marttila 2004). Sotaraiskaukset ruumiillistavat alistetun ryhmän poliittisen, etnisen tai uskonnollisen uhriaseman, etenkin kun tällä väkivallan muodolla näyttää olevan taipumusta kohdistua etniseen vähemmistöön ja liittyä muihin ihmisoikeusloukkauksiin (Green 2004).

Systemaattinen, moderni sotaraiskaaminen näyttää liittyvän erityisesti sisällissotiin ja etnisiin konflikteihin, joissa yksi kansanryhmä pyrkii tuhoamaan toisen ryhmän juuriaan myöten (Diken & Laustsen 2005; Marttila 2003). Seksuaalisuus, suvunjatkaminen ja ruumiillisuus muuttuvat uhan, väkivallan ja vieraan maan valloituksen välikappaleeksi, jolloin naisten ja biologisen uusintamisen hallitsemisesta tulee kulttuurisesti keskeinen teema. Albaanit, kuten muutkin Balkanin etnis-uskonnolliset ryhmät, ovat alkaneet nähdä ryhmän ulkopuolisen kanssa avioitumisen hyvin kielteisesti. Etnisten ryhmien väliset avioliitot ovat olleet suhteellisen yleisiä kosmopoliittisissa Balkanin kaupungeissa kuten Sarajevossa, mutta maaseudulla ne ovat olleet harvinaisia (Bringa 1996). Etninen tai muu ryhmä, joka joutuu systemaattisen seksuaalisen väkivallan uhriksi, tiukentaa suhtautumistaan monietnisiin parisuhteisiin: ”ulkopuoliset” määrittyvät uhaksi kansallisuuden uusintamisen ytimessä olevalle naisen ruumiille.[4]

Vaikka Balkanin veriset tapahtumat tuntuvat kaukaisilta suomalaisen lähiön arkipäivässä, ne elävät edelleen monen naisen painajaisissa ja vaikuttavat tahtomattakin käsitykseen naisen roolista ja haavoittuvuudesta, tyttöjen ja poikien kasvatuksesta sekä perheen asemasta albanialaisuuden määrittymisessä. Nekin, jotka eivät itse ole joutuneet kohtaamaan väkivaltaa, ovat väistämättä kohdanneet pelon ja naisten haavoittuvuuden. Kukaan haastattelemistani albaaninaisista ei viitannut suoraan raiskauksiin tai niiden pelkoon, vaikka he kertoivat väkivallasta ja sen uhasta. Seksuaalisen väkivallan pelko on kietoutunut yleiseen tuhon pelkoon ja se on luettavissa rivien välistä ja haastateltavien sanattomasta viestinnästä joissakin elämäntarinoihin liittyvissä kuvauksissa.

---

4 Lynda Boose (2002) näkee yhteyden Bosniassa harjoitettujen musliminaisten joukkoraiskausten ja Serbien kollektiivisen muistin ja eeppisen kulttuurin välillä: serbien etnisen identiteetin kannalta keskeinen tapahtuma oli Kosovon menettäminen Turkille vuoden 1389 taistelussa, johon liittyi turkkilaisten harjoittama serbimiesten seivästäminen. Bosnian musliminaisten joukkoraiskaaminen nähdään paralleelina serbimiesten seivästämiselle, ja siten nationalistiset serbit tulkitsevat joukkoraiskaukset oikeutettuna kostona aiemmin koetusta vääryydestä ja julmuudesta.

Esimerkiksi Lejdina (40-vuotias keittiöapulainen) kuvaa öisiä pelkoja Kosovon levottomuuksien aikaan:

– *...nukuimme isoissa koreissa, naapurilla olimme yötä – – [nukuimme] vaatteet päällä, kun ei uskallettu [olla ilman], jotta olisi vaatteet päällä valmiiksi pakoa varten, jotain jos nähtiin että serbit tulivat, pakenisimme jonnekin kauas pois metsään piiloon.*

Lejdina viittaa tarpeeseen nukkua vaatteet päällä, minkä voi ymmärtää paitsi pakoa helpottavana käytännön järjestelynä, myös keinona suojata naisen haavoittuvuutta, jotta nainen ei tulisi hyökkäävän poliisin yllättämäksi vain yöpuku verhonaan. Sihana (60-vuotias eläkkeellä oleva sairaanhoitaja) kuvaa kokemuksiaan ennen Suomeen saapumista näin:

– *Kyllä kyllä, serbit sylkivät meidän päälle, poliisit pysäyttelivät meitä kaduilla ja kiusasivat meitä. He hakkasivat meidän lapsiamme, meidän oppilaitamme – ei ollut mitään mihin he eivät olisi koskeneet -- tulee paha olo! Miten he halusivat syödä meidät, paistaa meidät kaikki ja tappaa meidät. Pelkoa se kaikki oli!*

Sihanan käyttämä ilmaus ”ei ollut mitään mihin he eivät olisi koskeneet” jättää lauseen tarkemman viittauksen keskustelukumppanin tulkittavaksi. ”Kaikkeen koskevien” poliisien pelko vaikuttaa hänen elämäänsä myös Suomessa:

– *Ja kun tulin tänne, kun näin poliisit, mietin miten pääsen pakoon, minne voisin suunnata? Stressi oli jäänyt sisäämme ja tänäänkin kun puhun siitä, minä olen, ihoni on mennyt kananlihalle [näyttää käsivartensa, jotka olivat kananlihalla].*

Trina (32-vuotias kolmen pienen lapsen äiti) ei uskalla pimeän tultua kulkea ulkona edes kotikulmillaan lähiössä, koska hän pelkää jonkun yllättävän hänet takaapäin. Auringon laskettua hänen on aina pysyteltävä kotona. Hänen pelkoreaktionsa ovat perua Kosovon sodan aikaisista ja sitä edeltävistä kokemuksista. Haastattelussa hän ei kuitenkaan ryhtynyt puhumaan henkilökohtaisista traumoistaan. Ainoa viittaus sota-ajan henkilökohtaisiin kokemuksiin tuli sivulauseessa. Hän kuvasi ilon päivää, kun hän huomasi olevansa ensi kertaa raskaana, yritettyään saada lasta 5½ vuotta:

– *Oon tosi iloinen, iloinen, mietin jotain oli tapahtunut sodan aikaan, ei voi uskoa, tulee lapsi. Ei uskoa yhtään. Mietin miten ei tule, mutta ihana päivä, muistan.*

Jää hämäräksi, mitä Trina tarkoitti sanomalla ’Jotain oli tapahtunut sodan aikaan’, minkä vuoksi hän ei voinut uskoa tulleensa raskaaksi. Toisaalla hän kertoo, että Suo-

messa saamassaan psykiatrin terapiassa hän alkoi muistaa asioita, joista hän ei ollut tietoinen. Hän kertoo, ettei ole puhunut sotakokemuksistaan kenellekään muulle kuin psykiatrille, eikä hän ole juuri tekemisissä kaupungin muiden albaanien kanssa.

Kuten Sihanan ja Trinan tapauksista käy ilmi, Kosovossa koetut pelot vaikuttavat Suomessa heidän arkikokemukseensa. Aiemmat kokemukset heijastuvat käsityksissä naiseudesta ja naisen haavoittuvuudesta uudessa kotimaassa. Koska nuo kokemukset ovat olleet etniseen identiteettiin kiinnittyneen pelon, häpeän ja uhkan sävyttämiä, tulee naiseudesta identiteetin muodostuksen kenttä myös rauhan oloissa, uudessa asuinmaassa.

Haastateltujen tapa puhua kärsimyksestä heijastaa sitä, että monet olivat joutuneet vakuuttamaan viranomaisia kokeneistaan vääryyksistä turvapaikanhakuprosessissa (vrt. Tiilikainen 2004). Viranomaishaastattelun malli epäilemättä vaikutti heidän tapaansa rakentaa kuvaa menneestä myös elämäkertahaastattelussa. Tämä ei kuitenkaan ollut tietoista kärsimysten suurentelua, sillä myös ”kanssasisaren” albaniaksi haastattelemat naiset puhuivat samaan tapaan, vaikka haastattelutilanteen kehys oli toisenlainen ja erityisesti albaanien yhteistä identiteettiä rakentava. Toinen kärsimyskertomuksiin vaikuttanut tekijä on Balkanin alueen nationalismeille tyypillinen tapa käyttää myyttisiä kärsimystarinoita kansallisen omakuvan aineksina (Duijzings 2000: 158).

Haastattelemiemme nuorten albaaninaisten suhde Kosovon albaanien väkivaltaiseen menneisyyteen oli varsin erilainen kuin keski-ikäisen ja vanhemman sukupolven. Vaikka kaikilla nuorilla naisilla oli lämmin ja kiinteä suhde Kosovoon, elämäntarinaansa vapaasti kertoessaan useimmat sivuuttivat omat kokemuksensa Kosovosta ennen Suomeen muuttoa. He kuvailivat ennemminkin sitä Kosovoa ja kosovolaisuutta, johon he olivat luoneet oman intensiivisen suhteensa sodan jälkeen.

Sodan ja sorron poisjääminen heidän omakuvastaan voi johtua monesta syystä. Pakolaisuus ja siihen liittyvä uhrin asema ei sovi heidän kansalliseen omakuvaansa tai he haluavat välttää leimautumista pakolaisiksi. Lapsuudenkokemukset levottomassa Kosovossa ovat voineet olla niin ikäviä, että he eivät joko muista tai halua muistaa niitä. Olipa syy teeman käsittelemättä jättämiseen mikä tahansa, kuvastaa se heidän lähestymistapaansa Kosovon albaani-identiteettiin Suomessa: he vaikenevat Kosovon kipeästä menneisyydestä haastattelutilanteessa. Puuttuvat viestit tai non-kommunikaatio (Ketola ym. 2002) sorrosta ja oman etnisen ryhmän uhriksi joutumisesta voivat suojella tuhoavilta ristiriidoilta. Erityisesti seksuaalisesta väkivallasta vaietaan, koska siihen liittyy paitsi oman ruumiin ja minuuden, myös sosiaalisen ryhmän, jopa kansakunnan häpäisemisen tunteita sekä syyllisyyttä (Das 1998; Huttunen 2000; Tesanovic 2001). Huttusen (2000, 2002: 139–174) omaelämäkertatutkimuksessa yksikään pakolaiskirjoittaja ei suoraan viitannut seksuaaliseen väkivaltaan.

Albaaninaiset eivät välttämättä tiedosta naiseuteen ja mieheyteen sekä sukupuolisuuteen liittyvien henkilökohtaisten kokemusten merkittävyyttä etnisen identiteettinsä rakentumisessa. Henkilökohtaiset kokemukset voivat siitä huolimatta olla keskeisiä etnisen erilaisuuden muotojen ja identiteettipolitiikan elementtejä (Eriksen 2001). Albaniankielisiä haastatteluja tehnyt nuori nainen koki sotakokemuksista keskustelun kipeäksi. Hänen mukaansa albaaniyhteisössä ei aiheesta juuri keskustella. Haastateltujen naisten kokemuksiin tutustuminen oli hänelle shokki. Tiilikainen (2004: 123) selittää vastaavaa yhteisöllistä vaikenemista sodasta Suomessa asuvien somalien parissa: hiljaisuudella voidaan suojata paitsi yksilöä myös yhteisön kokemia kivun ja kärsimyksen tunteita.

3.5. Albaaninaiset ja perhe

Gültekin, Inowlocki & Lutz (2003: 55) analysoivat kahden saksalaisen, turkkilaistaustaisen siirtotyöläisnaisen elämäntarinaa ja korostavat tarvetta lähteä liikkeelle ennalta annettujen teoreettisten oletusten kriittisestä analyysistä. On arvioitava sosiaalisia, historiallisia, taloudellisia ja poliittisia yleisväitteitä muuttoliikkeestä ja vasta sitten rekonstruoitava miten yksilöt sopeuttavat, uhmaavat ja yhdistävät näitä yleisiä ajatusmalleja oman elämäntarinansa ymmärryksessä ja sen muuttamisessa.

Naisen rooli perheessä ja suvussa ja toisaalta hänen roolinsa työelämässä ja yhteiskunnassa asettuvat suomalaisissa maahanmuuttajakeskusteluissa vastakkain. Jakoa perhesidonnaiseen, ”alistettuun” naiseen ja ”vapaaseen”, perhevelvoitteista itsenäiseen naiseen pidetään itsestään selvänä lähtökohtana. ”Suomalainen nainen” on itsenäinen ja emansipoitunut ja kaikki toisenlaiset naiseuden toteuttamistavat – joita maahanmuuttajanaiset joutuvat ruumiillistamaan – ovat moraalisesti arveluttavia. Perhe ja suku nähdään usein ongelmien lähteenä: perheväkivallan, pakkoavioliittojen, sukuelinten silpomisen ja muiden yksilön oikeuksia vastaan rikkovien käytäntöjen tyyssijana. Tässä ajatusrakennelmassa maahanmuuttajanainen, joka korostaa perheen ja suvun merkitystä, näyttäytyy automaattisesti kielteisessä valossa. Perhe ja suku voivat olla kuitenkin hänelle omanarvontunnon keskeisiä lähteitä ja voimavara selvitä uudessa elinympäristössä. Kun muualta Suomeen muuttaneet naiset puhuvat elämästään, he joutuvat väistämättä kommentoimaan tätä perhekeskeisen ja itsenäisen naisen dikotomiaa. Heidän on vaikeaa puhua elämästään käyttämättä hyväksi näitä ideologisesti latautuneita vallitsevan diskurssin käsitteitä itseymmärryksensä rakentamisprosessissa.

Naimisissa olevat albaaninaiset pitävät legitiimeinä perheen äänitorvina miehiä, joiden kautta suhteet perheen ulkopuolelle muodollisesti hoidetaan. Tästä huolimatta naiset

toimivat itse aktiivisesti yhteiskunnassa. Esimerkiksi monet haastatellut kertoivat heti alkuun itse päättäneensä tai äitinsä päättäneen perheen pakolaiseksi lähtemisestä. Albaaniyhteisössä vanhemmat ja miehet rajoittavat naisten ja tyttöjen liikkuvuutta suhteellisen vähän. Rajoitukset liittyvät naimattomien tyttöjen seurusteluun ei-sukulaispoikien kanssa ja alkoholinkäyttöön; esimerkiksi ajanviettoa baareissa tyttöporukalla pidetään yleisesti sopimattomana. Naisten työssäkäynti on hyväksyttävää, jopa toivottavaa erityisesti kaupunkilaistaustaisten perheiden parissa. Yksikään haastatelluista naisista, riippumatta naisen yhteiskunnallisesta taustasta ja koulutuksesta, ei pitänyt naisen jäämistä työelämän ulkopuolelle suotavana. Albaaninaisten vaikeudet saada työtä eivät johdu niinkään kielteisestä suhtautumisesta naisten työssäkäyntiin, vaan kielitaidon ja koulutuksen puutteesta ja lastenhoidon vaatimuksista monilapsisissa perheissä sekä suomalaisen yhteiskunnan ja työelämän torjuvuudesta.

Useat naiset kertoivat haastatteluissa spontaanisti pitävänsä naisia vahvempina ja fiksumpina kuin miehiä. Haastateltavat kertoivat naisten vahvuuden tulevan esille siinä, miten he ovat valmiita työskentelemään perheensä hyväksi. Jos avioliitossa on ongelmia, he voivat olla hyvinkin aktiivisia ja kekseliäitä asioiden järjestämisessä. Albaanien parissa huhuttiin, että eräs nainen olisi vieraillut miehensä suomalaisen rakastajattaren luona ja suostutellut tämän jättämään miehen. Hän oli kertoman mukaan vedonnut siihen, ettei albaaninaisella ole Suomessa muuta kuin perhe, ja että hänen on tehtävä kaikkensa sen koossa pitämiseksi. Lopulta suomalaisnaisen kerrottiin jättäneen albaanimiehen, joka oli palannut perheensä pariin. Riippumatta siitä oliko tarina todenmukainen, kuvastaa tällaisten tarinoiden kertominen albaaninaisten parissa käytyä keskustelua naisena olemisesta.

Jeta, 40-vuotias kolmen lapsen äiti, kuvasi albaaninaisten kestävyyttä korostamalla sitä kuinka he ovat valmiita tekemään kaikkensa avioliiton pelastamiseksi:

– *Albanialainen mies antaa oman naisensa pukeutua hyvin ja antaa hänen mennä ulos ja kaikkea, mutta meidän naisilla on yksi mies ja pidämme hänestä kiinni. Eroja on, mutta albanialainen nainen kyllä kestää vaikka jotain tosi pahaa tapahtuu. Albanialainen nainen kyllä yrittää eikä luovuta helposti, vain jos ei ole mitään muuta keinoa, niin sitten erotaan mutta pysymme sen jälkeen ystävinä.*

Jeta viittasi siihen, että avioliiton koossapitäminen on kaikkein korkein arvo, vaikka hän oli tietoinen avioerojen yleistymisestä. Toisen haastateltavan, eronneen 50-vuotiaan naisen ja hänen tyttärensä kanssa puhuimme siitä, kestävätkö naiset Kosovossa sietämätöntä avioliittoa vain siksi, että he ovat taloudellisesti riippuvaisia miehestään. Äidin mielestä naiset Kosovossa eivät voi lähteä hankalasta avioliitosta taloudellisen riippuvuuden vuoksi. Suomessa sosiaaliturva mahdollistaa eroamisen, koska eronnut nainen ei jää puille paljaille. Tytär taas näki, että tarve olla kunnioitettu omassa yhtei-

sössä pidättelee monia tekemästä vaikeaa ratkaisua, taloudellisista tekijöistä huolimatta. Vaikka avioero ilmiselvästi on albaaneille moraalisesti kiperä asia, niitä tapahtuu ja monet olivat sitä mieltä, että nuorten parissa ne ovat yleistyneet.

3.6. Pyrkimys korkeaan syntyvyyteen

Albaaninaiset arvostavat monilapsisia perheitä. Naisten mukaan miehet haluavat paljon lapsia ja eritoten poikia, ja kosovolaiset hankkivatkin yleisesti monta lasta. Suomessa asuvien entisen Jugoslavian kansalaisten kokonaishedelmällisyysluku (luku kertoo, montako lasta nainen synnyttäisi elämänsä aikana, jos hän synnyttäisi niin kuin eri-ikäiset naiset ovat edellisenä vuonna synnyttäneet) vuosina 2002–2004 oli 3,5 lasta (Tilastokeskus 2005: 34). Haastatelluista naisista kolmanneksella ei ollut vielä lapsia, mutta hedelmällisen ikänsä ohittaneilla naisilla oli yleisimmin kolme tai neljä lasta. Naiset pitävät äitiyttä itsestään selvänä, eikä elämää osata edes kuvitella ilman lapsia ja perhettä.

Haastatellut naiset suhtautuivat lastenhankkimiseen kaksijakoisesti. Useimmat sanoivat rakastavansa lapsia ja ilmaisivat tämän myös sanattomalla viestinnällään. Samaan aikaan he olivat kuitenkin tietoisia siitä, että iso lapsikatras hidastaa heidän integroitumistaan työelämään sekä kielenoppimistaan. Monet tuntuivat ajattelevan, että kunhan pienin lapsi saavuttaa kolmen vuoden iän, hänet voi laittaa päivähoitoon ja sitten äiti pääsee kursseille ja toivon mukaan myös työelämään. Sukulaisuuden painopiste Suomessa on toinen kuin Kosovossa: ydinperheen merkitys on Suomessa asuville Kosovon albaaneille keskeisempi kuin laajemman suvun. Lastenhoito on kasaantunut äidin ja isän harteille, kun lähellä ei välttämättä asu tätejä, setiä, isovanhempia ja serkkuja lastenhoitotehtäviä jakamaan (vrt. somalinaisten samankaltainen kokemus Suomessa: Tiilikainen 2003). Edona, kolmen alle kouluikäisen lapsen äiti, tuli Suomeen kiintiöpakolaisena pakolaisleirin kautta. Hän ei ole oppinut paljoakaan suomea täällä viettämiensä seitsemän vuoden aikana. Edona kuvaa tilannettaan näin:

– *Ajattele nyt itsekin kun on kolme lasta ja olen juuri kasvattamassa tytärtäni isommaksi, ei se ole helppoa. Haluaisin mennä kurssille kun tyttäreni kasvaa hieman. Haluaisin oppia kielen ja saada jonkun ammatin. Haluan hirveästi parturi-kampaajaksi. Mutta en tiedä sitten mitä tapahtuu ja mikä tulee olemaan tilanne, kestääkö koulu pitkään ja muuta sellaista. Mutta sen tiedän, etten halua jäädä kotiin, siellä tulen entistä surullisemmaksi. Ajattelen vain sodan tapahtumia ja kaikkia silpomisia mitä siellä tehtiin.*

Kysymykseen mahdollisista tulevista lapsista Edona vastasi ristiriitaisesti. Hän kertoi haluavansa vielä yhden lapsen, muttei osannut sanoa milloin. Hänen nykytilannettaan kuvaa silminnähtävä uupumus, mutta siitä huolimatta vielä neljäs lapsi oli hänen toiveissaan. Samanaikaisesti hän korosti haluaan päästä mahdollisimman pian kielikursseille ja kouluttautumaan. Koti on albaaninaisille toisaalta turva, toisaalta ahdistuksen kasvualusta. Kodin piirissä heidän mieleensä palautuvat sodan muistot, pelko ja ahdistus. Koti voi muodostua ansaksi huonosti kieltä taitavalle naiselle, jolla on ohuet sosiaaliset verkostot albaaniyhteisön ulkopuolella. Vaikka lapset pitävät monet albaaninaiset kodin piirissä, olivat jotkut haastatelluista itse muuttaneet sosiaalista tilannettaan lasten kasvettua. Esimerkiksi Lejdina, 40-vuotias maalta kotoisin oleva kouluttamaton neljän lapsen äiti, päätti muuttaa elämäänsä kun nuorin lapsi tuli 10 vuoden ikään. Hän meni kielikursseille, sen jälkeen keittiöapulaiskurssille ja työharjoitteluun ja on nyt saanut osa-aikaisen työpaikan. Vaikka hänen sosiaaliset, koulutukselliset, psyykkiset ja taloudelliset voimavaransa ovat rajallisia, on hän kyennyt muuttamaan elämäänsä ja toimimaan aktiivisesti. Hänen tehtävänsä perheenäitinä ja identiteettinsä albaanipakolaisena ei ole estänyt häntä hakeutumasta työhön, ei myöskään se, että hänen miehensä on edelleen työtön. Lejdina elättää työllään myös miestään. Al-Ali (2002: 90) kuvaa Bosnian muslimien elämää Alankomaissa sekä Englannissa. Hän toteaa, että osa hänen haastattelemistaan naisista on ollut sopeutuvampia ja kekseliäämpiä kuin heidän eristyneisyydestä ja yksinäisyydestä kärsivät miehensä. Lejdinan kaltaiset naiset, jotka kertovat omaa vahvaa tarinaansa toimijuudestaan uudessa maassa, eivät ole Balkanilta lähteneiden pakolaisten parissa poikkeustapauksia.

Kosovosta kotoisin oleva 25-vuotias opiskelijanainen, jonka ystävät ovat suurimmaksi osaksi jo naimisissa ja äitejä, ilmaisi asemansa menestymishaaveiden ja äitiyden ristipaineissa näin:

– *En tiedä, mä tykkään lapsista ja leikkiä, mut siis -- mä en oo koskaan innostunut että mulla olis omia lapsia. Mut siis niinku, mä tiedän että albaanimiehet haluu lapsia tosi paljon, ja mä tiedän että mä en pääse siitä eroon jos mä haluun mennä naimisiin joskus! (naurua) Et mun on pakko hyväksyy se, että musta tulee äiti joskus! Siis, mieluiten yksi, mut jos se mies haluu niin enintään kaksi [lasta].*

Julianalla oli kunnianhimoisia haaveita tulevasta työurastaan, mutta samaan aikaan hänelle oli tärkeää olla vanhempiensa silmissä ”hyvä tyttö”, mennä naimisiin kosovolaisen miehen kanssa ja noudattaa kosovolaista elämänmallia. Ajatus tarpeesta vahvistaa etnistä ryhmää synnyttämällä lapsia heijastuu suurten perheiden arvostuksena, mutta ei suoraviivaisesti määritä naisten lastenhankkimiskäytäntöjä. Erityisesti nuorten albaaninaisten sukupolvi joutuu jatkuvasti rakentamaan kuvaa itsestään suomalaisen yhteiskunnan odotusten ja albaani-identiteetin ristipaineissa.

3.7. Avioliittoon

Maahanmuuttajien avioitumiskäytännöt ovat saaneet suomalaisessa ja ylipäänsä länsimaisessa tiedonvälityksessä kielteistä huomiota. On puhuttu ”tilatuista” vaimoista, pakkoavioliitoista, tyttöjen myymisestä ja kunniamurhista ja näiden perusteella jopa kokonaiset etniset tai kansalliset ryhmät on leimattu moraalisesti arveluttaviksi. Suhtautumalla kielteisesti maahanmuuttajien avioitumistapojen erilaisuuteen vahvistetaan keskeisiä suomalaisia arvoja. Suomessa kuten muissakin Pohjoismaissa kantaväestö uskoo romanttiseen avioliittoon ainoana tapana perustaa perhe, korostaen yksilön omaa aloitteellisuutta ja riippumattomuutta puolison valinnassa. Nämä näkemykset vaikeuttavat sellaisten yhteiskuntien ja kulttuurien ymmärtämistä, joissa suvut ja perheet valitsevat puolisot jälkeläisilleen tai joissa avioliiton solmiminen ei edellytä romanttista rakkautta.

Kosovon albaanien avioitumistavoissa on kaksi keskeistä piirrettä: ryhmän sisällä avioitumisen oletus sekä sukujen järjestämät avioliitot. Keskusteluissa albaanien kanssa julkisuuden rakentamat mielikuvat maahanmuuttajien – erityisesti muslimien – avioliitoista vaikuttavat siihen, miten he haluavat omat avioliittotapansa ja oman etnisyytensä esittää. Haastatteluissa kysyimme naisilta, mitä mieltä he ovat siitä, jos heidän sukulaisensa menee naimisiin muun kuin albaanin kanssa. Useimmat vastasivat hyväksyvänsä sellaisen avioliiton, jos nuoret muuten sopivat yhteen. Vaikka haastattelussa moni näin sanoikin, ovat albaanien monietniset avioliitot harvinaisia ja niihin suhtaudutaan periaatteessa kielteisesti. Tarve esiintyä avaramielisenä suomalaisen haastattelijan silmissä oli ilmeinen syy siihen, miksi kanta esitettiin niin myönteisenä. Naxhijen, vast’ikään kosovolaismiehen kanssa rakkausavioliiton solmineen naisen haastattelussa tämä puolustusasenne tuli esiin seuraavasti:

– Haastattelija: Tosta tulikin mieleen, että miten tuo naimisiin meneminen, onko esimerkiksi sun siskoilla ollut tällaiset järjestetyt avioliitot?

– *Naxhije: Ei, ei kummallakaan. Meidän perhe ei ole lainkaan sellainen. Että tota niin puhutaan, siis, sanotaan näin, että nämä ihmiset joita on Suomeen tullut, [vuonna] -92, niin me eletään vieläkin niillä vanhoilla tavoilla, koska sä olet vieraassa maassa. Sä kunnioitat niitä aikoja jotka sä oot ottanut mukaan lähtiessäs. Mutta. Siinä on taas eri juttu ne jotka asuu siellä paikanpäällä. Eli ne on mennyt hyvin paljon eteenpäin elämässään. Tämmöset tavat kaikki joita on ollut, ne on hävinnyt hyvin paljon, siis Kosovossa. Mä en muista enää moneen moneen aikaan että olis ollut järjestettyjä. Mä en nyt tiedä että puhutko sä nyt järjestetystä sillain että ei oo nähny sitä ihmistä, tai ei oo ollut sananvaltaa siihen päätökseen, vai --*

– Haastattelija: Niin, tarkotan lähinnä sitä, että suvut etsii puolisoita lapsille. En tarkoita mitään pakkoavioliittoja enkä usko että niitä teidän piirissä on välttämättä ollutkaan. Tämä on mulle tuttu sillä tavalla kun olen ollut Intiassa ja siellä melkein kaikki avioliitot on tämmösiä järjestettyjä.

– *Naxhije: Monesti on niitä tapauksia, että suku niinku ikään kuin tietää jonkun hyvän pojan ja tarjoaa sitä vaihtoehtoa. Mutta, missään vaiheessa ei oo enää sitä, että ne sanoo, että on pakko. Eli siis, sitä vielä harrastetaan, että esitellään. Koska välttämättä se joku tyttö joka on maalta kotoisin, hän ei käy missään, hän ei nää [poikia] missään. Näissä tapauksissa joku sanoo, että mä esittelen. Päätös on teidän, sekä sun että sun. Meistä se ei oo taas niin järjestetty juttu, siinä vaan niinku esitellään. Tehdäänhän täälläkin semmosta että, no sokkotreffeille, niin. Mutta semmosia siis on, vielä. Mun sisko ja isosisko tosin, hänellä on vähän tällä lailla mennyt, että hänelle on esitelty ja he on menneet ulos ja hän on itse päättänyt ja näin pois päin. Pikkusisko on aivan itse löytänyt, minä -- itse olen löytänyt, johon mun isällä ja äitillä ei ollut, kun mä oon aika kovatahtoinen asioissa, et mä teen, ihan niinkun työasioissakin, että jos mä haluan niin mä teen sen.*

Kun teema tuli keskustelussa esiin, Naxhije nopeasti vakuutti, ettei ”meidän perhe ole lainkaan sellainen”. ”Sellainen” viittasi julkisuudessa esiintyvään kuvaan perheestä, joka pakottaa tyttärensä avioliittoon vastoin tämän tahtoa. Hän kuvasi sitä, kuinka elämä Kosovossa on muuttunut, mutta jotkut Suomessa asuvat albaanit ovat ripustautuneet vanhoihin tapoihin kuten järjestettyihin avioliittoihin. Hänelle oli itselleenkin epäselvää mihin tarkkaan ottaen viittaamme, jos käytämme käsitettä ”järjestetty avioliitto”. Keskustelussa hänen käsityksensä albaaniavioliitosta on paremminkin ”esittelyavioliitto”, jossa vanhemmat ja muut sukulaiset tuovat nuorelle ehdolle mahdollisia aviopuolisoita. Haastattelujen sekä muutamien Suomen albaanien elämää tuntevien henkilöiden lausuntojen perusteella näyttää siltä, että tässä mielessä järjestetyt avioliitot ovat kuitenkin yleisiä. Ne ovat vallitseva tapa etenkin maaseudulta kotoisin olevien kosovolaisten parissa niin Suomessa kuin Kosovossakin. Suvut etsivät morsiamia ja sulhasia myös Kosovosta, ja erityisesti tyttäret pyritään saattamaan avioliittoon nuorina. Yksi nuori nainen selitti tätä nuorena avioitumista sillä, että vanhemmat pelkäävät tyttöjensä rakastuvan suomalaiseen tai muunmaalaiseen mieheen ja haluavan mennä tämän kanssa naimisiin. Siksi on parasta naittaa tyttö varhain. Vanhemmat ja suvut etsivät sopivia sulhas- ja morsianehdokkaita ja heidät esitellään. Sen jälkeen he ovat vapaita tutustumaan toisiinsa, jotta näkevät haluavatko solmia avioliiton. Pakkoavioliittoja ei kuitenkaan ole tullut tietooni – vanhemmat eivät ilmeisesti halua pakottaa lapsiaan naimisiin.

Kosovon maalaiset ja kaupunkilaiset eivät yleensä mene keskenään naimisiin. Kuulin haastatteluissa useita tarinoita Kosovossa syttyneistä romansseista: nuori menee Koso-

voon kesä- tai muulle lomalle, tutustuu sikäläiseen nuoreen ja he alkavat seurustella. Avioliitto saattaa seurata monen vuoden etäseurustelun jälkeen. Seurustelukumppanit pitävät yhteyttä puhelimitse ja tietokoneella nettikuvapuhelinyhteyden avulla jopa päivittäin. Vanhemmat eivät aina ole iloisia näistä liitoista, mutta kun puolisoehdokas on albaani, he ovat yleensä valmiita joustamaan.

Pakolaisuus ja muuttajuus ovat mutkistaneet puolisoiden löytämistä ja tuoneet avioliittoihin uusia ongelmia. Nuoret albaanit sanovat avioerojen yleistyneen, sillä puolisoiden odotukset eivät kohtaa. Kosovosta tullut puoliso ei välttämättä kykene sopeutumaan täällä kasvaneen nuoren puolisoksi. Trina, maalta kotoisin oleva sodan jaloista pakolaiseksi joutunut nainen, kertoi kyynelissä sisarestaan, joka oli naitettu Kosovosta Suomessa asuvalle kosovolaismiehelle. Aluksi hän oli ollut kovin iloinen siitä, että vihdoinkin saisi sukulaisensa samaan kaupunkiin. Sisko oli saapunut kolme kuukautta aiemmin Suomeen ja oli heti tullut raskaaksi. Nyt hän oli soittanut sisarelleen, ettei voi elää miehen kanssa, koska tämä on häntä kohtaan väkivaltainen.

Avioitumistapoja koskevien mielipiteiden moninaisuus ilmeni selkeästi kun Kosovosta kotoisin oleva haastattelija haastatteli Lejdinaa, keski-ikäistä murrosikäisten tyttärien äitiä. Kun haastattelija kysyi avioitumistavoista, Lejdinan aviomies tuli sattumoisin paikalle. Hän kuuli vaimonsa sanovan, ettei tämä vastusta ehdottomasti suomalaisen kanssa avioitumista. Aviomies puuttui terävästi puheeseen ja painotti albaanitytön ja suomalaispojan avioliiton olevan mahdoton ajatus. Tähän Lejdina vastasi miehelleen: ”Höpö höpö, ole sinä hiljaa, mistä tiedät vaikka omalle tyttärellesi kävisi vielä niin!” Tästä Lejdinan aviomies oli suutahtanut.

Nuoret naiset itse suhtautuvat ymmärtäväisesti ja yleensä hyväksyvästi odotuksiin mennä naimisiin kosovolaisen kanssa, vaikka kaikki eivät olekaan samaa mieltä asiasta. Juliana, opiskelija, pohdiskeli kaukonäköisesti erilaisia aviomiesvaihtoehtoja.

– *Joo, ja kyl mä ajattelen että jossain vaiheessa pitäähän miestäkin löytää ja mennä naimisiin! (naurua) Mut ei mitään kiirettä, mut sen pitäs ehdottomasti albaani olla se mies. Et kun jotenkin -- meillä albaaneilla on tosi tärkeää säilyttää kulttuuria, et lapset kasvavat niinku, että pystyy lapsille puhumaan albaanikieltä, ja opettaa mitä mun äiti on opettanu mulle, ja mitä niinku -- äidin äitini on opettanu, ymmärrätkö, mun mummo on opettanu mun äidille, että se menee niinku vähä, mä voisin jatkaa sen. Koska jos mä menisin suomalaisen kans mitä, mihin, minkä tahansa maalaisen kans niinku naimisiin, mä uskon et se -- vähän häviii, se -- ja se lapsi kasvaa vähän molempien kulttuurien keskellä et se on ihan, joo, ihan sama, ihan pihalla, voisin sanoo. Et se ei sitten lapsellakaan oo enää ihan hauskaa. Ja sit, semmonen, et -- jos menis naimisiin vaikka suomalaisen kaa, niin*

kyllä elämän aikana tulee sellasii tilanteita, aika vaikeita, on eri kulttuuri ja eri niinku -- Et kun näkee elämän ehkä vähän eri tavalla. […] Et sen takii, niinku, parempi niinku, sen pitäis olla ehdottomasti koulutettu ihminen – joka ymmärtää elämää, niinkun – ei ehkä kokonaan, mutta edes, jonkun verran niinku minä. Muuten siitä ei tuu mitään. […] Ja mieluiten jos se olis kiva jos mä löytäisin jonkun miehen Suomesta, joka on albaani mutta joka on muuttanut Kosovosta pois. Eikä kosovolainen [so. Kosovossa asuva]. Koska, vaikka se ois kuinka koulutettu, jos se niinku sanotaan, että mä hankin Kosovosta miehen, kun se tulee tänne, se ei osaa suomen kieltä, se joutuu aloittamaan alusta kaikki. Tavallaan sitten, siis tavallaan mä oisin sen opettaja. Ja mä en jaksa sellaista.

Juliana perusteli tarvetta naida kosovolainen usealla syyllä. Ensinnäkin hän vetosi tarpeeseen pitää yllä albaanien etnistä yhteisöä jatkamalla perinnettä ja opettamalla kieli lapselle. Hän näki, ettei ole lapsen hyvinvoinnin mukaista kasvaa kahden kulttuurin perheessä. Lisäksi hän katsoi, että kulttuurierot loisivat hankalia tilanteita, joissa puolisot eivät voisi välttämättä ymmärtää toisiaan. Toisaalta hän ei halua miestä Kosovosta vaan Suomesta, koska ummikkomiehelle hän joutuisi asettumaan opettajan tai vanhemman asemaan, mikä aiheuttaisi omia ongelmiaan parisuhteeseen.

Julianalle ei kuitenkaan riitä, että mies on Kosovon albaani, tämän tulee olla myös yhtä koulutettu kuin hän itse. Koska Suomen albaaneja on noin 5 000, sopivan nuoren miehen löytäminen ei ole helppoa. Nuoret, Suomessa varttuneet naiset haluavat toteuttaa albanialaisen perheen ihannetta, mutta heidän ei ole välttämättä helppoa löytää kosovolaista miestä täältä, etenkään jos he ovat opiskelleet ja omaksuneet itsenäisen ja kodin ulkopuolella toimeliaan naisihanteen. Sama tilanne oli Kostovicovan ja Prestreshin (2003: 1087–1089) Lontoossa asuvia Kosovon albaaneja käsittelevässä tutkimuksessa. Nuoret naiset ovat sitoutuneet albaanien kansallisen kulttuurin säilyttämiseen, mutta he kokivat, että heidän emansipaationsa oli muuttunut esteeksi albanialaisen perheen ihanteen toteuttamiselle. Kostovicovan ja Prestreshin mukaan kosovolaiset miehet Lontoossa ottavat mieluummin morsiamen Kosovosta kuin koulutetun ja maailmaa nähneen, Lontoossa varttuneen albaaninaisen. Samaan ongelmaan viittasivat myös muutamat naiset tässä tutkimuksessa.

Kaupunkilaissivistyneistöstä peräisin olevaan sukuun kuuluva opiskelija Suzana tuli Suomeen 10 vanhana. Hän ajattelee avioitumisesta hiukan eri tavalla kuin yllä lainattu Juliana, vaikka heidän sosiaalinen taustansa on samantyyppinen. Hänkin alkaa pohtia avioliittoasiaa siitä, voisiko hänelle löytyä albaanimies. Hän on kuitenkin päätynyt siihen, ettei Suomesta löydy hänelle sopivaa kosovolaismiestä, koska heitä on niin vähän. Hän sanoo että ”mä en pysty oleen fanaattisen miehen kaa”. Kosovosta Suzana ei ole vierailuillaan löytänyt itselleen sopivaa miestä ja suhtautuu ylipäätään kielteisesti ajatukseen tuoda mies Kosovosta Suomeen. Niinpä hänelle ei jää muita vaihtoehtoja

kuin suomalainen aviomies. Suzana tietää, etteivät hänen vanhempansakaan todennäköisesti vastusta ajatusta, toisin kuin useimmat Suomessa asuvat albaani-vanhemmat. Hän kuitenkin pohtii asiaa:

– *Koska – se ois aika tylsää jos mun vanhemmat ei hyväksyis sitä. Vaikka toisaalta jos nei hyväksy, mä en kyllä kuuntele sitä välttämättä, ne tietää että jos mä asun täällä ja mä haluun suomalaisen miehen, niin ei se mua häiritse, mä ottasin suomalaisen miehen, ellei ne oo todella vastaan sitä, että -- ne uhkaa itsemurhalla että mä murhaan itseäni jos sä meet suomalaisen kaa – ei ---.*

Avioitumispohdinnoissa tärkeää ei ole niinkään uskonto vaan juuri kosovolaisuus – Juliana sanoi hyväksyvänsä sulhaseksi mieluummin kosovolaisen katolisen kuin vaikkapa turkkilaisen muslimin. Serbejä vastaan käydystä sodasta huolimatta uskonto ei ole Kosovon albaaneille nykytilanteessa yhtä keskeinen identiteetin määrittäjä kuin esimerkiksi Bosnian muslimeille, joille nimenomaan uskonnosta on tullut heitä ympäröivistä eteläslaavilaisista ryhmistä erottava tekijä (Bringa 1995; Huttunen 2005: 141–148). Albaani-identiteettiä määrittävät keskeisesti ei-slaavilainen kieli ja omat myyttiset esi-isät, jotka yhdistävät heitä Albanian albaaneihin. Albaaninationalismi on vähätellyt islaminuskon merkitystä albaanien kansan yhtenäisyyden perustana jo 1800-luvun lopulta saakka, jotta sisäiset uskonnolliset erot voitettaisiin (Duijzings 2000; Kostovicova 2002) ja tämä uskonnon ja etnisyyden välinen jännite heijastuu myös Suomessa asuvien albaanien tavassa ymmärtää oma identiteettinsä suhteessa uskontoon. Kosovon albaanien etnisen itseymmärryksen taustalla on huoli oman ryhmän tulevaisuudesta ja säilymisestä, ja sama, osin alitajuinen, huoli heijastunee myös syntyvyyden tärkeyttä korostavissa asenteissa. Kun etninen ryhmä on joutunut kokemaan vainoa ja tuhoamispyrkimyksiä, on ymmärrettävää että lasten synnyttämistä pidetään tärkeänä, ryhmää vahvistavana arvona. Yuval-Davisin (1997) sanoin, syntyvyyttä korostavassa nationalismissa väestö on valtaa.

Väkivalta ja sen uhka on pakottanut sosiaalisen ryhmän omaksumaan perimmäisen asenteen olemassaoloonsa: lisäänny tai häviä. Koska naisten reproduktiivinen ja sukupuolinen rooli on ollut aggression kohteena nationalistisessa taistelussa Kosovossa, halutaan albaaninaiset suojata altistumiselta ulkopuoliselle maskuliinisuudelle. Naisille on annettu tehtävä vartioida albaaniyhteisön kansallisia rajoja ja kunniaa oman reproduktiivisen ruumiinsa kautta. Nationalistisissa ideologioissa naiset näyttäytyvät miehisen voiman ja kunnian välineinä, joiden ruumis ylläpitää kansakunnan jatkuvuutta (Marttila 2003: 43). Nämä piirteet korostuvat erityisesti aseellisten konfliktien seurauksena (Yuval-Davis 1997). Kosovon albaaninaisten haastattelujen perusteella naiset eivät kuitenkaan näyttäydy pelkkinä nationalistisen retoriikan tai maskuliinisen välineellistämisen uhreina. Heillä on itsellään vahva näkemys omasta toimijuudestaan albaaniyhteisön uusintajina avioitumisen ja lastensaannin vuoksi. Heidän tarinoissaan motivaatiot avioitumiselle

oman väen kesken ja lasten hankkiminen eivät kuitenkaan motivoidu ensisijaisesti nationalististen päämäärien tähden, vaan sukuyhteisön vahvistamisena. Vahva suku ja perhe ovat heille kulttuurisesti mielekäs päämäärä sinänsä. Sukujen ja perheiden vahvuus taas merkitsee heille Kosovon albaaniyhteisön vahvuutta.

3.8. Päätteeksi

Suomeen kotiutuneiden Kosovon albaaninaisten näkemyksiä avioitumisesta, lastenhankinnasta ja naiseudesta on ensisijaisesti lähestyttävä jatkumona väkivallan värittämälle lähimenneisyydelle ja sen seurauksena korostuneelle etniselle itseymmärrykselle. Naiseuden keskeisyyttä albaani-identiteetissä selittää kolme tekijää. Naisiin kohdistunut väkivalta ja häpäisy tai niiden pelko on ollut yksi keskeisistä syistä lähteä pakolaisiksi. Siten on ymmärrettävää, että Kosovon albaanien etninen itseymmärrys korostaa naisten seksuaalisuuden ja reproduktiivisen tehtävän suojelua. Tämä näkyy selkeimmin vaatimuksessa avioitua ryhmän sisällä. Toiseksi, heidän omakuvassaan heijastuu hegemoninen käsitys ”suomalaisesta naisesta”, joka on perheestä suhteellisen riippumaton ja itsenäinen. Itsensä erilaista etnistä taustaa edustavaksi mieltävä henkilö joutuu väistämättä kommentoimaan etnisen enemmistön oletuksia ja kategorioita teoillaan ja puheellaan. Naisten tarve korostaa perheen ja suvun arvoa haastatteluissa selittyy osittain tällä peilaamisella. Kolmanneksi, naiset albaaniyhteisössä kuten monissa muissakin maahanmuuttajayhteisöissä edustavat jatkuvuutta, uusintamista, reproduktiota sekä suvunjatkamisen että kulttuurisen elinvoimaisuuden mielessä. Naisten kyky synnyttää lapsia on siten arvostettua ja äitiyden merkitys korostuneen tärkeä.

Naiset, jotka ovat tulleet lapsena tai nuorena Suomeen, näkevät selkeästi erot naisten rooleissa Suomessa ja Kosovossa, maalla ja kaupungissa. He eivät kuitenkaan ajattele kaksijakoisesti, että ”suomalainen nainen” olisi ihanteellisen itsenäinen ja toisaalta ”albaaninainen” olisi ”alistetumpi”. On hyödytöntä tarkastella albaaninaisten elämää kaksinapaisena vastakkainasetteluna: individualistinen, emansipoitunut nainen vs. perhekeskeinen, traditionaalinen nainen. Heidän elämäntarinansa ja itseymmärryksensä osoittavat, miten he käyvät näiden kahtiajakojen yli ja rakentavat elämää ja identiteettiä niiden tuolle puolen (vrt. Tiilikainen 2003). He eivät koe välttämättä ristiriitaa perhe- ja sukukeskeisyyden ja yksilökeskeisen elämäntavan välillä. Nämä käsitteelliset koordinaatit tulevat esiin heidän tavassaan suhteuttaa itsensä kuvaan ”suomalaisesta naisesta”. Siinä mielessä dikotomia on tarpeellinen apuväline haastattelujen analysoinnissa. Kaksijakoinen ajattelutapa jättää kuitenkin huomiotta tosielämän monimuotoisuuden ja myös paljon albaaninaisten omaehtoisesta itseymmärryksestä.

Kirjallisuus

Al-Ali, Nadje (2002) Loss of Status or New Opportunities? Gender Relations and Transnational Ties among Bosnian Refugees. Deborah Bryceson & Ulla Vuorela (toim.) *The Transnational Family: New European frontiers and global networks*. Oxford: Berg, 83–102.

Andall, Jacqueline (2003) Introduction: The Space Between – Gender Politics and Immigration Politics in Contemporary Europe. Jacqueline Andall (toim.) *Gender and Ethnicity in Contemporary Europe*. Oxford: Berg, 1–20.

Appadurai, Arjun (1996) *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Boose, Lynda (2002) Crossing the River Drina: Bosnian Rape Camps, Turkish Impalement and Serb Cultural Memory. *Signs* 28(1), 71–96.

Bringa, Tone (1995) *Being Muslim the Bosnian Way: Identity and Community in a Central Bosnian Village*. Princeton: Princeton University Press.

Chamberlain, Mary & Leydesdorff, Selma (2004) Transnational Families: Memories and Narratives. *Global Networks* 4(3): 227–241.

Das, Veena (1998) *Critical Events: An Anthropological Perspective on Contemporary India*. Delhi: Oxford University Press.

Diken, Bulent & Laustsen, Carsten Bagge (2005) Becoming Abject: Rape as a Weapon of War. *Body and Society* 11(1): 111–128.

Donato, Kathrine; Gabaccia, Donna; Holdaway, Jennifer; Manalansan IV, Martin & Pessar, Patricia R. (2006) A Glass Half Full? Gender in Migration Studies. *International Migration Review* 40(1): 3–26.

Duizings, Ger (2000) *Religion and the Politics of Identity in Kosovo*. New York: Columbia University Press.

Earnerst, William R. (1992) Ideology Criticism and Life-history Research. George C. Rosenwald & Richard L. Ochberg (toim.) *Storied Lives: The Cultural Politics of Self-understanding*. New Haven: Yale University Press, 250–264.

Eriksen, Thomas Hylland (2001) Ethnic Identity, National Identity and Intergroup Conflict: The Significance of Personal Experiences. Richard D. Ashmore, Lee Jussim & David Wilder (toim.) *Social Identity, Intergroup Conflict, and Conflict Reduction*. Oxford: Oxford University Press, 42–70.

Green, Jennifer (2004) Uncovering Collective Rape: A Comparative Study of Political Sexual Violence. *International Journal of Sociology* 34(1): 97–116.

Gültekin, Nevâl; Inowlocki, Lena & Lutz, Helma (2003) Quest and Query: Interpreting a Biographical Interview with a Turkish Woman Laborer in Germany. Forum: Qualitative Social Research [on-line journal] 4(3), artikkeli 20. <http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/3-03/3-03gueltekinetal-e.htm> [Luettu 27.11.2006]

Huttunen, Laura (2000) Lihaan kirjoitettua: (sukupuolitettu) poliittinen väkivalta pakolaisten omaelämäkerroissa. *Kosmopolis* 30(1): 43–71.

Huttunen, Laura (2002) *Kotona, maanpaossa, matkalla: Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa*. Helsinki: SKS.

Huttunen, Laura (2005) Etnisyys: Luokittelusysteemejä ja elettyä yhteisöllisyyttä. Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.) *Suomalainen vieraskirja: Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 117–160.

Ketola, Kimmo; Knuuttila Seppo; Mattila, Antti & Vesala, Kari Mikko (2002) *Puuttuvat viestit: Nonkommunikaatio inhimillisessä vuorovaikutuksessa*. Helsinki: Gaudeamus.

Kostovicova, Denisa (2002) ”Shkolla Shqipe” and Nationhood: Albanians in Pursuit of Education in the Native Language in Interwar (1918–41) and Post-autonomy (1989–98) Kosovo. Stephanie Schwandner-Sievers & Bernd J. Fisher (toim.) *Albanian Identities: Myth and History*. Bloomington: Indiana University Press, 157–171.

Kostovicova, Denisa & Prestreshi, Albert (2003) Education, Gender and Religion: Identity Transformation among Kosovo Albanians in London. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 29(6): 1079–1096.

Mahler, Sarah J. & Pessar, Patricia R. (2006) Gender Matters: Ethnographers Bring Gender from the Periphery toward the Core of Migration Studies. *International Migration Review* 40(1): 27–63.

Marttila, Anne-Maria (2003) *Ruumiin politiikkaa: Nationalismi, etnisyys ja seksuaalisuus naisiin kohdistuvan seksuaalisen väkivallan näkökulmasta Bosnian ja Kosovon konflikteissa*. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 25. Turku: Turun yliopiston poliittisen historian laitos.

Marttila, Anne-Maria (2004) Nationalismit, maskuliinisuudet ja naisiin kohdistunut seksuaalinen väkivalta Bosnian ja Kosovon konflikteissa. Ulla Aatsinki & Johanna Valenius (toim.) *Ruumiita ja mustelmia: Näkökulmia väkivallan historiaan*. Väki voimakas 17. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 28–52.

Rosenwald, George C. & Ochberg, Richard L. (1992) Life Stories, Cultural Politics, and Self-understanding. George C. Rosenwald & Richard L. Ochberg (toim.) *Storied Lives: The Cultural Politics of Self-understanding*. New Haven: Yale University Press, 1–18.

Suomen Pakolaisapu (2006) UNHCR:n tilastot. <http://www.pakolaisapu.fi/pakolaisinfo/pakolaistilastoja_2004.htm>. [Luettu 23.10.2006].

Tesanovic, Jasmina (2001) *Me & My Multicultural Street*. Belgrad: Feministička.

Tiilikainen, Marja (2003) *Arjen islam: Somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Tiilikainen, Marja (2004) Kerrottuja ja vaiettuja tarinoita: Somalinaiset Suomessa. Marja-Liisa Honkasalo, Terhi Utriainen & Anna Leppo (toim.) *Arki satuttaa: Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä*. Tampere: Vastapaino, 113–138.

Tilastokeskus (2005) Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2004. *Väestö* 2005:9.

Tilastokeskus (2006) Väestötilastot. <http://www.stat.fi/tup/vaesto/index.html> [Luettu 23.10.2006].

Yhdysvaltain liittovaltio (2006) Rape of Women in a War Zone. A National Center for PTSD fact sheet. Department of Veteran Affairs: National Center for Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD). <http://www.ncptsd.va.gov/facts/specific/fs_kosovo.html> [Luettu 31.7.2006]

Yuval-Davis, Nira (1997) *Gender and Nation*. Lontoo: Sage.

4 Intian niemimaalta muuttaneiden naisten käsityksiä perheestä ja sukupuolirooleista

Tuomas Martikainen & Lalita Gola

4.1. Johdanto

Arviolta kaksi kolmasosaa maahanmuuttajista on muuttanut perhesyistä Suomeen 1990- ja 2000-luvuilla (Työministeriö 2005). Avioliittomuuttajat ovat merkittävä osa perhesyistä muuttajien joukossa. Kyseessä ovat sekä etnisten suomalaisten että maahanmuuttajien kanssa avioituvat henkilöt. Työmuuttaja on henkilö, jonka pääasiallinen syy muuttaa Suomeen liittyy työhön. Erään erityisryhmän avioliittomuuttajien joukossa muodostavat työmuuttajien puolisot, jotka ovat muuttaneet puolisonsa kanssa joko samaan aikaan tai heidän jälkeensä. Heidät on myös mainittu hallituksen maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassa, sillä ilmiö liittyy olennaisena osana kasvavaan työperäiseen maahanmuuttoon Suomeen (Työministeriö 2006: 4). Avioliittomuuttoon liittyen on tehty jonkin verran tutkimusta Suomessa, mutta kokonaisuudessaan kyseessä on vielä varsin hahmottumaton tutkimusalue, eikä työmuuttajien aviopuolisoihin ole toistaiseksi kiinnitetty paljon huomiota (Forsander et al. 2004; Heikkilä ym., 2004; Heikkilä, 2005; Jääskeläinen, 2003; Kyntäjä, 2005; Martikainen & Tiilikainen; Reuter & Kyntäjä, 2006; Sirkkilä, 2005; Ylänkö, 2000). Myös aiheen laajempi, mukaan lukien tilastollinen, tarkastelu on vasta alkutekijöissään erityisesti maahanmuuttajien keskinäisten avioliittojen osalta (ks. Martikainen; Tilastokeskus 2006a, 2006b).

Baganhan ym. (2006) mukaan globaali työmuutto tapahtuu tällä hetkellä kahden varsin erilaisen muuttovirran kautta. Toisaalta monet valtiot kilpailevat hyvin koulutetusta työvoimasta primaareille työmarkkinoille. Toisaalta heikosti koulutetut muuttajat ottavat vastaan lähes mitä saavat tai sitten toimivat tiettyjen etniseksi leimautuneiden

alojen parissa sekundaareilla työmarkkinoilla (Bommes & Kolb, 2006). Etnisesti lohkoutuneista työmarkkinoista on Suomessakin olemassa jo viitteitä, mutta näitä on pääasiassa tutkittu kotimaan tilanteesta käsin, eikä vielä ole laajalti mietitty kuinka Suomen maahanmuuttovirrat suhteutuvat näihin (ks. Forsander; Forsander 2002; Joronen; Wahlbeck, 2005). Koska nämä globaalit muuttovirrat perustuvat pitkälti yksilöiden ominaisuuksiin, on perusteltua olettaa, että yhden perheen sisällä työmarkkina-asemat saattavat erota mikäli puolisoiden välillä on esim. koulutuseroja.

Adrian Bailey & Paul Boyle (2004: 229–232) esittävät tutkimuskatsauksessaan perheiden muutosta Eurooppaan, että perhe ja perheen käsite ovat jääneet vähälle huomiolle. Tämä on merkittävä puute, koska "perhe", sen jäsenet ja laajuus määritellään eri tavoin eri kulttuureissa ja yhteiskuntaluokissa. Eri kulttuurien perhekäsitykset kohtaavat maahanmuuton yhteydessä, eikä konflikteiltakaan aina vältytä. Ehkä eniten puhetta herättänyt perhekäsitysten ristiriita on moniavioisuus, vaikka isovanhempien, tätien ja setien tai serkkujen lukeminen perheeseen koskettaa laajempia ihmisjoukkoja. Esimerkiksi Suomessa asuvien somalien perhekäsitys on erilainen kuin valtaväestöllä ja mitä lainsäädännössä on määritelty, mikä on aiheuttanut ongelmia muun muassa perheenyhdistämistapauksissa (Tiilikainen 2003). Bailey & Boyle (2004: 229–232) myös toteavat, että vallitsevat tutkimusparadigmat ylläpitävät naisten ja perheiden "näkymättömyyttä" tutkimuksissa. Tämän yksi seuraus on ollut melko vähäinen kiinnostus maahanmuuttajaperheitä kohtaan ylipäätään ja siten esimerkiksi ylirajaiset perhejärjestelyt ovat vasta melko uusi tutkimuskohde (ks. Bryceson & Vuorela 2002; Martikainen & Tiilikainen; Zechner 2006).

Maahanmuuttajanaiset nähdään helposti patriarkaalisen perhejärjestelmän uhreina ja eräänlaisina emansipoituneen länsimaisen naisen ideaalityypin vastakohtina (vrt. Saarinen) ja maahanmuuttajien perheet konservatiivisina, ei-länsimaisten perhearvojen tyyssijoina. Esimerkiksi Umut Erel (2002: 127) toteaa, kuinka "[Saksassa] maahanmuuttajanaisia Turkista tarkastellaan yleisesti orientalistiseen tapaan jälkeenjääneinä, alistettuina ja passiivisina". Myös suomalaisista maahanmuuttajaprojekteista tehdyssä katsauksessa päädyttiin samansuuntaiseen johtopäätökseen: maahanmuuttajanaiset määritellään ulkoapäin avunkohteiksi ja heidän oma äänensä on usein vain sekundaarinen (Ruhanen & Martikainen 2006: 68–69). Bailey & Boyle (2004: 231) puolestaan korostavat niin perhekäsitysten kuin sukupuoliroolien muuttuvuutta maahanmuuton yhteydessä (vrt. Siim). Näitä neuvotteluja identiteetistä ja elämätavoista käydään usein suhteessa valtaväestön (oletettuihin) toimintamalleihin ja ideaaleihin. Ei ole myöskään syytä unohtaa sitä yksinkertaista tosiasiaa, että perheen merkitys helposti korostuu maahanmuuton yhteydessä. Muut sosiaaliset tukirakenteet – ainakin aluksi – heikkenevät, jolloin perhe saattaa olla ainoa kiinnekohta uudessa ympäristössä (vrt. Säävälä). Tällaisessa tilanteessa perhe- ja sukupuoliroolikäsityksiin saattaa samanaikaisesti kohdistua äärimmäisen voimakasta painetta sekä sisältä että ulkoa päin.

Tämän artikkelin tarkoituksena on haastaa kuvaa maahanmuuttajaperheistä perinteisten arvojen tyyssijana ja maahanmuuttajanaisista passiivisina ja alistettuina perheenjäseninä. Tapaustutkimus pohjautuu tammi-elokuun 2006 aikana tehtyyn 14 intialaisen ja 2 nepalilaisen naispuolisen avioliittomuuttajan haastatteluun, jotka liittyivät MONIKKO-hankkeen tutkimustyöhön. Tutkimuksessa käytettävä aineisto on käsitelty kokonaisuudessaan julkaisussa *Women from the Indian Subcontinent in Finland: Patterns of Integration, Family Life, Employment and Transnationalism among Marriage Migrants* (Martikainen & Gola 2007), josta tässä yhteydessä esitetään sekä osittainen tiivistelmä (luku 4.3.) että syvempi analyysi perhe- ja sukupuolikäsitysten osalta (luku 4.4.).

Artikkelin keskeinen tutkimuskysymys on, mikä on perhe- ja siihen liittyvän sukupuoliroolidiskurssin merkitys haastateltavien identiteetille Suomessa. Identiteetit ymmärretään tässä yhteydessä sosiaalisesti rakentuneina, tilanteisiin sidottuina ja joustavina (vrt. Bastos ym. 2006; Hall 2003). Artikkelin aluksi teemme katsauksen tutkimusaineistoon ja käytettyihin menetelmiin, jonka jälkeen luomme yleiskatsauksen haastateltujen naisten elämäntilanteeseen. Seuraavaksi tarkastelemme sitä, kuinka naiset näkevät perhetilanteensa ja millä tavoilla he neuvottelevat omaa asemaansa suhteessa suomalaiseen yhteiskuntaan ja vallitseviin käsityksiin perheestä sekä miehen ja naisen rooleista siinä. Lopun pohdinnassa arvioimme näiden näkemysten suhdetta naisten yleiseen elämäntilanteeseen. Tämä tapaustutkimus tuo lisää tietoa EU/ETA-maiden ulkopuolelta tulevien, näkyviin vähemmistöihin kuuluvien maahanmuuttajien kokemuksista avioliittomuuttajina sekä tietoa maahanmuuttajaperheiden sisäisestä dynamiikasta. Lisäksi se liittyy ajankohtaiseen ja kasvavaan Suomeen suuntautuvaan työperäiseen maahanmuuttoon.

4.2. Aineisto ja menetelmät

Intialaisista ja nepalilaisista ei ole juuri tehty tutkimusta Suomessa, joten tämän tutkimuksen lähtökohta oli kartoittava. Myöskään työmuuttajien puolisoita ei ole laajalti tutkittu, mikä tuki valittua tutkimusstrategiaa (ks. Forsander ym. 2004). Intialaiset ja nepalilaiset naiset valikoituivat tutkimuskohteeksi, kun tuli mahdolliseksi ottaa Lalita Gola tutkijaksi MONIKKO-hankkeeseen. Golan omat verkostot ja kielitaito mahdollistivat varsin lyhyessä ajassa toteutetun tutkimuksen. Intialaiset ovat muutoinkin hyvin kiinnostava muuttajaryhmä juuri työmuuton osalta, sillä heidän määränsä on kasvanut nopeasti 2000-luvulla (Tilastokeskus 2006b).

Tutkimusta varten valikoitui ns. lumipallomenetelmällä 16 maahanmuuttajanaista. Heistä 14 oli syntynyt Intiassa ja 2 Nepalissa. Kutakin haastateltiin kerran. Haas-

tateltavien valintakriteerit olivat 25–45 vuoden ikä, syntymämaana Intia tai Nepal ja vähintään vuoden asumisaika Suomessa. Haastattelut toteutti antropologi Lalita Gola joko hindin tai englannin kielellä. Lähes kaikki aineisto oli hindinkielistä ja se käännettiin englanniksi. Tätä artikkelia varten lainaukset on käännetty edelleen suomeksi.[1] Suhteessa muihin ikäisiinsä intialaisiin ja nepalilaisiin naisiin Suomessa arvioimme haastateltujen olevan jossain määrin koulutetumpia ja selvästi useammin työssäkäyviä. Lisäksi kaikki olivat perheellisiä ja asuivat pääkaupunkiseudulla. Muutoin arvioimme heidän edustavan muun muassa maassaoloajan ja lapsimääränsä puolesta keskiarvoa (Martikainen & Gola 2007). Haastattelut nauhoitettiin ja haastateltavat saivat itse valita haluamansa pseudonyymin julkaistavien sitaattien yhteyteen. Julkaistuista sitaateista on muutettu joitakin yksityiskohtia, jotta voisimme taata anonymiteetin säilymisen.

Haastattelujen analyysi tehtiin englanninkielisestä materiaalista, jonka pohjalta laadittiin yhteenvetotaulukko niistä tiedoista, joista se oli mahdollista koota. Jo haastattelujen aikana oli selvinnyt, että kohderyhmäksi oli valikoitunut kaksi varsin erilaista ryhmää: informaatioteknologiateollisuuden palveluksessa olevien (lyhenne: IT) ja etnisissä ravintoloissa (lyhenne: ER) työskentelevien puolisoita. Haastatteluaineiston organisointi taulukoksi vahvisti tämän. Naisryhmien välillä oli toki lukuisia samankaltaisuuksiakin, mutta he erosivat toisistaan muun muassa muuton ajoituksen, reitin ja muuttosyyn, aviopuolison ammatin, koulutuksen ja lasten määrän suhteen (ks. taulukko 4.1.). Haastattelujen perusteella vaikutti myös siltä, että ryhmät näkivät itsensä erilaisina. Näitä eroja ja samankaltaisuuksia käsitellään lisää seuraavassa luvussa.

Haastattelutekstit analysoitiin temaattisella sisällönanalyysillä, joka sopii hyviin puolistrukturoitujen teemahaastattelujen analyysimenetelmäksi. Haastattelulomakkeessa oli etukäteen määritellyt keskusteluaiheet, joita noudatettiin melko tarkasti, vaikka puhe saattoikin rönsyillä. Koska osa tuloksista oli taulukoinnin yhteydessä järjestetty, oli joitakin tietoja mahdollista vertailla ja näin arvioida niiden yleisyyttä haastateltujen parissa. Tosin avoin vastausformaatti ei tuota yhtä vertailukelpoisia tuloksia kuin suljettu, mutta kysymysten yhteistarkastelun kautta voidaan kuitenkin katsoa tulkinnalle löytyvän vahvempi pohja ja näin paikallistaa naisten keskenään jakamia kokemuksia. Tekstejä luettiin pääsääntöisesti realistisena kuvauksena, mutta jossain kohdin – ja etenkin identiteettikeskusteluissa – niiden tulkintaan tuotiin narratiivinen ote (Fontana & Frey, 2000; Silverman, 2000).

---

1 Tämän artikkelin sitaatit on kääntänyt Tuomas Martikainen englannista suomeen, jonka jälkeen Lalita Gola on tarkastanut käännökset.

Taulukko 4.1. Haastateltujen intialaisten ja nepalilaisten naisten tiedot (N=16).

	IT-puolisot	ER-puolisot	Yhteensä
Pseudonyymit	Aarju, Anushka, Barbie, Dimple, Dove, Ladybird, Rita, Sima, Sonam, Toni	Asha, Butterfly, Kali, Mina, Nisha, Sana	16
Syntymämaa			
Intia	10	4	14
Nepal	-	2	2
Kansalaisuus			
Intian/Nepalin	10	5	15
Suomen	-	1	1
Syntymävuosi			
1965–1969	-	2	2
1970–1974	6	3	9
1975–1980	2	-	2
Muuttovuosi Suomeen			
1985–1989	-	1	1
1990–1994	-	2	2
1995–1999	5	2	7
2000–2005	5	1	6
Muuttosyy Suomeen			
Aviomiehen työ	9	-	9
Avioliitto	1	5	6
Muu	-	1	1
Muuttoreitti			
Intia/Nepal–Suomi	5	6	11
Intia–muu maa–Suomi	5	-	5
Odotukset pysyvästä asettumisesta Suomeen			
Kyllä	2	5	7
Epävarma	5	-	5
Ei	3	1	4
Koulutus			
Peruskoulutus	-	2	2
Opisto, yliopisto	10	3	13
Muu	-	1	1
Pääasiallinen toiminta			
Kotona	2	3	5
Töissä	8	3	11
Naimisissa	10	6	16
Lasten lukumäärä (N=19)			
0	3	-	3
1	6	1	7
2	1	5	6
Lasten syntymämaa (N=17)			
Intia	4	1	5
Suomi	4	8	12

4.3. Intialaisten ja nepalilaisten naisten elämää Suomessa

Tutkimuksen alkaessa meillä oli hyvin vähän ennakkotietoja kohderyhmästä tai siitä, mitkä olisivat juuri sen kannalta keskeiset kysymykset. Seuraavaksi kuvaammekin naisten elämää yleispiirteissään, sillä se luo kuvaa naisten elämän yleisistä puitteista.[2] Kaikki haastatellut naiset olivat 25–40-vuotiaita ja perheellisiä. Suurin osa heistä on muuttanut Suomeen vuosina 1995–2005. Enemmistö on muuttanut suoraan Intiasta/Nepalista, joskin puolet IT-alalla työskentelevien puolisoista (jatkossa IT-puolisoista) muutti jonkin muun maan kautta. Kukaan naisista ei ollut muuttanut Suomeen omasta aloitteestaan, vaan kaikkien kohdalla miehen tai perheen muutto oli ollut ratkaiseva muuttopäätöstä tehtäessä. Muuttosyyt ja -prosessi olivat varsin erilaisia IT-puolisoiden ja etnisissä ravintoloissa työskentelevien puolisoiden (jatkossa ER-puolisoiden) kohdalla. Kaikkien IT-puolisoiden kohdalla kyseessä oli yhteinen päätös, kun taas ER-puolisoiden kohdalla kyseessä oli avioitumiseen liittyvä luonnollinen siirtymä. Ajallisesti naisten muutto tapahtui IT-puolisoilla samaan aikaan tai muutaman kuukauden viiveellä, kun taas ER-puolisoiden kohdalla viive oli pidempi, enimmillään kuusi vuotta.

Yhtä lukuun ottamatta kaikki olivat avioituneet maanmiehensä kanssa. Yhden puoliso oli suomalainen. Yksitoista naista oli työssä ja viisi kotona hoitamassa lapsiaan. Enemmistö lapsista oli syntynyt Suomessa. IT-puolisoilla työssäkäynti oli yleisempää (8/10) kuin ER-puolisoilla (3/6). Puolet ER-naisista oli miestensä tapaan työssä intialaisessa tai nepalilaisessa ravintolassa ja puolet IT-puolisoista oli niin ikään IT-alalla työssä. Ne jotka eivät olleet haastatteluhetkellä työssä, toivoivat työllistyvänsä kun lapset ovat vanhempia tai kun kielitaito on kohentunut. Puolella naisista oli työkokemusta Intiasta. Suomalaiset työpaikkansa he olivat löytäneet joko oman aktiivisuutensa tai etnisten verkostojen kautta. Työvoimaviranomaisten panoksella ei näytä olleen juurikaan vaikutusta. Tämä johtunee osin myös siitä, että monet olivat saapuneet perheenjäsenen oleskeluluvalla, johon ei automaattisesti sisälly työnteko-oikeutta. Tosin vain yksi nainen mainitsi oleskeluluvan ehdot rajoitteena aikaisemmalle työnhaulle. Keskeisimmäksi syyksi työnsaantivaikeuksiin mainittiin puutteellinen suomen kielen taito.

Naiset olivat saaneet perus- ja jatkokoulutuksensa kotimaassaan, vaikka osa olikin käynyt lisäkursseja Suomessa. IT-puolisoilla oli korkeampi koulutus. Kaikki naiset puhuivat ainakin englantia ja hindiä ja kolmetoista puhui lisäksi ainakin yhtä muuta

---

2 Seuraava kuvaus perustuu pitkälti Martikaisen & Golan (2007) englanninkieliseen tutkimusraporttiin, josta löytyvät myös tarkemmat viittaukset ja lukuisat lainaukset. Koimme näiden yleisten puitteiden esille tuomisen tärkeäksi, koska aihepiiristä on vain vähän suomenkielistä materiaalia, eikä lukijalta voi näin ollen edellyttää pohjatietoja asiasta.

kieltä. Kaikki ER-puolisot puhuivat jonkin verran suomea, mutta vain puolet IT-puolisoista.

Yli puolella naisista ei ollut juuri mitään käsitystä Suomesta ennen muuttoa maahan. Keskeiset tietokanavat olivat heidän aviopuolisonsa ja Suomessa asuvat sukulaiset sekä vähäisemmässä määrin Internet, kirjallisuus ja televisio. Sikäli kun tietoa oli, siihen sisältyi vain harvoin tarkempia käsityksiä elämäntavasta, työelämästä, yms. Naiset kokivat kasvaneensa Suomessa itsenäisemmiksi ja itsevarmemmiksi. Yksinäisyys oli monen riesana etenkin muuton jälkeisenä aikana. Viranomaisilta naiset eivät olleet kokeneet saaneensa juuri mitään tietoa Suomesta ja monet valittelivat vähäistä tiedotusta ja palvelua englannin kielellä.

Suurin osa naisista (14/16) piti yhteyttä sukulaisiinsa Intiassa ja Nepalissa, yleisimmin sähköpostin ja puhelimen välityksellä. IT-perheet vierailivat hieman useammin Intiassa, mutta vierailuja tehtiin yleensä vain kerran vuodessa tai harvemmin. Ylirajaisia yhteyksiä ylläpidettiin myös muissa maissa asuviin sukulaisiin, joskin vähäisemmässä määrin kuin syntymämaahan. Käytännössä naiset pystyivät melko hyvin seuraamaan vanhempiensa ja sukulaistensa kuulumisia. Kymmenen naista ilmoitti tukevansa tavalla tai toisella sukulaisia kotimaassaan, oli kyse sitten rahalähetyksistä tai muusta tuesta. Yhteyttä lähtömaan kulttuuriin ja yhteiskuntaelämään pidettiin yllä myös kuuntelemalla cd-levyjä, katsomalla dvd-elokuvia ja seuraamalla satelliittitelevisiota. Kahdeksan naista kertoi perheessään olevan tilattuna *Zee TV*, suosittu intialaisperäinen satelliittikanavayhtiö. Satelliittitelevision kautta seurattiin pääasiassa viihdettä, mutta myös lähtömaan politiikkaa ja uutisia. Yksitoista naista kertoi seuraavansa ainakin jossain määrin kotimaansa politiikkaa. Lähes kaikki naiset kertoivat seuraavansa jonkin verran – lähinnä kielitaidosta riippuen – suomalaista mediaa, erityisesti televisiota ja englanninkielisiä ohjelmia.

Kaikki haastatellut olivat yhtä mieltä yhteydenpidon tärkeydestä omaan etniseen tai kansalliseen ryhmään kuuluvien kanssa. Kaikilla oli myös näitä yhteyksiä Suomessa tapaamistiheyden ollessa kerran viikossa tai kahdessa. Yleisimmät tavat olivat vierailut toisten luona ja erilaiset kokoontumiset – muun muassa eri yhdistysten toimesta – tai juhlat. Erityisesti *holi*- ja *diwali*-juhlat olivat tärkeitä ja näitä onkin Suomessa järjestetty jo usean vuoden ajan. Holia vietetään maalis-huhtikuussa kaksi päivää ja sitä kutsutaan myös ”värien juhlaksi”. Viisipäiväistä diwalia vietetään loka-marraskuussa ja sitä kutsutaan myös ”valojen tai lamppujen juhlaksi”. Tässä yhteydessä mainittiin myös joukko yhteisöjä, joilla on tärkeä rooli erityisesti intialaisten palvelemisessa. Näitä olivat *Suomi-Intia-Seura ry*, *FINTIA*, Helsingin Ruoholahden Krishna-temppeli, *Saraswati Sindhu Cultural Association ry (S3S)* ja *Aarambh*-yhdistys. Sikheille keskeinen paikka on *Suomen Gurdwara Yhdyskunnan* ylläpitämä temppeli Helsingin Sörnäisissä. Näiden keskeinen merkitys tiivistyy etnisyyden, kulttuurin ja sosiaalisten suhteiden

ylläpitoon, lasten kasvatukseen ja erilaisiin uskonnollisiin ja muihin tarpeisiin. Kaikki naiset olivat uskonnoltaan yhtä sikhiä lukuun ottamatta hinduja.

Viisitoista naista kertoi, että heillä on ainakin yksi suomalainen ystävä. Suomalaisia ystäviä tavattiin hieman harvemmin kuin omanmaalaisia ystäviä ja osin toisissa paikoissa: töissä ja lasten välityksellä koulussa tai päiväkodissa sekä jonkin verran myös naapureina. Enemmistöllä naisista oli ollut rasistisiksi tai syrjinnäksi luettavia kokemuksia, mutta vain harva nosti ne kovin merkittäväksi tekijäksi elämässään. Yleensä kyseessä oli epäluuloisuutta, tuijottamista kadulla tai palveluissa, yms. IT-puolisoilla näitä kokemuksia oli vähemmän kuin ER-puolisoilla.

Seitsemän naista piti todennäköisimpänä vaihtoehtona jäämistä pysyvästi Suomeen. Neljä oli puolestaan varmoja, etteivät tule jäämään maahan. Erityisesti IT-puolisoiden ajattelua sävytti IT-alan tuleva kehitys, joka saattaa vaikuttaa muuttohaluihin suuntaan tai toiseen, teollisuuden suhdanteista riippuen. Suomen kansalaisuuden hakemista oli vakavasti harkinnut viisi naista, yhdellä jo oli maan kansalaisuus. Kaksoiskansalaisuutta pidettiin yleisesti ottaen hyvänä asiana. Suhtautuminen Suomen kansalaisuuteen oli instrumentaalinen: se nähtiin lähinnä käytännön asioita helpottava tekijänä, ei niinkään identiteettikysymyksenä. Intian ja Nepalin kansalaisuudesta ei mainittu olevan haittaa Suomessa asumiselle.

Mahdollisena pidettiin myös muuttamista kolmanteen maahan, erityisesti IT-puolisoiden keskuudessa. Tämä heijastui myös heidän lastensa koulutusvalinnoissa, sillä monen lapset kävivät englanninkielistä päiväkotia tai koulua. Kokonaisuudessaan voidaan todeta, että naisten kotoutuminen Suomeen on sujunut melko hyvin. Enemmistön suhde suomalaiseen yhteiskuntaan on myönteinen. IT- ja ER-puolisot eroavat kuitenkin monissa kohdin toisistaan varsin merkittävästi. ER-puolisot olivat selvemmin jo ankkuroituneita Suomeen, kun taas monen IT-perheen horisontissa siinteli mahdollinen muutto kolmanteen maahan tai takaisin Intiaan. Osan IT-perheistä voidaan katsoa edustavan ylirajaisia etappimuuttajia, eli henkilöitä, jotka muutaman vuoden oleskelun jälkeen jatkavat uuteen maahan, usein uran vuoksi (engl. *transmigrants*, Castles & Miller 2003: 30).

4.4. Perhe ja sukupuoli

Käsityksissä perheestä ja sukupuolten välisistä rooleista tiivistyvät monien kulttuurien koskemattomimmat ja tarkimmin vartioidut arvot. Vaikka käsitykset ovat jatkuvassa muutoksessa, puhe niistä palautuu herkästi hyvin stereotyyppiseksi ja vaikeaksi muuttaa (vrt. Baumann 1999). Perhe- ja sukupuolikäsitykset ovat myös merkittäviä puheenai-

heita yleisissä kulttuuri-, etnisyys- ja uskontodiskursseissa. Lisäksi ne toimivat usein keskeisinä peilipintoina maahanmuuton yhteydessä, jossa monet ympäristön itsestäänselvyydet muuttuvat (Andall 2003; Huttunen 2002). Gerd Baumannin (1999: 81–96) mukaan essentialistisia eli olemuksellistavia kulttuurikäsityksiä tulisikin tarkastella diskursseina, eikä niinkään tosielämän kuvauksina. Essentialismille on tyypillistä, että keskeisten kulttuuristen piirteiden ja tapojen nähdään palautuvan jonkin kansakunnan, kulttuurisen, etnisen tai uskonnollisen ryhmän sisäiseen muuttumattomaan olemukseen, joka itsessään selittää ja antaa merkityksen tietyille käytännöille. Näitä voidaan siis tarkastella puhetapoina eli diskursseina. Koska ihmiset kuitenkin pitävät käsityksiä tosina ja niillä perustellaan monia asioita, ne ovat merkityksellisiä. Tärkeiksi nostetut asiat usein myös kertovat niistä rajalinjoista, joiden kautta määritellään omaa suhdetta johonkin toiseen: esimerkiksi siihen minkälaista on elää maahanmuuttajana paikassa, jossa elämä on tavannut noudattaa toisenlaisia sääntöjä.

4.4.1. Perhe- ja sukuideaalit peilinä

Vaikka perhe- ja sukumuotojen ideaaleja voidaan perustellusti kritisoida niiden heikosta suhteesta empiiriseen todellisuuteen tai vähintäänkin rajusta yleistävyydestä, ovat ne silti hyvin vahvoja stereotyyppejä, joiden kautta maailmaa hahmotetaan. Suomalaisen perheen ideaalityyppinä näyttäytyy *ydinperhe*, joka koostuu puolisoista ja heidän lapsistaan, eli kahdesta verisukulaisten sukupolvesta. Tästä ydinperheestä lapset aikanaan erkaantuvat, samalla tavoin kuin heidän omat vanhempansa erkaantuivat omistaan. Erkaantumiseen liittyy muuttaminen omaan asuntoon ja jonkin verran vähentynyt yhteydenpito (esim. Reuna, 1997). Intialaisen/nepalilaisen perheen ideaalityyppi on *laajennettu perhe*, johon kuuluvat patrilineaarisissa yhteisöissä lapsen vanhempien lisäksi hänen isänpuoleiset isovanhempansa, isän naimattomat sisaret sekä isän veljet mahdollisine puolisoineen ja lapsineen. Vaikka perheen yksiköt saattavat asua myös erillään, on myös yhteisasuminen tavanomaista. Tämä perhemuoto eroaa siis ydinperheestä sekä sukupolvisuudessa että laajuudessa (esim. Parpola & Tenhunen 1998; Shah 1998; Uberoi 1994). Lisäksi sosiaaliset suhteet ovat laajennetussa perheessä tiheämpiä.

Ymmärrys “perheestä” erosi jonkin verran haastateltujen naisten kesken, mutta niitä yhdisti kolme tekijää. Ensinnäkin naisten omat lapsuuteen ja avioitumiseen liittyneet kokemukset määrittelivät voimakkaasti sitä, millainen perhetyyppi koettiin ihanteelliseksi. Lapsuuden perheeseen tiivistyi enemmistöllä ”hyvän perheen” malli, joka oli joutunut pohdinnan kohteeksi Suomessa. Esimerkiksi Butterfly kuvaa Intiassa koettua perhemuodon muutosta, joka vahvisti hänen käsitystään laajennetun perheen paremmuudesta.

– *Pidän laajennetusta perheestä, mutta meidän tulisi siltä elää harmoniassa keskenämme. Eikö niin? Aikoinaan kun asuimme kaikki yhdessä, niin se tuntui hyvältä ja pidin siitä. Sitten oli riitoja ja erosimme [ydinperheiksi]. Olin kauan yksinäinen ja minulla oli ikävä lapsia. Nyt lankoni taas asuu jonkin aikaa kanssamme, mikä tuntuu hyvältä. Iltaisin koko perhe voi istua yhdessä. (Butterfly, ER)*

Toiseksi taustalla oli – joskin varsin epämääräisesti hahmottuneena – perheen yleinen malli, johon seuraavassa viittamme puhumalla ”intialaisesta/nepalilaisesta perheideaalista”. Tämä malli on lähtökohtaisesti ideaalityyppi tai kulttuurinen malli, eikä sillä välttämättä ole tekemistä konkreettisten perhe-elämän muotojen kanssa. Se on eräänlainen mittapuu, jonka kautta perhettä tarkastellaan. Tämä malli vallitsi riippumatta siitä suosivatko naiset ydin- vai laajennettua perhettä. Ritan maininta ”intialaisista juuristamme” aktivoi tämän kulttuurisen viittauksen.

– *Se ei ole täällä mahdollista [että vanhemmat asuisivat kanssamme], vaikka intialaisten juuriemme mukaan me kaikki, minun ja puolisoni isovanhemmat mukaan lukien, muodostamme perheen. Kaikki jotka ovat meille sukua, ilman mitään rajoituksia, hekin ovat perhettämme. Esimerkiksi käly ja lanko eivät ole kovin läheistä sukua, mutta hekin ovat osa perhettä. (Rita, IT)*

Kolmas tekijä on käsitys suomalaisesta perheestä, joka lähes poikkeuksetta määriteltiin erilaiseksi ja johon omia kokemuksia jossain määrin suhteutettiin. Edelleenkään näillä käsityksillä ei tarvinnut olla todellisuuspohjaa eikä niiden tarvinnut vastata suomalaisten perheiden arkea ja omia kokemuksia. Kutsumme sitä tässä ”suomalaiseksi perheideaaliksi”. Tällä tavoin se muodosti parin intialaisen/nepalilaisen perheideaalin kanssa, johon oma tilanne suhteutettiin.

– *Heillä [suomalaisilla naisilla] on meitä pienempi rooli. Ajattelen meidän tekevän paljon enemmän perheidemme eteen. Panostamme paljon siihen, että eri asiat toimivat. Kun näen heitä, niin heillä on melko huoleton elämäntapa. (Ladybird, IT)*

Haastatelluista naisista yksitoista piti laajennettua perhettä ideaalinaan. Ydinperheen kannatus oli suurempaa IT-puolisoiden (4/10) kuin ER-puolisoiden (1/6) keskuudessa, mikä johtunee IT-puolisoiden korkeammasta koulutuksesta ja keskiluokkaisemmasta taustasta. Tästä huolimatta lähes kaikkien kohdalla laajennettu perhe oli se ajattelun viitekehys, johon omat kokemukset suhteutettiin. Monet olivat kuitenkin kokeneet jonkinlaisia muutoksia joko suhteessa perheideaaliinsa tai käytännön perhetilanteeseensa.

– *Mielestäni ydinperheet ovat parempia, koska olen nähnyt paljon ongelmia [laajennetuissa perheissä] sekä omien että puolisoni vanhempien perheissä. Siksi suosin ydinperhettä. (Sonam, IT)*
– *Tänä päivänä myös Intiassa on ydinperheideaali. Kun tuossa taannoin appi ja anoppi vierailivat luonamme, niin oli todella hienoa, että lapsemme tapasivat heidät, mutta jollain tavoin se tuntui silti puuttumiselta asioihimme. Mielestäni on hyvä asia asua samassa kaupungissa, mutta appivanhemmat saisivat silti asua omassa talossaan. (Anushka, IT)*

Lähes kaikki naiset olivat kokeneet perhemuodon muutoksen muuttaessaan Suomeen, mikä oli selvästi mietityttänyt heitä. Tämä liittyi usein myös itsenäistymiseen perheellisenä ihmisenä, joten heidän ei ollut helppoa määritellä mikä johtui asumisesta Suomessa ja mikä uudesta statuksesta aviovaimona. Pohdinta perheestä määrittyi ydin- ja laajennetun perheen ideaalien kautta. Keskeiseksi nousivat sosiaaliset suhteet – siis joko niiden runsaus tai vähäisyys – ja itsemääräämisoikeus. Sen sijaan intialaisen/nepalilaisen perhemallin patriarkaalisuus ei noussut puheeksi, vaan peilipinnaksi nousi itsenäinen ja osin perheestään välinpitämättömältä vaikuttava suomalainen nainen. Naiset olivat siis ylpeitä perheistään ja pitivät usein perheitään ylivertaisina suomalaisiin verrattuna.

4.4.2. Naisen paikka kotona ja kodin ulkopuolella

Kaikki naiset olivat perheellisiä ja asuivat yhdessä ydinperheensä kanssa. Kaikkien aviopuolisot olivat työssä. Kolmellatoista naisella oli lapsia (N=19) ja kaikki lapsettomat olivat IT-puolisoita. ER-perheillä oli keskimäärin 1,8 lasta ja IT-perheillä 1,1 lasta. Myös naisen kotona oleminen on yleisempää ER-puolisoiden parissa (3/6 vs. 2/10; ks. taulukko 4.1.). Lapset olivat enimmäkseen päivähoidossa ja koulussa, vain kolmen ollessa kokonaan kotona. IT-perheiden lapset olivat useammin englanninkielisessä opetuksessa. Lasten toivottiin kouluttavan itsensä ja muutoinkin saavan ”hyvän elämän”. Odotukset lasten tulevasta aviopuolisosta vaihtelivat selvästi IT- ja ER-puolisoiden kesken. IT-puolisoille lasten mahdollisen aviopuolison etnisyys ei ollut keskeistä, kun taas enemmistö ER-puolisoista suosi ehdottomasti intialaista tai nepalilaista puolisoa.

– *Mielestäni hän ei saisi mennä naimisiin [suomalaisen] kanssa. Olen nähnyt monia erotapauksia näissä [monikulttuurisissa avioliitoissa]. Aivan hiljan oli yksi tapaus, jossa eräs intialainen nainen erosi. Hän kertoi, että hän ja hänen ex-puolisonsa yrittivät parhaansa sopeutua kolmen vuoden ajan, mutta että jat-*

kuvasti oli erilaisia riitoja kulttuurieroista johtuen. Sillä ei siis ole merkitystä kuinka paljon yrittää pitää [avioliittoa kunnossa]. (Asha, ER)

– *Meidän puolelta ei ole mitään esteitä. He saavat avioitua omien toiveidensa mukaisesti kenen tahansa kanssa. […] Kaikki riippuu heidän omista toiveistansa. (Dimple, IT)*

Lapsilla ja odotuksilla lasten tulevaisuudesta on monessa yhteydessä todettu olevan suuri merkitys maahanmuuttajille (Suárez-Orozco & Suárez-Orozco, 2001). Jo mainittu ero lasten toivotussa kielitaidossa ja kouluvalinnoissa heijasteli osaltaan IT- ja ER-perheiden erilaisia tulevaisuushorisontteja. Edellä mainituilla oli monella vielä ”koko maailma avoinna”, kun jälkimmäiset olivat jo valintansa tehneet. On huomioitava, että tutkimuksessa haastateltujen lapset ovat vielä melko nuoria ja keskeisimmät päätökset esimerkiksi maahan asettumisessa ovat vielä tekemättä. Kuitenkin lasten kohdalla kävi selväksi IT- ja ER-perheiden erilainen asema globaaleilla työmarkkinoilla, joilla ensiksi mainitut ovat melko vapaita liikkumaan, kun taas etniset yrittäjät ovat tiukemmin sidottuja uuteen kotipaikkaansa.

Enemmistö perheistä asui 2–3 huoneen kerrostaloasunnoissa pääkaupunkiseudun lähiöissä. Perheiden yleisin kotikieli oli hindi/nepali tai hindin ja englannin yhdistelmä. Lapsille puhuttiin usein lisäksi enemmän englantia, jotta he oppisivat tämän tulevaisuudessa mahdollisesti tarvitsemansa kielen perusteet. Suomi oli yhden perheen kotikieli. Kotitöiden jakaminen vaihteli perheiden kesken. Kahdessatoista perheessä niitä jaettiin ainakin jossain määrin, mutta tämä ei ollut yleistä mikäli vaimo oli kotona. Miehet eivät yleensä osallistuneet ruoanlaittoon. Kotiruoka oli yleensä intialaista tai nepalilaista, eikä suomalainen ruoka muutenkaan maittanut useimmille.

Kodit ovatkin keskeisiä etnisyyden, sukupuoliroolien ja uskonnollisuuden toimintakenttiä (vrt. Ebaugh & Chafetz 2000). Useimmilla perheillä oli jonkin verran syntymämaasta muistuttavaa esineistöä, kuten valokuvia, tauluja, uskonnollista esineistöä, kotitemppeli, jne., vaikka vain yhden perheen koti oli sisustettu ”täysin intialaiseksi”. Etnisyyden läsnäolo saattoi ilmetä myös pukeutumisessa ja ruoanlaiton tuoksuissa. Tämä heijastui myös naisten identiteeteissä, joissa etninen tausta, koti, puoliso ja lapset muodostivat tärkeät kiinnekohdat.

Kaikki naiset näkivät itsensä selkeästi intialaisena/nepalilaisena, joskin IT-puolisoilla oli enemmän joustoa identiteetin määrittelyssä. Puolet IT-puolisoista näki itsensä intialais–kansainvälisenä-eurooppalaisena-suomalaisena. Joka tapauksessa kaikki olivat juuristaan ylpeitä, eikä samastuminen suomalaisuuteen noussut esille. Tästä huolimatta jotkin naiset näkivät kulttuurinsa rapautuvan.

– *Tietenkin meistä on tavallamme tullut suomalaisia. Emmehän me edes pysty ylläpitämään kulttuuriamme. Diwali- ja holi-festivaalit ovat nykyään vain muodollisuuksia; me kokkaamme ja syömme jotain näinä päivinä, mutta siinä kaikki. Muutoin, jouluna tunnemme itsemme eloisammiksi ja nautimme ajasta enemmän, koska se on täällä osa ympäristöä. (Anushka, IT)*

Kulttuuritaustan ylläpito ei siis ollut itsestään selvää, vaan siihen täytyi erikseen panostaa. Ylipäätään muuttunut elinympäristö sai naiset pohtimaan identiteettiään, erityisesti suhteessa suomalaisiin naisiin, joka sai aikaan voimakkaitakin kannanottoja. He korostivat erityisesti suomalaisten naisten itsenäisempää asemaa, jota ei yleensä pidetty kovin kadehdittavana.

– *Kulttuuritaustani takia en tunne itseäni epävarmaksi, voin paljon paremmin kuin kukaan suomalainen nainen. Vaikka he ovat töissä ja työskentelevät ahkerasti, niin heillä on silti jonkinlaista perhe-epävarmuutta, jota meillä ei ole. (Anushka, IT)*
– *Jos voit nähdä syvälle heidän sydämiinsä, niin näet että he ovat surullisia ja masentuneita. Tämä johtuu siitä, että he epäilevät puolisoitaan. Tarkoitan, että he eivät voi luottaa miehiinsä. […] He tekevät itsekin vääriä asioita, siksi he eivät luottaa miehiinsäkään. (Asha, ER)*
– *Tarkoitan, että he tekevät mitä he haluavat. Jos me haluamme tehdä jotakin, niin kysymme mieheltämme sopiiko se hänelle. Emme vain voi mennä jonnekin kursseille, koska haluamme. Meidän tulee kysyä aviopuolisoltamme. (Dove, IT)*

Naiset siis kokivat suomalaisten naisten tekevän mitä heitä milloinkin huvittaa, ilman että heidän täytyisi tiedustella asian sopivuutta aviopuolisoltaan. Osa naisista otti viiteryhmäksi mukaan myös lähiomaiset ja suvun laajemminkin. Tällä he halusivat korostaa kollektiivista vastuuta omasta toiminnastaan suhteessa yksilökeskeisesti toimiviin suomalaisiin naisiin. Ilman tätä perheen harmonia kärsisi. Erojen keskeiseksi selittäjäksi nostettiin kulttuuri.

– *Meidän ja heidän kulttuurit ovat täysin erilaisina. En voi pukeutua niin kuin he pukeutuvat. En voi juoda [alkoholia] kuin he, en voi tupakoida kuin he, eroja on paljon. Heidän ruoanlaittonsa, meidän ruoanlaitto, kaikki nämä ovat niin erilaisia, ettei voisi olla suomalainen nainen. Tarkoitan siis, että olen täysin erilainen. (Ladybird, IT)*
– *Meidän kulttuurissa ei ole niin paljon vapauksia. […] Näillä naisilla on jonkin verran enemmän vapauksia […] eikä niin paljon vapautta ole lainkaan hyvä asia. (Mina, ER)*

Puhuminen kulttuurista ja kulttuurieroista legitimoi ja teki ymmärrettäväksi eroavaisuudet. Naisten esille nostamat seikat olivat toiminnan- ja päätöksenvapaus suhteessa aviopuolisoon, perheeseen ja sukuun sekä tietyt käytännöt, kuten pukeutuminen, ruoanlaitto ja alkoholin nauttiminen. Vaikka naiset siis enimmäkseen kokivat Suomessa toimivansa itsenäisemmin kuin aikaisemmin elämässään, eivät he olleet halukkaita viemään vapauksiaan niin pitkälle, että se uhkaisi perheen yhtenäisyyttä. Monelle suomalainen nainen näyttäytyi heidän itsensä negatiivisena peilikuvana: moraalittomana, itsekkäänä ja perhe-elämässään haavoittuvana.

4.5. Pohdinta

Maahanmuutto- ja kotoutumistutkimuksessa korostetaan usein perhe-elämän herkkyyttä konflikteille. Haastateltujen naisten kertomuksista piirtyy varsin toisenlainen kuva. Perhe nousi esille voimavarana, joka määrittyi suhteessa havainnoituihin suomalaisen perhe-elämän puutteisiin sekä sukupuoliroolien epävarmuuteen, jotka tulkittiin kulttuurieroiksi. Vaikka naiset elivät ydinperheissä, koki enemmistö heistä laajennetun perheen luovan turvaa ja jatkuvuutta elämään. Vaikka suomalaisten perhe-elämän ja sukupuoliroolien monimuotoisuus tunnustettiin, ne nähtiin selvästi haavoittuvaisempana ja jossain määrin moraalittomanakin.

Kenties tutkimusmetodologiamme ei yltänyt perheiden kriiseihin tai haastatellut eivät tässä yhteydessä tulleet niitä kertoneeksi. Tästä huolimatta kokonaisviesti on täysin selvä: Naiset ovat enimmäkseen tyytyväisiä ja ylpeitä perheistään, niiden sisäisestä vallanjaosta sekä naisen ja miehen rooleista. Toki suomalaisen naisen havaittua itsenäisyyttä ja vapautta arvostettiin, mutta vain tiettyyn rajaan asti. Kun puolisoiden vapaus uhkasi perheen yhtenäisyyttä tai moraalikäsityksiä, koettiin vapauksien ylittävän velvollisuudet, eikä vapauksia nähty tavoiteltavina asioina. Itse asiassa useimmat haastateltavista piti asemaansa ylivertaisena suhteessa suomalaiseen naiseen, koska he katsoivat pystyvänsä luottamaan puolisoihinsa enemmän ja heidän asemansa vaimoina oli näin parempi.

Haasteltujen kokemus itsestään ulkomaalaisena, näkyvään etniseen vähemmistöön kuuluvana naisena ei ollut stigmatisoitunut, vaan varsin vahva. Etninen identiteetti intialaisena tai nepalilaisena oli itsestäänselvyys, josta vain vähemmistö koki voivansa neuvotella. Lasten suhteen naiset olivat hieman varovaisempia ja näkivät suomalaisen yhteiskunnan vaikutuksen lapsiinsa, heidän ajatteluunsa ja tapoihinsa. Etnisten yhteisöjen rooli koettiin tässä yhteydessä tärkeäksi. Ne ovat tärkeitä välineitä kulttuurin siirtämisessä seuraavalle sukupolvelle. Kulttuuri itsessään ymmärrettiin melko essentialistisesti, erityisesti niiden osalta, jotka korostivat kulttuurista erilaisuutta suo-

malaisiin. Tapojen muuttuminen nähtiin merkkinä heikentyneestä yhteydestä omaan kulttuuritaustaan. Tosin on syytä huomioida, että rajat olivat harvoin selvät, niistä oli aina poikkeuksia ja jotkut käsitykset olivat selvässä muutoksessa.

Artikkelin keskeinen tutkimuskysymys koski perhe- ja siihen liittyvän sukupuoliroolidiskurssin merkitystä haastateltavien identiteetille Suomessa. Tutkimusaineiston valossa nämä identiteetit näyttäytyvät hyvin keskeisinä. Juuri perhe-elämän ja sukupuoliroolien erilaisuus suhteessa koettuun suomalaiseen elämäntapaan on yhdessä koetun intialaisuuden ja nepalilaisuuden kanssa naisille voimavara. Sukupuolten jaettuja tehtäviä pidettiin hyvänä perheen ja lähiyhteisön yhteisöllisyyttä ylläpitävänä tekijänä. ”Liian pitkälle” menevä itsenäisyys koettiin uhkana ja sen arveltiin rapauttavan perhettä.

Vaikka diskursiivisella ja identiteettien tasolla perhe ja naiseus ovatkin naisille tärkeitä ja niiden avulla määritellään omaa asemaa Suomessa, vaikuttaa näitä keskeisemmäksi nousevan naisten ja heidän perheidensä yleinen yhteiskunnallinen asema. Tämä puolestaan pohjautuu naisten ja heidän puolisoidensa koulutukseen, työmarkkina-asemaan, luokkastatukseen ja taloudelliseen asemaan. IT- ja ER-vaimojen maahanmuuttoa ja kotoutumista voidaan kumpaakin tarkastella suhteessa globaalisti jakautuneisiin työmarkkinoihin, joissa etniset ravintoloitsijat ja informaatioteknologian palveluksessa olevat ovat hyvin erilaisissa asemissa. IT-perheille on tyypillistä avoimempi tulevaisuushorisontti ja mahdollinen muutto muualle, mikä heijastuu kaikkeen lasten koulutuksesta ja naisten kielitaidosta lähtien. Suomi on heille yksi vaihtoehto muiden joukossa. ER-puolisoiden kohdalla tilanne on varsin toisenlainen. Suomi on ja mitä todennäköisimmin pysyy heidän ja heidän lastensa pysyvänä asuinpaikkana.

Kirjallisuus

Andall, Jacqueline (toim.) (2003) *Gender and Ethnicity in Contemporary Europe*. Oxford: Berg.

Baganha, Maria I.; Doomernik, Jeroen; Fassmann, Heinz; Gsir, Sonia; Hoffmann, Martin; Jandl, Michael; Kraler, Albert; Neske, Matthias & Reeger, Ursula (2006) International Migration and Its Regulation. Rinus Penninx, Maria Berger & Karel Kraan (toim.) *The Dynamics of International Migration and Settlement in Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 19–40.

Bailey, Adrian & Boyle, Paul (2004) Untying and Retying Family Migration in the New Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30(2), 229–241.

Bastos, José; Ibarrola-Armendariz; Sardinha, João; Westin, Charles & Will, Gisela (2006) Identity, Representation, Interethnic Relations and Discrimination. Rinus Penninx, Maria Berger & Karel Kraan (toim.) *The Dynamics of International Migration and Settlement in Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 201–232.

Baumann, Gerd (1999) *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities*. Lontoo: Routledge.

Bommes, Michael & Kolb, Holger (2006) Migrants' Work, Entrepreneurship and Economic Integration. Rinus Penninx, Maria Berger & Karel Kraan (toim.) *The Dynamics of International Migration and Settlement in Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 99–132.

Bryceson, Deborah & Vuorela, Ulla (toim.) (2002) *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg.

Ebaugh, Helen Rose & Chafetz, Janet Saltzman (toim.) (2000) *Religion and the New Immigrants: Continuities and Adaptations in Immigrant Congregations*. Walnut Creek: Altamira.

Erel, Umut (2002) Reconceptualizing Motherhood: Experiences of Migrant Women from Turkey Living in Germany. Deborah Bryceson & Ulla Vuorela (toim.) *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Contexts*. Oxford: Berg, 127–146.

Fontana, Andrea & Frey, James H. (2000) The Interview: From Structured Questions to Negotiated Text. Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research.* Lontoo: Sage, 645–672.

Forsander, Annika (2002) *Luottamuksen ehdot: Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Helsinki: Väestöliitto.

Forsander, Annika; Raunio, Mika; Salmenhaara, Perttu & Helander, Mika (2004) *Sykettä ja suvaitsevaisuutta: Globaalin osaamisen kansalliset rajat*. Helsinki: Edita.

Hall, Stuart (2003) Monikulttuurisuus. Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 85–128.

Heikkilä, Elli (toim.) (2005) *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina. Vuoden 2005 seminaariraportti*. Web Reports 11. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

Heikkilä, Elli; Viertola-Cavallari, Ritva; Oksi-Walter, Päivi & Roos, Jonna (toim.) (2004) *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina*. Web Reports 2. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

Huttunen, Laura (2002) *Kotona, maanpaossa, matkalla: Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämänkerroissa*. Helsinki: SKS.

Jääskeläinen, Anni (2003) Intermarriage and Segmented Integration into Finnish Society: Immigrant Women from the Former Soviet Union. *Yearbook of Population Research in Finland 2003*. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos, 33–54.

Kyntäjä, Eve (2005) Venäläisten ja virolaisten leimautumiskokemuksia. Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus 137–156.

Martikainen, Tuomas & Gola, Lalita (2007) *Women from the Indian Subcontinent in Finland: Patterns of Integration, Family Life, Employment and Transnationalism among Marriage Migrants*. Working papers E 27. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslatos.

Parpola, Asko & Tenhunen, Sirpa (toim.) (1998) *Changing Patterns of Family and Kinship in South Asia*. Studia Orientalia 84. Helsinki: Finnish Oriental Society.

Reuna, Veera (1997) *Perhebarometri 1997*. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.

Reuter, Anni & Kyntäjä, Eve (2006) Kansainvälinen avioliitto ja stigma. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 104–125.

Shah, A.M. (1998) *The Family in India: Critical Essays*. London: Sangam Books.

Silverman, Davis (2000) Analyzing Talk and Text. Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research.* Lontoo: Sage, 821–834.

Sirkkilä, Hannu (2005) *Elättäjyyttä vai erotiikkaa: Miten suomalaiset miehet legitimoivat parisuhteensa thaimaalaisten naisen kanssa?* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Suárez-Orozco, Carola & Suárez-Orozco, Marcelo M. (2001) *Children of Immigration*. Cambridge: Harvard University Press.

Tilastokeskus (2006a) *Perheet 2005*. Väestö 2006. Helsinki: Tilastokeskus.

Tilastokeskus (2006b) *Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2005*. Väestö 2006. Helsinki: Tilastokeskus.

Työministeriö (2005) *Maahanmuuttoasiat vuonna 2005*. Helsinki: Työministeriö.

Työministeriö (2006) *Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma*. Työhallinnon julkaisu 371. Helsinki: Työministeriö.

Uberoi, Patricia (toim.) (1994) *Family, Kinship and Marriage in India*. Delhi: Oxford University Press.

Wahlbeck, Östen (2005) Turkkilaiset maahanmuuttajat Suomessa: Paikallinen ja transnationaali sosiaalinen pääoma. *Janus* 13(1), 39–53.

Ylänkö, Maaria (2000) Measuring Acceptance? – Intermarriage Levels as an Indicator of Tolerance in the Finnish Context of Integration. *Yearbook of Population Research in Finland 2000*. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos, 179–197.

Zechner, Minna (2006) Hoivan paikat transnationaalisissa perheissä. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 83–103.

Naiset maahanmuuttajien yhdistyksissä

5

Miikka Pyykkönen

5.1. Johdanto

Vaikka Suomessa asuvia maahanmuuttajanaisia on alettu tutkia viime aikoina (esim. Forsander 2003; Tiilikainen 2003), heidän yhdistystoimintansa on saanut osakseen vain vähän huomiota. Keskityn tässä artikkelissa ensinnäkin naisten rooliin kaikentyyppisissä maahanmuuttajayhdistyksissä. Toiseksi tarkastelen erityisesti maahanmuuttajanaisten yhdistyksiä. Artikkelin keskeisiä kysymyksiä ovat: Millaisissa maahanmuuttajayhdistyksissä naisia on mukana ja missä asemissa naiset niissä ovat? Millaisia ovat naisten omat yhdistykset? Miten naisten yhdistykset pyrkivät vaikuttamaan maahanmuuttajanaisten asemaan maahanmuuttajayhteisöissä ja laajemmin Suomessa?

Maahanmuuttajayhdistyksellä tarkoitan rekisteröityä tai rekisteröitymätöntä yhdistystä, joka on joko maahanmuuttajien perustama tai jossa he muodostavat enemmistön sen aktiivisista toimijoista. Maahanmuuttajanaisten yhdistyksellä tarkoitan täten yhdistystä, joka on Suomeen muista maista muuttaneiden naisten perustama tai hallinnoima.[1] Maahanmuuttajanaisten yhdistyksiä on Helsingin, Jyväskylän ja Tampereen tietojen perusteella Suomessa tällä hetkellä noin 30–40. Yhdistykset jakautuvat yksi- ja monietnisiin sen mukaan, kuuluuko niiden jäsenistöön yhtä vai useampaa etnistä ryhmää

[1] Yksi tärkeimmistä kriteereistä maahanmuuttajanaisten yhdistysten määrittelyssä on, että naissukupuoli on yhdistysten toiminnan keskiössä: yhdistysten hallintoon osallistuu vain naisia ja toiminta keskittyy naisten asemaan ja naisidentiteetteihin. Tämä erottaa ne naisten ylläpitämistä etniskulttuurisista yhdistyksistä, jollaisia toimii kohdekaupungeista ainakin yksi Tampereella ja muutamia Helsingissä.

edustavia henkilöitä ja suuntaavatko ne toimintansa tietylle vai useammalle etniselle ryhmälle.

Artikkelin primaariaineisto koostuu neljälle maahanmuuttajanaisten yhdistykselle tehdystä haastattelusta ja 21 muulle maahanmuuttajayhdistykselle Helsingissä, Jyväskylässä ja Tampereella tehdystä haastattelusta. Olen tehnyt haastattelut vuosina 2002–2006. Kaikkien neljän naisten yhdistysten haastateltavat ovat naisia, 21 muusta yhdistyksestä naispuolisia haastateltavia on seitsemän. Kaikkien haastateltavien iät vaihtelevat 26–52 vuoteen. Yhteensä haastattelin 28 henkilöä. Kaikki haastateltavat ovat yhdistyksensä puheenjohtajia, sihteereitä tai tiedottajia, joilla on hallitukselta saatu mandaatti puhua organisaation nimissä. Kaikista haastatelluista kolme on syntyperäisiä suomalaisia. Haastatelluista 25 maahanmuuttajasta 12 on tullut Suomeen pakolaisena, kuusi paluumuuttajina, loput työn, opiskelun tai avioliiton kautta. Kaikki ulkomailta muuttaneet ovat asuneet pitkään Suomessa, 5–20 vuotta. Haastatteluista kaksi tehtiin englannin kielellä, muut suomeksi. Artikkelin sekundaariaineistoa ovat Tampereella, Helsingissä ja Jyväskylässä toimivien maahanmuuttajayhdistysten sääntöasiakirjat, kotisivut ja muut niiden tuottamat dokumentit omasta toiminnastaan. Vuosien 2002–2005 aikana Tampereella ja Jyväskylässä kerätyt aineistot liittyvät maahanmuuttajayhdistysten toimintaa tarkastelevaan väitöskirjaani (Pyykkönen 2007). Vuonna 2006 olen tehnyt Helsingissä kolme haastattelua, jotka palvelevat osin tämän artikkelin tarpeita ja osin toista, tulevaa artikkelia. Aineistoja lähestytään aiempien maahanmuuttajien yhdistystoimintaa koskevien tutkimusten sekä yhdistystoimintaa ja diasporassa elävien naisten asemaa koskevien käsitteiden ja teorioiden avulla.

5.2. Maahanmuuttajayhdistykset Suomessa

Suomessa asuvat ulkomaalaissyntyiset henkilöt ovat perustaneet arviolta 700 yhdistystä 1980-luvun lopusta tähän päivään (Pyykkönen 2006; Saksela 2003). Arvioon on laskettu mukaan sekä rekisteröidyt että rekisteröimättömät yhdistykset. Ensimmäisiä ulkomaalaistaustaisten perustamia yhdistyksiä Suomessa itsenäistymisen jälkeen olivat venäläisten perustamat kulttuuri- ja hyväntekeväisyysyhdistykset (Korhonen 2005). Lisäksi muun muassa juutalaiset ja tataarimuslimit perustivat omia yhdistyksiään (Leitzinger 2006; Lundgren 2002). Nykyisistä maahanmuuttajaryhmistä erityisen aktiivisia yhdistysten perustamisessa ovat olleet kurdit, iranilaiset ja somalit, jos asiaa tarkastellaan yhdistysten määrien mukaan. Suurin osa nykyisin toimivista yhdistyksistä onkin pakolaisina maahan muuttaneiden perustamia, vaikka heitä on kaikista ulkomaalaissyntyisistä vajaat 20 prosenttia. Yhdistyksissä toimivat maahanmuuttajat ovat selittäneet pakolaisten aktiivisuutta muun muassa sillä, että omat organisaatiot

tuovat heille sosiaalisia verkostoja joita heidän on muuten vaikea löytää uudessa elinympäristössään ja monet heistä ovat olleet sosiaalisesti, kulttuurisesti ja poliittisesti aktiivisia jo lähtömaissaan (ks. myös Valtonen 1997). Yhdistysten määrää selittää osin myös ryhmien sisäinen hajanaisuus. Koska ylivoimaisesti suurin osa maahanmuuttajista asuu Suomessa kaupungeissa, myös lähes kaikki maahanmuuttajayhdistykset toimivat kaupunkiympäristössä. Tutkimuksen aineistonkeruukaupungeista Helsingissä on arvioita 120 maahanmuuttajayhdistystä, Jyväskylässä 34 ja Tampereella 29 (Pyykkönen 2007; Saksela 2003: 252).

Maahanmuuttajayhdistysten määrä alkoi lisääntyä Suomessa 1990-luvun puolivälin tienoilla maahanmuuttajien määrän, yhteisöjen koon ja ryhmien kirjon kasvaessa. Lisäksi viranomaiset alkoivat noihin aikoihin aktiivisesti kannustaa maahanmuuttajia perustamaan yhdistyksiä (esim. Työministeriö 1997). Aktiivisinta aikaa yhdistysten perustamisessa on ollut vuosien 1997–2002 välinen aika.

Maahanmuuttajien yhdistystoimintaa on selitetty tutkimuksissa yleensä kahdesta toisiinsa kytkeytyvästä näkökulmasta. Ensinnäkin lähtömaasta periytyvään etniseen tai uskonnolliseen yhteisöön kiinnittyminen toimii puolustusmekanismina uuden elinympäristön assimiloivia vaikutuksia vastaan tuoden samalla toimintaan osallistujille kielellisesti ja kulttuurisesti tuttuja sosiaalisia kontakteja. Kielellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen ”tuttuutensa” vuoksi ne pehmentävät pakolaisten laskua uuteen elinympäristöön. Toisaalta yhdistykset tukevatkin maahanmuuttajien kotoutumista uuteen yhteiskuntaan. Ne valtaistavat (engl. *empower*) maahanmuuttajia vaikuttamaan heitä koskeviin asioihin ja opettavat heille uuden elinympäristönsä yleisimpiä toimintatapoja (Griffiths 2000; Lintula 2001; Martikainen 2004b; Valtonen 1999: 47, 53).

Olen jaotellut maahanmuuttajien yhdistykset yhdeksään erilaiseen kategoriaan niiden itselleen antamien pääasiallisten tarkoitusten sekä jäsen- ja kohderyhmien mukaisesti. Yhdistystyypit ovat: etniskulttuuriset yhdistykset, monikulttuurisuusyhdistykset, uskonnolliset yhdistykset, naisten yhdistykset, nuorten yhdistykset, liikuntayhdistykset, taideyhdistykset, kotouttamisyhdistykset ja koalitioyhdistykset (typologiasta tarkemmin: Pyykkönen 2007: 74–111).

Ensimmäiset 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa syntyneet maahanmuuttajayhdistykset olivat etniskulttuurisia yhdistyksiä. Myös muutamia islamilaisia monietnisiä yhdistyksiä ja monikulttuurisuusyhdistyksiä perustettiin 1990-luvun alkupuoliskolla. Silloin sekä maahanmuuttaja-aktiivit itse että viranomaiset jakoivat sen näkemyksen, että yhdistysten tehtävä on lähtömaan kulttuurien ja uskontojen vaaliminen yhteisöissä. Samalla kun maahanmuuttajien määrä alkoi Suomessa kasvaa 1990-luvun puolivälissä, alkoi myös yhdistysten määrä ja tarkoitusperiä koskeva hajonta lisääntyä. Syntyi kokonaan uudentyyppisiä yhdistyksiä: naisten ja nuorten yhdistyksiä, pienten vähem-

mistöuskontojen yhdistyksiä, ensimmäisiä koalitioyhdistyskokeiluja ja vähitellen myös kotouttamisyhdistyksiä, liikuntayhdistyksiä ja taideyhdistyksiä. Avtar Brah'n (1996: 81–83) viitaten voidaan sanoa, että maahanmuuttajat alkoivat tällöin organisoitua yhä enemmän ryhmien sisäisten erojen pohjalta. Ne ovat sekoitus lähtömaasta periytyviä eroja sekä uudesta elinympäristöstä tulevia intressejä ja identiteettejä.

Yhdistystyyppien muutoksiin ovat vaikuttaneet myös maahanmuuttajayhteisöjen ulkoiset tekijät. Suomen liittyminen Euroopan Unioniin vuonna 1995 toi maahanmuuttajatyön kentälle EU:n rakennerahastojen – lähinnä Euroopan pakolaisrahaston (ERF) ja Euroopan sosiaalirahaston (ESR) – varoilla tuetun projektitoiminnan. Myöhemmässä vaiheessa myös Raha-automaattiyhdistys (RAY) on alkanut rahoittaa maahanmuuttajahankkeita. Monet maahanmuuttajien yhdistykset ovat olleet kumppaneita näissä projekteissa, joiden tavoitteena on ollut maahanmuuttajien integroiminen suomalaiseen yhteiskuntaan. Myös vuonna 1999 voimaanastuneessa kotouttamislaissa (L 493/1999) ja sitä muutaman vuoden sisällä seuranneissa paikallisissa ja alueellisissa kotouttamisohjelmissa on korostettu maahanmuuttajien omien verkostojen merkitystä kotoutumisessa suomalaiseen yhteiskuntaan. Yhdessä nämä tekijät ovat vaikuttaneet maahanmuuttajayhdistyksiin siten, että vuoden 1999 jälkeen alkoi syntyä kotouttamisyhdistyksiä ja vähitellen lähes kaiken tyyppiset yhdistykset ovat lisänneet kotouttamisen jollain tavalla toimintaperiaatteisiinsa ja tavoitteisiinsa.

Niin kotouttamisohjelmissa kuin monissa EU-projekteissakin maahanmuuttajanaiset on nostettu erityishuomion kohteeksi (Ruhanen & Martikainen 2006). Rahoittajien ja suomalaisviranomaisten käsitykset tasa-arvosta ovat ohjanneet aiemmin joko pelkästään miesten ylläpitäminä tai miesvaltaisina toimineita maahanmuuttajayhdistyksiä huomioimaan naiset toiminnassaan. Naisia on tullut viime vuosina mukaan maahanmuuttajayhdistyksiin ainakin nimellisesti aiempaa enemmän. Esimerkiksi somali- ja muslimiyhdistykset ovat perustaneet nais- tai tyttöprojekteja ja kotouttamis- ja monikulttuurisuusyhdistykset ovat alkaneet eri yhteyksissä tuoda kuuluvasti esille sitä, että niiden toiminnan tarkoitus on parantaa maahanmuuttajanaisten asemaa.

5.3. Naiset maahanmuuttajayhdistyksissä

Naisia on mukana lähes kaikentyyppisissä maahanmuuttajayhdistyksissä. Jyväskylässä ja Tampereella naisia oli yhdistysten hallituksissa kevään 2005 Patentti- ja rekisterihallituksen yhdistysrekisteritietojen mukaan 47 prosentissa kaupunkien maahanmuuttajayhdistyksistä. Yleistä näille naisille on haastattelujen perusteella korkea koulutustaso tai aviopuolison korkea koulutus. Paluumuuttajien joukossa on paljon lähtömaissaan tai Suomessa kasvatusalan tutkintoja suorittaneita naisia. Pakolaisina

tulleissa on yliopistotutkintoja suorittaneita naisia tai yliopistoissa työskentelevien miesten aviopuolisoja. Myös avioliiton tai työpaikan vuoksi muuttaneet yhdistyksissä toimivat naiset ovat hyvin koulutettuja. Kaikista yhdistyksissä toimivista naisista suurin osa on lähtömaissa hankitun koulutuksen lisäksi jatkanut opintojaan Suomessa. Vaikka paluumuuttajien, venäläissyntyisten ja Virosta muuttaneiden yhdistyksissä onkin naisia mukana jonkin verran muualta tulleiden yhdistyksiä enemmän, osallistuvat naiset myös kurdien, iranilaisten, filippiiniläisten ja monien muiden ryhmien yhdistyksiin. Vähiten naisia on aktiivisesti mukana somalien ja afganistanilaisten yhdistyksissä. Syynä tähän ovat haastateltavien mukaan uskonnolliset ja kulttuuriset tekijät.

Seuraavassa taulukossa on esitetty naisten mukanaolo yhdistysten hallituksissa yhdistystyyppien mukaisesti. Kauttaviivan vasemmalla puolella oleva luku ilmaisee niiden yhdistysten määrää, joiden hallituksissa naisia on. Kauttaviivan oikealla puolella on tietyntyyppisten yhdistysten kokonaismäärä kaupungissa. Sulkujen sisällä oleva luku ilmaisee yhdistyksiä, joiden kohdalla naisten hallitusosallistumisesta ei ole tietoa. Helsingin maahanmuuttajayhdistyksistä ei ole kerätty vastaavaa lukua.

Taulukko 5.1. Naisten lukumäärät eri yhdistystyyppien hallituksissa Tampereella ja Jyväskylässä vuonna 2005.

Yhdistystyyppi	Naisia erityyppisten yhdistysten hallituksissa (suluissa puuttuva tieto)	
	Tampere	Jyväskylä
Etniskulttuuriset yhdistykset	4/13 (2)	3/8
Monikulttuurisuusyhdistykset	4/5	2/4 (2)
Uskonnolliset yhdistykset	0/3	0/6 (2)
Naisten yhdistykset	2/2	2/2
Nuorten yhdistykset	0/1	1/3 (1)
Liikuntayhdistykset	0/1	0/2
Taideyhdistykset	2/2	2/3
Kotouttamisyhdistykset	1/1	3/3
Koalitioyhdistykset	1/1	3/3
Yhteensä	14/29	16/34

Yhdistyksiä, joissa naisia ei hallitustyöskentelyssä ole lainkaan mukana, ovat yksi- tai monietniset islamilaiset uskonnolliset yhdistykset. Tällaisia ovat usein myös islamilaisista maista muuttaneiden etniskulttuuriset yhdistykset (vrt. Joly 1987: 67–69) sekä liikuntayhdistykset. Uskonnollisten ja etniskulttuuristenkin yhdistysten toimintaan naiset osallistuvat enimmäkseen kurssien oppilaina, uskonnollisten seremonioiden osanottajina ja perhe- tai naisten leireillä. Kyse siis on ’aktiivisen osallistumisen’ sijaan

yleensä ’passiivisesta osallistumisesta’[2]; naiset voivat vain harvoin päättää itsenäisesti toiminnan muodosta ja sisällöstä. Asiaan vaikuttaa joidenkin etniskulttuuristen ja uskonnollisten yhdistysten kohdalla uskonnollisiin oppeihin perustuva sukupuolten roolijako. Se on kuitenkin asia, jota yhdistykset eivät esitä virallisessa kielenkäytössään. Monet etniskulttuuriset ja uskonnolliset yhdistykset pyrkivät välittämään julkisuuteen sellaisen kuvan itsestään, että niillä on naisten suunnittelemaa ja ohjaamaa toimintaa. Tällaisella retoriikalla ne pyrkivät myötäilemään virallista kotouttamistyön retoriikkaa ja parantamaan asemaansa suhteessa rahoituskanaviin. Epävirallisesti, retoriikan takana yhdistysten miesjäsenet ovat kuitenkin niitä, jotka asioista päättävät.

Islamilaisista maista muuttaneiden etniskulttuurisissa yhdistyksissä ja islamilaisissa uskonnollisissa yhdistyksissä naisten ja miesten toiminta on perheleirejä lukuun ottamatta erotettu toisistaan. Miehille toimintaa on näissä yhdistyksissä tarjolla huomattavasti naisia enemmän. Seuraava lainaus afganistanilaistaustaisten maahanmuuttajien etniskulttuurisen yhdistyksen haastattelusta kuvaa naisten asemaa osuvasti:

– MP: Ovatko nämä liikuntatapahtumat sellaisia, että sinne tulee kentän laidalle perheet mukaan?
– *No, ei ne perheet ole mukana siellä. Siellä on vain nuoria miehiä. Se on Afganistanissa perhe vähän erilainen kuin Suomessa. Siinä on iso ero. Monet naiset eivät halua olla miesten kanssa yhdessä. Kun me opetamme sählyä ja uimista, tyttöjä opettaa minun työnantajani. Hän on nainen. Minä opetan poikia. Pienillä lapsilla ei ole väliä, mutta aikuisille tytöille hän pitää sitä. (Etniskulttuurinen yhdistys, mies, 25)*

Voidaan tulkita, että tämän tyyppisen toiminnan tarkoitus on saattaa lähtömaassa vallinneet sukupuolisuhteet voimassa oleviksi myös uudessa kotimaassa, ja taata lähtömaan yhteisöissä miesten arvostetun aseman säilyminen myös diasporassa (vrt. Martikainen 2004a: 209–212). Sukupuolittuneen yhdistystoiminnan tarkoitus on konstruoida perinteet ”kaukana kotoa”: sukupuoliroolit ja -asema pyritään tuottamaan osaksi yhteisön normaalijärjestystä samalla tavoin kuin ne olivat järjestäytyneet keskinäiseen suhteeseen ryhmän lähtömaassa.

Naisten passiivinen osallistuminen ei päde islamilaisista maista tulleiden etniskulttuurisissa yhdistyksissä kaikkialla. David J. Griffithsin (2000) tutkimus Lontoon

---

2 Passiivisella osallistumisella tarkoitetaan toimintaan osallistumista siten, että on muiden suunnitteleman ja järjestämän toiminnan kohteena tai ei ainakaan pääse osallistumaan toiminnan näihin ulottuvuuksiin. Käsite ei ole yksinkertainen, koska osallistumiselle annetut merkitykset ja arvostukset ovat subjektiivisia. Jos asiaa kysyttäisiin uskonnollisten yhdistysten toimintaan osallistuvilta naisilta, monet heistä todennäköisesti nimittäisivät osallistumistaan aktiiviseksi (vrt. Kalvina 2005: 52–57).

somaliyhdistyksistä kertoo, että naiset ovat perustaneet monia etniskulttuurisia yhdistyksiä ja toimivat niissä aktiivisesti joko yhdessä miesten kanssa tai erikseen. Naiset kokevat, että he pääsevät yhdistyksissä toimimalla vaikuttamaan paikallisten yhteisöjensä asioihin.

Naisten vähäistä osallistumista liikuntayhdistysten päätöksentekoon selittää uskonnollisia syitä enemmän liikuntakulttuuriin liittyvät syyt. Liikunta on yksi niitä sosiaalisen toiminnan osa-alueita, joissa sukupuolet jaetaan lapsuudesta lähtien erillisiin ryhmiin lähes kaikkialla maailmassa. On erikseen poikien ja tyttöjen liikuntaa, miesten ja naisten liikuntaa. Kahdessa kolmesta Jyväskylän ja Tampereen liikuntayhdistyksestä naisilla on mahdollisuus osallistua yhdistysten järjestämiin kerhoihin, harrastusryhmiin ja tapahtumiin. Erikseen naisille tarkoitetusta toiminnasta vastaavat liikuntayhdistyksissä useimmiten naiset itse, mutta miesvaltaisten hallitusten valvomina (ks. myös Pyykkönen 2006).

Nuorten yhdistyksissä naisten osallistumiseen vaikuttaa ennen kaikkea yhdistysten yksi- tai monietnisyys. Yksietnisissä nuorten yhdistyksissä naiset harvoin osallistuvat yhdistysten päätöksentekoon. Joissain niistä he kuitenkin ovat vastuussa erikseen naisille järjestetystä toiminnasta, kuten liikuntakerhoista tai kulttuuriperinteen ja uskonnon opetuksesta.

– *Yksi meidän keskeinen toimintamuoto, joka on uutta kotiseudullamme on tyttöjen toiminta. Tytöt, jotka ovat olleet mukana, ovat kaikki olleet alle 20-vuotiaita. Meillä oli 50 tyttöä, somalialaisia kaikki. Aika paljon puhutaan, että tytöille pitäisi järjestää jotain toimintaa, mutta ei se toteudu, vaikka puhutaan koko ajan. Nämä meidän tyttöjen väliset leirit ovat hyvin onnistuneet ja muu heidän oma toimintansa. (Yksietninen nuorten yhdistys, mies, 26)*

Nuorten monietniset yhdistykset puolestaan pyrkivät usein murtamaan sukupuolirooleja, jotka liittyvät nuorten tai heidän vanhempiensa kulttuuriperinteisiin. Nämä yhdistykset järjestävät tapahtumia, kuten keskustelutilaisuuksia, diskoja ja illanviettoja, joihin tytöt voivat osallistua ainakin periaatteessa vapaasti. Toisinaan tyttöjen vanhemmat saattavat kuitenkin estää heidän osallistumisensa. Monietniset nuorten yhdistykset pyrkivät olemaan tiloja, joissa nuoret voivat keskustella ja vaikuttaa heitä koskeviin kulttuuriperinneasioihin, kuten esimerkiksi järjestettyihin avioliittoihin. Monet yhdistyksistä kyseenalaistavat tällaiset perinteet. Kyseenalaistukset saavat perustelunsa uudessa elinympäristössä vallitsevista ajattelu- ja toimintatavoista, kuten sukupuolten välisen tasa-arvon periaatteesta (vrt. Qureshi & Moores 1999: 318–321; Rex & Josephides 1987: 24–41).

Maahanmuuttajien monikulttuurisuus-, kotouttamis- ja taideyhdistyksissä naisilla on merkittävä asema. Helsingin, Jyväskylän ja Tampereen maahanmuuttajataideyhdistyksissä naiset yleensä organisoivat toimintaa. Toiminta liittyy yksietnisissä taideyhdistyksissä jonkin perinteisen kansantaiteen muodon elvyttämiseen uudessa elinympäristössä. Kummassakin, Jyväskylän ja Tampereen yksietnisessä taideyhdistyksessä, joissa naiset organisoivat toimintaa, liittyy toiminta lähtömaasta tai -alueilta periytyvien perinteisten tanssien harrastamiseen.

Taide on yleensäkin maahanmuuttajayhdistyksissä ns. naisten juttu. Vaikka esimerkiksi islamilaisista maista muuttaneiden yksietniset yhdistykset ovat miesten hallitsemia ja keskittyvät kulttuuriperinteiden vaalimiseen, on näissäkin yhdistyksissä yleensä naisilla vastuu kulttuuriperinteiden taiteellisten muotojen ylläpitämisestä.

Monietnisissä taideyhdistyksissä naiset ja miehet toimivat yhdessä, mutta naiset ovat yleensä toiminnan *primus motor*. Monietniset taideyhdistykset pyrkivät lisäämään eri kulttuureista tulevien ihmisten kohtaamista taiteen keinoin. Niissä toimivat naiset kiinnittävät huomiota erityisesti naisten osallistumiseen taiteisiin ja sukupuolten väliseen tasa-arvoon. Suomalaistaustaisilla naisilla on kyseisissä yhdistyksissä merkittävä asema. Esimerkiksi Tampereella toimivassa monikulttuurisen teatteriyhdistyksen hallituksessa toimii kolme nimen perusteella ”etnisesti suomalaista” naista (Guguli 2006).

Lähes kaikki monikulttuurisuusyhdistykset tavoittelevat tasa-arvoisten etnisten suhteiden lisäksi sukupuolten välistä tasa-arvoa. Naisten aktiivinen mukanaolo toiminnassa on osa niiden perusperiaatteita. Monet kotouttamisyhdistysten perustajajäsenistä ovat suomalaissyntyisiä naisia, mutta toiminnan vakiintuessa niihin on tullut maahanmuuttajanaisia mukaan. Kotouttamisyhdistysten tarkoitus on tutustuttaa maahanmuuttajat suomalaisen yhteiskunnan toiminta- ja ajattelumalleihin. Sukupuolten tasa-arvo sekä naisten ja miesten yhteistoiminta on niille keskeinen osa maahanmuuttajien kotouttamista.

Koalitioyhdistyksissä naiset ovat muodollisesti miesten kanssa samassa asemassa. Koalitioyhdistysten hallitukset muodostuvat erityyppisten maahanmuuttajayhdistysten edustajista. Niiden edustajissa on sekä miehiä että naisia, riippuen edustettavan yhdistyksen tyypistä. Jyväskylässä toimineiden kolmen koalitioyhdistyksen hallituksissa naiset ovat edustaneet etupäässä naisten, monikulttuurisuus- ja kotouttamisyhdistyksiä, kun taas miehet uskonnollisia ja etniskulttuurisia yhdistyksiä. Kyseisten yhdistysten kokousten puhevalta jakautui havainnointiaineistoni mukaan yleensä melko tasaisesti sukupuolten välille, eikä yhdistyksissä ilmennyt selvästi sukupuolittuneita ristiriitoja tai ”näkemysblokkeja”.

5.4. Maahanmuuttajanaisten yhdistykset

Ensimmäiset maahanmuuttajanaisten omat organisaatiot perustettiin erillisosastoiksi olemassa olleiden maahanmuuttajayhdistysten sisään pääkaupunkiseudulla 1980-luvun jälkipuoliskolla (Saksela 2003: 256). Ensimmäiset muista yhdistyksistä erilliset yhdistykset järjestäytyivät 1990-luvun alussa. Rekisteröityjä maahanmuuttajanaisten yhdistyksiä Helsingin seudulla on toiminut 1990-luvun puolivälistä lähtien. Helsingissä toimii tällä hetkellä noin 15 maahanmuuttajanaisten omaa yhdistystä. Tampereen seudun ensimmäinen ja ainoa maahanmuuttajanaisten yhdistys perustettiin 1996. Jyväskylässä ensimmäinen erillinen maahanmuuttajanaisten yhdistys perustettiin vuonna 2000. Nykyisin siellä toimii kaksi maahanmuuttajanaisten yhdistystä. Lähes kaikkien maahanmuuttajanaisten yhdistysten toiminnassa on mukana suomalaissyntyisiä naisia. Erityisesti heitä toimii monietnisissä naisten yhdistyksissä (ks. jäljempänä).

Omissa yhdistyksissään toimiviin maahanmuuttajanaisiin pätevät pitkälti samat asiat kuin muunkin tyyppisissä yhdistyksissä toimiviin. He ovat yleensä korkeasti koulutettuja. Maahanmuuttajanaisten omissa yhdistyksissä toimii enemmän pakolaisina tulleita naisia kuin muissa maahanmuuttajayhdistyksissä. Omissa yhdistyksissä toimivia naisia yhdistää tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden eetos sekä tahto vahvistaa naisten välistä solidaarisuutta. Toisilla se kumpuaa vasemmistolaisesta ajattelusta, toisilla universaaleista ihmisoikeuksista sekä joillain kristillisestä arvomaailmasta.

Maahanmuuttajanaisten omat yhdistykset vastaavat rakenteellisesti muita maahanmuuttajayhdistyksiä. Nekin toimivat yhdistyslainsäädännön mukaisesti vuosittain valittavien hallitusten organisoidessa toimintaa. Kuten muutkin, ne saavat julkisia avustuksia yleensä kuntien sosiaali- ja kulttuuritoimelta, mutta toisinaan myös eri ministeriöiltä, Raha-automaattiyhdistykseltä ja muista lähteistä (Pyykkönen 2007: 111–113). Niiden toiminta on yhtä monenkirjavaa kuin muidenkin maahanmuuttajayhdistysten: keskustelutilaisuuksia ja seminaareja, kulttuuriperinne-, ruoka- ja käsityökerhoja, yhdessäoloa, liikuntaharrastuksia, koulutusta, tukipalveluja päivittäisten asioiden hoitamiseen, työnhakupalveluja ja paljon muuta. Maahanmuuttajanaisten yhdistyksillä on myös laajempia, tiettyihin teemoihin ja asioihin keskittyviä projekteja. Näitä projekteja on kuitenkin pääasiassa pääkaupunkiseudulla.[3] Maahanmuuttajanaisten yhdistysten jäsenmäärät ovat keskimäärin pienempiä kuin maahanmuuttajayhdistysten yleensä. Kun maahanmuuttajayhdistysten jäsenmäärät liikkuvat esimerkiksi Jyväskylässä ja Tampereella keskimäärin 50 paikkeilla ja Helsingissä 100–150 välillä, on naisten yhdistyksissä yleensä 20–30 jäsentä. Seikkaa selittää monien ryhmien kohdalla ensinnäkin se, että naiset toimivat muuntyyppisissä maahanmuuttajayhdistyksissä ja kokevat, etteivät tarvitse

3 Ainoastaan yksi vuonna 2004 Jyväskylässä ja Tampereella toimineesta 16 maahanmuuttajaprojektista oli maahanmuuttajayhdistyksen organisoima ja hallinnoima.

omaa yhdistystä asioitaan ajamaan. Toiseksi syy voi olla siinä, että monilla naisilla on ollut entisissä kotimaissaan harvoin mahdollisuus pyrkiä vaikuttamaan asioihinsa kollektiivisella toiminnalla. Tämä ei ole ollut välttämättä seurausta kielloista tai rajoituksista, vaan heidän arkensa on täyttynyt kodin- ja lastenhoitoon liittyvistä toimista. Nämä asiat hallitsevat monen maahanmuuttajanaisen arkea Suomessakin ja vievät aikaa osallistumiselta naisyhdistysten toimintaan, vaikka tahtoa siihen olisikin.

Aivan kuten uskonnolliset, nuorten, liikunta- ja taideyhdistykset, jakaantuvat naistenkin yhdistykset yksi- ja monietnisiin. Ensimmäiset naisten yhdistyksetkin olivat jäsenrakenteeltaan yksietnisiä. Ne pyrkivät edistämään tietyn etnisen ryhmän naisten elinoloja ja vaalimaan lähtömaasta periytyneitä kulttuurisia tapoja ja ideoita näiden keskuudessa. Nykyään suurin osa uusista naisyhdistyksistä on monietnisiä ja -kulttuurisia. Niiden toiminta perustuu etniskulttuuriset rajat ylittäviin identiteetteihin ja intresseihin sekä maahanmuuttajanaisten kotoutumisen edistämiseen. Seuraavassa käsittelen tarkemmin moni- ja yksietnisten naisyhdistysten toimintaa ja periaatteita.

5.4.1. Monietniset naisten yhdistykset

Monietniset naisten yhdistykset pyrkivät ensisijaisesti naisten yhteen saattamiseen kodin ulkopuolella ja heidän sosiaalisten kontaktiensa lisäämiseen ilman etnisiä, kansallisia ja kulttuurisia rajoja.

– *Meidän yhdistys on maahanmuuttajayhdistys, se on kansainvälinen yhdistys. Siihen voi tulla joku suomalainen meidän kanssa jos haluaa. Ensiksikin sen tarkoitus on, että naiset eivät istuisi vain kotona. Meitä on monta, joilla ei ole mitään tekemistä ja heidän on vaikea kestää sitä. (Monietninen naisten yhdistys, nainen, 40)*

Eri maahanmuuttajaryhmistä tulevien naisten lisäksi on monietnisissä naisten yhdistyksissä mukana suomalaissyntyisiä naisia. Heitä halutaan mukaan toimintaan muun muassa maahanmuuttajien valtaväestökontaktien lisäämiseksi. Kontaktien tarkoitus on laajentaa maahanmuuttajanaisten tuttavapiiriä ja kotouttaa maahanmuuttajanaisia Suomeen. Ollessaan tekemisissä suomalaistaustaisten naisten kanssa maahanmuuttajanaiset oppivat suomen kieltä, kuulevat kertomuksia naisena elämisestä Suomessa ja saavat neuvoja arjessa selviytymiseensä.

Monietniset maahanmuuttajanaisten yhdistykset suuntaavat toimintansa erityisesti niille maahanmuuttajanaisille, jotka ovat työhön ja koulutukseen liittyvien sosiaalisten verkostojen ja kotouttamissuunnitelmien ulkopuolella.

– *Yhdistyksen ja sen ylläpitämän kohtaamispaikan perustamisen syynä oli se, että olin nähnyt [maahanmuuttaja]naisten tarvitsevan tällaisen oman paikan, koska naisille ei ole kauheasti paikkoja missä käydä. Varsinkaan sellaisista kulttuureista tuleville, missä kulttuuri ja uskonto estävät naisen liikkumisen kodin ulkopuolella. Ja sen näki, että tämä on tosi tärkeätä. Naisilla on paikka missä he voivat käydä ja oppia suomen kieltä, ja sitten se, että hirveen moni esimerkiksi pakolaisnaisista on työvoiman ulkopuolella eli he eivät ole työnhakijoita työvoimatoimistossa eli kaikki nämä jäävät ulkopuolelle kaikesta siitä, mitä siellä tarjotaan, niin kuin kotoutuminen. Tämä on sellainen paikka, missä tällaiset naiset saavat palveluja ja niitä kotoutumispalveluja, kielenoppimista ja yhteiskunnan oppimista. (Monietninen naisten yhdistys, nainen, 52)*[4]

Monietnisten naisten yhdistysten yleisimpiä toimintamuotoja ovat kulttuuri-, harraste- ja keskustelutilaisuudet, vapaamuotoiset tapaamiset, juhlat, retket, leirit ja opetustyö, sekä tiedotus-, liikunta- ja kerhotoiminta. Yhdistysten toimintamuotojen variaatio riippuu niiden käytössä olevista taloudellisista, materiaalisista ja inhimillisistä resursseista. Ne yhdistykset, joilla on eniten erilaisia pääomia pystyvät järjestämään eniten toimintaa ja tavoittamaan laajimman osallistujakunnan.

– *Meillä on täällä sosiaalityöntekijä ja siihen liittyen on tällaista ohjausta ja avustamista. Hän auttaa näitä maahanmuuttajanaisia viranomaiskontakteissa ja monennäköisissä asioissa. Sitten meillä on suomen kielen opetusta. Sitten meillä on äiti–lapsi-kerhoja ja tietoyhteiskuntataitojen oppimista, mikä ei meillä tarkoita Internet ja ATK-laitteita. Jos luku- ja kirjoitustaidoton ihminen tulee jostain tuolta Afganistanin aroilta, niin tuskin se on elämässään käyttänyt edes puhelinta. Eli meidän tietoyhteiskuntataito on sitä, että opiskellaan, että yksi on vähemmän kuin viisi. Niin kuin esim. kymmenjärjestelmä tai numerot, että kun kauppaankin menee niin ymmärtää mikä on yksi tai viisi. Tai sitten pankkiautomaattia oppii käyttämään, että saa omat rahat haltuunsa ja saa oman pankkikortin. Ja sitten on liikuntajuttuja nyt taas ja vähän kaiken näköistä, tehdään retkiä, järjestetään juhlia. (Monietninen naisten yhdistys, nainen, 52)*

Pienemmille yhdistyksille taas tyypillisempää on esimerkiksi pienimuotoisten tapaamisten, keskustelutilaisuuksien ja liikuntakerhojen järjestäminen.

Vaikka monietnisten naisten yhdistysten toiminta on tarkoitettu ensisijaisesti vain naisille, ne järjestävät joitain tapahtumia, joihin miehetkin ovat tervetulleita. Tällaisten tapahtumien tarkoitus on kohottaa naisten asemaa perheissä ja maahanmuuttajayhteisöissä miesten kanssa keskustelemalla (monietninen naisten yhdistys, nainen, 40).

---

4 Vastaaja suomalaissyntyinen, ei-maahanmuuttajataustainen henkilö.

Monietniset naisten yhdistykset tekevät yhteistyötä monikulttuurisuus- ja kotouttamisyhdistysten kanssa, laajemmin muidenkin maahanmuuttajayhdistysten kanssa sekä kaupungin maahanmuuttajatyöstä vastaavien tahojen ja oppilaitosten kanssa. Osalle myös projektit ovat tärkeä yhteistyökumppani ja toisinaan ne ovat itse mukana projekteissa. Yhteistyö keskittyy erilaisiin tapahtumiin ja tilaisuuksiin, muun muassa siihen, että naisille pyritään järjestämään erityistoimenpiteitä vaativaa toimintaa, esimerkiksi atk-opetusta ja uimahallivuoroja.

Yhdistysten omien intressien lisäksi yhteistyöverkostojen rakentamiseen vaikuttavat rahoittajien toiveet ja käsitykset. Rahoittajat tukevat mieluiten toimintaa, jota tehdään yhteistyössä mahdollisimman monien saman alan toimijoiden kanssa, koska tämän katsotaan vähentävän päällekkäistä toimintaa, jota paikallisilla yhdistyskentillä tapahtuu rahoittajien mielestä nykyisin liian paljon (Jyväskylän kaupungin maahanmuuttajatyöntekijöiden haastattelu 20.7.2001; Viiansuo 2005).

Saadakseen tunnustetun aseman Suomessa yhdistyksillä täytyy olla tunnustettua asiantuntijuutta, jota ne voivat saavuttaa henkilöstön koulutuksen tai työkokemuksen perusteella (vrt. Saaristo 2000: 33, 116–121). Useilla monietnisten naisten yhdistysten johtohenkilöillä on sekä kulttuuri- tai sosiaalialan korkeakoulutus että alan työkokemusta: ”Yhdistyksen perustajajäseninä oli erityisesti pääkaupunkiseudulla sosiaali- ja terveysalan koulutettuja afrikkalaisnaisia” (Africarewo 2006a).

Monietniset naisten yhdistykset ovat lähes poikkeuksetta materiaalisilta resursseiltaan, toiminnan volyymiltaan ja jäsenmäärältään yksietnisiä suurempia. Esimerkiksi eräällä helsinkiläisellä monietnisellä naisten yhdistyksellä oli vuonna 2006 kolme suurta projektia, joiden rahoitus tuli eri lähteistä. Perustoiminnassa ja projekteissa yhdistyksellä oli yhteensä 17 palkattua työntekijää. Yhdistyksen järjestämät seminaarit ovat keränneet paikalle useita satoja, jopa tuhansia osallistujia. Tällaiset luvut ovat hyvin harvinaisia maahanmuuttajayhdistysten kohdalla ylipäätään ja erityisen harvinaisia maahanmuuttajanaisten yhdistyksille.

Monietnisten naisten yhdistysten tärkeä resurssi ovat niiden suomalaissyntyiset toimijat. Tarkastellessa yhdistysten rekisteröintiasiakirjoja havaitsee, että suomalaissyntyiset naiset ovat myös olleet perustamassa useita niistä (vrt. Martikainen 2004a: 208, 210). Nämä usein kulttuuri- tai sosiaalialan korkeakoulutuksen saaneet henkilöt tuntevat suomalaisen sosiaali- ja kulttuurialan yhdistystoiminnan sisällölliset puolet (esimerkiksi psykologinen apu, kuntoutus, koulutus ja tapahtumien järjestäminen) ja muodolliset puolet (esimerkiksi yhdistyksen perustaminen, rahoituksen hakeminen, raporttien kirjoittaminen, työntekijöiden palkkaaminen ja yhteistyökumppaneiden etsiminen). Toiminnalla on sitä enemmän uskottavuutta rahoittajien silmissä, mitä enemmän tällaista osaamista yhdistyksellä on.

Monietnisiä naisten yhdistyksiä yhdistää myös halu ja tarve saada maahanmuuttajanaisten asema huomioon otetuksi nykyistä paremmin poliittisessa päätöksenteossa. Nämä kysymykset, kuten naisiin kohdistuva väkivalta ja naisten asema työelämässä, ovat olleet esimerkiksi suomalaisen naisliikkeen toimintaohjelmassa vuosikymmeniä.

– *Meidän toiminta-ajatus lähti siitä, kun huomattiin, että maahanmuuttajanaiset ovat jääneet syrjään tasa-arvopolitiikasta. Sekä siinä mielessä ettei heitä nähdä naisiin kohdistuvan väkivallan erityiskysymyksenä että piirteenä, joka vaatii erityislähestymistä. Näitä pointteja kukaan ei ollut nostanut ennen meitä esiin, eikä niitä ollut olemassakaan. Aloimme heti alusta lähtien tehdä kenttätyötä ja etsiä maahanmuuttajanaisia ihan kadulla ja kysellä heiltä, että miten he jaksavat ja tärkeä oli selvittää nimenomaan sitä, miten naiset kohtaavat pari- ja lähisuhdeväkivaltaa. […] Heti ensimmäisenä vuonna selvisi, että kaikilla niillä naisilla, jotka olimme kentällä kohdanneet oli taustalla aika vakavia väkivaltakokemuksia parisuhteessa, eivätkä he olleet saaneet mistään apua. Todettiin, että maahanmuuttajanaisiin kohdistuva väkivalta ei ole Suomessa näkyvä, eikä tunnistettu ongelma, eikä se ole ongelma ylipäätänsä. 1990-luvulla monia väkivallasta kärsineitä maahanmuuttajanaisia käännytettiin turvakodeista. He eivät myöskään ole saaneet poliisilta apua, eivätkä mistään muualtakaan. Ainoa ”turva” heillä on ollut se väkivaltainen puoliso siinä neljän seinän sisällä. Oli siis täysin selvä, että jotain täytyy tehdä. […] Tähän väkivaltatyöhön ei ole ollut olemassa osaamisresursseja vuosituhannen vaihteessa, puhumattakaan maahanmuuttajista, koska se on ollut vaiettu ongelma kaikissa maahanmuuttajaryhmissä. Me voimme viedä sitä eteenpäin, että perheväkivalta on Suomessa rikos maahanmuuttajanaisten yhdistysten kautta, jotka nyt ovat pikku hiljaa alkaneet kehittymään. Se on ollut erittäin hankalaa juuri siitä syystä, että useimmassa kulttuurissa ei ole tätä lainsäädäntöä. (Monietninen naisten yhdistys, nainen, 48)*

Monietnistenkin naisten yhdistysten toimintaan voi liittyä niiden jäsenten etnisperäisten kulttuurien vaalimiseen liittyviä perinteitä, sillä ne pyrkivät – kotouttamislain hengessä (L 493/1999, § 2) – edistämään samanaikaisesti lähtömaan kulttuuriperinteiden jatkumista ja suomalaisten piirteiden omaksumista naisten elämässä (esim. monietninen naisten yhdistys, nainen, 48). Niiden etnisperäinen kulttuuritoiminta eroaa kuitenkin yksietnisten naisten yhdistysten toiminnasta kahdessa mielessä: yhtäältä se on vain pieni osa niiden toimintaa ja toisaalta ne pyrkivät esittelemään eri kulttuureja mahdollisimman monipuolisesti. Yksietniset naisten yhdistykset sen sijaan keskittyvät jatkuvasti yhden tietyn kulttuurin perinteiden ylläpitämiseen ja esittelemiseen (ks. jäljempänä).

Helsingissä toimii tietystä maanosasta lähtöisin olevien naisten monietnisiä yhdistyksiä, joissa yhdistyvät maanosalle yhteisten kulttuuriperinteiden vaaliminen ja uuden elinympäristön haasteiden yhteinen kohtaaminen. Esimerkiksi Afrikasta lähtöisin ole-

villa naisilla on pääkaupunkiseudulla oma Africarewo-yhdistys. Yksi sen tavoitteista on voimavaraistaa uudessa elinympäristössä Afrikasta kotoisin olevat naiset samaan vastuunkantajan asemaan, jossa he olivat lähtömaassaan (Africarewo 2006b). Yhdistyksen periaatteet ja toiminta ovat hyvin lähellä Avtar Brah'n (1996: 81–83) kuvaamia aasialaisten naisten vastaavia yhdistyksiä Britanniassa.

Alkuperäisestä asuinympäristöstä periytyvät vahvuudet, kuten vastuun kantaminen perheestä, kääntyvät mitä erilaisemmaksi toiminnaksi uudessa elinympäristössä. Perhe-, sosiaali- ja terveysasioiden lisäksi tähän voi liittyä kamppailua kyseisten naisten asemasta työmarkkinoilla, rasismin vastaista liikehdintää ja muuta maahanmuuttajien asemaa sivuavaa toimintaa.

Helsingissä toimii myös monietninen musliminaisten uskonnollinen yhdistys, Kansainvälisen musliminaisten liiton Suomen jaosto. Se ”edistää musliminaisten älyllistä ja henkistä hyvinvointia; myötävaikuttaa maahanmuuttajanaisten integroitumista suomalaiseen yhteiskuntaan muslimi-identiteettinsä säilyttäen; vahvistaa musliminaisten sisaruutta ja islamilaista käytöstä; lisää yleisön islamin tuntemusta; vastustaa epäoikeudenmukaisuutta ja tapojen turmeltumista” (Kansainvälinen musliminaisten liitto, Suomen jaosto 2006).

Edellisen kaltainen kiinnittyminen tiettyyn uskontoon on monietnisten naisten yhdistysten keskuudessa kuitenkin harvinaista. Yleensä yhdistysten – ja varsinkin niiden, joissa toimintaa suunnittelevat osittain myös suomalaissyntyiset – tarkoitus on murtaa sellaisia etnisiä ja uskonnollisia perinteitä, joita pidetään naisia alistavina (esimerkiksi tyttöjen ympärileikkaus) tai naisten toimijuutta rajoittavina. Tällöin toiminnan tarkoitus on kannustaa naisia osallistumaan heiltä ”kielletyille” elämänalueille kuten esimerkiksi liikuntatoimintaan, koska yhdistysten mukaan liikunta – varsinkin julkisissa tiloissa – on käsitetty ”miesten maailmaksi”.

– *Kyllä se meidän pyrkimys on tuoda naisille esille mahdollisuus, että tällaistakin toimintaa voi olla ja näinkin voi tehdä. Eräiden naisten kanssa opeteltiin hiihtämään, ja jotain muuta uutta, joka ei ole ollut muuten mahdollista, kun esimerkiksi kulttuuri on estänyt. (Monietninen naisten yhdistys, nainen, 52)*

Monietniset naisten yhdistykset pyrkivät tuottamaan naisille 'hybridisiä identifikaatioita' (ks. käsitteestä esim. Bhabha 1997): toimintaan osallistuvat maahanmuuttajanaiset jakavat kaksikulttuurisen identiteetin, jossa yhdistyvät lähtömaan ja uuden kotimaan kulttuuripiirteet, ja jota voi myös kuvata Paul Gilroyn (1993) termillä 'kaksoistietoisuus' (engl. *double consciousness*). Useimmille monietnisille naisten yhdistyksille naiseus ja ihmisoikeudet ovat tärkeämpi toiminnan attribuutti kuin etnisyys. Osa niistä pyrkii ohittamaan etniset ja kulttuuriset ryhmäkategorisoinnit toiminnassaan kokonaan.

5.4.2. Yksietniset naisten yhdistykset

1990-luvun alussa ja puolivälissä perustetut ensimmäiset maahanmuuttajanaisten yhdistykset olivat jäsenrakenteeltaan ja toiminnan kohteiltaan yksietnisiä. Nämä yhdistykset olivat harvemmin rekisteröityjä. Nykyään lähes kaikki yksietniset naisten yhteenliittymät ovat rekisteröityjä toimintansa alusta saakka.

Naisten yksietniset yhdistykset prosessoivat naiseutta yhdistyksen jäsenten lähtömaasta periytyvässä kulttuurisessa kehyksessä (uskonto, tavat, symbolit, tarinat, ideat, jne.). Monen naisen kohdalla ajatus oman kulttuurin ylläpitämisestä on herännyt uudessa elinympäristössä, koska lähtömaassa kulttuuripiirteet olivat olemassa ikään kuin luonnollisena osana arkea. Uudessa kotimaassa näiden piirteiden ja symbolien avulla halutaan osoittaa itselle ja muille, mihin kulttuuriryhmään kuulutaan. Oman kulttuurin säilyttäminen ja siihen perustuvaan yhteisöllisyyteen pyrkiminen näkyvät selkeästi yhdistysten retoriikassa.

– Yhdistyksen tarkoituksena on tehdä tunnetuksi, *ylläpitää ja säilyttää kurdinaisten kulttuuria* ja ihmisten tasa-arvoa. (Jyväskyläläisen yksietnisen naisten yhdistyksen säännöt, § 2; kursivointi lisätty).

– Somalinaisten tuki WADAJIR ry:n perusti joukko *aktiivisia somalinaisia* vuonna 1998. Yhdistys rekisteröitiin vuonna 1999. WADAJIR on somalian kieltä ja tarkoittaa *”yhdessä”*, se on poliittisesti riippumaton yhdistys, jonka pyrkimyksenä on *yhdistää* pääkaupunkiseudulla asuvia *somalinaisia toimimaan yhdessä*. […] Toiminnassa on huomioitu naisten, nuorten ja lasten toimintoja *kulttuureja yhdistäen* ja samalla *perinteitä vaalien*. Yhteistyökumppaneiden tuella on voitu järjestää uimaopetusta, kesäleiritoimintaa ja verkostoitumista. (Wadajir 2006; kursivointi lisätty)

Siinä missä monietniset naisten yhdistykset pyrkivät – lukuun ottamatta kulttuurien esittelytilaisuuksia – välttämään representoimasta osallistujien ja jäsenten kulttuureja tarkkarajaisina ja ehjinä kokonaisuuksina, yksietniset yhdistykset representoivat kulttuurit näin. Ne ymmärretään ihmisiä ohjaavina pysyvinä kokonaisuuksina, jotka säilyttävät muotonsa ja sisältönsä myös kohdatessaan toisia kulttuurisia kokonaisuuksia (vrt. kritiikistä Hannerz 1999). Yksietnisille naisten yhdistyksille toimiva monikulttuurinen vuorovaikutus tarkoittaa, että kulttuurit elävät yhteiskunnassa toisiinsa sekoittumatta rinnakkain muodostaen mosaiikkimaisen kokonaisuuden.

Transnationaalisuus[5] liittyy keskeisesti yksietnisten naisten yhdistysten kulttuurikäsitykseen. Ne säilyttävät monietnisiä huomattavasti syvemmän ja pysyvämmän kiintymyksen tunteen jäsenten alkuperämaata kohtaan. Se ei näy ainoastaan kulttuurismentaalisella tasolla ja ilmene kotimaan traditioiden, kertomusten ja uskomusten ylläpitämisenä, vaan se saa materiaalisia ja konkreettisia kansalliset rajat ylittäviä muotoja. Suurimmilla yksietnisillä naisten yhdistyksillä on toimintaa, joka suuntautuu sekä lähtömaahan että niihin maihin, joissa tuttuja maannaisia asuu (vrt. Hyvönen). Muodollisesti toiminta tarkoittaa yhteydenpitoa ja tiedonvaihtoa, mutta myös aika ajoin järjestettäviä yhteisiä seminaareja, juhlia ja kulttuuri- tai muita tapahtumia. Eräs suurille helsinkiläisille yksietnisille yhdistyksille tyypillinen toimintatapa ovat ministeriöiden ja kehitysapujärjestöjen kanssa yhdessä organisoidut lähtömaihin suuntautuvat projektit. Esimerkiksi Golis-yhdistys tukee ja avustaa orpojen koulun toimintaa sekä naisten ja lasten hyvinvoinnin parissa työskentelevää yhdistystä Somaliassa (Golis 2006a; vrt. Schierup & Ålund 1986: 20–21; Tiilikainen 2003: 132–135; Wahlbeck 1999: 152–178).

Yksietniset yhdistykset pyrkivät niiden edustaman etnisen ryhmän naisten sosiaalisten kontaktien ja elämänpiirin laajentamiseen kodin ulkopuolelle. Ne ohjaavat naisia keskinäiseen vuorovaikutukseen pääasiassa heille yhteisten kulttuuripiirteiden ja -toimintojen, kuten ruoan, juhlien ja tanssin ympärille. Tarkoitus on samalla tehdä valtaväestön keskuudessa tunnetuksi naisten kulttuuria. Yksietniset naisten yhdistykset tekevät eniten yhteistyötä samaa ryhmää edustavien etniskulttuuristen yhdistysten kanssa, yleensä niiden, joihin naisyhdistysten aktiivitoimijoilla on tuttavuus- tai sukulaisuussuhteet.

Yhteistyössä on selvä ero kaupunkien välillä. Kun kulttuurisidonnainen yhteistyö on tyypillistä jyväskyläläisille yksietnisille naisten yhdistyksille, monet – varsinkin suurimmat – Helsingin seudulla toimivista yksietnisistä yhdistyksistä tekevät yhteistyötä yli etniskulttuuristen tai uskonnollisten rajojen. Pääkaupunkiseudulla toimiva Somali-naisten Golis-yhdistys esittää kotisivuillaan vaikuttavan yhteistyökumppanilistan. Siihen kuuluvat muutamien samaa etnisyyttä edustavien yhdistysten lisäksi muun muassa Marttaliitto, Suomen Punainen Risti, Monika-naiset liitto, Hakunilan kansainvälinen yhdistys, Kulttuurikeskus Caisa, Maahanmuuttajien yhteispalvelutoimisto ja Vanhustyön keskusliitto (Golis 2006a). Yhteistyö tarkoittaa yleensä yhteisiä

5 Transnationaalisuudella viittaan tässä mentaalisten, inhimillisten ja materiaalisten yhteyksien säilymiseen lähtömaan, muissa maissa asuvien sukulaisten ja ystävien sekä uuden kotimaan välillä. Yleensä termi määritellään kuta kuinkin seuraavasti: ”Me määrittelemme ’transnationaalisuuden’ prosesseiksi, joissa maahanmuuttajat muokkaavat ja pitävät yllä monisäikeisiä sosiaalisia suhteitaan, jotka nivovat yhteen heidän maastamuutto- ja maahanmuuttoyhteiskuntansa. Kutsumme prosesseja transnationaalisiksi korostaaksemme, että nykyään monet maahanmuuttajat rakentavat sosiaalisia toimintakenttiä, jotka ylittävät maantieteelliset, kulttuuriset ja poliittiset rajat” (Basch ym. 1994: 7).

hankkeita, tapahtumien järjestämistä, keskustelua kulttuurien välisistä asioista ja toisinaan rinnakkaisten kotouttamistoimenpiteiden järjestämistä yhdistyksen edustamalle etniselle ryhmälle.

Yksietniset naisten yhdistykset ovat viime vuosina ottaneet kulttuuritoiminnan (esim. perinteisten juhlien järjestäminen, etnisten ruokakerhojen pitäminen ja kulttuurin esitteleminen muille) lisäksi ja jopa sijasta toimintansa keskiöön oman ryhmänsä naisten sosiaali- ja terveysasiat. Monet asettuvat myös näkyvästi vastustamaan perheväkivaltaa. Näihin periaatteisiin ja toimintamuotoihin liittyvät läheisesti tiedottaminen naisten oikeuksista ja oikeudellisista asioista Suomessa (Golis 2006b; Lintula 2001: 166–167). Voidaankin sanoa, että yksietniset naisten yhdistykset ovat lähentyneet tavoitteissaan ja toimintatavoissaan monietnisiä naisten yhdistyksiä. Tähän on vaikuttanut myös suomalainen kotouttamispolitiikka. Paikallisviranomaiset haluavat naisten yhdistyksiä mukaan käytännön kotouttamistyöhön. Samalla niiltä kuitenkin edellytetään tiettyjen tasa-arvoa ja naisten hyvinvointia koskevien periaatteiden omaksumista ja julkituomista.

5.5. Vapaita tiloja ja perinteiden prosessoijia

Maahanmuuttajanaisia on mukana kaikentyyppisissä maahanmuuttajayhdistyksissä Suomessa. Muissa kuin omissa yhdistyksissään nämä ovat keskeisissä asemissa monikulttuurisuus-, kotouttamis- ja koalitioyhdistyksissä sekä lähialueilta tulleiden etniskulttuurisissa yhdistyksissä. Ainoastaan islamilaiset uskonnolliset yhdistykset ja islamilaisten maiden etniskulttuuriset yhdistykset ovat sellaisia, joissa naisia ei ole päättävissä asemissa. Niissäkin naiset voivat toimia vetäjinä toisille naisille tai tytöille suunnatuissa kerhoissa, mutta he eivät kuitenkaan pysty itsenäisesti suunnittelemaan ja toteuttamaan toimintaa.

Yksi- ja monietniset naisten yhdistykset tarjoavat maahanmuuttajanaisille mahdollisuuden osallistua aktiivisesti kollektiiviseen toimintaan sen suunnittelijoina ja toteuttajina. Yhdistysten toimintaa ja tarkoitusta voi avata Francesca Pollettan (1999) termin ’vapaat tilat’ avulla. Vapailla tiloilla Polletta tarkoittaa sellaisia yleensä ryhmäkooltaan ”pieniä kollektiivisia yhteenliittymiä yhteisöjen tai liikkeiden sisällä, joihin hallitsevassa asemassa olevien yhteiskunnallisten tai yhteisöllisten ryhmien suora dominanssi ei ulotu, ja jotka pystyvät osoittamaan poliittisen mobilisaation edellyttämän kulttuurisen haasteen” (emt., 1). Ne ovat alistettujen ryhmien keskeinen resurssi taisteltaessa yhteisesti koettua vääryyttä vastaan. Yhteistä niille on kyky luoda ja mobilisoida jaettuja identiteettejä ja merkityksiä, joilla toimijat hahmottavat itseä ja maailmaa suhteessa muihin. Vapaiden tilojen lailla omat yhdistykset ovat maahanmuuttajanaisille keino

tuottaa itselleen identiteettejä keskinäisissä kollektiivissa neuvotteluissa ja yhteisessä toiminnassa. Samoin ne synnyttävät yhteisiä kielellisiä koodistoja, joiden avulla kuvata ja ymmärtää itseä, muita ryhmiä ja ympäröivää maailmaa. Ne ovat tiloja, joissa voidaan pyrkiä mallintamaan tavoiteltuja sosiaalisia suhteita, merkityksenantoja ja toimintamalleja etukäteen ennen niiden oletettua leviämistä laajempiin sosiaalisiin yhteyksiin.

Monietniset naisten yhdistykset tavoittelevat toiminnallaan kaikkia maahanmuuttajanaisia etnisyyteen katsomatta. Ne pyrkivät yleisinhimillisten ihmisoikeus- ja tasa-arvoajatusten perustalta kotouttamaan maahanmuuttajanaisia suomalaiseen yhteiskuntaan ja ennen kaikkea saamaan heidät tunnistamaan omat oikeutensa naisina. Ne edistävät naisten välistä yhteisöllisyyttä ja solidaarisuutta ilman etnisiä rajoitteita. Yksietniset naisten yhdistykset puolestaan edistävät näitä asioita tiettyyn kansallisuuteen tai etnisyyteen perustuen. Yhtäältä ne edesauttavat lähtömaasta periytyvien naisidentiteettien ja -roolien säilymistä uudessa elinympäristössä, koska naiseutta prosessoidaan esimerkiksi juhlissa tai naisten omissa liikuntakerhoissa pitkälti lähtömaan kulttuuriperinteiden hengessä. Toisaalta ne itsessään ovat monien ryhmien kohdalla osoitus perinteiden murtamisesta: islamilaisista maista tulevien naisten yhdistysmuotoinen toiminta on mahdollistunut diasporan, uuden elinympäristön kansalaistoiminnan rakenteiden ja tapojen sekä uusien ajatusten omaksumisen avulla. Suomessa aloitettu kollektiivinen toiminta avaa monille naisille uusia mahdollisuuksia ajatella itseään naisena tietyn kulttuurin, uskonnon ja diasporisen elämänpiirin osana.

Internet-lähteet

Africarewo (2006a) Africarewo – taustoja ja lähtökohtia. <http://www.africarewo.net/fi/?Toiminta> [Luettu 1.9.2006]

Africarewo (2006b) Projektit. <http://www.africarewo.net/fi/?Toiminta:Projektit> [Luettu 1.9.2006]

Golis (2006a) Yhteistyökumppanit. <http://kotiweb.kotiportti.fi/golis/yhteis.htm> [Luettu 14.8.2006]

Golis (2006b) Tervetuloa Golis Naisten Yhdistykset verkkosivuille! <http://kotiweb.kotiportti.fi/golis/> [Luettu 14.8.2006]

Guguli (2006) Jäsenistö. <http://www.guguli.net/> [Luettu 1.4.2006]

Kansainvälinen musliminaisten liitto – Suomen jaosto (2006) Etusivu. <http://mnunioni.org/> [Luettu 1.9.2006]

Wadajir (2006) Etusivu. <http://www.wadajir.fi/> [Luettu 1.9.2006]

Kirjallisuus

Basch, Linda; Glick Schiller, Nina & Szanton Blanc, Christina (1994) *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation-states*. Basel: Gordon & Breach.

Bhabha, Homi K. (1997) Life at the Border: Hybrid Identities of the Present. *New Perspectives Quarterly* 14(1), 30–31.

Brah, Avtar (1996) *Cartographies of Diaspora: Contesting Identities*. Lontoo: Routledge.

Forsander, Annika (2003) Maahanmuuttajat sukupuolitetuilla työmarkkinoilla – mistä löytyy naisen paikka? *Työpoliittinen aikakauskirja* 1/2003, 64–73.

Gilroy, Paul (1993) *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness*. Lontoo: Verso.

Griffiths, David J. (2000) Fragmentation and Consolidation: The Contrasting Cases of Somali and Kurdish Refugees in London. *Journal of Refugee Studies* 13(3), 281–302.

Hannerz, Ulf (1999) Reflections on Varieties of Culturespeak. *European Journal of Cultural Studies* 3/1999, 393–407.

Joly, Daniele (1987) Associations amongst the Pakistani Population in Britain. John Rex ym. (toim.) *Immigrant Associations in Europe*. Aldershot: Gower, 62–85.

Kalvina, Inga (2005) Searching for Impacts of Cultural Participation. Anita Kangas & Pirkkoliisa Ahponen (toim.) *Construction of Cultural Policy*. Jyväskylä: SoPhi, 41–66.

Korhonen, Tiina (2005) Suomen venäläisten kansalaisjärjestötoiminta 1860-luvulta talvisodan alkuun. Antti Häkkinen, Panu Pulma & Miika Tervonen (toim.) *Vieraat kulkijat – tutut talot: Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Helsinki: SKS, 195–221.

Leitzinger, Antero (2006) *Suomen tataarit: Vuosina 1868–1944 muodostuneen muslimiyhteisön menestystarina*. Helsinki: East-West Books.

Lintula, Anita (2001) Maahanmuuttajayhdistysten mahdollisuudet ja merkitys toimintaan osallistujille. Karita Ala-Nisula ym. Näkökulmia maahanmuuttajien kotoutumiseen. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto, 140–216.

Lundgren, Svante (2002) *Suomen juutalaiset – Usko, tavat, asenteet*. Religionsvetenskapliga skrifter 56. Turku: Åbo Akademi.

Martikainen, Tuomas (2004a) *Immigrant Religions in Local Society: Historical and Contemporary Perspectives in the City of Turku*. Turku: Åbo Akademi University Press.

Martikainen, Tuomas (2004b) Immigrant religions and Structural Adaptations. *Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft* 88(3), 264−274.

Polletta, Francesca (1999) "Free Paces" in Collective Action. *Theory and Society* 28(1), 1–38.

Pyykkönen, Miikka (2006) Etnisyys liikkeessä – Maahanmuuttajien yhdistysten liikuntatoiminnan etniskulttuuriset diskurssit. *Finnish Journal of Ethnicity and Migration* 1(1), 34–44. <http://www.etmu.fi/FJEM_1_2006.pdf>

Pyykkönen, Miikka (2007) *Järjestäytyvät diasporat: Etnisyys, kansalaisuus, integraatio ja hallinta maahanmuuttajien yhdistystoiminnassa*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 306. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Qureshi, Karen & Moores, Shaun (1999) Identity Remix: Tradition and Translation in the Lives of Young Pakistani Scots. *European Journal of Cultural Studies* 2(3), 311–330.

Rex, John & Josephides, Sasha (1987) Asian and Greek Cypriot Associations and Identity. John Rex ym. (toim.) *Immigrant Associations in Europe*. Aldershot: Gower, 11–41.

Ruhanen, Milla & Martikainen, Tuomas (2006) *Maahanmuuttajaprojektit: Hankkeet ja hyvät käytännöt*. Katsauksia E 22/2006. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.

Saaristo, Kimmo (2000) *Avoin asiantuntijuus*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.

Saksela, Sanna (2003) Mångkulturella organisationer och invandrarorganisationer i Finland. Flemming Mikkelsen (toim.) *Invandrerorganisationer in Norden*. Kööpenhamina: Nordisk Ministerråd, 235–282.

Schierup, Carl-Ulrik & Ålund, Alexandra (1986) *Will They Still be Dancing? Integration and Ethnic Transformation among Yugoslav Immigrants in Scandinavia*. Uumaja: University of Umeå.

Tiilikainen, Marja (2003) *Arjen islam: Somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Työministeriö (1997) *Yhdistystoiminta – opas maahanmuuttajille*. Helsinki: Työministeriö, Maahanmuutto-osasto.

Valtonen, Kathleen (1997) *The Societal Participation of Refugees and Immigrants: Case Studies in Finland, Canada and Trinidad*. Turku: Institute of Migration.

Viiansuo, Raimo (2005) RAY järjestöjen maahanmuuttajatyön rahoittajana. Julkaisematon esitelmä Suomen Punaisen Ristin "Kotoutuminen ja kolmas sektori" -seminaarissa Helsingissä 17.5.2005.

Wahlbeck, Östen (1999) *Kurdish Diasporas: A Comparative Study of Kurdish Refugee Communities*. Lontoo: MacMillan Press.

Venäläiset maahanmuuttajat ”naisystävällisessä” Pohjolassa

6

Kansalaisuus ja stigmatisoitunut identiteetti

Aino Saarinen

6.1. Onko Pohjola ”naisystävällinen” myös maahanmuuttajille?[1]

Käsite ’uusi muutto’ viittaa Euroopassa erityisesti naisten laajamittaiseen siirtymiseen itäisestä läntiseen Eurooppaan sosialistisen järjestelmän hajoamisen ja Euroopan unionin itään laajentumisen jälkeen (Lutz 2006). Taustalla ovat paitsi rajojen avautuminen myös vakavat kehitysongelmat. Idän ja lännen väliset taloudellis-sosiaaliset erot ovat kasvaneet siirtymäkaudella. YK:n kehitysrahaston (*Human Development Report 1995*: 76–77, 84–85) inhimillisen kehityksen indekseissä Neuvostoliitto luokiteltiin korkealle kehittyneisiin maihin, kun taas Venäjä putosi puolessa vuosikymmenessä kehitysmaiden tuntumaan. Samaan aikaan bruttokansantuote puolittui, tuloerot kasvoivat nopeasti ja köyhiksi luokiteltavien määrä kymmenkertaistui (Human Development Report 1997: 44–48; *Women in Transition* 1999: 1–21; ks. myös Kovalenko 1996).

Pohjoisimmilla rajoilla maahanmuuttajat ylittävät maailman syvimmän elintasokuilun (Stokke & Tunander 1994) ja saapuvat alueelle, jota on pidetty suoranaisena ”naisten paratiisina” (Fougner & Larsen-Asp 1994). Ajatukseen Pohjolasta sekä eurooppalaisena että maailmanlaajuisena mallijärjestelmänä oli mahdollista luottaa, koska koko

---

1 Artikkelin taustalla on yhteistyössä Jana Sverdljukin kanssa kirjoitettu artikkeli ”Russian Women Immigrants in Grey Zones of Nordic Welfare”, joka ilmestyi *NIKKmagasin*-lehdessä (Saarinen & Sverdljuk 2006).

tasa-arvo- ja naiskeskeisen tutkimusvaiheen ajan valtavirtatutkimus nojasi olettamukseen väestön kulttuurisesta homogeenisuudesta samalla kun muuttajanaisia koskeva tutkimus jätettiin heille itselleen (Brochmann & Hagelund 2005: 25–43; Knocke 1986; Saarinen 1996; Ålund 1991). Yhteisille työlistoille moninaisuus nousi vasta 1990-luvun loppupuolella kulttuurisessa, postmodernissa tai poststukturalistisessa käänteessä, jossa erilaisuuden ohella näkyviin tulivat myös keskinäiset hierarkiat sekä valta- ja alistussuhteet. Samalla keskustelu hyvinvointiregiimistä, hyvinvoinnista sekä käytännöllis-poliittisena että normatiivisena makrojärjestelmänä on jäänyt taka-alalle. Ensimmäiset uudet analyysit 2000-luvun kehityskuluista esimerkiksi suvaitsevaisuuden esikuvana pidetyssä Tanskassa antavat tukea vaatimuksille, että pohjoismaista regiimiä on kiireesti arvioitava kulttuuristen vähemmistöjen näkökulmasta (Siim 2006).

Yhtä kaikki voisi olettaa, että Venäjältä Pohjoismaihin saapuvat naiset integroituvat muita muuttajanaisia nopeammin. Pohjoismaita on kansainvälisissä, hyvinvointia koskevissa vertailuissa pidetty ”naisystävällisinä” (Hernes 1987), koska niissä sekä sosiaalinen että sukupuolinen tasa-arvo on toteutunut ehkä paremmin kuin missään muualla maailmassa (*Human Development Report 1999*: 134–150). Tässä kohdin on usein viitattu 1990-luvun järjestelmätason analyyseihin, joissa on verrattu brittiläistä liberaalia, keski- ja eteläeurooppalaista korporatiivista sekä pohjoiseurooppalaista sosialidemokraattista mallia toisiinsa (Esping-Andersen 1990). Yleisesti on ajateltu, että yksilöiden ja markkinoiden tai perheen ja kirkon tapaisten pienyhteisöjen sijasta keskitetty valtiollinen vastuu toimii parhaiten myös sukupuolinäkökulmasta (Bergqvist ym. 1999). Analyysit ovat rajautuneet läntisiin maihin, mutta niin sanotun valtiososialistisen hyvinvointiregiimin voi katsoa monelta osin muistuttavan pohjoismaista mallia. Venäläiset maahanmuuttajanaiset tulevat siis läheltä paitsi maantieteellisesti myös sosiaalisesti katsoen. He ovat pohjoismaisten naisten tavoin sekä ”valkoisia” että hyvin koulutettuja, tottuneita yhdistämään ansiotyön ja perheen ja luottamaan valtioon.

Meneillään oleva pohjoismainen *Venäläiset naiset maahanmuuttajina Pohjolassa: Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa* -projekti (*Russian Women as Immigrants in ´Norden´*, RWN, 2004–2007)[2] tuottaa tietoa siitä, miten tämä maahanmuuttajien hierarkioiden ”ylimpiin kerroksiin” kuuluva ryhmä otetaan tosiasiallisesti vastaan. Kolmen Pohjoismaan välisten kansallisten vertailujen ohella hahmotetaan maahanmuuttajien elämää ja identiteettiä erityisesti maiden pohjoisimmilla alueilla, Barentsin itä–länsi-transregiolla. Tutkijaryhmä – Aino Saarinen, Jana Svedljuk ja

[2] Projektin rahoittaa yhteispohjoismainen NOS-HS, Nordiska samarbetsnämden för humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Taustalaitoksina ovat Helsingin yliopiston Aleksanteri-instituutti, Oslon yliopistossa sijaitseva Pohjoismainen naistutkimusinstituutti ja Uumajan yliopiston lapsi- ja nuorisopedagogiikan laitos.

Kerstin Hägg – on monitieteinen ja monikansallinen ja edustaa samalla sekä maahanmuuttajia että valtaväestöjä.[3]

Tutkimuskysymyksiä on hahmotettu sekä maahanmuuttajien että valtaväestön näkökulmista. Niitä lähestytään kolmen temaattisen prisman: kansalaisuuden, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja arkielämän avulla, ja näitä tarkastellaan kaikissa kolmessa maassa tehdyin haastatteluin. Tässä artikkelissa päähuomio on pohjoismaisen mallin perustassa, naisten ansiotyössä ja universaalis-yksilöllisessä sosiaaliturvassa, siis tekijöissä joista löytyy yhtäläisyyksiä Venäjältä tulleiden naisten arkielämään myös lähtömaassa. Toiseksi artikkelissa keskustellaan naisiin kohdistuvasta sukupuolistuneesta väkivallasta. Feministisessä kritiikissä näitä ongelmia pidettiin vielä 1990-luvulle tultaessa julkisiin kysymyksiin keskittyvän pohjoismaisen mallin heikkoutena (Eduards 1997). Myös Neuvostoliitossa ja Venäjällä ne nousivat esiin kansainvälisesti katsoen myöhään, vasta 1990-luvun siirtymäkaudella. Tässä keskeinen osuus oli YK:lla ja muilla monikansallisilla elimillä ja transnationaalilla yhteistyöllä, johon myös RWN:n taustalla oleva pohjoismaalais-venäläinen *NCRB – Verkosto naisten kriisikeskuksille Barentsilla* -kehittämisprojekti kuului (RACCW 1993; Saarinen ym. 2003; Saarinen 2004). Kolmanneksi pohditaan prostituutiota leimaamisena ja diskriminaationa, jonka venäläiset ja muut itäeurooppalaiset maahanmuuttajanaiset joutuvat kohtaamaan kaikkialla lännessä, myös Pohjoismaissa.

Kaikki kysymykset tuovat työlistoille keskustelut kulttuurisista oikeuksista sekä identiteetistä ja ”kuulumisesta” (vrt. Harinen 2003). Näin tullaan myös naisten poliittiseen kansalaisuuteen ja toimijuuteen. Naisten vahva integroituminen poliittiseen järjestelmään on sekin pohjoismaisen mallin leimallisia perustekijöitä. Sitä voi pitää myös yleisesti perustavana strategisena kysymyksenä, koska vasta poliittinen osallisuus antaa aidon mahdollisuuden olla mukana muuttamassa yhteiskuntaa kohti transkulttuurisuutta. Siinä on kyse monikulttuurisuuden, erilaisuutta sietävän rinnakkain olon sijasta sekä valta- ja vähemmistöryhmien vuoropuhelusta että niiden vastavuoroisesta muutos- ja sopeutumisprosessista (ks. Yuval-Davis 1997: 125–132) Tässä mielessä venäläisten maahanmuuttajanaisten identiteettien stigmatisoituminen – josta RWN-tutkimus antaa ilmeisiä todisteita – viittaa demokratiaa, kansalaisuutta ja sukupuolta koskeviin vakaviin ongelmiin.

---

3 Aino Saarinen (Oulu/Helsinki) on suomalainen politiikan tutkija ja sosiologi, Jana Sverdljuk (Oslo) Norjaan asettunut ukrainalais-venäläinen yhteiskuntafilosofi ja Kerstin Hägg (Uumaja) ruotsalainen sosiologi. Molemmat pohjoismaiset tutkijat ovat tehneet kehitystyötä venäläisellä Barentsilla 1990- ja 2000-luvuilla. Lisäksi Aino Saarinen on työskennellyt Ruotsissa ja Norjassa 1960/70-lukujen taitteessa ja uudelleen 1990-luvulla.

6.2. Haastattelut, metodi, analyysi ja tulkinta

RWN-hankkeen keskeinen aineisto koostuu haastatteluista, joiden lisäksi käytetään tilastollisia ja dokumenttiaineistoja. Niiden painopisteet määritettiin yhteisissä työkokouksissa niin että mukaan pyrittiin saamaan aineksia sekä vähemmistö- että enemmistönäkökulmista. Kaikkia ryhmiä lähestyttiin siis transkulttuurisesti, lähtemällä siitä, että niin valtaväestön kuin uuden kulttuurisen vähemmistönkin on ”kuunneltava” toisiaan. Projektissa on haastateltu vuosina 2004–2005 kaikkiaan 65 Venäjältä Pohjoismaihin muuttanutta naista joko yksittäisesti (21), ryhmissä (8 ryhmää, joissa yhteensä 38 osanottajaa) tai asiantuntijoina (6), jotka ovat itse maahanmuuttajia ja työskentelevät julkisissa instituutioissa tai kansalaisjärjestöissä. Tämän lisäksi mukana on samoilta tahoilta muita maahanmuuttajia (1) ja valtaväestön edustajia (21). Pääosin haastateltavat asuivat Suomen, Norjan ja Ruotsin pohjoisimmissa osissa. Vertailun vuoksi joka maassa yksi ryhmistä (siis kaikkiaan kolme) tuli pääkaupunkiseudulta, samaten muutama asiantuntija ja valtaväestön edustaja.

Haastattelut ovat yleensä olleet yhden tai kahden tunnin mittaisia teemahaastatteluja. Niissä on kartoitettu naisten elämää sekä historiallisesti että tässä ajassa, Venäjällä ja Pohjoismaissa ja kaikilla elämänalueilla, niin yksityisissä, yhteisöllisissä kuin julkisissakin puitteissa. Ryhmäkeskusteluissa, jotka ovat kestäneet vajaasta kahdesta lähes neljään tuntiin, on pohdittu yksityisten elämänkulkujen sijasta maahanmuuttajien elämäntilanteita, pohjoismaisten enemmistöjen ja instituutioiden toimintaa sekä yhteisöllisen identiteetin muodostumista. Venäläisperäiset asiantuntijat ja valtaväestön edustajat ovat keskittyneet oman alansa ongelmiin. Haastatteluissa on käytetty viittä kieltä: venäjää, suomea, norjaa, ruotsia ja englantia. Koska tutkijaryhmästä vain Jana Sverdljuk puhui venäjää, on osa haastatteluista tehty tulkin (ruotsi-venäjä tai englanti-venäjä) välityksellä. Nauhoitetut haastattelut on purettu tekstiksi, ja samalla venäjäksi ja suomeksi tehdyt haastattelut on käännetty englanniksi.

On selvää, että näin monikieliseen prosessiin liittyy lukuisia perustavia ymmärtämistä, merkityksenantoa ja tulkintaa koskevia ongelmia, jotka kohdataan sekä aineiston tuottamis- että analyysivaiheissa (GRINE 2004: 30–31; Saarinen 2006a). Haastatteluja on luettu usealla tavalla, sekä ”objektiivisesti” että ”subjektiivisesti” (Alasuutari 1993: 72–83). Yhtäältä niistä on työstetty niin sanottua faktanäkökulmaa hahmottelemalla perhe- ja työhistoriasta kertovia elämänviivoja ja pohjoismaista nykypäivää kuvaavia elämänympyröitä, joissa mukana ovat sekä julkinen että yksityinen alue jatkuvuuksien ja muutosten, erojen ja yhtäläisyyksien ja erilaisten ”tapausten” tunnistamiseksi (Davies & Esseveld 1989: 57–61). Toisaalta haastatteluja on lähestytty kulttuuristen merkitysten ja siis subjektiivisten kokemusten ja tulkintojen välityksellä rakentuvasta konstruktiivisesta näkökulmasta. Tämä fenomenologisviritteinen lähestymistapa on lähellä *grounded theory* -perinnettä. Siinä korostetaan tutkijan avointa mieltä ja toisaalta

haastateltavien omia näkökantoja, joista pyritään tunnistamaan toistuvia tai tärkeitä ilmaisuja, ydinelementtejä (Denscombe 2003: 109–129).

6.3. Harmaat alueet työmarkkinoilla

Tutkimuksessa keskityttiin muuttajiin, jotka olivat saapuneet Pohjoismaihin vuonna 1991 ja sen jälkeen. Eniten venäläismuuttajia on Suomessa, jossa he muodostavat suurimman muuttajaryhmän kun taas Ruotsissa ja Norjassa venäläisväestö on vain 15. ja 25. suurin yksittäinen muuttajaryhmä: Tutkimuksemme alkuvaiheessa Suomessa oli 21 000, Ruotsissa ja Norjassa 5 000–6 000 Venäjän kansalaista (Tilastokeskus 2001: Väestö 2001:8; Statistiska centralbyrån 2002: Sveriges officella statistik 2001. Folkmängder och dess förändringar i kommuner m.m. Inrikes och utrikes flyttningar; Statistisk Sentralbyrå 2002: Norway. Population 02.01.10. Foreign citizens). Haastatteluhetkellä muuttajat olivat 21–65-vuotiaita. Yli puolella heistä oli edelleen ainoastaan Venäjän kansalaisuus. Lähes puolella oli korkeakoulu- tai muu ylempi yleissivistyksellinen tai ammatillinen tutkinto, joten he olivat koulutetumpia kuin paikallinen naisväestö keskimäärin. Olennaista edelleen on, että kaksi kolmasosaa Ruotsiin ja Norjaan asettuneista oli avioliittomuuttajia. Suomessa yli puolet lukeutui muihin ryhmiin, moni tietysti paluumuuttajiin. Avioliittomuuttajista vain harvat olivat etsineet yhteyksiä avioliittotoimistojen tai internetin kautta (vrt. Åhlvik Söderlund 2004: 40–49). Erityisesti pohjoisilla raja-alueilla asuvat naiset olivat löytäneet työ- ja opiskelupaikkansa ja kumppaninsa pohjoismaalais-venäläisissä yrityksissä, poikkirajaisissa järjestöissä ja kokouksissa, lyhyillä vierailuilla, sukulaisten, ystävien tai tuttavien välityksellä. Suomessa ja Norjassa he asuvat monesti vain muutaman sadan kilometrin etäisyydellä kotikaupungistaan tai -kylästään. Parhaimmillaan he saattavat vierailla siellä kuukausittain ja jopa viikonloppuisin (Fin-r6; Fin-r8; Nor-r2).

Venäläiset naiset ovat tervetulleita etenkin etäisille pohjoisille maaseutualueille, jotka kamppailevat väestön vähenemistä ja ikääntymistä vastaan (Berglund & Johansson 2006). He ovat paitsi hyvin koulutettuja myös työmotivoituneita ja haluavat antaa oman panoksensa uuden perheensä ja uuden yhteisönsä hyvinvointiin ja kehitykseen. Usein he painottavat muuttaneensa länteen elääkseen tavallista arkielämää, jossa sekä työllä että perheellä ja lapsilla – lapsenlapsia unohtamatta – on keskeinen sija (Hägg 2006; Saarinen 2006b; Siim; Varjonen; Zechner). Erityisesti tärkeää näytti olevan se, että lapsille voitaisiin turvata parempi tulevaisuus kuin kotimaassa. Täällä ei kuitenkaan ole ollut tarjolla kovin vaurasta elämää. Ammattien perusteella on pääteltävissä, että muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta avio- tai avomiesten ansiot eivät yltäneet yli kansallisen keskitason. Joukossa oli myös eläkeläisiä ja ainakin tilapäisesti tai kausittain työttömiä.

Omat ansiot ovat siis tärkeitä, jopa välttämättömiä. Mutta vaikka venäläiset naiset näyttävät pohjoismaisen regiimin näkökulmasta ihannemuuttajilta, analyysi naisten sijoittumisesta pohjoisen pääosin suppeille työmarkkinoille kertoo, että monet ovat päätyneet eräänlaiselle harmaalle alueelle. He ovat ammattilaisia ja toisaalta ei-ammattilaisia, osallistuvat aktiivisesti työelämään tai pyrkivät siihen, mutta määrittyvät kuitenkin kotiäideiksi. Vain pari heistä oli valinnut päätoimisen lastenhoidon muutamaksi vuodeksi. Toinen oli hoitovapaalla ja vailla vaihtoehtoja, toinen oli nimenomaisesti halunnut keskittyä perheeseen, mutta hänkin pohdiskeli jo paluuta työmarkkinoille siitä huolimatta että tämän venäläis-norjalaisen perheen talous oli ilmeisen hyvin turvattu (Swe-r5; Nor-r4).

Paljon esteitä löytyy myös rakennetasolta. Koska maahanmuuttajien korkeakoulutusta tai ammatillista koulutusta koskevia tutkintoja ei usein hyväksytä sellaisenaan, ovat monet työllistyneet vain osa-aikaisesti, kausittain tai satunnaisesti. Hyviä esimerkkejä ovat turismin ja tieteellisen ja kulttuurivaihdon piirissä työskentelevät tulkit ja hanketyöntekijät (vrt. Harakkamäki; Joronen; Reuter & Jaakkola). Toisaalta niin maahanmuuttajat kuin valtaväestökin kokivat puutteellisen kielitaidon ongelmaksi. Omat ongelmansa tuotti tietysti paikallisuus eli se, että pohjoisen pienillä ja parhaimmillaan keskisuurilla, usein perifeerisillä työmarkkinoilla näin hyvin koulutetun ryhmän on ylipäätään vaikeaa löytää aiempaa koulutustaan ja työkokemustaan vastaavaa työtä. Erityisen vaikea tilanne on Suomessa ja paras Norjassa, jossa talous on kukoistanut 1980-luvulta lähtien (vrt. Pöllänen; Reuter & Jaakkola).

Toisena vaihtoehtona onkin usein sellaisen työn vastaan ottaminen, joka sijoittuu ammatillisesti alapuolelle sen tason, joka vastaisi muuttajien tietoja ja taitoja tai uudelleen kouluttautuminen, usein varsin erilaiselle alalle (vrt. Joronen; Remennick 1999; Reuter & Jaakkola). Tässä kohdin merkitystä on järjestelmätasolla. Pohjoismaisten työmarkkinoiden sukupuolinen eriytyminen ei tarjoa hyviä mahdollisuuksia teknisen koulutuksen saaneille naisille, joita entisessä Neuvostoliitossa ja Venäjällä on enemmän kuin Pohjoismaissa. Niinpä monet heistä ovat täällä siirtyneet perinteisille naisaloille, usein hoito- ja hoiva-ammatteihin, jotka myös Venäjällä ovat hyvin naisvaltaisia. Tämä on tietysti edellyttänyt uutta koulutusta (Fin-f4; Nor-r2; Swe-r3; vrt. Forsander 2003; Pöllänen; Remennick 1999).

Mutta ansiotyö liittyy myös identiteettiin, elämän mielekkyyteen ja integroitumiseen, mitä venäläisnaiset painottavat itse varsin kärjekkäin ilmaisuin (Pöllänen; Siim; Varjonen). Kysymys on samalla elämänhistoriallisesta jatkuvuudesta. Neuvostokaudella palkkatyö oli yksi perustavista kansalaisvelvollisuuksista, joka koski niin naisia kuin miehiäkin (Rotkirch 2000: 16–17; Tartovskaja 2000; Zdravomyslova 1996). Monien post-sosialistisilta alueilta tehtyjen raporttien mukaan naiset valitsivat transition alkuvuosina kotiäitiyden tai osa-aikatyön samalla kun työttömyys kasvoi. Olisi kui-

tenkin virheellistä tulkita ansiotyö vain ulkoiseksi pakoksi. Ainakin pohjoismaisella Barentsilla asuvat venäläiset naiset korostavat, miten tärkeitä sekä työ että työyhteisö ovat olleet heidän henkilökohtaisille tavoitteilleen. Parhaimmillaan koulutusta vastaava ja mielekäs työ tuottaa ”onnea” (Fin-r2), sen puuttuminen taas tuntemuksia merkityksettömyydestä ja osallisuuden puutteesta. Työyhteisö ja osallistuminen sen kehittämistä koskeviin hankkeisiin ovat puolestaan tärkeimpiä väyliä integroitumiseen ja kuulumiseen (Swe-r2). Omasta toimijuudesta todistavat hankealoitteet, joissa maahanmuuttajanaiset ovat eritoten Suomessa pyrkineet yhdessä avaamaan väyliä työelämään esimerkiksi pyrkimällä muuttamaan työantajien asenteita (Fin-r1; Fin-r2; Fin-r6; Fin-r7).

6.4. Ansoja ”naisystävällisessä” sosiaaliturvassa

Kolmantena vaihtoehtona on monesti ollut työttömyys ja nojaaminen sosiaalitukeen tai jääminen ainakin ajoittain pohjoismaisen kumppanin varaan. Pohjoismaisessa hallinnossa sosiaaliturva on sekä universaali että individualistinen siinä mielessä, että kaikille taataan perhesuhteista riippumatta arjessa selviämisen perusedellytykset samalla kun omakohtainen taloudellinen panos kasvattaa etuisuuksia. Sukupuolinäkökulmasta katsoen mallin erityisyys on siinä, että pohjoismainen hallinto nojaa selkeästi kahden perheenelättäjän järjestelmään ja siten ansiotyössä käyvän naisen ja äidin malliin, johon muuttajanaiset olivat väistämättä tottuneet jo neuvostokaudella kotimaassaan (vrt. Varjonen).

Tämä tuottaa tietysti ongelmia niille, jotka ovat jääneet työmarkkinoiden ulkopuolelle tai niiden marginaaliin tai joilla on täällä vain lyhyt, katkonainen tai kausittainen ansiotyöhistoria, mikä tietysti koskee etenkin keski- ja eläkeikäisinä tänne muuttaneita. Yleensä ansiosidonnainen sosiaaliturva – jos sellainen oli tarjolla – ei kohonnut paljoa toimeentulominimin yläpuolelle (Fin-r2). Ongelma ei ole vain ulkoinen tai objektiivinen eikä se kosketa vain pohjoismaista järjestelmää, joka tällä tavoin jää vaille maahanmuuttajien taloudellista panosta ja joutuu lisäksi ohjaamaan resurssejaan sosiaalitukeen. Muuttajien omalta kannalta kysymys on vahvasti latautuneesta subjektiivisesta kokemuksesta, sillä ansiotyöeetos asettuu täällä uuteen yhteyteen ja saa uudenlaisia merkityksiä. Kaikissa maissa ”laiskuus”, ”jääminen sosiaalitukien varaan” ja valtaväestön ”taakaksi” nähdään tekijöiksi, joista saavat maksaa kaikki maahanmuuttajat (Fin-r4; Fin-r8; Nor-r2; Swe-r1).

Muuttajanaiset ovat siten sisäistäneet ristiriidan ja kaksinaismoralismin, joka löytyy paikallisten keskusteluista, tiedotusvälineistä ja naapurustojen puheista. Yhtäältä heidän odotetaan ansaitsevan itse elantonsa ja sosiaaliturvansa, toisaalta heitä sopii

työllistää vasta kun paikallisia ei ole enää käytettävissä (vrt. Pöllänen). Keskustelu siitä, onko tulijalla oikeutta työpaikkaan niin kauan kuin suuri osa paikallisista on työttömänä (Fin-r4), liittyy usein niihin yleisiin taloudellisiin ja työmarkkinasuhdanteisiin, jotka venäläisnaiset kohtasivat erityisesti Suomen ja Ruotsin syrjäseuduilla ja jopa aluekeskuksissa. Moni muutti tänne 1990-luvun laman ollessa syvimmillään. Parissa yksittäisessä tapauksessa muuttaja huomasi yllätyksekseen olevansa suhteellisesti köyhempi ja turvattomampi kuin kotimaassaan, koska aviomies oli joutunut työttömyyden ja laman syövereihin (Swe-r1; Fin-r8). Lisäksi ”kapitalismi” oli järjestelmänä uusi ja outo ja edellytti uudenlaista omatoimisuutta (Fin-r2). Neuvostoliitossa ja Venäjällä niin tavanomainen yhteisöllinen turvaverkko puuttui useimmilta (Ledeneva 1998: 104–138). Koska tiedot sosiaaliturvasta välittyivät usein epävirallisesti, onnekkaimpia olivat ne, joilla oli aikaisemmin muuttaneita tuttavia tai sukulaisia tai jotka paluumuuttajina löysivät sukupolvien takaisia Suomen sukulaisiaan (Fin-r2; Fin-r4; Nor-r1; Nor-r3; Swe-r4; vrt. Zechner). Haavoittuvin asema oli muuttajalla, jonka kumppani oli itsekin (ei-venäläinen) maahanmuuttaja, vailla hyvää kielitaitoa ja tietoa eri järjestelmien toiminnasta (Swe-r5). Merkille pantavaa on, että selvää sukupuolista jakoa ei haastatteluissa missään maassa kuitenkaan löydy. Kysymystä ei toisin sanoen aseteta niin, että juuri naisten olisi annettava työmarkkinoilla tilaa sekä valtaväestölle että muuttajamiehille.

Jos katsotaan muuttajien elämänviivoja ja -ympyröitä ja verrataan tilanteita Venäjällä ja Pohjoismaissa, niin näyttää siltä että muuttajat ovat usein vaihtaneet vakiintuneen ammattiaseman marginalisoitumiseen työmarkkinoilla tai työmarkkinoilta, mikä on johtanut elämänpiirin kaventumiseen ja yksityistymiseen (Hägg 2006). Kokonaisarvio on kuitenkin myönteinen. Muuttajanaiset eivät itse tunne siirtyneensä huonosta pahempaan asemaan. Päinvastoin:vähimmäisturva ja lisäksi tulevat hyvinvointipalvelut takaavat vauraamman ja varmemman elämän kuin Venäjällä. Siellä naisten päätoimesta saama palkka jää usein köyhyysrajan alapuolelle samaan aikaan kun palvelut, joita julkinen sektori tai sen murentumista paikkaavat sosiaaliset järjestöt Venäjällä nykyään saattavat tarjota, ovat muuttajien kertoman mukaan edelleen varsin vähäiset.

Kysymyksiin mikä on parasta Pohjoismaissa, vastaus oli niin yksilöhaastatteluissa kuin ryhmäkeskusteluissa sama: sosiaalinen turvallisuus. Kärjekkäimmin tämän kiteytti Suomessa venäläisestä miehestään eronnut, paluumuuttajiin kuuluva yksinhuoltajaäiti, joka painottaa että ”täällä minun ei tarvitse etsiä ruokaa perheelleni roskalaatikoista” (Fin-r2). Samalla tulee esiin katkeruus lähtömaan valtioon ja niihin perestroikan myötä käynnistyneisiin kehityskulkuihin, jotka näkyivät katkoksina elämänviivoissa. Niukan mutta vakaan toimeentulon taanneen suunnitelmatalouden murentumisen seurauksena suuri osa väestöstä joutui kamppailemaan päivittäisestä selviytymisestään.

Näitä keskusteluja voi hyvinkin arvioida myös neuvostoelämässä sisäistetyn sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja kansalaisuuden kehyksessä. Kansalaisten tehtävä oli antaa oma taloudellinen panoksensa ja valtion ja konkreettisemmin työkollektiivin tehtävä oli vastavuoroisesti suojata yksilöitä ja ryhmiä pahimmilta sosiaalisilta ja taloudellisilta riskeiltä. Vertailu ja yhteenveto, jota monet vaihtelevin ilmaisuin mutta painokkaasti tekevät, kääntyy Pohjoismaiden hyväksi. On kuitenkin tärkeää korostaa, että luonnehdinta rajan tällä puolen ”on enemmän sosialismia kuin koskaan Neuvostoliitossa” ei viittaa elintasoon vaan perusturvaan (Nor-g1; Fin/Swe-g; myös Fin-r2).

6.5. Sukupuolistunut väkivalta lähisuhteissa

Ei siis ole ihme, että kun muuttajilta kysytään, mitä he ajattelevat Pohjoismaista ”naisten paratiisina” ja mitä termi ”naisystävällinen” tuo heidän mieleensä, vastaus on maasta riippumatta sama: yksinhuoltajaäitien saama moninainen tuki. Suomeen asettunut nainen kertoo tuntevansa itsensä ”kansalaiseksi”, koska ”valtio suojelee minua naisena ja äitinä” (Fin-f4). Venäläisnaiset ovat ylipäätään korostetun vakuuttuneita, että he ja heidän lapsensa selviytyvät, koska Pohjoismaissa he voivat ”luottaa valtioon” (Fin-r2; myös Nor-r4; Swe-r1) toisin kuin nykyhetken Venäjällä.

Suomalaiset yksinhuoltajat tuskin asettuisivat samalle kannalle, mutta maahanmuuttajien arviointikehys on toinen. Voisi oikeastaan sanoa, että maahanmuuttajanaiset tukeutuvat enemmän valtioon kuin kumppaneihinsa, mikä luontuu hyvinkin sekä pohjoismaiseen malliin että menneisiin sosialistisiin elämänmuotoihin.

Mutta samalla ne venäläiset naiset, jotka ovat saapuneet Pohjoismaihin solmiakseen avio- tai avoliiton, ovat varsin huolestuneita ensimmäisistä vuosistaan, koska oleskelulupa on myönnetty parisuhteen nojalla. Tältä osin löytyy selviä kansallisia eroja. Suomessa norjalainen ”kolmen vuoden sääntö” ja ruotsalainen ”kahden vuoden sääntö” on pidentynyt aiemmasta kahdesta neljään vuoteen, koska Suomi on vuonna 2004 yhdenmukaistanut ulkomaalaislakinsa Euroopan unionin vastaavien säännösten kanssa (Schengen-sopimuksesta ks. ECRE 2006; Utlendningsloven 1988/64; Utlänningslagen 2005/716; Ulkomaalaislaki 2004/301). Tällä ”koejaksolla” se muodollisesti sukupuolineutraali säännös, joka määrittää avioliittomuuttajat itsenäisten toimijoiden sijasta riippuvaisiksi, kohdistuu tosiasiassa eritoten Suomessa selkeästi juuri venäläisiin naisiin, koska heistä huomattava osa on paitsi naisia samalla avioliittomuuttajia (ks. Lotherington & Fjørtoft 2006).

Harmaita alueita, riippuvuuksia ja epävarmuuksia luodaan siis myös ajan kuluessa. Tähän viittaa hyvin kärkevästi muuttajien käyttämä ilmaisu ”lusiminen”, jonka naiset

ovat lainanneet vankila-asukeilta (Fin/Nor-g; Fin/Swe-g). Se tarkoittaa tässä selviytymisstrategiaa, jossa väkivaltaa siedetään niin kauan, että muuttajan on mahdollista saada omakohtainen oleskelulupa.

Moni on parisuhteeseensa tyytyväinen ja jopa avoimen onnellinen yksityisessä ja intiimissä elämässään (Hägg 2006). Moni on tietysti myös odotuksissaan pettynyt, mutta vain muutama viittasi suoraan tai välillisesti väkivaltaan uudessa parisuhteessa. Paria poikkeusta lukuun ottamatta kaikki Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa yksittäisesti haastatellut naiset kuitenkin mainitsivat tapauksista, jotka saattoi tunnistaa sukupuolistuneeksi väkivallaksi lähisuhteessa (Saarinen 2004; Fin-r3; Fin-r4; Fin-r5; Fin-r6; Fin-r7; Nor-r1; Nor-r3; Nor-r4; Nor-r5; Nor-r7; Swe-r1; Swe-r2; Swe-r3; Swe-r5; Swe-r6). Se tuli myös esiin kaikissa ryhmäkeskusteluissa ja useimmissa asiantuntijahaastatteluissa etenkin Ruotsissa ja Norjassa (Fin-g1; Fin-g2; Fin/Nor-g; Fin/Swe-g; Nor-g1; Nor-g2; Swe-g1; Swe-g2; Fin-re1; Nor-re1; Swe-re1). Kertomuksista on mahdollista hahmottaa jatkumo, jossa siirrytään epäsuorasta suoraan väkivaltaan ja samalla usein psyykkisestä ja sosiaalisesta seksuaaliseen ja fyysiseen väkivaltaan. Kyse voi olla sekä rahankäytön että liikkumisen ja sosiaalisen kanssakäymisen rajoittamisesta, joka saattaa koskea erityisesti yhteyksiä toisiin venäläisnaisiin (Fin-r4; Fin-r6; Fin-r7; Fin-r8; Fin-g1; Fin/Swe-g; Nor-g1; Nor-g2; Swe-g1; Swe-g2). Väkivalta voi muuttua myös hengenvaaralliseksi. Näissä tilanteissa oman ja usein myös lasten käyttäytymisen sääntely on ensimmäinen toimi. Seuraavassa vaiheessa tukea ja neuvoja pyydetään mieluiten venäläisiltä ystäviltä ja tuttavilta. Lopulta edessä voi olla tilapäisen suojan hakeminen, majoittuminen turvakotiin ja syytteen nostaminen, mikä taas voi viedä eroon ja muuttoon toiselle paikkakunnalle.

Ääritapauksissa seurauksena on vapaaehtoinen tai ei-vapaaehtoinen paluu kotimaahan ja luopuminen pohjoismaisen kumppanin kanssa hankitusta lapsesta. Tässä Venäjä, jossa ”äidin oikeus” on ehdottoman ensisijainen, on kerrankin esimerkki Pohjoismaille kuitenkin ilman että sitä erityisesti pohdittaisiin (Fin-g1; Fin-g2; Fin/Nor-g). Monet antavat tunnustusta kumppanilleen siitä, että nämä – toisin kuin miehet Venäjällä – osallistuvat lastenhoitoon jopa avioeron jälkeen (Fin/Nor-g; Swe-r1). Kukaan ei kuitenkaan liitä miestä ”suosivaa” huoltajuuspäätöstä tähän pohjoismaiseen kehykseen, vaan kaikki katsovat, että oikeuslaitos asettuu pohjoismaisten kumppanien puolelle.

”Yksityinen” väkivalta voi siis sekin johtaa murtumaan elämänviivassa ja elämänpiirin typistymiseen. Sukupuolistuneen väkivallan luonteesta ja yleisyydestä Venäjällä ei ole vastaavia tutkimuksia kuin Suomessa ja monissa muissa läntisen Euroopan maissa. Useilla haastattelemillamme naisilla oli kokemuksia ja tietoa väkivaltaisesta ja alkoholin hallitsemasta lähisuhteesta Venäjällä, mikä samalla muodosti yhden vertailuteeman muuton tavoitteista ja tuloksista. Barentsin kriisikeskuksia koskevan kehittämistyön yhteydessä on käynyt ilmeiseksi, että väkivaltaa pidetään ikään kuin

tavanomaisena osana arkielämää samalla kun ainakin sen vakavimmat muodot ovat huomattavasti yleisempiä kuin esimerkiksi Pohjoismaissa (RACCW 1993; Jäppinen 2005: 27–29). Tukijärjestelmien luominen on vasta alussa ja siksi poliisin kutsuminen paikalle on usein ainoa keino, josta naiset tietävät (Johnson 2001). Siihen turvaudutaan myös uudessa kotimaassa, ja yleensä kokemukset vetoamisesta poliisiin olivat joko neutraaleja tai hyvinkin myönteisiä (Fin-r2; Fin-r5; Fin-g2). Ilmeistä on, että eritoten Suomen pohjoisilla alueilla asuvat venäläisnaiset tuntuvat tietävän vain vähän täällä tarjolla olevista muista tukimuodoista ja -palveluista. Yksittäin haastatelluista naisista poikkeuksen muodosti vain se aluekeskuksessa asuva nainen, joka sattui tuntemaan kriisipuhelimessa toimivan vapaaehtoisen (Fin-r8).

Myös tässä kohdin oli kuitenkin keskinäistä erottautumista. Haastatteluissa arvostellaan viranomaisia yksityisyyden suojan murtamisesta, siis toimista joilla he pyrkivät tarkistamaan parisuhteiden aitouden estääkseen niin sanotut lume- eli pro forma -avioliitot. Toisaalta lumeavioliittojen olemassaolo tunnustetaan ja myös väkivaltaa lähestytään useissa erilaisissa kehyksissä. Joku haastateltava katsoo, että jotkut venäläisnaiset ovat tienneet väkivallan mahdollisuudesta jo ennen muuttoaan (Fin-r3). Lisäksi voidaan korostaa, että nainen on aina viime kädessä vastuussa ongelmista (Nor-r3), mikä tietysti palautuu mukautumiseen miesvaltaiseen järjestykseen. Väkivaltaa ilmeisen omakohtaisesti kokenut kuitenkin kertoo, että mies, johon hän rakastui, vain osoittautui ”pahimmaksi kaikista” (Nor-r5). Toisaalta monet muuttajanaiset myös vertaavat tilannettaan valtaväestöjen naisten asemaan ja katsovat, että nämä voivat tehdä aitoja valintoja. Samassa mielessä he painottavat taas kerran, että yksinhuoltajia tukeva valtio antaa myös muuttajille mahdollisuuden väkivaltaisen suhteen purkamiseen, jos omakohtainen oleskelulupa on olemassa. Eräässä ryhmäkeskustelussa yksi osanottajista sanoi itse asiassa odottavansa määräajan täyttymistä ja toinen, ilmeisen onnellisesti naimisissa oleva taas kertoi määräaikaa koskevasta leikinlaskusta, joka tuntui olevan tavanomaista muuttajanaisten kesken (Fin-r4; Fin-g2; Fin/Swe-g).

6.6. Prostituutio-stigma ja kulttuurisen tunnustuksen puuttuminen

Venäläiset maahanmuuttajanaiset kohtaavat myös ongelmia, jotka liittyvät naisten sosiaalisen ja taloudellisen aseman rapautumiseen post-sosialistisilla transitioalueilla. Sitä seurannut köyhyyden naisistuminen on yhteydessä prostituution kasvuun sekä Itä-Euroopassa että sieltä lähtöisin olevaan, muualla ilmenevään prostituutioon. Tästä juontuvan leimaamisen kohteina eivät ole vain avioliittomuuttajat vaan kaikki maahanmuuttajanaiset, vieläpä kaiken ikäiset naiset.

Monet kertovat saaneensa ja itse antaneensa neuvoja, joiden mukaan venäläisyys on syytä peittää ja jopa kieltää (Varjonen). Erityisen ristiriitainen tilanne on alueilla, joissa venäläisnaiset on toisaalta toivotettu tervetulleiksi. Pohjoiset rajakylät joutuivat 1990-luvulla organisoidun, usein Murmanskista tulevan liikkuvan prostituution toimintapisteiksi. Siksi muuttajan on syytä kertoa tulevansa ”Uralilta”, ei Murmanskista (Nor-g1). Samasta syystä myös tulopaikkakunta voi muodostua ongelmaksi. Norjalaiskylä, jonka väestö mobilisoitui prostituution vastaiseen kamppailuun, nousi jopa pohjoismaiseen julkisuuteen (Nor-n2; Stenvoll 2002). Sen ansiosta kaikkia ikä- ja ammattiryhmiä edustavat venäläisnaiset saattavat joutua vastaamaan kysymykseen, josko muutto on kulkenut kyseisen kylän leirintäalueen kautta (Nor-g1). Vastaavanlainen alue läntisessä Suomessa lähellä Ruotsin rajaa ei tullut haastatteluissa yhtä painokkaasti mainituksi, mutta jokivarren suomalais-ruotsalainen vuosittainen ”römppäviikko” ja siihen liitetyt ”huorabussit” muistettiin hyvin sekä ryhmäkeskusteluissa että yksittäisissä haastatteluissa (Fin/Swe-g; Swe-r6).

Jälleen kerran on kysymys harmaista alueista. Tällä kertaa ne on tuotettu sosiaalisten kategorioiden avulla niin, että kaikkia Venäjältä tulleita naisia voidaan epäillä prostituutiosta (vrt. Reuter & Kyntäjä 2006). Ilmiön voi käsitteellistää prostituutiovirtteiseksi häirinnäksi. Se toteutuu yhtä hyvin yksityisellä kuin julkisellakin alueella, välillisenä tai välittömänä. Luonteeltaan se on psykologista tai avoimen fyysistä ja seksuaalista sekä yksipuolista ja johtaa usein uhrin syyllistymiseen (vrt. Varsa 1993: 13). Naisten omin sanoin kyse on tuntemattomien katseista ja koskettelusta kadulla, ”huorittelusta” ja epäsuorista tai suorista ”likaisista” vaatimuksista eriluonteiseen seksuaaliseen kanssakäymiseen. Arkiseen kanssakäymiseen liittyvien tapahtumien ohella muuttajat korostavat tiedotusvälineiden osuutta venäläisnaisten leimaamisessa (Raittila 2004; Stenvoll 2002). Prostituutiohäirinnän läheismuotona voi pitää seksuaalista häirintää ja väärinkäyttöä työpaikoilla, joissa toimija on työnantaja tai työnjohtaja, työtoveri, asiakas tai potilas. Suomalainen nimi voi suojata hierojana toimivaa varttuneempaa paluumuuttajanaista, mutta moni nuori, koulutettu ja jo ammattikokemusta omaava nainen saattaa joutua jo työhaastattelussa tekemään selväksi, että kyse on vain työpaikasta sen uhalla, että työpaikka mitä todennäköisimmin jää saamatta. Vaikka käsite ei ollut tuttu, haastatteluissa ja keskusteluissa viitattiin usein ongelman laajuuteen Venäjän työelämässä. Se, että tällä puolen rajaa siihen saatettiin esimerkiksi ammattiyhdistyksen toimesta puuttua, herätti ilmeistä tyytyväisyyttä (Fin-g1; Fin/Swe-g; Fin/Nor-g).

Yhtä lukuun ottamatta kaikki 30-vuotiaat ja sitä nuoremmat olivat kokeneet prostituutioviritteistä häirintää. Häirintäkokemuksista todistivat kuitenkin myös yli viisi- ja kuusikymmentävuotiaat muuttajat (Nor-r7; Fin/Swe-g; Nor-re1). Kärkevimmät esimerkit tulivat Norjasta. Suomen itäisillä raja-alueilla korostettiin, että rajan läheisyys ”lieventää” ongelmia, koska paikalliset miehet saattavat vierailla venäläisessä lähikau-

pungissa, jonne oli luotu tiiviit yhteydet jo sen rakentamisvaiheessa (Fin-g1; Fin-r6). Yhtä kaikki naiset oppivat kaikissa Pohjoismaissa nopeasti, että ulkoasua ja pukeutumista koskevat säännöt ovat jopa pääkaupunkiseudulla toisenlaiset. Leimautumisen ja häirinnän pelko muutti myös vapaa-ajan harrastuksia niin, että tanssiravintolassa käyntiä tai kävelyä kadulla parin muun maahanmuuttajanaisen ryhmässä ei pidetty järkevänä. Lähes aina leimautumis- ja häirintäkeskusteluissa tuotiin esille venäläisten ja pohjoismaisten naisten erilaisuus. Venäläisille naisille huoliteltu ja ”naisellinen” ulkonäkö on osa naisidentiteettiä, mitä vasten pohjoismaiset naiset koettiin arkisiksi ja epänaisellisiksi (vrt. Reuter & Kyntäjä 2006).

Myös läheisten häirintä tuntuu yleiseltä. Puolisoille osoitetut kyselyt ”miltä camping-alueelta” kumppani on löytynyt tai ”paljonko hänestä on maksettu” vaikuttavat tavanomaisilta juuri Norjan ja Suomen sekä Ruotsin ja Suomen välisillä jokivarsilla (Fin/Swe-g; Fin-g2; Swe-r1; Swe-r6). Kohteiksi joutuvat kumppaneiden lisäksi Venäjältä tulleet kouluikäiset lapset ja ääritapauksessa jopa vierailulla oleva yli seitsemänkymmentävuotias äiti (Nor-re1).

Tältäkin osin muuttajanaisilla on erilaisia vastastrategioita. Joissakin tapauksissa kielteiseen mediajulkisuuteen on reagoitu oikaisuyrityksillä samalla kun myönteinen, prostituutiosta riippumaton julkisuus nähdään tärkeäksi. Yleensä muuttajat pyrkivät kuitenkin vain välttämään ongelmia samalla, kun he kehittelevät erilaisia, myös itselle suunnattuja tulkintoja tilanteesta. Norjaan asettunut nainen kohdistaa toteamuksensa ”olen venäläinen, en prostituoitu” valtaväestölle (Nor-r4). Toinen muuttaja taas käyttää poikkeusargumentaatiota viittaamalla venäläiseen sanontaan, jonka mukaan ”lusikallinen tervaa turmelee tynnyrin hunajaa” (Nor-r3). Joku voi viimein mennä pidemmälle ja korostaa Venäjältä tulleiden kansallisten ja etnisten ja uskonnollisten identiteettien eroja ja tätä kautta sitä, että hänen ei-venäläiseen ”eteläiseen” taustaansa liittyy tiukka seksuaalimoraali (Nor-r1). Suomessa paluumuuttajuus voi toimia suojamekanismina tekemällä muuttajan ei-venäläiseksi ja jopa nimeä myöten yhdeksi ”meistä” (Fin-r2; Fin-g1; Miettinen 2006).

Jotkut itse leimaamisen kohteiksi joutuneet maahanmuuttajanaiset tietävät venäläisnaisia, jotka ovat toimineet prostituoituina myös täällä asuessaan (Nor-r7). Vain yksi haastateltavistamme kertoo tervehtivänsä mahdollista venäläistä prostituoitua ja painottaa, ettei pidä tätä mitenkään ”likaisena” (Nor-r5). Kaikkiaan kyse on usein ehkä tilannekohtaisestakin itsen ja toisten kautta määräytymisestä (Castles & Davidson 2000: 62–63). Erottautuminen on tästä syystä myös jossain määrin ristiriitaista, koska venäläisnaisten omat käsitykset prostituutiosta vastaavat Venäjällä nyt esiintyvien käsitysten kirjoa ja niistä syntyvää jatkumoa (Khodyreva 2004). Moni hyväksyy prostituution viittaamalla ihmisluontoa ja maskuliinista seksuaalisuutta koskeviin käsityksiin tai neutraloi sen korostamalla terveysnäkökohtia tai invalidien tapaisia

erityisryhmiä. Jotkut mukautuvat markkinatalouteen ja vetoavat talousliberalistisiin kantoihin, joiden mukaan kyse on ”kysynnästä ja tarjonnasta”, valinnasta, työstä tai jopa ammatista (Fin-g1; Fin/Nor-g; Swe-r5). Enemmistö torjuu prostituution, osa viittaamalla valtaan, rahaan ja sukupuoleen, osa pitämällä sitä omia tyttäriään tai muita samanikäisiä ajatellen jopa ”iljettävänä” (Fin-g2). Samalla usea tästä ryhmästä katsoo, että prostituutioon ajaudutaan pakosta, ja joku saattaa jopa arvella tekevänsä itse saman valinnan, jos ”nälkää näkeville lapsille” ei muutoin saisi ruokaa (Fin-r2; Fin/Nor-g; Swe-r6). Sosiaalista oikeudenmukaisuutta tai pikemminkin sen puutetta korostettaessa prostituoituna toimiminen voi siten olla altruistista ja osa äitiyttä. Viime kädessä vastuussa oli Venäjän valtio, mitä vasten yksinhuoltajia tukevat pohjoismaiset valtiot näyttäytyvät taas esimerkillisinä. (Fin-r1; Nor-r4).

6.7. Haasteita muuttuville pohjoismaisille regiimeille

Demokratian ja kansalaisuuden tutkimuksessa kaikki kolme käsiteltyä ongelma-aluetta nostavat esiin kulttuuriset oikeudet sekä identiteetin ja ”kuulumisen” (Castles & Davidson 2000: 130–132). Yksilökeskeisten liberaalien teorioiden kritiikki, joka osoitti, että muodollisesti tasaveroiset yksilövapaudet ja poliittiset oikeudet eivät toteudu taloudellis-sosiaalisesti jakautuneessa yhteiskunnassa, johti aikoinaan luokkanäkökulman ja sosiaalisten oikeuksien painottamiseen. Myöhempi feministinen kritiikki painotti oikeuksien sukupuolista määräytyneisyyttä ja oli yhteydessä hyvinvointiregiimin kehittämiseen naisnäkökulmasta. Ajankohtaisin haaste nousee homogeenisiksi ajateltujen poliittisten yhteisöjen kulttuurisesta heterogenisoitumisesta, missä muuttajuudella on keskeinen osa (Siim 2006; Lotherington & Fjørtoft 2006).

Se pohjoismainen periaate, jonka mukaan taloudellinen itsenäisyys on perusta naisten autonomiselle identiteetille ja yhteisölliselle ja yhteiskunnalliselle toimintavapaudelle ja -kyvylle ei käytännössä koskenut suurta, ehkä jopa puolta osaa haastatelluista venäläisnaisista. Taloudellis-sosiaalinen näkökulma on Pohjoismaissa yleisesti tunnustettu, ja sitä myöten työllistyminen ja sen myötä kasvavat, ”ansaitut” sosiaaliset etuudet ovat keskeisiä kaikkien maiden muuttajuushallintoa koskevissa ohjelmissa (Brochmann & Hagelund 2005: 65–76). Voidaan kuitenkin puhua pseudoinkluusiosta, näennäisestä mukaan ottamisesta. Etenkin suomalaiset maahanmuuttoon erikoistuneiden instituutioiden toimijat korostavat, että esimerkiksi kotouttamislaki edellyttää yksilöllisten integroitumissuunnitelmien laatimista samaan aikaan kun tarvittavia lisäresursseja ei ole osoitettu. On ilmeistä, että avioliittomuuttajat jäävät helposti myös näiden toimien ulkopuolelle tai että heidän tilanteeseensa ei juuri paneuduta. Suomen hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma (2006) on tästä ajantasainen esimerkki. Se suosittaa työperusteisen muuton lisäämistä etenkin

lähialueilta, mutta ei edes viittaa tähän maassa jo olevaan, koulutettuun ja työmotivoituneeseen naisryhmään.

Pohjoismaisen mallin kannalta on kiinnostavaa, että venäläiset naismuuttajat kiinnittyivät tänne nimenomaan hyvinvointiregiimin kautta, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kehyksessä. Tämä kertoo siitä, että monien kulttuurien neuvostovaltiosta tulevat naiset ovat valmiita rakentamaan myös uudessa asuinmaassaan yhteisöä, joka kulttuurisen yhdenmukaisuuden sijasta nojaa yhteisiin arvoihin, niin sanottuun järjestelmäpatrioottisuuteen (Habermas 1995: 127; Brochmann 2002). Ansiotyön ja työyhteisöjen ulkopuolelle ja sitä myöten sosiaaliturvan tai pohjoismaisen kumppanin varaan jääminen – joka luonnehtii muuttajien asemaa erityisesti Suomessa – ei kuitenkaan ole vain taloudellis-sosiaalinen kysymys. Tilanne on ongelmallinen myös venäläisnaisten omien yhteiskunnallisten arvojen, identiteettien ja kansalaisuutta koskevien tulkintojen kehyksessä.

Varsin vähän muuttajuusregiimejä koskevissa keskusteluissa on pohdittu sitä, miten sukupuolistunut väkivalta rajoittaa naisten itsemääräämistä ja elämänpiiriä ja murentaa heidän tosiasiallisia oikeuksiaan omien yhteisöjensä jäseninä ja kansalaisina. Kehollinen integriteetti, joka miesnäkökulmasta oli kuulunut jo ensimmäisiin ja perustaviin kansalaisoikeuksiin, saatiin Pohjoismaissa politiikan työlistoille varsinaisesti vasta 1990-luvulla, jolloin YK määritti sukupuolistuneen väkivallan ihmisoikeusrikkomukseksi ja velvoitti jäsenvaltionsa aktiivisiin suojelutoimiin (Saarinen 2004, 2006b). Väkivaltakysymys liittyy kuitenkin kiinteästi myös muuttajanaisten omaan toimijuuteen, koska uhrin syyllistyminen johtaa usein vetäytymiseen ja lamautumiseen etenkin seksuaalisuuteen ja lähisuhdeväkivaltaan liittyvissä kysymyksissä. Merkityksellistä on, että kriittisimmät arviot kuuluivat yksittäishaastattelujen sijasta keskusteluryhmistä ja asiantuntijoilta, joiden joukossa oli kriisikeskusten ja terveydenhuollon työntekijöitä.

Sekä Ruotsissa että Norjassa lainsäädäntöä ja sen tulkintaa sekä oikeus- ja hyvinvointiinstituutioiden käytäntöjä on pyritty kehittämään niin, että parisuhteen purkauduttuakin oleskelulupa voidaan jättää voimaan, mikäli väkivaltaa on todistettavasti tapahtunut. Ruotsissa tilanne on avioliittomuuttajien kannalta parhain sikäli, että ulkomaalaislakiin on haastattelujemme jälkeen lisätty säännös, joka takaa oleskeluluvan jatkumisen väkivaltatapauksissa (Utlänningslag 2005/716). Näin tulkintamahdollisuus, johon viranomaiset ja kansalaistoimijat viittasivat, on saanut lainvoiman. Myös Norjassa monet viranomaiset kyseenalaistivat ”kolmen vuoden säännön”, jota on esimerkiksi pohjoisissa kriisikeskuksissa arvosteltu kautta 2000-luvun (Eriksson 2003). Silti ”lusimisesta” puhuvat nimenomaan Ruotsissa ja Norjassa asuvat naiset. Tämä osoittaa, miten vaikeaa muuttajanaisten on luottaa valtioon tässä nimenomaisessa kysymyksessä.

Suomi erottautuu joukosta sekä muodollisesti että käytäntöjensä näkökulmasta. Huolimatta vuosina 1998–2002 toteutetusta valtakunnallisesta väkivallan vastustamiseen liittyvästä kehittämisohjelmasta, joka kohdistui nimenomaan julkiseen sektoriin, työvoima-, sosiaali- ja maahanmuuttotoimistojen edustajat tuntuivat uskovan, että ”vahvat” venäläisnaiset osaavat itse hakea apua (Fin-f1-2; Fin-f4; vrt. kuitenkin Fin-ie1). Ilmeistä on myös, että kansalaisyhteiskunnan instituutioiden toiminta on sekin tuloksekkaampaa Ruotsissa ja Norjassa. Pieniin yksiköihin hajautettu ja laajalle levittäytyvä autonominen kriisikeskusmalli tuo avun lähemmäs näillä laajoilla perifeerisillä alueilla kuin suuriin yksiköihin keskitetty suomalaismalli, joka tarjoaa koko pohjoiselle Suomelle vain kaksi turvakotia. Tämän myös viranomaiset saattoivat todeta, kun haastattelija toi ongelman esiin (Fin-f1; Fin-f2).

Erityistä huomiota olisi siis Pohjoismaissa ja eritoten Suomessa kiinnitettävä avioliittomuuttajiin ja siihen vaiheeseen, jossa he ovat riippuvaisia kumppaneistaan. Nykytilanteessa rangaistaan rikoksen tekijän sijasta uhria siitä huolimatta, että kyseinen väkivalta on jo 1990-luvulla muuttunut yleisen syytteen alaiseksi rikokseksi, mikä edellyttää valtiolta aktiivisuutta. Passiivinen käytäntö on ristiriidassa oikeusvaltioperiaatteen kanssa myös siksi, että YK:n mukaan valtioiden on suojeltava ihmisoikeusrikkomuksilta jopa laittomia maahanmuuttajia. Selvää on, että EU:n tiukentuva muuttajuuskontrolli on tältä osin johtanut kyseenalaiseen kehitykseen nimenomaan Suomessa (ks. Petersen ym. 2004: 42–44).

Venäläisten maahanmuuttajanaisten leimaaminen prostituoiduiksi kansallis-etniseen taustaan viittaamalla on kaikkea muuta kuin marginaalinen ongelma. Kehollista ja seksuaalista integriteettiä koskevat loukkaukset ja häirintä ovat yhteydessä marginalisoitumiseen työmarkkinoilla ja sitä myöten sosiaaliturvaa koskevien oikeuksien heikentymiseen (Sverdljuk 2006; Saarinen & Sverdljuk 2006; ks. Fraser 1977). On aiheellista puhua jopa kulttuurisen leimaamisen, työmarkkinoiden ja sosiaaliturvan järjestelmien kietoutumisesta yhteen niin, että tuloksena on eräänlainen kolmoisrangaistus. Lisäksi on syytä korostaa, että kulttuurisen tunnustuksen puute tekee Pohjoismaihin juurtumisen vaikeaksi ja samalla ”riistää” myös venäläisen identiteetin niin, että monet pitävät etäisyyttä omaan kulttuuriseen yhteisöönsä tai joutuvat tekemään niin tilanteissa, joissa he ovat samanaikaisesti läheisväkivallan kohteina. Tässä kohdin vaikuttaa siltä, että Venäjältä tulevien naisten asema olisi vaikein Norjassa.

Silti on huomion arvoista, että Suomessa ainoa valtaväestön edustaja, joka asiaa omaaloitteisesti pohti, oli ystävyysseuran aktivisti, eräänlainen rinnalla kulkija (Fin-f4). Kysyttäessä moni viranomaistoimija koki minkäänlaisen prostituutiokysymyksen puheeksi ottamisen lähes mahdottomaksi, koska pelkäsi sen leimaavan asiakastaan (Fin-f1-2; Fin-4). Välttely voi kuitenkin johtaa myös siihen, että viranomaisille ei synny kokonaiskuvaa muuttajan asemasta ja ongelmista, ja että edes välttämätön

kansalaistieto ei välity. Esimerkiksi pari Ruotsissa jo pitkään asunutta venäläisnaista ei tiennyt, että seksin ostaminen on kriminalisoitu (SWE-r4; Swe-r5), vaikka uudistus oli säätämisvaiheessaan harvinaisen paljon esillä.

Yleistäviin kulttuurisiin jakoihin ja hierarkioihin liittyvän halventamisen ja diskriminaation kielto löytyy sekin ihmisoikeussopimuksista. Muuttajuusregiimejä muotoilevat 2000-luvun ohjelmat kiinnittävät kaikissa kolmessa maassa paljon huomiota rasismin ja syrjinnän kieltoon, mitä on tehostettu myös syrjinnän vastaisen lainsäädännön kehittämisellä sekä kansallisilla että EU-tasoilla (Brochmann & Hagelund 2005: 38–39; Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma 2006). On syytä korostaa, että naisiin kohdistuva kulttuuris-seksuaalinen leimaaminen ja suoranainen häirintä ovat olennainen osa tätä problematiikkaa ja osoittavat osaltaan muuttajuusregiimin sukupuolistuneisuuden.

6.8. Stigmatisoitunut identiteetti ja kansalaisuus

Näitä harmaita alueita, riippuvuuksia ja epävarmuuksia hahmotettaessa olisi aiheellista puhua erityisestä kansallis-etnis-sukupuolisesti stigmatisoituneesta identiteetistä, joka rakentuu sekä toisten antamien että itse tuotettujen määritysten yhteistuloksena. Stigmatisoituneen identiteetin tuottamisen prosessia luonnehtii ensinnäkin se, että yhteisöjen jäsenille kuuluvien velvollisuuksien täyttäminen on vaikeaa muodollisia ja tosiasiallisia oikeuksia koskevan syrjinnän ja toissijaistamisen vuoksi. Toiseksi sille on olennaista, että leimaamiseen, häirintään ja väkivaltaan vastataan ottamalla tilanteesta omakohtaista vastuuta ja syyllisyyttä. Puhe itäisen Euroopan naismuuttajista seksualisoituina toisina (GRINE 2004: 45–50; Reuter & Kyntäjä 2006) kertoo tilanteesta myös ”naisystävällisessä” Pohjolassa. Haavoittuvin ryhmä tuntuu koostuvan avioliittomuuttajista, joiden ongelmat ovat vaikeimmillaan saapumisen ja itsenäisen oleskeluluvan saamisen välisellä jaksolla, jolloin he eivät kuulu vielä edes ”puolikansalaisiin” vaan luokittuvat monella tapaa oikeudettomiksi ”marginaaleiksi” (Castles & Davidson 2000: 94–97).

Yhtäältä kysymys on poliittisten yhteisöjen velvollisuuksista edistää aktiivisesti kansalaisia ja asukkaita koskevien oikeuksien toteutumista sekä muodollisesti että substantiaalisesti. Toisaalta kysymys on muuttajien itsearvostuksesta, identiteetistä ja toimijuudesta, siitä että on sekä muodollisesti oikeutettu että tosiasiallisesti – ja myös kulttuurisesti – kelvollinen osallistumaan poliittiseen elämään (Fraser 1997). Lister 1997: 38–39, 49–51; Saarinen 2006; Sverdljuk 2006). Stigmatisoitunut identiteetti rajoittaa sekä ryhmäkohtaisten kollektiivisten identiteettien, yhteisöjen ja toiminnan rakentamista että myönteisen, osallisen suhteen kehittämistä valtaväestöön ja sen yhteisöihin ja instituutioihin.

Toisaalta katse kääntyy valtaväestöön. Jos muuttajat esittäytyvät valtaväestölle vain stereotypioina, vähäteltyinä ja homogenisoituina ”toisina”, ei arvoja, tavoitteita ja käytäntöjä koskevaa transversaalia, vuorovaikutteista dialogia ja politiikkaa (Yuval-Davis 1997: 125–132) ole mahdollista rakentaa. Sekä taloudellis-sosiaalinen turva että kulttuurinen hyväksyntä ovat edellytyksiä erilaisten uusien vähemmistöjen aktiiviselle kansalaisuudelle – poliittiselle osallisuudelle, jolle on luotava väyliä myös silloin, kun täydet, vasta valtiokansalaisuuden myötä avautuvat poliittiset oikeudet puuttuvat. Tämä kansalaisuuden ydinajatukseen liittyvä problematiikka on vasta tulossa politiikan työlistoille. Normatiivisesti nähtynä: säilyttääkseen legitimiteettinsä poliittisen yhteisön on taattava kaikkien kansalais- ja asukasryhmien osallistumisoikeudet niin muodollisesti kuin tosiasiallisestikin. Samalla poliittinen yhteisö hyötyy muutoinkin, sillä näin muuttajista tulee rasitteiden sijasta resursseja.

Haastattelut

Norja

Yksittäin haastatellut venäläismuuttajat: Nor-r1: Finnmark 26.8.2004; Nor-r2: Finnmark 26.8.2004; Nor-r3: Finnmark 27.8.2004; Nor-r4: Tromssa 13.12.2004; Nor-r5: Tromssa 13.12.2004; Nor-r6: Tromssa 15.12.2004; Nor-r7: Tromssa 15.12.2004

Ryhmäkeskustelut: Nor-g1: Oslo 20.4.2004; Nor-g2: Tromssa 14.8.2004

Asiantuntijat: Nor-re1: Finnmark 25.8.2004; Nor-re2: Finnmark 25.8.2004; Nor-re 3: Finnmark 25.8.2004; Nor-re4: Tromssa 14.12.2004

Valtaväestön edustajat: Nor-n1: Finnmark 27.8.2004; Nor-n2: Finnmark 28.10.2004; Nor-n3: Tromssa 13.12.2004; Nor-n4: Tromssa 14.12.2004; Nor-n5: Tromssa 15.12.2004

Ruotsi

Yksittäin haastatellut venäläismuuttajat: Swe-r1: Västerbotten 10.6.2004; Swe-r2: Västerbotten 16.6.2004; Swe-r3: Västerbotten 24.6.2004; Swe-r4: Norrbotten 26.8.2004; Swe-r5: Västerbotten 26.8.2004; Swe-r6: Västerbotten 28.8.2004

Ryhmäkeskustelut: Swe-g1: Västerbotten 17.6.2004; Swe-g2: Tukholma 15.12.2004

Asiantuntijat: Swe-re1: Västerbotten 11.8.2004

Valtaväestön edustajat: Swe-s1: Norrbotten 26.8.2004; Swe-s2: Norrbotten 27.8. 2004; Swe-s3: Norrbotten 27.8.2004; Swe-s4: Västerbotten 30.8.2004; Swe-s5: Västerbotten 3.11.2004; Swe-s6: Västerbotten 9.11.2004; Swe-s7: Västerbotten 29.11.2004; Swe-s8: Västerbotten 3.3.2005

Suomi

Yksittäin haastatellut venäläismuuttajat: Fin-r1: Lappi 16.6.2004; Fin-r2: Lappi 16.6.2004; Fin-r3: Lappi 17.6.2004; Fin-r4: Lappi 17.6.2004; Fin-r5: Oulu 21.6.2004; Fin-r6: Oulu 22.6.2004; Fin-r7: Oulu 23.6.2004; Fin-r8: Lappi 21.9.2004

Ryhmäkeskustelut: Fin-g1: Oulu 21.6.2004; Fin-g2: Helsinki 10.11.2004

Kaksikansalliset ryhmäkeskustelut: Fin/Nor-g: Lappi /Finnmark 28.8.2004; Fin/Swe-g: Lappi /Norrbotten 31.8.2004

Asiantuntijat: Fin-re1: Helsinki 10.9.2004; Fin-ie1: Helsinki 10.9.2004 (muu maahanmuuttaja)

Valtaväestön edustajat: Fin-f1: Lappi 17.6.2004; Fin-f2: Lappi 17.6.2004; Fin-f3: Lappi 17.6.2004; Fin-f4: Oulu 22.6.2004; Fin-f5: Oulu 23.6.2004; Fin-f6: Oulu 23.6.2004; Fin-f7: Helsinki 10.9.2004; Fin-f8: Helsinki 12.11.2004

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti (1993) *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.

Berglund, Anna-Karin & Johansson, Susanne (2006) Vad sker med kvinnor och män i den nordiska periferin? *NIKKmagasin* 1/2006, 12–14.

Bergqvist, Christina ym. (toim.) (1999) *Likestilte demokratier? Kjønn og politikk i Norden*. Nordisk Ministerråd. Oslo: Universitetsforlaget.

Brochmann, Grete (2002) Velferdsstat, integrasjon og majoritetens legitimitet. Grete Brochmann, Tordis Borchgrevik & Jon Rogstad (toim.): *Sand i maskinerit: Makt og demokrati i det flerkulturelle Norge*. Oslo: Gyldendal, 27–55.

Brochmann, Grete & Hagelund, Anniken (2005) *Innvandringes velferdspolitiske konsekvenser. Nordisk kunskapsstatus*. TemaNord 2005: 506. Kööpenhamina: Nordisk Ministerråd.

Castles, Stephen & Davidson, Alastair (2000) *Citizenship and Migration: Globalisation and the Politics of Belonging*. New York: Palgrave.

Davies, Karen & Esseveld, Johanna (1989) *Kvalitativ kvinnoforskning*. Stockholm: Arbetslivscentrum.

Denscombe, Martyn (2003) *The Good Research Guide for Small-scale Social Research Projects*. Maidenhead, Philadelphia: Open University Press.

ECRE=European Council on Refugees and Exiles (2006) Norway. <http://www.ecre.org/conditions/2000/norway.shtml> [Luettu 21.12.2006]

Eduards, Maud (1997) The Women’s Shelter Movement. Gunnel Gustafsson (toim.) *Toward a New Democratic Order: Women’s Organizing in Sweden in the 1990s*. Publica. Tukholma: Nordstedts Tryckeri, 120–168.

Eriksson, Annika (2003) A Report of the Nora Centre in Kirkenes (Norway). Aino Saarinen, Olga Liapounova & Irina Drachova (toim.): *NCRB – A Network for Crisis Centres in the Russian Barents Region (and in the Barents region as a whole). Report of the Nordic-NW Russian Development Project, 1999-2002*. Gender Research: Methodology and Practice, Volume 5, Centre for Women’s Studies and Gender Research. Arkhangelsk: Pomor State University, 150–153.

Esping-Andersen, Gösta (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

Forsander Annika (2003) Maahanmuuttajat sukupuolitetuilla työmarkkinoilla – mistä löytyy naisen paikka? *Työpoliittinen Aikakauskirja* 1/2003, 64–73.

Fougner, Brit & Larsen-Asp, Mona (1994) *The Nordic Countries – A Paradise for Women?* Copenhagen; The Nordic Council of Ministers & the Nordic Council.

Fraser, Nancy (1997) From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a ´Postsocialist´ Age. Nancy Fraser *Justice Interruptus: Critical Reflections on the ’Postsocialist Condition’*. Lontoo: Routledge, 11–39.

GRINE (2004) Gender Relationships in Europe at the Turn of the Millennium: Women as Subjects in Migration and Marriage. Final Report to European Commission.

Habermas, Jürgen (1995) *Diskurs, rätt och demokrati: Politisk-filosofiska tekster i urval av Erik Oddvar Eriksen & Anders Molander*. Göteborg: Daidalos.

Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma (2006) Julkaistu 19.10.2006. <http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut> [Luettu 1.12.2006]

Harinen, Päivi (toim.) (2003) *Kamppailuja jäsenyyksistä: Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Hernes, Helga-Maria (1987) *Welfare State and Women Power: Essays in State Feminism*. Oslo: Norwegian University Press.

Human Development Report 1995 (1995) United Nations Development Programme (UNDP). New York – Oxford: Oxford University Press.

Human Development Report 1999 (1999) United Nations Development Programme (UNDP). New York – Oxford: Oxford University Press.

Human Development Report 1997: Russian Federation (1997). New York: United Nations Development Programme (UNDP), Human Rights Publishers.

Hägg, Kerstin (2006) Everyday Life as Problematic: Russian Immigrant Women in the Three Nordic Countries. ESF SCSS Exploratory Workshop: Eastern European Women as Immigrants in Western European Transregions. Gender Perspectives on Everyday Life,

Citizenship and Social Justice. Aleksanteri Institute, Helsinki University, Finland, 31 May – 3 June 2006.

Johnson, Janet (2001) Privatizing Pain: The Problem of Woman Battery in Russia. *NWSA Journal* 9(3), 153–168.

Jäppinen, Maija (2005) *Perhekeskeisyyden ja feminismin ristipaineissa: Kuva parisuhdeväkivallasta udmurtialaisessa naisten kriisikeskuksissa.* Sosiaalityön pro gradu-tutkielma. Valtiotieteellinen tiedekunta, Yhteiskuntapolitiikan laitos. Helsingin yliopisto.

Khodyreva, Natalia (2004) The Problem of Trafficking in Women at the Transnational and National Levels with the Example of Russia and NIS. Hilda Rømer Christansen, Beatrice Halsaa & Aino Saarinen (toim.) *Crossing Borders: Re-mapping Women's Movements at the Turn of the 21st Century*. Odense: University Press of Southern Denmark, 239–254.

Knocke, Wuokko (1986) *Invandrade kvinnor i lönearbete och fack*. Stockholm: Arbetslivscentrum.

Kovalenko, Larissa (1996) Socio-Economic Conditions of Women's Lives on the Kola Peninsula: Present Situation and Future Challenges. Aino Saarinen & Arja Huttunen (toim.) *Proceedings of the First FB Research Conference. August 17 – 21, 1995*. Femina Borealis 3. Northern Gender Studies 3. Universities of Lapland and Oulu, 53–58.

Ledeneva, Alena V. (1998) *Russia's Economy of Favours: Blat, Networking and Informal Exchange*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lister, Ruth (1997) *Citizenship: Feminist Perspectives*. Lontoo: Macmillan Press.

Lotherington, Ann-Therese & Fjørtoft, Kjersti (2006) Russiske innvandrerkvinner i ekteskapets lenker. *NIKKmagasin* 1/2006: 30–31.

Lutz, Helma (2006) Dis/appearing Borders? Gender, Migration and Identity Re/construction in the New Europe. ESF SCSS Exploratory Workshop.

Miettinen, Helena (2006) Peilistä näkyy muuttunut kuva. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 144–167.

Petersen, Hanne; Kronborg, Annette & Condradsen, Inger (2004) Transformation of Legal Subjectivity in Europe. Grine: Gender Relationships in Europe at the Turn of the Millennium: Women as Subjects in Migration and Marriage. Final Report to European Commission, 2004: 42–44.

RACCW=Russian Association of Crisis Centres for Women (1993) *Violence against Women in Russia. Research, Education and Advocacy Project. A Report of the Non-Governmental Meeting*. United Nations World Conference on Women, Beijing, China. Moscow.

Raittila, Pentti (2004) *Venäläiset ja virolaiset suomalaisten Toisina: Tapaustutkimuksia ja analyysimenetelmien kehittelyä*. Tampere: Tampere University Press.

Remennick, Larissa I. (1999) 'Women with a Russian Accent' in Israel. *The European Journal of Women's Studies* 6(2), 441–461.

Reuter, Anni & Kyntäjä, Eve (2006) Kansainvälinen avioliitto ja stigma. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 104–125.

Rotkirch, Anna (2000) *The Man Question, Loves and Lives in the Late 20th Century Russia*. Helsinki: University of Helsinki, Deparment of Social Policy.

Saarinen, Aino (1996) *Omstrukturering av de politiska institutionerna är en utmaning för kvinnor i Norden. Preliminärä planer för NIKK:s forskninggsprogram.* Frø og frukter. Nordisk kvinne- og kjønnsforskning I dag. NIKK, Oslo University, 21–23 November 1996.

Saarinen, Aino (2004) Exercises in Transversalism: Reflections on a Nordic and NW Russian Network for Crisis Centres in Barents. Hilda Rømer Christansen, Beatrice Halsaa & Aino Saarinen (toim.) *Crossing Borders: Re-mapping Women's Movements at the Turn of the 21st Century*. Odense: University Press of Southern Denmark, 289–308.

Saarinen, Aino (2006a) Reflections on Interviewing Russian Women Immigrants: Challenges in the Nordic Countries. *Studia Slavica Finlandesia* 2006, 276–307.

Saarinen, Aino (2006b) Citizenship, Gender, Transition – Reflections on the Developments in Barents. ESF SCSS Workshop 2006.

Saarinen, Aino; Liapounova, Olga & Drachova, Irina (2003) The NCRB Project. Aino Saarinen; Olga Liapounova & Irina Drachova (toim.) *NCRB – A Network for Crisis Centres for Women in the Russian Barents Region (and in the Barents Region as a whole). Report of the Nordic-NW Russian Development Project, 1999-2002*. Gender Research: Methodology and Practice, Vol. 5. Centre for Women's Studies and Gender Research, Arkhangelsk: Pomor Ste University, 5–60.

Saarinen, Aino & Sverdljuk, Jana (2006) Russian Women in Grey Zones of Nordic Welfare. *NIKKmagasin* 3/2006, 21–23.

Siim, Birte (2006) Den multikulturelle udfordring for velfærdsstaten. *NIKKmagasin* 1/2006: 25–27.

Statistiska centralbyrån (2002) *Sveriges officiella statistik 2001. Folkmängder och dess förändringar i kommuner m.m. Inrikes och utrikes flyttningar*.

Statistisk Sentralbyrå (2002) *Norway. Population 02.01.10. Foreign citizens*.

Stokke, Olav Schram & Tunander, Ola (toim.) (1994) *The Barents Region: Cooperation in Arctic Europe*. Lontoo: Sage.

Stenvoll, Dag (2002) From Russia with Love? Newspaper Coverage of Cross-border Prostitution in Northern Norway, 1999–2001. *The European Journal of Women's Studies* 9(2), 143–162.

Sverdljuk, Jana (2006) Russian Women as Immigrants in the Nordic Countries: Challenging the Ability to Formulate a Just Moral Judgement. ESF SCSS Exploratory Workshop.

Tartovskaja, Irina (2000) The Changing Presentations of Gender Roles in the Soviet and Post-Soviet Press. Sarah Ashwin (toim.) *Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*. Lontoo: Routledge, 118–136.

Tilastokeskus (2001) Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus. *Väestö* 2001: 8.

Ulkomaalaislaki 2004/301 (Suomi)

Utlänningslag 2005/716 (Ruotsi).

Utlendningsloven 1988/64 (Norja).

Varsa, Hannele (1996) *Sukupuolinen häirintä ja ahdistelu työelämässä: Näkymättömälle nimi*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja. Sarja A1. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Women in Transition (1999) The MONEE Project, CEE/CIS/Baltics. Regional Monitoring Report No. 6. United Nations Children's Fund (UNICEF). Firenze, Italia: International Child Development Centre.

Yuval-Davis, Nira (1997) *Gender and Nation*. Lontoo: Sage.

Zdravomyslova, Elena (1996) Problems of Becoming a Housewife. Anna Rotkirch & Elina Haavio-Mannila (toim.) *Women's Voices in Russia Today*. Dartmouth: Aldershot, 33–48.

Åhlvik Söderlund, Kerstin (2004) *It Takes Two to Tango: Om äktenskapsmigration från öst till väst*. Sociologi C/D 2004. Sociologiska institutionen. Göteborgs universitet.

Ålund, Aleksandra (1991) *'Lilla Juga': Etnicitet, familj och kvinnliga nätverk*. Tukholma: Carlssons.

”Enemmän on ollut valoisia puolia”

Maahanmuutto osana elämäntarinaa

7

Sirkku Varjonen

Millainen on maahanmuuttajan elämä hänen itsensä kertomana? Kuinka maahanmuuttajuus rakentuu osana laajempaa elämäntarinaa? Maahanmuuttajan menneisyys ennen Suomeen tuloa vaikuttaa ja on voimakkaasti läsnä myös nykyhetkessä (Huttunen 2002; Zechner 2006). Tarkastelen tässä artikkelissa tapausanalyysinä yhden maahanmuuttajanaisen elämää Suomessa, hänen kahden elämäntarinansa kontekstissa. Nämä elämäntarinat yhdessä kattavat koko hänen tähänastisen elämänsä.

Aineistonani on 1990-luvun alkupuolella paluumuuttajana Venäjältä Suomeen tulleen keski-ikäisen ”Renatan”[1] kaksi kirjallista elämäntarinaa, jotka ovat osa laajempaa väitöstutkimusaineistoani. Ensimmäinen tarina on kirjoitettu vuonna 1997 järjestettyä *Maahanmuuttajan elämäntarina* -kirjoituskilpailua varten, jonka sato on arkistoitu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistoon. Jatkotarina on minun keräämäni ja se on kirjoitettu vuonna 2005. Kirjoitusohjeet olivat kummallakin kerralla varsin väljät. Osallistujia pyydettiin kertomaan elämästään omin sanoin, vapaalla tyylillä, niistä asioista jotka heidän mielestään olivat tärkeitä. Ensimmäisen tarinan kirjoitusohjeissa pyydettiin kertomaan ajasta ennen Suomeen tuloa ja elämästä Suomessa. Toisen tarinan ohjeissa pyysin kertojia kertomaan elämästään Suomessa vuodesta 1997 eteenpäin ja myös aikaisemmista vaiheista, jos he näin halusivat.

---

1 Renata on kirjoittajan valitsema pseudonyymi. Saman kertojan ensimmäistä tarinaa väitöskirjassaan analysoinut Huttunen (2002, 245) on käyttänyt kertojasta pseudonyymiä Svetlana. Olen myös muuttanut ja häivyttänyt muutamia muita tarinassa esiintyneitä erisnimiä tai muita tunnistettavuuden kannalta keskeisiä yksityiskohtia.

Näkökulmani kytkeytyy *narratiiviseen lähestymistapaan*; sosiaalitieteelliseen laadullisen tutkimuksen suuntaukseen, jonka piirissä tarina nähdään keskeisenä ajattelun ja elämän jäsentämisen muotona (Hänninen 1999: 15–18). Hannen (2001: 634) mukaan ”narratiivi näyttäisi olevan yksi kaikkein keskeisimmistä mekanismeistamme, jolla järjestämme kokemusten virtaa ja annamme sille mielen” (suomennos: S.V.). Huttunen (2002: 35) toteaa narratiivisista tai kerronnallisista ominaisuuksista kiinnostuneen tutkimuksen nivoutuvan siihen perustavanlaatuiseen konstruktionistiseen ajatukseen, ettei kieli yksinomaan kuvaa maailmaa tai sosiaalista todellisuutta, vaan myös tuottaa niitä. Analyysissäni tulevat esille tämän ajatuksen kaksi eri puolta: Välillä tarkastelussani korostuu ajatus kielestä ja tarinankertomisesta todellisuuden tuottajina, toisinaan taas esitän maahanmuuttoon liittyviä kysymyksiä ja tulkintoja myös realistisemman lukutavan hengessä, jolloin lähestyn tekstiaineistoani pitkälti (yhden maahanmuuttajan) todellisuuden kuvaajana.

Analysoidessani Renatan kahta tarinaa olen kiinnittänyt huomiota tarinoissa esiin tuleviin teemoihin, kertojan käyttämiin jäsennyksiin, toistuviin ilmaisuihin sekä kertomuksen dynamiikkaan: sen toimijoihin ja kertojan positioon tarinoissa. Toisaalta olen hakenut analyysiini kiinnekohtia ja tulkinnan apuvälineitä myös maahanmuuttotutkimuksesta (esim. Liebkind ym. 2004; Kyntäjä 2005). Diskurssianalyysistä vaikutteita saanut sisällönanalyysini asettuu siten aineisto- ja teorialähtöisen analyysin välimaastoon (Tuomi & Sarajärvi 2003: 116).

Tarkastelen seuraavaksi, minkälaista ymmärrystä Renatan elämästä ja erityisesti maahanmuuttoprosessista on mahdollista rakentaa Renatan tarinoiden pohjalta. Sisällöllisesti pohdintani painottuu kummassakin tarinassa keskeisiksi muodostuviin perheen, työn ja sosiaalisten suhteiden teemoihin, joiden varassa Renata pitkälti jäsentää elämäänsä. Tarkastelen ensin kumpaakin tarinaa erikseen ja lopuksi tarinoiden jatkumoa kokonaisuutena.

7.1. Ensimmäinen tarina (1997)

Renatan ensimmäinen, vuonna 1997 kirjoitettu tarina on venäjästä suomeksi käännettynä seitsemän sivun mittainen. Sen alkupuolella hän kirjoittaa: ”Ennen kouluun menoa oli valoisa lapsuus, kotona, äidin kanssa”. Sitten Renata kertoo kouluajoistaan ja osallistumisestaan kommunististen lapsi- ja nuorisojärjestöjen toimintaan silloisessa Neuvostoliitossa:

– *Monen vuoden kuluttua selvisi, ettei se ideologia ollutkaan oikea, vaan lievästi sanottuna väärä. Se ideologia oli kuitenkin olemassa. Me uskoimme siihen,*

saimme siitä voimaa ja meillä oli hauskaa. […] Me olimme ystäviä sanan kaikkein syvimmässä merkityksessä, autoimme toisiamme ja uhrauduimme toistemme puolesta.

Opiskelustaan lääkäriksi Renata kertoo värikkäästi: ”Elämä kuohui, kuin teräs masuunissa. Tuskin elävänä raahauduin kotiin. Voimat riittivät vain puuskahdukseen: ’Pese minulle takki huomiseksi, äiti.’ (Lääketieteen opiskelijat kävivät luennoilla valkoisissa takeissa.) Niinpä niin, hän oli vierelläni, aina lempeä, ymmärtävä ja auttavainen äitini.” Tässä kohtaa tarinaa äiti varsinaisesti esitellään lukijalle ensimmäistä kertaa, lämpimänä ja läsnä olevana tukijana. Samanlaisena hahmona äiti näyttäytyy myös tarinan myöhemmissä vaiheissa, kuten myös jatkotarinassa.

Renata aloitti lääkärinuransa pienellä paikkakunnalla silloisessa kotimaassaan Neuvostoliitossa ja lunasti työllään jo ensimmäisenä yönä paikkansa yhteisön arvostettuna jäsenenä, ”päivystyshenkilökunnan ja kylän asukkaiden silmissä”, kuten Renata kirjoittaa. Hän jatkaa: ”Vuoden aikana ehdimme kokea paljon sillä ihmeellisellä, metsän ja järvien keskelle hylätyllä seudulla. [...] Epäonnistuneen suhteen jälkeen päätin lähteä pois.”

Vilkon (1990: 84) mukaan omaelämäkerran henkilökohtaisesti tärkeiden ainesten valikointia ohjaavat kulttuuriset elämänjäsennykset ja kerronnalliset konventiot. Kiinnostavalla tavalla vasta parisuhteen päättymisestä ja muutosta kertova lause Renatan tarinassa tuo esille sen, että suhde on ollut olemassa. Kertoja ei käsittele parisuhdettaan kummassakaan tarinassaan tämän enempää, minkä voisi katsoa jo jossain määrin venyttävän omaelämäkerrallisen kerronnan konventioiden rajoja, etenkin kun ilmeisesti juuri tämän suhteen tuloksena Renata saa lapsen:

– *[K]ohtalo vei minut kaupunkiin [...]. Siellä jo ollessamme syntyi pieni poikani [...]. Mutta minulla ei ollut mahdollisuutta nauttia äitiydestä. Mitättömän pieni avustus ei olisi riittänyt edes leipään. Pikkuiseni oli vasta kahden kuukauden ikäinen, kun palasin työhön. Oli hyvä, että vierelläni oli yhä se sama äiti, jonka käsien lämpö ei vuosien kuluessa ollut haalennut. Kaikki huoli ja murhe pikkuruisesta tyttärenpojasta lepäsi hänen harteillaan.*

Äiti, johon Renata oli opiskeluaikoinaankin voinut turvata konkreettisena avun lähteenä, on myös nyt läsnä perheenjäsenenä, muuttumattomana ja luotettavana auttajana ja Renatan pojan hoitajana. Asetelmaa voi pitää esimerkkinä *matrifokaalisuudesta* eli tyypillisesti naisten välisistä sukupolvien yli ulottuvista, sosiaalisista, emotionaalisista ja ekonomisista suhteista, jotka olivat neuvosto-perheen perusrakenteita (Rotkirch 2000: 120; Siim).

Näin Renata kuvaa pienen lapsen äidin työntäyteistä arkeaan uudella paikkakunnalla:

– *Työtä oli paljon sekä päivin että öin. Kun unisen asunnon hiljaisuudessa kiireisen viikon aikana kuului puhelimen soitto, hyppäsin ylös vuoteesta ja tartuin puhelimen luuriin silmät vielä kiinni ja päässä vain yksi ajatus, kunpa perheeni ei heräisi. Ja kun kuulin kätilön hätääntyneen äänen [...] en harmistunut enkä ollut pahoillani. Tiesin, että sillä hetkellä minua tarvittiin ja voisin auttaa jotakuta. Ja palatessani pakkasöinä kotiin jalkaisin, [...] lumi narisi jalkojen alla, tähdet tuikkivat taivaalla kuin briljantit ja sielussani vallitsivat rauha ja ilo. Ja minua nukutti. Ja siksi ei aina riittänyt aikaa vaivihkaa varttuvalle pojalle, ja hävetti katsoa hänen pieniin sinisiin silmiinsä. Onneksi isoäidiltä riitti lämpöä ja kärsivällisyyttä niin tyttärenpojalle kuin väsyneelle tyttärellekin, niin ja myös kaikille hänen ystävilleen.*

Edellinen, runsaasti yksityiskohtia sisältävä, tiheästi kuvattu episodi viittaa siihen, ettei Renatan työ ollut hänelle ja hänen perheelleen vain välttämätön leivän tuoja – se oli rankkuudestaan huolimatta myös palkitseva elämänalue ja mielekkyyden lähde. Renataa tarvittiin ja hän saattoi auttaa, kuten Renata itse kirjoittaa.

Perhe ja työ asettuvat Renatan tarinassa välillä vastakkain: Pitkien ja epäsäännöllisten työpäivien vuoksi Renata on väsynyt, eikä aikaa riitä lapselle. Renata mainitsee, että syyllisyys poissaolosta vaivaa häntä edelleen. Perheen ja työn kategoriat eivät kuitenkaan ole aina vastakkaisessa suhteessa toisiinsa, vaan yhdistyvät useammallakin tavalla: ”Ja meiltä onnistui, koska me olimme toistemme kanssa, yhdessä, yhtä perhettä. [...] Ja me teimme työtä, emme pientä palkkaamme ajatellen, vaan niin kuin osasimme ja tunsimme. Ja lapsemme kasvoivat viettäen osan aikaansa meidän kanssamme, osastolla.” Renata kuvaa siis yhtäältä työyhteisöään perheeksi. Toisaalta biologinen perhekin levittäytyy työmaailmaan, kun hänen ja muidenkin työntekijöiden lapset viettävät aikaansa osastolla.

Neuvostoliiton hajoamista seuranneesta tilanteesta Renata kirjoittaa näin:

– *Tällä välin maa oli syöksynyt kuiluun. Ympärillä aivan kaikki oli sekaisin. Ei ollut minkäänlaista ideologiaa, ei oikeaa eikä väärää. Vain tyhjyys. [...] Elämä kävi yhä vaikeammaksi. Palkka oli katastrofaalisen pieni. Poika kasvoi. [...] Aivojani poltti vain yksi ajatus: Mikä odottaa poikaani, miten ja miksi hänet kouluttaisin? Juuri niihin aikoihin sain tietää Suomesta lähtöisin olevien ihmisten paluusta omaan, ns. historialliseen kotimaahansa. Mikä onni, minun isänihän oli syntynyt Suomessa.*[2]

---

2 Tämä on ensimmäisen tarinan ainoa kohta, jossa Renata puhuu isästään. Jatkotarinassakin isä mainitaan vain välillisesti erään sukulaissuhteen selostamisen yhteydessä.

Renata käyttää tarinassaan pariinkin otteeseen tyhjyyden metaforaa kuvaamaan ideologian katoamista seurannutta tilaa. Noissa Neuvostoliiton romahdusta seuranneissa näköalattomuuden tunnelmissa, huolissaan pojan tulevaisuudesta Renata ryhtyy järjestelemään perheen muuttoa Suomeen.[3] Lähtö ei ollut helppo. Viimeisestä päivästä ennen Suomeen muuttoa Renata kirjoittaa: ”Ovi ei sulkeutunut, ihmiset kävivät hyvästelemässä. Jokin repesi sydämessäni.”

Apunaan pilttuuseen teljetyn kilparatsun metafora Renata kuvaa tuntemuksiaan ja ilmeistä kaipuutaan entiseen työyhteisöönsä: ”Mistähän juoksijahevonen unelmoi, seistessään tallin ahtaassa pilttuussa viikon, kuukauden, vuodenkin? [...] Minä näin kaksi vuotta unta leikkaussalistamme. Aina vitsailevasta nukutuslääkäristämme, näppäristä leikkaussalihoitajistamme, jotka ymmärsivät kaiken yhdestä katseesta ja rakkaista […] kollegoistani. Mutta minut oli teljetty pilttuuseen.”[4]

Kuten Huttunen (2002: 248) toteaa, kuvaa Renata elämän alkuajat Suomessa vastakohtana Venäjällä elettyyn:

– *Saimme asunnon. Hitaasti, mutta kuitenkin, kalustimme sen ja asetuimme taloksi. Mutta ympärillä oli tyhjää. Tyhjiö. Yöllä ei soinut puhelin, sitä ei edes ollut, aamulla ei ollut kiirettä minnekään. Kadulla ihmiset eivät tervehtineet hymyillen, eivät kertoneet ilojaan ja surujaan. Me olimme yksin. Pari päivää asunnon saannin jälkeen uudet naapurimme kutsuivat poliisin selvittämään, minkälaisia ihmisiä taloon oli muuttanut. Koettakaa kuvitella hämmästykseni, kun menin avaamaan ovea ja edessäni seisoi kaksi leveäharteista poliisia. [...] Poliisit olivat hyvin kohteliaita, mutta heidän käyntinsä jälkeen sieluuni jäi katkeruus. Jäi myös hämmennys.*

Jälleen toistuva tyhjyyden käsite kiteytyy nyt ystävien ja tuttavien poissaoloksi, yksinäisyydeksi. Perheen vastaanottoa ei voi sanoa lämpimäksi: ainoa Renatan tässä mainitsema sosiaalinen kontakti on naapurien kutsuma poliisi. Vähitellen yksinäisyys hellittää: ”Pikku hiljaa elämä alkoi sujua. Taloon tuli ystävä. Eräs poikani opettajista ilmaisi halunsa tutustua meihin lähemmin. Siitä lähtien olemme olleet erottamattomat.”

---

3 Muuton perustelusta lapsen parhaalla, ks. Siim tässä kirjassa.

4 Venäjältä ulkomaille muuttaneiden lääkäreiden ammatillista identiteettiä tutkineen Shuvalin (2000: 196) aineistossa eräs haastateltava kertoo kiehtovan samankaltaisesta kokemuksesta: entiseen lääkärin työhön liittyvien unien näkemisestä tilanteessa, jossa paluu lääkärin ammattiin uudessa maassa ei toistaiseksi ole mahdollista.

Renata kertoo edelleen kaivanneensa jotain:

– *Mutta tämä lämmin ja sydämellinen ystävyyskään ei ole täysin kyennyt paikkaamaan sielussani olevaa aukkoa. Haluaisin vielä jotain, toteuttaa itseäni jotenkin. Puolen vuoden kuluttua pääsin ensi kertaa suomen kielen kursseille. [...] Kuorossa laulaminen kuten myös koko perheemme kirkossakäynnit ovat tuoneet jonkinlaista rauhaa sieluuni. Myös maalaaminen on auttanut minua kovasti. [...] Öisin en enää ole nähnyt unta sairaalasta...*

Syntyy vaikutelma, että pahin on takana – kertoja on saavuttanut jonkinlaisen mielenrauhan. Renata jatkaa tarinaansa kertomalla selvittäneensä sukujuuriaan uudessa asuinmaassaan. Selvityksen tuloksena löytyi uusia sukulaisia ja – toisin kuin omassa naapurustossaan – Renata perheineen otetaan nyt avosylin vastaan: ”Kaikki ovat ottaneet meidän pienen perheemme suuresti iloiten omaan sukulaisjoukkoonsa.”

Ensimmäisen tarinansa viimeisessä laajemmassa teemakokonaisuudessa Renata pohtii kysymystä työllistymisestä koulutustaan vastaavaan työhön – lääkäriksi. Tässä kertomuksen osassa on luottamuksellinen, uskoutuva sävy:

– *Usein tuttavat ihmettelevät, miksen minä yritä suorittaa kokeita ja palata lääkärin ammattiin. Alan puolustella, että minähän puhun väärin, eikä ole rahaa kokeisiin. Mutta itse asiassa en tiedä, haluaisinko toimia lääkärinä täällä. Pelkään, että työtoverini eivät ymmärtäisi minua, sitä, miksi juoksen vapaapäivinä katsomassa leikkauksesta toipuvaa potilasta, vaikka osastolla on päivystävä lääkäri. Tai sitä, että vietän enemmän aikaa potilasvuoteitten ääressä kuin lääkärien huoneessa. Enkä tee sitä siksi, että haluaisin olla heitä parempi, vaan siksi, että meidät opetettiin tekemään niin, emme osaa toimia muulla tavoin. [...] Ja kadulla minua eivät pysäyttäisikään nuoret ja jo varttuneemmat äidit, eivät esittelisi pienokaisiaan ja kyselisi neuvoja.*

Haapakorven (2004: 97, 100) tutkimista venäläisistä monet eivät olleet ryhtyneet tutkinnon rinnastamiseen, koska se vaatii pitkää ponnistelua ja rahaa tai koska rinnastaminen on koettu hyödyttömäksi. Renata antaa kuitenkin ymmärtää, että hänen kohdallaan kielitaito tai rahan puute ovat oikeastaan tekosyitä (vrt. kielitaidosta Pöllänen ja Harakkamäki). Renatan pohdintaan epäröinnin todellisista syistä on sisäänrakennettu oletus siitä, että lääkärinä toimiminen on Suomessa kulttuurisesti erilaista kuin Venäjällä tai entisessä Neuvostoliitossa ja että tämä erilaisuus on ongelmallista. Renata ei puhu itsestään minä tahansa lääkärinä. Sitaatin ”me” viittaa Neuvostoliitossa koulutuksensa saaneisiin lääkäreihin, jotka eivät Renatan mukaan osaa toimia toisin kuin miten heidät on opetettu. Muuttuminen ei siis näytä mahdolliselta. Renata esittää myös Neuvostoliitossa omaksutun lääkärinä olemisen tavan soveltamisen Suomessa

vähintäänkin riskialttiina vaihtoehtona – suomalaiset työtoverit eivät ymmärtäisi hänen tapaansa toimia. Erilaisuuden yhteensovittaminen näyttäisi siis tässä tapauksessa olevan varsin vaikeaa.

Tämä oman ammatin harjoittamiseen liittyvä pohdinta on yksi harvoista tarinan kohdista, joissa Renata rakentaa selkeän vertailuaseman entisen kotimaansa ja Suomen välille. Toinen, implisiittisempi vertailuasetelma syntyi Suomessa olon alkuaikoihin sijoittuvassa kuvauksessa tyhjyydestä, yksinäisyydestä ja irrallisuudesta, joka hahmottui vastakkaisena lääkärin kiireiselle ja sosiaaliselle arjelle Neuvostoliitossa ja Venäjällä. Edellisen sitaatin ammatillisen pohdinnan ja aiemman tyhjyyden kuvauksen avulla Renatan entisen lääkärinposition antoisuus ja mielekkyys korostuvat entisestään.[5] Kuvausta lääkärin arjen sosiaalisuudesta Neuvostoliitossa ja Venäjällä voi lukea paitsi kertojan yksilöllisten elämänkokemusten tulkintana, myös kulttuurierojen näkökulmasta, esimerkkinä yksityisen ja julkisen yhteen kietoutumisesta ja työn kautta syntyneiden suhteiden runsaudesta ja monipuolisuudesta venäläisessä yhteiskunnassa (Castrén 2001; Lonkila 1998, 1999; Lonkila & Salmi 2005).

Renatan ensimmäisen tarinan juonellinen osuus päättyy kappaleeseen, jossa hän tiiviissä muodossa, pysyvyyden ja muutoksen teemoin, kuvailee nykyistä elämäänsä Suomessa:

– *Haluaisinko olla lääkäri täällä? En tiedä… Aika kuluu. Ystävien ja tuttavien piiri on laajentunut. Vain harvoin viikonloppuisin ja viikollakaan on päiviä, jolloin kukaan ei pistäytyisi luonamme. ”Pieni poika” ei enää aikoihin ole ollut pieni. Äiti touhuaa kuten ennenkin, luo ympärilleen kodikkuutta, tuottaa kaikille iloa ja soittaa pianoharmonikkaa. Minä laulan kuorossa ja maalaan. 4–6 kuukaudeksi vuodessa saan työtä. Ei, en lääketieteen alalta. Yritän auttaa työtovereita ja ystäviä; tilaisuuden tullen annan heille kaiken, mitä voin.*

Alun tyhjyyden tilalle on elämään tullut uusia ystäviä, tuttavia ja sukulaisia, jotka ovat mukana päivittäisessä arjessa. Näin Suomessa eletty arki on muuttunut aiempaa sosiaalisemmaksi. Poika on kasvanut, mutta äiti on läsnä entisenlaisena kodikkuuden lähteenä. Elämä tuntuu pääpiirteissään asettuneen uomiinsa. Kysymys oman alan töihin hakeutumisesta jää kuitenkin avoimeksi.

Aivan ensimmäisen kertomuksensa lopussa Renata kommentoi omaa kertomustaan ja kirjoituksensa motiiveja:

---

5 Huttunen on päätynyt hyvin samankaltaiseen tulkintaan Renatan Neuvostoliiton aikaisesta lääkärinä toimimisesta asiana, joka ”tuottaa mielekkään paikan arjessa ja osana paikallista yhteisöä” (2002: 246).

– *Miksi minä kirjoitan tämän kaiken? Ei, en palkinnon toivossa. [...] Sain vain tilaisuuden ilmaista itseäni (ilman sanakirjaa!). Tiedättehän, millaista on, kun junassa tapaa satunnaisen matkatoverin, jonka kanssa on helppo puhua ja jolle voi kertoa mistä tahansa. Jutellaan, ja sitten tiet eroavat. Siksi allekirjoitankin hieman sekavan vuodatukseni nimellä ”Satunnainen matkatoveri”.*

Vilkko (1997: 95) on todennut omaelämäkertojen kirjoittajien käsittelevän paljon suhdettaan siihen, miksi he kertovat elämästään sen mitä kertovat ja sillä tavalla kuin kertovat. Nämä osuudet kertomusta ovat varsinaisen elämänkertomuksen ulkopuolista ainesta, kertomukseen ”ikään kuin tarpeen sanelemana kirjautunutta, välttämättömäksi koettua sisältöainesta”, joka ohjaa kertomuksen lukutapaa. Renata vertaa lukijasuhdetta satunnaiseen matkatoveruuteen (vrt. Huttunen 2002: 249–250). Kertomus määrittyy keskusteluksi, jutteluksi, paikoin uskoutumiseksi. Vilkko (1997: 74, alkuperäinen kursivointi) kuvailee omaelämäkerran kielen olevan pohjimmiltaan ”*lähempänä kirjoitettua puhetta* kuin kirjallisuusinstituution piirissä tuotetun tekstin ominaisuuksia”. Keskustelumaisia piirteitä Renatan tarinassa on ollutkin, hänen puhutellessaan lukijaa välillä hyvin suoraan. Aiemmin hän on kirjoittanut: ”Koettakaa kuvitella hämmästykseni” ja nyt lopussa: ”Tiedättehän…” Lukijan lisäksi Renata ikään kuin keskustelee toisinaan myös itsensä kanssa: ”Haluaisinko olla lääkäri täällä? En tiedä.”

Renata päättää ensimmäisen tarinansa jälkikirjoitukseen, jossa hän jälleen puhuttelee tutkijalukijaa suoraan, tällä kertaa kutsun muodossa. Lopetus tuntuu kiteyttävän jotain maahanmuuttoon liittyvistä menetyksen kokemuksista: ”P.S. Satunnaiset matkatoveritkin voivat muuten tavata myöhemminkin. Siispä, jos jotakuta haluttaa jatkaa keskustelua, tervetuloa kylään. Me juttelemme, ja äiti soittaa meille kaihoisaa tangoa. Tango saa minut aina hieman surulliseksi, aivan kuin se muistuttaisi jostain, mitä ei voi saada takaisin.”

7.2. Toinen tarina (2005)

Renatan 5-sivuinen jatkotarina alkaa viittauksella aiemman tarinan matkatoverimetaforaan: ”Viime kerralla, kun lopetin keskustelun satunnaisen matkatoverin kanssa junassa, sanoin, että satunnaisenkin matkatoverin kanssa elämä voi yhdistää taas, ja niin kävi. Eikö vain?”

Renata ei kuitenkaan jatka tarinaansa siitä pisteestä, mihin sen viimeksi päätti, vaan palaa täydentämään edellistä tarinaansa kertomalla poikaansa kohdistuneesta koulukiusaamisesta: ”Viime kerralla en kertonut, miten paljon poikaparkani kärsi

koulussa. Minäkin olin paniikin partaalla. Kahden vuoden ajan, joka aamu, kun tulin herättämään poikaani kouluun, hänen ensimmäiset sanansa olivat: 'Äiti, minä en halua mennä kouluun!'" Kiusaaminen päättyi lopulta kun poika siirtyi Renatan järjestämänä kouluun uudelle paikkakunnalle, mikä tapahtui jo ennen ensimmäisen tarinan kirjoittamisajankohtaa: "Koulussa kaikki oli hyvin. Oli paljon kavereita, opettaja kutsui häntä luokan sieluksi."

Renatan ratkaisu kertoa pojan vaikeuksista vasta toisessa tarinassaan konkretisoi elämäkertoja narratiivisesta näkökulmasta tarkastelevien tutkijoiden jakaman ajatuksen siitä, että omaelämäkerta ei ole tapahtuneen suora heijastus, vaan "elämäntapahtumista tehty konstruktio, jonka yksilösubjekti muokkaa kulloiseenkin tilanteeseen sopivaksi", kuten Vilkko (1997: 91–92) asian muotoilee. Huttunen (2002: 36) kirjoittaa:

"Elämäkerrat ovat tiettynä aikana, tietyssä paikassa, tietynlaiselle (kuvitellulle) yleisölle kirjoitettuja tulkintoja kertojiensa menneisyydestä ja nykyisyydestä. [...] Ihmiset valikoivat ja editoivat kertomaansa, jättävät asioita pois ja ottavat mukaan, muistavat väärin ja unohtavat. Menneitä tapahtumia tai nykyisiä ajatuksia ei voi tarjota lukijalle sellaisinaan, vaan ne on pakko pukea kielen asuun, kehystää osaksi tietynlaista kertomusta, tietynlaisia syy- ja seuraussuhteita, tietynlaista moraalista maisemaa."

Kenties pojan kokema pitkään jatkunut kiusaaminen olisikin ollut narratiivisesti ongelmallinen elementti tarinassa, jonka dramaattisin käänne, muutto Suomeen, oli perusteltu nimenomaan pojan tulevaisuuden turvaamisella. Voi myös olla, että tuo niin äidille kuin pojallekin vaikea aika oli yksinkertaisesti liian raskas muisteltavaksi vielä aiemman tarinan kirjoittamisen aikaan.

Renata jatkaa poikansa tarinan kertomista:

– *Kaikki on hyvin, mutta töissä ei tiedetä, että hän on Venäjältä kotoisin. Yleisillä paikoilla hän ei puhu kanssani venäjää, ja suomeakin tosi hiljaa. [...] Jos hänen asiakkainaan on venäläisiä, jotka puhuvat huonosti suomea, hän ymmärtää kaiken, mutta vastaa heille suomeksi. Tällainen jälki jäi hänen sydämeensä.*

Suomeen lähialueilta tulleiden maahanmuuttajien kotoutumista tarkastelleessa tutkimuksessa venäjää äidinkielenään puhuvien on havaittu kokeneen enemmän syrjintää kuin niiden, joiden äidinkieli on viro tai suomi (Liebkind ym. 2004: 208). Äidinkielen käytön välttäminen on Kyntäjän (2005) mukaan yksi niistä tavoista, joilla Suomessa asuvat viron- ja venäjänkieliset maahanmuuttajat yrittävät välttää syrjintätilanteita. Ihanteellisessa tapauksessa oman taustan voi tuoda avoimesti esiin. Renatan kertomuksessa tähän tarjoutuu mahdollisuus ainakin pojan morsiamen perheen kanssa: "Hänellä on tyttöystävä, he ovat olleet jo 2 vuotta kihloissa. Häät ovat ensi vuonna. Tyttö on

suomalainen. Hän ja hänen perheensä (äiti, isä ja pikkuveli) rakastavat poikaani. He tietävät, keitä me olemme. ”

Seuraavaksi, vasta tarinan puoltaväliä lähestyttäessä, Renata siirtyy kertomaan itsestään ja yrityksistään saada ote koulutustaan vastaavasta työstä:

– *Yritin päästä työharjoitteluun sairaalaan, mutta en päässyt. En tavannut ketään, kuka voisi auttaa ja neuvoa minua. Työvoimatoimistossa kysyin monta kertaa, kaikki tuloksetta. Joka kerta kun ilmoitin, että menen taas tehtaalle töihin, vastaus oli: ”Voi kuinka ihanaa, että taas pääset töihin!” Ihmettelin vain, että miksi se on niin ihanaa.*

Neuvostoliitossa koulutuksensa saaneiden, ulkomaille muuttaneiden lääkäreiden ammatillista identiteettiä tutkinut Shuval (2000: 196) toteaa, että maahanmuuttoon liittyvät muutokset voivat uhata lääkärin ammatti-identiteettiä, joka puolestaan voi muodostaa keskeisen osan yksilön identiteetistä. Tällöin yksilöt saattavat ponnistella kovasti uuden yhteiskunnan maahanmuuttajalääkäreille asettamissa rajoissa, säilyttääkseen tuon tärkeän osan identiteettiään. Kyseenalaistaessaan koulutustasoaan ja alaansa vastaamattoman tehdastyön ihanuuden Renata torjuu nöyrän, mihin tahansa työhön kiitollisena tyytyvän maahanmuuttajan position ja esiintyy sen sijaan sinnikkäänä ja peräänantamattomana toimijana tavoitellessaan mahdollisuutta palata lääkärin ammattiin. Pitkällisen yrittämisen jälkeen Renata pääsi maahanmuuttajalääkäreille tarkoitettuun koulutukseen. Koulutusta seurasi työharjoittelu sairaalassa ja lopulta ponnistelut alkoivat tuottaa tulosta:

– *Oli vaikeaa ja erittäin vaikeaa. Paljon oli unohtunut. Suomen terminologia oli uutta minulle. Minä en tiennyt välineiden nimiä suomeksi. En osannut käyttää sanelukonetta. Joskus istuin nurkassa ja itkin. Mutta sitten otin itseäni niskasta kiinni ja jatkoin eteenpäin. Kaikki alkoi sujua hyvin.*

Nyt Renata on saanut lääkärin rajoitetun toimiluvan ja jatkaa puuttuvien tenttien tenttimistä. Renatan äiti on edelleen kiinteä osa perhettä. Renata kertoo lyhyesti äitinsä vakavasta sairastumisesta ja myöhemmästä toipumisesta. Kerrotun valossa hoitoon osallistuneiden lääkäreiden toimintaa voisi pitää epäammattimaisena ja syrjivänä. Tästä huolimatta Renatan kuvaus dramaattisista tapahtumista on viileän pidättyväinen. Vaikeuksista kertominen lomittuu kiitoksiin tukea antaneille ystäville, jotka Renata mainitsee nimeltä. Renata toteaa myös isänsä sukulaisten auttaneen heitä paljon.

Myöhemmin Renata tiivistää vielä ennen lääkärin täydennyskoulutusta koettuja vaikeuksia seuraavasti:

– *Meillä oli vaikeaa. Olin töissä tehtaalla, jotta meidän ei tarvitsisi elää sosiaalituella. Kasvatin poikani. Kun äitini oli sairas, piti maksaa sairaalakuluja. Joskus töissä tein kaksi vuoroa peräkkäin. Fyysisesti oli vaikeaa, mutta henkisesti vielä vaikeampaa. Jotkut suhtautuivat hyvin, jotkut nauroivat sille, että olen lääkäri ammatiltani, mutta töissä tehtaalla.*

Tässäkin sitaatissa Renatalle rakentuu vahvan toimijan positio. Hän huolehtii niin äidistä kuin pojastakin, ei turvaudu sosiaalitukeen vaan elättää perheensä tehdastyöllä. Eksplisiittisen maininnan sosiaalituen varassa elämisen välttämisestä voisi myös tulkita vastapuheeksi usein esitetyille syytöksille maahanmuuttajien sosiaaliturvan hyväksikäytöstä.

Tähän asti Renata on käyttänyt imperfektiä puhuessaan vaikeuksista. Seuraavaksi hän kuitenkin tarkentaa, etteivät kaikki vaikeudet ole takanapäin ja jotain jää ehkä saavuttamatta: ”Ei nykyäänkään ole aina helppoa. Emme koskaan pysty puhumaan täydellistä suomea.” Heti perään Renata sanoo olevansa kiitollinen erityisesti sairaalan sihteereille, jotka suhtautuvat kärsivällisesti Renatan osin puutteelliseen kielitaitoon ja kannustavat ja tukevat häntä. Renata mainitsee myös varanneensa oman vierailupäivän työtovereilleen tulevana merkkipäivänään.

Kiinnostavasti tarinan eräänlainen loppuyhteenveto, josta kaikki lainaukset tästä eteenpäin on poimittu, on kirjoitettu suomeksi.[6] Sintonen (1999: 227) kirjoittaa elämänkertomuksen lopun olevan merkityksellinen, sillä se kuroo tarinan umpeen ja tuottaa sille juonellisen eheyden antaen tarinalle kiintopisteen. Kertomuksen lopetusta voi pitää koko eletyn elämän ja siitä kerrotun kertomuksen makroevaluaationa (Vilkko 1997: 135). Tässä perspektiivissä suomen kielen käyttämistä tarinan päätöskielenä voisi kenties tulkita siten, että se kertoo symbolisesti suomalaiseen yhteiskuntaan integroitumisesta.

Loppuyhteenvedossaan Renata sivuaa jälleen jo ensimmäisessä tarinassa esille tuomaansa, ilmeisen raskasta, mutta sittemmin uusien ystävien myötä taakse jäänyttä kokemusta Suomessa eletyn elämän alkuaikojen tyhjyydestä: ”Mutta ei aina ole ollut surullista ja vaikeaa. Enemmän on ollut valoisia puolia. Pääasia – ystävät, jotka ovat aika nopeasti täyttäneet meidät ympäröivän tyhjyyden. Meidän kodissa on aina ihmisiä.” Ystävien lisäksi Renata tuo esiin yhtenä Suomessa eletyn elämän valoisista puolista Suomesta löytyneet sukulaiset, joista hän kertoi myös ensimmäisessä tarinassaan. Kolmantena hän mainitsee mahdollisuuden oppia tekemään erilaisia käsitöitä. Sitten on taas kiitosten vuoro: ”Ja vielä tosi iso kiitos Suomelle, että minun äiti, vaikka sairas, mutta elää. [...] Vaikea tietää, mutta on melkein varmaa, että Venäjällä [häntä] ei nyt olisi.”

---

6 Olen muokannut hieman käyttämieni sitaattien kieliasua alkuperäistä luettavammaksi.

Tarinan lopetuksessa Renata kokoaa kertomuksen päähenkilöt yhteen ja lukija saa nähdä, että he ovat kaikki selviytyneet koettelemuksistaan. Nykyhetki piirtyy auvoisana ja tulevaisuuskin näyttää valoisalta:

– *Ja nyt: meillä on kaunis koti, vaikkakin vuokra-asunto. Pojalla on ensi vuonna tulossa häät ja toivon, että he tulevat onnellisiksi. Äiti mun vieressä ja haitari laulaa hänen käsissään. Ystävät täyttävät kotimme. Minä onnistuin melkein palauttamaan ammattini takaisin. Mitä vielä voi toivoa?*

Koska Renatan lopussa listaamissa hyvissä asioissa painottuu nimenomaan Suomessa eletty lähimenneisyys, saa jälkimmäinen tarina, samoin kuin kahden tarinan muodostama kokonaisuus, klassisen sankaritarinan muodon – sankari kohtaa esteen ja voittaa sen. Tarinan loppupään positiivisten painotusten kautta Suomeen muuton raskaat puolet näyttäytyvät hintana, joka kannatti maksaa. Renata muistelee menneitä kaihoisasti, muistojaan vaalien, mutta mikään tarinassa ei viittaa siihen, että hän haaveilisi paluusta Venäjälle. Tämänkin tarinan Renata päättää tarjoamalla tutkijoille mahdollisuutta tulla paikan päälle tutustumaan kirjoittajan elämään: ”Ota yhteyttä ja tule katsomaan itse, vaikka Lauran[7] kanssa.”

7.3. Työ, perhe ja sosiaaliset suhteet maahanmuuton kontekstissa

Artikkelin alussa totesin että työ, perhe ja sosiaaliset suhteet ovat keskeisessä asemassa Renatan kummassakin tarinassa. Nämä elämän osa-alueet hahmottuvat tarinoissa kuitenkin kehityskuluiltaan toisistaan poikkeavilla tavoilla ennen ja jälkeen Suomeen muuton.

Renatan kertomuksen alkupuolella – kuvauksessa ennen Suomeen muuttoa – työn osalta korostuivat sen palkitsevuus ja toisaalta sen vaikutukset lapsen kanssa vietettyyn aikaan. Suomeen sijoittuvassa tarinaosuudessa Renata pohti työtä omalle alalle työllistymisen kannalta ja nykyisten työtovereiden kuvaus on kiitollisuuden sävyttämää. Työtoverien hyväksyntä mahdollistaa osaltaan Renatan lääkärin uran jatkumisen Suomessa. Suomalaisten kollegoiden kuvauksesta puuttuu kuitenkin se rehevyys ja elinvoimaisuus, joilla Renata kuvasi työtovereitaan Neuvostoliitossa ja Venäjällä.[8]

---

7 Laura viittaa Laura Huttuseen.

8 Varsinaisessa jatkotarinassa ei käy ilmi, mikä sai Renatan lopulta hakeutumaan tarvittavaan koulutukseen ja lääkärin ammattiin Suomessa. Päätin kysyä tätä häneltä suoraan, vastaamisen vapaaehtoisuutta korostaen, kummankin tarinan analysoimisen jälkeen. Re-

Perheen tärkeä rooli Renatan tarinassa näkyy mm. perheenjäsenten elämästä kerrotun osuuden laajuutena. Naisten elämäkertoja on perinteisesti pidetty relationaalisina, vastakohtana miesten autonomisemmille elämäkerroille, mutta ajatus on sittemmin myös kyseenalaistettu (Hyvärinen ym. 1998: 10). Suomalaisia omaelämäkertoja tutkineen Roosin (1987: 63) havainto perheenjäsenten kuvaamisen keskeisestä asemasta naisten elämäntarinoissa käy joka tapauksessa hyvin yksiin Renatan elämäntarinan kanssa. Varsinkin pojan tarinasta rakentuu erillinen, melko selkeä ja dynaaminen kehityskaari Renatan elämäntarinan sisälle. Renatan äidin tapauksessa kyseessä ei niinkään ole lineaarinen kehityskulku, vaan ennemminkin lämpöä ja tukea tarjoavan auttajan pysyvä positio, jonka staattisuutta tosin rikkoo äidin vakava sairastuminen. Tarinan lopussa äiti on jälleen Renatan vierellä haitareineen. Äidin kuvauksessa on yhtymäkohtia Vilkon tutkimiin suomalaisten naisten omaelämäkertoihin, joissa äiti esiintyy tarinassa yleensä kaikkialla läsnä olevana, arkisena, muuttumattomana hahmona, josta puhutaan ahkerana, arjen sujumisen kannalta tärkeänä, jokapäiväisenä huolehtijana (Vilkko 1997: 202–206).

Perheen ulkopuoliset sosiaaliset suhteet muuttuvat tarinan edetessä selvästi. Ensimmäisen tarinan lapsuus ja nuoruus, samoin kuin työelämä, kuvataan hyvin sosiaalisena aikana. Muutto Suomeen näyttää vaikuttavan dramaattisesti Renatan sosiaaliseen elämään, ja täällä eletyn elämän alkuaika piirtyy yksinäisenä ja ankeana elämänvaiheena. Pikkuhiljaa tilanne muuttuu, kun ”taloon tulee ystävä” ja ajan kuluessa ystävien, kuten myös Suomesta löytyneiden sukulaisten joukko kasvaa.

Renata on tarinoidensa perusteella onnistunut rakentamaan laajan sosiaalisen verkoston Suomessa. Tällaisten verkostojen on todettu edistävän maahanmuuttajien hyvinvointia eri tavoin (Liebkind ym. 2004). Maahanmuuttajan ja valtaväestön välisten kontaktien on katsottu edistävän erityisesti uudessa yhteiskunnassa tarvittavien taitojen omaksumista ja sitä kautta sosiokulttuurista oppimista (Searle & Ward 1990; Ward 1996). Renatan luomista kontakteista on varmasti ollut tällaista käytännön apuakin. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että ystävien konkreettinen läsnäolo, se, että Renatan perheen kodissa ”on aina ihmisiä” kuten hän nykyistä tilannetta kuvailee, on hänelle myös arvo sinänsä. Vilkasta sosiaalista elämää voi myös pitää suomalaista kollektiivisempaan venäläiseen kulttuuriin (ks. esim. Hofstede & Hofstede 2005: 78–79) pohjautuvana

---

nata vastasi lyhyellä suomeksi kirjoitetulla tarinalla, jota hän nimittää ”sillaksi ensimmäisen ja toisen tarinan välissä”. Siinä hän kertoo miettineensä paljon, miksi hän oli aiemmin kirjoittanut, ettei ehkä haluaisi toimia lääkärinä Suomessa. Nyt Renata uskoo, että kyse oli jonkinlaisesta itsepuolustuksesta. Hän tunsi olleensa väärässä paikassa tehdastyötä tehdessään, koska tiesi pystyvänsä tekemään paljon enemmän. Muiden esimerkki harjoittelupaikan hankkimisesta ja tarvittavien tenttien suorittamisesta innosti yrittämään samaa, vaikka hän pelkäsikin edelleen, etteivät kaikki ymmärtäisi häntä. Renata ei tiedä, ovatko kaikki aina ymmärtäneet häntä. Hän kirjoittaa: ”Voisi olla että ei aina. Mutta on mukava kuunnella, kun hoitajat sanovat: ’Oletko koko ensi vuoden meillä? Ihanaa!’”

tai venäläiseen mentaliteettiin liittyvänä ilmiönä, jota Miettinen (2004: 406) kutsuu ”yksityisen kollektiivisuuden kentäksi” viitaten tutkimissaan venäjänsuomalaisten tarinoissa näkyviin moninaisiin sosiaalisiin suhteisiin.

7.4. Lopuksi

Renata kirjoittaa itselleen kaksiosaisessa elämäntarinassaan omanarvontuntoisen selviytyjän ja aktiivisen toimijan position. Hän kouluttautui lääkäriksi, sai lapsen, kasvatti tämän yhdessä äitinsä kanssa vaikeissa oloissa Venäjällä, järjesti perheen muuton Suomeen ja Suomessa kiusatun pojan uuteen kouluun, teki tehdastyötä elättääkseen perheensä ja maksaakseen äitinsä sairaalakulut Suomessa, kouluttautui lisää voidakseen toimia lääkärinä Suomessa. Renata kiittää moneen otteeseen tukijoitaan, jotka koostuvat lähinnä yksityisistä ihmisistä, oma äiti mukaan lukien. Sen sijaan yhteiskunnan rooli omaan ammattiin työllistymisen tukijana joutuu kriittiseen valoon Renatan tarinassa. Sairaan äidin elossaolosta Renata taas kiittää Suomea valtiona, huolimatta hoitoprosessiin liittyneistä huonoista kokemuksista.

Monista muista Huttusen (2002) tutkimista paluumuuttajien tarinoista poiketen, Renata ei erittele suhdettaan Suomeen tai suomalaisuuteen kovinkaan eksplisiittisesti. Etninen identiteetti sen enempää suomalaisena kuin venäläisenä ei tule julkilausuttuna esiin, eikä erityisesti korostu tarinoita jäsentävänä teemana.[9] Tarinoita voi kuitenkin lukea myös kuulumisen ja toiseuden pohdintana, joka kiteytyy esimerkiksi osallisuuden rajoja piirtäviin lauseisiin: ”He tietävät, keitä me olemme” ja ”Emme koskaan pysty puhumaan täydellistä suomea”.

Renatan elämäntarina valottaa myös uudesta näkökulmasta korkeasti koulutettujen maahanmuuttajien työllistymiskysymystä Suomessa, missä suurin osa venäläisistä ja etnisistä suomalaisista paluu- ja maahanmuuttajista on muuton seurauksena joutunut tinkimään ammattitasostaan (Liebkind ym. 2004; Sutela 2005). Suomessa keskustelu koulutetun työvoiman houkuttelemisesta maahamme käy nyt vilkkaana. Renatan tarina osoittaa, ettei maahanmuuttajan koulutusta vastaavaan työhön sijoittumisessa ole välttämättä kyse pelkästään tutkintojen rinnastamisesta, vaan myös tärkeästä ammatillisesta identiteetistä, kulttuurisista odotuksista ja niihin liittyvistä neuvotteluista, ts. oletetuista ja todellisista rajoista, joiden puuitteissa omaa ammattitaitoa on mahdollista hyödyntää. Näyttäisi siltä, että Renatan tapauksessa ammattitaitoinen ja motivoitunut työntekijä

---

9 Kommentoidessaan artikkelikäsikirjoitukseni ensimmäistä versiota, Renata kuitenkin erikseen totesi että hän ei ole inkerinsuomalainen. Erotuksena inkerinsuomalaisten pitkään historiaan Venäjällä hän kertoi (toistamiseen) isänsä syntyneen Suomessa.

ja uusi työympäristö ovat Renatan epäilyistä, yhteiskunnan tuen puutteesta ja muista käytännön hidasteista huolimatta lopulta kohdanneet kohtuullisen onnistuneesti.

Renatan kahta pitkittäistä elämäntarinaa analysoimalla syntyy kuva yhden korkeasti koulutetun, paluumuuttajastatuksella Suomeen tulleen maahanmuuttajan elämästä ja sopeutumisesta uuteen kotimaahan. Kuten Renatan koko elämäntarina, myös maahanmuuttajuuteen liittyvä kerronta tarinan sisällä jäsentyy pitkälti perheen, työn ja sosiaalisten suhteiden avulla. Maahanmuuttoon liittyen nousevat uusina teemoina esiin mahdollisuus itsensä toteuttamiseen sekä syrjintä. Syrjinnän on monissa tutkimuksissa todettu uhkaavan maahanmuuttajan hyvinvointia (Liebkind ym. 2004). Renata kertoo niin äitinsä, poikansa, kuin itsensäkin kohtaamista syrjintäkokemuksista, nimeämättä niitä kuitenkaan itse syrjinnäksi tai rasismiksi. Renatan tarinoissa syrjintä- ja muut vaikeat kokemukset paikantuvat dramaattisuudessaankin suurimmaksi osaksi menneisyyteen kuuluviksi asioiksi, ongelmiksi, joista on enimmäkseen päästy yli. Renata korostaa, että vaikeuksista huolimatta hyvää on ollut enemmän.

Kirjallisuus

Castrén, Anna-Maija (2001) *Perhe ja työ Helsingissä ja Pietarissa: Elämänpiirit ja yhteiskunta opettajien sosiaalisissa verkostoissa*. Helsinki: SKS.

Haapakorpi, Arja (2004) *Kulttuurista rajankäyntiä – nuorten korkeasti koulutettujen maahanmuuttajien koulutus- ja työmarkkinahistoria ja -orientaatio*. Raportteja ja selvityksiä 43/2002. Helsinki: Palmenia-kustannus.

Hanne, Michael (2001) Narrative. Margaretta Jolly (toim.) *Encyclopedia of Life Writing: Autobiographical and Biographical Forms*. Vol. 2 L–Z. Chicago: Fitzroy Dearborn, 633–635.

Hofstede, Geert & Hofstede, Gert Jan (2005) *Cultures and Organizations. Software of the Mind*. New York: McGraw-Hill.

Huttunen, Laura (2002) *Kotona, maanpaossa, matkalla: Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa*. Helsinki: SKS.

Hyvärinen, Matti; Peltonen, Eeva & Vilkko, Anni (1998) Johdanto. Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkko (toim.) *Liikkuvat erot: Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 7–25.

Hänninen, Vilma (1999) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kyntäjä, Eve (2005) Venäläisten ja virolaisten leimautumiskokemuksia. Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 137–156.

Liebkind, Karmela; Mannila, Simo; Jasinskaja-Lahti, Inga; Jaakkola, Magdalena; Kyntäjä, Eve & Reuter, Anni (2004) *Venäläinen, virolainen, suomalainen: Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*. Helsinki: Gaudeamus.

Lonkila, Markku (1998) The Social Meaning of Work: Aspects of the Teaching Profession in Post-Soviet Russia. *Europe-Asia Studies* 50(4), 699–712.

Lonkila, Markku (1999) *Social Networks in Post-Soviet Russia: Continuity and Change in the Everyday Life of St. Petersburg Teachers*. Helsinki: Helsingin yliopiston verkkojulkaisut. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sosio/vk/lonkila/> [Luettu 30.11.2006]

Lonkila, Markku & Salmi, Anna-Maria (2005): The Russian Work Collective and Migration. *Europe-Asia Studies* 57(5), 681–703.

Miettinen, Helena (2004) *Menetetyt kodit, elämät, unelmat: Suomalaisuus paluumuuttajastatukseen oikeutettujen venäjänsuomalaisten narratiivisessa itsemäärittelyssä*. Helsinki: Yliopistopaino.

Roos, Jeja Pekka (1987) *Suomalainen elämä*. Helsinki: SKS.

Rotkirch, Anna (2000) *The Man Question: Loves and Lives in Late 20th Century Russia*. Helsinki: University of Helsinki, Department of Social Policy.

Searle, Wendy & Ward, Colleen (1990) The Prediction of Psychological and Socio-cultural Adjustment during Cross-cultural Transitions. *International Journal of Intercultural Relations* 14, 449–464.

Shuval, Judith, T. (2000) The Reconstruction of Professional Identity among Immigrant Physicians in Three Societies. *Journal of Immigrant Health* 2 (4), 191–202.

Sintonen, Teppo (1999) *Etninen identiteetti ja narratiivisuus: Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina*. Jyväskylä: SoPhi.

Sutela, Hanna (2005) Maahanmuuttajat palkkatyössä. Paananen, Seppo (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 83–109.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2003) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 2. painos. Helsinki: Tammi.

Ward, Colleen (1996) Acculturation. Dan Landis & Rabi S. Bhagat (toim.) *Handbook of Intercultural Training*. 2. painos. Thousand Oaks, CA: Sage, 124–147.

Vilkko, Anni (1990) Omaelämäkertojen analysoiminen kertomuksina. Klaus Mäkelä (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 81–98.

Vilkko, Anni (1997) *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana: Naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: SKS.

Zechner, Minna (2006) Hoivan paikat transnationaalisissa perheissä. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen etnisyys: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 83–103.

Maahanmuuttajanaiset väkivallan kohteena 8

Noora Ellonen & Kaija Korhonen

8.1. Johdanto

Suomi on useiden niin kansainvälisten kuin kansallistenkin sopimusten ja ohjelmien turvin sitoutunut ennaltaehkäisemään naisiin kohdistuvaa väkivaltaa. Ennaltaehkäisy on kuitenkin suhteellisen hankalaa, sillä kokonaiskuva ilmiön yleisyydestä ja sen ominaispiirteistä on kansallisella tasolla hyvin puutteellinen: vain murto-osa naisiin kohdistuneista väkivaltatapauksista tulee viranomaisten tietoon. Erityisen korkea kynnys rikoksista ilmoittamiseen on juuri ulkomaalaistaustaisten kohdalla (Jasinskaja-Lahti ym. 2002). Harmaan vyöhykkeen eli niin sanotun piilorikollisuuden osuuden voidaankin arvioida olevan erityisen suuri juuri maahanmuuttajanaisiin ja heidän lapsiinsa kohdistuvassa väkivallassa (ks. Ellonen 2006).

Naisiin kohdistuva väkivalta on kaikissa kulttuureissa ilmenevä ongelma. Ilmiönä se on paitsi rikos ja vakava ihmisoikeusloukkaus, myös este tasa-arvoiselle yhteiskunnalle. Kansainvälistyvässä maailmassa tämä globaali ongelma saa vielä erityisemmän merkityksen: maahanmuuttajataustaiset naiset ovat erityisen haavoittuvassa asemassa väkivaltaa kohdatessaan, sillä tietämys väkivallan vääryydestä, ilmoitusmahdollisuudesta sekä mahdollisista avunhankintakanavista on usein puutteellinen. Väkivallalla on myös paljon kulttuurisidonnaisia merkityksiä ja ilmenemismuotoja, jotka voivat eri kulttuurioloissa jäädä pimentoon; kulttuuriset erot voidaan harhauttavasti nähdä jopa väkivallan oikeutuksena (Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005; Saarinen).

Tässä artikkelissa tarkastellaan Suomessa vuonna 2005 poliisin tietoon tullutta maahanmuuttajanaisiin kohdistunutta väkivaltaa.[1] Maahanmuuttajalla viitataan henkilöön, jonka syntymämaa ja/tai kansalaisuus on muu kuin Suomi. Aineiston käsittelyssä syntymämaata ja kansalaisuutta koskevat tiedot tuodaan esiin. Tästä eteenpäin naisista käytetään nimitystä "maahanmuuttaja", ja tarvittaessa täsmennetään onko kyse syntymämaasta vai kansalaisuudesta johtuvasta tiedosta. Tarkoituksena on selvittää, missä määrin maahanmuuttajanaiset joutuvat poliisin tilastojen mukaan väkivallan tai sillä uhkaamisen uhriksi, ketkä kyseisten väkivaltatekojen uhriksi useimmin joutuvat ja ketkä ovat tyypillisimpiä väkivallan tekijöitä. Toisin sanoen artikkelin tavoitteena on luoda yleiskuvaa siitä, millaista on poliisin tietoon tullut maahanmuuttajanaisiin kohdistuva väkivalta.

Artikkelin aineistona käytetään vuonna 2005 tapahtuneista väkivaltateoista kirjattuja rikosilmoituksia ja niiden tietoja. Artikkelissa tarkastellaan kolmea naisiin kohdistuvaa väkivallan tyyppiä: seksuaalista väkivaltaa, muuta fyysistä väkivaltaa ja väkivallalla uhkaamista. Kussakin kokonaisuudessa kuvataan tyypillisiä rikosnimikkeitä, uhrien taustoja ja piirteitä sekä tapausten yleisyyttä. Lopuksi kuvataan näistä väkivaltateoista epäiltynä olleita ja heidän tyypillisimpiä piirteitään. Artikkelin lähestymistavasta johtuen maahanmuuttajat ja maahanmuuttajataustaiset naiset muodostavat artikkelissa yhden ryhmän. Todellisuudessa he eivät suinkaan muodosta yhtä homogeenista joukkoa, jossa kaikilla olisi samat elämäntilanteet ongelmineen ja uhkineen. Lähestymistapa yksinkertaistaakin moniulotteista kokonaisuutta ja se tulee ottaa huomioon artikkelia luettaessa.

8.2. Naisiin kohdistuva väkivalta käsitteenä

YK:n antaman julistuksen mukaan naisiin kohdistuvalla väkivallalla tarkoitetaan yleisesti mitä tahansa sukupuoleen liittyvää väkivaltaa, joka aiheuttaa naisille fyysistä, seksuaalista tai henkistä haittaa tai kärsimystä (YK 1996). Käsite kattaa myös tällaisella väkivallalla uhkaamisen, pakottamisen ja mielivaltaisen joko julkisen tai yksityiselämässä tapahtuvan vapauden riiston. Rikosoikeudellisesti kyseistä määritelmää voidaankin pitää suhteellisen kattavana. Jos naisiin kohdistuvaksi väkivallaksi katsottaisiin lukeutuvan ainoastaan ilmeisempi fyysinen ja seksuaalinen väkivalta, olisi väkivallantekojen määrä hyvin toisenlainen (Desai & Saltzman 2000). Henkiseksi väkivallaksi määritelty uhkailu on nimittäin yksi yleisimmistä naisiin kohdistuvista väkivaltateoista (ks. Heiskanen & Piispa 1998; Sisäasiainministeriö 2003).

---

1 Artikkeli perustuu Poliisiammattikorkakoulun julkaisemaan tutkimusraporttiin *Maahanmuuttajanaiset väkivallan uhrina* (Korhonen & Ellonen 2007).

Naisiin kohdistuvasta väkivallasta käytetään usein myös nimitystä *sukupuolittunut* tai *sukupuolistunut* väkivalta. *Sukupuolittunut väkivalta* tarkoittaa väkivaltaa, joka jakaa väkivallan miestekijöihin ja naisuhreihin (Heinämaa & Näre 1994). *Sukupuolistunut väkivalta* puolestaan tarkoittaa laajemmin sukupuoleen liittyvää väkivaltaa, kuten yleisesti puolisoihin ja naisiin kohdistuvaa väkivaltaa, lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa, perheväkivaltaa, vanhusten kaltoin kohtelua ja seksuaalisen väkivallan eri muotoja, jossa tekijä voi olla joko mies tai nainen. Olennaista siinä on kuitenkin se, että väkivalta liittyy jotenkin sukupuoleen ja/tai seksuaalisuuteen (Ronkainen 1998: 7–8). Usein naisiin kohdistuvan väkivallan yhteydessä puhutaan myös *parisuhdeväkivallasta* ja *lähisuhdeväkivallasta*. Parisuhdeväkivallalla tarkoitetaan väkivaltaa, jonka tekijä on avio- tai avopuoliso (Lundgren ym. 2001). Lähisuhdeväkivalta-käsitteellä ei puolestaan ole yhtä selkeää määritelmää. Yleensä sillä tarkoitetaan väkivaltaa, jonka tekijä on joku muu naisen lähipiirissä elävä henkilö kuten äiti, isä, muu sukulainen tai tuttava. Laajemmassa määritelmässä käsitteeseen voidaan lukea kuuluvaksi myös naapurit ja työtoverit (Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005). Pari- ja lähisuhdeväkivallan lisäksi puhutaan usein myös perheväkivallasta. *Perheväkivallalla* tarkoitetaan samassa kotitaloudessa asuvien henkilöiden välistä väkivaltaa (Savolainen 2005).

Maahanmuuttajanaisiin kohdistuneella väkivallalla tarkoitetaan kaikkia fyysisen ja seksuaalisen väkivallan sekä sillä uhkaamisen muotoja, jotka kohdistuvat muihin kuin suomalaista alkuperää oleviin naisiin. Ulkomaalaistaustaisiin naisiin kohdistuva väkivalta voi ilmetä samantyyppisenä väkivaltana kuin suomalaisiinkin naisiin kohdistuva väkivalta, kuten esimerkiksi parisuhde-, lähisuhde- ja perheväkivaltana, mutta se voi saada myös piirteitä, jotka ovat suomalaisten näkökulmasta harvinaisempia. Tällaisia ovat esimerkiksi pakkoavioliitot, tyttöjen ympärileikkaukset ja ns. kunniamurhat. Kyseiset väkivallan muodot voivat olla jossain kulttuurissa hyväksyttyjä käytäntöjä, mutta ovat suomalaisen rikoslain mukaan rangaistavia tekoja (Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005). Kunniamurhat liittyvät perheen, (suku)yhteisön tai kulttuurin kunnian puolustamiseen. Kunniamurhilla ei ole omaa nimikettä suomalaisessa lainsäädännössä, mutta murha sinällään on yksi ankarimmin tuomittavista rikoksista Suomessa. Toisaalta kunniamurha-käsitteen käyttöä on myös kritisoitu siitä, että se sitoo tekijän motiivit liikaa kulttuurisiin tekijöihin unohtaen murhan sukupuolistumisen ja mitätöiden näin lähisuhdeväkivalta-näkökulman (de los Reyes 2003: 36).

8.3. Naisiin kohdistuva väkivalta ilmiönä

Naisiin kohdistuvan väkivallan ominaispiirteet ovat suhteellisen samanlaisia ympäri maailmaa. Yleensä väkivallan tekijä on joku uhrille tuttu mies ja väkivallan tapahtumapaikkana on uhrin koti tai kodin läheisyys (Das Dasgupta 1998; Heiskanen &

Piispa 1998). Naisiin kohdistuva väkivalta onkin hyvin sukupuolittunutta. Tutkimusten mukaan juuri perheessä ja lähisuhteissa tapahtuvasta väkivallasta 90 % on miesten naisille tekemiä. Erityisesti vakavimmat, jopa kuolemaan johtaneet väkivallan teot ovat lähes poikkeuksetta miesten naisille tekemiä (Lehtonen & Perttu 1999: 11, 47). Vuosien 2001–2004 aikana Suomessa kuoli 87 naista puolison väkivallan uhrina, kun vastaava luku miesten kohdalla oli 21 (Tilastokeskus 2006). Väkivaltatutkijoiden mukaan naisiin kohdistuvan väkivallan peruslähtökohta onkin se, että perhe- ja parisuhdeväkivalta ovat sukupuolittunutta väkivaltaa, joka heijastaa yhteiskunnan patriarkaalisia rakenteita (Ronkainen 1998; Haarakangas ym. 2000: 11).

Väkivallan uhrina olevien naisten etniseen taustaan on puolestaan kiinnitetty huomiota vasta viime aikoina. Vasta 1990-luvulta alkaen Suomessa alkoi ilmestyä maahanmuuttajanaisiin kohdistuvaan väkivaltaan liittyviä tutkimuksia ja sen ennaltaehkäisyyn keskittyviä toimenpideohjelmia. Edelleen ulkomaalaistaustaiset naiset ovat kuitenkin niin tutkimuksen kuin käytännönkin tasolla marginaalisessa asemassa. Yksi syy tähän lienee se, että heihin kohdistuva väkivalta on erityisen hankala ilmiö tunnistaa. Vain harvat maahanmuuttajanaiset osaavat tai uskaltavat ilmoittaa kokemastaan väkivallasta viranomaisille. Esteet avun hakemiselle ovat monin tavoin kietoutuneet puutteelliseen kielitaitoon ja tietoon suomalaisesta yhteiskunnasta. Naiset eivät välttämättä ole tietoisia oikeuksistaan eivätkä suomalaisesta lainsäädännöstä tai palvelujärjestelmästä (Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005). Myös kulttuuriset erot vaikeuttavat väkivallan ymmärtämistä rikokseksi ja ilmoituksen arvoiseksi teoksi. Useissa kulttuureissa muun muassa omaan vaimoon kohdistuva väkivalta on hyväksyttävää ja laillista toimintaa (Chester ym. 1994; Walker 1999). Erityisesti seksuaalista väkivaltaa ei useinkaan koeta rikokseksi, vaan seksin koetaan olevan miehen oikeus avioliitossa. Muita – vaikkakin väkivaltaisia – seksuaalikokemuksia saatetaan puolestaan hävetä niin paljon, että niistä vaietaan (Højlund Madsen ym. 2005: 19). Väkivaltaa – oli se sitten fyysistä, seksuaalista tai henkistä – ei kuitenkaan missään tilanteessa voi oikeuttaa kulttuurisin perustein (Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005).

8.4. Maahanmuuttajanaisten heikko asema

Suomessa asuvat maahanmuuttajanaiset ovat usein heikommassa asemassa suhteessa väkivallan kokemiseen ja avun hankkimiseen kuin kantaväestön naiset. Mainittujen kulttuurierojen ja puutteellisten tietojen ja taitojen lisäksi avun hankintaa vaikeuttaa se, että naiset ovat usein taloudellisesti ja sosiaalisesti täysin riippuvaisia puolisostaan (Das Dasgupta 1998; tosin vrt. Saarinen; Säävälä; Tiilikainen; Varjonen; Zechner). Perheet saattavat olla myös hyvin eristäytyneitä, jolloin naisten kontaktit perheen ulkopuoliseen maailmaan voivat olla vähäisiä ja kodin ulkopuolinen turvaverkko olematon

(Honkatukia, Perttu & Ruohonen 2005: 23). Lähisuhteissaan väkivaltaa kokevat maahanmuuttajanaiset ovat usein myös moninkertaisen syrjinnän uhreja. Kielivaikeudet, rasismi, työttömyys, eristäytyneisyys ja mahdollinen maahanmuuttajastatus asettavat naiset erityisen heikkoon asemaan (Das Dasgupta 1998).

Maahanmuuttoon ja kulttuurista toiseen siirtymiseen liittyy usein myös henkisen hyvinvoinnin laskua, jota voidaan pitää erityisenä väkivallan riskitekijänä. Vanhan kotimaan jättäminen, uuden kulttuurin omaksuminen, eristäytyneisyys, mahdollinen jyrkkäkin sosio-ekonomisen aseman lasku, kieliongelmat ja niin edelleen ovat merkittävä uhka maahan muuttavien mielenterveydelle (Liebkind 1994: 32–33). Suomeen muutto voi aiheuttaa myös muutoksia perheen sisäisissä rooleissa. Esimerkiksi suomalaisten pyrkimykset miesten ja naisten tasa-arvoon voivat tuntua miehen näkökulmasta uhkaavilta (vrt. Siim; Säävälä). Myös vanhemmat voivat menettää auktoriteettiasemansa lapsiinsa näiden omaksuessa kielen ja kulttuurin vanhempiaan nopeammin (Räty 2002: 113; Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005: 22; Tiilikainen). Usean maahanmuuttajan – erityisesti ulkoiselta olemukseltaan selvästi erottuvan – arkipäivään kuuluvat usein myös rasistiset kokemukset, jotka uhkaavat sekä henkistä hyvinvointia että pahimmillaan myös fyysistä terveyttä (ks. Ellonen 2006).

Ongelmien monimuotoisuudesta huolimatta maahanmuuttajanaisten ei voida ajatella olevan homogeeninen ryhmä (Martikainen), jonka kaikilla jäsenillä olisi kyseisiä ongelmia. Ennakkoasenteet, jotka määrittelevät ulkomaalaiset tai ulkomaalaistaustaiset naiset stereotyyppisiksi kulttuurinsa edustajiksi yksinkertaistavat monitahoisia ja yksilöllisiä elämäntilanteita (Haarakangas ym. 2001: 26; Martikainen & Tiilikainen). Esimerkiksi avioliitto voi määrittää naisen mahdollisuuksia ja uhkia. On havaittu, että kansainvälisissä parisuhteissa kulttuurien väliset erot saattavat johtaa erilaisiin ongelmatilanteisiin kuin kantaväestöön kuuluvien tilanteissa. Tämä koskee niin ulkomaalaisen kanssa avioituneita suomalaisia naisia kuin Suomeen avioituneita ulkomaalaisia naisia. Kansainväliset parisuhteet saattavat muun muassa edesauttaa maahanmuuttajakumppanin sopeutumista yhteiskuntaan ja nopeuttaa kielen ja kulttuurin oppimista. Toisaalta maahanmuuttajakumppanin riippuvuus puolisostaan voi olla paljon suurempi kuin suomalaisen partnerin (ks. esim. Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005). Miira Hartikainen (2005) on tutkinut suomalaisten miesten kanssa avioituneiden thaimaalaisten naisten kokemuksia perheväkivallasta ja todennut, että kaikki tutkittavat naiset (kahdeksan) olivat kokeneet avioliitossaan alistamista ja väkivaltaa. Tyypillistä näissä suhteissa oli myös väkivallalla uhkaaminen ja naisen liikkumisen rajoittaminen. Kaikki naiset olivat avioituneet suomalaisen miehen kanssa muutaman viikon tuttavuuden jälkeen. Syynä oli useimmiten raskaus tai oleskeluluvan saaminen Suomessa. Väkivaltaisesta suhteesta lähtemisellä olisi ollut monenlaisia ikäviä seurauksia, ääritapauksessa jopa paluu lähtömaahan (vrt. Korhonen & Ellonen 2007; Sirkkilä 2005).

8.5. Kansainväliset ja kansalliset velvoitteet väkivaltaan puuttumiseksi

Naisiin kohdistuvaan väkivaltaan puuttumiseen on pyritty kansainvälisen yhteistyön avulla aina 1970-luvulta lähtien. Vuonna 1975 järjestettiin ensimmäinen valtioiden välinen konferenssi liittyen naisten asemaan maailmassa (Pentikäinen 2002), vuonna 1993 naisiin kohdistuva väkivalta määriteltiin ihmisoikeusloukkaukseksi ja vuonna 1995 YK:n Pekingin konferenssissa huomioitiin ensimmäistä kertaa ulkomaalaistaustaiset naiset väkivallalle erityisen alttiina erityisryhmänä (YK 1996). Näiden säännösten myötä myös Suomen valtio on kiristänyt suhtautumistaan naisiin kohdistuvaan väkivaltaan. Suomi on sitoutunut niin lainsäädännön kuin toiminnankin tasolla poistamaan ja tuomitsemaan kaikkinaisen naisiin kohdistuvan syrjinnän ja kaltoinkohtelun. Erityistä huomiota tähän on kiinnitetty viime vuosina, sillä naisten syrjintää koskevaa yleissopimusta valvova komitea on ilmaissut huolensa naisiin kohdistuvan väkivallan laajuudesta Suomessa. Nykyisessä hallitusohjelmassa tasa-arvokysymykset ovatkin laajemmin esillä kuin aikaisemmin (Valtioneuvosto 2004). Hallitus on muun muassa laatinut tasa-arvo-ohjelman, jonka yhtenä tavoitteena on ehkäistä ja vähentää parisuhde- ja naisiin kohdistuvaa väkivaltaa sekä prostituutiota (*Hallituksen tasa-arvo-ohjelma* 2005). Naisiin kohdistuva väkivalta on huomioitu myös useissa muissa kansallisissa ohjelmissa. Naisiin kohdistuvaan väkivaltaan puututaan esimerkiksi kansallisessa väkivallan vähentämisohjelmassa (2005) sekä Sisäisen turvallisuuden ohjelmassa (*Arjen turvaa*… 2004). Kussakin ohjelmassa maahanmuuttajat tunnistetaan omana erityisryhmänään.

Vastaava kehitys on havaittavissa myös lainsäädännössä. Suomen rikoslakia on viime vuosina muutettu useasta naisiin kohdistuvaan väkivaltaan liittyvästä kohdasta. Vaikkakin pohjoismaalaisessa mittakaavassa uudistukset tapahtuvat jälkijättöisesti, jopa kymmeniä vuosia myöhemmin kuin naapurimaissamme (Pehkonen 2003), ovat uudistukset olleet merkittävä edistysaskel suuntaan, jonka mukaan perhepiirissä tapahtuva väkivalta ei ole enää vain perheen sisäinen asia. Esimerkiksi vuoden 1995 rikoslain uudistuksen yhteydessä (578/1995) poistettiin rikosten jakaminen yksityisellä ja julkisella paikalla tapahtuviin rikoksiin. Tämän seurauksena esimerkiksi kotona tapahtuvasta pahoinpitelystä tuli virallisen syytteen alainen rikos, eli poliisi voi tutkia ja syyttäjä voi syyttää tekijää asianomaisen tahdosta riippumatta. Tuolloin lakiin sisällytettiin vielä niin sanottu vakaan tahdon pykälä, eli syyttäjä olisi voinut jättää syyttämättä tekijää asianomistajan vakaasta tahdosta, mutta tuokin pykälä poistettiin vuonna 2004 (Paunio 2004). Vuonna 1994 puolestaan kriminalisoitiin avioliiton sisällä tapahtuneet raiskaukset ja vuonna 1998 raiskausten rangaistuksia kovennettiin (563/1998). Vuonna 1999 tuli voimaan myös lähestymiskieltoa koskeva laki (898/1998), jonka avulla henkilö voi hakea joko yhteydenottosuojaa tai laajempaa lähestymissuojaa tiettyyn henkilöön.

Vuonna 2003 lakia laajennettiin koskemaan myös samassa taloudessa asuvia, jolloin kieltoon määrätyn henkilön on poistuttava asunnosta määrätyksi ajaksi (711/2004).

Suomessa asuvien maahanmuuttajanaisten näkökulmasta on olennaista, että kyseiset lakiuudistukset on kirjattu Suomen perustuslakiin ja koskevat näin kaikkia Suomen kansalaisia ja Suomessa pysyvästi asuvia ulkomaalaisia. Muun muassa tämän tiedon levittämiseksi vuonna 1999 säädettiin maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta (493/1999) laki, joka velvoittaa paikallisia toimijoita järjestämään osalle maahanmuuttajia niin sanottuja kotouttamisohjelmia. Näiden tarkoituksena on tutustuttaa maahanmuuttajat suomalaiseen yhteiskuntaan ja siinä asuvien oikeuksiin ja velvollisuuksiin muun muassa näihin lakipykäliin perustuen.

8.6. Maahanmuuttajanaiset väkivallan uhrina Suomessa

Suomalaisia naisia on pidetty tasa-arvoisimpina koko maailmassa (ks. Greig ym. 2006; Haarakangas 2000). Olemassa olevien tilastojen valossa naisten tasa-arvoinen asema ei kuitenkaan näyttäydy niin hyvältä kuin yleisesti luullaan. Suomi on muihin maihin verrattuna erityisen parisuhdeväkivaltainen maa (Husso 2003: 16; Lundgren ym. 2001: 27). Naisiin kohdistuvaa väkivaltaa on kuitenkin tutkittu suhteellisen vähän.

Ehkä tunnetuin naisiin kohdistuvaa väkivaltaa käsittelevä suomalainen tutkimus on Tilastokeskuksen *Usko, toivo, hakkaus* -raportti (Heiskanen & Piispa 1998), joka perustuu kansalliseen naisuhritutkimukseen. Uhritutkimuksella tarkoitetaan kyselytutkimusta, jossa ihmisiä itseään pyydetään arvioimaan omat uhrikokemuksensa. Sen mukaan jopa 40 % suomalaisista naisista on joskus joutunut fyysisen tai seksuaalisen väkivallan tai sillä uhkaamisen kohteeksi täytettyään 15 vuotta. Vastaava aineisto kerättiin uudelleen vuoden 2005 aikana ja sen tulokset näyttävät väkivallan hieman lisääntyneen. *Naisiin kohdistunut väkivalta 2005* -raportin mukaan jopa 44 % suomalaisista naisista on joskus joutunut fyysisen tai seksuaalisen väkivallan tai sillä uhkaamisen kohteeksi 15 vuotta täytettyään. Lisäys on nimenomaan tapahtunut nykyisen parisuhteen ulkopuolella koetun väkivallan kohdalla, kun taas perheväkivalta on hieman vähentynyt (Piispa ym. 2006).

Maahanmuuttajanaisiin kohdistuvasta väkivallasta on tutkimustietoa vielä vähemmän. Vain muutamista kotimaisista tutkimuksista on löydettävissä osittaista tutkimustietoa maahanmuuttajanaisten kokemasta väkivallasta, sekin rajoittuu usein tiettyjen kansallisuuksien edustajiin. Esimerkiksi Kirsti Pohjanpää kollegoineen (2003) on tehnyt tutkimuksen maahanmuuttajien elinoloista, jossa tarkasteltiin myös kokemuksia parisuhteessa tai sen ulkopuolella koetusta väkivallasta. Tutkimuksen mukaan 14 % venäläisistä, 21 % virolaisista, 43 % somalialaisista ja 15 % vietnamilaisista naisista oli kokenut

jonkinasteista väkivaltaa viimeisen vuoden aikana. Suurin osa tapauksista oli tapahtunut yksityisasunnossa läheisen ihmisen tekemänä. Verrattuna vastaaviin tuloksiin kantaväestöstä voidaan todeta, että kyseiset maahanmuuttajaryhmät ilmoittivat kokevansa väkivaltaa jopa kaksi kertaa enemmän kuin kantaväestöön kuuluvat. Sen tulkinnassa, ovatko maahanmuuttajat joutuneet myös useammin väkivallan uhriksi, tulee kuitenkin olla varovainen, sillä tutkimuksissa ei ole vakioitu ilmoittajien ikää. Maahanmuuttajien ikärakenne on varsin erilainen kuin kantaväestöllä, joten luotettavien tulosten saamiseksi tulisi tarkastelu tehdä ikäryhmittäin. Vastaavia tuloksia väkivaltakokemusten eroista maahanmuuttajien ja kantaväestön välillä on saatu Ruotsissa (Martens 2001).

Tanja Haarakangas ym. (2000) ovat puolestaan tarkastelleet maahanmuuttajanaisten osuutta turvakotiasiakkaista. Heidän tutkimuksensa mukaan noin 14 % turvakotien asiakkaista oli tutkimusvuonna 1998 maahanmuuttajia. Määrää voidaan pitää suhteellisen suurena, sillä maahanmuuttajia on kokonaisuudessaan noin 3 % väestöstä. Pääkaupunkiseudulla maahanmuuttaja-asiakkaiden osuus on jopa 30 % (Ensi- ja turvakotien liitto 2005). Myös tätä tutkimustulosta voidaan pitää viitteenä siitä, että maahanmuuttajanaisiin kohdistuu enemmän väkivaltaa kuin kantaväestöön. Toisaalta tässä tulee muistaa se, että maahanmuuttajien ystävä- ja muu tukiverkosto on usein kantaväestön tukiverkostoa kapeampi, jolloin ainoaksi turvapaikaksi jää turvakoti (Haarakangas 2000: 39).

Kerran aikaisemmin on ulkomaalaistaustaisten naisten kokemaa väkivaltaa tarkasteltu myös poliisin tietoon tulleiden tapausten avulla. Vuonna 2003 sisäasiainministeriö teetti selvityksen, jossa tarkasteltiin maahanmuuttajanaisiin kohdistuneita väkivaltatekoja rikosilmoitusten perusteella. Selvityksessä tarkasteltiin poliisin tietoon tulleita epäiltyjä seksuaalirikoksia, muita väkivaltarikoksia sekä väkivallalla uhkaamista lähi- ja parisuhdeväkivallan näkökulmasta. Selvitykseen poimittiin poliisin rikosilmoitusjärjestelmästä[2] (RIKI) kaikki ulkomaalaisiin ja ulkomaalaistaustaisiin naisiin kohdistuneet epäillyt väkivalta- ja uhkausrikokset, joissa tekijänä oli uhrille tuttu henkilö. Ainoastaan seksuaalirikosten kohdalla oli otettu huomioon myös tuntemattomien tekemät rikokset. Selvityksen mukaan vuonna 2002 raportoitiin yhteensä 360 ulkomaalaistaustaisiin naisiin kohdistunutta lähisuhdeväkivaltatapausta, joista vain muutama oli seksuaalista väkivaltaa, neljäsosa väkivallalla uhkaamista ja suurin osa muuta fyysistä väkivaltaa (Sisäasiainministeriö 2003).

Näiden lisäksi viitteitä ulkomaalaistaustaisiin naisiin kohdistuneista väkivaltarikoksista saadaan yleisesti rasistisia rikoksia käsittelevistä tutkimuksista. Jasinskaja-Lahti ym.

---

2 Rikosilmoitusjärjestelmä RIKI on osa poliisiasiain PATJA-tietojärjestelmää (Poliisin tietojärjestelmä, johon kirjataan mm. rikosilmoitukset, virka-apupyynnöt ja rikostutkintaa varten tarpeelliset tiedot).

(2002) ovat tutkineet rasististen rikosten uhreja niin sanotun uhritutkimuksen avulla ja osoittaneet, että jopa kolmasosa ulkomaalaisista oli joutunut rasistisen rikoksen uhriksi viimeisten 12 kuukauden aikana. Näistä kuitenkin jopa puolet oli solvauksia ja kolmasosa uhkauksia. Pahoinpitelyrikoksia näistä oli yhteensä 5 %. Naisten osuus uhreista ei käynyt tutkimuksesta ilmi.

Poliisin tietoon vuonna 2005 tulleista rasistisista rikosepäilyilmoituksista (669 kappaletta) puolestaan joka toinen oli jonkinasteinen pahoinpitely. Uhreista noin kolmannes oli naisia. Pahoinpitelyjen lisäksi naisiin kohdistui paljon kunnianloukkauksia ja uhkauksia (Ellonen 2006). Tutkimuksissa tuleekin esille mielenkiintoinen ero. Uhritutkimusten mukaan yleisin rasistinen rikos on solvaus, kun taas poliisin tilastojen mukaan se selvästi on pahoinpitely. Tämä kertoo siitä, että erityisesti lievemmät rikokset, kuten solvaukset, kunnianloukkaukset ja uhkaukset jäävät usein ilmoittamatta poliisille ja vain vakavammat henkilön henkeen ja terveyteen liittyvät tapaukset ilmoitetaan (ks. Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005).

Erityisesti maahanmuuttajanaisiin kohdistuneiden väkivaltarikosten erityispiirteitä tulee hyvin esille pohjoismaalaisessa *Trapped between Law and Life* -tutkimuksessa (Højlund Madsen ym. 2005). Tutkimuksessa raportoitiin naisten kokevan samantapaista fyysistä, psyykkistä, seksuaalista ja materiaalista väkivaltaa kuin valtaväestönkin naiset kokevat. Tanskassa asuvat tutkimukseen haastatellut naiset eivät kuitenkaan ilmoittaneet kokeneensa lainkaan seksuaalista väkivaltaa. Tämä kuitenkaan tuskin tarkoittaa sitä, etteivätkö Tanskassa asuvat maahanmuuttajanaiset koe seksuaalista väkivaltaa siinä missä muutkin. Raportissa arveltiinkin yhtenä syynä tähän mainitsemattomuuteen olevan sen, että toisissa kulttuureissa seksi saatetaan kokea miehen oikeudeksi avioliitossa ja muista seksuaalisuuteen liittyvistä asioista tulee vaieta. Naisten kertomuksista selvisi myös sellaisia väkivallan muotoja, mitä harvemmin kohdataan kantaväestön kohdalla. Naisia muun muassa uhataan kotiin palauttamisella, kieltäydytään antamasta rahaa ruokaan, kielletään osallistuminen kielikurssille tai ylipäätään talosta poistuminen (Højlund Madsen ym. 2005). Vastaavia tuloksia on saatu myös amerikkalaisesta tutkimuksesta, jonka mukaan ulkomaalaistaustaisia naisia saatetaan estää opiskelemasta ja uhkailla karkottamisella ja lapsensa menettämisellä (Mahoney ym. 2001: 166).

8.7. Tutkimuksen toteutus ja aineisto

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kartoittaa poliisin tietoon tullutta Suomessa vuonna 2005 maahanmuuttajanaisiin ja -tyttöihin kohdistunutta väkivaltaa. Tarkoituksena on selvittää kuinka paljon naiset poliisin tilastojen mukaan joutuvat väkivallan tai sillä uhkaamisen uhriksi, ketkä kyseisten väkivaltatekojen uhriksi useimmin joutuvat

ja ketkä ovat tyypillisimpiä väkivallan tekijöitä. Tutkimuksessa tarkastellaan erikseen fyysistä ja seksuaalista väkivaltaa sekä väkivallalla uhkaamista. Uhkausten mukaan ottaminen väkivaltatapausten tarkasteluun perustuu siihen, että vain harvoin naiset joutuvat pelkän väkivallalla uhkaamisen kohteeksi: väkivallalla uhkaaminen johtaa hyvin usein myös väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Väkivallalla uhkaaminen koetaan myös vähintään yhtä vakavaksi kuin itse fyysinen väkivalta. Se koetaan merkittävänä vallankäytön ja alistamisen välineenä (Heiskanen & Piispa 2006). Kussakin kokonaisuudessa kuvaillaan tyypillisimpiä rikosnimikkeitä sekä uhrien taustoja ja piirteitä. Lopuksi kuvataan lyhyesti rikoksesta epäiltyjä sekä tyypillisimpiä maahanmuuttajanaisiin kohdistuneita väkivaltatapauksia.

Tutkimuksen aineistona ovat poliisiasiain tietojärjestelmästä (PATJA) tietyin ehdoin poimitut rikosilmoitukset.[3] Rikosilmoituksen voi tehdä kuka tahansa rikoksen asianosainen tai muu henkilö, joka epäilee rikoksen tapahtuneen. Jos kyseessä on törkeä pahoinpitely, henkirikos, törkeä seksuaalirikos tai lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, on niistä rikoslain (1889/39) 10§ mukaan velvollisuus ilmoittaa poliisille. Kaikki rikosilmoitukset kirjataan poliisin rikosilmoitusjärjestelmään. Jos ilmoituksen perusteella tai muutoin on syytä epäillä, että on tapahtunut rikos, tapaus etenee esitutkintaan ja siitä mahdollisesti syyttäjälle. Jos kyseessä on niin sanottu asianomistajarikos, toimitetaan esitutkinta yleensä vain asianomistajan vaatiessa rangaistusta.[4] Lähes kaikki pahoinpitely- ja seksuaalirikokset ovat kuitenkin niin sanottuja virallisen syytteen alaisia rikoksia eli poliisin velvollisuus on tutkia ne ja syyttäjä voi syyttää niistä, vaikka asianomistaja ei vaatisikaan niistä rangaistusta.

Huomionarvoista rikosilmoituksissa on, että ilmoitus ei sinällään vielä tarkoita sitä, että on tapahtunut rikos. Ilmoituksen jättämisen jälkeen poliisi päättää onko syytä epäillä rikoksen tapahtuneen, mikä puolestaan käynnistää esitutkinnan. Esitutkinnan jälkeen tapaus etenee tarvittaessa syyttäjälle ja siitä tuomioistuimeen, jossa tapaus vasta voi määrittyä varsinaiseksi rikokseksi. Koska tämä tarkastelu perustuu rikosilmoituksiin, onkin paikoin harhaanjohtavaa puhua rikoksista. Toisaalta ilmoituksen tehnyt henkilö on näissä tapauksissa kokenut joutuneensa rikoksen uhriksi, mikä puolestaan puoltaa tapausten kutsumista rikoksiksi. Kaikki tässä käsitellyt tapaukset koskevat kuitenkin rikosilmoituksia, mikä tulee muistaa tuloksia tarkasteltaessa.

---

3 Poiminnassa olivat mukana varsinaisten rikosilmoitusten eli R-ilmoitusten lisäksi myös niin sanotut S-ilmoitukset ja P-ilmoitukset. S-ilmoituksiin ja P-ilmoituksiin sisältyvät nimikkeet eivät ole varsinaisia rikoksia. S-ilmoitus kirjataan esimerkiksi virka-apu-, poliisitutkinta- ja ulkomaalaisasioista. Poliisitutkinnalla tarkoitetaan muuta poliisin toimitettavaksi säädettyä tutkintaa kuin rikoksen johdosta toimitettavaa esitutkintaa. P-ilmoitus syntyy kirjattaessa poliisilakiperusteisen kiinnioton lomaketta (päihtyneiden säilöönotot).

4 Tietyin ehdoin ja tietyissä tapauksissa poliisi voi aloittaa esitutkinnan ilman asianomistajan vaatimusta myös asianomistajarikoksissa.

Aineiston rikosilmoitukset poimittiin poliisiasiain tietojärjestelmästä seuraavin kriteerein: asianomistajana oli nainen, jonka kansalaisuus ja/tai syntymämaa oli muu kuin Suomi ja rikosnimike oli joku liitteessä 1 esitetyistä nimikkeistä. Taulukkoon on koottu kaikki henkirikoksia, seksuaalirikoksia ja pahoinpitelyrikoksia kuvaavat rikosnimikkeet sekä laiton uhkaus ja lähestymiskiellon rikkominen, jotka liittyvät usein väkivallan uhkaan (ks. liite 1).

Poiminnan tuloksena löytyi yhteensä 1 254 maahanmuuttajanaisiin kohdistunutta rikosilmoitusta. Kaikki 1 254 ilmoitusta luettiin läpi, sen varmistamiseksi, että kyseessä oli juuri maahanmuuttajanaisiin kohdistunut väkivaltarikos. Samalla jutut jaoteltiin seksuaalirikoksiin, muihin väkivaltarikoksiin ja uhkauksiin. Yksi rikosilmoitus koskee yleensä yhtä tapausta, mutta yhdessä tapauksessa voi olla useita uhreja. Esimerkiksi pahoinpitelyn yhteydessä rikoksesta epäilty on voinut pahoinpidellä kahta henkilöä. Selvityksissä ja tutkimuksissa rikokset määritellään usein juuri uhrin mukaan (ks. Keränen 2005; Ellonen 2006). Yhdessä ilmoituksessa voi näin ajateltuna olla siis useita rikoksia. Tämän aineiston 1 254 rikosilmoituksessa oli yhteensä 1 204 rikosta ja näitä rikoksia tarkastellaan seuraavaksi.[5]

Tutkimusta luettaessa on otettava huomioon aineiston erityispiirteet. Ensinnäkin selvitys kertoo ainoastaan poliisin tietoon tulleesta ulkomaalaistaustaisiin naisiin kohdistuneesta väkivallasta. Kuten todettu, piilorikollisuuden arvellaan olevan erityisen yleistä juuri maahanmuuttajien ja maahanmuuttajataustaisten kohdalla. Myös aineiston poimintaan liittyy epävarmuustekijöitä. Koska lopullinen aineisto on valittu lukemalla rikosilmoitukset läpi, on valinta loppujen lopuksi perustunut subjektiiviseen tulkintaan. Lukemista puolestaan vaikeuttaa se, että poliisiasiain tietojärjestelmä on suunniteltu rikostutkinnan tarpeisiin, ei tutkimuksen tekoa varten. Monet tutkimuksellisesti oleelliset seikat jäävät usein kirjaamatta rikosilmoituksiin, koska ne eivät ole olennaisia rikoksen selvittämisen kannalta. Rajoituksena voidaan todeta myös se, että noin kymmenen prosenttia tarkastelluista uhriksi joutuneista ulkomaalaistaustaisista naisista oli vain käymässä Suomessa. Kaikki tarkastellut tapaukset eivät siis ole tapahtuneet Suomessa vakinaisesti asuville henkilöille. Käymässä olleita naisia ei kuitenkaan voitu poistaa tarkastelusta, sillä kaikkien kohdalla ei ollut merkintää vakinaisesta asumisesta tai vierailusta. Vierailemassa olleiden mukanaolo ei myöskään vääristänyt tuloksia, vaan tulokset olivat samansuuntaisia, oli kyseessä sitten Suomessa vakinaisesta asuva tai vieraileva ulkomaalaistaustainen nainen. Olennainen rajoittava tekijä on myös se, että vaikka tarkastelussa käytetään tapauksista rikos-nimikettä, on kyseessä varsinaisesti vasta rikosepäily. Emme tiedä, monestako jutusta on aloitettu edes esitutkintaa, montako juttua on päätynyt syyttäjälle ja monestako on langetettu tuomio. Tätä tietoa ei myöskään ole helposti

5 Tarkempi rikosten valinnan kuvaus: ks. Korhonen & Ellonen 2007.

saatavilla, ja siksi rikosilmoitukset ovat yleisin tapa tarkastella poliisin tietoon tullutta rikollisuutta. Usein tarkasteluissa myös puhutaan rikoksista rikosepäilyn sijaan (ks. Ellonen 2006; Keränen 2005).

8.8. Seksuaalinen väkivalta

Edellä esitetyillä hakukriteereillä poliisin tietoon tuli vuonna 2005 yhteensä 79 seksuaalirikosta. Näistä selvästi yleisin oli lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (ks. taulukko 8.2.), joita oli yli kolmannes kaikista seksuaalirikoksista. Tapauksista toiseksi yleisin oli raiskaus, joita oli noin neljännes tapauksista ja kolmanneksi yleisin seksuaalinen hyväksikäyttö, joita oli joka kymmenes tapauksista. Suurin osa seksuaalirikoksista kohdistui siis nuoriin henkilöihin. Lähes joka toisessa tapauksista uhri oli alle 18-vuotias ja joka kymmenennessä tapauksessa väkivalta kohdistui alle 10-vuotiaaseen lapseen. Aikuisikäisistä eniten seksuaalista väkivaltaa kokivat 18–29-vuotiaat.

Uhreista suurin osa oli Suomen kansalaisia (42 %). Ulkomaalaisista suurin osa oli venäläisiä, virolaisia tai ruotsalaisia (taulukko 8.3.). On huomattava, että venäläiset, virolaiset ja ruotsalaiset ovat myös suurimmat ulkomaalaisryhmät Suomessa. Kun tarkastellaan rikosten määrää suhteessa ulkomaalaisten määrään, joutuvatkin muiden maiden kansalaiset suomalaisia herkemmin seksuaalirikoksen uhriksi. Syntymämaan mukaan tarkasteltuna puolestaan suurin osa seksuaalirikosten uhreista oli syntynyt Ruotsissa, Venäjällä tai Virossa. Syntymämaan mukaan tarkasteltuna Suomessa on eniten juuri Ruotsissa ja Virossa syntyneitä, joista Ruotsissa syntyneistä suurin osa on niin sanottuja paluumuuttajia. Ei kuitenkaan näytä siltä, että seksuaalirikosten uhrit olisivat näitä paluumuuttajia, sillä suurin osa Ruotsissa syntyneistä seksuaalirikosten uhreista oli alle 20-vuotiaita.

Kun tarkastellaan seksuaalirikosten tekijöitä voidaan todeta, että se, oliko tekijä uhrille tuttu vai tuntematon, vaihtelee selvästi uhrin iän ja rikosnimikkeen mukaan. Kokonaisuudessaan vähän alle kolmannes rikoksista oli tuntemattomien tekemiä ja joka viidennessä tapauksessa epäillyn ja uhrin suhde ei ollut tiedossa tai sitä ei saatu ilmoituksesta selville. Noin puolissa tapauksista tekijä oli uhrille tuttu henkilö (kuvio 8.1.). Merkittävässä osassa tapauksista uhrin ja epäillyn suhde ei myöskään käynyt selville. Monissa näistä tapauksista uhri kyllä tunsi tekijän, mutta heidän välisensä suhde ei ilmoituksesta käynyt ilmi.[6] Mutta kun tarkastellaan lapsille tapahtuneita

[6] Rikosilmoitukseen ei erikseen merkitä uhrin ja epäillyn suhdetta, vaan suhde tulee ilmi – jos tulee – ilmoituksen selitysosassa, johon poliisi kirjaa tapahtuman kulun niin kuin se hänelle kuvataan.

seksuaalirikoksia, kuten lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä, on tekijä huomattavasti useammin uhrille tuttu kuin mitä aikuisille tapahtuneissa seksuaalirikoksissa. Myös niissä lapsiin kohdistuneissa rikoksissa, joissa tekijä oli tuntematon, lapsi kohtasi tekijän yleensä välittömässä elinympäristössään: koulumatkalla, kotipihassa tai naapurustossa. Poliisin tietoon tulleissa aikuisille tehdyissä raiskauksissa tekijä oli puolestaan lähes poikkeuksetta tuntematon.

Taulukko 8.1. Vuonna 2005 poliisin tietoon tulleet ulkomaalaistaustaisiin naisiin / tyttöihin kohdistuneet seksuaalirikokset rikosnimikkeiden mukaan.

Rikosnimike	N	%
Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	26	32,9
Raiskaus	21	26,6
Seksuaalinen hyväksikäyttö	8	10,1
Raiskauksen yritys	7	8,9
Pakottaminen seksuaaliseen tekoon	6	7,4
Pakottaminen sukupuoliyhteyteen	5	6,3
Seksuaalisen hyväksikäytön yritys	2	2,6
Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	1	1,3
Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yritys	1	1,3
Seksuaaliseen tekoon pakottamisen yritys	1	1,3
Törkeä raiskaus	1	1,3
Yhteensä	79	100

Taulukko 8.2. Ulkomaalaistaustaisiin naisiin / tyttöihin kohdistuneiden seksuaalirikosten uhrien yleisimmät kansalaisuudet ja syntymämaat, (N=79), rikos/100.*

Kansalaisuus	N	Rikos/100	Syntymämaa	N	Rikos/100
Venäjä	9	0,06	Ruotsi	21	0,15
Viro	9	0,16	Viro	11	0,16
Ruotsi	9	0,26	Venäjä	10	0,37
Iran	2	0,18	Irak	4	0,21
Somalia	2	0,09	Ei tiedossa	4	Ei tiedossa

* Seksuaalirikosten osalta esitetään vain viisi yleisintä kansalaisuutta ja syntymämaata, sillä muiden maiden kansalaisia oli vain yksi.

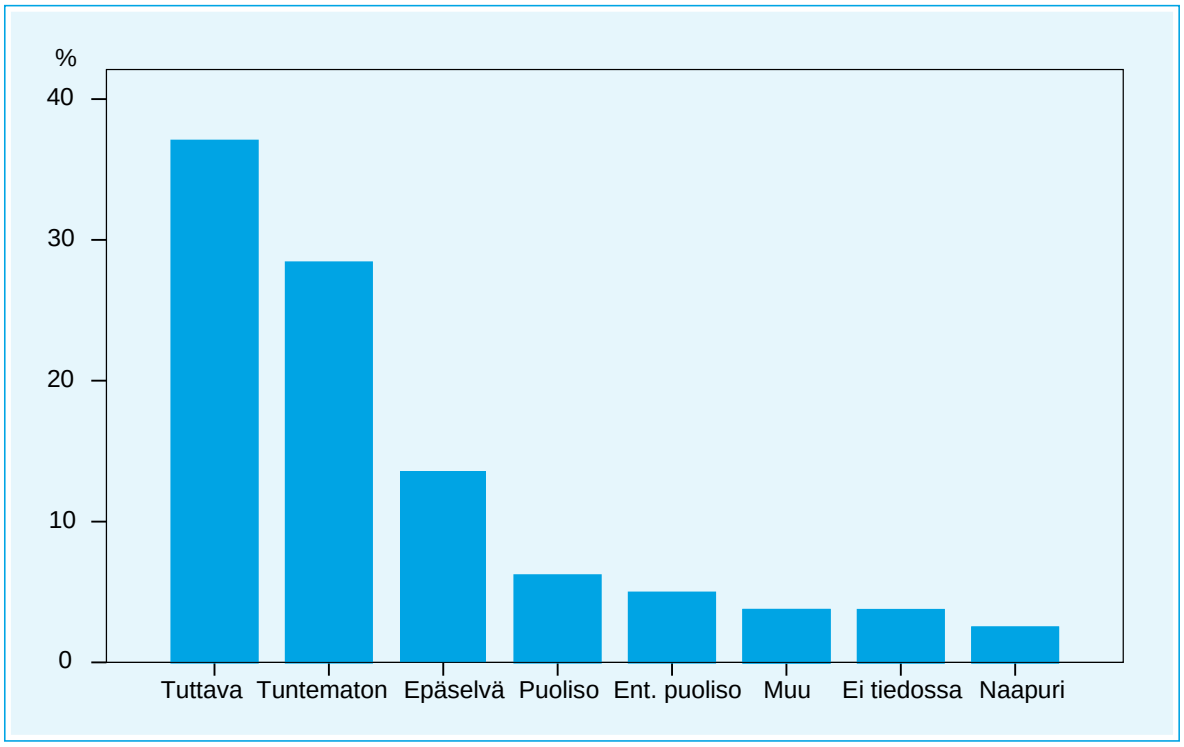

Kuvio 8.1. Uhrin suhde epäiltyyn maahanmuuttajanaisiin / tyttöihin kohdistuneissa seksuaalirikoksissa, % (N=79).

Taulukko 8.3. Vuonna 2005 poliisin tietoon tulleet ulkomaalaistaustaisiin naisiin / tyttöihin kohdistuneet väkivaltarikokset rikosnimikkeiden mukaan.

Rikosnimike	N	%
Pahoinpitely	532	61,6
Lievä pahoinpitely	294	34,0
Törkeä pahoinpitely	23	2,8
Tapon yritys	4	0,5
Murha	3	0,3
Pahoinpitely-yritys	2	0,2
Tappo	2	0,2
Törkeän pahoinpitelyn yritys	2	0,2
Murhan yritys	1	0,1
Vapaudenriisto	1	0,1
Yhteensä	864	100

8.9. Muu fyysinen väkivalta

Poliisin tietoon tuli vuoden 2005 aikana 864 maahanmuuttajanaiseen kohdistunutta muuta kuin seksuaalista väkivaltarikosta. Yleisin väkivaltarikosten nimike oli pahoinpitely, joiden osuus kaikista väkivallanteoista oli selvästi yli puolet (taulukko 8.4.). Toiseksi yleisin väkivallanteko oli lievä pahoinpitely (yli kolmannes tapauksista) ja kolmanneksi yleisin törkeä pahoinpitely, joita kuitenkin oli huomattavasti vähemmän kuin pahoinpitelyitä ja lieviä pahoinpitelyitä. Törkeiden pahoinpitelyjen osuus kaikista maahanmuuttajanaisiin kohdistuneista väkivallanteoista oli 3 %. Pahoinpitelyjen eri asteet on hyvä ottaa huomioon, sillä ero lievän ja törkeän pahoinpitelyn välillä voi olla hyvinkin suuri. Lievällä pahoinpitelyllä tarkoitetaan pahoinpitelyä, jossa ruumiillisen koskemattomuuden loukkaaminen tai terveyden vahingoittaminen on vähäistä, kun taas törkeässä pahoinpitelyssä seurauksena on vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila ja/tai jossa rikos on tehty erityisen julmalla tavalla esimerkiksi ampuma-asetta käyttäen. Pahoinpitely sijoittuu puolestaan johonkin näiden määritelmien välimaastoon. Toisin sanoen suurin osa maahanmuuttajanaisiin kohdistuneista pahoinpitelyistä aiheutti selvää terveydellistä vahinkoa, kipua ja merkittävää ruumiillisen koskemattomuuden loukkaamista, mutta harvoissa tapauksissa kyseessä oli hengenvaarallinen tilanne. Lisäksi poliisin tietoon tuli vuonna 2005 kolme maahanmuuttajanaisiin kohdistunutta murhaa ja kaksi tappoa. Murhan yrityksiä oli yksi.

Taulukko 8.4. Ulkomaalaistaustaisiin naisiin / tyttöihin kohdistuneiden väkivaltarikosten uhrien yleisimmät kansalaisuudet ja syntymämaat, (N=864), rikos/100.

Kansalaisuus	N	Rikos/100	Syntymämaa	N	Rikos/100
Venäjä	139	0,93	Ruotsi	123	0,87
Viro	73	0,86	Venäjä	116	4,20
Somalia	37	1,61	Ei tiedossa	93	
Ruotsi	31	0,89	Viro	70	1,03
Thaimaa	25	1,14	Neuvostoliitto	70	0,27
Irak	22	1,57	Somalia	44	1,91
Turkki	16	2,13	Thaimaa	34	1,26
Iran	16	1,45	Irak	33	1,74
Sudan	11	2,75	Iran	19	1,46
Entinen Jugoslavia	8	3,48	Turkki	18	2,09

Suurin osa väkivallanteoista kohdistui aikuisväestöön. Tapauksista noin joka kymmenennessä uhrina oli alle 18-vuotias. Väkivallan uhriksi joutui useimmiten 18–29-

vuotias ulkomaalaistaustainen nainen. Heidän osuutensa kaikista väkivaltarikosten uhreista oli lähes 40 %. Väkivaltarikosten uhreista suurin osa oli Suomen kansalaisia (43 %). Ulkomaalaistaustaiset naiset, joihin kohdistui eniten väkivallantekoja, olivat venäläisiä, virolaisia ja somalialaisia (taulukko 8.4.). Myös syntymämaan mukaan tarkasteltuna erottuvat samat maat kuin seksuaalirikoksissa. Suurin osa väkivallan uhreista oli syntynyt Ruotsissa, Venäjällä tai Virossa.

Maahanmuuttajanaisten kokema väkivalta on siis pitkälti parisuhde- ja lähisuhdeväkivaltaa. Erityisesti pahoinpitelyt ja törkeät pahoinpitelyt olivat pääosin puolison tekemiä, kun taas lievissä pahoinpitelyissä tuntemattomien ja muiden tuttavien osuus oli suurempi. Näissä tapauksissa myös tekijä oli usein nainen. Tällöin kyseessä oli usein naisten välienselvittely. Myös murhista kaksi oli puolison tekemiä ja yhdessä tapauksessa uhrin ja tekijän suhde ei käynyt ilmi. Kyseessä oli kuitenkin ilmeisesti lähisuhde, sillä uhrilla ja tekijällä oli sama osoite.

Useimmissa maahanmuuttajanaisiin kohdistuvissa väkivallanteoissa uhri tunsi tekijän. Suurimmassa osassa tapauksista nainen oli nykyisen tai entisen puolisonsa tekemän väkivallan uhri (kuvio 8.2.).[7] Toiseksi suurin ryhmä oli niin sanotut epäselvät tapaukset (23 %), joiden kohdalla ilmoituksesta ei käy ilmi tekijän ja uhrin välinen suhde. Myös monissa näistä tapauksista tekijä ja uhri kuitenkin tunsivat toisensa. Viitteitä tästä antaa uhrin ja tekijän sama sukunimi, osoite tai yhteiset lapset. Tuttavien tekemiä väkivaltarikoksia oli lähes 20 %. Tuntemattomien tekemiä väkivaltatekoja tapauksista oli vain noin joka kymmenes. Luku saattaa todellisuudessa olla hieman suurempi, sillä osasta epäselviä tapauksia ei käy ilmi onko tekijä uhrille tuntematon. Epäselviä tapauksia olivat esimerkiksi suurin osa katutappeluista, joihin saattoi osallistua useitakin henkilöitä.

8.10. Uhkaukset

Maahanmuuttajanaisiin kohdistuvia uhkauksia tapahtui päärikoksena vuonna 2005 yhteensä 261. Suurin osa näistä oli laittomia uhkauksia (83 %). Lähestymiskiellon rikkomisia tapahtui 44 eli alle viidennes uhkauksista. Yli 90 % uhkauksista kohdistui aikuisiin naisiin. Aikuisväestöön kohdistuneet uhkaukset ovat jakaantuneet suhteellisen tasaisesti kaikkien ikäryhmien välillä. Vanhemmat naiset joutuivat kuitenkin huomattavasti useammin uhkauksen kohteeksi kuin fyysisen tai seksuaalisen väkivallan uhriksi. Yli puolet uhkauksista (60 %) kohdistuikin yli 30-vuotiaisiin naisiin.

---

7 Tässä tarkastelussa puolisoksi tai entiseksi puolisoksi lasketaan sekä nykyiset ja entiset avo- tai aviopuolisot että seurustelukumppanit.

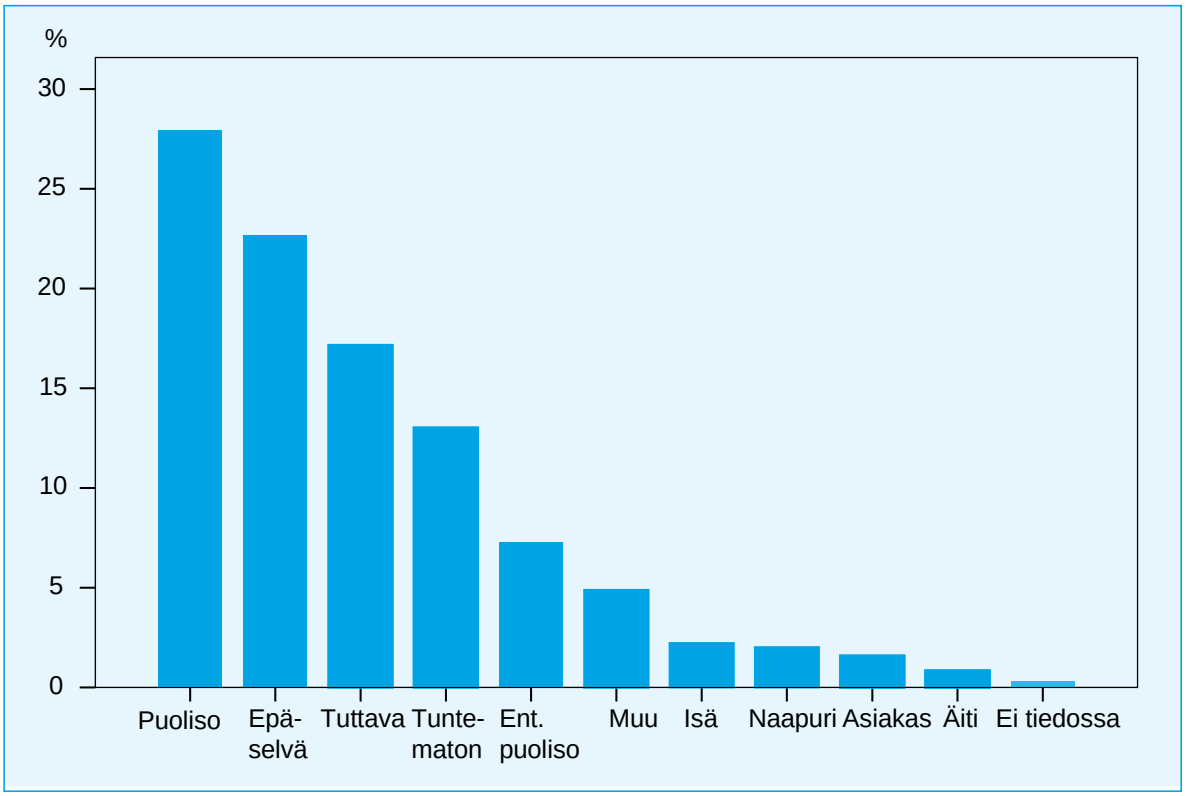

Kuvio 8.2. Uhrin suhde epäiltyyn maahanmuuttajanaisiin / tyttöihin kohdistuneissa väkivaltarikoksissa, % (N=864).

Suurin osa uhkauksen uhreista oli Suomen kansalaisia (39 %). Toiseksi eniten uhkausten uhrien joukossa oli venäläisiä, virolaisia ja somalialaisia (taulukko 8.5.). Toisin sanoen samojen kansalaisuuksien edustajat, jotka joutuvat fyysisen ja seksuaalisen väkivallan uhriksi, joutuvat myös sillä uhkaamisen uhriksi. Myös syntymämaan mukaan tarkasteltuna erottautuivat samat maat kuin fyysisen ja seksuaalisen väkivallan kohdalla eli Ruotsi, Venäjä sekä Viro.

Uhkausten tekijöistä joka viides oli uhrin entinen puoliso (kuvio 8.3.). Yleensä uhkailut liittyivätkin ajankohtaiseen erotilanteeseen, sillä suurin osa entisen puolison tekemistä uhkailuista tapahtui eroprosessin aikana. Entisiä puolisoita hieman enemmän uhkailuja toteuttivat henkilöt, joiden suhde uhriin ei käynyt ilmi. Monissa näistä tapauksista oli tulkittavissa, että uhri ja tekijä tunsivat toisensa, mutta heidän suhdettaan ei ollut ilmoituksessa määritelty. Kyseessä voi hyvinkin olla juuri entinen puoliso, sillä uhrilla ja rikoksesta epäillyllä oli usein sama sukunimi ja joskus jopa sama osoite. Tällä perusteella rikoksesta epäilty voi olla myös uhrin isä, äiti tai veli. Myös tekijän ja uhrin yhteiset lapset saatettiin mainita. Kolmanneksi eniten uhkauksia tapahtui tuttavien tekeminä. Usein uhkauksen tekijä oli myös nykyinen puoliso, naapuri tai joku tuntematon. Huomattava osa tuntemattomien ja lähes kaikki naapureiden tekemät uhkailut liittyivät uhrien ulkomaalaiseen taustaan ja niistä kävi ilmi rasistisia motiiveja (vrt. Ellonen 2006). Laittomien uhkausten ja lähestymiskiellon rikkomisen tekijöiden välillä ei ole suurta eroa.

Taulukko 8.5. Ulkomaalaistaustaisiin naisiin / tyttöihin kohdistuneiden uhkausten uhrien yleisimmät kansalaisuudet ja syntymämaat, (N=261), rikos/100.

Kansalaisuus	N	rikos/100	Syntymämaa	N	rikos/100
Venäjä	40	0,27	Ruotsi	35	0,25
Viro	23	0,27	Ei tiedossa	28	
Somalia	15	0,65	Venäjä	28	1,03
Irak	10	0,71	Viro	28	0,41
Iran	8	0,72	Neuvostoliitto	20	0,08
Ruotsi	6	0,17	Somalia	18	0,78
Thaimaa	6	0,27	Iran	12	0,92
Kongo-Kinshasa	5	1,79	Irak	10	0,53
Serbia-Montenegro	11	0,73	Thaimaa	6	0,22
Afganistan	4	0,44	Serbia-Montenegro	5	1,32

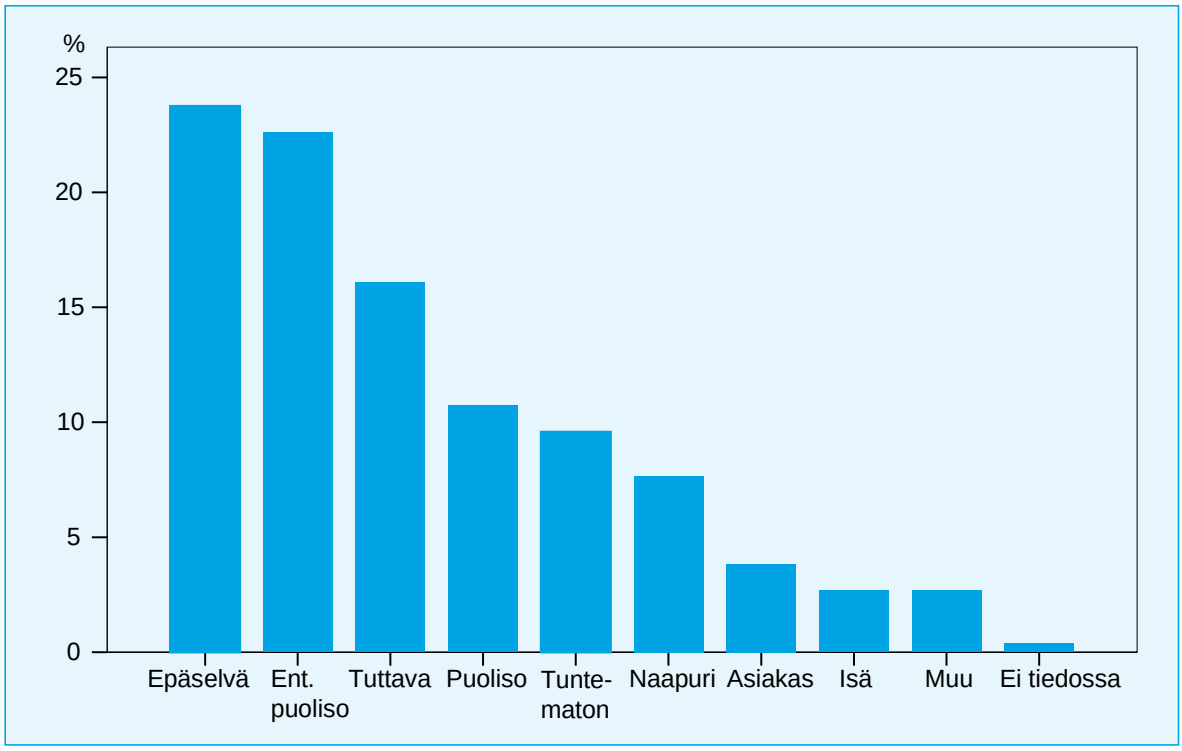

Kuvio 8.3. Uhrin suhde epäiltyyn ulkomaalaistaustaisiin naisiin / tyttöihin kohdistuneissa uhkauksissa, % (N=261).

8.11. Rikoksesta epäillyt

Poliisin tietoon tulleissa maahanmuuttajanaisiin kohdistuvissa rikoksissa epäiltyjä oli yhteensä 1 425. Epäiltyjen lukumäärä on varsinaisten uhrien määrää suurempi, sillä henkilöt ovat voineet olla epäiltynä useasta rikoksesta, joko samassa tai eri ilmoituksessa. Epäiltyjä voi olla myös useita henkilöitä yhdestä ja samasta rikoksesta. Epäillyistä eri henkilöitä oli 1 146. Kaksi kertaa rikoksesta oli epäiltynä 125 eri henkilöä, ja enimmillään yksi henkilö oli epäiltynä seitsemän kertaa.

Suurin osa maahanmuuttajanaisiin kohdistuneesta väkivallanteosta tai uhkauksesta epäiltynä olleista (74 %) oli epäiltynä fyysisestä väkivaltarikoksesta. Uhkauksista epäiltyjä oli 17 % ja seksuaalirikoksista epäiltyjä 5 %. Muista rikoksista epäiltyjä oli 4 %. Muut rikostapaukset ovat valikoituneet mukaan siksi, että ne on tehty maahanmuuttajanaiseen kohdistuvan rikoksen yhteydessä; esimerkiksi pahoinpitelyn yhteydessä loukattiin toisen uhrin kunniaa. Yleisimmät rikosnimikkeet väkivallanteoista olivat pahoinpitely, lievä pahoinpitely, laiton uhkaus ja lähestymiskiellon rikkominen.

Maahanmuuttajanaisiin kohdistuvasta väkivallasta epäillyistä löytyi melko tasaisesti sekä suomalaisia että ulkomaalaistaustaisia henkilöitä. Epäillyistä 55 % oli suomalaisia. Ulkomaan kansalaisista oli epäillyistä eniten venäläisiä (6 %), somalialaisia (3 %) tai virolaisia (3 %), eli yleisimpiä olivat samat kansalaisuudet kuin uhreilla. Yli puolet epäillyistä (56 %) oli myös syntynyt Suomessa. Muualla syntyneiden osalta epäillyt tulivat useimmiten Somaliasta (4 %), Ruotsista (4 %) tai Virosta (3 %).

Suhteellisen suuri osa rikoksesta epäillyistä oli siis alkuperältäänkin suomalaisia. Tämän perusteella voidaan ajatella, että suuri osa ulkomaalaistaustaisiin naisiin kohdistuneesta väkivallasta tapahtuisi seka-avioliitoissa. Toisaalta tämä voi myös olla merkki siitä, että seka-avioliitoissa elävät naiset ilmoittavat väkivaltakokemuksistaan helpommin poliisille. Rikosnimikkeet olivat puolestaan suhteellisen tasaisesti jakautuneita suomalaisten ja ulkomaalaisten välillä. Suomalaiset ja ulkomaalaistaustaiset syyllistyivät yhtä usein väkivalta- ja seksuaalirikoksiin sekä uhkauksiin. Myöskään poliisin tietoon tulleiden rikosten teonkuvauksissa ei löytynyt merkittäviä eroja erimaalaisten välillä. Uhrin ja tekijän välinen suhde eri rikoksissa oli myös hyvin samankaltaisesti jakautunut; esimerkiksi pahoinpitelyt kohdistuivat useimmiten puolisoon sekä suomalaisten että ulkomaalaisten epäiltyjen osalta.

Rikoksesta epäillyistä alle kolmannes oli naisia. Naisia epäiltiin useimmiten lievästä pahoinpitelystä, pahoinpitelystä tai uhkauksista. Lievän pahoinpitelyn voidaankin sanoa olevan tyypillinen naisten tekemä rikos. Naisten tekemät rikokset kohdistuivat joko niin sanottuun puolituttuun tai tuntemattomaan henkilöön. Jos rikos kohdistui tuttavaan,

kyse oli yleensä naisten keskinäisestä välienselvittelystä. Motiivina olivat usein velat tai mustasukkaisuusriidat. Tyypillisiä olivat myös ravintoloissa tai kadulla tapahtuneet pahoinpitelyt, jotka saattoivat kohdistua yhtä lailla tuttaviin ja tuntemattomiin. Poliisin tietoon tullut naisten tekemä lähisuhdeväkivalta oli edellä mainittuja tekoja selvästi harvinaisempaa. Maahanmuuttajanaisiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa ei ollut yhtään naista epäiltynä.[8]

Poliisiin tietoon tulleista väkivallanteoista kahdeksassa tapauksessa epäilty oli äiti, joka oli pahoinpidellyt lastaan. Muita tyypillisiä lähisuhdeväkivallantekoja olivat tapaukset, joissa maahanmuuttajat olivat joutuneet naispuolisen naapurinsa uhkauksien tai lievän pahoinpitelyn kohteeksi. Nämä tapaukset olivat usein motiiviltaan rasistisia. Ei ollut myöskään tavatonta, että naista pahoinpiteli puolison entinen kumppani tai entisen puolison nykyinen kumppani.

Suurin osa maahanmuuttajanaisiin kohdistuneista väkivaltateoista tai uhkauksista epäiltynä olleista oli iältään 30–44-vuotiaita. Tämän ikäryhmän osuus kaikista epäillyistä oli 41 %. Epäillyistä joka kolmas oli 18–29-vuotias ja joka kymmenes alle 18-vuotias. Yleisimmät rikosnimikkeet vaihtelivat hieman ikäryhmittäin: vanhemmat henkilöt olivat useammin epäiltynä väkivallalla uhkaamisesta ja nuoremmat väkivallan teosta. Alle 18-vuotiaiden tekemät väkivaltarikokset tapahtuivat useimmiten julkisella paikalla ja liittyivät katutappeluihin tai nuorten keskinäisiin välienselvittelyihin. Monissa näistä tapauksista oli epäiltyinä useita henkilöitä. Parisuhdeväkivallasta epäillyt taas olivat pääsääntöisesti yli 18-vuotiaita.

Parisuhdeväkivaltatapauksia löytyi kaikista aikuisikäisten ikäryhmistä tasapuolisesti. Maahanmuuttajanaiset joutuivat myös yhtä lailla sekä suomalaisten että ulkomaalaisten kumppaneiden tekemän väkivallan uhreiksi. Parisuhdeväkivallan teonkuvaukset olivatkin hyvin samanlaisia riippumatta epäillyn iästä, kansallisuudesta tai syntyperästä. Yleensä väkivalta tapahtui tilanteessa, jossa mies syystä tai toisesta menetti malttinsa ja sen seurauksena pahoinpiteli puolisoaan. Poliisille ilmoituksen tekivät väkivallan ääniä tai avunhuutoja kuulleet naapurit tai väkivaltaisesta tilanteesta paennut uhri. Jossain tapauksessa myös riitatilanteessa mukana ollut tuttava soitti poliisit. Useimmiten parisuhdeväkivallan tapahtumapaikkana oli koti, ja väkivaltatilanteisiin liittyi usein myös materiaalisen vahingon aiheuttaminen. Erityisesti suomalaisten epäiltyjen todettiin usein olleen alkoholin vaikutuksen alaisena tekohetkellä. Näissä tapauksissa myös uhrin saatettiin todeta nauttineen alkoholia.

---

8 Yhdessä tapauksessa nainen oli epäiltynä poikalapsen hyväksikäytöstä. Uhrin äiti oli ulkomaalaistaustainen.

8.12. Lopuksi

Tässä artikkelissa tarkasteltiin vuonna 2005 poliisin tietoon tulleita maahanmuuttajanaisiin kohdistuneita väkivaltarikoksia ja niiden ominaispiirteitä. Artikkelissa kuvattiin, millaisen kuvan poliisin tilastot antavat näihin naisiin kohdistuneista väkivaltarikoksista, keneen rikokset useimmin kohdistuvat ja millainen on tyypillinen ulkomaalaiseen naiseen kohdistuneesta väkivallanteosta epäiltynä ollut henkilö. Tarkastelun aineistona olivat ne vuoden 2005 rikosilmoitukset, joissa asianomistajana oli maahanmuuttaja- tai maahanmuuttajataustainen nainen ja rikosnimikkeenä joku väkivaltaan tai väkivallalla uhkaamiseen liittyvä rikosnimike. Rikosilmoitukset poimittiin poliisiasiain tietojärjestelmästä PATJA:sta.

Vuonna 2005 ilmoitettiin poliisille yhteensä 1 204 ulkomaalaistaustaisiin naisiin kohdistunutta väkivalta- tai uhkausrikosta. Jos tarkastellaan määrää suhteessa Suomessa asuvien muun maan kansalaisten määrään, tämä tarkoittaa noin 22 rikosta tuhatta ulkomaalaista naista kohden. Lukuja tarkasteltaessa täytyy kuitenkin ottaa huomioon se, että lähes puolet rikosten uhreista oli Suomen kansalaisia ja joka kymmenes uhreista oli vain käymässä Suomessa. Toisaalta, vaikka näiden osuus rikosten kokonaismäärästä vähennettäisiin, ilmoitettiin 11 väkivaltarikosta tuhatta ulkomaalaistaustaista naista kohden vuonna 2005, kun vastaava luku tuhatta kantaväestön naista kohden oli 7. Tulos tukee näin ollen aikaisempien tutkimusten tuloksia siitä, että maahanmuuttajanaiset joutuvat suhteellisesti useammin väkivallan kohteeksi kuin alkuperältään suomalaiset naiset.

Suurin osa maahanmuuttajanaisiin kohdistuneista väkivaltatapauksista oli niin sanottua tavallista fyysistä väkivaltaa, seksuaalista väkivaltaa oli 6 % tapauksista ja väkivallalla uhkaamista noin viidennes. Jos verrataan lukuja kantaväestöön kohdistuneisiin rikoslukuihin, näyttää suhde suhteellisen samanlaiselta. Ainoastaan seksuaalirikosten suhteellinen osuus oli kantaväestön kohdalla hivenen suurempi. Tämä kuitenkaan tuskin tarkoittaa, etteivätkö ulkomaalaistaustaiset naiset joutuisi seksuaalirikosten uhriksi siinä missä kantaväestönkin naiset. Sen sijaan tämä tukee aikaisemmissa tutkimuksissa saatua tulosta siitä, että maahanmuuttajanaiset eivät ilmoita seksuaalirikoksista, sillä he eivät välttämättä koe pakottamista seksuaaliseen tekoon avioliitossa rikokseksi.

Jos verrataan vuonna 2005 poliisin tietoon tulleiden rikosten määrää vuoden 2002 rikosilmoituksista tehtyyn selvitykseen, voidaan todeta, että rikosten määrä näyttää olevan kasvussa erityisesti pari- ja lähisuhdeväkivallan osalta. Siihen, johtuuko tämä todellisten tapausten kasvusta vai kenties ilmoituskynnyksen madaltumisesta, ei tämän aineiston perusteella voida vastata. Juuri lähisuhdeväkivallasta suurin osa oli tämän aineiston perusteella miesten naisille tekemää. Väkivalta näyttääkin tästä näkökulmasta hyvin sukupuolittuneelta. Toisaalta kaikkien väkivaltarikosten kohdalla joka kolmas rikoksesta epäilty oli nainen. Suurin osa näistä rikoksista kohdistui tuntemattomiin

tai niin sanottuihin puolituttuihin, eli ei samassa taloudessa eläviin henkilöihin. Toisin sanoen naisuhri–miestekijä-asetelma ei pidä kaikessa naisten kokemassa väkivallassa paikkaansa. Voidaan kuitenkin puhua sukupuolistuneesta väkivallasta, sillä myös naisten tekemät rikokset liittyivät usein naiseuteen tai seksuaalisuuteen esimerkiksi erilaisten ihmissuhdekuvioiden vuoksi.

Tyypillinen ulkomaalaistaustaiseen naiseen kohdistunut väkivallanteko vuonna 2005 oli siis lähisuhteessa olevan henkilön tekemä fyysinen väkivalta. Sen lisäksi olivat suhteellisen yleisiä entisen puolison väkivallalla uhkaamiset, jotka usein liittyivät konkretisoituneeseen erotilanteeseen. Uhkausten kuvaama henkinen väkivalta ei kuitenkaan tämän tarkastelun mukaan ollut lähellekään yhtä yleistä kuin fyysinen väkivalta, kuten useiden eri kansainvälisten tutkimusten mukaan olisi voinut odottaa. Voitaneen olettaa, että henkinen väkivalta on kuitenkin myös Suomessa yksi yleisimpiä väkivallan muotoja. Tämä tarkoittanee sitä, että niin sanotusti lievemmät, ei-ruumiillista kärsimystä aiheuttavat ja sairaalahoitoa vaativat väkivallanteot jäävät helpommin ilmoittamatta poliisille. Tulos on samansuuntainen rasistisia rikoksia tarkastelleiden tutkimusten kanssa.

Toinen rikostyyppi, jota poliisin tilastojen mukaan osoittautui olevan suhteellisen vähän, oli avioliiton sisäiset seksuaalirikokset. Lähes kaikki poliisille ilmoitetut aikuisiin naisiin kohdistuneet raiskaukset olivat tuntemattomien tekemiä. Myös joidenkin yksittäisten kansalaisuuksien kohdalla seksuaalirikosten määrä näyttää erityisen vähäiseltä suhteessa muuhun väkivaltaan. Aineiston mukaan näyttää esimerkiksi siltä, että somalinaisiin kohdistuu sekä fyysistä väkivaltaa että väkivallalla uhkaamista suhteellisen paljon, mutta seksuaalirikosten määrä on suhteessa siihen erityisen pieni. Vuonna 2005 raportoitiin kaksi somalinaiseen kohdistunutta seksuaalirikosta. Kuten aiemmin jo nostettiin esille, tämä tuskin tarkoittaa sitä, etteivätkö somalinaiset joutuisi seksuaalirikosten uhriksi siinä missä muidenkin kansalaisuuksien edustajat. Syy löytynee ilmoituskynnyksen korkeudesta. Tulos voidaankin tulkita vihjeenä siitä, että kotouttamistyölle ja naisten oikeuksien julkituomiselle on edelleen tilausta.

Suhteellisen paljon poliisin rikostilastoihin puolestaan kirjattiin vuonna 2005 tyttölapsiin kohdistuneita seksuaalirikoksia. Jopa puolet seksuaalirikosten uhreista oli alle 18-vuotiaita ja joka kymmenes alle 10-vuotias. Näissä tapauksissa tekijä oli useimmiten uhrille tuttu henkilö, jopa joku lapseen lähisuhteessa oleva henkilö. Myös muut kuin lähisuhteissa olevien henkilöiden tekemät lapsiin kohdistuneet seksuaalirikokset tapahtuivat hyvin lähellä lapsen ominta elinympäristöä kuten koulumatkalla tai naapurustossa. Tätä tulosta voidaan pitää erityisen huolestuttavana.

Jos tarkastellaan vielä väkivaltauhrien kansalaisuuksia, voidaan todeta, että uhrit edustivat kaikkien väkivallan muotojen kohdalla useimmiten Venäjää, Viroa ja So-

maliaa. Syitä siihen, miksi juuri näiden maiden kansalaiset joutuvat useimmiten väkivallan uhriksi on varmasti monia. Tutkimusten mukaan juuri somalit ja venäläiset ovat muun muassa niin sanotun etnisen hierarkian alapäässä, eli heihin suhtaudutaan vähiten kunnioittavasti suhteessa muiden maiden kansalaisiin. Toisaalta viime vuosina suomalaisten suhtautuminen juuri venäläisiin on selvästi parantunut (Jaakkola 2005). Merkittävin syy somalialaisten, venäläisten ja virolaisten uhriutumiseen on kuitenkin se, että heitä on Suomessa selvästi eniten verrattuna muiden maiden edustajiin. Syntymämaissa erottuivat samat Venäjä ja Viro ja niiden lisäksi Ruotsi. Myös syntymämaan mukaan tarkasteltuna asuu Suomessa eniten näissä maissa syntyneitä. Ruotsissa syntyneistä suuri osa on niin sanottuja paluumuuttajia. Heidän suuri osuutensa ei kuitenkaan näkynyt tässä tarkastelussa, sillä suurin osa niin seksuaalirikosten, muiden väkivaltarikosten kuin uhkaustenkin uhriksi joutuneista Ruotsissa syntyneistä naisista oli iältään suhteellisen nuoria.

Poliisin tietoon tulleet maahanmuuttajanaisiin kohdistuneet väkivaltarikokset muistuttavat siis pitkälti naisiin kohdistuvaa väkivaltaa yleensä. Eniten ilmenee fyysistä väkivaltaa ja sillä uhkaamista, missä tekijänä on joku uhrin lähipiiristä..

Tässä tarkastelussa ei tullut ilmi maahanmuuttajanaisiin kohdistuvia erityisiä väkivallan muotoja. Syitä tähän on varmasti monia, mutta yksi syy lienee juuri – erityisesti ulkomaalaistaustaisten – ilmoituskynnyksen korkeus. Tämä puolestaan voi johtua useista kulttuurisista tekijöistä sekä puutteellisista tiedoista ja taidoista suhteessa suomalaiseen yhteiskuntaan. Toisaalta ulkomaalaistaustaisiin naisiin kohdistuneita väkivaltatapauksia ilmoitettiin vuonna 2005 suhteellisesti enemmän kuin kantaväestöön kohdistuneita. Verrattuna aikaisempiin selvityksiin ilmoitusten määrän voidaankin sanoa olevan nousussa. Se, johtuuko tämä väkivaltatapausten todellisesta lisääntymisestä vai ilmoituskynnyksen madaltumisesta, jää tämän tarkastelun perusteella avoimeksi kysymykseksi. Todellisuudessa syy löytynee molemmista tekijöistä. Maahanmuuttajanaisten määrä on lisääntynyt viime vuosina, mikä voisi viitata väkivaltatapausten lisääntymiseen. Lisääntyneet ilmoitukset voivat kertoa siitä, että maahanmuuttajanaiset ovat tietoisempia omista oikeuksistaan. Mutta kasvanut ilmoitusten määrä voi myös olla merkki viime vuosien aktiivisten kansallisten ja paikallisten kotouttamistoimien epäonnistumisesta tai puutteellisuudesta niin maahanmuuttajaperheiden kuin suomalaisen yhteiskunnan tasolla.

Oli syy ilmoitusten määrään mikä vain, tämän tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että maahanmuuttajanaiset kokevat Suomessa väkivaltaa vähintään siinä missä valtaväestökin. Tämä on tulevaisuuden haaste niin käytännön toimille kuin tutkimukselle kin.

Lait

Laki lähestymiskiellosta 898/1998
Laki rikoslain muuttamisesta 578/1995
Laki rikoslain muuttamisesta 563/1998
Laki lähestymiskiellosta annetun lain muuttamisesta 711/2004
Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 493/1999
Rikoslaki 39/1889

Kirjallisuus

Arjen turvaa: Sisäisen turvallisuuden ohjelma (2004) Sisäasiainministeriön julkaisuja 44/2004. Helsinki: Sisäasiainministeriö. <http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/6999D85A980CD058C2256F180034DCC8/$file/442004.pdf> [Luettu 10.11.2006]

Chester, B.; Robin, R. W.; Koss, M. P.; Lopez, M. P., & Goldman, D. (1994) Grandmother Dishonored: Violence against Women by Male Partners in American Indian Communities. *Violence and Victims* 9 (3), 249–258.

Das Dasgupta, Shamita (1998) Women's Realities: Defining Violence Against Women by Immigration, Race, and Class. Raquel Kennedy Bergen (toim.) *Issues in Intimate Violence*. Thousand Oaks: Sage, 209–219.

de los Reyes, Paulina (2003) *Patriarkala enklaver eller ingenmansland? Våld, hot och kontroll mot unga kvinnor i Sverige*. Intergrationsverket skriftserie IV. <http://www.integrationsverket.se/upload/Publikationer/skrifter/patriarkala.pdf> [Luettu 26.12.2006]

Desai, Sujata & Saltzman, Linda E. (2001) Measurement Issues for Violence Against Women. Claire M. Renzetti, Jefferey L. Edleson & Raquel Kennedy Bergen (toim.) *Sourcebook on Violence against Women*. Thousand Oaks: Sage Publications, 35–52.

Ellonen, Noora (2006) *Poliisin tietoon tullut rasistinen rikollisuus Suomessa vuonna 2005*. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 53. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu.

Ensi- ja turvakotien liitto (2005) Maahanmuuttajanaisilla korkea kynnys hakea apua turvakodista. Vuoksenlaakson Ensi- ja turvakoti ry:n ja Ensi- ja turvakotien liiton tiedotustilaisuus, Imatra 1.9.2005. <http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/imatra.htm> [Luettu 4.12.2006]

Greig, Fiona & Hausmann & Tyson, Laura D. & Zahidi, Saadia (2006) *The Global Gender Gap Report*. Geneve: World Economic Forum. <http://www.weforum.org/pdf/gendergap/report2006.pdf> [Luettu 28.2.2007]

Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2004–2007 (2005) Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1/2005. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Haarakangas, Tanja; Ollus, Natalia & Toikka, Sini (2000) *Väkivaltaa kokeneet maahanmuuttajanaiset – haaste turvakotipalveluille Suomessa*. Sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvojulkaisuja 2000:3. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Hartikainen, Miira (2005) *Thaimaalaisten naisten kokemuksia parisuhdeväkivallasta ja avunsaamisesta Suomessa*. Julkaisematon lisensiaattityö. Helsinki: Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos.

Heinämaa, Sara & Näre, Sari (toim.) (1994) *Pahan tyttäret: Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Helsinki: Gaudeamus.

Heiskanen, Markku & Piispa, Minna (1998) *Usko, toivo, hakkaus: Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta*. Tilastokeskus, tasa-arvoasian neuvottelukunta. Helsinki: Tilastokeskus.

Heiskanen, Markku & Piispa, Minna (2006) Tulosten pohdintaa. Minna Piispa, Markku Heiskanen, Juha Kääriäinen & Reino Siren *Naisiin kohdistunut väkivalta 2005*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 135–146.

Honkatukia, Päivi; Perttu, Sirkka & Ruohonen, Marita (2005) Naisten oikeudet ja maahanmuuttajanaisiin kohdistuva väkivalta. Teoksessa: *Naisiin kohdistuvan väkivallan vähentäminen. Työryhmän tausta-aineistot ja suositukset*. <http://www.rikoksentorjunta.fi/uploads/tdsgj5kto31cu8.PDF> [Luettu 9.11.2006]

Husso, Marita (2003) *Parisuhdeväkivalta: lyötyjen aika ja tila*. Tampere: Vastapaino.

Højlund Madsen, Diana; Paul, Rachel; Schlytter, Astrid & Jemteborn, Annika (2005) *Trapped between Law and Life: Report on Abused Minority Women in the Nordic Countries*. Roskilde: The Danish Research Centre on Gender Equality. <http://www.celi.dk/cache/article/file/Rapport_uk2.pdf> [Luettu 9.11.2006]

Jaakkola, Magdalena (2005) *Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003*. Työpoliittinen tutkimus 286. Helsinki: Työministeriö.

Jasinskaja-Lahti, Inga; Liebkind, Karmela & Vesala, Tiina (2002) *Rasismi ja syrjintä Suomessa: Maahanmuuttajien kokemuksia*. Helsinki: Gaudeamus.

Kansallisen väkivallan vähentämisohjelman valmisteluun osallistuneiden työryhmien raportit (2005) Helsinki: Rikoksentorjuntaneuvosto. <http://www.rikoksentorjunta.fi/30678.htm> [Luettu 26.12.2006]

Keränen, Tuunia (2005) *Poliisin tietoon tullut rasistinen rikollisuus Suomessa 2004*. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 40. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu.

Korhonen, Kaija & Ellonen, Noora (2007) *Maahanmuuttajanaiset vakivallan uhrina.* Poliisiammattikorkakoulun tiedotteita 60. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu

Kyllönen-Saarnio, Eija & Nurmi, Reet (2005) *Maahanmuuttajanaiset ja väkivalta: Opas sosiaali- ja terveysalan auttamistyöhön*. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2005:15. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Lehtonen, Anja & Perttu, Sirkka (1999) *Naisiin kohdistuva väkivalta*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Liebkind, Karmela (1994) Maahanmuuttajat ja kulttuurien kohtaaminen. Karmela Liebkind (toim.) *Maahanmuuttajat: Kulttuurien kohtaaminen Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 21–49.

Lundgren, Eva; Heimer, Gun; Westerstrand, Jenny & Kalliokoski, Anne-Marie (2001) *Slagen dam: Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning*. Uppsala universitet. Uumaja: Brottsoffermyndigheten.

Mahoney, Patricia, Williams, Linda M. & West, Carolyn M. (2001), Violence Against Women by Intimate Relationship Partners. Claire M. Renzetti, Jeffrey L. Edleson & Raguel Kennedy Bergen (toim.) *Sourcebook on Violence against Women*. Thousand Oaks: Sage, 143–178.

Martens, Peter, L. (2001) *Immigrants as Victims of Crime. International Review of Victimology* 8, 199–216.

Paunio, Riitta-Leena (2004) Naisten ihmisoikeudet. Juhlapuhe Ensi- ja turvakotien liiton turvakotitoiminta 25 vuotta -juhlaseminaarissa 15.10.2004, Helsinki. <http://www.oikeusasiamies.fi/dman/Document.phx/eoa/suomi/puheetjaesitelmat/ensi-ja-turvakotien-liitto-25v?folderId=%2Feoa%2Fsuomi%2Fpuheetjaesitelmat&cmd=download> [Luettu 10.11.2006]

Pehkonen, Pirjo (2003) *Naisen puolesta, ei miestä vastaan: Suomalainen naisliike väkivaltaa vastustamassa*. Sosiologian laitoksen raportteja 2. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Pentikäinen, Merja (2002) Naiset. Arto Haapea (toim.) *Ihmisoikeudet 2000-luvulla – sopimuksia ja asiakirjoja*. Helsinki: Ihmisoikeusliitto, 544–658.

Piispa, Minna; Heiskanen, Markku; Kääriäinen, Juha & Siren, Reino (2006) *Naisiin kohdistunut väkivalta 2005*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Pohjanpää, Kirsti; Paananen, Seppo & Nieminen, Mauri (2003) *Maahanmuuttajien elinolot: Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa vuonna 2002*. Elinolot 2003:1. Helsinki: Tilastokeskus.

Ronkainen, Suvi (1998) *Sukupuolistunut väkivalta ja sen tutkimus Suomessa*. Naistutkimusraportteja 2/98. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Räty, Minttu (2002) *Maahanmuuttaja asiakkaana*. Helsinki: Tammi.

Savolainen, Jukka (2005) Naiset, perheväkivalta ja perhe-elämän muutos. Reino Sirén & Päivi Honkatukia (toim.) *Suomalaiset väkivallan uhreina: Tuloksia 1980–2003 kansallisista uhrihaastattelututkimuksista*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 89–102.

Sirkkilä, Hannu (2005) *Elättäjyyttä vai erotiikkaa: Miten suomalaiset miehet legitimoivat parisuhteensa thaimaalaisen naisen kanssa?* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Sisäasianministeriö (2003) *Maahanmuuttajanaisiin kohdistuva väkivalta. Poliisin tietoon tullut rikollisuus 2002*. Sisäasiainministeriön Poliisiosaston julkaisuja 17/2003. Helsinki: Sisäasianministeriö.

Tilastokeskus (2006) Luettavissa *www.stat.fi* > Tilastot > Tilastot aiheittain > Terveys > Kuolemansyyt > Taulukot > Väkivallan uhrina kuolleet tekijän, iän ja sukupuolen mukaan 1998- > Väkivallan uhrina kuolleet tekijän, iän ja sukupuolen mukaan 1998–2005. [Luettu 2.2.2007]

Valtioneuvosto (2004) *Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle Suomen ihmisoikeuspolitiikasta*. Ulkoasianministeriön julkaisuja 2. Helsinki: Edita.

Walker, Lenore E. (1999) Psychology and Domestic Violence around the World. *American Psychologist* 54(1), 21–29.

YK (1996) *Pekingin julistus ja toimenpideohjelma: YK:n neljäs maailmankonferenssi naisten aseman edistämiseksi Peking 4.–15.9.1995*. Ulkoasianministeriön julkaisuja 6/1996. Helsinki: Ulkoasianministeriö.

LIITE

Luettelo maahanmuuttajanaisiin ja –tyttöihin kohdistuvaa väkivaltaa ja uhkaamista tarkasteltaessa huomioiduista rikosnimikkeistä.	
Laiton uhkaus	Seksuaalinen hyväksikäyttö
Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	Seksuaalisen hyväksikäytön yritys
Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yritys	Seksuaaliseen tekoon pakottamisen yritys
Lapsen surma	Sukupuoliyhteyteen pakottamisen yritys
Lapsensurman yritys	Tapon yritys
Lievä pahoinpitely	Tappo
Lähestymiskiellon rikkominen	Tuottamuksellinen vapaudenriisto
Murha	Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö
Murhan yritys	Törkeä pahoinpitely
Pahoinpitely	Törkeä raiskaus
Pahoinpitelyn yritys	Törkeä lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yritys
Pakottaminen seksuaaliseen tekoon	Törkeä pahoinpitelyn yritys
Pakottaminen sukupuoliyhteyteen	Törkeä raiskauksen yritys
Raiskauksen yritys	Vapaudenriisto
Raiskaus	

9 ”Koti on Suomessa mutta kotimaa on Viro”

Suomessa asuvien virolaisäitien transnationaaliset sosiaaliset tilat

Heli Hyvönen

9.1. Johdanto

– *Ne ensimmäiset vuodet oli sellainen olo, että vaikka meihin suhtauduttiin hyvin ystävällisesti [Suomessa], niin oli sellainen näkymätön viiva, mistä ei päässyt yli. Että sen vain tunsi, että ei ole omaa. Ja sitten kun oli ollut pitkään niissä samoissa kuvioissa, niin yhtäkkiä tuntui, että nyt on päässyt sisään. Että nyt meillä on todella, voi sanoa [suomalaisia] ystäviä, kenen kanssa ollaan paljon tekemisissä. Mutta totta kai sitä kaipaa sukulaisia ja kaipaa virolaisia ystäviä, koska meillä on kouluajasta ja yliopistoajasta hyvin läheisiä ystäviä, kenen kanssa ollaan paljon pidetty yhteyttä koko ajan. (Jane)*

Kuten lainaus Janen[1] haastattelusta osoittaa, rakentuvat maahanmuuttajien sosiaaliset verkostot usein sekä lähtö- että määränpäämaissa olevista sukulaisista ja ystävistä. Ylläpitämällä uudesta asuinmaasta yhteyttä lähtömaahan jääneisiin ihmisiin syntyy transnationaalisia sosiaalisia tiloja (Herrera Lima 2001: 78). Sosiaalisten suhteiden lisäksi transnationaalisuudella viitataan myös muihin toimintoihin, joiden avulla maahanmuuttajat ylläpitävät yhteyksiä synnyinmaan ”kodin” ja nykyisen asuinmaan ”kodin” välillä (Phizackalea 2003). Yhteydet saattavat olla virallisia tai epävirallisia ja ne voivat koostua henkilökohtaisista siteistä, järjestöistä, verkostoista tai kau-

[1] Haastateltavien anonymiteetti on säilytetty pseudonyymejä käyttämällä sekä muuttamalla tunnistettavissa olevat yksityiskohdat. Haastateltujen ikä, lasten lukumäärä, Suomeen muuton syy ja Suomessa vietetty aika on esitetty lähdeluettelossa.

pankäynnistä. Keskeistä on, että ne ulottuvat kansallisvaltioiden rajojen yli ja ovat luonteeltaan tiiviitä prosesseja (Faist 2000; Guarnizo 2003; Pries 2001; Vertovec 1999).

Suomen ja Viron maantieteellinen läheisyys luo mielenkiintoisen lähtökohdan yhteydenpidon tarkastelulle. Hyvien yhteyksien ja kohtuuhintaisten kustannusten vuoksi yhteydenpito on helppoa ja voidaankin olettaa, että Suomessa asuvat virolaiset voivat pitkälti itse määrittää yhteydenpidon tiiviyden lähtömaahansa (Bryceson & Vuorela 2002: 6). Kesäisin laivamatka Helsingistä Tallinnaan kestää 1,5 ja talvella 3,5 tuntia ja edestakainen matka maksaa 20–50 euroa. Kuitenkin on hyvä ottaa huomioon, että joissakin tapauksissa liikkuminen Suomen ja Viron välillä voi olla rajoitettua taloudellisten tekijöiden vuoksi (Zechner 2006). Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet Suomessa asuvien virolaisten pitävän tiiviisti yhteyttä Virossa asuviin sukulaisiinsa ja ystäviinsä (Liebkind 2004; Zechner 2006). Tätä tutkimusta varten haastateltujen naisten liikkumista helpotti se, että he olivat laillisesti maassa (vrt. Englannissa filippiiniläiset kotiapulaiset: Phizacklea 2003). Viisumivapauden ja EU:n myötä on maiden välillä mahdollista liikkua vapaasti ja toisessa maassa voi oleskella vähemmin rajoituksin.

Suomessa asuu vakituisesti noin 15 500 Viron kansalaista, joista naisia on 56 %. He muodostavat venäläisten jälkeen Suomen toiseksi suurimman maahanmuuttajaryhmän (Tilastokeskus 2006). Muuton ajankohta, syyt ja virolaisten kokemukset kuitenkin vaihtelevat suuresti (esim. Zechner). Ennen 1990-luvun alun lamaa Suomessa oli hyvät työmarkkinat ja myös virolaiset työllistyivät helposti, vaikka maahanmuuttajille tarkoitettuja palveluita ei käytännössä ollut (Joronen 2005). Lisäksi ennen Neuvostoliiton hajoamista vuonna 1991 maan rajat olivat käytännöllisesti katsoen suljetut ja virolaisten oli hankala päästä Suomeen (Hansson 2005). Tuona aikana yleisimmät muuton syyt olivat avioliitto suomalaisen kanssa, työ ja opiskelu. Suurimman Virosta kotoisin olevan ryhmän muodostaa Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen tulleet paluumuuttajat, joista suurin osa on etniseltä taustaltaan inkeriläisiä (Reuter & Jaakkola 2005). Viime vuosina Suomeen on enenevissä määrin tullut myös kausiluontoisia työntekijöitä, kuten rakennusalan henkilökuntaa sekä mansikanpoimijoita (esim. *Helsingin Sanomat* 2006a, 2006b). Suomessa asuville virolaisille on tyypillistä hyvä suomen kielen taito (Liebkind ym. 2004; Sutela 2005: 88; Zechner).

Tässä artikkelissa tarkastelen Suomessa asuvien virolaisäitien transnationaalisia sosiaalisia tiloja. Keskityn käsittelemään ilmiötä yksilötasolla ja olen kiinnostunut äitien ja perheiden ei-institutionaalisista suhteista (Martikainen ym. 2006: 24). Transnationaalisuudesta keskusteltaessa on tärkeä kiinnittää huomio siihen, kuka tekee, mitä ja missä (Goldring 2001: 59–63), toisin sanoen on tarkasteltava äitien elämäntilanteita Suomessa sekä heidän sosiaalisia suhteitaan ja resurssejaan muissa maissa (vrt. Phizacklea 2003:

80). Toisin kuin monissa muissa transnationaalisia sosiaalisia tiloja käsitelleissä tutkimuksissa (esim. Erel 2002; Hondagneu-Sotelo & Avila 1997; Lan 2003; Landolt & Da 2005; Phizckalea 2003), muuttivat kaikki tähän tutkimukseen osallistuneet naiset yhtä lukuun ottamatta Suomeen yhdessä lastensa kanssa (vrt. Zechner 2006). Maastamuutto vaikuttaa usein äidin ja lapsen väliseen suhteeseen ja mikäli kyseisissä kulttuureissa vallitsevat äitiyden mallit ja strategiat poikkeavat toisistaan, joutuvat äidit pohtimaan omaa äitiyttään uudesta näkökulmasta (Erel 2002; Zontini 2004).

Artikkelin keskeiset kysymykset ovat: keneen Suomessa asuvat virolaisäidit pitävät ylirajaista yhteyttä, millaisia muotoja yhteydenpito saa ja millainen merkitys näillä henkilöillä on haastatelluille. Lisäksi käsittelen sitä, miten äidit artikuloivat kuulumistaan toisaalta Suomeen ja toisaalta Viroon sekä heidän äitiyttään Suomessa. Aluksi pohdin transnationaalisuutta sekä naisten asemaa maahanmuuttajina ja äiteinä, sekä esittelen käyttämäni aineiston. Tulososiossa tarkastelen virolaisäitien sosiaalisia verkostoja, heidän transnationaalisia käytäntöjään ja arkeaan. Peilaan usein kysymyksiä edellä lainatun Janen kokemusten kautta. Kuten Jane, kokivat monet muut haastatellut naiset yhteydenpidon lähtömaahansa tärkeäksi ja useimmilla naisilla oli siellä huomattavan vahvoja siteitä. Tämä saattoi vaikuttaa osaltaan siihen, että naiset eivät luoneet Suomessa vahvoja institutionalisoituja sosiaalisia ryhmiä muiden virolaisten kanssa.

9.2. Tutkimuksen teoreettiset käsitteet

9.2.1. Transnationaalisuus

Transnationaalisuustutkimuksen uranuurtajat Nina Glick Schiller, Linda Basch ja Christina Blanc-Szanton (1994: 7) määrittelivät transnationaalisuuden prosessiksi, jonka avulla maahanmuuttajat luovat ja ylläpitävät moninaisia sosiaalisia suhteita, jotka liittävät yhteen lähtö- ja määränpäämaiden yhteisöt. Transnationaaliset eli ylirajaiset suhteet rakentuvat sellaisten toisiinsa liittyvien sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten suhteiden perusteella, joilla on yhteinen intressi ja päämäärä (Guarnizo & Smith 1998). Suhteet ovat luonteeltaan tiiviitä ja ne ulottuvat vallitsevien kulttuuristen ja uskonnollisten rajojen yli, mutta eivät muodosta mitään maantieteellistä aluetta eivätkä ole minkään kansallisvaltion jatkeita (Pries 2001: 7–9, 18–22). Nykyisin yleisimmät transnationaaliset käytänteet sisältävät puhelut, yhteydenpidon Internetin kautta, vierailut lähtömaassa – joko sosiaalisten suhteiden tai tavarakaupan vuoksi – sekä raha- ja tavaralähetykset (Hondagneu-Sotelo & Avila 1997; Lan 2003; Landolt & Da 2005; Zontini 2006). Nykyisen transnationaalisuuden luonne,

tulevaisuudennäkymät ja kesto poikkeavat paljon sen historiallisista muodoista. Erityisesti teknologian ja liikenneyhteyksien kehittyminen sekä mahdollisuus liikkua tiettyjen eurooppalaisten kansallisvaltioiden rajojen yli aiempaa vapaammin ovat vauhdittaneet transnationaalisten suhteiden tiheyttä ja syvyyttä (Faist 2000; Hannerz 1996; Vertovec 2004).

Guarnizon (2003) mukaan transnationaalisuus synnyttää tietynlaisen elämäntavan, joka muodostuu sekä maahanmuuttajan omien resurssien että hänen lähtö- ja uuden asuinmaansa taloudellisten ja kulttuuristen suhteiden perusteella. Maahanmuuttajien harjoittama tiivis yhteydenpito lähtömaan ja uuden asuinmaan välillä sijoittuu kahteen tai useampaan erilliseen maantieteelliseen paikkaan. Transnationaali eletty tila käsittää siis samanaikaisesti useampia konkreettisia paikkoja. Suhde yhteen paikkaan vaikuttaa oleellisesti siihen millaiseksi suhde muihin paikkoihin muodostuu. Transnationaalisuus voidaankin nähdä paikkojen välisenä tilana, jossa eri paikkojen itsenäiset elämät yhdistyvät yhden henkilön tai ryhmän elämässä esimerkiksi mahdollista paluuta lähtömaahan pohdittaessa. Lisäksi monet maahanmuuttajat matkustavat asuinmaan ja lähtömaan välillä niin tiiviisti, että heidän voisi jopa väittää asuvan kahdessa paikassa yhtä aikaa (Huttunen 2006: 77–78).

9.2.2. Naiset maahanmuuttajina ja äiteinä

Historiallisesti maahanmuuttajien sukupuoliosuudet ovat vaihdelleet, mutta nykyisin naiset muuttavat lähes yhtä usein kuin miehet (Massey ym. 1993: 70). Naisten ja miesten asema ja mahdollisuudet maahanmuuttajina ovat kuitenkin erilaisia ja monet maastamuuttoon liittyvät prosessit, kuten sopeutuminen uuteen (koti)maahan ja mahdollinen paluu lähtömaahan ovat pitkälti sukupuolittuneita (Boyd & Griego 2003). Myös monet transnationaaliset toiminnot ja käytänteet ovat sukupuoleen sidottuja (Al-Ali 2002: 250) ja usein naisilla on miehiä aktiivisempi rooli suhteiden ylläpitämisessä (Goldring 2001: 64; Zontini 2004: 1113). Naisten yhteydenpitoon lähtömaahan vaikuttavat kuitenkin monet tekijät, kuten se, ovatko he naimisissa, onko heillä lapsia ja ovatko he muuttaneet yksin vai yhdessä perheensä kanssa (Pedraza 1991). Maastamuuton seurauksena lähtömaahan jää sosiaalisia verkostoja, usein esimerkiksi ikääntyvät vanhemmat ja muita sukulaisia (Oksanen 2005).

Tämän tutkimuksen kannalta keskeisin naiseuden osa-alue on äitiys, sillä se vaikuttaa naisten mahdollisuuksiin ja asemaan maahanmuuttajina sekä lähtö- että vastaanottavassa maassa. Kulttuurista riippumatta äitiys on keskeinen sosiaalinen suhde, joka vaikuttaa naisen elämään kokonaisvaltaisesti (Nousiainen 2004: 61), joskin äitiyteen liittyy myös vahvoja kulttuurisia odotuksia ja näkemyksiä. Äitiyden identiteetti muodostuu

ruumiillisessa ja sosiaalisessa prosessissa, johon vaikuttavat kulttuuriset odotukset, naisen elämäntilanne ja yhteiskunnalliset palvelut (Rotkirch 2003: 4). Äidin rooli on yksi tiukimmista olemassa olevista sosiaalisista rooleista (Jokinen 1996: 13), vaikka siihen liittyvät käsitykset ovatkin usein keskenään ristiriitaisia ja jännitteisiä (Ahokas ja Rantonen 1996: 82; Erel 2002: 140; Jokinen 1996: 168; Nätkin 1997: 17). Jokaisessa tunnetussa yhteiskunnassa äidillä on päävastuu pienten lasten hoidosta, vaikka lapsia hoitavat myös muut tahot, kuten lasten isä, isovanhemmat ja muut sukulaiset sekä yksityiset tai kunnalliset lastenhoitajat. Kuten Hrdy (1999) huomauttaa, muiden tuen ja avun varmistaminen lasten kasvatuksessa on keskeinen osa äitiyttä. Monissa maissa vallitseekin laajennetun äitiyden malli, jossa on tyypillistä, että sukulaisilla, kuten isovanhemmilla, on keskeinen rooli lasten hoitamisessa ja kasvattamisessa (Rotkirch 2000: 116–117). Näin oli myös entisessä Neuvostoliitossa ja perinne on osittain säilynyt sen entisissä tasavalloissa kuten Virossa. Sen sijaan ydinperhekeskeisessä Suomessa vallitseva äitiyden kulttuuri painottaa vanhempien ja erityisesti äitien panosta (Nousiainen 2004: 70; Vuori 2001).

9.3. Tutkimusmetodit ja aineisto

Tutkimuksen aineisto koostuu 24 Suomessa asuvan tai asuneen virolaisäidin haastattelusta. Virolaisuuden määrittelyssä lähtökohtana on ollut se, että haastateltavat ovat itse pitäneet itseään virolaisena.[2] Yhtä poikkeusta[3] lukuun ottamatta kaikki naiset ovat syntyneet Virossa ja olivat Viron kansalaisia ennen Suomeen muuttoa (ks. Hyvönen 2006). Haastateltavien tavoittamiseksi lähetin sähköpostiviestin virolaisseurojen postituslistoille sekä hyödynsin ns. lumipallomenetelmää etsimällä uusia haastateltavia aikaisempien haastateltujen avulla. Haastateltavien löytäminen oli melko helppoa ja tein kaikki haastattelut vuoden 2005 aikana.

Haastattelukieli oli suomi ja haastattelut muistuttivat keskusteluja (ks. Holstein & Gubrium 1995), jotka pohjautuivat neljään teemaan: 1) maastamuutto ja sopeutuminen uuteen maahan, 2) arki Suomessa, 3) suhteet lähtömaahan sekä 4) äitiys ja yhteiskunnan äitiyspalvelut. Haastatteluiden kesto vaihteli noin tunnista yli kahteen ja puoleen tuntiin. Haastattelut tapahtuivat kodeissa ja julkisilla paikoilla, kuten kirjastoissa ja kahviloissa. Suurin osa (22) haastatelluista naisista asui pääkaupunkiseudulla ja kaksi Turun seudulla. Neljä naisista oli asunut myös pienemmillä paikkakunnilla Suomessa. Kahdessa haastattelussa mukana oli osan aikaa myös haastateltavan aviomies. Nauhoi-

---

2 Kaksi murrosikäisenä Suomeen tullutta naista kieltäytyi haastattelusta, koska he eivät pitäneet itseään virolaisina.

3 Yksi naisista oli syntynyt Vienan Karjalassa ja muuttanut sieltä Viroon 1-vuotiaana.

tin haastattelut ja litteroin nauhat.[4] Analyysissä käytin apuna Atlas.ti-koodausohjelmaa ja analyysimenetelmänä käytin sisällönanalyysiä.[5]

Tutkimukseen osallistuneet virolaisäidit olivat iältään 25–50-vuotiaita. Puolella heistä oli Suomeen muuttaessaan vähintään yksi biologinen lapsi, viisitoista oli synnyttänyt ainakin yhden lapsen Suomessa asuessaan ja kahden naisen perheeseen kuului lapsia miehen edellisestä avioliitosta (ks. tarkemmin Hyvönen 2006). Haastatteluhetkellä yhdellätoista naisista oli yksi lapsi, yhdellätoista kaksi, yhdellä kolme ja yhdellä neljä lasta. Nuorimmat lapset olivat alle vuoden ikäisiä ja vanhimmat jo aikuisia. Yhteensä neljällätoista haastatelluista äideistä oli ainakin yksi alle kouluikäinen ja kymmenellä ainakin yksi kouluikäinen lapsi.

Haastatelluista naisista ensimmäiset muuttivat Suomeen 1980-luvun lopulla ja viimeiset 2000-luvulla. Suurin osa haastatelluista oli muuttanut 1990-luvun alkuvuosina, jolloin yhteiskunnallinen tilanne Virossa oli epävakaa ja pääasiallinen muuton syy oli toive rauhallisemmasta elinympäristöstä (ks. Hyvönen 2006). Viralliseksi eli maahanmuutonviranomaisille ilmoitetuksi syyksi kahdeksan naista mainitsi avioliiton, kuusi paluumuuton, viisi oman työn, kolme omat opinnot ja kaksi miehen työn tai opinnot. Haastatelluista kaksi oli muuttanut murrosikäisenä äitinsä mukana, joten he eivät olleet itse voineet vaikuttaa muuttopäätökseen. Ainoastaan neljä naista oli muuttanut Suomeen yhdessä virolaisen miehensä kanssa ja kahdeksan naista oli eronnut ennen Suomeen muuttoa. Lisäksi yksi naimisissa ollut nainen muutti Suomeen yksin ja erosi myöhemmin.

Haastatteluhetkellä yhteensä kymmenen naista oli avioliitossa suomalaisen ja neljä muunmaalaisen miehen kanssa. Kaksi naista oli palannut pysyvästi Viroon ja yksi oli muuttanut sinne väliaikaisesti miehensä työkomennuksen vuoksi, mutta oli aikeissa palata myöhemmin Suomeen. Muuttoon johtaneiden syiden, muuton ajankohdan ja elämäntilanteen lisäksi myös naisten koulutustaso vaihteli. Puolella haastatteluun osallistuneista oli joko suomalainen tai virolainen ylempi korkeakoulututkinto. Kolme oli suorittanut suomalaisen ammattikorkeakoulututkinnon, kahdeksalla oli ammatillinen koulutus ja yksi naisista oli jättänyt peruskoulun kesken. Yli puolet naisista oli joko täydentänyt opintojaan tai hankkinut uuden koulutuksen Suomessa. Haastatteluhetkellä 15 äitiä oli kokopäivätyössä, kuusi opiskeli ja kolme oli äitiys- tai hoitovapaalla.

---

4 Litteroitua tekstiä kertyi ykkösrivivälillä noin tuhat sivua.

5 Ensimmäisessä vaiheessa luin haastattelut läpi useita kertoja, minkä jälkeen koodasin aineiston huolellisesti antamalla tutkimuskysymykseni kannalta keskeisille sitaateille koodit. Yhdistelin koodeja koodiperheiksi, minkä jälkeen pyrin löytämään aineistosta yhteneväisyyksiä ja eroja alleviivaamalla sitaatteja erivärisillä kynillä ja muodostin luokkia (ks. Tuomi ja Sarajärvi 2002).

Haastatteluja täydentääkseni lähetin toukokuussa 2006 sähköpostitse naisten hoivakäytäntöjä koskevan lisäkysymyksen ja sain yhteensä 14 vastausta. Olen myös havainnoinut virolaisen lastenkerhon toimintaa Helsingissä yhteensä 12 tuntia. Lisäksi vietin vuonna 2005 eripituisina jaksoina yhteensä noin kaksi kuukautta Tallinnassa ja Tartossa. Tuona aikana pyrin tutustumaan Viron historiaan sekä virolaiseen kulttuuriin ymmärtääkseni paremmin haastatteluun osallistuneiden äitien lähtökohtia.

9.4. Janen tarina

Jane muutti Suomeen vuonna 1992 puoli vuotta miehensä Lennartin jälkeen yhdessä 6-vuotiaan poikansa Kalevin ja 4-vuotiaan tyttärensä Tiiun kanssa. Muuton syy oli miehen opinnot ja tarkoituksena oli palata Viroon opintojen päätyttyä. Samanaikaisesti muutti yksi ystäväperhe, mutta muut ystävät ja sukulaiset jäivät Viroon. Muuton vuoksi Jane joutui luopumaan myös omasta diplomi-insinöörin urastaan, jolla oli edennyt hyvin.

Elämä Suomessa oli alkuaikoina perhekeskeistä ja arjen keskipisteenä oli koti. Opintojensa ja työnsä vuoksi Lennart oli paljon pois kotoa, joten vastuu lasten hoitamisesta ja kasvattamisesta oli pääsääntöisesti Janella. Ensimmäiset kontaktit Suomessa syntyivät alueen muiden lasten vanhempiin, joista osa oli virolaisia. Sosiaalisena luonteena Jane koki kanssakäymisen naapurustossa asuvien äitien kanssa tärkeäksi. Lisäksi nämä opastivat Janea uusien käytännön asioiden hoitamisessa. Yhdessä naapuruston perheiden kanssa Jane myös järjesti joka kevät metsäretken ja erilaisia lastenjuhlia, jotka oli mahdollista toteuttaa pienellä taloudellisella panostuksella.

Jane koki ensimmäiset Suomessa vietetyt vuodet yksinäisiksi ja raskaiksi. Ongelmia tuottivat kielitaidottomuus, kaipuu Viroon, ulkopuolisuuden tunne ja lastenhoitoavun puuttuminen. Lisäksi perheen taloudellinen tilanne oli niin tiukka, että Lennartin opintomaksujen jälkeen käteen jäänyt rahasumma riitti juuri ja juuri minimaaliseen elintasoon, eikä Jane ollut oikeutettu lapsilisiä lukuun ottamatta mihinkään yhteiskunnan tukiin. Suomea koetelleen laman vuoksi ensimmäisen työpaikan löytymiseen kului kolme vuotta. Vaikka Jane arvosti mahdollisuutta olla lasten kanssa kotona, hän koki työttömyyden raskaaksi ja kertoi sen vaikuttaneen negatiivisesti itsetuntoonsa. Hän kertoi myös taloudellisten ongelmien keskellä usein kyseenalaistaneensa Suomeen muuton järkevyyden ja pohtineensa omaa vastuullisuuttaan vanhempana, koska koki, että hän olisi pystynyt Virossa tarjoamaan lapsilleen enemmän erilaisia mahdollisuuksia.

Jane koki yhteydenpidon Viroon tärkeäksi. Yhteydenpito sekä omiin että Lennartin sukulaisiin olikin pääsääntöisesti hänen vastuullaan, sillä opiskelut ja työ veivät suu-

rimman osan Lennartin ajasta ja energiasta. Kuitenkin tiukka taloudellinen tilanne rajoitti yhteydenpidon alkuaikoina kirjeisiin sekä harvoihin puhelinsoittoihin. Internetin yleistymisen myötä kirjeet vaihtuivat sähköposteiksi ja Jane alkoi pitää yhteyttä ystäviinsä nettipuheluiden avulla. Alkuaikoina matkoihin oli varaa vain kolmesti vuodessa: jouluna, pääsiäisenä ja kesällä, jolloin lapset viettivät kaksi kuukautta Janen vanhempien luona maalla. Myös Jane vietti kesänsä lasten kanssa Virossa ennen työllistymistään. Heikon taloudellisen tilanteen vuoksi perheellä ei myöskään ollut mahdollisuutta kutsua ystäviä tai sukulaisia kylään Suomeen. Janen työllistyttyä taloudellinen tilanne koheni ja yhteydenpito lähtömaahan tiivistyi. Kuitenkin matka kotikaupunkiin on pitkä, talvisin yhteen suuntaan 7–8 tuntia, joten tavalliseksi viikonlopuksi matkustaminen on liian raskasta. Nykyisin Jane käy Virossa kerran kuukaudessa työtehtäviensä puitteissa. Jane kertoi Virossa tehtävän työn olevan keskeinen virolaisen identiteettinsä kannalta – voidakseen asua hyvällä omallatunnolla Suomessa hän on halunnut jatkuvasti työskennellä Viron hyväksi. Mennessään Viroon hän vie tuliaisiksi suomalaisia herkkuja kuten karjalanpiirakoita tai makeisia. Virosta palatessaan hän tuo mukanaan virolaisia elintarvikkeita, esimerkiksi rahkatuotteita, hapankaalia, leipää ja lihaa. Alkuaikoina Jane teki kaikki perheen suuremmat hankinnat edullisemman hintatason vuoksi Virossa. Hän osti esimerkiksi kankaita, joista rahaa säästääkseen ompeli perheenjäsenilleen vaatteita. Lisäksi perheen kampaamokäynnit hoidettiin Viron-matkojen aikana.

Janen kiinnittyminen sekä Suomeen että Viroon on heijastunut myös hänen lapsiinsa. Haastatteluhetkellä Kalev oli juuri aloittanut asepalveluksen Viron armeijassa, mutta suunnitteli palaavansa Suomeen sen päättymisen jälkeen. Tiiu puolestaan aikoi lukion jälkeen hakeutua opiskelemaan yliopistoon Virossa ja oli aikeissa asua Janen äidin luona opiskeluiden ajan. Isoäidin ja Tiiun suhde on muodostunut läheiseksi, sillä Tiiu on tähän asti viettänyt kesälomat isoäidin luona maaseudulla.

9.5. Virolaisena Suomessa

9.5.1. ”Alussa ne muut virolaiset oli tärkeitä”

Janen tavoin monet haastatelluista kokivat olonsa yksinäiseksi ensimmäisinä Suomessa vietettyinä aikoina, sillä sosiaaliset suhteet rajoittuivat pääasiallisesti omaan perheeseen. Kuten Janen, myös useimpien muiden naisten ensimmäiset tuttavat olivat muita Suomessa asuvia virolaisia. Kanssakäyminen yhteisen taustan ja kielen jakavien ihmisten kanssa oli aluksi helpompaa kuin suomalaisten kanssa (vrt. Jaakkola 1984: 24–31), mutta Janen tavoin jotkut muutkin naiset ystävystyivät myös suomalaisten

kanssa. Työpaikan löydyttyä Janen sosiaaliset verkostot alkoivat koostua myös vapaa-ajalla samassa työpaikassa olevista ihmisistä ja nykyisin Janen ystävät Suomessa ovat enimmäkseen suomalaisia. Myös yhdeksän muuta naista kertoi heidän Suomessa olevien ystäviensä olevan suomalaisia.

– *Joo, varmaan melkein kaikki mun ystävät täällä on suomalaisia, virolaiset ystävät asuu Virossa. On mulla muutamia henkilöitä, mutta niitä mä en ehkä sanoisi ystäviksi. Että on tuttuja, mutta ei ystäviä. Ystävät on kyllä suomalaisia. (Enely)*

Kanssakäymiseen toisten virolaisten kanssa koettiin liittyvän erityistä yhteenkuuluvuuden tunnetta. Yhteinen äidinkieli sekä etninen ja kulttuurinen tausta yhdistivät uudessa asuinmaassa (vrt. Jaakkola 1984: 24–26). Thomas Faistin (2000: 193) mukaan solidaarisuus eli yhteenkuuluvuuden tunne muiden ryhmään kuuluvien kanssa voidaan saavuttaa vain symbolisten siteiden kautta, minkä seurauksena syntyy kollektiivinen identiteetti, ”me-tunne”. Haastatellut naiset kuvasivatkin muita virolaisia hengenheimolaisiksi, joiden kanssa oli mahdollista keskustella samalla tasolla Siperiaan lähetetyistä isovanhemmista, tyhjyyttä ammottaneista kaupan hyllyistä sekä Viron historian kannalta tärkeistä tapahtumista. Jokainen nainen kertoi heillä olevan vähintään yhden virolaisen ystävän tai sukulaisen Suomessa ja kuuden naisen tuttavapiiri koostui pääosin virolaisista.

– *Noh, on se kyllä joskus hyvä [puhua muiden virolaisten kanssa] […], kiva puhua jonkun kanssa, jolla on samanlainen tausta ja voidaan niin kun puhua sellaisista asioista, joita suomalainen ei ymmärtäisi ollenkaan. Eikä tarvitse niin kuin selittää kaikkea. (Hele)*

Vaikka yhteydenpito toisten virolaisten kanssa koettiin sinänsä tärkeäksi, ei yksikään haastatelluista pitänyt virolaisten järjestöjen toimintaa itselleen merkityksellisenä (vrt. Al-Ali 2002). Kuitenkin kymmenen äitiä oli osallistunut ainakin kerran vironkielisen lasten kieli- ja kulttuurikerhon toimintaan Helsingissä ja heistä puolet oli edelleen toiminnassa mukana, sillä he halusivat tukea lapsensa kielen kehitystä ja pitivät tärkeänä sitä, että lapset saivat leikkiä muiden virolaisten lasten kanssa (vrt. Zechner). Kerhon toimintaa havainnoidessani kiinnitin huomioni siihen, että lasten osallistuessa aktiviteetteihin vanhemmat eivät keskustelleet keskenään, vaan seurasivat toimintaa sivusta. Hanssonin (2001: 175) mukaan Virossa osallistuminen kansalaisliikkeisiin, yhdistysten toimintaan ja harrastuspiireihin olikin itsenäistymisen jälkeisenä ajanjaksona vähäistä. Lisäksi neljän äidin lapset kävivät vironkielistä luokkaa, mutta yksikään äideistä ei kokenut yhteishenkeä muiden vanhempien kanssa, pikemminkin he arvelivat vanhempien keskinäisen yhteistyön olevan aktiivisempaa tavallisilla suomalaisilla luokilla. Sen sijaan monissa muissa eri maahanmuuttajaryhmiä käsitelleissä tutkimuksissa on käynyt ilmi erilaisten järjestöjen, kuten kotipaikkaseurojen tärkeys maahanmuuttajille

(Glick Schiller & Fouron 1999; Lukkarinen-Kvist 2006; Pyykkönen; Roberts ym. 1999). Virolaisäitien haluttomuudesta osallistua institutionalisoituihin toimintoihin kertoo seuraava lainaus Maarjan haastattelusta:

– *Mutta mä en ole koskaan käynyt siellä [virolaisseuran tapahtumissa]. Niillä on pikkujouluja ja mitä kaikkia juhlia. […] Mutta mä koen, että mä en niin kaipaa niitä vieraita ihmisiä, että mä menen sinne, isossa laumassa jotain yhteislaulamaan. Että mulle riittää ne ketä siinä on, tutut ja läheiset. […] En mä jaksaisi sinne […] Mä olen virolainen, mä tulin myöskin tänne. (Maarja)*

Haastatteluun osallistuneiden äitien haluttomuus osallistua järjestötoimintaan onkin mielenkiintoista ja saattaa osittain selittyä vahvoilla siteillä Viroon, joita oli mahdollista ylläpitää maantieteellisen läheisyyden vuoksi. Tiivis yhteydenpito Viroon vaikutti Suomeen kotiutumiseen. Toisaalta taas avioliiton vuoksi Suomeen tulleille ja suomalaisen kanssa myöhemmin avioituneille naisille olivat miehen sukulaiset ja ystävät virolaisverkostoja tärkeämpiä (vrt. Heikkilä 2006; Reuter & Jaakkola 2005: 27). Keskeisimmällä sijalla oli useimmiten anoppi. Naiset kertoivat lisäksi pitävänsä jonkin verran yhteyttä miestensä ystävien ja heidän vaimojensa kanssa. Seuraava lainaus kuvastaa anopin tärkeyttä. Tiedustellessani hänelle läheisiä ihmisiä haastateltava Kristiina nimesi ensimmäiseksi miehensä äidin, mutta korjasi tilanteen heti huomattuaan asian.

– HH: No sitten jos kysytään vähän toisin päin, niin ketkä ihmiset on siulle läheisiä?
– *Kristiina: Penan äiti… Pena… Niin kun järjestyksessä se on Pena, Penan äiti, siskot. Sillä on kaksi siskoa. Tai oikeasti kolme, mutta vanhin asuu Kouvolassa. Mutta toiset on täällä Helsingissä.*

9.5.2. ”Mä olen ihan ammattilaisvirolainen”

Viron kansalaisuuden säilyttäminen on ollut Janelle kunniakysymys, eikä hän ole halunnut luopua siitä vaikka ajattelee, että Suomen kansalaisuuden hankkiminen olisi käytännöllisempää. Hän pitääkin itseään ”ammattilaisvirolaisena”, joka on ollut kokemassa Viron itsenäisyyden kannalta keskeisiä tapahtumia, kuten laulavan vallankumouksen. Myös monet muut naiset kokivat virolaiset juurensa tärkeäksi ja liittivät synnyinmaahansa nostalgisia tunteita (vrt. Huttunen 2006: 56). Joillekin naisille Viro oli tullut maastamuuton jälkeen jopa aiempaa tärkeämmäksi (vrt. Glick Schiller & Fouron 1999; Lukkarinen-Kvist 2006; Ågren 2006). Omien juurien merkitys ja halu kuulua Viroon olikin yksi haastatteluiden keskeisiä teemoja: 24 naisesta

20 oli halunnut säilyttää Viron kansalaisuuden, sillä he kokivat sen symbolisesti merkitykselliseksi.

– *Sirje: Mutta se kansalaisuus on semmoinen viimeinen oljenkorsi, mä pidän siitä tiukasti kiinni. Että kaikki kysyy, että mikset ole hakenut [Suomen kansalaisuutta], että en halua.*
– HH: Että se on tavallaan siun oma identiteetti, ihan niin kuin nimikin?
– *Sirje: Joo, kyllä. Sen takia, sitten aina kun joku kysyy, että mistäs sä olet, niin mä sanon, että Virosta. […] Kyllä mä olen ylpeä Virosta (nauraa). Tai siis semmoinen, että muistutan aina kaikkia, että mistä mä olen [kotoisin].*

Faistin (2000: 193) mukaan kansalaisuus edustaa institutionalisoitua solidaarisuutta kansalaisen ja valtion välillä. Kansalaisuuden säilyttämisen tärkeys saa tukea Ruotsissa asuvia suomalaisia käsitelleestä tutkimuksesta, jossa kävi ilmi, että kansalaisuuden kautta oli mahdollista kiinnittyä henkilökohtaisesti lähtömaahan. Suurin osa kyseiseen tutkimukseen osallistuneista henkilöistä oli valinnut käytännön syistä Ruotsin kansalaisuuden, mutta he kokivat heillä olevan ”kodin” myös Suomessa. Kansalaisuus nähtiinkin lähinnä viranomaisten tapana luokitella ihmisiä (Ågren 2006: 46). Myös tähän tutkimukseen osallistuneista naisista neljä oli hankkinut Suomen kansalaisuuden käytännön syistä. Heille virallinen kansalaisuus ei sinänsä ollut merkityksellinen, vaan tärkeintä oli sisäinen tunne kuulumisesta Viroon. Viroon pyrittiinkin kiinnittymään esimerkiksi seuraamalla yhteiskunnallisia tapahtumia siellä. Lisäksi yhteensä kymmenen naista oli säilyttänyt Virossa asunnon tai hankkinut sieltä kesämökin. Virossa sijaitsevalla kiinteistöllä oli henkisesti tärkeä merkitys virolaisuuden vaalimisessa, sillä kansalaisuuden rinnalla ”omistamalla palan Viroa” naiset pystyivät kiinnittymään synnyinmaahansa konkreettisesti (vrt. Huttunen 2006: 75).

Tiivistetysti voidaan sanoa, että naiset kokivat sijoittuvansa mentaalisella tasolla sekä Suomeen että Viroon. Kuuluminen oli kuitenkin monimutkainen kysymys ja Janen tavoin monen naisen käsitys kotimaasta on muuttunut ajan myötä: haastattelu-hetkellä neljätoista naista piti Viroa kotimaanaan, neljä Suomea ja kuusi ei osannut sanoa. Paluuaikeista riippumatta monet naiset viettivät mielellään vapaa-aikaansa synnyinmaassaan, jolla oli heille symbolisesti tärkeä merkitys. Janen lisäksi moni muu koki tasapainoilun kahden maan välillä – kuuluen osittain kumpaankin, muttei täysin kumpaankaan – raskaaksi. Seuraava lainaus Tiiun haastattelusta kuvastaa hyvin monien naisten kokemuksia:

– *Mä en voisi pitää itseäni virolaisena, enkä mä pidä itseäni suomalaisenakaan… Sanoisin, että olen sekoitus virolaista ja suomalaista. (Tiiu)*

9.6. Virolaisena äitinä Suomessa

Janen tavoin moni äiti joutui pohtimaan äitiyttään maastamuuton jälkeen uudesta näkökulmasta, sillä suomalaiset ja virolaiset äitiyden käytänteet poikkeavat toisistaan, vaikka maiden kulttuurit ovat muutoin monessa suhteessa melko samanlaisia (Hofstede 2003; Siim; Varjonen; Zechner). Ensiksikin, virolainen kasvatuskulttuuri on suomalaista ankarampi ja suomalainen vapaa kasvatus herätti naisissa ristiriitaisia tunteita. Toisaalta suomalaisäitien lempeätä suhtautumista lapsiaan kohtaan ihailtiin, toisaalta nuorten huonoa käytöstä kuten kiroilua paheksuttiin. Virolaiseen kasvatukseen on perinteisesti kuulunut tiukkojen rajojen asettaminen lapsille. Lisäksi heidän on odotettu käyttäytyvän erittäin asiallisesti, kunnioittavan vanhempiaan ja muita aikuisia sekä osallistuvan kotitöihin pienestä pitäen. Lisäksi jotkut haastatteluun osallistuneet äidit hyväksyivät edelleen lasten fyysisen rankaisemisen (vrt. Tiilikainen 2003: 179–182), vaikka nykyisin Virossakin kampanjoidaan lasten lyömistä vastaan. Seuraava lainaus Kristiinan haastattelusta kuvastaa vanhempien auktoriteettista asemaa sekä heillä olevaa mahdollisuutta kurittaa lapsiaan, mikäli lapset toimivat ei-toivotulla tavalla:

– HH: No minkälaisia rankaisukeinoja Virossa niin kun käytetään, mitä Suomessa ei voi?
– *Kristiina: No vaikka vitsa. Mä muistan yhden kerran, se on mulla niin selvästi mielessä, kun mun poika oli pieni, ja me oltiin tulossa jostakin. Ja koko sen matkan se puhui, että se haluaa sitä ja se haluaa tätä, ja sitten kun mä selitin, että ei me saada sitä, niin sitten se heittäytyi lätäkköön oikein selälleen. Ja sitten multa meni hermot, ja mä otin ensimmäisestä puusta [vitsan]. Ja sen jälkeen se ei ole yhtään kertaa, ei missään heittäytynyt maahan. Että kai se sitten ymmärsi, mitä se tarkoitti.*

Kurin lisäksi virolaiselle kasvatuskulttuurille on ominaista vahva käsitys sukupuolirooleista. Erään äidin sanoja lainatakseni ajatteluun kuului, että ”tyttöjen piti olla tyttöjä ja poikien piti olla poikia ja pukeutua ja omalla käyttäytymisellään myös edistää sukupuolirooleja”. Lapsena opitut sukupuoliroolit näkyvät vielä aikuisenakin. Naisten odotetaan huolehtivan ulkonäöstään ja käyttävän kauniita vaatteita (vrt. Reuter & Kyntäjä 2006). Monissa tapauksissa päävastuu lasten ja kodin hoitamisesta on edelleen naisilla, kun taas miehet ovat arjessa näkymättömämpiä. Tämän lisäksi haastatteluissa näkyi myös se, että Virossa lasten yksilöllisyyteen ei kiinnitetä niin paljon huomiota kuin Suomessa, vaan he kulkevat mukana luonnollisena osana arkea.

– *Suomessa puhutaan siitä lapsen ehdoilla [etenemisestä]. Et kyllä se niin kuin ehkä se huomioon ottaminen tai lapsen ehdoilla [oleminen Suomessa] […], että siihen lapseen keskitytään enemmän. Että Virossa lapset kulkee mun mielestä*

enemmän siinä muun elämän mukana, että siitä ei tehdä niin isoa numeroa. Että se on luontevaa, että ne on ja ne kasvaa siinä. […] Semmoinen komentaminen on ehkä Virossa enemmän. Että… itse olen yrittänyt jostain siitä välistä. Mä en tykkää ihan vapaasta kasvatuksesta, mutta en semmoisesta komentamisestakaan. (Anna)

9.6.1. ”Suomessa arki on helpompaa”

Kuten Jane, useimmat muutkin haastatteluun osallistuneet naiset kokivat äitiyden Suomessa helpommaksi ja monessa suhteessa turvallisemmaksi kuin Virossa. Erityisesti haastatellut arvostivat hyvää sosiaaliturvaa sekä yhteiskunnan tarjoamia monipuolisia palveluita. Monet ilmaisivatkin kiitollisuutensa siitä, että lapsilisät, äitiyspakkaukset, pitkät äitiyslomat, hoitovapaat ja asumistuki olivat hyvin kehittyneitä. Myös neuvolapalvelut, erilaiset päivähoitovaihtoehdot, leikkipuistot kesäisine ruokailuineen ja ilmainen peruskoulutus nähtiin positiivisena. Monet äidit kertoivat hyödyntäneensä erilaisia palveluita, jotka korvasivat osittain sellaisen tuen, jota he olivat aiemmin saaneet sosiaalisilta verkostoiltaan. Lisäksi monet äidit mainitsivat, että Suomessa on helppo liikkua lastenvaunujen kanssa myös julkisissa kulkuvälineissä sekä kaupoissa. Sen sijaan negatiivisena pidettiin omaa ulkopuolisuuden kokemusta, suomalaisten nuivaa suhtautumista virolaisia kohtaan, mikä ilmeni esimerkiksi nimittelynä ”ryssäksi”, yhteiskunnan byrokratiaa sekä sitä, että monet asiat olivat niin valmiiksi mietittyjä, että yksilölle ei jäänyt tilaa toimia haluamallaan tavalla. Yleensä äidit kuitenkin kokivat suomalaisen yhteiskunnan ja arjen turvalliseksi, tasapainoiseksi ja hyvin toimivaksi. Halu turvata lasten tulevaisuus vaikuttikin monen perheen päätökseen Suomeen jäämisestä (vrt. Huttunen 2006: 62; Saarinen; Varjonen). Suomessa ei ollut samanlaisia ympäristöön liittyviä huolia ja riskejä kuin Virossa:

– *Että kun mä käyn mun siskon luona Eestissä. […] En mä niin kun uskalla päästää omaa lastani ulos ollenkaan […], voi olla just semmoisia isoja lasinsirpaleita. Ja sitten ei oo mitään leikkipuistoja, mihin mennä leikkimään. Lapsen kannalta on niin kun hirveen huono se tilanne mun mielestä ainakin vielä nyt. […] Ja sitten kun katsot niitä tarhojen pihojakin, niin ihan samat telineet siellä on […], 80-luvulla rakennettu […] jotain metalliesineitä, missä on semmoisia teräviä reunoja joka puolella. (Katrin)*

9.6.2. ”Mä puhun lapsille viroa ja opetan niille virolaisia leikkejä”

Janen tavoin moni nainen koki tärkeäksi lähtömaan tapojen ja perinteiden opettamisen omille lapsilleen (vrt. Huttunen 2006: 62). Äitiyden myötä naiset myös joutuivat poh-

timaan omaa virolaisuuttaan sekä sitä, mitä he halusivat siirtää siitä omille lapsilleen. Seuraava lainaus omien opintojen vuoksi Suomeen muuttaneen ja sittemmin suomalaisen miehen kanssa avioituneen Marian haastattelusta kuvastaa naisten kokemusta oman suhteen uudelleenarvioinnista synnyinmaahan.

– *Täytyi tulla tänne asti, ja jotenkin käydä tämä läpi, millaista […] tai minkälainen suhde syntyy täältä käsin katsoen siihen omaan kotimaahan. Sen kulttuuriin, kieleen, mitä mä siitä haluan antaa […], minkälaisen kuvan ja muutenkin mä haluan antaa siitä eteenpäin mun lapsille. Ja sitten, miten paljon siitä oikeasti toteutuu, miten paljon ne saa siitä. Ja mitä siitä jää. Että se täytyy aikamoisella tavalla suodattua tai selkiintyä, sen pitää kristallisoitua itselle, mitä sä haluat antaa siitä eteenpäin. (Maria)*

Tärkein virolaisuuden elementti, joka haluttiin siirtää omille lapsille, oli kielitaito. Suurin osa haastatelluista (19) puhui lastensa kanssa viroa, yksi venäjää ja neljä suomea [vrt. Zechner]. Kuitenkin kaikkien äitien lapset osasivat ainakin vähän viroa, joten heillä oli mahdollisuus kommunikoida omien isovanhempiensa sekä muiden Virossa asuvien sukulaistensa kanssa [vrt. Siim; Varjonen]. Viron kielen opettaminen omille lapsille koettiin tärkeäksi sen vuoksi, että sen avulla lapsille avautui mahdollisuus, heidän niin halutessaan, palata Viroon esimerkiksi opiskelemaan. Vaikka monet äidit kokivat viron kielen puhumisen lastensa kanssa ainoaksi oikeaksi ratkaisuksi, kertoivat he kokevansa sen joskus kiusalliseksi julkisilla paikoilla ja joutuvansa usein ihmettelyn ja tuijotuksen kohteeksi (vrt. Ågren 2006: 285).

Kielen lisäksi äidit opettivat lapsilleen virolaisia lauluja ja leikkejä ja lukivat heille virolaisia kirjoja. Kuitenkaan kukaan naisista ei kokenut voivansa siirtää yhtä paljon virolaisuutta kuin mitä he olisivat halunneet ja monen naisen puheessa heijastuivat ristiriitaiset tunteet siitä, että heidän lapsistaan kasvoi suomalaisia (vrt. Zechner).

– *Mulla on ollut välillä ihan kauhukuvia mielessä, että miten lapset […], kun suomalaisiahan heistä kumminkin tulee. Kun itsehän mä olen sen valintani tehnyt, kun naimisiin olen mennyt suomalaisen miehen kanssa ja tiedostanut tämän asian, että kyllä se edelleen mua kummittelee mielessä, että minkälaista se sitten tulee olemaan. […] Olen tiedostetusti tehnyt sen päätöksen, että puhun heidän kanssaan vaan viroa. On se kyllä hävettänyt välillä tietysti jossain leikkipuistoissa tai kauppakeskuksissa, ihmiset katsoo perään. […] Tässä tullaan taas siihen, miten haluaa sopeutua joukkoon. (Maria)*

Äidit halusivat näyttää omaa synnyinmaataan lapsilleen ja toivoivat, että myös näille kehittyisi erityinen side Viroon. Joillakin äideillä oli huono omatunto siitä, että he olivat tuoneet lapsensa vieraaseen maahan. Esimerkiksi Pille kertoi poikansa usein

miettineen sitä, kuka hän oikeasti on. Pille uskoikin, että pojan olisi ollut helpompi kasvaa omanmaalaistensa joukossa. Pille muutti takaisin Viroon vuodeksi, jotta hänen tyttärensä sai käydä peruskoulun viimeisen luokan omalla äidinkielellään. Myös irlantilaisen miehen kanssa naimisissa oleva Mare mainitsi yhdeksi keskeiseksi takaisin Viroon muuttamiseen johtaneeksi syyksi lapsen viron kielen kehityksessä Suomessa ilmenevät vaikeudet. Monilla äideillä oli mahdollisuus lähettää lapsensa isovanhempien hoitoon kesäksi, mikä tarjosi heidän lapsilleen lyhyiden vierailuiden lisäksi hyvän mahdollisuuden tutustua Viroon. Kaikilla ei kuitenkaan ollut tällaista mahdollisuutta, ja siihen, minkä verran Virossa vietettiin aikaa, vaikutti muun muassa lasten ikä. Pienten lasten kanssa matkustaminen koettiin raskaaksi, kouluikäisten kanssa oli mahdollista matkustaa vain viikonloppuisin ja koulujen loma-aikoina ja murrosikäiset lapset eivät enää olleet halukkaita lähtemään mukaan.

Tiivistetysti voidaan sanoa, että haastatteluun osallistuneet naiset arvostivat synnyinmaataan ja pitivät tärkeinä virolaisia juuriaan. Virolaista kulttuuria haluttiin opettaa myös omille lapsille ja suurin osa naisista puhui viroa lastensa kanssa. Seuraavaksi tarkastelen naisten yhteydenpitoa Virossa asuviin sukulaisiin ja ystäviin, mihin lasten olemassaolo tuo tietynlaisen ulottuvuuden.

9.7. Sosiaaliset verkostot ja yhteydenpito Viroon

Janen tavoin monet naiset kokivat yhteydenpidon Viroon erityisen tärkeäksi Suomessa asumisen alkuaikoina, jolloin sosiaaliset verkostot uudessa asuinmaassa olivat niukat. Lähes jokaiselle haastatellulle pääasiallinen syy Virossa käymiseen oli sukulaisten ja ystävien tapaaminen (vrt. Huttunen 2006: 57; Lukkarinen-Kvist 2006: 173). Naiset pitivät tiiviisti yhteyttä Viroon – omiin vanhempiin puhelimitse ja muihin sukulaisiin ja ystäviin Internetin kautta. Myös aiemmissa tutkimuksissa on todettu virolaisten pitävän tiiviisti yhteyttä lähtömaahansa. Liebkindin ym. (2004) maahanmuuttajia käsitelleessä tutkimuksessa kaksi kolmesta virolaisesta ilmoitti pitävänsä yhteyttä lähtömaahansa vähintään kerran kuukaudessa. Hiljattain Suomeen muuttaneet pitivät keskimäärin tiiviimmin yhteyttä kuin jo pidempään asuneet ja vierailut olivat kesäaikaan talvea tiiviimpiä (vrt. Al-Ali 2002: 95). Zechner (2006: 89) puolestaan havaitsi, että Suomessa asuvat virolaisnaiset pitivät usein yhteyttä ikääntyviin sukulaisiinsa Virossa. Sen sijaan sukulaisia oli kielletty ottamasta yhteyttä Suomeen puheluiden kalleuden vuoksi.

Myös omassa tutkimuksessani näkyi vallan ja resurssien epätasainen jakautuminen: yhteydenotto tapahtui yleensä juuri Suomesta Viroon eikä päinvastoin. Yhteydenpitoa – sekä Zechnerin että omassa tutkimuksessani – rajoitti osaltaan se, että erityisesti iäkkäimmillä eli keskimäärin vähävaraisimmilla sukulaisilla ei ollut mahdollisuutta

käyttää Internetiä. Suomesta tapahtuvan yhteydenpidon lisäksi naiset vierailivat usein lähtömaassaan. Naisista 12 kertoi käyvänsä Virossa vähintään kerran kuukaudessa, viisi noin joka toinen kuukausi ja viisi yhden tai kaksi kertaa vuodessa. Keskimäärin naiset pitivät yhteyttä 2–7 sukulaiseen ja kahteen ystävättäreen. Viroon suuntautuvien vierailuiden lisäksi yli puolet (16) naisista kertoi myös saavansa vierailijoita Virosta vuosittain. Neljällä naisella oli miehen puoleisia sukulaisverkostoja myös muualla. Haastatelluista kolmen kohdalla yhteydenpito kuitenkin rajoittui korkeintaan vierailuihin kerran vuodessa sekä satunnaisiin puheluihin.

Tässä tutkimuksessa painottui erityisesti naispuolisten sukulaisten sekä ystävien merkitys. Yhteys heihin haluttiin säilyttää maastamuutosta huolimatta ja sukulaisuus- ja ystävyyssuhteita artikuloitiin uudella tavalla (vrt. Zontini 2004). Sosiaalisten verkostojen merkitys näkyi useiden naisten haastatteluissa. Verkostot olivat erityisen tärkeitä entisessä Neuvostoliitossa, jossa sukulaisilla ja ystävillä oli keskeinen merkitys jokapäiväisestä elämästä selviämisessä (Salmi 2006: 159). Sosiaalinen kanssakäyminen sukulaisten ja ystävien kanssa oli tiivistä ja kuten alla oleva lainaus Janen haastattelusta osoittaa, oli heidän kauttaan mahdollista saada esimerkiksi elintarvikkeita ja vaatteita tai päästä lääkäriin. Kuitenkaan yksikään haastatelluista ei tuonut esiin, että heidän yhteydenpitonsa lähtömaahan rakentuisi varsinaisesti auttamiseen (vrt. Hondagneu-Sotelo & Avila 1997; Lan 2003; Landolt & Da 2005; Phizckalea 2003).

– *Neuvostoliiton aikana oli hirveän sellainen […], miksi sitä nyt sanotaan […], kun periaatteessa jos sulla oli jotain tarjottavaa, niin sä sait jotain vastaan. Että tyyliin jos sä olit kenkäkaupan myyjä, niin sä sait apteekkarilta ehkäisypillereitä ja annoit niin kun tiskin alta kenkiä vastapalvelukseksi. (Jane)*

9.7.1. ”Äiti on aina tärkeä, mutta isä on vähän etäisempi”

Laajennetun äitiyden, eli äidin muille läheisille delegoiman hoivan, merkitys näkyi haastatteluissa etenkin oman äidin huomattavassa avunannossa lapsenlapsen kasvattamisessa. Haastateltavien mukaan virolaiseen ajatteluun kuuluu, että äidin äidillä on esimerkiksi anoppia aktiivisempi rooli lastenlasten hoidossa. Janen tavoin suurin osa haastatelluista naisista luonnehtikin suhdetta omaan äitiinsä läheiseksi ja lämpimäksi, kuten Pille asian ilmaisi: ”kaiken yhteisen elämän jälkeen”. Äidin merkitys vaihteli elämäntilanteiden mukaan. Monet naiset kertoivat suhteen muuttuneen entistä läheisemmäksi lasten syntymän myötä, sillä vastuun jakaminen lastenhoidosta kuului useimpien haastateltujen naisten äitiyden käytänteisiin. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kaikkien naisten äidit olivat osallistuneet tiiviisti lastenlastensa hoitamiseen ennen maastamuuttoa, osa jopa päivittäin, mikä on esimerkiksi suomalaisessa yhteiskunnassa harvinaista. Lastenhoitoavun lisäksi naiset kertoivat saaneensa myös

muunlaista apua. Äidin kanssa oli mahdollista keskustella asioista luottamuksellisesti ja häneltä sai tukea sekä erilaisissa elämäntilanteissa että käytännön asioiden hoitamisessa. Joidenkin äidit tukivat tyttäriään taloudellisesti sekä ennen maastamuuttoa että sen jälkeen, toiset puolestaan osoittivat huolenpitoa esimerkiksi ostamalla ruokaa tai antamalla syksyisin säilöttyjä vihanneksia tai hilloja. Naisista muutama oli asunut vielä aikuisenakin vanhempiensa luona yhdessä miehensä kanssa.

– *Marta: Me oltiin äidin kanssa niin läheisiä ja se [kuolema] oli mulle iso menetys.*
– HH: Asuitteko te sun äidin kanssa tai hänen luonaan?
– *Marta: No alussa me asuttiin kun lapsia ei ollut, mutta sitten kun me saimme sen oman asunnon, niin sitten me asuttiin erikseen vanhemmista. Mutta lapset olivat seitsemänkuisia, kun mä menin töihin, että äiti sitten hoiti mun lapsia. […] Asuttiin tavallaan kyllä erikseen, mutta äidin kanssa oli kyllä hyvät läheiset välit.*

Maastamuuton myötä monien naisten suhde lähtömaahan jääneeseen äitiin muuttui. Sekä Jane että hänen äitinsä kokivat ongelmaksi sen, että päivittäiset tapaamiset rajoittuivat nyt muutamaan kertaan vuodessa ja Janen äidin tavoin monet isoäidit olisivat toivoneet tiiviimpää yhteydenpitoa. Tilanteeseen toivat helpotusta pitkät kesälomat, sillä Janen tavoin kuusi muuta haastateltua kertoi lastensa viettävän kesät isovanhempiensa hoidossa, aivan kuten he itsekin olivat lapsena tehneet. Janen tavoin myös muut naiset matkustivat Viroon kesälomansa alettua. Kolme muuta naista puolestaan kertoi oman äitinsä tulevan tarvittaessa Suomeen hoitamaan lapsenlapsiaan jopa viikoksi kerrallaan ja suurin osa sai lastenhoitoapua Virossa ollessaan. Kaikilla ei tätä mahdollisuutta kuitenkaan isoäidin korkean iän tai heikon terveydentilan vuoksi ollut. Lisäksi osa Virossa asuvista isoäideistä oli vielä itse työelämässä, eivätkä he siksi pystyneet hoitamaan lapsenlapsiaan yhtä paljon kuin olisivat halunneet. Toisaalta kaksi naista kertoi, että he eivät täysin luota äitinsä hoitoon, koska suomalaiset ja virolaiset kasvatuskulttuurit poikkeavat toisistaan.

– *Vaikka mun äiti on ihan normaali ja koulutettu […], niin silloin kun mä sain lapsen ja vein sen ensimmäistä kertaa hoitoon, niin mä sanoin aina, että ei ikinä kukaan saa lyödä edes sormille mun lapsiani. […] Että kyllä mä voisin mun äidistäkin vaikka uskoa semmoista. Koska se kuuluu siihen niin… (Sirje)*

Jane koki kiitollisuutta omilta vanhemmiltaan saamastaan lastenhoitoavusta. Omien sanojensa mukaan hän ei ole varsinaisesti korvannut sitä rahallisesti, mutta on osallistunut kustannuksiin. Isovanhemmat eivät myöskään ole olleet halukkaita ottamaan rahaa vastaan, sillä heidän mielestään lastenlasten hoitaminen kuuluu heidän tehtäviinsä. Vastapalvelukseksi Jane on muistanut vanhempiaan, erityisesti äitiään, merkkipäivinä arvokkailla lahjoilla kuten kodinkoneilla. Suurin Janen äidilleen (isän vuonna 2003

tapahtuneen kuoleman jälkeen) antama avunanto oli se, että hän osti äidilleen asunnon, jossa tämä asui vuokralla, kun vuokranantaja halusi myydä sen. Hän on myös auttanut äitiään remontoimalla asuntoa sekä kuljettamalla tätä noin sadan kilometrin päässä sijaitsevalle kesäpaikalle. Lähes jokainen muukin nainen mainitsi auttaneensa äitiään tavalla tai toisella. Sofi ja Klarika kertoivat tukeneensa vanhempiaan taloudellisesti, mutta yleisempää oli auttaminen käytännön töissä, kuten siivoamisessa ja puutarhan hoidossa. Yhdelläkään naisella ei ollut pääasiallista hoivavastuuta Virossa asuvista ikääntyvistä vanhemmistaan (vrt. Zechner 2006), mutta Sofi kertoi toivovansa, että äiti muuttaisi hänen luokseen Suomeen. Äiti ei kuitenkaan ole halunnut jättää isää yksin Viroon, eikä heillä Sofin mukaan ole tilaa molemmille. Sofi myös koki suhteen isäänsä etäiseksi ja viileäksi.

Useimmilla haastatelluilla naisilla oli siis lämmin ja läheinen suhde oman äitiinsä kanssa ja molemminpuolista avunantoa pidettiin itsestäänselvyytenä. Kuitenkin neljä naista kertoi suhteen omaan äitiin olevan etäinen ja yhteydenpidon satunnaista. Heidän puheestaan heijastui katkeruus hylätyksi tulemisesta ja useiden pettymysten jälkeen he eivät odottaneet äideiltään apua. Heille äitiä tärkeämpiä olivatkin ystävät sekä muut sukulaiset (vrt. Erel 2002: 139). Sen sijaan isät koettiin yleensäkin etäisemmiksi ja heistä puhuttiin vähemmän. Kuten Janen, myös monen muun naisen isä oli ollut paljon pois kotoa heidän ollessaan lapsia. Janen isä osallistui kuitenkin lastenlastensa hoitamiseen ja auttoi tyttärensä perhettä muutenkin, esimerkiksi antamalla autonsa heidän käyttöönsä. Myös muut naiset olivat saaneet isältään apua esimerkiksi asunnon remontoinnissa, pankkilainan takauksessa sekä kuljetuksissa. Suurimmalla osalla naisista (13) isä asui Virossa ja vain kahdella Suomessa. Riippumatta isän fyysisestä sijainnista puhe isistä jäi äitien varjoon. Yhdeksän naisen isä oli kuollut tai ollut aina poissaoleva, mutta yksikään naisista ei pohtinut asiaa sen syvällisemmin. Yleisesti ottaen isistä puhuttaessa keskeistä oli erilainen toiminta, kun taas suhteessa äitiin oli tärkeämpää henkinen yhteys ja keskustelu (vrt. Vilkko 1997: 223). Erilainen suhde isiin ja äiteihin selittyy ainakin osittain historiallisilla tekijöillä. Päävastuu lasten kasvattamisesta on Virossa perinteisesti ollut naisilla, kun miehillä taas on ollut päävastuu elannon hankkimisesta, vaikka naisetkin ovat käyneet työssä kodin ulkopuolella (Narusk & Hansson 1999). Alla oleva lainaus suomalaisen miehen kanssa naimisissa olevan Maarikan haastattelusta kuvastaa monien naisten näkemyksiä virolaisista sukupuolirooleista ja äidin keskeisestä asemasta lasten ja kodin hoitamisessa.

– *Virossa on miehillä se kuvitus [ajatus], että nainen on se, joka hoitaa kodin ja lapset. Ja he tulee kotiin ja notkuu sohvalla. Ja ne voi vaan kylmäverisesti istua siinä sohvalla, kun nainen yrittää imuroida sohvan alta (naurahtaa). Että vaikka nainen käy töissä, niin kun mieskin, niin silti mies odottaa, että kaikki on hoidettu. […] En muista yhtään semmoista virolaista miestä, joka kotona tekisi mitään tai niin kun jotenkin tuntuu, että naisten pitää tehdä kaikki. (Maarika)*

9.7.2. ”Mulle [naispuoliset] sukulaiset on tosi tärkeitä”

Oman äidin lisäksi Janelle merkityksellinen Viroon jäänyt sukulainen oli isoäiti, jonka luona hän oli viettänyt lapsuutensa kesät. Myös muutamalla muulla naisella oli vielä isoäiti elossa. Haastatteluissa nousi esiin myös muiden naispuolisten sukulaisten merkitys. Kaikista läheisimmiksi koettiin omat siskot, sillä pitkän yhteisen taipaleen jälkeen suhde oli muodostunut hyvin tiiviiksi. Kuvaava esimerkki on, että eräs haastateltava tarjoutui siskolleen sijaissynnyttäjäksi tämän oman lapsen menehdyttyä synnytyksessä. Siskot olivat tärkeä henkinen tuki ja heille oli mahdollista uskoutua sellaisissa asioissa, joista ei voinut äidin kanssa keskustella. Monilla haastatelluilla oli läheinen suhde myös täteihin ja serkkuihin, lisäksi kolme naista mainitsi Virossa asuvan anopin itselleen tärkeäksi. Sukulaiset olivat tärkeitä monesta syystä: sosiaalisen kanssakäymisen lisäksi suhteisiin kuului molemminpuolinen avunanto erityisesti lastenhoidossa. Lisäksi sukulaisten kanssa toteutettiin erilaisia traditioita, kuten vietettiin syntymäpäiviä, jouluja ja juhannuksia. Heidän kauttaan syntyi linkki sekä lähtömaahan että omaan sukuun ja sen historiaan (Ågren 2006: 171). Muutamilla naisilla oli läheinen suhde myös omaan veljeensä ja seitsemän naisen entinen aviomies, jonka kanssa oli yhteisiä lapsia, asui edelleen Virossa. Kuitenkin naisista vain kolme oli yhteydessä entiseen mieheensä tai hänen sukulaisiinsa.

Saadun avun lisäksi lähes kaikki naiset kertoivat auttavansa sukulaisiaan joko rahallisesti tai materiaalisesti. Myös Zechner (2002, 2006) on havainnut tutkimuksessaan, että Suomessa asuvilla virolaisilla saattaa olla taloudellinen tai hoivavastuu Virossa asuvista köyhistä tai muuten avun tarpeessa olevista sukulaisistaan. Omaan tutkimukseeni osallistuneista naisista Liis kertoi harkinneensa väliaikaista muuttoa takaisin Viroon, jotta voisi huolehtia isoäidistään. Hän näki tämän vastapalveluksena isoäidin ylläpitämästä ruokahuollosta maastamuuttoa edeltäneinä epävakaina aikoina. Triin puolestaan kertoi auttavansa Suomessa asuvaa isoäitiään lähes päivittäin esimerkiksi ruoanlaitossa. Muutamat muut naiset auttoivat Virossa asuvia sukulaisiaan pienimuotoisemmin esimerkiksi toimittamalla sekä omat että ystäviensä pieneksi jääneet lastenvaatteet heille. Lisäksi naiset muistivat sukulaisiaan esimerkiksi viemällä heille tuliaisiksi suomalaisia makeisia. Kuitenkin sukulaisten auttamiseen liittyi myös ongelmallisia puolia. Katrin ja Sofi – kumpikin yksinhuoltajia – kertoivat heillä olevista sukulaista tai ystävistä, jotka odottivat nykyistä suurempia lahjoja, koska kuvittelivat naisten varallisuuden Suomessa todellista suuremmaksi. Hele puolestaan kertoi auttavansa mielellään iäkästä tätiään, mutta koki ristiriitaisena sen, että täti halusi korvata saamansa avun. Hän kirjoitti sähköpostitse:

– *Usein haluaisin antaa jotain tarpeellista esim. vanhalle tädilleni, mutta olen huomannut, että sitten hän yrittää vastata samalla mitalla ja alkaa tehdä suuria lahjoja esim. lapsilleni. Näin se on hankala juttu, tiedänhän, että hänellä on todella pieni eläke. (Hele)*

Tiivistetysti voidaan sanoa, että suurin osa haastatelluista koki suhteet erityisesti naispuolisiin sukulaisiinsa tärkeiksi. Yhteydenpito näihin oli tiivistä ja hoiva- sekä taloudellinen apu huomattavaa. Auttaminen nähtiin yleensä itsestäänselvyytenä, muutamissa tapauksissa myös korvauksesta oli ollut puhe. Näissä tapauksissa toinen osapuoli oli torjunut korvauksen viittaamalla siihen, että sukulaisten auttamisen tulee olla pyyteetöntä. Yhteydenpitoon vaikutti Suomeen muuttoon johtanut syy, sillä avioliiton ja oman työn tai opiskeluiden vuoksi tulleiden naisten sukulaiset olivat enimmäkseen Virossa, kun taas paluumuuttajille oli tyypillistä, että ydinperheen lisäksi muutti myös muita sukulaisia. Naisista kaksi paluumuuttajan statuksella tullutta oli muuttanut yhdessä tätinsä tai serkkunsa kanssa omien vanhempien jäädessä Viroon. Toisaalta avioliiton kautta naisille syntyi myös uusia sukulaisuussuhteita Suomessa (Heikkilä 2006; Reuter & Jaakkola 2005: 27).

9.7.3. ”Ei tarvitse olla sata ruplaa, tarvitsee olla sata ystävää”

Sukulaisten lisäksi ystävillä oli naisille tärkeä merkitys. Janella on edelleen, 13 Suomessa asutun vuoden jälkeen, tiiviit suhteet opiskeluaikaisiin ystäviin Virossa ja hän kertoi kokevansa kanssakäymisen heidän kanssaan vapautuneemmaksi kuin suomalaisten ystäviensä kanssa. Hän kaipasikin eniten Virosta juuri leppoisaa ilmapiiriä sekä mahdollisuutta hassutella ystäviensä kanssa. Hanssonin (2001: 46, 174) mukaan Virossa on tyypillistä, että sukulaisten lisäksi pidetään yhteyttä erityisesti opiskeluiden kautta tulleisiin ystäviin, sillä henkilökohtaisilla suhteilla on perinteisesti ollut keskeinen merkitys elämän eri alueilla. Kuten Jane, monet naiset kokivat ystävyyssuhteet tärkeiksi sukulaisuussuhteiden rinnalla paitsi niiden sosiaalisen aspektin vuoksi, myös siksi, että ystävien kautta oli mahdollista saada jokapäiväisiä tarvikkeita tai palveluita, joita ei olisi muuten ollut mahdollista saavuttaa (Salmi 2006). Ystävyyteen kuului olennaisena osana molemminpuolinen avunanto myös lapsiin liittyvissä kysymyksissä. Esimerkiksi Pille kertoi hankkineensa ystävälleen silitysrautoja toimitettavaksi toiseen maahan, mistä vastapalvelukseksi hän pääsi ystävättärensä avulla lääkäriin. Marta puolestaan kertoi auttaneensa ystävätärtään Suomen viisumin hankintaan liittyvissä asioissa ja Triinille oli järjestynyt kaksi työpaikkaa ystävien välityksellä. Arjesta selviytymisen lisäksi ystävyyssuhteissa oli keskeistä syntymäpäivien viettäminen. Salmen (2006) mukaan niillä oli entisen Neuvostoliiton alueella keskeinen rooli myös sosiaalisten verkostojen muodostamisessa ja ylläpitämisessä.

Naisten mukaan heidän ystävyyssuhteensa Virossa olivat tiiviitä. Suhteiden laatu muuttui lasten syntymän myötä, mutta ystävien merkitys ei pienentynyt. Ystävien kanssa tavattiin usein ja aikaa vietettiin joko kotona, kahvilassa tai teatterissa. Toisin kuin Suomessa, tapaamisista ei tarvinnut sopia etukäteen, vaan ystävän luona oli luvallista

piipahtaa ohi kulkiessaan. Ystävyyssuhteiden muodostuttua ne olivat pitkäaikaisia. Kuten seuraava lainaus Annan haastattelusta osoittaa, oli ystävystyminen kuitenkin pitkä prosessi, jossa olivat keskeistä yhteiset kokemukset sekä luottamus.

– *Ystävystyminen, siihen tarvitaan yhteiset kokemukset ja paljon aikaa. Erilaista kaikkea, että on samalla aaltopituudella ja että ajattelee asioista samalla tavalla. Tavallaan ehkä myös sekin, että pitäisi olla samanlainen kulttuuritausta. Kun varmaan jokaisella kansalaisella on, että jos sulla on ne omat kokemukset tai se oma historia takana, niin sä ymmärrät asioita samalla tavalla ja kaikki lähtökohdat on samoja. (Anna)*

Viroon jääneillä ystävillä oli tärkeä rooli erityisesti Suomessa asumisen alkuaikoina, sillä heidän kanssaan oli mahdollista keskustella sellaisista asioista, joista ei Suomessa olevien ystävien kanssa voinut puhua. Virossa käymistä ja ystävien tapaamista kuvattiinkin ”henkireiäksi”, voimia antavaksi kokemukseksi, jonka avulla jaksoi selviytyä raskaastakin arjesta Suomessa. Elämän asettuessa Suomeen ja sosiaalisten verkostojen muodostuttua myös uudessa asuinmaassa, alkoi Virossa olevien ystävien merkitys muuttua. Lisäksi arjessa tärkeimmiksi toimijoiksi alkoivat muodostua Suomessa olevat, samoihin, useissa tapauksissa omien lasten myötä syntyneisiin, kuvioihin osallistuvat ystävät.

– *Mutta ne kaverit on pikku hiljaa siirtynyt tähän […] tai siirtynyt on väärä sana, mutta on vuosien varrella […], siellä on ne kaverit, ketä on Virossa, ne parhaimmat on pysynyt, ollaan me viikoittain sähköpostitse yhteydessä. (Maarja)*

9.8. Lopuksi

Tähän tutkimukseen osallistuneiden naisten fyysinen kiinnekohta oli Suomi, josta käsin he määrittelivät suhteensa Viroon (vrt. Guarnizo 2003; Huttunen 2006). Naisten arki Suomessa rakentui opiskelun, työn, äitiysloman tai hoitovapaalla olemisen ympärille ja Suomea pidettiin hyvänä maaperänä äitiydelle. Suurin osa naisista ilmaisi asettuneensa ainakin toistaiseksi Suomeen, vaikka monet kokivat itsensä jollain tasolla valtaväestöstä poikkeavaksi ja ulkopuolisuuden kokemukset näkyivät haastatteluissa. Erityisen kiusalliseksi äidit kokivat viron puhumisen lapsilleen julkisilla paikoilla, sillä he kokivat joutuvansa tuijotuksen kohteeksi. Vaikka yksikään nainen ei suoraan ilmaissut, että tämä olisi hidastanut heidän sopeutumistaan Suomeen, se ehkä esti heitä kokemasta olevansa Suomessa täysin kotonaan. Tämä saattaakin selittää sen, että osa haastatelluista piti mahdollisena paluuta Viroon eläkepäiviksi. On myös mahdollista, että naiset halusivat kasvattaa lapsensa Suomessa, toimivaksi ja turvalliseksi koetussa

yhteiskunnassa, mutta lasten muutettua pois kotoa he tahtoivat palata synnyinjuurilleen – ja ehkä tiedostamattomalla tasolla halusivat tulla haudatuksi isänmaansa multaan. Suomessa asuvien virolaisten lähtötilanne ja yhteydenpito kotimaahansa muistuttavat monilta osin Ruotsiin 1960- ja 70-luvuilla muuttaneiden suomalaisten tapoja. Sekä Ågren (2006), että Lukkarinen-Kvist (2006) havaitsivat Ruotsissa asuvia suomalaisia käsitelleissä tutkimuksissaan edellä mainitun kaltaisia kokemuksia. Lisäksi, kuten tämän tutkimuksen virolaiset, monet suomalaiset lähettivät lapsensa kesälomaksi näiden isovanhempien luo Suomeen. Tämän tutkimuksen aineistoon verrattuna kyseisten tutkimuksien ruotsinsuomalaiset kuitenkin eroavat siinä, että yksikään heistä ei ollut aikeissa palata Suomeen edes väliaikaisesti.

Virolla oli naisille keskeinen merkitys synnyinmaana. Yhteys syntyi erityisesti sosiaalisten verkostojen avulla (vrt. Lukkarinen-Kvist 2006) ylläpitämällä yhteyttä Virossa asuviin sukulaisiin ja ystäviin. Sekä Suomesta käsin että Virossa käymällä naiset loivat transnationaalisia sosiaalisia tiloja (Faist 2000; Herrera Lima 2001; Pries 2001; Vertovec 1999). Sosiaalisten suhteiden lisäksi halu kiinnittyä synnyinmaahan ilmeni viron kielen puhumisena sekä haluna säilyttää Viron kansalaisuus ja seurata Viron tapahtumia. Lisäksi monet naiset olivat säilyttäneet tai hankkineet Virosta kesämökin tai asunnon. Virosta puhuttaessa heijastui myös ylpeys lähtömaasta. Ylpeydenaihetta on antanut erityisesti se, että Viro onnistui reilussa kymmenessä vuodessa siirtymään Neuvostoliiton alaisuudesta EU:n jäseneksi. Lisäksi, kuten Glick Schiller ja Fouron (1999) havaitsivat Yhdysvalloissa asuvia haitilaisia tutkiessaan, myös tähän tutkimukseen osallistuneiden naisten keskuudessa yhteiskunnallinen epävakaus lisäsi isänmaallisuuden tunnetta. Onkin mahdollista, että ylpeyden taustalla on kokemus rankoista ajoista selviytymisestä yhdessä ystävien ja sukulaisten kanssa (Salmi 2006), sillä haastatteluissa nousi voimakkaasti esiin molemminpuolisen avunannon merkitys.

Viroon jääneiden ystävien ja sukulaisten lisäksi muut Suomessa asuvat virolaiset muodostivat monelle naiselle tärkeän sosiaalisen linkin erityisesti heti maahanmuuton jälkeen. Heidän avullaan syntyi kytkös lähtömaahan ja sen historiaan ja kulttuuriin, mikä osaltaan edesauttoi naisten tunnetta kuulumisesta Viroon. Onkin mielenkiintoista, että yksikään naisista ei kokenut virolaista järjestötoimintaa itselleen tärkeäksi. Erään mallin ilmiön selittämiseksi tarjoaa Mark Granovetterin (1973) teoria, jossa on keskeistä heikoissa sosiaalisissa suhteissa piilevä vahvuus. Juuri Suomeen muuttaneiden, samassa tilanteessa olevien virolaisnaisten oli helppo luoda keskinäisiä kontakteja. Kuitenkin useimpien naisten kohdalla saattoivat Viroon olleet vahvat siteet vaikuttaa siihen, että Suomessa muodostuneet siteet olivat rajoittuneita, eivätkä ulottuneet virallisiin järjestötoimintoihin.

Yllä esitetyn perusteella voidaan arvioida, että sekä Suomella että Virolla oli naisille tärkeä, joskin erilainen merkitys. Naiset kokivatkin sijoittuvansa henkisellä tasolla

samanaikaisesti kumpaankin maahan – tai pikemminkin niiden väliin (Guarnizo 2003; Huttunen 2006). Arjessa tämä näkyi pyrkimyksenä sovittaa yhteen lähtömaassa omaksutut käytännöt ja uudessa asuinmaassa vallitsevat toimintatavat. Erityisesti naiset joutuivat pohtimaan omaa äitiyttään, sillä suomalaiset ja virolaiset äitiyden mallit poikkeavat toisistaan.

Ensinnäkin, monet naiset joutuivat luopumaan sosiaalisilta verkostoiltaan saamastaan päivittäisestä tuesta ja kantamaan vastuun lasten kasvatuksesta yksin. Koska sukulaiset olivat toisessa maassa, muuttui heidän arkensa käytännön sanelemana lähemmäs suomalaista ydinperhekeskeistä mallia. Kuitenkin jotkut äidit kertoivat oman äitinsä osallistuvan lapsen hoitamiseen esimerkiksi kesäisin, minkä seurauksena kehittyi uudenlainen laajennetun äitiyden malli. Toisaalta laajennetulle äitiydelle ei ollut Suomessa samanlaista tarvetta kuin Virossa, sillä suomalainen yhteiskunta vastasi monista niistä palveluista, jotka aiemmin olivat tulleet sosiaalisten verkostojen kautta.

Toiseksi, naiset joutuivat pohtimaan uudelleen käsityksiään suhtautumisestaan lapsiinsa sekä valitsemaan väylänsä suomalaisten ja virolaisten lastenkasvatusmenetelmien välillä eli päättämään, kumpaan toimintatapaan he halusivat enemmän samaistua. Tai he joutuivat muodostamaan omanlaisensa näkemyksen, jossa yhdistyivät kummankin maan käytänteet. Useimmat naiset kokivat tasapainoilun yhteiskuntien välillä raskaaksi. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että ne äidit, jotka olivat onnistuneet parhaiten sovittamaan yhteen lähtömaan ja asuinmaan käytänteet, kertoivat vähiten myös lapsillaan olevista ongelmista omaksua paikkansa Suomessa asuvana virolaisena. Äitiyden identiteetti ja sosialisoituminen ympäröivään yhteiskuntaan ovat ajankohtaisia ja tärkeitä teemoja, joista olisi tarpeellista tehdä jatkotutkimuksia.

Tiivistetysti voidaan sanoa, että naiset ylläpitivät lähtömaahansa moninaisia sosiaalisia suhteita, joiden kautta se oli läsnä heidän arjessaan Suomessa ja päinvastoin (Glick Schiller, Basch & Blanc-Szanton 1994; Huttunen 2006). Virtuaalisen paikan ylittämisen (Zehner 2006: 90), siis internetin ja puheluiden kautta tapahtuvan yhteydenpidon, lisäksi naiset vierailivat usein Virossa. Suurin osa naisista sai myös vieraita sieltä vuosittain (vrt. Liebkind ym. 2004; Zechner 2002, 2006). Pitkälle kehittynyt teknologia, Suomen ja Viron maantieteellinen läheisyys sekä hyvät ja melko edulliset kulkuyhteydet loivat hyvän lähtökohdan tiiviille yhteydenpidolle maiden välillä. Kuitenkin yhteydenpitoon vaikuttivat monet tekijät, kuten elämäntilanne Suomessa ja lasten ikä, määrä, Suomeen muuttoon johtanut syy, sekä se, asuivatko sukulaiset ja ystävät Tallinnassa vai muualla Virossa. Useimmiten naiset kertoivat matkustavansa mielellään lähtömaahansa, johon heillä oli läheinen suhde, mutta he palasivat kuitenkin mielellään myös takaisin Suomeen.

Yhteydenpito Virossa asuviin sukulaisiin ja ystäviin koettiin tärkeäksi erityisesti Suomessa asumisen alkuaikoina, jolloin sosiaaliset verkostot olivat pääosin Virossa, joskin niillä oli tärkeä merkitys myös pidemmän Suomessa asutun ajan jälkeen (vrt. Lukkarinen-Kvist 2006). Ystävien ja sukulaisten tapaamisen lisäksi naiset hyödynsivät Viron edullisempaa hintatasoa esimerkiksi käymällä siellä ostoksilla, kampaajalla ja kosmetologilla. Tulkitsenkin naisten käyttämien kauneudenhoitoon liittyvien palveluiden edustavan omalla tavallaan transnationaalisuutta, sillä monissa haastatteluissa nousi esiin, että virolaisessa kulttuurissa korostuu naisten ulkonäöstä ja naisellisuudesta huolehtimisen tärkeys. Muutamat naiset kävivätkin Tallinnassa päiväristeilyllä, jonka pääasiallinen tarkoitus oli juuri kauneudenhoito. Naisten ylläpitämät tiiviit suhteet Viroon saattoivat vaikuttaa siihen, että he eivät kokeneet täysin juurtuneensa Suomeen, vaikka olivat löytäneet oman paikkansa suomalaisessa yhteiskunnassa.

Lopuksi haluan huomauttaa, että tiiviillä yhteydenpidolla uuden asuinmaan ja lähtömaan välillä on sekä Suomessa että Virossa laajempia yhteiskunnallisia merkityksiä kuin yksilötason sosiaaliset suhteet ja kokemukset johonkin kuulumisesta. Transnationaaliset suhteet ovat kaksisuuntaisia prosesseja, joissa sekä maahanmuuttajalla että lähtömaahan jääneillä verkostoilla on aktiivinen rooli. Tämän vuoksi ne vaikuttavat usealla tasolla sekä lähtö- että uudessa asuinmaassa. Tutkijat ovat kuitenkin eri mieltä siitä, millaisia vaikutuksia esimerkiksi rahalähetyksillä on lähtömaan taloudelliseen ja sosiaaliseen kehitykseen (vrt. Guarnizo 2003). Näiden vaikutusten tarkasteleminen tarjoaakin mielenkiintoisen ja tärkeän lähtökohdan jatkotutkimuksiin.

Haastattelut

Artikkeli perustuu seuraavien henkilöiden haastatteluihin:

Nimi	Ikä	Lasten määrä	Koulutus	Suomeen muuttovuosi	Muuttosyy
Anna	35–39	2	korkeakoulu	1992	oma ura
Enely	30–34	1	korkeakoulu	1992	paluumuuttaja
Hele	30–32	2	korkeakoulu	1993	oma ura
Jane	40–44	2	korkeakoulu	1991	miehen ura
Katrin	35–39	1	ammattikoulu	1993	oma ura
Kertu	35–39	2	ammattikorkeakoulu	1996	avioliitto
Klarika	35–39	2	korkeakoulu	1991	paluumuuttaja
Kristi	35–39	4	ammattikoulu	1991	avioliitto
Kristiina	30–34	1	ei koulutusta	2004	avioliitto
Kätlin	40–44	2	ammattikoulu	1991	paluumuuttaja
Liis	25–29	1	korkeakoulu	1989	äidin avioliitto
Maarika	30–34	2	ammattikoulu	1992	avioliitto
Maarja	35–39	1	ammattikoulu	1997	avioliitto
Malle	30–34	1	korkeakoulu	1997	oma ura
Mare	40–44	1	korkeakoulu	1994	oma ura
Maria	30–34	2	korkeakoulu	1996	oma ura
Marju	45–49	3	ammattikoulu	1991	oma ura
Marta	50–54	2	ammattikorkeakoulu	1992	paluumuuttaja
Pille	45–49	2	korkeakoulu	1990	miehen ura
Sirje	30–34	2	korkeakoulu	1997	avioliitto
Sofi	35–39	1	korkeakoulu	2003	oma ura
Tiiu	25–29	1	ammattikorkeakoulu	1992	paluumuuttaja
Triin	35–39	1	ammattikoulu	2004	avioliitto
Ûlle	30–34	1	ammattikoulu	1993	paluumuuttaja

Kiitän ohjaajinani toimineita *Anna Rotkirchia* ja *Leeni Hanssonia* sekä *Marja Tiilikaista*, *Tuomas Martikaista* ja refereitä arvokkaista kommenteista. Tutkimus on osa Suomen Akatemian rahoittamia *Reproductive Health and Fertility Patterns in Finland, Estonia and Russia* ja *Sukupolvien ketju – suuret ikäluokat ja sukupolvien väliset vaihdot Suomessa* -projekteja.

Kirjallisuus

Ahokas, Pirjo & Rantonen, Eila (1996) Feminismin muukalaiset: Rodun ja etnisyyden haasteet. Päivi Kosonen (toim.) *Naissubjekti & Postmoderni*. Helsinki: Gaudeamus, 65–88.

Al-Ali, Nadje (2002) Loss of Status or New Opportunities? Gender Relations and Transnational Ties among Bosnian Refugees. Deborah Bryceson & Ulla Vuorela (toim.) *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg, 83–102.

Boyd, Monica & Griego, Elizabeth (2003) Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory. *Migration Information Source*. <http://www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?id=106> [Luettu 20.9.2006]

Bryceson, Deborah & Vuorela, Ulla (2002) Transnational Families in the Twenty-first Century. Deborah Bryceson & Ulla Vuorela (toim.) *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg, 3–30.

Erel, Umut (2002) Reconceptualizing Motherhood: Experiences of Migrant Women from Turkey Living in Germany. Deborah Bryceson & Ulla Vuorela (toim.) *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg, 127–146.

Faist, Thomas (2000) Transnationalization in International Migration: Implications for the Study of Citizenship and Culture. *Ethnic and Racial Studies* 23(2), 189-222.

Glick Schiller, Nina; Basch, Linda & Blanc-Szanton, Cristina (1994) *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. New York: Gordon and Breach.

Glick Schiller, Nina & Fouron, Georges (1999) Terrains of Blood and Nation: Haitian Transnational Social Fields. *Ethnic and Racial Studies* 22(2), 340–366.

Goldring, Luin (2001) Disaggregating Transnational Social Spaces: Gender, Place and Citizenship in Mexico-US Transnational Spaces. Ludger Pries (toim.) *New Transnational Social Spaces: International Migration and Transnational Companies in the Early Twenty-first Century*. Lontoo: Routledge.

Granovetter, Mark S. (1973) The Strenght of Weak Ties. *The American Journal of Sociology* 78(6), 1360–1380.

Guarnizo, Luis (2003) The Economics of Transnational Living. *International Migration Review* 37(3), 666–699.

Guarnizo, Luis & Smith, Michael Peter (1998) The Locations of Transnationalism. Michael Peter Smith & Luis Guarnizo (toim.) *Transnationalism From Below*. Comparative Urban and Community Research 6. New Brunswick: Transaction Publishers, 3–34.

Hannerz, Ulf (1996) *Transnational Connections: Culture, People, Places*. Lontoo: Routledge.

Hansson, Leeni (2001) *Networks Matter: The Role of Informal Social Networks in the Period of Socio-economic Reforms of the 1990s in Estonia*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Hansson, Leeni (2005) Viron venäjän- ja vironkielisten naisten työ- ja perhesuuntautuneisuuden eroista. *Työ ja ihminen* 19(2), 228–238.

Heikkilä, Elli (2006) International Migration between Finland and the Baltic Sea Region. *Migration Letters* 3(1), 53–65.

Helsingin Sanomat (2006a) Suomalaiset työnantajat etsivät innolla vuokratyövoimaa Virosta. *Helsingin Sanomat* 9.2.2006.

Helsingin Sanomat (2006b) Virolaisen vuokraväen kysyntä kasvanut yhä. *Helsingin Sanomat* 9.4.2006.

Herrera Lima, Fernando (2001) Transnational Families: Institutions of Transnational Social Spaces. Ludger Pries (toim.) *New Transnational Social Spaces: International Migration and Transnational Companies in the Early Twenty-first Century*. Lontoo: Routledge, 77–93.

Hofstede, Geert (2006) Geert Hofstede™ Cultural Dimensions. <http://www.geert-hofstede.com/hofstede_dimensions.php?culture1=32&culture2=29> [Luettu 26.10.2006]

Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (1995) *The Active Interview*. Qualitative Research Methods Volume 37. Lontoo: Sage.

Hondagneu-Sotelo, Pirette & Avila, Ernestine (1997) ”I am Here but I am There”: The Meanings of Latina Transnational Motherhood. *Gender & Society* 11(5), 548–571.

Hrdy, Sarah Blaffer (1999) *Mother Nature: Maternal Instincts and How They Shape the Human Species*. New York: Ballatine Books..

Huttunen, Laura (2006) Bosnialainen diaspora ja transnationaali eletty tila. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 55–82.

Hyvönen, Heli (2006) Leaving Home Behind – Career Opportunity or Seeking for a Safer Life? A Study of Finnish and Estonian Migrant Women’s Experiences of Immigration. *Finnish Yearbook of Population Research*. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos, 129–159.

Jaakkola, Magdalena (1984) *Siirtolaiselämää: Tutkimus ruotsinsuomalaisista siirtolaisyhteisönä*. Vammala: Vammalan kirjapaino.

Jokinen, Eeva (1996) *Väsynyt äiti: Äitiyden omaelämänkerrallisia esityksiä*. Helsinki: Gaudeamus.

Joronen, Tuula (2005) Maahanmuuttajien elinolot: Olosuhteita ja koettuja elinoloja. Tuula Joronen (toim.) *Maahanmuuttajien elinolot pääkaupunkiseudulla*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 7–9.

Lan, Pei-Chia (2003) Maid or Madam? Filipina Migrant Workers and the Continuity of Domestic Labor. *Gender & Society* 17(2), 187–208.

Landolt, Patricia & Da, Wei Wie (2005) The Spatially Ruptured Practices of Migrant Families: A Comparison of Immigrants from El Salvador and the People’s China. *Current Sociology* 53(4), 625–653.

Liebkind, Karmela; Mannila, Simo; Jasinskaja-Lahti, Inga; Jaakkola, Magdalena; Kyntäjä, Eve & Reuter, Anni (2004) *Venäläinen, Virolainen, Suomalainen: Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*. Helsinki: Gaudeamus.

Lukkarinen-Kvist, Marjaliisa (2006) *Tiden har haft sin gång: Hem och tillhörighet bland sverigefinnar i Mälardalen*. Linköping Studies in Arts and Science No. 372. Linköping: Linköpings Universitet.

Martikainen, Tuomas; Sintonen, Teppo & Pitkänen, Pirkko (2006) Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 9–41.

Massey, Douglas S.; Arango, Joaquin; Graeme, Hugo; Kouaouci, Ali; Pellegrino, Adela & Taylor, J. Edward (1993) Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review* 19(3), 431–466.

Narusk, Anu & Hansson, Leeni (1999) *Estonian Families in the 1990s: Winners and Losers*. Tallinna: Estonian Academy Publishers.

Nousiainen, Kirsi (2004) *Lapsistaan erillään asuvat äidit: Äitiysidentiteetin rakentumisen tiloja*. Jyväskylä: SoPhi.

Nätkin, Ritva (1997) *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä*. Helsinki: Gaudeamus.

Oksanen, Annika (2005) Siirtonaisena Singaporessa: Ulkomaantyökomennukselle mukaan muuttaneen naisen todellisuus. Helsinki: Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta,

yhteiskuntapolitiikan laitos. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sospo/vk/oksanen/> [Luettu 19.12.2006]

Pedraza, Silvia (1991) Women and Migration: The Social Consequences of Gender. *Annual Review of Sociology* 17, 303–325.

Phizacklea, Annie (2003) Transnationalism, Gender and Global Workers. Mirjana Morokvasic, Umut Erel & Shinozaki Kyoko (toim.) *Crossing Borders and Shifting Boundaries: Gender on the Move*. Opladen: Leske + Budrich.

Pries, Ludger (2001) The Approach of Transnational Social Spaces: Responding to New Configurations of the Social and the Spatial. Ludger Pries (toim.) *New Transnational Social Spaces: International Migration and Transnational Companies in the Early Twenty-first Century*. Lontoo: Routledge, 3–33.

Reuter, Anni & Jaakkola, Magdalena (2005) Venäjänkielisten, vironkielisten ja kaksikielisten maahanmuuttajien sosiaaliset verkostot. Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 23–41.

Reuter, Anni & Kyntäjä, Eve (2006) Kansainvälinen avioliitto ja stigma. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 104–125.

Roberts, Bryan R.; Frank, Reanne & Lozano-Ascencio, Fernado (1999) Transnational Migrant Communities and Mexican Migration to the US. *Ethnic and Racial Studies* 22(2), 238–266.

Rotkirch, Anna (2000) *The Man Question: Loves and Lives in Late 20th Century Russia*. Research Reports 1/2001. Helsinki: University of Helsinki, Department of Social Policy.

Rotkirch, Anna (2003) Naturligtvis? Moderskap: Essentialism och evolutionsteori. *Kvinnoforskning* 3/2003.

Salmi, Anna-Maria (2006) *Social Networks and Everyday Practices in Russia*. Helsinki: Kikimora Publications.

Sutela, Hanna (2005) Maahanmuuttajat palkkatyössä. Seppo Paananen (toim.) Maahanmuuttajien elämää Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus, 83–109.

Tiilikainen, Marja (2003) *Arjen islam: Somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Tilastokeskus (2006) Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2005. *Väestö* 2006.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Vertovec, Steven (1999) Conceiving and Researching Transnationalism. *Ethnic and Racial Studies* 22(2), 447–462.

Vertovec, Steven (2004) *Trends and Impacts of Migrant Transnationalism*. Working Paper No. 3. Oxford: University of Oxford, Centre on Migration, Policy and Society.

Vilkko, Anni (1997) *Omaelämänkerta kohtaamispaikkana: Naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: SKS.

Vuori, Jaana (2001) *Äidit, isät ja ammattilaiset*. Tampere: Tampere University Press.

Zechner, Minna (2002) WP4 Care Arrangements in Immigrant Families. National report: Finland. SOCCARE Project Report 4.1. <http://www.uta.fi/laitokset/sospol/soccare/> [Luettu 19.12.2006]

Zechner, Minna (2006) Hoivan paikat transnationaalisissa perheissä. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 83–103.

Zontini, Elisabetta (2004) Immigrant Women in Barcelona: Coping with the Consequences of Transnational Lives. *Journal of Ethnic and Migrations Studies* 30(6), 1113–1144.

Ågren, Marja (2006) *”Är du finsk, eller…?” En etnologisk studie om att växa upp och leva med finsk bakgrund i Sverige*. Göteborg: Arkipelag.

10 Äidit ja heidän lapsensa

Perhesuhteista neuvottelua ylirajaisissa perheissä

Pihla Siim

Muutto maasta toiseen ei kosketa vain yksilöitä, vaan vaikuttaa väistämättä myös perheisiin ja perheenjäsenten välisiin suhteisiin usealla tasolla. Perhesuhteita arvioidaan Suomeen muuttaneen perheyksikön sisällä uudelleen, myös suhde lähtömaahan jääneisiin perheenjäseniin ja sukulaisiin muuttuu. Tässä artikkelissa tarkastelen entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneiden naisten kerrontaa perhesuhteistaan sekä muutosten että jatkuvuuden näkökulmasta. Artikkeli pohjautuu käynnissä olevaan transnationaalisia perheitä käsittelevään perinteentutkimuksen väitöskirjatutkimukseeni, jota varten olen tehnyt 40 haastattelua vuosina 2001–2004. Haastateltavat ovat pääasiassa Itä-Suomessa asuvia, entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleita maahanmuuttajia sekä heidän sukulaisiaan lähtöalueilla, Venäjän Karjalassa sekä Virossa. Haastattelujen kielenä on ollut suomi, venäjä tai viro haastateltavien valinnan mukaan.

Tutkimukseni teoreettis-metodologinen viitekehys paikantuu narratiiviseen ja diskursiiviseen lähestymistapaan sekä sosiaaliseen konstruktionismiin. Oletan, että kieli ei yksinomaan kuvaa maailmaa ja sosiaalista todellisuutta, vaan myös tuottaa niitä. Käyttäessämme kieltä me konstruoimme eli merkityksellistämme kohteet, joista puhumme tai kirjoitamme (Hyvärinen 1998; Jokinen ym. 1993). Näen siis tarinat ajattelua ja käytäntöä jäsentävinä elementteinä. Kiinnostukseni kohteena ei ole todellisuus kertomusten ”takana” vaan se, miten todellisuutta (tässä artikkelissa erityisesti perhesuhteita) rakennetaan perhepuheen ja perhekerronnan kautta. Ihmisten kertomuksissaan esittämät tulkinnat eivät kuitenkaan ole mielivaltaisia ja yksinomaan subjektiivisia (Huttunen 2002: 23; Hänninen 1999: 25), vaan heidän identiteetti- ja muistelupuheensa rakentuu tietyissä kulttuurisissa ja yhteiskunnallisissa konteksteissa.

Kertomukset ovatkin tilannekohtaisesti tuotettuja ja perheestä, kuulumisesta sekä identiteeteistä neuvottelu on jatkuva prosessi (Hall 1999). Nämä neuvottelut ovat erityisen intensiivisiä yhteiskunnallisen tilanteen muuttuessa tai erilaisia raja-aitoja ylitettäessä. Tarkastelen työssäni maahanmuuttajia osana laajempaa, fyysisesti kahdessa tai useammassa maassa sijaitsevaa perhekokonaisuutta. Sekä maahanmuuttajien identifioitumisen prosessit että konkreettiset sosiaaliset käytännöt yltävät monin tavoin kansallisten rajojen yli (Huttunen 2002: 44).

Tässä artikkelissa tarkastelen yhteiskunnallisten muutosten ja maahanmuuton vaikutusta naisten perhesuhteisiin heidän omasta näkökulmastaan: minkälaisia neuvotteluja perheestä, parisuhteesta ja äidin ja lasten välisistä suhteista käydään? Kuinka perhettä ja yhteenkuuluvuutta diskursiivisesti rakennetaan tilanteessa, jossa esim. isovanhemmat asuvat eri maassa kuin nuoremmat sukupolvet? Tarkastelen lisäksi maahanmuuttajanaisten sopeutumista edesauttavia ja vaikeuttavia tekijöitä.

Käsittelen artikkelissani eri perusteilla (avioliitto, opiskelu, paluumuutto, miehen työ) Suomeen muuttaneita naisia, joilla on joko Suomessa syntyneitä tai Suomeen äitinsä vanavedessä muuttaneita lapsia. Kaikista haastatteluistani olen valinnut artikkeliini lähemmän tarkastelun kohteeksi sellaiset viisi perhettä, joissa olen perheen äidin lisäksi haastatellut myös vähintään yhtä hänen lapsistaan tai vanhemmistaan. Äidit olivat haastatteluhetkellä iältään 34–50-vuotiaita. Suomeen he olivat tulleet 8–12 vuotta ennen haastatteluhetkeä. Viittaan haastateltuihin viiteen perheenäitiin tekstissä peitenimillä Alma, Irina, Oksana, Tanja ja Vera.[1] Lainauksissa haastattelija on merkitty kirjaimella H. Aineiston tarkastelussa käytän temaattista analyysiä ja diskurssianalyysiä.

Aloitan artikkelini ylirajaisen perheen erityispiirteitä tarkastelemalla, jonka jälkeen siirryn naisten parisuhteita koskeviin neuvotteluihin. Kolmas alaluku käsittelee tarkemmin äitien ja lasten välistä suhdetta ja kasvatusperiaatteita, sekä perheyhteyden vahvistamista erityisesti kerronnalla. Lopetan artikkelini pohdintaan naisten Suomessa kohtaamista haasteista sekä keinoista niistä selviämiseen.

Käytän tutkimuksessani rinnakkain käsitteitä perhepuhe ja perhekerronta, joista jälkimmäisellä tarkoitan jokapäiväisen jutustelun ja muistelun lomassa kerrottavia juttuja perheenjäsenten tekemisistä ja sanomisista eri aikoina. Sandra Stahlin (1977: 34) mukaan perhekerrontaa voidaan pitää perhettä kokonaisuutena edustavana kokemuskerrontana, jonka avulla yksilöllisistäkin muistoista voi tulla yhteisiä. Perhepuhe-termiä on käyttänyt esim. Harinen (1998), ja se on käsitteenä laajempi viitaten yleensäkin

[1] Kaikista muistakin kertojien mainitsemista henkilöistä olen käyttänyt artikkelissa peitenimiä. Lainauksissa olen laittanut hakasulkuihin epäselvien kohtien lisäksi tunnistamisen estämiseksi muuttamani kohdat (esim. paikannimet). Lainauksia en ole toimittanut joitakin lukemisen helpottamiseksi tekemiäni pieniä korjauksia lukuun ottamatta.

puheeseen perheestä tai perheen parissa. Tutkimukseni kannalta myös muu perhepuhe on kiteytyneempien kertomusten ohella olennaista.

10.1. Ylirajaiset perhesuhteet

Puhuessani perheestä olen lähtenyt liikkeelle haastateltavien omista näkemyksistä siitä, ketkä kuuluvat heidän perheeseensä. Joillekin haastateltaville perhe on ennen kaikkea ydinperhe, eli siihen ajatellaan kuuluvan kaksi sukupolvea, vanhemmat ja lapsi/lapset. Yksiselitteistä yleistystä maahanmuuttajien laajasta perhekäsityksestä ei voikaan tehdä, vaikka monissa haastatteluissa painotetaan laajan sukulaisverkoston merkitystä, erityisesti verrattaessa omaa perhettä suomalaiseen perheeseen. Läheisten perhesuhteiden korostaminen sukulaisiin onkin jossain määrin juuri erottautumista suomalaisista. Suomalainen perhe näyttäytyy parisuhde- ja ydinperhekeskeisenä verrattuna venäläiseen ”versoperheeseen” (vrt. Rotkirch 2004: 51). Myös Anna-Maija Castrén (2001: 82–93) on todennut pietarilaisia perheverkostoja tutkiessaan verisiteen syrjäyttävän parisuhteen nimittäen vanhemman ja lapsen välistä suhdetta perheen tärkeimmäksi sidokseksi. Monet haastattelemani naiset kuvaavatkin siteet omiin vanhempiinsa tai laajemmin omaan lapsuudenperheeseensä sekä lapsiinsa hyvin läheisiksi. Tämä perheen vertikaalisen akselin (sukupolvien välisten siteiden) tärkeys korostuu etenkin jos pari on eronnut. Myös Anna Rotkirchin (2003) mukaan perhesuhteissa koettu turvattomuus liittyy usein juuri horisontaaliseen linjaan (puolisoiden väliseen suhteeseen) ja ero saattaa entisestään vahvistaa sukupolvien välisiä siteitä.

Perhe on erityisesti viranomaiskäytännöissä usein määritelty yhdessä asumisena, ruokakuntana. Haastateltavien käsityksissä tämä ei kuitenkaan ole oleellisin perhettä määrittävä tekijä. Kysyessäni esimerkiksi Oksanalta, minkälainen on hänen perheensä, hän toteaa perheensä koostuvan pojista ja äidistä. Oksanan pojista vanhempi asuu opiskelija-asunnossa, nuorempi poika asuu viikot isänsä kanssa. Oksanan äiti puolestaan asuu Venäjällä. Isovanhempien merkitystä korostetaan usein perheestä puhuttaessa, vaikka he asuisivatkin edelleen lähtömaassa. Myös perheiden ylirajaiset käytänteet ja auttamisverkostot kyseenalaistavat määritelmän perheestä yhdessä asuvana yksikkönä.

Tässä artikkelissa tarkastelemistani viidestä naisesta Alma on ainoa, jonka äiti ja/tai isä on myös muuttanut Suomeen. Useiden haastateltavien (iso)vanhempia sitoo kotipaikkaansa työpaikka ja sosiaaliset verkostot. Muuttohaluja hillitsee haluttomuus irrottautua kentästä, jossa he ovat tottuneet toimimaan ja jonka kielen ja kulttuurin he tuntevat. ”Minä vaan sanoin että minä olen tääl maal syntynyt ja minul kaik ystävät tääl, mitä mie käyn tekemään Suomessa. Ikävöin mie yksinäin. […] Mis ihminen on syntynyt ni siin on aina oma maa ja isänmaa, sellai pitää sanoo” (Viktor 2003). Myös

ajatus omasta talosta, mökistä tai palstasta irrottautumisesta voi tuntua vaikealta.[2] Alma kertoo vanhempiensa hieman vastentahtoisesta Suomeen muutosta seuraavasti:

– H: Miten tuota, silloin kun siun äiti ja isä muutti Suomeen että houkuttelitteko työ niitä tänne vai, tuliks ite?
– *A: No se tapahtu niin että, me oltiin tässä, ja miulla synty jo poika (H: mm), toinen lapsi. Ja oli just ne lapsenlapset oli tiällä, velihän oli tyttöineen tässä ja (H: niin). Ni kai se äidillä tuli että, pitää lapsenlapsia lähellä jotenkin olla, hänellä ikävä aina kova oli (H: mm). Hän halusi hoitaa niitä ja kaikkea, minun tyttöni oli jo iso jo sen verran että kaipas, mummo ja mummo ja (H: joo), myö käytiin siellä tietysti joskus ja hän tiällä ja, sillee päätettiin että äiti päätti että hän haluaa muuttaa tänne. […] No mitenkäs se isä jää ilman äitii [nauramme]. Ei se käyny päinsäkään (H: mm). Isällä oli pakko vaikka isällä oli vaikeeta sieltä muutto. Talon rakenti, kesämökki, vene oli niin vanha että se ei ollu enää käytössä […] mennyttä, se on kolmetoista vuotta palvellu vene ni. Eikä hän enää jaksanukaan sillä tavalla. (Alma 2002)*

Alman kertomuksesta saa sellaisen kuvan, että Suomeen muutosta neuvoteltiin nimenomaan äidin kanssa ja isä ikään kuin seurasi vanavedessä. Alman äitiä houkuttelivat Suomeen tänne muuttaneet lapset ja lastenlapset, heidän avuntarpeensa. Hän kertoo myös luopuneensa eräästä hänelle Suomessa tehdystä työtarjouksesta, koska mies ei ollut innostunut uudesta muutosta ja työn vastaanottaminen olisi tarkoittanut myös muuttoa liian kauaksi apua tarvitsevasta tyttärestä ja tämän lapsista.

Isovanhemmat ja erityisesti mummo ovat olleet tärkeä osa perhettä ja sen auttamisverkostoa entisessä kotimaassa mahdollistaen esimerkiksi äitien paluun töihin laps(i)en syntymän jälkeen (vrt. Rotkirch 2000). Mummoa lasten hoitajana on pidetty itsestäänselvyytenä ja lastenlasten suhde mummoon on muotoutunut usein läheiseksi. Isovanhempien asuessa toisessa maassa kuin muu perhe näitä käytäntöjä ja suhteita joudutaan arvioimaan uudelleen. Isovanhempien tärkeyttä ja keskeistä roolia perheessä halutaan kuitenkin vaalia ja hoitoperinnettä haluttaisiin siirtää tuleville polville. ”Tyttö kysyi että ku sie oot vanha sitten ni, kahotsie meiän lapsia mie sanoin totta kai [naurahdamme]. Että hänellekin semmonen nyt muo, muodostuis niinku kuva että näin se pitää olla.” (Alma 2002) Jotkut haastateltavat ovat kertoneet myös (iso)isien tärkeästä roolista ja esikuvasta lapsille ja lastenlapsille, erityisesti pojille. He ovat voineet käydä yhdessä kalassa ja esimerkiksi rakennus- ja korjaustaitoja on siirretty polvelta polvelle. Useiden tämän artikkelin aineiston naisten isät eivät ole enää elossa, mutta esimerkiksi Irinan perheessä isoisä on edelleen tärkeä osa perhettä. Hänen roolinsa perheessä on

2 Haastateltavieni paikkasuhteista ja jonkin paikan mieltämisestä kodiksi, ks. Siim 2006.

ollut keskeinen osittain myös isoäidin vakavan sairauden takia. ”Minä olin kaikessa, olin ja emäntä ja isäntä” (Viktor 2003).

Asuminen kaukana omista vanhemmista aiheuttaa usein ristiriitaisia tunteita naisille (vrt. Zechner 2006). Naiset haluaisivat olla lähellä vanhempiaan, jotka ikääntyessään itsekin tarvitsisivat yhä enemmän apua ja huolenpitoa. Naisten näkökulmasta maantieteellisesti lähellä olevien perheenjäsenten – tässä erityisesti lasten – ja kauempana asuvien tarpeet voivatkin ikään kuin kilpailla keskenään (Zechner 2006: 84). Useat haastateltavat ovat perustelleet muuttoaan Suomeen nimenomaan lasten parhaalla. Yhtenä muuton motiivina mainitaan usein halu taata lapsille turvalliset elinolosuhteet ja taloudellisesti parempi elämä (vrt. Miettinen 2004: 443; Davydova 2004; Hyvönen; Varjonen).[3] Lapset ja esimerkiksi heidän opiskelunsa sitovat Suomeen myös naisia, jotka kertomansa mukaan olisivat muuten valmiita harkitsemaan muuttoa takaisin entiseen kotimaahansa.

Kontaktia (iso)vanhempiin pyritään pitämään yllä monin tavoin. Haastateltavat kertovat soittavansa vanhemmilleen usein, lähettävänsä (tuttujen mukana) kirjeitä ja myös vieraillen mahdollisuuksiensa mukaan puolin ja toisin.[4] Esimerkiksi Vera kertoo työnsä takia matkustavansa paljon Venäjällä, jolloin hän pääsee myös tapaamaan äitiään (Veran isä ei ole enää elossa). Oksanan perhe suunnitteli haastatteluhetkellä tuovansa mummon pidemmäksikin aikaa Suomeen talven viettoon. Käytännössä isovanhempien asuminen toisessa maassa etäännyttää heitä jossain määrin perheen arjesta ja sen pienistä ja vähän suuremmistakin kohokohdista. Vera kertoo, että Suomessa asuvat kummit ovat heillä muodostuneet tärkeäksi perheen osaksi. Kummit hoitavat ja auttavat, ehkä juuri isovanhempia korvaten. Veran mukaan mummon ja Suomessa syntyneen lapsenlapsen välille on heidän perheessään päässyt syntymään kielimuuri, koska mummo ei puhu suomea ja lapsi ei ole oppinut venäjää.[5]

---

3 Lapsen parhaan ajattelu on viety toisinaan aika pitkälle. Oksana esimerkiksi kertoo toivovansa miehelleen uutta vaimoa, jotta perheessä olisi joku, joka tekisi miehen luona asuvalle lapselle kunnon ruokaa. Oksana myös pohtii, että lapsen onkin ehkä parempi asua isänsä luona, koska näin hänellä saattaa olla paremmat edellytykset sopeutua suomalaiseen yhteiskuntaan. Tanja taas on ihmetellyt miehensä Venäjällä asuvan entisen vaimon ratkaisua ”antaa” lapsi miehelle Suomeen. Tässäkin saattaa taustalla olla ajatus lapsen parhaasta – kuinka taata hänelle mahdollisimman hyvät eväät tulevaisuutta ajatellen. Se kuitenkin kontrastoituu vahvasti ajatukseen äidin ensisijaisuudesta lasten huoltajana (s. 229).

4 Venäjän ja Suomen välillä vierailuja hankaloittaa viisumin tarve. Myös Venäjän kansalaisten vierailut Viroon sekä Suomesta että Venäjältä ovat hankalia viisumivaatimuksen vuoksi. Tämänkin haastatteluaineiston joukossa on kuitenkin perheitä, joiden sukulaisverkostot ulottuvat sekä Viroon että Venäjälle.

5 Alman perheessä asetelma oli aikoinaan päinvastainen: kotona puhuttiin venäjää, mutta isovanhemmat puhuivat vain suomea. Jos lähtömaahan jääneet sukulaiset ovat taustaltaan (inkerin)suomalaisia, suomea saatetaan käyttää venäjän rinnalla sukulaisten kanssa kommunikoitaessa.

Lähtömaasta saatetaan (iso)vanhempien lisäksi kaivata myös muita sukulaisia, vaikkapa serkkuja, tätejä ja sisaruksia. Esimerkiksi Alman täysi-ikäinen, naimaton sisar on joutunut vastentahtoisesti jäämään Venäjälle sisarusten ja vanhempien muutettua Suomeen. Tässä kuvastuvat myös erot maahanmuuttoviranomaisten ja maahanmuuttajien perhekäsityksissä (vrt. Davydova 2004: 225): jälkimmäiset mieltävät usein vanhempansa ja myös täysi-ikäiset lapsensa osaksi perhettään, perheenyhdistämispolitiikka taas koskee vain ydinperhettä eli puolisoa ja alaikäisiä naimattomia lapsia. Toisinaan aikuiset lapset pyritään saamaan maahan muita maahanmuuttokanavia – kuten opiskelu ja avioliitto – käyttäen. Esimerkiksi Irina yritti etsiä vanhemmalle tyttärelleen Suomesta puolisoa, mutta tämä ei löytänyt eri ehdokkaiden kanssa käydystä kirjeenvaihdosta huolimatta itselleen sopivaa miestä, ja on nyt asettautunut Venäjälle.

Kahdessa tässä artikkelissa tarkastelemastani perheestä on murrosikäinen lapsi jäänyt asumaan Venäjälle äidin tai koko muun ydinperheen muuttaessa Suomeen. Oksanan muutettua Suomeen hänen poikansa Pavel jäi vielä pariksi vuodeksi Venäjälle lopettamaan kouluaan asuntolassa asuen. Irina taas asuu Suomessa nuoremman tyttärensä ja suomalaisen miesystävänsä Joukon kanssa, mutta Irinan vanhempi tytär Lisa on päättänyt asua Venäjällä. Lisa työskenteli ja opiskeli Suomessa pari vuotta ennen äitinsä ja pikkusiskonsa muuttoa, mutta ei viihtynyt: ero oli ”liian suuri, minä en jaksanut esimerkiksi asua Suomessa, minä palaan [Venäjälle]” (Lisa 2003). Lisan isä muutti Suomeen vaimoaan aiemmin, mutta ei asunut yhdessä Lisan kanssa. Lisa (2003) kertoo Suomessa ollessaan usein itkeneensä puhelimessa pahaa oloaan Venäjällä olevalle äidilleen: ”Minä soitan, minä aina soitan ja itken [nauraen] minä haluan kotiin, sen minä kyllä muistan, [äiti] sanoi no yritä nyt vielä.” Lisan mukaan heillä on edelleenkin, välimatkasta huolimatta, hyvin läheinen suhde äidin ja siskon kanssa: ”Sitten minulla on semmoinen tottumus elää yksin, yksin mutta minä aina tiedän että meillä on semmoinen sukulaiset, jotka aina auttavat ja rakastavat” (Lisa 2003).

Suhteet isään ja isän puoleisiin sukulaisiinsa lapset kuvaavat etäisemmiksi. Isä asuu edelleenkin Suomessa, mutta vanhemmat erosivat muutama vuosi Irinan muuton jälkeen. Haastattelupuheessa kuvattuun perheen ”ydinjoukkoon” kuuluvaksi voidaan lukea äidin ja lasten lisäksi Venäjällä asuva äidinisä (Irinan äiti on kuollut). Melkein naapureina asuvien isoisän ja lapsenlapsen (Lisan) suhde on läheinen: he soittelevat usein ja tarkastavat että kaikki on hyvin. Yhdessä asumistakin on harkittu, mutta kumpikin on tottunut asumaan yksin. Perheenjäsenten kesken toimivat intensiiviset auttamisverkostot myös oli rajojen – autetaan aina siihen suuntaan kuin tarvetta on. Tärkeätä on huomata, että taloudellista apua esimerkiksi Irinan perheessä ei kuvata yksipuoliseksi, vain Suomesta Venäjälle suuntautuvaksi.

– *I: Minulla on hyvät lapset, minulla on mielestäni hyvät lapset, olen oikein tyytyväinen heihin. Sattui niin, että ikäero lapsilla on kymmenen vuotta, lapsilla, ja vanhempi auttoi paljon, auttoi paljon nuoremman kanssa, koska mies oli jo, oli paljon Suomessa (H: M-ha), auttoi. Ja nyt kun Katja opiskelee täällä ja vanhempi työskentelee turismin parissa Venäjällä. […] Ja hän, silloin kun hänellä on rahaa hän auttaa Katjaa. Hänelle avattiin, isompi avasi tilin pankkiin (H: m-ha) ja kun on rahaa hän laittaa sitä tälle tilille, jotta jos Katja menee yliopistoon opiskelemaan nämä rahat… [vaihdan kasetin puolta]. Ja esimerkiksi kun lapset kasvavat ja muuttavat pois, se voi olla hyvä ja huono, mutta silloin kun minulla on rahaa, sellaista rahaa, jota onnistuin säästämään, totta kai voin auttaa tyttöä jos... Isää siellä, se yleisesti ottaen se on kiellettyä Venäjällä, tiedän, mutta yritän lähettää hänelle ainakin 100 markkaa, siis auttaa isää, hänen eläkkeensä on todella pieni, vaikka isäni myös valmistui yliopistosta ja oli esimies, mutta nyt on kaikki Venäjällä mennyt sekaisin, eläkkeet ovat pieniä ja täytyy auttaa. Vanhempi lapsista auttaa niin ikään minua, hän voi vaikkapa sanoa: Äiti, minäpä ostan sinulle lipun, lähetän sinut jonnekin [matkalle]. Siis sinä äiti älä ole huolissasi, nyt on rahaa, me ostamme sinulle siellä kaikki ja teemme. (Irina 2001) [Käännös venäjästä P.S.]*

Irinan perhettä voisi muiden aineistoni perheiden tavoin luonnehtia ylirajaiseksi eli transnationaaliseksi. Perheenjäsenet asuvat (ainakin osittain) erillään, mutta perhesuhteita ja sukulaisverkostoja pidetään yllä yli valtio(ide)n rajojen (Bryceson & Vuorela 2002: 3). Työttömänä ollessaan Irinan matkustusmahdollisuudet ovat kuitenkin rajalliset: työttömällä työnhakijalla on oikeus työttömyysetuutta menettämättä tehdä satunnainen ja lyhyt ulkomaanmatka. Irina kertoo harkinneensa myös mahdollisuutta muuttaa Venäjälle takaisin, mutta asunnon hankkiminen siellä vaatisi rahaa ja hän haluaa nuoremman lapsensa päättävän opintonsa Suomessa. Irina sanookin odottavansa eläkepäiviä, jotta voisi viettää enemmän aikaa Venäjällä lapsenlastaan hoitaen ja vieden sinne Suomesta rahaa. Kahdessa maassa asuminen voi olla myös taloudellinen resurssi.

10.2. Parisuhteen uudelleenarviointia

Uuteen yhteiskunnalliseen tilanteeseen sopeutuminen tai muutto maasta toiseen merkitsee väistämättä joidenkin aikaisemmin itsestään selvinä pidettyjen arvojen ja käytänteiden uudelleenarvioimista. Maahanmuuttajien on mm. todettu tulleen korostuneen tietoisiksi sukupuolen suhteellisesta ja kontekstuaalisesta luonteesta kohdatessaan erilaisia identiteettiin ja käytökseen kohdistuvia odotuksia uudessa asuinmaassaan (Donato ym. 2006: 6). Perhe ei ole suljettu yksikkö, jossa elämää voidaan jatkaa ”oman

kulttuurin" tapojen mukaisesti (Huttunen 2002: 85), vaan suomalaisen yhteiskunnan vaikutuksesta perhesuhteidenkin itsestäänselvyyksiä arvioidaan uudelleen.

Maahanmuutto ja yhdessä koetut haasteet ja vaikeudet saattavat vahvistaa perhesiteitä, mutta muuttuneet roolit sekä kiristynyt ilmapiiri perheen sisällä voivat johtaa myös perhesuhteiden purkautumiseen (vrt. Suarez-Orozco & Quin 2006: 169). Aineistoni perusteella maahanmuuton vaikutus parisuhteeseen tuntuu olleen pikemminkin negatiivinen. Tässä artikkelissa käsittelemistäni viidestä naisesta neljä on eronnut Suomessa: yksi suomalaisesta miehestä, muut miehestä, jonka kanssa he ovat Suomeen muuttaneet. Koko aineistossani noin puolet perheistä on eronnut Suomeen muuton jälkeen.[6] Muuttoa on toki voinut edeltää riitaisa parisuhde, jota muutto ja uuteen yhteiskuntaan sopeutuminen on erityisesti koetellut. Yleisesti muuttuneen elämäntilanteen ohella työttömyys ja lähtömaahan verrattuna erilaisten sukupuoliroolien kohtaaminen sysäävät neuvottelemaan parisuhteesta. Erityisen vahvasti tämä tulee esille Tanjan haastattelussa. Tanja on eronnut venäläistaustaisesta miehestään, joka muutti eron jälkeen takaisin Venäjälle. Tanjan mukaan Suomeen muutto on vaikuttanut voimakkaasti puolisoiden väliseen suhteeseen. Eron harkinta on Suomeen muuton myötä tullut mahdolliseksi ennen kaikkea yksinhuoltajalle annettujen tukien ja paremman asuntotilanteen vuoksi: avioliitto on siis Suomeen muuton myötä muuttunut uudelleen valinnaksi (perhesuhteet "annettuina" tai "tehtyinä", ks. Carsten 2004). Tanja kertoo ryhtyneensä puhumaan erosta miehelleen melkein heti Suomeen muuton jälkeen, mutta sanoo viivytelleensä sen haussa pelätessään menettävänsä lapset miehelle.[7]

– *T: silloin kun asuimme [Venäjällä] mun mies teki töitä paljon […] oli meillä rahaa, ei meillä mitään ongelmia ollut silloin ennen muuttoa. Kyllä hän teki paljon töitä, […] et se oli pomo, hänellä oli niitä työntekijöitä ja kaikkea, että se oli*

---

6 Perheinä muuttaneiden eroista en ole löytänyt tilastoa, mutta seka-avioliittojen eronneisuus on suurta. Vuoden 2004 tilastoissa Suomessa syntyneiden (kumpikin puoliso) eronneisuusluku oli 1,3 %, kun taas entisen Neuvostoliiton alueella syntyneiden naisten kanssa naimisissa olleiden suomalaisten miesten eronneisuusluku oli 5,1 %, ja eronneisuus Virossa syntyneistä naisista oli vieläkin korkeampi (6,2 %). Suomalaisten naisten eronneisuus entisen Neuvostoliiton alueella syntyneistä miehistä oli 3,4 %. Eronneisuusluvut on saatu suhteuttamalla tiettynä vuonna eronneiden määrä edellisen vuoden lopulla olevien seka-avioliittojen määrään (Tilastokeskus 2005a: 21–22). Tilastot kertovat myös, että Suomessa oli vuoden 2004 lopussa 7 700 perhettä, joissa kumpikin puoliso tai ainoa vanhempi on venäjänkielinen; venäjänkielisten äitien yhden vanhemman perheitä on lähes 2700. Lisäksi on 7850 perhettä, joissa jompikumpi puolisoista on venäjänkielinen. Yleisin kieliyhdistelmä on suomenkielinen mies ja venäjänkielinen vaimo (Tilastokeskus 2005b: 10).

7 Eroon ja kiistaan lasten huoltajuudesta liittyy myös ylirajaisen perheen negatiivisia erityispiirteitä. Yksi tai kumpikin puoliso voivat pelotella toista yksinhuoltajuuden saamisella tai (entisen) puolison ja lasten tapaamisen estämisellä oikeuden päätöksistä huolimatta. Asianmukaista tietoa asiasta voi myös olla vaikea hankkia.

semmonen niin itsevarma ihminen se on semmonen. Mutta sitten se kuitenkin halusi muuttaa pois. […] No silloin kun muutettiin tänne, täällä hän ei ollu kukaan, hän oli ihan nolla. Hän ei osaa suomea ollenkaan, ja sitten hän oli jotenkin niin avuton. Minun piti sitten käydä joka paikassa kysymässä jotain asioita mitä, mä oon tottunut että hän hoiti kaikki asiat [Venäjällä] mä, hän osti mulle vaatteet, hän kävi kaupassa, hän teki kaikki, se oli mä olin vaan lasten kanssa. Et kotona vaan, kotiäiti. Mutta hän teki kaikki muut asiat. Et mä en käynyt missään koskaan toimistoissa eikä mitään, ei mitään semmoista. Mutta tänne kun tultiin se oli jotenkin niin avuton. Ja se oli niin ärsyttävää. Ja sitten kun mä vähän katoin että, sitten, noh oli siellä muutakin, oli siellä muutakin [Venäjällä] on se semmonen aika semmonen vaikee ihminen, se määrää kaikki asiat. Hän tietää kaikesta kaiken. Sitten kun mä näin että se ei olekaan tämmönen mitä se oli [Venäjällä], et se oli ihan, ihan eri ihminen, se on muuttunut niin paljon kun se tuli Suomeen, se oli jotenkin niin säälittävä. Ja sitten kun mä vaan vielä katsoin että mä pärjään ihan hyvin ilman miestäkin Suomessa, vaikka mulla onkin kolme lasta. [Venäjällä] mä en varmasti olisi eronnut, ei missään nimessä koska mä en olisi voinut jäädä yksin [Venäjällä]. Mutta Suomessa kun mä, ah, katsoin että, ei täällä kuole nälkään jos vaikka ootkin yksin, saan mä päivärahaa, saan mä lapsilisät, ja en mä, mä en tiennyt silloin elatustuesta tietenkään, en tienny, mutta siltikin mä halusin eron. Se tapahtui just sen takia että me muutettiin Suomeen, kyllä. (Tanja 2002)

Tanja oli itse opiskellut jonkin verran suomea ennen muuttoa ja vaikka hän Suomeen muuttaessaan koki ettei hän ymmärrä ”mitään”, asioiden hoito jäi hänen harteilleen. Jos mies ei perheessä pysty täyttämään enää roolia, joka hänellä on aikaisemmin ollut, täytyy rooleista ja työnjaosta – ja mahdollisesti myös avioliitosta ja sen merkityksestä – neuvotella uudestaan. Työn ja perheen elättäjän statuksen menettäminen on usein miehille erityisen kova paikka ja vaikeuttaa sopeutumista Suomeen. Miehet ovat tosin Venäjälläkin joutuneet viime vuosikymmeninä sopeutumaan samankaltaisiin muutoksiin. Rahan ja toimeentulon asettuminen keskeiseksi arkea ja perhe-elämää jäsentäväksi tekijäksi on entisestään vahvistanut ideaalia miehestä perheen elättäjänä (Rotkirch 2000: 249–250). Miesten on kuitenkin ollut entistä vaikeampi vastata tähän ideaaliin (Yampolskaja 1997: 108; Davydova 2004). Suomessa uusi elinympäristö erilaisine rooliodotuksineen toisaalta myös rohkaisee naisia ottamaan itselleen uudenlaisia vapauksia. Haastattelun toisessa osassa Tanja kertoo ajokortin hankkimisestaan, jota mies kovasti vastusti. Venäjällä asuessa Tanjalle ei kuulemma olisi tullut mieleenkään hakea ajokorttia: hän ei ollut huomannut tarvetta sille, koska miehellä oli ajokortti ja hän kuljetti vaimoa tarpeen ja aikansa mukaan erilaisiin menoihin.

– *T: Sit mä olin aika paljon hänestä kiinni että millon hän tulee, millon hän hakee ja millon hän vie minut ja, jotenkin se oli aika semmonen että hän määräilee*

meidän perheessä, se oli semmonen isäntä. […] Joo, et silloin kun mä sain sen ajokortin, se oli heti eri juttu. Mä olin jotenkin niin semmonen, minä päätin silloin milloin mä ja mihin minä lähen ja mitä mä teen. Että ehkä sekin Suomessa tekee että naiset on paljon semmosia vapaampia, semmosia itsenäisempiä. Että ei tarvii oottaa milloin se mies tulee kotiin ja milloin hän vie sinut johonkin. Että tämä ainakin, mitä minä olen tehnyt täällä sitten että. Mä olin sitten niin ylpeä että minä ite ajan ja teen sen. (Tanja 2002)

Myös Oksanan kuvauksessa eroon päättyneestä avioliitostaan suomalaisen miehen kanssa on viitteitä valtataistelusta ja erilaisista käsityksistä arjen sukupuolisopimuksesta. Oksanan kertomuksesta saa kuvan, että mies ei ehkä etsinytkään itselleen vertaista partneria vaan palvelijaa tai kotivaimoa, ja haki eroa kun vaimo ei tyytynyt tähän rooliin. Haastattelussa Oksana on tulkinnut esimerkiksi miehen halun puhua vaimonsa kanssa englantia haluksi kontrolloida.

– H: Olitko opiskellut suomen kieltä ennenkö tulit tai?
– *O: Ongelma että minun mies ei halunnut että minä osaan kieltä koska hän halusi että hän voi hallita perheessä koska kieli on voima, valta, ei vaan valta. Hän halusi kontrolloida ja puhuimme aina englantia koska minä osaan englantia hän osaa. Mutta ei se ollut yhteinen kieli koska minä puhun vähän parempi kun hän se on vaikea löytää yleistä kieltä. Parempi tietysti jos minä opiskelen suomea aikasemmin, mutta minä pyysin vaikka sata kertaa voisitko puhua minulle suomea. Tarvitsen suomea välttämättä. Mutta hän ei halunnut. Puhuimme englantia. (Oksana 2001)*

Eron taustalla oli Oksanan mukaan miehen halu ”ottaa parempi vaimo” itselleen. Oksana kertoo miehen etsivän uutta puolisoa nimenomaan venäläisten naisten joukosta: ”Eron jälkeen minun miehellä on viides nainen, ja kaikki on Venäjältä. Hän ei halua suomalai[sta] nai[sta] vaimoksi, vaimoksensa” (Oksana 2001). Tällaisen toiveen taustalla saattaisi olla käsitys suomalaisista naisista ”tasa-arvoisempina” ja vaativampina vaimoina venäläisiin naisiin verrattuna. Hannu Sirkkilän (2006: 129) mukaan etenkin parisuhteissa, joissa länsimaisilla miehillä on selkeä elintasoetu, miehellä voi olla mielessään ennakoiva, kotitöiden perinteellistä työnjakoa painottava vaimon valinta. Venäläisellä naisella on tietty lupausarvo: hänen oletetaan ehkä suorittavan huolellisemmin perinteisiä naisen tehtäviä, huolehtivan kotitöistä sekä miehestään (vrt. Sirkkilä 1996: 129). Tämä tuli ilmi myös joidenkin naisten haastatteluissa. Alma arvioi veljensä venäläisen vaimon kestävän paremmin miestään, ”suomalainen vaimo ei kestäs miun veljee ollenkaan”. Myös veljen edellistä venäläistä vaimoa hän kuvailee veljelleen sopivaksi: ”Et ihan hyvä vaimo että hän tietää että minkälaista elämää on Venäjällä ni, osaa ehkä olla sitte paremmin että, taloudellisestikin pärjätä, jos on vaikeuksia ja muuta. Suomalainen vaimo ois vaatinu sitte […] ois ero heti tullu [naurahtaen]” (Alma 2002).

Haastattelemieni – entisen Neuvostoliiton alueelta tulleiden – naisten kanssa avioituneet miehet vaikuttaisivat usein kannattavan sukupuolisidonnaista työjakoa perheessä. Myös venäläisten naisten ja suomalaisten miesten välisiä avioliittoja tutkineet Raija Warkentin ja Mirja Mikkonen (2004: 106) ovat maininneet suomalaisten miesten käsityksistä, joiden mukaan Suomessa on liian paljon ”touhua ja vouhotusta” tasa-arvosta. Heille venäläiset naiset edustavat oikeata naiseutta ja ovat esimerkkejä siitä, millaisia naisten tulisi olla. Parisuhteen voi kuitenkin olettaa toimivan, jos osapuolet jakavat kulttuurisen ymmärryksen naiseudesta ja mieheydestä ja heillä on yhteinen tulkintapohja sille, millaiset ovat kullekin sopivat roolit parisuhteessa (ks. Jokinen 2005: 52).

Useiden haastattelemieni naisten Suomessa solmituissa liitoissa sukupuoliroolit perheessä kuvataan suhteellisen perinteisiksi tai ”venäläistä mallia” noudattaviksi. Vaikka Tanjan eroon ensimmäisestä miehestään (vrt. edellä) liittyi irrottautumista perinteisistä sukupuolirooleista, hän kertoo toisaalta kotitöitä jaettavan perinteiseen malliin uudessakin liitossa inkeriläistaustaisen miehen kanssa.

– *T: No on varmaan venäläisissä perheissä ainakin meillä et se on ihan normaalia että minä laitan ruokaa ja minä siivoan. Ja jotain semmosta että mä en voi kuvitella että mun ukko tulis kotiin ja rupeis tiskaamaan tai jotakin, kyllä hän tekee sen myös mutta, se on ihan semmonen että naisten asiat ja miesten asiat kyllä meillä on ihan selvästi näin jaettuna meidän perheessä. (Tanja 2002)*

Erilaiset roolimallit eivät olekaan mikään yksiselitteinen joko–tai-kysymys, vaan niiden tulkinta ja noudattaminen on vahvasti tilannesidonnaista.

Inkeriläistaustainen Alma on tullut Venäjän Karjalasta Suomeen opiskelemaan ja avioitunut myöhemmin suomalaisen miehen kanssa. Hän on kertonut oman isänsä osallistuneen kotona sekä lastenhoitoon että ruoan tekemiseen. ”Äitini oli töissä kuuteen asti jos isä [oli] neljältä tullu ni kyllä ruokakin valmista. Mm, ihan kaikkee teki. […] Että moni, monitaitoinen mies (H: niin). Mie aina haaveilin mulla ois semmonen aviomies [naurahtaa], joka osais kaiken” (Alma 2002). Toisaalta Alma kuitenkin sanoo naisten olevan Suomessa liiankin tasa-arvoisia miesten kanssa: ”Että miehet ehkä sitte unohti mikä on nainen. Että sitä pitäis ehkä arvostaa enemmän, naissukupuolta” (Alma 2002). Hän jatkaa oman perheensä käytäntöjä kuvaten:

– H: No miten sie oot ite, ite sit kokenu et onks ollu vaikee sopeutua tähän suomalaiseen käytäntöön tai, ootsie tehny jotain kompromisseja.
– *A: No ei oo ollu vaikeuksia yhtään [puhumme päällekkäin] että mieheni on sen verran erilainen mitä muut (H: mm) suomalaiset miehet että [naurahtaa vähän],*

tai sitte hän on ymmärtänyt että mikä (H: joo), tää kulttuuri missä minä oon kasvanu. Mut on, meiän perheessä niinkun yritän painostaa lapsille että iskä on niinkun perheen piä on, sitä pitää totella (H: mm). Ei, ei käy että jos molemmat, ni ei toimi. […] Että lapsilla pitäs olla semmonen, yks tiukka vanhempi joka opettas sääntöjä ja muuta, mutta pitää olla toinenkin joka, vähän pehmentää niitä laskuja (H: mm). Että voi tulla sitten miun luo halailemaan [naurahtaa] että (H: nii), mut silti totella että tietää että, tai lapsille pitää opettaa sitä kuria. (Alma 2002)

– *A: Mut muuten tuntu nyt et meillä vaihtu se, että minä saan ehkä enemmän sitä ansioo ku mieheni (H: mm), jos [työkyvyttömyys]eläkkeelle hän jää (H: niin) nyt jää ni tottakai vähemmän. Ni se muuttuu nyt. Kova paikka on miehelle. [pieni tauko] Kun joutuu tämmöseen tilanteeseen (H: niin), eikä saa autolla ajaa. Se on vähän, miutkin [nolottaa] jotenkin [naurahtaa], mut ei sille maha mitään (H: mm). On se elätettävä perhettä miun sitte. Pitää huolehtii kaikista asioista. Mie oon sen opetellu sillon [muutama vuosi sitten], mieheni sairastui. En oo ennen käyny pankeissa ni selvittelemässä asioita enkä mitään (H: mm). (Alma 2002)*

Alman perheessä rooleista on jouduttu neuvottelemaan uudelleen miehen sairauden myötä. Suhtautuminen yllättävään roolien muutokseen on Almalla itselläänkin ristiriitaista ja vaatii totuttelua. ”Emansipaatio” uusien vapauksien ja vastuiden muodossa ei olekaan aina tulkittavissa yksiselitteisesti ja positiiviseksi (Sääväla).

Perinteisten roolimallien noudattaminen voi liittyä myös jatkuvuuden tunteeseen, että perheessä olisi jotain pysyvää kaikista kohdatuista muutoksista huolimatta (vrt. Davydova 2004; Rotkirch 2000: 131–132; Salmenniemi 2002: 27–29). Arki saa suurten muutosten aikoina usein luontaisen turvasataman roolin, ja sillä on sinnikäs taipumus pitää yllä sovinnaisia sukupuolitapoja. Tapaisuudet toimivat usein kauan senkin jälkeen, kun olosuhteet ovat muuttuneet (Jokinen 2005). Huomionarvoista on myös, että äidin merkitystä ja asemaa lapsen ensisijaisena kasvattajana ja huoltajana ei haastatteluissa kyseenalaisteta, minkä takia esimerkiksi lapsen huoltajuuden määrääminen isälle tai sosiaaliviranomaisten kotikäynnit huoltajuuskäsittelyn yhteydessä ovat voineet naisista tuntua erityisen raskailta ja alentaviltakin.

10.3. Perhesuhteiden dynamiikka ja perhetunteen vahvistaminen

Vanhempien erot vaikuttavat myös lasten ja vanhempien väliseen suhteeseen. Joidenkin äitiensä kanssa asuvien lasten suhde isään on kuvattu kiinteäksi, osalla taas on voimakkaasti korostunut suhde äitiin ja äidinpuoleisiin sukulaisiin. Äidinpuoleisten sukulaisten läheisyys voi juontaa juurensa myös lapsuudesta, senaikaisesta yhteydenpidosta sukulaisiin sekä vanhempien eriasteisesta innokkuudesta kertoa kertomuksia perheensä tai sukuhaaransa menneisyydestä.

Uusperheissä[8] elävät naiset ovat usein huomanneet olevansa tavallaan kahden leirin välissä: uuden miehen ja oman lapsen tai omien lasten välinen suhde ei ole useinkaan muotoutunut kovin läheiseksi. Isäpuoli saatetaan mieltää voimakkaasti ainoastaan sisar- tai velipuolien isäksi, ja toisaalta suomalainen isäpuoli voi jäädä etäiseksi, koska hän edustaa ”toiseutta”, vierasta kulttuuria. Katja on sanonut, ettei hän jaksa enää puhua suomea kotona pitkän koulupäivän jälkeen, ja venäjää isäpuoli ei osaa. Myöskään yhteistä ja yhdistävää menneisyyttä ei välttämättä ole kertynyt vielä niin paljoa, että olisi mitä muistella.

Jotkut haastateltavista ovat kokeneet, että äidin uusi puoliso on vaikuttanut negatiivisesti äidin ja lapsen suhteeseen. Oksanan ja Pavelin mukaan äidin uusi mies huomasi äidin ja pojan läheisyyden ja pyrki etäännyttämään heitä toisistaan. Tämä ilmeni esimerkiksi poistumisina protestinomaisesti tilasta, johon poika tuli. Pavel kokee myös, että isäpuoli ”tyrkkäsi” hänet yliopistoon ja opiskelija-asuntoon pois ”jaloista”. Perheiden lapset ovat muutenkin muuttaneet tai todennäköisesti muuttamassa kotoa pois esimerkiksi opiskelujen takia aikaisemmin kuin mitä Venäjällä on ollut tapana tai mahdollista. Siellä vaikeus saada asunto on asettanut itsenäistymiselle omat rajansa.

– *T: Sitten Venäjällä esimerkiksi aika monet perheet asuu näin että ne asuu vieläkin, että mummo asuu niitten kanssa ja, ehkä sen takia koska siellä ei oo mahdollisuuksia muuttaa erikseen.*
– H: Niin et asuntoja on vaikea saada?
– *T: Niin. Niin. Et siellä ehkä sen takia on ne perhesuhteet vähän tiukemmat jotenkin kuin Suomessa. Mä en tiedä miten meillä tulee omien tyttöjen kanssa koska, Raisa on jo vuoden asunut yksin […], Agnessa nyt just haluaa muuttaa taas [opiskelemaan], että minusta tuntuu että vähän pari vuotta me jäädäänkin Petjan kanssa kahdestaan. Mikä Venäjällä varmasti ei oo mahdollista. Että, että*

8 Uusperheellä viitataan avio- tai avoeron jälkeiseen uuteen perheeseen, jossa kaikki lapset eivät ole puolisoiden yhteisiä (vrt. Tilastokeskus 2005b: 23).

lapset lähtee niin aikaisin pois. Siellä kun vaikka menevät naimisiinkin ne asuu vielä vanhempien kanssa. Ja kun niillä syntyy lapsi ne vanhemmat hoitaa sitä lasta just sen takia kun ne kaikki on siellä samassa, katon alla. (Tanja 2002)

Erillään asuminen ei kuitenkaan välttämättä tarkoita perhetunteen vähenemistä, vaikka sen ylläpidon eteen voidaan joutua näkemään enemmän vaivaa. Perhekäsitystä ja siihen liittyvää emotionaalista ja taloudellista puolta täytyy rakentaa tiedostetummin, kun ei asuta yhdessä ja perhe ei ole arjen kautta itsestään selvä osa jokapäiväistä elämää (Bryceson & Vuorela 2002: 15). Vertauskuvallisia, perheyhteyttä korostavia merkkejä tarvitaan silloin viestimään, että asianomaiset ovat samaa perhettä ja tuntevat kuuluvansa yhteen (Jallinoja 2000: 207). Ehkä tärkeimpiä perheitä yhdistäviä tekijöitä ovat juuret ja yhteinen menneisyys, joita kerrataan ja rakennetaan kertomuksissa perheen tai sen jäsenten vaiheista, ja joiden tarina kulkee eteenpäin myös esimerkiksi perhevalokuvissa, -filmeissä ja polvelta polvelle siirtyvissä esineissä.

Eräs perhekerronnan tärkeä merkitys on rohkaista lapsia heidän kohdatessaan erilaisia vastoinkäymisiä. Tällöin (iso)vanhemmat kertovat lapsille, kuinka he ovat itse selvinneet vastaavasta tilanteesta. Tanja esimerkiksi on kertonut, kuinka äiti opetti häntä reagoimaan kiusaamiseen.

– *T: Mä oon jotenkin, en oo edes huolissani tästä, mä tiedän että kyllä ne hoitaa nuo asiat, jos vaan joku tulee kiusaamaan ne osaa sanoa takaisin. Ja, olin minäkin asunut Virossa, ja kävin venäläisessä koulussa. Ja mä puhuin täysin viroa ettei kukaan tiennytkään olenko mä virolainen tai venäläinen kuka mä oon. Mutta virolaiset joskus harvoin sanoivat minut vene vanka.*[9] *Vene vanka сорок лет водку хочет денег нет [suom. nelikymppinen venäläinen, haluaa vodkaa mutta rahaa ei ole] [naurahtaa]. Ja kyllä minä sitten, pari kertaa tulin äidin luokse sanomaan että minua kiusataan, äiti sano että kiusaa takas, että anna vaan, että et, et tule mun luokse enää koskaan valittamaan että hoida ite omat asiat että. Ja minä kyllä hoidin ne asiat et [nauraa]. (Tanja 2002)*

Selviytymistarinat ovat yksi tärkeistä perhekerronnan teemoista. Erityisesti naisten selviytymisestä ja pärjäämisestä kerrotaan (vrt. Razumova 2001: 288). Rina Benmayor ym. (1987) ovat artikkelissaan korostaneet perhekerronnan strategista merkitystä sekä “me selviämme” -asenteen tärkeyttä Puerto Ricosta Amerikkaan tulleille maahan-

---

9 Vanka ja Vanja ovat virolaisten venäläisistä käyttämiä nimityksiä, jotka on nykyään usein korvattu jo uudemmilla ”lempinimillä”. Etuliite ”vene” korostaa venäläisyyttä (venelane=venäläinen), etuliitteellä voidaan viitata myös esim. Itä-Vironmaahan, sipuleihin (Peipsin rannikon venäläiset), tai vaikkapa Moldovaan. Vanka ja Vanja ovat deminutiiveja nimestä Ivan, jota myös on käytetty puhuttaessa venäläisistä yleensä. Ivan on tunnettu venäläinen miehen nimi, myös keskeinen tyhmänpuoleinen satuhahmo.

muuttajille. Kertomukset antavat historiallista perspektiiviä nykytilanteelle kertoen vahvuudesta ja nerokkuudesta, joita vaikeista tilanteista selviytyminen on kehittänyt, rohkaisten myös nuorempaa polvea sinnikkyyteen ja periksi antamattomuuteen.

Kerronta voi liittyä myös muihin perheen vaiheisiin. Paljon kerrotaan esimerkiksi perheenjäsenten yhteisistä piirteistä sekä eri perheenjäsenten lapsuudesta ja nuoruudesta. Tällöinkin esille nostetaan samankaltaisia tapahtumia menneisyydestä: kun lapselle tapahtuu jotain, hän jää esimerkiksi kiinni kolttosten teosta, saattaa vanhemmille muistua mieleen jotain samantapaista omasta lapsuudesta. Joissakin perheissä kerrotaan esivanhempien vaiheista useita sukupolvia taaksepäin, esimerkiksi Alma kertoo ukin ukkinsa osallistumisesta Pietarin rakentamiseen. Perheen kerronnalla on lähes poikkeuksetta positiivinen vaikutus. Ihmisille on tärkeää tuntea omat juurensa, tietää mistä he ovat kotoisin – olkoon tarinoiden aikaulottuvuus sitten pienempi tai suurempi. Kerronta ja erilaisten ratkaisujen ja niiden seurausten pohdinta auttavat ymmärtämään edellisten polvien elämää. Kertomukset edesauttavat myös itseymmärryksen ja itsekunnioituksen kasvussa. Tanjan tyttäret ovat sanoneet, että kerronta ja perheen tuki ovat vaikuttaneet siihen, että he ovat ylpeitä omasta taustastaan.

– H: Mitä sie aattelet miten suuri merkitys perheellä on siihen niinku minäkuvaan tai siihen omaan niinku käsitykseen siitä et kuka on ja?
– *R: Onhan sillä varmaan aika iso merkitys mutta. Mut meiän isä ainakin ni se aina, se on tosi ylpee että se on puoliks juutalainen, ja se aina selittää mulle siitä vaikka se ei niinku, mä en tiiä ku juutalaisuus ni sehän on kuitenki uskontoki, mutta ei isä silleen et se ois niinku, ei se usko mihinkään semmoseen se on vaan niinku että, en mä oikein ymmärrä sitä [nauraa].*
– H: Et se sit enemmän ajattelee jotain kulttuuriperintöö niinku tai.
– *R: Niin ehkä, ehkä silleen. Ja, no ja se on ylpee siitäkin et se on venäläinen ja sitte aina kun mä käyn [Venäjällä] siis sillee että, aika monet venäläiset jotka asuu Suomessa jotka niinku kans puhuu esimerkiks suomee yhtä hyvin kuin minä ni, niitä ehkä nolottaa se että ne on venäläisiä ja sitte jos vaikka joku soittaa niille puhelimeen ja niitten pitäs puhuu venäjäks ni ne menee ehkä jonnekin kauemmaks tai siis silleen niinku että ei, et mä oon siitä enemmän ehkä ylpee. Että mä ihan mielellään puhun yleisessä paikassa venäjää [naurahtaa]. Että, se on vaikuttanu ainakin tosi paljon niinku äiti ja iskä siihen että en häpee ollenkaan olla. (Raisa 2002)*

Marginalisoivaksi koetussa tilanteessa vahva lähtömaahan tai omaan kulttuuriin kiinnittyvä positiivinen identiteetti voi antaa ihmisille paikan, josta ”ponnistaa”, voimaa selviytyä hankalista tilanteista (Huttunen 1999). Toiseuden ja juurettomuuden tunne saattaa liittyä kiinteästi muistiin ja kertomukset voivat auttaa uudelleen paikantumisessa

(ks. Ahmed 1999: 336, 343). Toisaalta menneisyyteen kiinnittymisellä voi olla myös negatiivinen merkitys, jos se estää tähän hetkeen ja tulevaisuuteen suuntautumista. Tavallisesti menneisyyttä kuitenkin tulkitaan ja käytetään juuri nykyisen ja tulevan haasteita ja tarpeita silmällä pitäen (Ochs 1997: 191–199).

Muutettaessa toiseen maahan perheen merkitys sopeutumisessa uuteen kulttuuriin ja yhteiskuntaan on suuri. ”Just tuo perheen merkitys on siinä vaiheessa että, että kesti tän tilanteen ja pysty siihen sopeutumaan kun tiesi että ei ollut yksin että on joku niinku tukemassa, että se on tosi suuri juttu” (Katja 2001). Yhdessä koetut haasteet – yhteiskuntaan sopeutuminen ja kielen oppiminen – ovat jääneet elämään myös perhetarinoihin.

– H: Onks sulla itellä jotain lempikertomuksia, tai kerrotsie kavereille jotain perhejuttuja?
– *A: No, noo siis onhan niitä vaikka mitä. No yks oli semmone et ku me oltiin muu, muutettiin Suomeen, ni sitte kukaan ei osannu meistä vielä puhuu suomee sit me niinku aina iltasin istuttiin ringissä koko perhe ja sitte heitettiin appelsiineja eteenpäin ja sitte aina niinku silleen viimisellä kirjaimella piti sanoo joku suomalainen sana. Ni sitte, kai [naurahtaa], sit ku se tuli Raisalle se niinku appelsiini ja sitte kirjaimena oli niinku äl, se kaikki oli hirveen hiljaa ja sit se hirveen pitkään mietti ja sit se heitti ihan pokkana, meil on videollakin se, ihan pokilla tälleen että ”lappalaiset lapset” [puhelin soi] [nauraa]. Sitte, siis sillonhan kaikki oli ihan pokilla jatko vaan sitä mut nykyään kun sitä kattoo ni siis se on ihan, sit kun se sanoo sen vielä silleen lappalaiset lapset [ääntää venäläisittäin, pehmentäen] sillee niinku venäläiset sanoo sen, se oli ihan sairaan hyvä. Joo, sit kaikkee, kaikkee hulluja mitä on… (Agnessa 2002)*

Perheyhteyden kannalta on useissa perheissä tärkeää nimenomaan omien yhteisten vaiheiden kertaaminen, yhdessä tehtyjen asioiden muistelu. Kerronta on usein keskustelunomaista, jolloin tapahtuneesta käydään dialogia (ks. Yerkovich 1983: 278). Perheenjäsenet voivat vuorotellen toimia kertojina toisten täydentäessä kertomusta omilla muistoillaan, kysymyksillään tai kommenteillaan. Kertomusten avulla voidaan myös yhdessä käydä läpi menneitä tapahtumia ja tunteita, joita niihin nykyisellään liitetään tai joita niihin keskustelijoiden mielestä tulisi liittää (Ochs 1997: 198). Oksana ja Pavel ovat kertoneet, että heillä on välillä hauskoja iltoja, jolloin muistellaan elämää Venäjällä: kumpikin kertoo omista muistoistaan, siitä mitä heille on tapahtunut, miksi he ovat tehneet niin kuin ovat tehneet. Vanhemmat voivat myös toimia lasten ”muistin jatkona” kertoen asioista, joita nämä eivät itse välttämättä muista. Valokuvat inspiroivat usein kertomaan ja kertomukset tekevät kuvien henkilöistä eläviä persoonallisuuksia. Kerronnalla kasvatetaan lasten tietoisuutta ja ymmärrystä perheelle tapahtuneista asioista.

– H: Oletko huomannut, kerrotaanko teillä sellaisia, kysyykö sinun lapset että millaisia he ovat olleet pienenä, tai onko he kiinnostuneita sillä tavalla omasta lapsuudesta?
– *O: Joo. Minä puhun heille enemmän koska minä luulen, että he eivät muista paljon. Jos puhumme tästä, monta kertaa, sitten se jää. Ja joskus istumme yhdessä ja katselemme valokuvia yhdessä, ja puhumme mitä tapahtui koko valokuvassa ja. Tämä on hauskaa, minä luulen se on tärkeää. Ja heille on tärkeää ymmärtää että, että ne ovat tärkeä minulle että minä säilytän kaiken [valokuvamaisesti] ... mitä heille tapahtuu että, minulle on tärkeää mitä heille tapahtuu ja, ja ne ovat sellaisia, tietysti he muistavat jotakin mutta ei paljon. Kun minä muistan, kerron mitä tapahtui, että missä olimme, he muistavat. (Oksana 2001)*

Kerronnalla ei ole kuitenkaan kaikissa perheissä samanlaista merkitystä. Irinan perhe on haastatteluista saadun kuvan perusteella esimerkki perheestä, joka on suhteellisen voimakkaasti orientoitunut tulevaisuuteen. Menneisyydestä ei heillä juurikaan puhuta, eikä sitä pidetä kiinnostavana, lukuun ottamatta joitakin muistoja äidin ja tytärten lapsuudesta. Vanhemman tytön mukaan onnellisuudesta olisi mukava kuulla, mutta kun asiat olivat huonosti, ei niistä paljoa puhuta. Negatiivisista asioista vaikeneminen on tavallista; niitä ei kerrata, vaikka perheen menneisyydestä oltaisiinkin tietoisia. Osansa tähän voi olla neuvostoajalla vainoineen ja niihin liittyvine pelkoineen; ne ovat opettaneet ihmisiä vaikenemaan (vrt. Davydova 2004: 136). Oksana esimerkiksi kertoo kuulleensa isoäitinsä karkotuksesta vasta yliopistosta valmistuttuaan.

Oman suvun tarinan lisäksi lapsille pyritään siirtämään tietynlaisia ”venäläisiksi” miellettyjä perhearvoja: ”Aikuisien kunnioittaminen, tai vanhuuden. Tietysti enemmän pitää kertoa semmoisia asioita mikä oli meillä kasvatus, miten hyvä hoito oli. Jos vertaillaan vaikka nykyaikaan” (Vera 2002). Useat haastateltavat ovat maininneet halustaan opettaa lapsilleen aikuisten ja vanhuuden kunnioittamista (mikä jossain tilanteissa ilmenee teitittelynä), hyvää hoitoa, sukulaisuussuhteiden tärkeyttä ja niiden ylläpitoa.

– H: No mikä siun mielestä on niinkun tärkeintä mitä sie haluisit siitä omasta kulttuurista tai niistä arvoista eteenpäin välittää lapsille?
– *A: [Huokaa] Mitähän mie, mitään erityisesti sitte silleen välitä, mitään mutta, ehkä jotakin välittyy väkisinki (H: mm). En tiedä. Ainakin tämä varmaan välitty ku, yritän painostaa just sitä että vanhempia arvostetaan (H: mm) ja sitte opettajia ja. Että aikuisia kohdellaan aikuisina, eikä niinku pienet lapset ois nekin (H: mm). Että sen huomaan että täällä on näin että, tytölle joskus sanoin ihan että, aikuisille, joskus hän puhuttelee ihmisiä jossain vaikka kylässä ollaan ja sitte, jos joku vanha esimerkiks rouva tuli kerran kysymään meiän pieneltä tytöltä et minkä ikänen sie olet ja kaikkee, ni vanhin tyttö tuli ja, rupes puhumaan*

että mikä sinun nimi on ja mitä sinä ja sinä ja sitte mie jotenki automaattisesti sanoin sen jä tapauksen jälkeen että Elina, jos sie menet puhuttelemaan vanhaa rouvaa esimerkiks tuntematonta, ni pitää teititellä (H: mm). Ettei miun, ehkä miun mielestä se ei oo kohteliasta sinutella, se ei oo la siun vertainen ollenkaan (H: mm). Että ensin jos sanoisit et mikä teidän nimi on jos haluut kysyy tai jotain. En tiiä onko tä väärin vai ei mutta, miusta miun on pakko sanoo näin (H: mm). Tuntuu pahalle jotenki ehkä miun veressä vielä on se että, ei voi ykskaks, niin pieni laps ainakin puhutella (H: mm), sillä tavalla, ehkä aikuinen sitte voi mutta ei lapsi. Pitää lapsella joku olla että arvostetaan vanhoja ihmisiä ja aikuisia (H: mm). (Alma 2002)

Suomalaiset ja venäläiset tavat asetetaan usein vertailussa vastakohdiksi. Ideaaliset kasvatusperiaatteet ovat useimpien haastateltavien mielestä hieman tiukempia kuin mitä heidän lapsensa esimerkiksi suomalaisessa koulussa ovat kohdanneet. Vanhempien kanssa voi olla erimielisyyksiä, mutta esimerkiksi Raisa kertoo, että ”mä en ainakaan pystys ikinä mun äidille päin naamaa sanomaan jotain että sä oot idiootti, huora tai mitä tahansa” (Raisa 2002). Ajatellaan, että vanhemmilla on tai kuuluisi olla autoritaarinen suhde lapsiin, mutta toisaalta erityisesti äidin ja lasten suhdetta on kuvattu hyvin läheiseksi. Läheisyys jatkuu usein myös lasten kasvettua suureksi: ”Minulla on melkein 30 vuotta ja äiti hoitaa […] minua samoin kuin [Katjaa] […] hän ostaa vaatteita, huolehtii ja no (H: mm), sama kun minä olin pieni, minä aina tunnen pienenä äidin [luona], mutta Suomessa ei ole semmonen minusta” (Lisa 2003). Äidille voidaan uskoutua muun muassa ihmissuhde- ja kouluasioissa, ja toisaalta myös äidit puhuvat lapsille paljon omista asioistaan. Jossain määrin äidit myös siirtävät lapsille sukupuolisidonnaisia roolimalleja. Agnessa (2002) on kertonut äidin opettaneen, että pojilta tulee vaatia ”siis just kaikkee tämmösiä juttuja”, esimerkiksi odottaa että he soittavat ensimmäisenä.

Toisaalta muutto toiseen yhteiskuntaan on saattanut tuoda uudenlaisia paineita äidin ja lapsen suhteeseen. Irinan nuoremman tytön Katjan mukaan muutto ja yhdessä kohdatut haasteet ja vaikeudet ovat tavallaan yhdistäneet häntä ja äitiä, mutta se on tuonut mukanaan myös ristiriitoja. Katja kertoo äidin painottavan opiskelun ja kielitaidon ensisijaista tärkeyttä ollen joskus tyttären mielestä liian ankara. Katja tulkitsee äitiin tulleen etäisyyttä siitäkin syystä, ettei äiti hyväksy Katjan uutta poikaystävää, vaan asettaa tälle yhtä korkeita kriteereitä koulutuksen suhteen kuin tyttärelleen. Tämä ehkä heijastaa äidin voimakasta halua taata lapselleen mahdollisimman hyvä tulevaisuus Suomessa (tai muualla läntisessä Euroopassa). Vanhempien epävarmuus ja huoli lasten tulevaisuudesta saattaa kasvattaa nuorten ohjailun tarvetta, mikä puolestaan aiheuttaa turhautumista nuorissa (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2000: 133). Lapsille asetetaan suuria toiveita, mutta toisaalta Irina haluaisi itsekin pärjätä ja kasvattaa kielitaitoaan. Katjan mukaan hän on jopa ajoittain yrittänyt hyllyttää tyttäriensä kanssa käyttämäänsä

kotikieltä. ”Äiti jo rahaakin rupes tarjoomaan että, puhu niin saat kymmenen markkaa päivässä jos puhut miun kanssa suomee, mutta ei millään” (Katja 2003). Nyt Irinalle on kuitenkin tarjoutunut mahdollisuus kehittää kielitaitoaan suomalaisen avopuolisonsa kanssa.

Tässä artikkelissa käsittelemistäni perheistä suuressa osassa on kotikielenä venäjä. Ainoastaan suomalaisen miehen kanssa naimisissa oleva Alma puhuu perheelleen lähinnä suomea. Tanjan perheessä lapset käyttävät keskenään puhuessaan suomen kieltä, mutta vanhemmat pyrkivät edelleenkin puhumaan lapsille venäjää. Tanja (2002) pitää eri kielten lomittaista käyttöä perheessään luonnollisena, lapsuudenkodin perintönä. ”Meillä puhutaan kotona montaa kieltä yhtä aikaa. Ehkä sen takia mä puhun samalla tavalla omille tytöille, mä puhun niille venäjää, ne vastaa mulle suomeksi.” Kaksikielisyyden hyödyllisyydestä nuoret kertovat kuulleensa ihan kyllästymiseen asti.

Kieli voi olla myös yksi perhettä yhdistävä tekijä, kuten Oksana totesi.

– H: Onko sinulla, tai mitä kieltä puhut kotona lapsille tai?
– *O: Aina venäjää (H: Joo). Muutama kerta hän halunnut puhua vain suomea minä kerron: ”ei, olen venäläinen”. Luulen että se on, se on hyödyllistä lapselle että jos hän osaa kahta kieltä. Se on, se on hyvä asia. Monessa perheessä äiti puhuu lapsille esimerkiksi venäjää hän vastaa suomeksi. Tai hän puhuu hänelle oma suomea ja lapsi vastaa suomeksi myös. Mutta minusta jos minä puhun venäjää. Minulle on helpompi ilmaista tunteita ja ajatuksia. Jos puhun venäjää ja sitten lapsi ymmärtää minua parempi ja koska puhun vanh[emmalle] pojalle aina venäjää että me kaikki kolme puhumme samaa kieltä ja se on hyvä asia. Kuin oikea perhe. Joskus mä kun kadulla ihmiset katselevat mitä kieltä puhumme, minä käytän vähän suomea mutta oikein harvoin. (H: Mm) (Oksana 2001)*

Ilmaisu ”kuin oikea perhe” viittaa siihen, että Oksana kuitenkin jollain tasolla vertaa omaa perhettään ”tavalliseen” perheeseen, josta kokee poikkeavansa. Tasapainottelua perheideaalin ja eletyn todellisuuden välillä onkin puheessa vaikea välttää. Oma perhe määrittyy usein ”perinteisten” käsitteiden kautta, niiden oppositioksi (vrt. Harinen 1998: 98). Voidaan olettaa, että Oksana ajattelee ”tavallisen perheen” esimerkiksi asuvan yhden katon alla, puhuvan samaa kieltä, ajattelevan uskonnosta samalla tavalla jne. Bryceson ja Vuorela (2002: 26) ovatkin todenneet maahanmuuttajaperheiden todellisuuden horjuttavan teorioita, jotka perustuvat ajatukseen perheestä kielellisesti ja kulttuurisesti yhtenäisenä yksikkönä.

10.4. Naisten sopeutuminen elämään Suomessa

Vera (2002) on omien maahanmuuttajatyöstä saatujen kokemustensa perusteella valmis yleistämään, että naiset pärjäävät, ”naiset tietysti aina löytävät jotakin tekemistä ja omaa piiriä”. Asia ei ole ehkä näin yksiselitteinen, mutta tuntuu jossain määrin pätevän. Eronneet naiset ovat usein jääneet Suomeen (lasten kanssa), monet eronneista (nimenomaan venäläisistä) miehistä taas ovat palanneet Venäjälle ja jatkaneet elämäänsä siellä. Jos naiset eivät ole onnistuneet löytämään täysipäiväistä palkkatyötä, he ovat hankkiutuneet esimerkiksi kursseille, osa-aikaiseen tai vapaaehtoistyöhön. Joillekin haastateltavista työttömyys on kuitenkin haastattelujen perusteella ollut rankempi pala. Esimerkiksi Irinalle työ on ollut todella tärkeä osa identiteettiä, johon myös sosiaalinen elämä on vahvasti kietoutunut. Juuri työ- ja yksityiselämän yhteen nivoutumisen takia työttömyyteen on erityisen vaikea sopeutua (vrt. Lonkila 1999). Irina (2001) kertoo rakastaneensa työtään ja työkavereitaan: kun hänen piti olla kotona sairaan lapsen kanssa, hän kertoo ahdistuneensa ja tylsistyneensä, kaivanneensa työyhteisöön.

Irina on päässyt Suomessa kursseille ja työllistetyksi, mutta jo ensimmäisen kielikurssin yhteydessä psykologi totesi, ettei hän tule saamaan Suomessa koulutusta vastaavaa eli rakennusalan työtä, koska siihen tarvitaan ”hauista”. Reaktiona työttömyyteen ja oman elämän ”näköalattomuuteen” tulkitsisin Irinan suunnanneen katseensa menneisyyteensä Venäjällä niin, että tämä asettaa tulevaisuuden toiveensa ennen kaikkea lapsiin. Perheen ja lasten merkitys on siis korostunut Suomeen muuton myötä. Toisaalta Irina pitää itseään etuoikeutettuna verrattuna nuorempiin maahanmuuttajanaisiin, jotka ovat avioituneet Suomeen ja joilta puuttuu työkokemus sekä Venäjällä että Suomessa. Hän toteaa: ”Minulla sentään oli elämä, minulla on mitä muistella”. Toisessa haastattelussa Irina arvioi Suomeen tulonsa mahdolliseksi virheratkaisuksi.

– H: Oletko muuten tyytyväinen elämään?
– *I: En. En ole tyytyväinen, en. En halua että. En ole tyytyväinen, en. Mulla on aivan yksinkertainen elämä, se on kipeä paikka mulle. Jos varmaan kaikki voi tehdä päätös verrattuna, minä ajattelen että mulla oli elämä parempi Venäjällä. Elämä oli normaalielämä, hyvä töitä ja, se en tiedä onko se virhe että minä pääseen Suomeen, en tiedä, vaikea sanoa. Tässä vaiheessa joskus mietin sitä että se oli virhe. Oli joku aika, yhdeksänkymmentäluvulla oli vaikea aika, perestroika, kun ei tullut ajoissa raha, palkka, ja mulla kaksi [lasta]. Oli varmaan jotain, halusin löytää parempi elämä. Ja muutin. Tässä vaiheessa minä ajattelen saattaa olla pitää vain kestää ja yrittää. Voi olla se olisi parempi. En tiedä, vaikea sanoa. Mut en voi sanoa että olen tyytyväinen asua Suomessa. En. (Irina 2003)*

Suomeen Irinaa sitoo tällä hetkellä vahvimmin nuorempi tytär ja tämän opinnot. Viihtyminen tai viihtymättömyys Suomessa voi liittyä suoraan lasten kokemuksiin:

juuri heidät ja heidän tulevaisuutensa on usein esitetty suurimpana motivaationa Suomeen tulolle. Myös itse muutosta ja ensimmäisistä Suomeen liittyvistä tuntemuksista voidaan kertoa korostuneesti lasten kautta. Esimerkiksi Tanja lopettaa pitkän kertomuksensa muutosta ja alkuajoista Suomessa sanomalla, ”mun lapset oli kyllä niin onnelliset. Niillä oli sitten yhtäkkiä kaikki, oma huone, nukkeja ja kaikkea että, ne oli kyllä ihan onnellisia, että tämmönen meidän muutto oli.” (Tanja 2002) Lapset ovat usein helpottaneet naisten sopeutumista, vaikka elämä ei olisikaan heidän kauttaan suodattunutta. Lapset ja heidän harrastuksensa saattavat olla avuksi myös ystävien löytämisessä. Ystävillä ja sosiaalisilla verkostoilla on tärkeä merkitys naisten elämässä ja viihtymisessä Suomessa. Tanja on liittänyt miehensä vaikeudet Suomessa osittain juuri ystävien puutteeseen:

– *T: [Mieheni kävi] sitten mun jälkeen suomen kielen kurssilla ja jonkun verran hän puhui. Mutta sitten, ei hänellä oli kyllä vaikee, sillä oli vaikee Suomessa. Vaikka hän kuinka halusi asua Suomessa mutta, että se, sillä ei ollut ystäviä, sillä ei ollut mitään, semmosta. Ei mulla ollut niin vaikeaa kuin hänellä. Ja mulla on, kaikki ihmettelee jostakin syystä että mulla on paljon ystäviä, mulla on paljon ystäviä suomalaisia, venäläisiä […]. Ja ei mulla oo ongelmia ollenkaan. (Tanja 2002)*

Suomeen tulo on voinut olla myös eräänlaista paluuta kotiin – tai sitä ainakin halutaan tulkita näin – jos perheen juuret ovat suomalaiset ja suomalaisuutta on vähintään jonkin verran vaalittu perheessä. Alma tunsi olevansa erilainen Venäjällä ja Suomeen muutettuaan hän on huomannut esimerkiksi isovanhempien puhuman suomen kielen palanneen mieleen jostain muistin perukoilta. Tärkeällä sijalla naisten oman identiteetin rakennuksessa on myös itsensä kehittäminen. Kaikki haastateltavat ovat panostaneet tähän, kukaan ei ole jäänyt ns. laakereilleen lepäämään. Erityisesti Oksanalle (ja hänen pojalleen) myös ortodoksisen uskonnon merkitys on korostunut kohdattujen vaikeuksien myötä. ”Se helpotti kun olin kirkossa. Se voi olla vain että koska minulla on niin vaikea kausi, se auttaa.” (Oksana 2001) Myös toiset naiset ovat ortodoksisen tai luterilaisen kirkon jäseniä, mutta uskonnolla ei heidän elämässään tunnu olevan niin keskeistä sijaa.

Oksana kertoi haastattelussa useaan otteeseen tulleensa Suomeen hyvistä oloista rakastuttuaan suomalaiseen mieheen. Hän kertoo olleensa rikas nainen Venäjällä, hänellä oli kaikkea: ”olin niin rikas, minulla oli oma kuljettaja, oma kotiavustaja ja en tarvinnut mitään” (Oksana 2001). Liitto suomalaisen miehen kanssa ei kuitenkaan ollut sitä mitä hän odotti ja pojan mukaan vaikeudet painoivat Oksanan itsetunnon matalalle. Oksana (2001) itse on kokenut, että vaikeudet olivat ehkä tarvittava etappi elämässä, ne avasivat hänelle henkisen kasvun mahdollisuuden. ”Ehkä tarvitsin vain kokemusta […] olin kuin lapsi, minä luulin että elämä on minua varten, että kaikki

on helppo kaikki on kiva. Ja luulin että elämä Suomessa oli oikein aika kova mutta tarvittava opetus minulle. Olen oikeastaan iloinen tästä. Vaikka joskus on oikein vaikea.” Oksana on tulkinnut vaikeudet positiivisesti ja kehittää nyt aktiivisesti itseään ja erilaisia taitojaan. Myös Tanja on vanhimman tyttären arvion mukaan löytänyt muuton ja avioeron myötä vahvemman puolen itsestään. Useiden naisten tarinat ja teot on mahdollista tulkita tavaksi vastustaa valtaväestön maahanmuuttajista tekemiä stereotyyppisiä luokituksia ja yleistyksiä (vrt. Huttunen 2002, 330–332).

Naiset ovat kokeneet maahanmuuton hyvin eri tavoin. Toisille se on avannut uusia mahdollisuuksia vaikeuksista huolimatta, toiset taas ovat saattaneet kokea merkityksellisen elämän loppuneen työn ja sosiaalisen elämän puutteeseen. Usein maahanmuuton motiivina on ainakin osittain parempien taloudellisten mahdollisuuksien ja turvallisemman elämän etsintä. Kuitenkaan pelkästään elämän materiaalisten puitteiden kunnossa olo ei riitä: elämälle kaivataan myös muuta merkityksellistä sisältöä. Oksana on haastattelussa todennut, että hänen suomalaisella miehellään oli materiaalisessa mielessä kaikki mitä toivoa sopii: hyvä työpaikka, omakotitalo, kesämökki ja auto. Tämä ei kuitenkaan riittänyt tekemään heitä onnelliseksi. Irina (2001) kiteyttää ajatuksen sanontaan ”ei ihminen elä ainoastaan leivästä”.[10]

10.5. Lopuksi

Haastattelemieni naisten perhepuheessa ovat korostuneet vertikaaliset suhteet eri sukupolvien välillä: maahanmuuttajanaisten perheen ydin koostuu usein omista vanhemmista lapsien lisäksi. Perhetunteen edellytys ei ole yhdessä asuminen; naisten vanhemmat ja joskus myös (aikuiset) lapset ovat jääneet lähtömaahan asumaan. Muuton myötä erityisesti parisuhteesta ja sen toimivuudesta on jouduttu neuvottelemaan. Parisuhteen merkitystä sinänsä ei olla kuitenkaan yleensä vähätelty, ja useimmat naiset ovat eron jälkeen löytäneet itselleen Suomessa uuden (avo)puolison.

Naisten helpompaa sopeutumista uuteen maahan ja työttömyyteen on usein selitetty perhekeskeisyydellä. Naisten tärkeä rooli perheessä tuo elämään jatkuvuutta myös muuton jälkeen. Aineistoni perusteella voisi todeta, että perhe on toki tärkeä ja joskus tuntuu, että naiset suorastaan elävät lastensa kautta, mutta lapset keskeisimpänä elämän sisältönä ei ole vapaaehtoinen valinta. Jos vakituista työtä ei löydy, naiset pyrkivät hakeutumaan esimerkiksi kurssille, osa-aikaiseen tai vapaaehtoistyöhön: jonnekin,

---

[10] Lainaus on lähtöisin Raamatusta: ”Ei ihminen elä ainoastaan leivästä, vaan jokaisesta sanasta, joka Jumalan suusta lähtee” (Matt. 4:4). *Sanonta “Не хлебом единым жив человек”* on kuitenkin Venäjällä yleisemmässäkin käytössä ilman uskonnollista konnotaatiota.

jossa voi tuntea olevansa hyödyksi ja saa kehittää taitojaan. Irina on pukenut sanoiksi useiden naisten ajatukset: toimettomana istuminen ei sovi aikuisille ihmisille, työttömyys aiheuttaa riitoja ja eroja. Kuten Rotkirch (1997: 247–252) on todennut, äitiyden historiallisen esikuvat Venäjällä ovat erittäin monivivahteisia. Äitiys on tärkeä ja ylistetty ominaisuus, mutta toisaalta lasten hoitamista ei missään vaiheessa ole määritelty venäläisten naisten ainoaksi tehtäväksi. Naiseuden sekä äitiyden oleellisena osana on pidetty myös luovuutta ja työssäkäyntiä. Neuvostonaiset haluttiin ”vapauttaa” lastenkasvatuksesta ja kodinhoidosta, jotta he voisivat osallistua työmarkkinoille. Tästä huolimatta näkemys äitiydestä naisten luonnollisena kutsumuksena säilyi, kuten myös naisen päävastuu kodin tehtävien hoidossa.

Äitiys on kuitenkin tärkeä osa haastattelemieni naisten identiteettiä ja lapsilla on suuri vaikutus naisten valintoihin. Lapset ovat yleensä olleet ”avain” muuttoon ja vaikuttavat myös tulevaisuuden asuinpaikan suunnitteluun. Lapset voidaan nähdä tavallaan tulevaisuuden ruumiillistumana; tarinoissa juuri he muuttavat naisten suhdetta Suomeen asuin- tai kotimaana (vrt. Huttunen 2002: 101). Lapsen Suomessa kohtaamat ongelmat tuntuvat usein suuremmilta pettymyksiltä kuin omat vastoinkäymiset. Irina (2001) kertoo puolustaneensa lastaan jopa kivillä heittelyyn edenneeltä kiusaamiselta naaraskarhun tavoin.

Äitien ja lasten välinen suhde on mahdollisesta fyysisestä etäisyydestä huolimatta kuvattu haastatteluissa läheiseksi. Suomessa asuessa myös maahanmuuttajien lapset muuttavat todennäköisesti kotoa pois aikaisemmin ja saavat lapsia myöhemmin kuin mitä heidän Venäjällä ja Virossa asuvat ikätoverinsa. Voidaan myös ajatella, että uudelleen muutto maata jo syystä tai toisesta vaihtaneelle (ja siten kertaalleen esivanhempiensa maasta irrottautuneelle) olisi helpompaa kuin ikänsä samassa maassa tai samalla paikalla asuneelle (Jaago 2000: 180). Monet haastattelemistani nuorista pohtivat asumista jossain kolmannessa maassa varteenotettavana tulevaisuuden vaihtoehtona. Suomi voikin toimia heille vain eräänlaisena välietappina. Lisa (2003) kertoo toivovansa pikkusiskon asettuvan elämään tulevaisuudessa jonnekin muualle kuin Suomeen perustellen tätä sillä, että Suomi on pieni maa, jossa ulkomaalaisille on vähän mahdollisuuksia. Lopuksi hän toteaa perheen olevan jo tottunut kansainvälisiin perhesuhteisiin: pitkä välimatka ei pahenna suhteita, vaikka tarkoittaisikin harvempia tapaamisia.

Jotkut haastattelemieni naisten lapsista ja suuri osa heidän vanhemmistaan eivät ole muuttaneet Suomeen. Perheenjäsenten asuessa eri maissa perhesuhteita sekä niiden merkitystä joudutaan arvioimaan uudelleen, ja perhetunteen ylläpito vaatii tietoisempia ponnistuksia. Yksi perheyhteyden diskursiiviseen rakentamiseen käytetty keino on perhekertomukset, joissa menneisyyttä tulkitaan tästä hetkestä käsin. Usein niissä kerrotaan vahvuudesta ja selviytymisestä, mikä rohkaisee myös nuorempaa polvea

antaen eväitä positiivisen identiteetin ja itsekunnioituksen rakennukseen. Myös perheen maahanmuuton yhteydessä kokemia haasteita muistellaan yhdessä. Tarinoiden kautta voidaan nauraa sellaisillekin tapahtumille, jotka olivat tapahtumahetkellä kaikkea muuta kuin huvittavia (vrt. Zeitlin ym. 1982: 19).

Fyysinen välimatka sukulaisiin ei estä yhteydenpitoa eikä taloudellista ja emotionaalista tukea, mutta ikääntyvien vanhempien tarvitsema jokapäiväinen apu edellyttäisi hoivaajan konkreettista läsnäoloa (ks. Zechner 2006: 83). Elossa olevat, hoivaamista kaipaavat haastateltavien vanhemmat ovat suurelta osin naisia, ja myös itse hoivaaminen on pääasiassa naisten vastuulla (vrt. Castrén 2001: 80). Sekä lasten että vanhempien tarpeiden huomioiminen yhtä aikaa on kuitenkin usein mahdotonta ja se asettaa maahanmuuttajanaiset vaikeiden valintojen eteen.

Haastattelut

Artikkeli perustuu seuraavien henkilöiden haastatteluihin:

Alle 20-vuotiaat

Agnessa (2002). Tanjan tytär, asuu Suomessa.

Alisa (2002, 2003). Tanjan tytär, asuu Suomessa.

Katja (2001, 2003). Irinan tytär, asuu Suomessa.

Nina (2002). Veran tytär, asuu Suomessa.

Raisa (2002). Tanjan tytär, asuu Suomessa.

20–29-vuotiaat

Lisa (2003). Irinan tytär, asuu Venäjän Karjalassa.

Pavel (2001). Oksanan poika edellisestä liitosta Venäjältä, asuu Suomessa.

30–39-vuotiaat

Alma (2002). Inkeriläinen tausta. Tullut Suomeen opiskelemaan Venäjän Karjalasta ja avioitunut suomalaisen miehen kanssa.

40–49-vuotiaat

Irina (2001 ja 2003). Inkeriläinen tausta. Tullut Suomeen miehen työn perässä Venäjän Karjalasta. Eronnut Suomessa.

Oksana (2001). Venäläistaustainen nainen. Avioitunut suomalaisen miehen kanssa, eronnut.

Tanja (2002). Inkeriläinen tausta. Tullut Suomeen paluumuuttajan statuksella Venäjältä. Eronnut Suomessa.

Vera (2002). Inkeriläinen tausta. Tullut Suomeen miehen työn perässä Venäjän Karjalasta. Eronnut Suomessa.

Yli 50-vuotiaat

Helmi (2002 ja 2003). Alman äiti. Inkeriläinen tausta, asuu Suomessa.

Viktor (2003). Irinan isä, asuu Venäjän Karjalassa.

Aineisto on kirjoittajan hallussa.

Kirjallisuus

Ahmed, Sara (1999) Home and Away: Narratives of Migration and Estrangement. *International Journal of Cultural Studies* 2(3), 329–347.

Benmayor, Rina; Vázquez, Blanca; Juarbe, Ana & Alvarez , Celia (1987) Stories to Live by: Continuity and Change in Three Generations of Puerto Rican Women. Ralph Samuel & Paul Thompson (toim.) *The Myths We Live By*. Lontoo: Routledge, 184–200.

Bryceson, Deborah & Vuorela, Ulla (2002) Transnational Families in the Twenty-first Century. Deborah Bryceson & Ulla Vuorela (toim.) *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg Publishers, 3–29.

Carsten, Janet (2004) *After Kinship*. Cambridge: Cambridge University Press.

Castrén, Anna-Maija (2001) *Perhe ja työ Helsingissä ja Pietarissa: elämänpiirit ja yhteiskunta opettajien sosiaalisissa verkostoissa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 803. Helsinki: SKS.

Davydova, Olga (2004) *Etnisyyspuhe Suomen kynnyksellä. Paluumuuttajien suomalaisuuden muodostuminen.* Julkaisematon perinteentutkimuksen lisensiaattitutkielma. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Donato, Katharine; Gabaccia, Donna; Holdaway, Jennifer; Manalansa, Martin & Pessar, Patricia (2006) A Glass Half Full? Gender in Migration Studies. *International Migration Review* 40:1, 3–26.

Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.

Harinen, Päivi (1998) Elämän kokoisia perheitä: Tutkimus yksinhuoltaja- ja uusperheessä elävien nuorten perhepuheesta. Päivi Harinen, Jukka Lehtonen, Anne Soininen & Olli Vesivalo (toim.) *Nuorten arki ja muuttuvat rakenteet*. Nuorisotutkimusseura, tutkimuksia 5/98. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 54–115.

Huttunen, Laura (1999) Koti, paikka ja identiteetti maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. *Siirtolaisuus* 4/1999, 16–22.

Huttunen, Laura (2002) *Kotona, maanpaossa, matkalla: Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 861. Helsinki: SKS.

Hyvärinen, Matti (1998) Lukemisen neljä käännettä. Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkko (toim.) *Liikkuvat erot: Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 311–336.

Hänninen, Vilma (1999) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.

Jaago, Tiiu (2000) ”Esiisa tuli…” Kodukoha mõiste päritolujutustustes. Aivar Jürgenson (toim.) *Eestlane ja tema maa*. Scripta ethnologica 4. Tallinn: Ajaloo Instituut, 168–183.

Jallinoja, Riitta (2000) *Perheen aika.* Helsinki: Otava.

Jasinskaja-Lahti, Inga & Liebkind, Karmela (2000) Venäjänkielisten maahanmuuttajanuorten perhearvot ja identiteetti. Karmela Liebkind (toim.) *Monikulttuurinen Suomi: etniset suhteet tutkimuksen valossa.* Helsinki: Gaudeamus, 124–137.

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Eeva (2005) *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.

Lonkila, Markku (1999) *Social Networks in Post-Soviet Russia: Continuity and Change in the Everyday Life of St. Petersburg Teachers*. Kikimora publications. Series A, 4. Helsinki: Aleksanteri-instituutti.

Miettinen, Helena (2004) *Menetetyt kodit, elämät, unelmat: Suomalaisuus paluumuuttajastatukseen oikeutettujen venäjänsuomalaisten narratiivisessa itsemäärittelyssä*. Helsingin yliopisto: Yliopistopaino.

Ochs, Elinor (1997) Narrative. Teun A. van Dijk (toim.) *Discourse as Structure and Process: A Multidisciplinary Introduction*. Discourse Studies Vol. 1. Lontoo: Sage, 185–207.

Razumova, Irina (2001) = Разумова И. А. Мужские и женские биографии как конструктивный элемент повествовательной истории семьи. К. А. Богданов & А. А. Панченко (составители) *Мифология и повседневность: гендерный подход в антропологических дисциплинах. Материалы научной конференции 19–21 февраля 2001 года*. Санкт-Петербург: Исдательство Алетейя, 279–289. [”Miesten ja naisten elämäkerrat kerronnallisen perhehistorian rakenteellisena aineksena. K. A. Bogdanov ja A. A. Panchenko (toim.) *Mytologia ja jokapäiväinen elämä: Gender-näkökulma antropologiaan. 19.–21. helmikuuta 2001 pidetyn tieteellisen konferenssin materiaaleja*. Pietari: Aletejja.”]

Rotkirch, Anna (1997) ”Hökkelit suuren joen rannalla”: äidit ja tyttäret Venäjällä. J. P. Roos & Anna Rotkirch (toim.) *Vanhemmat ja lapset*. Helsinki: Gaudeamus, 241–263.

Rotkirch, Anna (2000) *The Man Questions: Loves and Lives in Late 20th Century Russia*. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2000. Helsingin yliopisto: Helsinki.

Rotkirch, Anna (2003) Kommentti professori Carol Smartin esitelmään ”The Changing Landscape of Family Life: Ambivalence and Commitment” Riitta Jallinojan juhlaseminaarissa. 2.9.2003, Säätytalo, Helsinki.

Rotkirch, Anna (2004) Pienentyvien perheiden arvoitus. *Idäntutkimus* 3/2004, 48–53.

Salmenniemi, Suvi (2002) Sukupuoli, muutos ja jatkuvuus pietarilaisten naisten omaelämäkerroissa. *Naistutkimus* 1/2002, 19–30.

Siim, Pihla (2006) Paikkasuhteet maahanmuuttajien kertomuksissa. Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen & Ulla Piela (toim.) *Paikka: Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: SKS, 93–109.

Sirkkilä, Hannu (2006) Suomalaismiesten käsityksiä thaimaalaisista vaimoistaan. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Tietolipas 212. Helsinki: SKS, 126–143.

Stahl, Sandra K. D. (1977) The Oral Personal Narrative in Its Generic Context. *Fabula* 18, 18–39.

Suárez-Orozco, Carola & Qin, Desirée Baolian (2006) Gendered Perspectives in Psychology: Immigrant Origin Youth. *International Migration Review* 40:1, 165–198.

Tilastokeskus (2005a) Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2004. *Väestö* 2005: 9.

Tilastokeskus (2005b) Perheet 2004. *Väestö* 2005: 8.

Warkentin, Raija & Mikkonen, Mirja (2004) In Loving Praise of Their Immigrant Wives: Finnish-Russian Marriages in Finland. Kimi Kärki (toim.) *Power and Control: Perspectives on Integration and Multiculturalism in Europe*. The Population Research Institute D 43/2004. Helsinki: Väestöliitto, 94–117.

Yampolskaja, Svetlana (1997) Russian Families Past and Present. Kaisa Kauppinen & Tuula Gordon (toim.) *Unresolved Dilemmas: Women, Work and the Family in the United States, Europe and the Former Soviet Union*. Aldeshot: Ashgate, 92–111.

Yerkovich, Sally (1983) Conversational Genres. Richard M. Dorson (toim.) *Handbook of American Folklore*. Bloomington: Indiana University Press, 277–281.

Zechner, Minna (2006) Hoivan paikat transnationaalisissa perheissä. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Tietolipas 212. Helsinki: SKS, 83–103.

Zeitlin, Steven; Kotkin, Amy J. & Baker, Holly Cutting (1982) *A Celebration of American Family Folklore*. Tales and Traditions from the Smithsonian Collection. New York: Pantheon Books.

Maahanmuuttajaäitien näkemyksiä ja kokemuksia päivähoidosta ja koulusta palveluina

11

Minna Zechner

11.1. Johdanto

Päivähoito ja peruskoulutus ovat lasten oikeuksia kaikille tietyn ikäisille Suomessa asuville lapsille, näiden palveluiden saanti on siis ainakin periaatteessa turvattu. Annetut palvelut eivät kuitenkaan aina vastaa niille asetettuja odotuksia. Kun palveluiden käyttäjinä ovat maahanmuuttajalapset ja heidän vanhempansa, odotukset palveluita kohtaan voivat olla erilaisia kuin valtaväestön, joiden tarpeiden mukaan palvelut on alun alkaen suunniteltu. Kysymys palveluista ja maahanmuuttajien palvelukokemuksista on keskeinen, etenkin kun hallituksen tavoitteena on lisätä maahanmuuttoa eräänä ratkaisuna tulevaan työvoimapulaan (Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma 2006: 3).

Lasten koulutus ja tulevaisuus mainittiin usein keskeisinä motiiveina Suomeen muutolle tämän artikkelin aineistona käytetyissä Virosta ja Kiinasta tulleiden maahanmuuttajien haastatteluissa. Muutolla toiseen maahan on aina jokin painava syy, ja etenkin vapaaehtoisesti muuttaneet ovat motivoituneita hankkimaan aiempaa paremmat elinolosuhteet itselleen ja varsinkin lapsilleen (Suarez-Orozco 1989: 110; Ogbu 1995: 585). Eräät tässä tutkimuksessa haastatelluista kiinalaisista maahanmuuttajista näkevät Suomeen muuton investointina, jonka tuloksena on vanhempien ja lasten hyvä koulutustaso ja tiettyjen taitojen – kuten kielten – oppiminen. Heille Suomi saattaa olla välietappi, jonka jälkeen muutetaan joko takaisin Kiinaan tai edelleen kolmanteen maahan kuten Saksaan tai Yhdysvaltoihin. Haastatellut virolaiset maahanmuuttajat sen sijaan suhtautuvat Suomeen muuttoon ennemminkin pysyvänä olotilana ja muuton tavoitteena

on lasten koulutuksen lisäksi perheen yleinen hyvinvointi ja turvallisuus. Karin Wall ja José São José (2004) ovatkin, tutkiessaan työssäkäyvien maahanmuuttajien tapoja organisoida lasten hoivaa viidessä eri Euroopan maassa, tulleet siihen tulokseen, että maahanmuuton syyt ja lasten hoivan organisointi uudessa kotimaassa linkittyvät toisiinsa.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan virolaisten ja kiinalaisten maahanmuuttajaäitien kokemuksia suomalaisesta päivähoidosta ja koulusta. Miten näihin palveluihin hakeudutaan tai miten ne valikoidaan? Millaisia kokemuksia päivähoidosta ja koulusta tutkimukseen osallistuneet tutkijalle kertovat? Koska tarkastelun keskiössä ovat maahanmuuttajaäitien kokemukset em. palveluista, rajaan tutkimuksen ulkopuolelle informaaleista lähteistä saadun hoivan ja avun. Lähden artikkelissa liikkeelle tutkimuksen aineiston ja tutkittavien ryhmien kuvaamisesta, jonka jälkeen liikun kronologisessa järjestyksessä: palveluihin pääsy, kokemukset niiden käytöstä, palveluiden ulkopuolelle jääminen, niiden käytön lopettaminen tai toiseen palveluun vaihtaminen.

11.2. Tutkimuksen toteutus ja kohderyhmä

Tutkimuksen aineistona on 20 haastattelua, jotka tein Euroopan Komission rahoittaman SOCCARE-projektin aikana vuosina 1999–2001. Hankkeen koko nimi on ”New Kinds of Families, New Kinds of Social Care: Shaping Multi-dimensional European Policies for Formal and Informal Care” ja se toimi vuosina 2000–2003 (SOCCARE 2004). Haastateltavat[1] ovat Virosta (11) ja Kiinasta (9) Suomeen vuosina 1989–1999 muuttaneita naisia, joilla on eri-ikäisiä lapsia. Miehet jäivät haastatteluiden ulkopuolelle, sillä haastateltaviksi etsittiin lasten ja vanhusten hoivaa pääasiallisesti organisoivia henkilöitä, eivätkä miehet vastanneet tällä tavoin muotoiltuun kutsuun. Kaksi miestä oli läsnä ja osallistui osittain kun heidän vaimojaan haastateltiin. Virolaiset ja kiinalaiset maahanmuuttajat valittiin haastateltaviksi sen vuoksi että he edustavat kahta erikokoista maahanmuuttajaryhmää Suomessa ja molempien ryhmien maahanmuuttoa voidaan löyhästi määritellä työperusteiseksi. Tulkkipalveluiden puutteen vuoksi olennaista oli myös se, että heitä voitiin haastatella suomeksi tai englanniksi. Haastatelluista Virosta Suomeen muuttaneet ovat asuneet Suomessa keskimäärin kahdeksan vuotta ja Kiinasta muuttaneet keskimäärin seitsemän vuotta. Suomeen tulon syinä olivat virolaisilla lähinnä suomalainen puoliso, työpaikka Suomessa, Viron tilanteen epävakaus, ja kiinalaisilla työ tai opiskelu ja lähes kaikilla oli motivaationa uuden elämän aloittaminen. Kuudella kiinalaisella ja viidellä virolaisella haastatellulla on suomalainen mies. He

[1] Haastateltavat ovat lainauksissa anonyymejä ja heihin viitataan seuraavalla tavalla: KN = kiinalainen nainen ja VN = virolainen nainen.

asuvat eräissä Suomen suurimmissa kaupungeissa, ovat työssäkäyviä ja iältään 30–50-vuotiaita. Virolaiset haastateltavat ovat 33–50-vuotiaita, keski-iän ollessa 40 vuotta. Heillä on yhdestä neljään alaikäistä, 3–17-vuotiasta lasta lasten keski-iän asettuessa yhteentoista vuoteen. Kiinalaiset haastateltavat ovat iältään 30–38-vuotiaita keski-iän ollessa 35 vuotta. Heillä on yhdestä kahteen 1–7-vuotiasta lasta, keski-iän ollessa viisi vuotta. Virolaiset haastatellut äidit sekä heidän lapsensa ovat siten keskimäärin hieman vanhempia kuin kiinalaiset äidit ja heidän lapsensa. Osalla virolaisista naisista on siten kokemusta sekä päivähoidon että koulun palveluista Suomessa, kun taas kiinalaisten naisten kokemukset palveluista keskittyvät enimmäkseen päivähoitoon.

Haastatteluiden pääasiallisena teemana oli lasten ja vanhusten hoivan organisointi oman palkkatyön ohella Suomessa ja ennen Suomeen muuttoa. Tässä artikkelissa tarkastelen kuitenkin lasten hoivaa ja koulukokemuksia vain Suomessa asumisen aikana ja kerrottuja kontakteja julkisiin, yksityisiin ja kolmannen sektorin tuottamiin palveluihin. Palveluista kysyin sitä, miten niihin oli hakeuduttu, mitä palveluita oli käytetty sekä millaisia kokemuksia näistä palveluista oli kertynyt. Päivähoidosta puhuttiin haastatteluissa enemmän kuin koulusta, todennäköisesti siksi että päivähoidossa on enemmän erilaisia vaihtoehtoja kuten lastenhoitaja kotiin, perhepäivähoito, päiväkoti sekä yksityiset ja julkiset palvelut. Kouluun meno on velvollisuus ja usein kouluksi valikoituu asuinpaikkaa lähinnä oleva koulu.

Litteroiduista haastatteluista on analysoitu ne osat, joissa puhutaan päivähoitoon ja kouluun liittyvistä palveluista, niihin hakeutumisesta, niiden valikoinnista ja kokemuksista. Analyysi on toteutettu aineistolähtöisen sisällönanalyysin ja analyyttisen luennan yhdistelmänä, jonka jälkeen tuloksia jäsennetään suhteessa aiempien tutkimusten tuloksiin. Tosin etenkin suomalaista tutkimusta maahanmuuttajien kokemuksista erilaisista palveluista on hyvin vähän (esim. Clarke 2005; Peltola 2005; Anis 2006; Gissler ym. 2006). Käytän koulusta, päiväkodeista ja perhepäivähoidosta yksinkertaisuuden vuoksi käsitettä palvelu, joka etenkin koulun suhteen voi tuntua kankealta ilmaisulta. Yhtäältä kyse on oikeudesta päivähoitoon sekä peruskoulutukseen ja toisaalta oppivelvollisuudesta. Lisäksi sekä päivähoitolaissa (36/1998) että perusopetuslaissa (628/1998) velvoitetaan päivähoitoa ja koulua olemaan yhteistyössä vanhempien kanssa ja tukemaan heitä kasvatustehtävässä. Tässä aineistossa palveluiden ja vanhempien jaettu kasvatusvastuu näyttäytyi heikosti tai ei lainkaan. Ehkä vanhemmat kokevat päivähoidon ja koulun ennemminkin vanhempien kasvatusprojektin välineenä kuin varsinaisena yhteistyökumppanina (Alasuutari 2003: 58). Lisäksi muistutan, että tutkimuksen pääasiallisena tarkoituksena ei ole vertailla kiinalaisia ja virolaisia maahanmuuttajia keskenään, vaan pohtia analyysilla esiin nousevia teemoja. Silloin kun erot näiden ryhmien välillä ovat erityisen selkeät, vertailu on tosin lähes väistämätöntä.

11.3. Kiinalaiset ja virolaiset Suomessa

Tässä osassa kuvaan lyhyesti Kiinan ja Viron kansalaisia sekä kiinan- ja vironkielisiä asukkaita Suomessa. Kolmen virolaisen haastateltavan äidinkieli oli venäjä, mutta niputan heidät kuitenkin yhteen vironkielisten kanssa erittelemättä venäjänkielisiä maahanmuuttajia, joista suurin osa on venäläisiä. Alla olevassa taulukossa ovat Suomessa vuoden 2005 lopulla asuvat viron- ja kiinankieliset sekä näiden maiden kansalaiset ja vertailun vuoksi vielä kaikki vierasmaalaiset ja muita kuin suomea, ruotsia tai saamea äidinkielenään puhuvat.

Taulukko 11.1. Suomessa asuvien Virosta sekä Kiinasta tulleiden osuudet kielen ja kansalaisuuden mukaan kaikista vieraskielisistä/ulkomaan kansalaisista vuonna 2005, %.

	Viro		Kiina		vieraskieliset / ulkomaan kansalaiset, yhteensä
Kielen mukaan	15 336	(11%)	4 613	(3%)	144 334
Kansalaisuuden mukaan	15 459	(14%)	2 992	(3%)	113 852

Eri maahanmuuttajaryhmien koulutusaste vaihtelee laajasti. Erityisesti pakolaisina tai turvapaikan hakijoina Suomeen tulleiden maahanmuuttajien koulutusaste on usein matala. Seuraavassa taulukossa näkyvät Suomessa asuvien virolaisten, kiinalaisten ja suomalaisten koulutusasteet.

Taulukosta näkyy, että kiinalaisista ja suomalaisista noin kolmanneksella on korkeaasteen koulutus ja virolaisista vain noin kuudesosalla. Keskiasteen koulutus on yleisin suomalaisilla ja harvinaisin kiinalaisilla, joiden ryhmä on koulutuksellisesti polarisoitunut joko hyvin korkean koulutuksen tai hyvin matalan koulutuksen omaaviin. Osittain ulkomaalaisten koulutusta selittävät myös erilaiset koulutusjärjestelmät ja niiden vaikea määriteltävyys tilastoissa (ks. Forsander 2002) sekä maahanmuuttajaryhmien erilaiset ikärakenteet.

Noin kahdessa prosentissa Suomessa asuvista perheistä joko ainoa tai kumpikin vanhemmista puhuu äidinkielenään muuta kuin suomea, ruotsia tai saamea (Tilastokeskus 2005: 10). Seuraavassa taulukossa erittelen perheitä puolisoiden tai vanhempien viron ja kiinan kielen sekä kansallisuuden mukaan.

Taulukko 11.2. Viron, Kiinan ja Suomen kansalaisten osuudet koulutusasteen mukaan % näiden maiden kansalaisista Suomessa vuonna 2004 (Tilastokeskus 2006).

Koulutusaste*	Kansalaisuus		
	Viro % (N*=10 897)	Kiina % (N=2 282)	Suomi % (N=3 407 613)
Perusaste tai tuntematon	60,2	64,9	28,9
Keskiaste	26,3	5,0	43,1
Korkea-aste	13,4	30,1	28,0

*N= kaikki sen maan kansalaiset, joilla on kyseinen koulutusaste

Taulukko 11.3. Virolaiset ja kiinalaiset perheet miehen/naisen äidinkielen ja kansalaisuuden mukaan % kaikista vieraskielisistä/ulkomaan kansalaisista Suomessa vuonna 2004 (Tilastokeskus 2005).

N = kaikki perheet 1 420 781	kieli/kansalaisuus	
	viro/Viro	kiina/Kiina
Miehen äidinkieli	1 973 (0,1%)	828 (0,05%)
Miehen kansalaisuus	2 045 (0,1%)	491 (0,03%)
Naisen äidinkieli	4 400 (0,3%)	1 208 (0,08%)
Naisen kansalaisuus	4 345 (0,3%)	809 (0,05%)

Seka-avioliittoja, joissa Suomen kansalainen menee naimisiin ulkomaalaisen kanssa, solmittiin vuonna 2005 noin 3 000. Kaikkiaan sekaliittoja, sekä avio- että avoliittoja, Suomessa on solmittu lähes 48 000. Suomalaiset miehet menevät naisia hieman useammin naimisiin ulkomaalaisen kanssa ja yleisemmin venäläisen, thaimaalaisen tai virolaisen kanssa (Tilastokeskus 2006). Kaikista tähän tutkimukseen osallistuneista naisista noin puolella (11/20) on suomalainen mies.

Vieraskielisiä lapsia (0–14-vuotiaita, äidinkieli muu kuin suomi, ruotsi tai saame) Suomessa oli kaikkiaan 27 745 vuonna 2005. Heistä suurin yksittäinen ryhmä on venäjänkieliset (6 095), toiseksi suurin somalinkieliset ja kolmantena tulevat vironkieliset (2 202). Kiinankielisiä lapsia Suomessa asuu 739 (Tilastokeskus 2006). Kuvattuani tutkimukseen osallistuneita ryhmiä siirryn käsittelemään palveluihin hakeutumista.

11.4. Palveluihin hakeutuminen

Palveluihin hakeudutaan niitä tarvittaessa. Voidakseen hakea palvelua tulee tietää sen olemassaolosta ja kyetä sitä hakemaan. Suomalaiset palvelut toimivat enimmäkseen suomen kielellä, joten virolaiset maahanmuuttajat selviävät tässä kohdin selvästi paremmin kuin kiinalaiset, joiden suomen kielen taidot olivat tässä haastateltavien ryhmässä huomattavasti heikommat. Kiinalaisten kanssa tehdyistä haastatteluista viisi tehtiin englanniksi[2] ja neljä suomeksi, kun taas kaikki yksitoista haastattelua virolaisten kanssa tehtiin sujuvalla suomen kielellä. Kaikki virolaiset haastateltavat osasivat suomea jo tullessaan sen verran, että he selviytyivät sillä jokapäiväisissä toimissaan. Ongelmiakin tosin oli:

– *VN: Et mun mielestä se, et maahanmuuttajal on just, et kirjallisesti täytyy aina hakea jotakin. Ja kun ei osaa niinku perustella, et se vois niinku kasvotusten kohdata ihmisen ja kuunnella häntä ja kirjoittaa ja sitten mä luen sen sitten se lausunnon mitä on kirjoitettu ja allekirjoitan. Koska joskus niinku se sanavarasto ja se kapulakieli on sellainen niinku, et Suomen kansalainenkaan ei ymmärrä mitä sillä on tarkoitettu, puhumatta sitten maahanmuuttajasta. Mutta näin on. Mä sanoisin, että tääl on aika paljon tätä piilorasismia. (IF28-E[3])*

Hyvinkin suomea osaava hakija voi kompastua siihen, että hakemukset tulee tehdä kirjallisena ja että virastojen käyttämä hallinnollinen kieli on erilaista kuin puhuttu kieli, joka yleensä opitaan vieraasta kielestä ensin. Useat haastateltavat myös kokivat, että viranomaiset eivät kerro tarpeeksi tarkkaan mitä etuuden tai palvelun käyttäminen tarkoittaa tai sitä millaisia rajoituksia niihin sisältyy. Tämän vuoksi hakija voi tietämättään syyllistyä väärinkäytöksiin, etenkin rahallisten etuuksien ollessa kyseessä. Salla Kurhila (2006: 291) puhuukin institutionaalisesta kompetenssista, eli siitä miten hyvin asiakas tuntee instituution käytännöt, kuten hakuprosessit, lomakkeiden täyttötavat ja vaadittavat liitteet. Institutionaalinen kompetenssi voi kompensoida kielitaidon puutteita hakuprosessissa. Ongelmana voivat olla myös hakematta jääneet etuudet. Aineistokatkelman kertoja ei ollut osannut kolmen ensimmäisen Suomessa asumansa vuoden aikana hakea lapsilisää tai yksinhuoltajan elatustukea. Hakematta jäi myös toimeentulotuki siinä vaiheessa, kun hän oli työtön eikä työttömyyskorvauksen maksatus ollut vielä alkanut. Kiinalaisilla haastateltavilla oli tämäntyyppisiin ongelmiin omat ratkaisutapansa:

---

2 Englanninkieliset haastattelukatkelmat olen itse kääntänyt.

3 Haastattelunumeron edessä IF = immigrant family, numeron jälkeen C = China ja E = Estonia.

– Tutkija: Että ooksä yleensä saanu helposti selville ja käytettyä kaikkia suomalaisia palveluita vai onko ollu semmosta, että.
– *KN: Tai minkälainen suomalainen palvelu yleensä, mä tiedän niin vähän. Tai meijän perhe, mun mies ei tiedä yhtään. Taiwanilainen, kiinalainen tai pakolainen. Kiinalainen aina, se on niin tosi semmonen aktiivinen. Kaikki tietää niin hyvin, mitä Suomessa saa hyvät, mitä se, apua, palvelu ja edut. Se oli niin uskomatonta ja sitten se kertoo sulle, mitä sun pitää tehä, millä tavalla. Niin. (IF19-C)*

Kiinalaiset haastateltavat käyttävät toisia kiinalaisia tiedonlähteenään selvittäessään erilaisia palveluita ja etuuksia. Heille on muodostunut maahanmuuttajien piiriin jopa hierarkia siitä, keneltä kannattaa etuuksista kysyä. Edellä mainitun hierarkian mukaan taiwanilaiset tietävät vähemmän kuin kiinalaiset ja pakolaiset tuntevat etuudet ja palvelut suurin piirtein yhtä hyvin tai jopa paremmin kuin kiinalaiset. Haastateltava antaa vaikutelman, jonka mukaan mainituille ryhmille on palveluihin ja etuuksiin turvautuminen sosiaalisesti hyväksyttyä ja niihin liittyvää tietoa etsitään ja jaetaan aktiivisesti. Toisinaan palveluihin tukeutuminen voidaan nähdä epäonnistumisena ja sen vuoksi niihin ei turvauduta. Ilmiö on tuttu muun muassa vanhusten ja vammaisten lasten hoivassa (Neufeld ym. 2002; Lan 2002). Tässä tutkimuksessa haastatelluista juuri kukaan ei kyseenalaistanut lasten institutionaalista päivähoitoa, vaan sen tarve oli itsestään selvä vanhempien työssäkäynnin vuoksi. Yksi virolaisista haastateltavista olisi halunnut hoitaa lapsiaan kotona, mutta motiivina eivät olleet niinkään lapsen tarpeet, vaan äidin halu olla pidempään kotona ja poissa raskaasta tehdastyöstä. Tutkimukseen haettiin juuri työssäkäyviä vanhempia, joten vertailukohtaa lapsiaan kotona hoivaaviin ei ole. Epävirallisista tietolähteistä saatu tieto palveluista ja etuuksista saattaa olla ongelmallista muun muassa palvelujen kriteerien ja hakutapojen suhteen. Toisaalta tällaisesta lähteestä voi saada erinomaista kokemusperäistä tietoa, joka voi olla käyttökelpoisempaa kuin viranomaisilta tai oppaista saatava virallinen tieto. Anne Neufeldin ym. (2002: 759) mukaan sukulaisista ja tuttavista voi parhaimmillaan muodostua kontaktien ja eri ihmisten antamien tietojen ketju, joka päättyy siihen, että maahanmuuttaja saa yhteyden tarvitsemaansa palveluun.

Toinen seikka minkä edellisen sitaatin puhuja ja muutama muukin haastateltava nosti esiin, on suomalaisen aviomiehen rooli. Voisi olettaa, että suomalainen puoliso tuntee paikalliset palvelut ja etuudet tai ainakin kykenee ottamaan niistä suhteellisen helposti selvää. Näyttää kuitenkin siltä, että koska kyseessä on perinteisesti naisten tehtäviin kuuluva hoivan organisointi, saattaa suomalaisen miehen rooli saattaa jäädä vähäiseksi (Zechner 2002: 26).

– Tutkija: No oisko jotain, jos sä nyt aattelet nykyistä tilannetta tai mennyttä, niin oisko niinku ollu tarvetta jollekin palvelulle tai avulle?

– *KN: En oikein osaa sanoa. Voi olla ollaki jotain joka auttais meitä, emmä tiedä. Mun mieheni on suomalainen ja hän ei tiedä, vanha tyyppi, vanha mies. Ja minä ulkomaalainen joten on paljon asioita joita en tiedä. (IF22-C)*

Kyseinen haastateltava arvelee miehen tietämättömyyden syyksi tämän korkeaa ikää. Eräälle haastateltavalle oli käynyt niin, että tiedonpuutteen vuoksi he olivat päätyneet laittamaan tyttären päiväkotiin haluamansa perhepäivähoitajan sijasta. Päiväkoti oli valittu tuttavaperheen suosituksesta, mutta saadut kokemukset kyseisestä päiväkodista eivät olleetkaan tyydyttäviä. Haastattelussa kerroin naiselle kunnallisista perhepäivähoidon ohjaajista, joiden kautta perhepäivähoitajia on mahdollista etsiä. Hän oletti, että perhepäivähoitaja on itse etsittävä ja palkattava yksityisesti. Kunnallisen perhepäivähoidon mahdollisuus ei ollut tullut hänelle mieleen eikä kukaan tuttavapiirissä ollut asiaa maininnut. Tässäkin tapauksessa mies oli suomalainen eikä tuntenut tai ottanut selvää päivähoidon järjestelyistä, vaan suomea osaamaton vaimo hoiti asioita englannin kielellä. Haastateltavien joukossa oli myös useita, joiden suomalainen aviomies hoitaa vaativammat hakemiset ja neuvottelut palveluiden ja etuuksien suuntaan. On kuitenkin huolestuttavaa, jos pariskunnasta ainoa suomen kieltä osaava henkilö on passiivinen lasten hoivan organisoinnin suhteen. Etenkin, kun yli puolella (60 %) Suomeen muuttavista ulkomaalaisista on Suomeen tulon motiivina perheside (Sorainen 2006: 6) ja ulkomaan kansalaisten hedelmällisyysluku on huomattavasti korkeampi kuin suomalaisten (Tilastokeskus 2006: 34). Onkin aiheellista kysyä, millaisia vaikutuksia miesten passiivisella asenteella hoivan organisointiin on maahanmuuttajanaisten työllistymiseen, työssäkäyntiin, kouluttautumiseen ja muihin yhteiskunnallisesti keskeisiin aktiviteetteihin ja ylipäätään kotoutumiseen.

Lähes kaikkien haastateltavien lapset ovat olleet päiväkodissa, mikäli päivähoidolle Suomessa asumisen aikana on ollut tarvetta. Peruste päiväkodin valinnalle on molemmissa maahanmuuttajaryhmissä hyvin samanlainen:

– *VN: No mä ajattelen jotenkin, että mä haluan että mun lapset on päiväkodissa. Että mä niinkun ajattelen et päiväkoti kehittää. Ehkä se on vaan niinku ennakkoluulo tai joku sellanen väärä mielikuva, mutta niin mä niinkun ajattelen. (IF4-E)*

Lapsen kotihoito koetaan usein jollain tavoin lapsen kehitystä vähemmän tukevaksi kuin päiväkotihoito. Maarit Alasuutari (2003) on saanut samansuuntaisia tuloksia tutkiessaan vanhempien tulkintoja kasvatusvastuusta vanhempien, päivähoidon ja koulun kesken. Erityisesti sosiaaliset taidot katsotaan lapsen kannalta tärkeiksi. Haastattelemani kiinalaiset korostivat virolaisia enemmän kielten oppimisen merkitystä. Näin ollen kaikki virolaisten haastateltujen päiväkotilapset olivat suomenkielisissä päiväkodeissa, kun taas kiinalaishaastateltavien lapset olivat usein myös muunkielisissä

päiväkodeissa, erityisesti englanninkielisissä. Muutama kiinalaisten haastateltavien lapsista laitettiin ensin suomenkieliseen ja myöhemmin englanninkieliseen päiväkotiin. Virolaiset äidit saattoivat olettaa – suomen ja viron kielten samankaltaisuuden ja Viron maantieteellisen läheisyyden vuoksi – lasten kykenevän ylläpitämään viron kielen taitoa puhumalla sitä vanhempiensa kanssa ja Viron vierailujen avulla. Seurauksena oli kuitenkin usein lapsen viron tai venäjän kielen taitojen heikkeneminen. Jotkut vanhemmat lapset eivät halunneet puhua viroa tai venäjää joko lainkaan tai ainakaan julkisilla paikoilla, ja vanhemmat itsekin saattoivat pyytää lapsia puhumaan suomea silloin kun läsnä oli vieraita ihmisiä. Ainoastaan yksi venäjänkielinen äiti kuvasi yksityiskohtaisesti, miten hän jatkuvasti ja säännöllisesti opetti lapsilleen venäjää, etenkin kirjoittamista. Kiinalaiset vanhemmat harjoittivat lasten kiinan kielen taitoja oletettavasti sen vuoksi, että kiinan kieli poikkeaa täysin suomen puhutusta ja kirjoitetusta kielestä ja pitkien välimatkojen vuoksi Kiinassa ei voi vierailla kovin usein. Myös venäjän kieli poikkeaa suomen kielestä, mutta Venäjän maantieteellinen läheisyys ja venäläisten maahanmuuttajien suhteellisen suuri määrä Suomessa voi saada vanhemmat luottamaan lasten kielitaidon pysyvyyteen.

Päiväkoti on siis useimpien haasteltujen vanhempien ensimmäinen vaihtoehto lapsen päivähoitoon ja perusteina ovat yleensä kieleen ja sosiaalisiin taitoihin liittyvät seikat. Sen sijaan esimerkiksi Iso-Britanniassa valinnan perusteena on usein hinta (Mooney & Munton 1998: 103). Jos vanhempien työtilanteet muuttuivat jatkuvasti, päiväkotipaikkoja ei aina saatu heti kun niitä olisi tarvittu tai paikkaa ei saatu juuri lähimmästä päiväkodista. Toisinaan kuitenkin palveluja on saatu, vaikka niitä ei ole osattu edes pyytää:

– *VN: Sitten mulla kävi kerran viikossa kodinhoitaja. Se oli sillä järjestetty. Että mua autettiin. Mähän en tiennyt mistään mitään. Että mikä kaupunki, tai siis kielellisesti ja kaikki systeemi oli siis aivan, aivan sekava mulle, että mistä jotakin voi kysyä. Että sosiaalitoimistossa tietysti neuvottiin kaikista sellaisista asioista, että kiitos heille. Nyt mä mietin niin kun taaksepäin. Mistä mä tiesin tätä tai tota tai muuta jostain kysyä. Sosiaalitoimistosta kyllä neuvottiin kaikista asioista. Mitä niin kun, että mistä saada sitten hoidot ja muut, että voi soittaa kaupungille ja pyytää. (IF12-E)*

Paluumuuttajana Suomeen tullut yksinhuoltajaäiti on saanut sosiaalitoimistosta paljon tietoa ja tukea ja jopa kodinhoitajan kotiin lapsia hoitamaan työuran alussa, kun muuta päivähoitoa ei ollut vielä järjestetty. Sosiaalitoimisto on tehnyt perusteellista työtä tietoa jakamalla. Useat haastateltavat mainitsivat pakolaiset ja paluumuuttajat maahanmuuttajaryhminä, joille annetaan paljon tukea Suomeen kotoutumiseen. Heillä on oikeus käyttää sosiaalitoimiston ja työvoimatoimiston ja muita vastaavia palveluita, joita kaikilla maahanmuuttajilla, oleskeluluvasta riippuen, ei automaattisesti ole (vrt.

Wall & São José 2004). Kotouttamistoimenpiteiden piiriin pääsevät vain sellaiset maahanmuuttajat, joilla on kotikunta ja jotka voivat rekisteröityä työttömiksi työnhakijoiksi ja joilla on oikeus saada työmarkkinatukea, toimeentulotukea, peruspäivärahaa tai ansiopäivärahaa (Kotouttamislaki; Työministeriön ohje… 2006). Eräs haastateltava koki tilanteen epätasa-arvoisena, sillä hän ei Virosta Suomeen naimisiin tulleena saa vastaavia palveluita ja etuuksia.

11.5. Kokemukset palveluista

Kahteenkymmeneen haastatteluun mahtuu hyvin monenlaisia, sekä hyviä että huonoja kokemuksia kouluista ja päiväkodeista. Mitään varsinaista yhtenäistä kokemuksen suuntaa haastatteluiden pohjalta ei näissä ryhmissä synny, ei erikseen eikä yhdessä. Useamman, etenkin virolaisen, mutta myös kiinalaisen jakama kokemus suomalaisesta kasvatustyylistä on laajin yhteneväisyys mitä aineistosta löytyi:

– *VN: Täällä on paljon vapaampi kasvatus minusta ainakin. Tuntuu, että tää koulunkäynti oli siellä paljon vakavampi. Me aina muistellaan, millasta oli Neuvostoliiton aikana siellä koulusysteemi. Ensimmäisen kerran, kun suomalaiset sanovat, että eestiläisellä et kun siellä ei ole koulutusta. Varmasti on kova koulutus ollut. Kyllä meillä oli koulunkäynti sellanen, että aina kun meni kouluun, pelkäs, et keltä se opettaja tänään jälleen kysyy. Kun piti luokan edessä puhua.*

– Tutkija: Elikä se on ainakin selkeesti erilaista niinku lasten suhteen. Mutta luuleksä että se on edelleen samanlaista siellä Eestissä kun se oli silloin?

– *VN: Luulen, kun mä olen nähnyt, mitä mun siskon tyttäret tekevät läksyjä ja kaikkea, niin kyllä se on. Kotitehtäviä enemmän ja tosiaan siellä pitää opiskella. Tosissaan minä omille lapsille paljon läksyjä kun nään, että mitä vanhemmaksi tulee, sitä vähemmän. Et yrittävät niinku itsenäistää niitä lapsia, mutta niitä on hyvin vähän sellasia, ketkä tosissaan oppii, opiskelevat itsenäisesti. Pitää koko ajan olla sieltä perästä kurkkimassa. (IF1-E)*

Etenkin Virosta muuttaneet haastateltavat kokevat että suomalainen kasvatustapa on liian vapaa (vrt. Hyvönen). Lapsille ei aseteta selkeitä rajoja siinä, mikä on oikein ja mikä on väärin. Myös koulussa annetaan lapsille heidän mukaansa liikaa vapautta ja itsenäisyyttä ja liian vähän kotitehtäviä. Samansuuntaisesti Jaana Jokelan (1992) tutkimuksessa romanivanhemmat näkevät koulusta puuttuvan kurin ja toisten kunnioittamisen (viitattu: Markkanen 2003: 43). Judith Lynamin (1985: 328–329) mukaan on tärkeää, että palvelun tarjoajalla ja sen käyttäjällä on yhteisymmärrys palvelun roolista ja arvosta asiakkaalle. Kun tällainen yhteisymmärrys puuttuu, tulee käyttäjälle tunne, että hän ei kuulu palveluun tai kohderyhmään. Haastateltavien antama kritiikki

suuntautuu erityisesti kouluun ja pohjautuu heidän näkemykseensä suomalaisesta mentaliteetista, jonka mukaan muiden lapsia ei saa oikaista jos he tekevät jotain väärää. Satu Perälä-Littunen (2004: 134–141) on tutkinut virolaisten ja suomalaisten käsityksiä hyvästä äidistä ja isästä. Tutkimukseen osallistuneet suomalaiset korostivat kuria hyvän äidin ominaisuutena enemmän kuin virolaiset, jotka taas määrittelivät auktoriteetin ja kurin hyvän isän rooliin kuuluvaksi. Päiväkodin kasvatustapaan ei haastatteluissa yleensä puututtu, vaan se nähtiin erityisesti lasta sosiaalisesti kehittävänä paikkana.

Arvioidessaan suomalaisten kasvatustapaa ja koulun opetuksen laatua haastateltavat käyttivät hyväkseen kaksoisreferenssiä (Suarez-Orozco 1991: 111). Tällöin aikaisemmat kokemukset ja ymmärrys lähtömaan vastaavista tavoista asetetaan rinnakkain uusien, Suomessa saatujen kokemusten kanssa. Maahanmuuttajat saattavat elää, kuten Marcelo Suarez-Orozcon (1991) tutkimat Yhdysvaltojen suurkaupungeissa asuvat pakolaiset, psykologisesti edelleen lähtömaassa, eivätkä siinä yhteisössä missä he fyysisesti elävät ja asuvat. Kaksoisreferenssi toimii myös toiseen suuntaan: kun Suomessa asumiseen ja suomalaisiin tapoihin on totuttu, vierailut ja mahdollinen paluu Viroon tai Kiinaan tuntuu vaikealta ja jopa mahdottomalta. Etenkin lasten koettiin usein sopeutuneen Suomeen niin hyvin, että paluu lähtömaahan olisi heille hyvin vaikeaa. Virolaiset äidit, joiden lapset olivat jo teini-iässä, kokivat, että heidän lapsensa ovat enemmän suomalaisia kuin virolaisia, joten paluu Viroon nähtiin lapsille hyvin vaikeana.

Kiinalaisten haastateltavien näkemyksissä lasten kasvatuksessa korostui kilpailu, kouluttaminen ja oppiminen. Eräässä perheessä, jossa lasten äiti on kiinalainen ja isä suomalainen, vanhemmat ovat pohtineet millaisen lapsuuden he lapsilleen haluavat luoda. Perheen äiti, joka on koulutukseltaan opettaja, haluaa lasten olevan ahkeria ja hyvin käyttäytyviä. Perheen isä taas haluaa, että lapsilla on mahdollisimman rauhallinen lapsuus, joka sitten aikanaan antaa hyvän perustan myöhemmälle opiskelulle ja oppimiselle koulussa. Eri kulttuureissa sosiaalista arvostusta ja menestystä määritellään ja arvioidaan eri tavoin. Lapselle pyritään perheessä antamaan ne valmiudet, joita vanhemmat katsovat lapsen tarvitsevan selviytyäkseen ympäristössään (Talib 1999: 85). Kiinassa on tapana panostaa lasten koulutukseen jopa niin, että äidit saattavat muuttaa lastensa kanssa toiseen maahan lasten koulunkäynnin vuoksi. Tällöin isät yleensä jäävät lähtömaahan elättäjiksi (Huang & Yeoh 2005: 388). Monikulttuurisissa perheissä voi ymmärrys lasten tarvitsemista valmiuksista olla eriävä perheenjäsenten kesken. Vanhempien vaikutus lasten koulunkäyntiin ja koulumenestykseen ei kuitenkaan kovin vahvasti riipu maahanmuuttajataustasta, vaan se pohjaa erityisesti sosiaaliseen luokkaan: korkeammin koulutettujen vanhempien lapset menestyvät usein koulussa paremmin kuin alemman koulutustason omaavien vanhempien lapset. Vanhempien tai perheen tulotasolla ei myöskään ole suurta merkitystä koulumenestykseen (Malin 2005: 103–104). Tässä aineistossa suurimmalla osalla kiinalaisista haastatelluista oli korkeaasteen koulutus, kun virolaisista haastatelluista oli vastaava koulutus vain yhdellä.

Lapsen päivähoidossa tai koulussa saamiin valmiuksiin ja etenkin kokemuksiin vaikuttavat henkilökunnan lisäksi muut lapset. Tässä tutkimuksessa ei ollut mahdollisuutta haastatella lapsia, vaan heitä koskeva tieto on saatu äideiltä. Kävi ilmi, että joitakin lapsia oli kiusattu koulussa sen vuoksi, että he eivät osanneet hyvää suomen kieltä (vrt. VARJONEN). Anne-Mari Keskisalon (2003) tutkimuksessa suomalais- ja maahanmuuttajanuorten vuorovaikutuksesta koulussa kuvataan voimakkaita ryhmäjakoja ja vastakkainasetteluja maahanmuuttajataustaisten ja kantaväestöön kuuluvien oppilaiden välillä. Eroja korostetaan nimittelyin ja pukeutumisen avulla ja ryhmien välinen vuorovaikutus on joko vähäistä tai vihamielistä. Koulunkäynti voi olla maahanmuuttajalapsille raskasta ja eräät tähän tutkimukseen haastatellut olivat saaneet ikäviä kokemuksia myös päiväkodeista. Päiväkodin henkilökunnan jäsenet olivat kommentoineet negatiiviseen sävyyn lapsen suomen kielen taitoja, vieläpä lapsen läsnä ollessa. Ehkä kaikkein vaikein kokemus päiväkodista oli seuraava:

– *KN: Ennen kesälomaa mä ihan vihainen päiväkotiin. Mä otin hänet koko viikon [mukaan] töihin. Vaikka hän on terve, mä en anna. Mä sanon, en voi luottaa enää teidän päiväkotihoitoon. Se aikuinen kerta hyväksikäyttää lapsia. Mä ihan sanoin, mä en voi luottaa teihin.*
– Tutkija: Niin, että ne ei hyväksy sitä poikaa sen takia, että sillä on erilainen tausta vai?
– *KN: Ei, kun kaks kertaa on työntekijä leikkiny Mikon pippelillä.*
– Tutkija: Niinkö?
– *KN: On. Mä en ihan, mä ajattelen, valehteleeko mun poika, mutta mä aloin jutteleen mun työpaikan johtajan kanssa, kaverin kanssa. Oli jo vuosi sitten sellainen, Mikko oli kolme vuotta, me on kysytty neljä kertaa, on sama vastaus. Ei voi itse keksiä tarinoita. (IF22-C)*

Poika oli joutunut kahdesti päiväkodissa seksuaalisen ahdistelun kohteeksi. Hänen äitinsä valitti asiasta päiväkodille oltuaan varma, että kyse ei ole pojan keksimästä tarinasta. Kyseinen henkilö irtisanottiin päiväkodin henkilökunnasta, joten ongelma ratkesi.

Toisessa ääripäässä, eli erityisen positiivisena kokemuksena oli kertomus, joka myös koski päiväkotia:

– *VN: Ja mun pojalla oli ihana kasvattaja päiväkodissa, mies ja tämmönen urheilullinen ja mun poikani on myös tämmönen. He olivat loistavia yhdessä.*
– Tutkija: Hyvä meininki.
– *VN: Joo. Ihanaa, että se oli tosi ihana mies. Ekana päivänä hän otti pojan ja otti pyörän. Mä sanon sulle suomeksi, mitä tämä ja mitä tämä ja sä sanot mul-*

le venäjäksi ja viroksi. Ja se oli ihana, ihana mies se oli ja tosi paljon auttoi häntä. (IF6-E)

Lasten suomen kielen oppimisesta haastateltavat puhuivat suhteellisen vähän, siitä huolimatta että lähes kaikki lapset ovat joutuneet oppimaan suomea täysin uutena kielenä. Usein kieli on opittu siten, että lapsi on aloittanut päivähoidossa tai koulussa lähes heti Suomeen tulon jälkeen kuten yllä olevassa aineistokatkelmassa. Kieli on varmaankin opittu tällä tavoin suhteellisen nopeasti, mutta prosessi ei todennäköisesti ole ollut lapselle itselleen mitenkään vaivaton, kuten aiemmin mainittu koulukiusaaminen puutteellisen kielitaidon vuoksi todistaa. Jokaisesta päiväkodista tai koulusta tuskin löytyy yhtä omistautunutta henkilökuntaa kuten yllä olevassa esimerkissä. Lisäksi isot ryhmäkoot vaikeuttavat tarpeellisen tuen ja huomion antamista. Monet äidit kertoivat mielellään siitä, miten nopeasti lapsi on oppinut suomen kielen ja on siinä usein taitavampi kuin vanhempansa. Lapset saattavat esimerkiksi korjata vanhempiensa kielioppivirheitä suomeksi kirjoitetuissa teksteissä. Näissä haastatteluissa ei kuitenkaan noussut esiin tilanteita, joissa lapset olisivat joutuneet toimimaan vanhemmilleen tulkkeina esimerkiksi lääkärissä tai muussa palvelutilanteessa. Tämä selittyy osaltaan sillä, että virolaisten haastateltavien suomenkielen taito on erittäin hyvä. Sen sijaan niillä kiinalaisilla, joilla ei ole suomalaista puolisoa tai jotka eivät puhu paljonkaan suomea, on enimmäkseen niin nuoria lapsia, että he eivät ehkä ole tällaiseen tulkkaustilanteeseen vielä joutuneet tai niistä tilanteista ei haluta kertoa. Monissa palvelutilanteissa voi selviytyä myös englannin kielellä.

Palvelu on silloin hyvää, kun se vastaa tarpeeseen oikeaan aikaan. Hoivatarpeita on usein vaikea tarkalleen määritellä ennalta, eikä mitään universaaleja hyvän hoivan määreitä ole mahdollista tehdä. Se mikä yhden mielestä voi olla hyvää palvelua ja hoivaa, voi toisen mielestä olla heikkolaatuista (Sevenhuijsen 1998: 8). Palvelu koetaan erityisen hyväksi ja luotettavaksi silloin, kun palvelun tarjoaja venyy ja tarjoaa hieman enemmän kuin mitä hänen kuuluisi tehdä tai mitä häneltä odotetaan (Zechner 2007: 157). Palvelu on siis odotukset ylittävää. Tällaista palvelua sai virolaissuomalainen pariskunta perhepäivähoitajaltaan, joka toisinaan tuli hoitamaan lapsia heille kotiin iltaisin. Tämä tapahtui silloin, kun iltavuorossa oleva isä ei ollut vielä tullut kotiin, mutta yövuoroon menevä äiti joutui jo lähtemään kotoa. Tästä palvelusta ei tullut lisäkustannuksia, vaan se toimi vapaaehtoisuuden pohjalta. Saatu palvelu oli laadultaan erinomaista, etenkin kun se oli suhteutettu hintaan ja sille asetettuihin odotuksiin.

Suomalaiset päivähoitopalvelut eivät kuitenkaan veny kaikkiin tilanteisiin. Myös koululaisten päivät ovat lyhyet ja varsinkin vuorotyötä tekevien vanhempien voi olla todella vaikea saada järjestettyä lasten hoiva vanhempien työaikoina (Kröger & Zechner 2001; Wall & São José 2004). Lasten sairastuminen, koulujen loma-ajat

sekä vanhempien ylityöt ja työmatkat luovat tilanteita, jolloin standardipalvelut eivät riitä lasten hoivan organisoimiseksi. Tällaisissa tilanteissa perheet turvautuvat usein sukulaisten, ystävien, naapurien ja maksullisten palveluiden apuun (Kröger 2005). Erityisesti maahanmuuttajilla saattaa olla kuitenkin vaiheita, jolloin sosiaalisia verkostoja ei vielä ole syntynyt uudessa kotimaassa ja sukulaiset ovat usein jääneet lähtömaahan. Maantieteellisen läheisyyden ansiosta virolaiset voivat turvautua Suomessa asuessaan edelleen Virossa asuviin sukulaisiin ja ystäviin (ks. Hyvönen), mutta kiinalaisilla pitkät välimatkat vaikeuttavat ainakin äkillisten lastenhoitotarpeiden tyydyttämistä sukulaisten avulla. Koska keskityn tässä tutkimuksessa kokemuksiin palveluista, epäviralliset avunlähteet jäävät pelkän maininnan varaan. Maahanmuuttajien tietämys maksullisista palveluista saattaa olla vajavaista ja palvelujen hinta voi tulla esteeksi erityisesti matalapalkkaisilla aloilla työskenteleville sekä yksinhuoltajaperheille (Wall & São José 2004: 618).

Palveluiden käyttäjien mieltymykset myös vaikuttavat siihen, millaisiin ratkaisuihin tällaisissa tilanteissa päädytään. Eräässä perheessä kolmivuorotyötä tekevän äidin yövuorot päättyvät aamulla seitsemän aikaan. Perheen isällä taas on melko pitkä työmatka, joten ehtiäkseen kahdeksaksi töihin hänen on lähdettävä kotoa ennen kuin perheen äiti palaa kotiin yövuorostaan. Perheessä päädyttiin siihen ratkaisuun, että viisi- ja seitsenvuotiaat lapset jätetään tällaisina aamuina noin tunniksi yksin kotiin nukkumaan. Informaalit verkostot eivät taivu tähän hoivatarpeeseen ja 24-tuntinen päiväkoti tuntuu vanhempien mielestä pienille lapsille epäsopivalta vaihtoehdolta, varsinkin kun tarve on satunnainen ja kestää vain lyhyen aikaa kerrallaan. Karin Wallin ja José São Josén (2004: 604, 617) tutkimuksessa lasten yksin kotiin jättäminen, isompien sisarusten hoitoon turvautuminen ja lasten ottaminen mukaan töihin olivat melko yleisiä tapoja ratkaista lastenhoidon ongelmia erityisesti Portugalissa asuvien capverdeläisten maahanmuuttajien keskuudessa. Heidän mukaansa maahanmuuttajien perhetyyppi, etninen tausta, koulutus- ja työhistoria, sukupuoli ja sukulaisten etäisyys käytettävissä olevien taloudellisten resurssien lisäksi vaikuttavat siihen, mitä ratkaisuja ja palveluita lasten hoivassa käytetään. Palvelun käytön lopettaminen, toisen palvelun piiriin siirtyminen ja tilanteet, jolloin palvelua ei ole saatu, ovat seuraavan osion aiheita.

11.6. Palvelusta toiseen

Haastateltavien kokemukset palveluista ovat olleet ainakin niin tyydyttäviä, että tarvetta koulun tai päivähoitopaikan vaihdolle on ollut harvoin. Kahdessa virolaisen äidin haastattelussa kerrottiin lapsen vaihtaneen koulua. Ensimmäisessä tapauksessa teini-ikäinen tytär vaihtoi koulua psyykkisistä ongelmista juontuvien kouluvaikeuksien

vuoksi. Toinen oli tilanne, jossa alakouluikäinen tytär ei tuntunut viihtyvän koulussa tarkemmin määrittelemättömästä syystä. Molempien tyttöjen kohdalla koulun vaihto ja edellisessä tapauksessa lapsen huostaanotto helpottivat tilannetta ja ratkaisuihin oltiin tyytyväisiä (vrt. VARJONEN). Huostaanottoon liittyviä syitä ja prosesseja ei luottamuksellisuuteen liittyvistä syistä voida tässä tarkastella lähemmin.

Virolaisten haastatteluissa päivähoitoa ja kouluja arvioivaa puhetta on melko vähän ja vaihtaminen toiseen palveluun on harvinaista. Tämä tukee aiemmin mainitsemaani jatkuvuuden ja pysyvyyden tavoitetta haastateltujen virolaisten keskuudessa. Yleensä vanhemmat haluavat lapsilleen pysyvän hoitopaikan (Mooney & Munton 1998: 103). Neuvostoaikana koettu yhden standardin palvelu on varmasti myös omalta osaltaan vaikuttanut tähän, joskin nykyajan Virossa tilanne on toisenlainen. Virossa on nykyään tarjolla erilaisia päivähoitoon ja lasten koulutukseen liittyviä palveluita ja niille asetetaan erilaisia vaatimuksia, vaikkakin tuloerojen myötä vaatimukset todennäköisesti liittyvät varallisuus- ja luokkaeroihin. Kiinalaiset haastateltavat arvioivat palveluita virolaisia selväsanaisemmin. Suomeen muuton tavoitteellisuus ja ylipäätään haastatteluissa ilmaistu tapa suunnitella konkreettisesti elämää eteenpäin vaikuttavat tähän. Jos annettu palvelu ei vastaa tarvetta ja anna lapselle niitä valmiuksia mitä vanhemmat lapsilleen tavoittelevat, ovat haastateltavat valmiita vaihtamaan toisen palvelun piiriin.

– Tutkija: Entä päiväkoti, haitteko ensin englantilaiseen vai halusittekste hänet ensin suomalaiseen, vai miten se järjestettiin? Koska sanoit että hän oli englantilaisessa myöhemmin.
– *KN: Me haluttiin hänet ensin suomalaiseen ja kun hän meidän mielestä osasi aika hyvin suomea, me ajateltiin että on aika laittaa hänet englanninkieliseen päiväkotiin.*
– Tutkija: Ja mitä mieltä olette tämän hetken järjestelyistä, hoivajärjestelyistä? Ootteko tyytyväisiä vai voisko joku asia olla paremmin tai olisko jotain muutettavaa?
– *KN: No, mä ajattelen. Enimmäkseen me ollaan tyytyväisiä. Vähän on sääli että mun pojalla ei oo kiinalaista ympäristöä. Että vois oppia kiinaa. Ja se on väistämätöntä kiinalaisille lapsille ulkomailla. Se on sääli. Sen takia mä haluan opettaa pojalleni kiinaa. Hän oli ihan pieni kun rupesin opettamaan. Mä haluan että hän opiskelee ja tottuu siihen kiinan kielen oppimiseen. (IF21-C)*

Äidin mielestä lapselle on tärkeää oppia oma äidinkieli, jonka ylläpitäminen vieraassa kulttuurissa ja kieliympäristössä on vaikeaa. Toinen vanhempien näkökulmasta tärkeä kieli on asuin- ja elinympäristön kieli eli suomi. Tämän lisäksi heillä on tavoitteena, että lapsi oppii myös englannin kielen jo ennen kouluikää. Ylipäätään haastatellut kiinalaiset äidit korostavat lasten varhaisen englannin kielen taidon merkitystä, toisin kuin virolaiset äidit.

Maahanmuuttajaperheet kohtaavat lasten hoivassa samanlaisia ongelmatilanteita kuin muutkin Suomessa asuvat perheet. Koululaisten pitkät kesälomat, lasten sairastumiset ja vanhempien ylityöt sekä työmatkat aiheuttavat tilanteita, jolloin muuten toimivat hoivaratkaisut saattavat olla riittämättömiä. Myös vuorotyö, viikonlopputyö, määräaikaiset työsuhteet sekä henkilöstövuokraus muokkaavat työntekijöiden arkielämän rytmejä ja muuttavat ne ennalta arvaamattomiksi (Kröger 2005: 225).

– *KN: No se on aika, koska ulkomaalaisena perheenä se on hankalaa meille. Joskus kun poika on sairas ja kato miehellä on töitä ja se on pakko mennä. No ehkä meidän pitää olla pois kotoa vain muutama tunti mutta siitä olis apua.*
– Tutkija: Teille on siis ollut hankalaa löytää joku?
– *KN: No kun kotipalvelu ei anna apua. Ne sano että, ette oo ollu kotona kolmea päivää. Se on iso ongelma joskus. Joskus voi olla kotona mutta joskus on tosi tärkeetä menossa. Alussa me saatiinki apua mutta myöhemmin ne sano, että pitää ostaa joltain yksityiseltä firmalta. Mutta sehän on tosi kallista. No sitte me ollaan kotona, mutta joskus tuntuu että olis tehtävä töitä. (IF11-C)*

Lapsen sairastumiseen kietoutuu monta eri olosuhdetta ja asiaa. Vanhemmilla saattaa juuri lapsen sairastuessa olla meneillään erityisen kiireinen aika työssä. Mahdollisuus edes työpaikalla käymiseen – vaikkapa kokouksessa – saattaisi riittää, mutta hoitajan puuttuessa se ei ole mahdollista. Vanhempien oikeus tilapäiseen hoitovapaaseen voidaan nähdä jopa velvollisuutena, jolloin esimerkiksi kotipalvelua ei saa ennen kuin vanhemmat ovat käyttäneet tämän ajan lapsensa hoitamiseen. Lisäksi kunnallinen kotipalvelu on aiemmasta poiketen kohdennettu vanhuksille, ja lapsiperheiden tulee löytää sairaalle lapselle hoitaja toisaalta. Avuksi tarjotaan yksityisiä palveluita, joita on satunnaiseen tarpeeseen kuitenkin tarjolla hyvin vähän. Mannerheimin lastensuojeluliitto ja Väestöliitto tarjoavat lastenhoitopalveluita, mutta etenkin yksinhuoltajille ja matalapalkkaisille vanhemmille nämäkin palvelut saattavat olla liian kalliita (MLL: 6,20–8,20 €/tunti, VL: 14,50 €/tunti). Palvelut eivät myöskään vastaa kovin äkillisiin tarpeisiin.

Pitkäaikaisiinkaan lastenhoitotarpeisiin ei aina saada haluttua palvelua:

– *KN: Jossain on olemassa, joku perhe, niinku joitain naisia. Niillä on kaksi tai kolme lasta ja ne ei käy töissä ja ne ottaa toisten lapsia hoitoon. Mä luulen että tällasta on, tai oon kuullu mutta en oo löytäny tällasta perhettä. (IF15-C)*

Suomalainen perhepäivähoitojärjestelmä on ehkä vaikeasti ymmärrettävissä, sillä useissa kunnissa se on osa julkista päivähoitojärjestelmää, vaikka varsinainen hoivatyö tehdään perheissä ja perhepäivähoitajien omissa kodeissa. Koska hoitolapset otetaan omaan kotiin, olettavat ainakin tässä haastatellut kiinalaiset, että perhepäivähoitopaikat tulee löytää itse. Sen vuoksi he eivät osaa kysyä perhepäivähoidon paikkoja

kunnallisilta päivähoidon ohjaajilta. Lisäksi suomalainen päivähoitopolitiikka on päiväkotipainotteista, osittain perhepäivähoitajien vähyyden vuoksi, joten perhepäivähoidon paikkoja ei välttämättä mainosteta aktiivisesti niiden niukkuuden vuoksi. Toinen vaikeasti saatava palvelu on muu kuin suomenkielinen koulu. Lapset joutuvat käymään pääsykokeissa, joita eräs haastateltava kuvasi ”vaikeammiksi kuin yliopiston pääsykokeet”. Kouluihin on paljon hakijoita, joten läheskään kaikki halukkaat eivät niihin pääse. Yksi kiinalainen perhe jopa muutti naapurikuntaan saadessaan lapselle haluamansa kielisen koulupaikan kunnan rajan toiselta puolelta.

Koulupaikan saanti on kuitenkin vain yksi askel lapsen hoivassa ja koulutuksessa. Koululaisten pitkät lomat ovat useimmille vanhemmille päänvaivaa tuottava asia:

– *VN: Se tietysti, että sitten niinku ajatella työelämässä, että se on mahdoton järjestää, että kun lapsella on koulusta joku syysloma tai hiihtoloma tietysti, että sitten vanhemmat yhtä aikaa pääsisivät. Että, mutta sitten kun järkevästi ajatellaan, että se ei ole ihan kaikilla mahdollista järjestää. (IF7-E)*

Ongelmana ei ole pelkästään hoidon järjestäminen vaan myös se, että lomalla haluttaisiin perheelle yhteistä aikaa. Lapsille ei haluta pelkästään ”säilytyspaikkaa” lomien ajaksi, vaan heille halutaan tarjota oikeaa lomaa, jolloin he saavat tehdä asioita joista he nauttivat. Tämä asettaa haasteita sekä tarjotuille hoivapalveluille että vanhempien työaikajärjestelyille.

11.7. Lopuksi

Osasta kiinalaisia maahanmuuttajia piirtyy määrätietoinen ja tavoitehakuinen kuva palveluiden käyttäjinä. Suomeen muutolle on asetettu tavoitteita, jotka heijastuvat myös lasten hoiva- ja koulutuspalveluiden käyttöön. Lapsille pyritään hankkimaan haluttuja taitoja, joista on hyötyä, jos Suomi ei olekaan muuttamisen lopullinen päätepiste. Vaihtoehtoina on joko paluu Kiinaan tai muutto edelleen kolmanteen, usein englanninkieliseen maahan. Jos puoliso on suomalainen, todennäköisyys Suomeen jäämiselle kasvaa ja motivaatio ja mahdollisuudet integroitua suomalaiseen yhteiskuntaan ovat korkealla (vrt. Wall & São José 2004: 599). Lapsen kiinalaisen kulttuuritaustan ja kielen ylläpitämiseen suomalaisesta päivähoitojärjestelmästä ei ole juuri apua. Se vaatii vanhempien omia ponnisteluita, jolloin he mahdollisuuksien mukaan järjestävät lapsilleen kiinankielistä seuraa ja opettavat heille itse kiinalaisia kirjoitusmerkkejä. Koulussa lapsille pyritään tarjoamaan oman äidinkielen opetusta, mutta se ei ole perusopetuslain (682/1998) mukaista opetusta, joten suoranaista oikeutta siihen ei ole (Perusopetuksen... 2004: 36).

Tässä haastatellut Virosta Suomeen muuttaneet vironkieliset vanhemmat ovat kiinnittäneet vähemmän huomiota lastensa äidinkielen ylläpitämiseen ja seurauksena onkin usein ollut suomen kielen vaihtuminen perheen yhteiseksi kieleksi. Venäjänkielisistäkin haastateltavista vain yksi on tietoisesti valmentanut lapsiaan venäjän kielessä. Paluu Viroon ei ole näissä haastatteluissa lasten suomalaistumisen vuoksi varteenotettava vaihtoehto, paitsi omassa eläkeiässä. Asennoituminen päivähoito- ja koulutuspalveluihin on vähemmän instrumentaalinen kuin kiinalaisilla haastateltavilla. Palvelut otetaan enemmän annettuina ja niihin ollaan yleensä tyytyväisiä. Toisaalta haastatellut ovat tietoisia siitä, että virolaisten mediassa saama maine sosiaalietuuksia huijaavina ja seksityöläisinä elää Suomessa voimakkaana ja selvitäkseen ulkomaalaisena on oltava keskimääräistä parempi:

– *VN: Itse asiassa mä teen kaikki kotityöt tosi nopeesti, mutta sun täytyy olla myös huippua muissa asioissa. Tää on yhteiskunnan vaatimus. Jos sä oot ihan keskivertainen tai, sä et saa koskaan työpaikkaa. Ja ulkomaalaisille täällä Suomessa vielä vaikeampi. (IF6-E)*

Yhteiskunnan asettamat vaatimukset saatetaan kokea kovina, mutta niihin ollaan myös halukkaita vastaamaan. Kyseinen haastateltava on erityisen tyytyväinen siihen, että koulutus on Suomessa ilmaista sekä lapsille että aikuisille. Suhde yhteiskunnan tarjoamiin palveluihin ja etuuksiin kuvaa jossain määrin asennetta ja suhtautumistapaa yhteiskuntaan ylipäätään.

– *KN: Ja joku ihan vitsinä sanoo: Ai joo, nää kiinalaiset menee omaan kotimaahan ja rakentaa talon. Rahalla jonka sossu maksaa. Sama periaate jos hakee työttömien rahaa, asumistukea ja sitten menee töihin, eikä maksa veroa. Sen takia mä sanoin itselleni, en tee sellaista. Mä haluan ihan rehellisen elämän täällä. (IF22-C)*

Vaikka tuttavapiirissä kerrotaan tarinoita hyvinvointivaltion tarjoamien etuuksien väärinkäytöksistä, ei sellainen tapa toimia ole haastateltavan mielestä sovelias. Haastatellut ovat palveluista ja etuuksista kiitollisia, vaikka ne eivät kaikkia tarpeita täytä. Hyvinvointivaltion periaatteet velvollisuuksineen ja oikeuksineen kuitenkin tunnistetaan ja ollaan valmiita toimimaan niiden mukaisesti.

Maahanmuuttajien merkitys hyvinvointivaltiossa ja -valtiolle on havaittu jo Hallituksen maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassa (2006), jossa tavoitteeksi asetetaan työperäisen maahanmuuton kasvattaminen. Ohjelmassa huomioidaan Suomessa työskentelevien maahanmuuttajien perheenjäsenet, mutta vain siltä osin, että heidän pääsemisensä Suomeen halutaan varmistaa. Lisäksi suositukset kohdistuvat kotoutumiseen, työnhakuun ja opiskeluun liittyviin parannusehdotuksiin. Sen sijaan kehittämistarpeita ei nähdä

siinä, miten maahanmuuttajien käyttämät muut kuin maahanmuuttoon, työnhakuun ja opiskeluun liittyvät palvelut saadaan helpottamaan Suomessa asuvien maahanmuuttajien arkea. Hallituksen ohjelmassa kiinnitetään kyllä huomiota yhdenvertaisuuteen ja syrjimättömyyteen (Hallituksen…2006: 13–14), mutta sekään ei ole tae asiakkaiden erilaisten tilanteiden huomioonottavasta palvelusta (vrt. Helne & Laatu 2006). Kuten aikaisemmissakin tutkimuksissa on todettu, hoiva on merkittävä tekijä ihmisten liikkuvuudessa (Ackers 2004; Kofman 2006; Zechner 2006). Sosiaalipoliittinen järjestelmämme, johon päivähoito ja koulu osaltaan kuuluvat, ei aina ole kykenevä tuottamaan niitä palveluita tai palvelua sillä tavoin, että ne palvelisivat parhaalla mahdollisella tavalla myös maahanmuuttajia.

Maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassa korostetaan hyviä etnisiä suhteita, joiden kehittämiseen suositellaan muun muassa asennekasvatusta ja syrjimättömyyttä koskevan tiedotuksen lisäämistä. Tähän voitaisiin liittää vielä sukupuolten väliseen tasa-arvoon ohjeistamista niin, että lasten hoiva ja sen organisointi olisi yhä enemmän myös (suomalaisten) miesten velvollisuus. Tietyntyyppisten sosiaalipoliittisten toimenpiteiden kuten vanhempainvapaan isäkuukausien avulla voidaan sukupuolten väliseen työnjakoon lasten hoivassa tehokkaasti vaikuttaa.

Kirjallisuus

Ackers, Louise (2004) Citizenship, Migration and the Valuation of Care in the European Union. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30(2), 373–396.

Alasuutari, Maarit (2003) *Kuka lasta kasvattaa?* Helsinki: Gaudeamus.

Anis, Merja (2006) Maahanmuuttajalapset ja -nuoret lastensuojelun asiakkaina. Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Martta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö: Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus, 69–96.

Clarke, Cris (toim.) (2005) *The Problematics of Well-being: Experiences and Expectations of Migrants and New Finns in the Finnish Welfare State*. Research Reports Series A, No. 9. Tampere: Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos.

Forsander, Annika (2002) *Luottamuksen ehdot: Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 39/2002. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.

Gissler, Mika; Malin, Maili; Matveinen, Petri; Sarvimäki, Matti & Kangasharju, Aki (2006) *Maahanmuuttajat ja julkiset palvelut*. Työpoliittinen tutkimus 296. Helsinki: Työministeriö.

Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma (2006) Julkaistu: 19.10.2006. <http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/10_muut/mamu_ohjelma19102006.pdf> [Luettu 6.11.2006]

Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.) (2006) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kela.

Huang, Shirlena & Yeoh, Brenda S. A. (2005) Transnational Families and Their Children's Education: China's 'Study Mothers' in Singapore. *Global Networks* 5(4), 379–400.

Jokela, Jaana (1992) ”Lasta on pidettävä kuin lasiastiaa.” Koulun kasvatustavoitteet romanivanhempien arvioimana. Julkaisematon pro gradu-tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Keskisalo, Anne-Mari (2003) Suomalais- ja maahanmuuttajanuorten vuorovaikutusta joensuulaisen koulun arjessa. Päivi Harinen (toim.) *Kamppailuja jäsenyyksistä: Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 38. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 122–157.

Kofman, Eleonore (2006) Migration, Ethnicity and Entitlements in European Welfare Regimes. Audrey Guichon, Christien L. van der Anker & Irina Novikova (toim.) *Women's Social Rights and Entitlements*. Houndmills: Palgrave, 130–154.

Kotouttamislaki eli Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanottamisesta 9.4.1999/493. http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990493 [Luettu 06.06.2007]

Kröger, Teppo (2005) Hoivaköyhyys yksinhuoltajaperheissä: Kenelle lastenhoito-ongelmat kasautuvat? Pentti Takala (toim.) *Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin?* Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 206–232.

Kröger, Teppo & Zechner, Minna (2001) WP 2 Care Arrangements in Single Parent Families. National report: Finland. <www.uta.fi/laitokset/sospol/soccare> [Luettu 5.12.2001]

Kurhila, Salla (2006) Maahanmuuttajataustaiset asiakkaat Kelan toimistossa. Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara (toim.) *Arjen asiointia: Keskusteluja Kelan tiskin äärellä*. Helsinki: SKS.

Lan, Pei-Chia (2002) Subcontracting Filial Piety: Elder Care in Ethnic Chinese Immigrant Families in California. *Journal of Family Issues* 23(7), 812–835.

Lynam, Judith, M. (1985) Support Networks Developed by Immigrant Women. *Social Science and Medicine* 21(3), 327–333.

Malin, Antero (2005) *School Differences and Inequities in Educational Outcomes: PISA 2000 Results of Reading Literacy in Finland*. Jyväskylä: Institute for Educational Research.

Markkanen, Airi (2003) Romaninuorten elämää Suomessa. Päivi Harinen (toim.) *Kamppailuja jäsenyyksistä: Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 38. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 33–62.

Mooney, Ann & Munton, Anthony, G. (1998) Quality in Early Childhood Services: Parent, Provider and Policy Perspectives. *Children & Society* 12, 101–112.

Neufeld, Anne; Harrison, Margaret, J.; Steward, Miriam, J.; Hughes, Karen, D. & Spitzer, Denise (2002) Immigrant Women: Making Connections to Community Resources for Support in Family Caregiving. *Qualitative Health Research* 12(6), 751–768.

Ogbu, John, U. (1995) Understanding Cultural Diversity and Learning. James A. Banks & Cherry A. Banks (toim.) *Handbook of Research on Multicultural Education*. New York: Macmillan, 582–593.

Peltola, Ulla (2005) Asiakkaana maahanmuuttaja. *Kuntoutus* 2, 62–74.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004 (2004) Opetushallitus. <http://www.oph.fi/info/ops/pops_web.pdf> [Luettu 13.04.2007]

Perusopetuslaki 21.8.1998/628 http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perusopetuslaki [Luettu 06.06.2007]

Perälä-Littunen, Satu (2004) *Cultural Images of a Good Mother and a Good Father in Three Generations*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 239. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Päivähoitolaki eli Laki lasten päivähoidosta 19.1.1973/36 http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=p%C3%A4iv%C3%A4hoito [Luettu 06.06.2007]

Sevenhuijsen, Selma (1998) *Too Good to be True?* IWM Working Paper no 3/1998. Wien: IMW publications. <http://www.iwm.at/publ-wp/wp-98-03.pdf> [Luettu 28.4.2004]

SOCCARE (2004) SOCCARE-projekti: New Kinds of Families, New Kinds of Social Care: Shaping Multi-dimensional European Policies for Formal and Informal Care. <http://www.uta.fi/laitokset/sospol/soccare/index.htm>

Sorainen, Olli (2006) Ehdotus hallituksen maahanmuuttopoliittiseksi ohjelmaksi. Työministeriön muistio 06.10.2006. <http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/10_muut/mamu_ohjelma_muistio06102006.pdf> [Luettu 6.10.2006]

Suarez-Orozco, Marcelo, M. (1989) *Central American Refugees and U.S. High Schools: A Psychosocial Study of Motivation and Achievement*. Stanford: Stanford University Press.

Suarez-Orozco, Marcelo, M. (1991) Migration, Minority Status and Education: European Dilemmas and Responses in the 1990s. *Anthopology & Education Quarterly* 22 (2), 99–120.

Talib, Mirja-Tytti (1999) *Toiseuden kohtaaminen koulussa: Opettajien uskomuksia maahanmuuttajaoppilaista*. Tutkimuksia 207. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos.

Tilastokeskus (2005) Perheet 2004. *Väestö* 2005:8.

Tilastokeskus (2006) Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus. *Väestö* 2006.

Työministeriön ohje maahanmuuttajien kotouttamisesta, kotouttamissuunnitelmasta ja kotouttamistuesta (2006) <http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/03_kotoutuminen/ kotouttamisohje_10_2006.pdf> [Luettu 13.03.2007]

Wall, Karin & São José, José (2004) Managing Work and Care: A Difficult Challenge for Immigrant Families. *Social Policy & Administration* 38(6), 591–621.

Zechner, Minna (2002) WP4 Care Arrangements in Immigrant Families. National Report: Finland. SOCCARE Project Report 4.1. <http://www.uta.fi/laitokset/sospol/soccare/> [Luettu 25.5.2003]

Zechner, Minna (2006) Hoivan paikat transnationaalisissa perheissä. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 83–103.

Zechner, Minna (2007) Puolisoitaan hoivaavien luottamus ja epäluottamus vanhuspalveluihin. Antti Karisto, Teppo Kröger & Marjaana Seppänen (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä.* Jyväskylä: PS-kustannus, 139–166.

12 Somaliäidit ja transnationaalinen perhe

Marja Tiilikainen

12.1. Johdanto

– *Eräänä päivänä Hibo näytti surulliselta ja kysyi, olinko kuullut, että Somaliassa oli kuollut ihmisiä. Hän näytti teksti-tv:stä uutisen, jossa kerrottiin siviiliuhreista Mogadishun pääbasaarin alueella ja kertoi, että hänen kotinsa on ihan lähellä ja että hänen äidillään on koju torilla. Hibo selitti ihmisten soittelevan toisilleen ja kyselevän uutisia. Jutellessamme joku jälleen soitti ja puhui Hibon kanssa tapahtuneesta. Päivä sujui apeissa tunnelmissa, ja puhe kiertyi sotaan ja Mogadishun tilanteeseen. (KP1: 590)*

Kuten yllä oleva katkelma kenttäpäiväkirjastani osoittaa, Somalian poliittinen tilanne tunkeutuu Suomessa asuvien somalinaisten ja -äitien elämään. Huoli Somaliassa olevista vanhemmista, sukulaisista ja omista lapsista kietoutuu yhteen suomalaisessa arjessa selviytymiseen liittyviin huoliin. Mutta eivät pelkästään huolet, vaan myös ilot ja hyvät uutiset ylittävät maantieteelliset rajat. Puhelimen, Internetin ja television kautta somalinaisten koti ja arjen tila laajenevat suomalaisen lähiön ulkopuolelle.

Transnationaalisuutta ja diasporaa koskevat tutkimukset ovat valottaneet maahanmuuttajien ja näiden entisten kotimaiden sekä eri puolille maailmaa hajautuneiden perheenjäsenten välistä yhteydenpitoa. Transnationaaliset, ylirajaiset sosiaaliset tilat muodostuvat taloudellisista, sosiaalisista, kulttuurisista, uskonnollisista ja poliittisista yhteyksistä, ja niiden vaikutuksista maahanmuuttajiin, heidän perheisiinsä ja yhtei-

söihin näissä eri paikoissa (Vertovec 2001: 575). Transnationaalisen yhteydenpidon intensiivisyys ja tiheys voivat kuitenkin vaihdella eri ryhmien ja yksilöiden kohdalla sekä eri aikoina (Levitt 2004). Nykyään myös perheet ovat yhä tavallisemmin transnationaalisia, ja tällä on suuri vaikutus perhe-elämään sekä perheenjäsenten välisiin suhteisiin (Bryceson & Vuorela 2002). Diasporan käsitteeseen yhdistetään usein ajatus pakotetusta muutosta. Östen Wahlbeck (1999) onkin ehdottanut, että diasporan käsite sopii kuvaamaan erityisesti pakolaisten sosiaalista todellisuutta ja suhdetta aikaisempaan kotimaahan, josta heidän on ollut pakko lähteä.

Transnationaaliset verkostot on usein nähty maahanmuuttajien, pakolaisten ja ylipäätään haavoittuvien ryhmien resurssina. Esimerkiksi somaleiden maanpakolaisuudesta lähettämien rahalähetysten merkitys on ollut elintärkeä Afrikan sarvessa asuvien sodan ja kuivuuden vaivaamien perheiden selviytymiselle (Hansen 2004; Horst 2003). Myös diasporassa asuvat somalit tukeutuvat vastavuoroisesti transnationaalisiin verkostoihin saadakseen tukea, neuvoja ja käytännöllistä apua. Mutta perheiden hajaantumisella ja transnationaalisella kiinnittymisellä voi olla maahanmuuttajalle ja hänen perheelleen myös taloudellisesti, sosiaalisesti ja emotionaalisesti raskaita seurauksia (esim. Hondagneu-Sotelo & Avila 1997: 550).

Tämän artikkelin tarkoituksena on valottaa Suomessa asuvien somalinaisten ja -äitien elämän transnationaalisia ulottuvuuksia. Millaisena äitiys näyttäytyy Suomessa asuville somalinaisille? Millaiset elämäntilanteet ja kokemukset kiinnittävät somalinaisia ja -äitejä transnationaaliseen perheeseen? Miten perheiden ongelmia pyritään ratkomaan suomalaisten palvelujen ja lainsäädännön, islamilaisten käytäntöjen ja transnationaalisen suurperheen leikkauskohdissa?

Äitiys ja äitiyden käytännöt ovat sosiaalisesti, kulttuurisesti ja historiallisesti rakentuneita. Maahanmuutto usein muuttaa perheen sisäisiä suhteita ja organisoi myös äitiyden käytäntöjä uudella tavalla (Siim). Monet maahanmuuttajaäidit ovat esimerkiksi joutuneet jättämään osan tai kaikki lapsensa kotimaahan, ja monenlaisen yhteydenpidon kautta he luovat transnationaalista äitiyttä (Erel 2002; Hondagneu-Sotelo & Avila 1997). Somaliäitien arki uudessa maassa kiinnittyy transnationaaliseen perheeseen monin tavoin myös silloin, kun lapset ovat samassa maassa äidin kanssa (Tiilikainen 2003).

Avaan transnationaalisuuden ulottuvuuksia arjessa kolmen somaliäidin monikerroksisen tarinan avulla. Asha, Faadumo ja Hibo ovat Suomessa asuvia muslimiäitejä. Jokaisen elämää sivuaa yksinhuoltajuus, mutta heidän äitiytensä kokemukset ja elämäntilanteensa poikkeavat toisistaan monin tavoin. Kolmella erilaisella tarinalla pyrin valottamaan äitien kokemuksia, ratkaisuja ja toiminnan mahdollisuuksia, jotka eri tavoin nivoutuvat hajaantuneeseen perheeseen.

Artikkeli perustuu osin aikaisempaan aineistooni, osin meneillä olevaan tutkimukseeni. Aineisto on kerätty etnografisin menetelmin pääkaupunkiseudulla vuosina 1996–2002[1] sekä pääkaupunkiseudulla ja Pohjois-Somaliassa, johon viitataan usein Somalimaana vuosina 2005–2006. Olin Somalimaassa, pääosin Hargeisan alueella, kesällä 2005 ja 2006 yhteensä 3,5 kuukautta. Tuona aikana havainnoin ja haastattelin lukuisia paikallisia parantajia sekä diasporasta tulleita somalialaisia potilaita. Tutkimus on toteutettu osana Suomen Akatemian Terveydenhuollon tutkimusohjelmaa (TERTTU). Väitöstutkimukseni (Tiilikainen 2003) ydinjoukon muodosti 22 somalinaista, joista pääosa oli kotona olevia pienten lasten äitejä. Naisten ikä vaihteli 16:sta 48:aan, mutta suurin osa oli 20–30-vuotiaita. Asha ja Hibo kuuluvat tähän joukkoon. Hibon elämää minulla on ollut tilaisuus seurata aina tähän päivään saakka. Faadumon tapasin ollessani ensimmäisellä kenttätyöjaksolla Somalimaassa. Naisten kertomukset ovat saaneet muotonsa lukuisten heidän kanssaan käymieni keskustelujen ja haastatteluiden sekä havainnoinnin tuloksena. Artikkelissa esiintyvät nimet ovat keksittyjä, ja myös tarinoiden joitain yksityiskohtia on muutettu. Koska tästä huolimatta on mahdollista, että naiset voidaan tunnistaa, olen pyytänyt heiltä luvan kertomusten esittämiseen. Suomessa aineisto on kerätty pääosin suomen tai englannin kielellä. Somalimaassa osa haastatteluista on tehty somalin kielellä tulkin avustuksella.

12.2. Somaliasta Suomeen

Laajamittainen sisällissota alkoi Somaliassa alkuvuonna 1991, jolloin maata itsevaltaisesti hallinnut kenraali Mohammed Siyad Barre pakeni maasta. Tätä tapahtumaa oli edeltänyt jo vuosikausia jatkunut yhteiskunnallinen eriarvoisuus ja epävakaus sekä taloudelliset ongelmat (Besteman & Cassanelli 1996; Samatar 2001). Sotilashallinto pyrki kukistamaan poliittisen vastarintaliikkeen *Somali National Movementin* (SNM) hyökkäämällä Pohjois-Somaliaan. Vuosina 1988–1990 hallituksen joukot tappoivat Pohjois-Somaliassa arviolta 60 000 siviiliä, ja tuhosivat pohjoisen tärkeimmän kaupungin Hargeisan ilmapommituksin (Geshekter 1997: 79). Somalian keskushallinnon romahdettua maa ajautui täydelliseen kaaokseen, silmittömään väkivaltaan, nälänhätään ja pakolaisten virtaan. On arvioitu, että vuonna 1991 yli miljoona somalia pakeni maan rajojen ulkopuolelle (*Human Development Report Somalia* 2001: 58). Tällä hetkellä Etelä-Somalian tilanne on edelleen vakiintumaton ja maa on ilman vahvaa hallitusta. Pohjois-Somalia on sen sijaan ollut suhteellisen rauhallinen jo kymmenen vuoden ajan, ja se on määrätietoisesti pyrkinyt kehittämään demokraattista hallintoa sekä hakemaan kansainvälistä valtiollista tunnustusta.

---

1 Aineistolainojen yhteydessä esiintyvä KP viittaa kenttäpäiväkirjaan tältä ajalta.

Sisällissodan seurauksena somalialaisia turvapaikanhakijoita alkoi saapua Suomeen 1980-luvun viimeisinä vuosina ja merkittävässä määrin vuodesta 1990 lähtien. Ensimmäiset tulijat olivat suurelta osin miehiä, mutta naisten määrä alkoi pian lisääntyä perheenyhdistämisten kautta.

Tällä hetkellä Suomen noin 8 500 somalia äidinkielenään puhuvasta lähes puolet on naisia. Tässä artikkelissa käytän termiä ”somali” viittaamaan kielelliseen ja etniseen taustaan. Somaliperheet ovat yleensä monilapsisia. Vuoden 2005 lopussa alle 15-vuotiaiden osuus somaliväestöstä oli noin 45 prosenttia (Tilastokeskus 2005). Valtaosa somaliperheistä asuu pääkaupunkiseudulla. Naisten huoltamia yksinhuoltajaperheitä on paljon. Vuoden 2005 lopussa somalinkielisistä lapsiperheistä runsaassa 42 prosentissa ei ollut isää (Tilastokeskus 2006a: 104). Avioerojen lisäksi korkeisiin lukuihin voi olla muitakin syitä kuten islamin sallimat moniavioiset liitot, jolloin mahdollinen toinen puoliso on Suomessa virallisesti yksinhuoltaja tai puolison asuminen ulkomailla. Anne Sofie Roald (2004: 74) on kiinnittänyt huomiota siihen, että myös yksinhuoltajien Pohjoismaissa saamat sosiaalietuudet voivat johtaa nimellisiin avioeroihin. Ruotsissa elävät muslimit saattavat erota puolisostaan Ruotsin lain ja säännösten mukaan, mutta samalla jatkaa islamilaista avioliittoaan.

Somaliperheet asuvat tyypillisesti pääkaupunkiseudun kerrostalolähiöissä. Osa somalinaisista opiskelee tai on työllistynyt kodin ulkopuolelle, mutta varsinkin lapsiluvun kasvaessa todennäköisyys jäädä kotiäidiksi kasvaa. Somalinaisten työmarkkina-asema on kaiken kaikkiaan heikko (Joronen; Martikainen).

12.3. Arjen kuosittelua

Koti on monen somalinaisen arjen tärkein näyttämö. Somaliäitien päivät täyttyvät lastenhoidosta, ruoanlaitosta, siivoamisesta sekä käynneistä kaupassa, neuvolassa ja sosiaalitoimistossa. Somalialaiset kotiäidit kuosittelevat arkeaan suomalaisten äitien tavoin (vrt. Jokinen 2003), eikä arki loppujen lopuksi poikkea kovinkaan paljon suomalaisten kotiäitien arjesta: liikkuminen yritetään sovittaa matalalattiabussien aikatauluihin, lasten vaatteita ja leluja etsitään kirpputoreilta, ja puolison kanssa neuvotellaan vuorottelusta lastenhoidossa. Monet somaliäitien päivittäisistä arjen rutiineista ovat perustaltaan samoja kuin jo Somaliassa. Rutiinien tuoma toisto on todennäköisesti auttanut somalinaisia elämänhallinnan ja järjestyksen saavuttamisessa maanpakolaisuudessa. Mutta samalla on syytä muistaa, että suuri muutos on tapahtunut siinä ilmastollisessa, sosiaalisessa, kulttuurisessa ja uskonnollisessa ympäristössä, missä naiset toimivat.

Islam on arjessa läsnä monin eri tavoin. Rukousaikataulut ja islamilainen kalenteri antavat päiviin ja vuoden kiertoon tutun rytmin. Islamin ruokasääntöjen mukaisesti alkoholia, sika- ja verituotteita ei käytetä. Tosin suuria eroja on siinä, kuinka tarkkaan esimerkiksi sian syöntikieltoa noudatetaan: osa perheistä välttää muun muassa sikaperäisiä liivatteita, kun taas osa kieltäytyy vain ostamasta sianlihaa. Sukupuolten välinen kanssakäyminen, pukeutuminen, lasten kasvatus sekä terveyteen ja sairauteen liittyvät käsitykset ja käytännöt ovat muita esimerkkejä alueista, joissa islam naisten arjessa näkyy (ks. Tiilikainen 2003).

Vaikka somaliperheet ovatkin suomalaisen mittapuun mukaan suuria, monet somalinaiset ovat kertoneet perheiden Suomessa hankkivan vähemmän lapsia kuin Somaliassa oli tapana. Myös tilastot näyttävät tukevan tätä käsitystä: Kun vuonna 2005 Somaliassa asuvat naiset saivat keskimäärin 6,8 lasta, Suomessa asuvat somalinaiset saivat vuosina 2003–2005 keskimäärin 4,5 lasta (Tilastokeskus 2006b: 34). Syinä laskuun somalinaiset ovat maininneet muun muassa lasten hoitamisen hankaluuden, avun puutteen, pienet asunnot ja äidin halun opiskella. Myös kylmä ilmasto vaikeuttaa pienten lasten hoitoa. Talviaikaan äidit saattavat viettää päiväkausia sisätiloissa, koska monen leikki-ikäisen lapsen pukeminen talvivaatteisiin ja vieminen ulos mahdollisesti hissittömästä kerrostalosta on vaivalloista. Myöskään liukkaus ja pimeys eivät houkuttele ulkoilemaan. Eräs äiti kuvailikin, kuinka hän korvaa päivän ulkoilun istuttamalla lapset keittiön pöydän päälle ja avaamalla ikkunat.

Somaliperheen asema on diasporan olosuhteissa muuttunut, sillä Suomessa valtio hoitaa monia aikaisemmin somaliperheen vastuulla olleita tehtäviä. Perheiden hyvinvointi on tullut pitkälti riippuvaiseksi valtion tarjoamista palveluista, kuten ilmaisesta koulutuksesta, terveydenhuollosta ja päivähoidosta. Aviomiehet ovat usein menettäneet perheen elättäjän auktoriteetin monien perheiden eläessä sosiaalitukien varassa. Työministeriön arvion mukaan vuonna 2005 somalien työttömyysaste oli 62 prosenttia (Tilastokeskus 2006b: 43). Somalimiehet ovat menettäneet pakolaisuuden aiheuttamissa muutoksissa ehkä jopa enemmän kuin naiset, jotka ovat voineet pitää kiinni omista kodin piiriin kuuluvista tehtävistään ja joille on tarjoutunut diasporassa myös uudenlaisia mahdollisuuksia esimerkiksi koulutuksen myötä. Työttömyydestä huolimatta on tavallista, että perheet pyrkivät tukemaan rahallisesti vanhempiaan ja muita sukulaisiaan Somaliassa (vrt. Hyvönen; Varjonen). Maassa olevaa nälänhätää yritetään lievittää myös järjestämällä juhlia, esimerkiksi häitä, Somaliassa, vaikka varsinainen juhlinnan ”kohde” olisikin Suomessa. Eräs nainen kertoi lähettäneensä jokaisen Suomessa synnyttämänsä lapsen jälkeen äidilleen noin 200 Yhdysvaltain dollaria. Tällä rahalla äiti teurasti eläimiä ja järjesti juhlan naapurustossa.

Myös somaliperheen sisäiset roolit ovat muuttuneet (vrt. Siim; Säävälä). Vaikka perinteinen työnjako on edelleen olemassa, somalimiesten on pakko osallistua aikai-

sempaa enemmän kodin ja pienten lasten hoitoon. Kuten Hibo totesi, ”täällä ei kukaan auta kodin- ja lastenhoidossa, on vain nainen ja mies”. Miesten osallistumisesta huolimatta naisten työtaakka on Suomessa jopa lisääntynyt, sillä Suomesta puuttuvat naisten omat vahvat verkostot – naapuruston naiset, ystävät ja sukulaiset – joiden kanssa päivittäistä työtä ja lastenhoitoa voitiin Somaliassa jakaa. Lisäksi Somaliassa oli tavallista, että kodeissa oli nuoria tyttöjä kotiapulaisina. Suomessa kodin töihin ja lasten kasvatukseen osallistuvien henkilöiden määrä on pienempi kuin Somaliassa. Suomessa monet somalinaiset valittavatkin väsymystä, joka näyttää liittyvän pitkälti juuri äitinä olemiseen. Äidit ovat väsyneitä, koska he ovat koko päivän lasten kanssa sisällä, erityisesti kylmään talviaikaan. Myös elämä Suomessa väsyttää ja se, että naisiin kohdistuu monia, osin ristiriitaisia odotuksia (Tiilikainen 2003: 203–205).

Syrjinnän kokemukset ovat Suomessa asuvien somaleiden keskuudessa erittäin tavallisia (mm. Perhoniemi & Jasinskaja-Lahti 2006: 58–59). Omassa aineistossani somalinaiset ovat usein kertoneet naapureiden häirinnästä ja kiusanteosta, vihaisesta tuijotuksesta, päälle sylkemisestä ja käsiksi käymisestä, yrityksistä ajaa autolla päälle, sanallisista solvauksista, huonosta palvelusta busseissa ja viranomaisten kanssa asioidessa, skinheadien uhittelusta. Äiteinä he joutuvat pelkäämään myös lastensa puolesta: kiusaamista toisten lasten tai aikuisten taholta sekä syrjintää harrastuksissa ja koulussa. Jotkut äidit ovat myös kertoneet kokeneensa, että suomalaiset paheksuvat heidän suuria perheitään eli eivät hyväksy somalinaisten moninkertaista äitiyttä.

Somaliäitien suurimmat huolenaiheet liittyvät kuitenkin siihen, kuinka he onnistuvat kasvattajan tehtävässään kahden erilaisen kulttuurisen ja uskonnollisen elämäntavan kohdatessa, ja millaisiksi somalialaisen suurperheen jäseniksi ja muslimeiksi heidän lapsensa kasvavat. Erityisesti yksinhuoltajaäidit ovat suurten haasteiden edessä. Ashan tarinaan tiivistyy monien somaliäitien jakamia kokemuksia lasten kasvamisesta ja kasvatuksesta Suomessa.[2]

12.4. Ashan kasvatuspulmat

– Asha avioitui Mogadishussa 18-vuotiaana ja sai kolme lasta: kaksi tyttöä ja pojan. Lasten syntymästä huolimatta Asha jatkoi opintojaan yliopistossa, sillä hänen äitinsä huolehti lapsista. Sisällissodan syttyessä Ashan opinnot keskeytyivät. Asha pakeni maasta ja jätti lapset äitinsä hoiviin. Ashan äiti katsoi, että lapsille oli siinä vaiheessa turvallisempaa jäädä Somaliaan kuin

[2] Olen esittänyt Ashan tarinan pidemmässä muodossa väitöskirjassani (Tiilikainen 2003: 113–121).

seurata äitiään tuntemattomaan maahan. Ashan mies halusi myös jäädä Somaliaan, ja myöhemmin he erosivat. Tullessaan Suomeen Asha oli 24-vuotias. Kolmen vuoden odotuksen jälkeen hän sai lapsensa luokseen. Jonkin ajan kuluttua hänen luokseen muutti kaksi muutakin lasta: Ashan veli oli kuollut Somaliassa sodassa ja veljen lapset, tyttö ja poika, muuttivat Ashan luo Suomeen. Ashasta tuli viiden lapsen yksinhuoltaja. Ashan äiti muutti myöhemmin Englantiin.

Kaikki lapset kävivät koulua. Asha oli hyvin kiireinen huolehtiessaan yksin kodista lähihoitajaopintojen ja myöhemmin työssäkäynnin ohella. Asha alkoi huolestua teini-ikäisistä tytöistään. Vanhin heistä ei halunnut tulla koulun jälkeen kotiin, vaan vietti paljon vapaa-ajastaan kodin ulkopuolella. Suomalaisilla pojilla oli tapana kiusata häntä ja yhtenä päivänä Asha näki, kuinka he yrittivät haudata tytön lumeen. Ashaa pelotti, että jonain päivänä pojat saattaisivat raiskata tytön. Myös koulukuraattori otti yhteyttä Ashaan ja halusi keskustella tytöstä. Asha totesi, että tyttö ei viihtynyt koulussa eikä hänellä ollut siellä ystäviä.

Kesälomalla Asha matkusti viiden lapsen kanssa Englantiin vierailulle äitinsä luo. Matkan aikana Asha päätti jättää kaikki kolme tyttöä isoäidin luo, koska Ashasta heidän hoitamisensa Suomessa ilman tukea oli liian vaikeaa. Hän sanoi ikävöivänsä lapsia, mutta nyt tyttöjen kasvaessa hän ei pystynyt kasvattamaan heitä yksin. Asha palasi Suomeen oman ja kuolleen veljensä pojan kanssa.

Ashalle tuli uusia huolia, kun hänen oma poikansa sairastui selkärankatuberkuloosiin ja joutui viettämään sairaalassa useita viikkoja. Päästyään kotiin poika alkoi muutaman kuukauden päästä karkailla päiväkausiksi omille teilleen, ja häntä etsittiin muun muassa poliisin avulla. Asha oli äärettömän huolissaan siitä, että poika laiminlöi lääkityksensä ja samalla vihainen pojan huonosta käytöksestä. Hän oli myös peloissaan siitä, että pojalle sattuisi jotain tai että tämä sekaantuisi johonkin rikolliseen. Viimeisen karkumatkan jälkeen Ashan serkku löysi pojan sattumalta rautatieasemalta nuorisojoukosta. Poika oli ollut suomalaisten kavereidensa kanssa, polttanut ja myös kokeillut huumeita, mikä todettiin myöhemmin lääkärin tekemässä huumetestissä.

Asha mietti, miten hänen pitäisi toimia pojan kanssa. Hän halusi viedä pojan Somaliaan sukulaisten luo ja jättää tämän sinne. Toinen vaihtoehto olisi viedä poika isoäidin luo Englantiin. Jos mikään muu ei auttaisi, hän olisi valmis laittamaan lapsen suomalaiseen lastenkotiin. Sosiaalityöntekijä kävi kotikäynnillä ja sanoi yrittävänsä järjestää pojalle tukihenkilön. Asha piti poikaa kotiarestissa ja saattoi hänet päivittäin kotoa kouluun ja takaisin. Asha sai sairaslomaa töistä, jotta

hän voisi paremmin vahtia poikaa. Hän totesi elämänsä olevan raskasta. Hän oli jatkuvasti huolissaan pojasta, mietti mitä pitäisi tehdä eikä pystynyt öisin nukkumaan. Ashan sydänalaan sattui ja hän pelkäsi saavansa sydänkohtauksen.

Ashan äiti ei antanut Ashalle lupaa lähettää poika Somaliaan, vaan sanoi ottavansa pojan mieluummin luokseen Englantiin. Äiti myös lupasi lähettää rahaa lentolippuja varten. Asha kertoi soittavansa äidilleen Englantiin lähes päivittäin ja keskustelevansa pojan tilanteesta. Kesällä Asha matkusti poikien kanssa ja viipyi Englannissa kolme kuukautta yhdessä äidin ja muiden sukulaisten kanssa. Asha jätti lopulta molemmat pojat äitinsä hoiviin ja palasi Suomeen yksin jatkamaan työntekoa.

Somalilapsiin kohdistuu suuria odotuksia (myös Alitolppa-Niitamo 2004: 108–110). Mulki Al-Sharmani (2006), joka on tutkinut Kairossa asuvia somalinaisia, toteaa lasten olevan somaliperheille tärkeä sosiaalinen pääoma. Se, että kaikki perheenjäsenet kantavat vastuunsa osana transnationaalista perhettä, on kansalaisuuden ja pakolaisstatuksen saamiseen tai tulonhankintaan verrattavissa olevaa perheen pääomaa. Äidit huolehtivat pitkälti lasten kasvattamisesta, erityisesti jos he kasvattavat lasta ilman isän läsnäoloa. Tällöin he luovat erityisen riippuvuussuhteen itsensä ja lastensa välille, ja samalla varmistavat lapsen äitiinsä kohdistaman huolenpidon jatkossa.

Myös Suomessa lasten odotetaan käyttäytyvän kunnollisesti, opiskelevan ahkerasti sekä auttavan muuta perhettä. Ashan tavoin monet somaliäidit ovat kertoneet pettymyksestä omiin lapsiinsa, heidän käyttäytymiseensä ja kyvyttömyyteensä kantaa vastuuta osana perhettä, somaliyhteisöä ja myös osana suomalaista yhteiskuntaa. Kuten eräs äiti selitti:

– *Olemme tulleet kaukaa ja tuoneet lapset turvaan. Lasten olisi ollut parempi kuolla kuin se, että he ovat pyörimässä kaupungilla ja tekevät mitä tahansa. Heillä ei ole täällä mitään. Lasten raahaaminen tänne ei ollut sen arvoista. (KP2: 27)*

Somaliassa vanhemmilla oli lapsistaan toisenlainen turvallisuuden tunne kuin Suomessa. Tähän vaikutti aikuisten jaettu vastuu lapsista sekä yhteinen uskonto. Vanhempien mukaan Somaliassa lapset saivat elää vapaasti, mutta jos he menevät Suomessa ulos, he voivat tehdä syntiä. Vanhemmat näkevät suomalaisessa yhteiskunnassa monia vaaroja. Erityisesti rautatieaseman seutu Helsingissä on somalivanhempien silmissä vaarallinen. Rautatieasemalla kokoontuvat nuoret yhdistetään rikollisuuteen, moraalittomuuteen, pahuuteen, synnillisyyteen ja islamin vastaisuuteen. Vaikka vain pieni osa suomalaisista nuorista liikkuu keskustassa öisin, on humalassa ja kerääntyy jengeihin, monet somalivanhemmat uskovat kaikkien suomalaisten nuorten olevan samanlaisia – suomalaiset lapset eivät kunnioita vanhempiaan, heitä ei rajoiteta eivätkä vanhemmat

myöskään välitä. Somalivanhemmat pelkäävät, että heidän lapsistaan tulee juopottelevien suomalaisten lasten kaltaisia (Tiilikainen 2003: 179–181).

Yksinhuoltajana Asha kokee olevansa kasvatustehtävässään yksin. Mutta myös monet muut äidit ovat kertoneet riittämättömyyden tunteesta äidin ja kasvattajan roolissaan. Heillä ei ole riittävästi aikaa, resursseja, voimavaroja tai kielitaitoa tukea lapsiaan, kuten he haluaisivat. Somaliassa kasvatusvastuu oli kollektiivisesti kaikilla aikuisilla. Suomessa sen sijaan korostetaan biologisten vanhempien ja viranomaisten vastuuta. Somalivanhemmat kokevat, että Suomessa auktoriteetti lasten kasvatukseen liittyvissä kysymyksissä on liukunut vanhemmilta sosiaalityöntekijöille, lastensuojelulle tai terveydenhuollon työntekijöille, jotka määrittelevät, mitä on hyvä vanhemmuus tai lapsen paras. Äitien mukaan lapsetkaan eivät enää kunnioita heitä kuten Somaliassa oli tapana. ”Somaliassa äiti on arvokas. Suomessa äiti ei merkitse enää mitään”, eräs äiti valitti. Uuden tilanteen ja ongelmien edessä somaliäidit ovat kokeneet neuvottomuutta ja voimattomuutta. Esimerkiksi Asha kertoi, että hän olisi halunnut kurittaa poikaansa fyysisesti karkailujen jälkeen, mutta jätti sen tekemättä: Asha tiesi, että se on Suomessa kiellettyä ja että jotkut somalilapset ovat ottaneet yhteyttä sosiaalipäivystykseen vanhempien lyötyä heitä (vrt. Hopkins 2005: 216–218).

Asha etsii apua viranomaisilta ja kertoo yhteydenotoista koulukuraattoriin, lääkäriin, poliisiin ja sosiaalityöntekijöihin. Samaan aikaan hän tukeutuu Suomessa asuvaan veljeensä ja serkkuihinsa, mutta ennen kaikkea Englannissa asuvaan äitiinsä, jonka hoivissa lapset olivat kasvaneet jo Somaliassa. Somalinaisten suhde omaan äitiinsä näyttäytyy erittäin tärkeänä. Oma äiti – missä päin maailmaa hän sitten asustaakin – on diasporassa asuville naisille elämän kiinnekohta, jonka luona myös konkreettisesti kokoonnutaan perhejuhlissa tai loma-aikoina. Ashan yhteydenpito äitiin on mahdollista puhelimitse ja vierailuin siinä vaiheessa kun äiti on saanut oleskeluluvan Englannista. Somalikulttuurissa ei ole tavatonta, että lasta voivat kasvattaa myös muut kuin hänen omat biologiset vanhempansa, esimerkiksi täti ja isovanhemmat. Se, että Asha kasvattaa oman veljensä lapsia tai lähettää lapset äitinsä luo noudattaa kulttuurista tapaa. Mutta transnationaalisessa perheessä sukulaisiin turvautuminen lastenhoitojärjestelyissä ja kasvatuksessa voi merkitä lapsen jättämistä tai lähettämistä toiseen maahan kuin missä äiti itse on (Erel 2002: 141; Hondagneu-Sotelo & Avila 1997: 562). Ashan tapauksessa lasten matkantekoon liittyvät paitsi perheen sisäiset hoivajärjestelyt ja kysymykset lasten kasvatukseen liittyvistä arvoista, myös kysymykset turvapaikanhakuprosessista, kansalaisuudesta ja muista resursseista, joita eri perheenjäsenillä on vaihtelevasti eri aikoina ja eri paikoissa.

Asha tekee ratkaisunsa ja jättää lopulta kaikki lapset äitinsä luo Englantiin. Joskus ongelmiin ajautuneita ja perheiden mielestä liian ”länsimaistuneita” somalinuoria viedään myös Afrikan sarveen sukulaisten huostaan lyhyemmäksi tai pidemmäksi

aikaa oppimaan omaa kulttuuria, kieltä ja uskontoa. Somaliassa paikalliset kutsuvat näitä lapsia ja nuoria nimellä *dhaqan elis*, ”kulttuuriin palautettavat” (myös Peutz 2006). Lapsiaan auttaakseen Asha oli valmis luopumaan heistä jokapäiväisen fyysisen kontaktin tasolla. Lasten tulevaisuuden lisäksi päätöksen taustalla oli Ashan oma huoli ja stressi, joka lopulta johti vakavaan fyysiseen oireiluun. Faadumo sen sijaan ei koskaan ole saanut lastaan Suomeen.

12.5. Noiduttu Faadumo

– Faadumo tuli Suomeen vuonna 1995. Hän oli tuolloin 19-vuotias, mutta jo 3-vuotiaan pojan eronnut äiti. Faadumolla ei ole Suomessa läheisiä sukulaisia. Ashan tavoin Faadumo jätti Somaliasta paetessaan lapsensa äitinsä luo Somaliaan. Faadumo kävi ensimmäisen kerran Pohjois-Somaliassa katsomassa poikaansa ja äitiään vuonna 1999 ja sen jälkeen lähes vuosittain. Hän on saanut tukea lentolippujen ostamiseen muun muassa Yhdysvalloissa asuvilta siskoiltaan. Hän myös lähettää vaatteita ja tietokonepelejä pojalleen maassa vierailevien somaleiden mukana. Hän on viikoittain yhteydessä poikaansa ja äitiinsä Internetin Messenger-ohjelmalla ja puhelimitse. Hän lähettää rahaa äidilleen ja hoitaa pojan asioita Somaliassa käydessään, hän esimerkiksi vei tämän ympärileikattavaksi islamilaisen perimäkäytännön mukaisesti.

  Suomeen tultuaan Faadumo opiskeli suomen kieltä ja alkoi sitten opiskella tietokonealaa. Faadumo ei halunnut poikansa tulevan Suomeen koska pelkäsi, ettei pystyisi huolehtimaan hänestä kunnolla oman huonon vointinsa vuoksi. ”Kuinka olisin pystynyt huolehtimaan pojastani kun en pystynyt huolehtimaan itsestänikään”, Faadumo totesi. Faadumo kertoi olleensa järkyttynyt kahden sisarensa kuolemasta Somaliassa. Hän alkoi kärsiä monista terveydellisistä ongelmista. Hänellä oli vatsakipua, hänellä ei ollut ruokahalua ja hänen painonsa laski. Lisäksi hänestä tuli epäluuloinen ja hän alkoi eristäytyä kotiin.

  Faadumo kävi toistuvasti lääkärissä ja lopulta hänellä todettiin keuhkotuberkuloosi. Lisäksi hänet ohjattiin psykiatrille, joka antoi hänelle uni- ja mielialalääkettä. Masennuksen lisäksi muuta syytä Faadumon huonovointisuuteen ja jatkuvaan vatsakipuun ei löydetty. Kun Faadumo vieraili Somaliassa vuonna 2000, Faadumon äiti vei hänet tunnetun uskonnollisen parantajan luo tutkittavaksi. Sheikki totesi, että Faadumo kärsi noituuden aiheuttamista ongelmista. Faadumo kuitenkin kieltäytyi ottamasta sheikin määräämää yrttilääkitystä ja palasi Suomeen. Oireet jatkuivat ja pari vuotta myöhemmin sheikki teki saman diagnoosin. Sheikki kertoi, että Faadumolle langetetun kirouksen mukaan hänet

oli tuomittu yksinäisyyteen ja lopulta hän kuolisi oman käden kautta. Vuonna 2005 Faadumo kävi kolmannen kerran sheikin luona, ja diagnoosin oltua edelleen sama hän suostui käymään sheikin määräämässä hoidossa. Kuukauden ajan hän kävi päivittäin sheikin luona ottamassa tämän määräämää yrttilääkitystä noituuden puhdistamiseksi vatsasta ja kuuntelemassa Koraanin resitointia. Oireet helpottivat jossain määrin, mutta eivät kokonaan.

Faadumo on yrittänyt saada poikaansa Suomeen perheenyhdistämisellä muutaman vuoden ajan. Yhdellä Somalianmatkallaan Faadumo vei poikansa suurlähetystöön Addis Abebaan, jossa ei kuitenkaan uskottu pojan olevan Faadumon. Faadumo oli jo varannut pojalle koulupaikan Suomesta ja molemmat olivat pettyneitä kielteisestä päätöksestä. Faadumo totesi luvanneensa pojalle, että mikäli hän ei saa poikaa Suomeen, Faadumo palaa Somaliaan poikansa luo. Seuraavaksi pojan pitäisi mennä lähetystöön DNA-testeihin. Faadumon poika on kuitenkin viime aikoina alkanut esittää äidilleen ehtoja perheenyhdistämisprosessiin liittyen: Pari vuotta sitten Faadumo avioitui Etiopiassa, jossa hänen nykyinen miehensä asuu. Faadumo on hakenut lupaa myös miehelleen Suomeen tuloa varten. Nyt Faadumon poika – joka on kasvanut vahvatahtoiseksi nuoreksi mieheksi – on kertonut, että ei hyväksy äitinsä uutta avioliittoa ja on vaatinut äitiään valitsemaan hänen tai uuden miehensä välillä. Poikansa ja miehensä lisäksi Faadumo haluaisi Suomeen ikääntyneen, sairaalloisen äitinsä. Faadumo on huolissaan siitä, kuka äidistä huolehtii, jos poika tulee Suomeen. Lisäksi poika ja isoäiti ovat erittäin läheisiä, koska isoäiti on käytännössä kasvattanut pojan.

Faadumon tilanne on samankaltainen kuin niiden siirtolaisäitien, jotka ovat jättäneet lapsensa kotimaahan lähtiessään itse työhön muualle (Hondagneu-Sotelo & Avila 1997). Faadumo jättää lapsensa Ashan tavoin väliaikaisesti oman äitinsä hoidettavaksi. Myös monet muut somalinaiset ovat joutuneet jättämään kaikki tai osan lapsistaan kotimaahan muun muassa taloudellisten syiden vuoksi lähtiessään etsimään turvapaikkaa läntisistä teollisuusmaista toivoen, että he voivat myöhemmin saada lapset luokseen (Affi 1997: 443). Fyysisestä välimatkasta huolimatta Faadumolla on vahva emotionaalinen side Somaliassa olevaan poikaansa. Faadumo elättää poikaa, huolehtii siitä, että tämä menee hyvään kouluun ja varmistaa, että poika läpikäy somalipojalle tärkeän uskonnollisen ja kulttuurisen rituaalin – poikien ympärileikkauksen. Faadumo lähettää pojalleen myös tavaraa ja vaatteita, joita hän pienellä palkallaan ostaa varastoon alennusmyynneistä. Koska tavallinen posti ei kulje Somaliaan, hän toimittaa lähetykset maahan matkalla olevien tuttavien matkatavaroissa. Poika on tottunut lähetyksiin ja esittää äidilleen kalliitakin toiveita.

Poikansa lisäksi Faadumo on vastuussa myös oman äitinsä hoivasta (vrt. Zechner 2006). Muiden diasporassa asuvien sisarustensa kanssa hän lähettää äidilleen kuukausittain sovitun summan rahaa elinkustannuksiin. Sisarukset ovat yhdessä ostaneet auton, jolla

äidin kanssa samassa asunnossa asuva, Nairobissa asuvan tyttären poika, kuljettaa äitiä asioille. Faadumo vie äidilleen vitamiineja ja muita lääkkeitä Somaliaan mennessään, sillä eurooppalaisten lääkkeiden sanotaan olevan tehokkaampia kuin paikallisesti saatavat lääkkeet. Erään matkansa yhteydessä Faadumo vei äitinsä lääkärin hoidettavaksi Dubaihin. Faadumo toivoo saavansa äitinsä Suomeen, jotta tämä saisi parempaa lääketieteellistä hoitoa. Mutta samaan aikaan Faadumo epäilee, että nivelrikkoa sairastava äiti ei kuitenkaan viihtyisi Suomen talvessa ja muutenkin oudossa ympäristössä. Äidin hoivan järjestäminen Somaliassa taas vaikeutuu entisestään, jos Faadumon poika tulee perheenyhdistämisen kautta Suomeen ja äiti jää Somaliaan.

Faadumon pienessä asunnossa tietokone merkitsee virtuaalista yhteyttä transnationaaliseen perheeseen. Faadumo haluaa olla mukana poikansa elämässä, mutta ei välimatkan päästä pysty seuraamaan pojan kasvua tai kontrolloimaan pojan tekemisiä samalla tavoin kuin jos he asuisivat yhdessä. Esimerkiksi tuttavan kautta tullut tieto siitä, että hänen nyt teini-ikäinen poikansa ajaa autolla, tuli hänelle ikävänä yllätyksenä. Myös pojan äkilliset vaatimukset siitä, että hän olisi ainoa mies äitinsä elämässä, kertovat muutoksesta pojassa ja Faadumo kokee, että ei enää tunne poikaansa. Faadumo haluaisi matkustaa poikansa luo keskustelemaan tilanteesta kasvotusten, mutta hänen muukalaispassinsa on uusittavana eikä hänellä ole myöskään rahaa lentolippuun.

Faadumon esimerkki tuo hyvin esiin sen, kuinka transnationaaliset siteet voivat merkitä maahanmuuttajanaiselle myös taakkaa. Yhteydenpito kotimaahan muistuttaa Faadumoa jatkuvasti siitä, että hänelle tärkeimmät ihmiset – oma poika ja äiti – ovat kaukana. Hajallaan oleva perhe, huolet äidistä ja pojasta, järkytys läheisten siskojen kuolemasta, taloudelliset vaikeudet ja yksinäisyys Suomessa ovat osa Faadumon ruumiillisten oireiden ympärille kietoutuvaa merkitysten verkostoa. Faadumon fyysinen kipu kantaa mukanaan sosiaalisia, poliittisia ja transnationaalisia ulottuvuuksia ja rakenteita.[3]

Läheisten ihmisten lisäksi Faadumoa sitoo Somaliaan myös hänen sairautensa. Faadumon äiti uskoo vakaasti tyttärensä olevan noiduttu ja vaatii tätä menemään hoidettavaksi sheikin luo.[4] Oireiden jatkuessa myös Faadumo itse alkaa vakuuttua sairautensa laadusta. Suomessa ei ole noituuden hoitoon perehtyneitä asiantuntijoita, vaan Faadumon pitää matkustaa ”kotiin” saamaan hoitoa. Hoidon jälkeenkin Faadumo kokee, että hän ei ole parantunut ja haluaisi palata käsittelemään asian ”loppuun saakka”, kuten hän itse sanoo. Faadumo kertoo hoidon myötä tietävänsä ja hyväksyvänsä, että hänellä

---

3 Somalinaisten oireista ja niiden tulkinnoista, ks. Tiilikainen 2003.

4 Somalialaisista sairauskäsityksistä ja hoidoista, ks. Carroll 2004; Serkkola 1994; Tiilikainen 2003.

todella on ”jotain” sisällään. Hän on alkanut miettiä noituutta aikaisempaa enemmän ja hänellä on siihen liittyen mielessä monia kysymyksiä.

Faadumo elää samanaikaisesti ainakin kahdessa maassa ja todellisuudessa, transnationaalisessa tilassa (vrt. Huttunen 2006: 77–78). Faadumo on epävarma ja ahdistunut siitä, mihin hän kuuluu, mikä on hänen lapsensa ja äitinsä paras, miten hänen pitäisi toimia suhteessa Etiopiassa olevaan aviomieheensä, ja mihin hänen pitäisi tulevaisuudessa suunnata. Faadumon sairastuminen ja tunne siitä, että hän ei hallinnut omaa elämäänsä esti Faadumoa hakemasta poikaansa Suomeen aikaisemmin. Siinä vaiheessa kun Faadumo oli valmis perheenyhdistämiseen, vastaan tulivat Suomen maahanmuuttosäännökset ja sukulaisuussuhteen todistaminen. Faadumo joutui muun muassa vakuuttamaan suomalaisille viranomaisille käyneensä tapaamassa poikaansa säännöllisesti. Tämän todistaminen osoittautui yllättäen vaikeaksi, sillä etnisesti somaleiden passeja ei automaattisesti leimata Hargeisan lentokentällä. Faadumon turhautuminen pojan alkaessa esittää Faadumolle ehtoja siinä vaiheessa, kun heille lopulta tarjottiin mahdollisuutta DNA-testiin, oli suuri. Faadumon mukaan pojan ajatuksia sekoittavat myös pojan isän, Faadumon entisen miehen, sukulaiset, jotka ovat väläyttäneet mahdollisuutta järjestää pojalle viisumi Englantiin.

Sekä Asha että Faadumo tulivat Suomeen itsenäisesti ilman aviopuolisoa, ja he olivat lastensa yksinhuoltajia. Hibo sen sijaan taistelee lastensa huoltajuudesta avioeron jälkeen.

12.6. Hibon avioero

– Hibo syntyi Etelä-Somaliassa. Hibo ja hänen miehensä, jotka ovat serkkuja keskenään, menivät naimisiin Mogadishussa juuri ennen sodan syttymistä. Lukion viimeinen luokka jäi Hibolta kesken sodan alettua. Hän tuli Suomeen miehensä perässä 24-vuotiaana vuonna 1994 perheenyhdistämisen kautta. Hibon kolme lasta syntyivät pian Suomeen tulon jälkeen ja Hibo huolehti heistä kotona. Hibolla ei ollut Suomessa miehensä lisäksi muita lähisukulaisia.

  Aviomies opiskeli ja kannusti myös Hiboa opiskelemaan. Hibo alkoikin harjoitella suomen kieltä, ATK-taitoja ja myöhemmin myös kesken jääneitä lukio-opintoja. Hibo jatkoi sinnikkäästi opintoja huolimatta siitä, että joutui jakamaan aikansa imetysten ja muiden lastenhoitoon liittyvien tehtävien sekä kodinhoidon kanssa. Hibo kertoi usein isästään, joka oli aina kannustanut häntä opiskelemaan: ”Toivon parempaa elämää. Nuorena minulla oli haaveita, mutta opiskelu, lukio jäi kesken. Isä aina kysyy, olenko oppinut jotain (Suomessa), opiskelenko. Isä

halusi minun aina opiskelevan. Kun olin menossa naimisiin, hän pelkäsi että opiskelu jäisi siihen.” (KP2: 44)

Jo tuolloin Hibo totesi, että mahdollisen avioeron sattuessa hän pitäisi lapset. Hän tuskin tuolloin arvasi, että asia tulisi joskus ajankohtaiseksi. Riidat avioliitossa lisääntyivät ja joidenkin vuosien jälkeen aviomies muutti pois yhteisestä kodista. Myöhemmin Hibo ilmoitti miehelleen haluavansa erota, josta mies suuttui. Hibon isä yritti Somaliasta käsin sovitella asiassa, mutta tuloksetta. Hibo laittoi virallisen avioeroprosessin vireille kahden vuoden erillään asumisen jälkeen ja virallinen avioero tuli voimaan pian. Samaan aikaan entinen aviomies alkoi järjestellä uutta avioliittoa Somaliassa asuvan naisen kanssa. Vihkiminen tapahtui puhelimitse ja varsinainen hääjuhla pidettiin Keniassa muutama kuukausi sen jälkeen, kun ero oli astunut virallisesti voimaan. Uusi vaimo pääsi nopeasti Suomeen perheenyhdistämisen kautta.

Huolimatta virallisesta, Suomen lainsäädännön mukaisesta avioerosta ja uudesta avioliitostaan, Hibon entinen puoliso kieltäytyi antamasta Hibolle eroa islamilaisesta avioliitosta. Hibo haki apua kahdesta pääkaupunkiseudulla toimivasta islamilaisesta seurakunnasta, mutta seurakuntien imaamit kertoivat olevansa tapauksen suhteen voimattomia. Myös pari Ruotsissa asuvaa Hibon isänpuoleista sukulaista matkusti Suomeen välittämään riita-asiassa. Aviomies totesi, että hän antaa Hibolle avioeron, mikäli Hibo antaa hänelle lapset. Tähän Hibo ei kuitenkaan suostunut.

Hibon isä päätti, että hän hoitaisi eron islamilaisesta avioliitosta Mogadishussa paikallisessa oikeusistuimessa. Samanaikaisesti Hibo päätti viedä kysymyksen lasten huoltajuudesta suomalaiseen käräjäoikeuteen. Huoltajuusasiaa puitiin oikeudessa useampaan kertaan. Oikeudessa Hibo yritti perustella yksinhuoltajuuden tärkeyttä vetoamalla aviomiehensä yhteistyökyvyttömyyteen. Hän toi esiin miehen haluttomuuden myöntää hänelle islamilaista avioeroa, johon tuomari tai miehen puolustusasianajaja eivät reagoineet muuten kuin kehottamalla miestä ”hoitamaan asian”. Lopputuloksena oli lasten yhteishuoltajuus, mutta lapset määrättiin asumaan Hibon luona.

Mogadishussa oikeusistuimen käsittelyä varten valittiin riitaparille kuusi edustajaa: Hibon eno, Hibon isäpuoli, aviomiehen setä, kaksi molemmille kaukaista sukulaista sekä miehen isoveli. Hibo väitti, että tässä vaiheessa hänen aviomiehensä vielä yritti vaikuttaa ratkaisuun lahjomalla edustajia. Lopulta keskustelujen jälkeen mogadishulainen tuomari teki asiassa päätöksen ja myönsi avioeron islamilaisesta avioliitosta. Isä ilmoitti päätöksestä Hibolle puhelimitse. Kiista lapsista kuitenkin jatkuu edelleen. Vanhin lapsista alkoi karkailla kotoa ja kertoi

myöhemmin isän sanoneen, että jos hän asuu äidin luona, poika joutuu helvettiin. Tällä hetkellä poika on sijoitettuna lastenkotiin, jotta hänen elämänsä selkiytyisi. Äiti käy tapaamassa häntä päivittäin ja toivoo pojan pian palaavan kotiin.

Somaliassa avioerot ovat melko tavallisia ja myös naiset voivat avioitua uudelleen. Joillain alueilla jopa joka kolmas avioliitto päättyy eroon (Helander 1993: 37). Erotilanteessa pienet lapset jäävät yleensä äidin hoidettaviksi. Mahdollisissa riitatilanteissa naisen suku voi myös painostaa miehen perhettä ja onnistua saamaan lapset äidille. Myös kaikkien tämän artikkelin naisten, Ashan, Faadumon ja Hibon, vanhemmat olivat eronneet. Monien somaleiden mukaan eroaminen on kuitenkin huomattavasti tavallisempaa diasporassa kuin Somaliassa. Syiksi on esitetty muun muassa miesten ja naisten roolien muuttumista ja siitä aiheutuvia jännitteitä perheen sisällä sekä perinteisten välittävien mekanismien puuttumista konfliktitilanteissa (Affi 1997: 443). Suomessa yksinhuoltajaperheiden suhteellisen suuri määrä voi osin kertoa avioerojen yleisyydestä somalien keskuudessa. Suomessa somalinaiset ovat alkaneet heijastella omaa asemaansa suhteessa suomalaisen naisen asemaan. Naiset ovat myös alkaneet arvostella somalinaisen miestä huonompaa asemaa avioeron, aviomiehen kuoleman tai perinnönjaon yhteydessä. Suomalaisten miesten uskotaan myös osallistuvan kotitöihin ja siivoavan ”omat jälkensä” aivan toisella tavoin kuin somalimiesten. Kuten eräs nainen tokaisi:

– *Somalimiehet eivät ymmärrä, että täällä on kulttuuri erilainen ja eletään erilaista elämää. Miehet vain menevät kavereidensa luo ja viipyvät myöhään yöhön, naisen pitää huolehtia kaikesta. (KP1: 1247)*

Avioeron sattuessa naiset voivat tulla toimeen omillaan suomalaisen sosiaaliturvan tai työssäkäynnin ansiosta, eivätkä he siinä mielessä ole taloudellisesti riippuvaisia miehestään (vrt. Saarinen). Sen sijaan yksinhuoltajana oleminen on vaativaa, erityisesti kun Suomesta usein puuttuvat sukulaiset jotka muuten osallistuisivat lapsen kasvattamiseen. Jotkut somalimiehet ovat todenneet paheksuen, että Suomessa miesten ja naisten roolit ovat muuttuneet niin, että naiset nykyisin päättävät ja määräävät kaikesta. Myös Hibon entinen aviomies valitti puhelimitse Hibon isälle, että Hibo oli länsimaistunut liikaa ja halusi vain opiskella.

Hibon tarina tuo esiin Suomessa toistaiseksi melko näkymättömänä olleen ongelman: musliminaisten vaikeuden saada avioero islamilaisesta avioliitosta, mikäli aviomies vastustaa eroa. Anne Sofie Roald (2004: 74–76) on kirjoittanut vastaavasta ongelmasta Ruotsissa. Mikäli aviomies itse haluaa erota, imaami pystyy ongelmitta myöntämään avioeron islamilaisesta liitosta samalla, kun ero vahvistetaan ruotsalaisen lainsäädännön mukaan. Sen sijaan suurin osa imaameista on haluttomia myöntämään eroa, kun aloitteentekijä on nainen ja aviomies vastustaa prosessia. Imaamien kohtaamien uh-

kausten vuoksi vain muutama Ruotsissa asuva imaami myöntää naisille eroja vastoin aviomiesten tahtoa.

Hibo törmäsi samaan ongelmaan Suomessa pyytäessään paikallisia imaameita auttamaan avioeron saamisessa. Erään islamilaisen seurakunnan imaami totesi, että hänellä oli ollut kerran aikaisemmin vastaava tapaus. Avioeron myöntämisen jälkeen entinen aviomies oli uhannut imaamia väkivallalla, koska tämä oli myöntänyt eron vastoin aviomiehen tahtoa. Toisen moskeijan imaami puhui Hibon aviomiehen kanssa, mutta totesi sitten, että hänellä ei ollut valtaa myöntää avioeroa. Hän kertoi kuitenkin kuulleensa Ruotsissa toimivasta imaamista, joka voisi myöntää eron tällaisessa riitatapauksessa.

Ristiriitaisen tilanteen vuoksi musliminainen jää liminaaliseen tilaan, jossa hän ei ole naimisissa eikä eronnut (Roald 2004: 75). Hän ei pysty solmimaan uutta islamilaista avioliittoa ennen kuin erokysymys on saatu ratkaistua. Suomalainen oikeusjärjestelmä on ongelman edessä tällä hetkellä voimaton, mikäli koko ongelmaa edes tiedostetaan. Samat islamilaiset yhdyskunnat, joilla on oikeus solmia islamilainen avioliitto, näyttävät yllättäen voimattomilta riitaisan avioeron edessä.

Hibo ei kääntynyt Ruotsissa toimivan imaamin puoleen, vaan turvautui omaan isäänsä, joka Hibon mukaan oli aina kannustanut häntä ja oli myös uskonnollisesti oppinut. Etelä-Somalian epäselvän poliittisen tilanteen vuoksi Hibo ei ole koskaan lähtönsä jälkeen käynyt maassa. Mogadishussa tehty oikeuden ratkaisu kuitenkin ratkaisevalla tavalla vapautti hänet jatkamaan elämäänsä Suomessa. Saatuaan eron Hibo avioitui pian uudelleen. Mogadishussa asuva isä ei kuitenkaan voi auttaa lasten huoltoon liittyvissä käytännön pulmissa. Yksi Hibon pelko liittyy siihen, että lasten passit ovat isällä, joka ei ole pyynnöistä huolimatta suostunut luovuttamaan niitä. Hibo ja muutkin naiset ovat kertoneet muutamista tapauksista, joissa isät ovat vieneet lapsiaan Somaliaan oman äitinsä tai muiden sukulaistensa hoidettaviksi erotapauksissa tai vaimon kärsittyä esimerkiksi mielenterveyden ongelmista. Lasten käyttö lyömäaseena puolisoiden riidoissa on tuttua myös suomalaisissa perheissä, eikä Hibon tarina siinä mielessä ole poikkeuksellinen. Maahanmuuttajanaisena hän kuitenkin osoittaa rohkeutta ja määrätietoisuutta taistellessaan oikeuksistaan ja käyttäessään myös suomalaista viranomaisjärjestelmää asiaa selvittääkseen. Hibon asennetta kuvastaa lausahdus seitsemän vuoden takaa. Silloin hän kritisoi naista, jonka mies oli palauttanut lapset Somaliaan vaimon sairastuttua: ”Miksi nainen vain istuu? Itse olisin mennyt Somaliaan hakemaan lapset. Olisi parempi vaikka kuolla kuin jättää lapset sinne. Olen synnyttänyt ja kestänyt kivun, tunnen sen vieläkin korvissani.” (KP2: 44)

12.7. Lopuksi

Somalialainen suurperhe vastavuoroisten suhteiden kudelmana ei ole menettänyt merkitystään sodan, pakolaisuuden ja uusiin asuinmaihin asettautumisen seurauksena, vaikkakin yhteydenpidon muodot ja tiheys ovat muuttuneet. Somaliperheiden arki suomalaisissa lähiöissä limittyy monin tavoin transnationaalisiin perhesuhteisiin sekä niiden kautta avautuviin maantieteellisiin, valtiollisiin ja kulttuurisiin paikkoihin ja tiloihin. Perhe-elämää vietetään monissa paikoissa – eri aikoina ja myös samanaikaisesti.

Edellä kuvatut kolme naista kertovat kolme erilaista tarinaa somalinaisten äitiyden kokemuksesta ja somaliäitien toimijuudesta yli valtiollisten rajojen. Asha sai lapset ensin perheenyhdistämisen kautta Suomeen ja myöhemmin lähetti heidät pois luotaan Englantiin, Faadumo ei koskaan saanut lastaan Suomeen ja Hibo taisteli saadakseen pitää lapset itsellään. Yhteistä tarinoille on huoli lapsista ja yritys vaikuttaa heidän kasvuunsa ja tulevaisuuteensa niin että siitä tulisi lasten, äitien ja koko somaliperheen kannalta paras mahdollinen. Äitien pohdinnoissa lapsen parhaasta ja järkevistä toimintatavoista ovat läsnä islamilaiset arvot, somalialainen transnationaalinen perhe ja myös suomalaiset elämänraamit arjen rutiineineen ja viranomaiskohtaamisineen. Yksinhuoltajuus koskettaa jollain tavoin kaikkia kolmea naista, mutta se rakentuu jokaisen kohdalla omanlaisekseen. Lasten kasvatus ja lapsiin liittyvät päätökset eivät ole kuitenkaan pelkästään äitien omia, vaan myös muilla transnationaalisen perheen jäsenillä on sanansa sanottavana: lapset ovat tärkeää sosiaalista pääomaa koko perheelle. Tällöin lapsen tai nuoren parhaaseen tähtääminen voi merkitä myös lapsen siirtelyä yli valtiollisten rajojen tai erottamista vanhemmista. Näissä ylirajaisissa neuvotteluissa ja järjestelyissä erityisesti oma äiti näyttäytyy naisille tärkeänä, mutta myös siskot, veljet ja isä ovat keskeisiä tukijoita. Vastavuoroisesti Suomessa asuvat somaliäidit huolehtivat paitsi muualla olevista lapsistaan, myös vanhemmistaan ja tarvittaessa muista läheisistä sukulaisista.

Suomalainen viranomaisjärjestelmä näyttäytyy jähmeänä ja kulttuurisesti vieraana verrattuna siihen tapaan, millä sukulaiset pyrkivät ja pystyvät pitkistä välimatkoista huolimatta vastaamaan äitien ongelmiin. Transnationaalinen perhe on äideille tärkeä resurssi tilanteissa, joissa Suomessa saatu tuki sukulaisilta, ystäviltä ja suomalaisilta viranomaisilta ei ole riittävä. Aikaisempi kotimaa ja diasporassa oleviin sukulaisiin kiinnittyvä koti ovat somalinaisille Suomessa osa sitä risteilevien polkujen maastoa, jossa pohditaan mahdollisia ratkaisumalleja elämän ongelmatilanteisiin. Samaan aikaan kansallisvaltioiden rajojen ylittäminen ja elämän kiinnittyminen ainakin kahteen toisaalla olevaan paikkaan on monin tavoin ongelmallista. Valtiolliset rajat, pitkät ja kalliit matkat sekä maahanmuuttoa koskevat säännökset merkitsevät rajoitusta, hidastetta ja haastetta perhesiteiden ylläpitämiselle ja suurperheen tarjoaman tuen hyödyntämiselle. Läheisten perheenjäsenten hajaannus ja somaliäitien kiinnittyminen eri maihin merkitsee hajaantunutta kotia, jossa kysymykset tulevaisuudesta voivat olla avoimia,

houkuttelevia mahdollisuuksia, mutta myös epävarmuuden ja haurauden alueita (vrt. Salih 2001). Eri äidit sietävät epävarmuuden aiheuttamaa ahdistusta eri tavoin ja osa uupuu monelta suunnalta tulevien odotusten, niukkojen resurssien ja konkreettisen tuen puutteen keskellä.

Entä millaisia haasteita somaliäitien kokemukset avaavat suomalaisille viranomaiskäytännöille? Katseen suuntaaminen pelkästään kotoutumiseen ja suomalaisessa arjessa tapahtuviin kohtaamisiin voi peittää näkyvistä transnationaalisen perhetodellisuuden. Perheiden monimuotoisten sosiaalisten tilanteiden selvittäminen on kuitenkin lähtökohta äitien ja myös isien kokemusten ja tarpeiden ymmärtämiselle. Esimerkiksi terveydenhuollossa toimivien on tärkeää tietää maahanmuuttaja-asiakkaiden elämäntilanteesta laajemmin, erityisesti kun kyseessä on toistuvasti oireileva ja hoitoon hakeutuva asiakas. Tällöin korostuu myös sosiaali- ja terveydenhuollon välisen yhteistyön merkitys. Tästä olisi todennäköisesti ollut hyötyä sekä Ashan että Faadumon tapauksessa. Hibon tarinasta puolestaan selviää, että viranomaisten ja islamilaisten yhteisöjen on jatkossa mietittävä, kuinka avioerot ja muut vastaavat kysymykset – joissa islamilaiset tavat ja suomalaiset viranomaiskäytännöt toimivat eritahtisesti – voidaan ratkaista siten, että musliminaisten ja -perheiden yhdenvertaiset oikeudet Suomen kansalaisina toteutuvat.

Kirjallisuus

Affi, Ladan (1997) The Somali Crisis in Canada: The Single Mother Phenomenon. Hussein M. Adam & Richard Ford (toim.) *Mending Rips in the Sky: Options for Somali Communities in the 21st Century*. Lawrenceville: The Red Sea Press, 441–448.

Alitolppa-Niitamo, Anne (2004) *The Icebreakers. Somali-Speaking Youth in Metropolitan Helsinki with a Focus on the Context of Formal Education*. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.

Besteman, Catherine & Cassanelli, Lee V. (1996) *The Struggle for Land in Southern Somalia: The War Behind the War*. Boulder: Westview Press.

Bryceson, Deborah Fahy & Vuorela, Ulla (2002) Transnational Families in the Twenty-first Century. Deborah Bryceson & Ulla Vuorela (toim.) *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg, 3–30.

Carroll, Jennifer K. (2004) Murug, Waali and Gini: Expressions of Distress in Refugees from Somalia. The *Primary Care Companion to the Journal of Clinical Psychiatry* 6(3), 119–125.

Erel, Umut (2002) Reconceptualizing Motherhood: Experiences of Migrant Women from Turkey Living in Germany. Deborah Bryceson & Ulla Vuorela (toim.) *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg, 127–146.

Geshekter, Charles (1997) The Death of Somalia in Historical Perspective. Hussein M. Adam & Richard Ford (toim.) *Mending Rips in the Sky: Options for Somali Communities in the 21st Century*. Lawrenceville: The Red Sea Press, 65–98.

Hansen, Peter (2004) *Migrant Remittances as a Development Tool: The Case of Somaliland*. Department of Migration Policy, Research and Communications. Migration Policy Research, Working Papers Series No. 3.

Helander, Bernhard (1993) Familjen. Lena Hagberg (toim.) *Somalier: Grundinformation*. Norrköping: Statens invandrarverk, 32–39.

Hondagneu-Sotelo, Pierrette & Avila, Ernestine (1997) ”I’m Here but I’m There”: The Meanings of Latina Transnational Motherhood. *Gender & Society* 11(5), 548–571.

Hopkins, Gail (2005) *Gains, Losses and Changes: Resettlement of Somali Women Refugees in London and Toronto*. Thesis submitted for the degree of DPhil in Geography. University of Sussex.

Horst, Cindy (2003) *Transnational Nomads: How Somalis Cope with Refugee Life in the Dadaab Camps of Kenya*. Amsterdam: University of Amsterdam.

Human Development Report Somalia 2001 (2001) United Nations Development Programme, Somalia Country Office, Nairobi.

Huttunen, Laura (2006) Bosnialainen diaspora ja transnationaali eletty tila. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 55–82.

Jokinen, Eeva (2003) Arjen kyseenalaisuus. Naistutkimus 1/2003, 4–17.

Levitt, Peggy (2004) Transnational *Migrants: When ’Home’ Means More Than One Country*. Migration Information Source, Migration Policy Institute. <http://www.migrationinformation.org/> [Luettu 19.12.2005]

Perhoniemi, Riku & Jasinskaja-Lahti, Inga (2006) *Maahanmuuttajien kotoutuminen pääkaupunkiseudulla: Seurantatutkimus vuosilta 1997–2004*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Peutz, Nathalie (2006) Embarking on an Anthropology of Removal. *Current Anthropology* 47(2), 217–241.

Roald, Anne Sofie (2004) Muslim Women in Sweden. *Tidsskrift for kirke, religion og samfunn* 17(1), 65–77.

Salih, Ruba (2001) Moroccan Migrant Women: Transnationalism, Nation-states and Gender. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 27(4), 655–671.

Samatar, Ahmed I. (2001) The Somali Catastrophe: Explanations and Implications. Muddle Suzanne Lilius (toim.) *Variations on the Theme of Somaliness. Proceedings of the EASS/SSIA International Congress of Somali Studies*. Turku: Åbo Akademi University, Center for Continuing Education, 7–30.

Serkkola, Ari (1994) *A Sick Man is Advised by a Hundred: Pluralistic Control of Tuberculosis in Southern Somalia*. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Al-Sharmani, Mulki (2006) Living Transnationally: Somali Diasporic Women in Cairo. *International Migration* 44(1), 56–75.

Tiilikainen, Marja (2003) *Arjen islam: Somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Tilastokeskus (2005) Kieli iän ja sukupuolen mukaan maakunnittain 1990–2005. Väestötietokanta. <http://www.stat.fi/tup/tilastotietokannat/index.html> [Luettu 5.12.2006]

Tilastokeskus (2006a) Perheet 2005. *Väestö* 2006.

Tilastokeskus (2006b) Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2005. *Väestö* 2006.

Vertovec, Steven (2001) Transnationalism and Identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 27(4), 573–582.

Wahlbeck, Östen (1999) Flyktingforskning och begreppet diaspora: Att studera en transnationell social verklighet. *Sosiologia* 4/1999, 269–279.

Zechner, Minna (2006) Hoivan paikat transnationaalisissa perheissä. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 83–103.

Työmarkkinoiden monenlaiset maahanmuuttajanaiset

13

Haaste suomalaiselle sukupuolijärjestelmälle

Tuula Joronen

13.1. Johdanto

Maahanmuuttajanaisten toimintaa tarkastellaan usein perinteisten sukupuoliroolien pohjalta. Heidät nähdään ennen muuta vaimoina ja äiteinä sen sijaan että heidän toimintaansa tarkasteltaisiin suhteessa työmarkkinoihin. Kansainväliset kokemukset osoittavat kuitenkin, että myös maahanmuuttajanaiset ovat yleensä aktiivisia työmarkkinoilla. Joistakin ryhmistä siirtolaisiksi ovat lähteneet nimenomaan korkeimmin koulutetut naiset, joiden työhön osallistuvuuskin on korkein, esimerkiksi Suomeen muuttaneet venäläiset naiset (ks. Saarinen). Hyvä esimerkki tästä ovat myös Yhdysvaltoihin muuttaneet filippiiniläiset naiset, joilla on oma kiintiö USA:han ja siellä omat työ- ja avioliittomarkkinat (Schoeni 1998). Myös eräiden vähemmän koulutettujen maahanmuuttajaryhmien naisia tutkittaessa on osoittautunut, että näillä on ollut oletettua enemmän työhistoriaa. Vaikka naisten ansiotyöhön kodin ulkopuolella olisi periaatteellisella tasolla suhtauduttu torjuvasti, on naisten työssäkäynti käytännössä jo lähtömaissa riippunut ennen kaikkea perheen taloudellisesta tilanteesta (Westwood & Bhachu 1988).

Naisten työmarkkinakäyttäytyminen usein myös muuttuu siirtolaisuuden myötä. Iso-Britanniassa on kokemuksia esimerkiksi siitä, miten naisten tilanne on muuttunut, kun usean sukupolven perheen ja muiden sukulaisten ympärille rakentuneet asumisjärjestelyt ovat uudessa maassa korvautuneet ydinperhemalliin perustuvilla järjestelyillä. Kotitalouteen kuuluvien aikuisten määrän väheneminen on saattanut kaventaa naisten liikkumavaraa arjessa. Samalla heille kuitenkin on avautunut myös

uusia vaihtoehtoja, kun laajennettuun perheeseen liittyneet auktoriteettisuhteet ovat alkaneet löystyä. Yksi tällainen vaihtoehto on työmarkkinoille hakeutuminen (vrt. TIILIKAINEN).

Sellaisissakin maahanmuuttajaryhmissä, joissa miesten ja naisten elämänalueet on tavattu pitää tiukasti erillään, eikä naisten työskentelyä kodin ulkopuolella tästä syystä ole pidetty sopivana, naiset ovat voineet työskennellä kotiansiotyössä mm. tekstiiliteollisuuden palveluksessa. Kotiansiotyö on ollut tyypillinen työllistymisen tapa myös pienten lasten äideille. Vaikka naisten ansiotyö tällöin on yleensä tapahtunut tiukan patriarkaalisen kontrollin alaisuudessa, on se pitkällä tähtäimellä avannut tietä myös taloudelliseen itsenäisyyteen ja emansipaatioon naisten organisoituessa ajamaan omia etujaan (Westwood & Bhachu 1988).

Doylen ym. (2006) mukaan maahanmuuttajanaisten näkeminen ei-työvoimana on monissa maissa johtanut siihen, ettei naisia ole huomioitu myöskään maahanmuuttajille järjestetyssä kielikoulutuksessa ja muissa maahanmuuttajien vastaanottoon liittyvissä palveluissa. Jotkut naiset ovatkin siirtolaisuuden myötä joutuneet aiempaa heikompaan asemaan suhteessa työmarkkinoihin. Esimerkiksi Kanadassa on havaittu monien korkeasti koulutettujen ja lähtömaissaan työelämässä toimineiden maahanmuuttajanaisten työmahdollisuuksien huomattavasti kaventuneen muuton myötä. Tämä on koskenut erityisesti näkyviin vähemmistöihin kuuluvia maahanmuuttajanaisia, joille työmarkkinoilla tarjolla olevat vaihtoehdot ovat useimmiten rajoittuneet sellaisiin vain vähän koulutusta edellyttäviin tehtäviin kuten kotitaloustyöhön, puhtaanapitopalveluihin, ompelutyöhön, keittiötyöhön tai työhön perheyrityksessä, joka usein on työtä ravintolassa tai vähittäiskaupassa. Viime aikoina töitä on ollut tarjolla myös hoitoalalla. Nämä naiset on usein mielletty työväenluokkaisiksi naisiksi – täysin riippumatta heidän taustastaan. Etenkin pitkälle kouluttautuneet naiset ovat kokeneet tilanteen turhauttavana, koska he ovat investoineet koulutuksen hankkimiseen sekä taloudellisesti että emotionaalisesti (Doyle ym. 2006).

Esimerkiksi Salaffin ja Greven (2001) kiinalaisten pariskuntien Kanadaan muuttoa koskevassa tutkimuksessa osoittautui, että sekä miesten että naisten ammattiasemat heikkenivät siirtolaisuuden myötä, mutta naisten asema heikkeni vielä enemmän kuin miesten, ja samalla puolisoiden työmarkkina-asemissa ennen muuttoa olleet erot kasvoivat. Erojen kasvu liittyi siihen, että sekä lähtömaan että vastaanottavan maan työmarkkinat olivat jakautuneet sukupuolen mukaisiin osatyömarkkinoihin, mutta eri tavalla. Kanadan ja Kiinan työmarkkinat muistuttivat toisiaan enemmän miesten kuin naisten työmarkkinaroolien osalta, ja tämä hankaloitti naisten sijoittumista työmarkkinoille. Sekä naisilla että miehillä työllistymisvaikeuksia aiheuttivat lisäksi kieliongelmat sekä koulutusjärjestelmien eroista johtuvat vaikeudet saada lähtömaassa suoritettu tutkinto tunnustetuksi Kanadassa (vrt. VARJONEN).

Salaffin ja Greven (2001) mukaan sukupuolten väliset erot olivat kuitenkin alkaneet kasvaa jo Kiinassa ennen muuttoa, kun miehet olivat alkaneet siirtyä yksityiselle sektorille julkisen sektorin supistusten ja valtionyhtiöiden yksityistämisen yhteydessä. Sen myötä miehistä moni oli jo ennen muuttoa ehtinyt hankkia kansainvälistä kokemusta ja kielitaitoa. Naiset sen sijaan olivat Kiinassa työskennelleet pääasiassa supistumassa olleella julkisella sektorilla, joka ei tarjonnut kansainvälistä kokemusta eikä mahdollisuuksia kielitaidon kehittämiseen. Teknisen tai matemaattisen koulutuksen saaneiden naisten työllistymistä vaikeutti myös se, että Kanadassa – toisin kuin Kiinassa – naisia oli ennestään hyvin vähän teknisillä aloilla, ja nämä alat olivat voimakkaasti leimautuneet miesten aloiksi.

Yksi maahanmuuttajanaisten asemaan vaikuttava seikka on myös sukupuolten välinen työnjako perheessä. Perheiden siirtolaisuuteen liittyi paljon nimenomaan naisten voimavaroja sitovaa työtä. Tällaisia havaintoja on tehnyt mm. Oksanen (2006) puolisoittensa ulkomaankomennuksilla mukana olleita suomalaisnaisia koskevassa tutkimuksessaan sekä Salaff (2000) tutkiessaan kiinalaisten muuttoa Kanadaan. Kummassakin tutkimuksessa oli samanlaisia havaintoja siitä, miten vaimolle oli jäänyt vastuu kotiin jäävistä perheenjäsenistä ja muista sukulaisista miehen usein muuttaessa edeltä. Naisten vastuulla oli ollut mm. perheen lasten valmentaminen siirtolaisuuteen sekä huolehtiminen näiden sopeutumisesta uuteen maahan: siitä huolehtiminen, että he oppivat vieraan kielen ja ajattelutavan. Kiinalaisten naisten odotettiin toisaalta varmistavan myös oman kielensä ja kulttuurinsa siirtymisen seuraavalle sukupolvelle. Myös yhteydenpito lähtömaahan jääneisiin sukulaisiin oli yleensä naisten velvollisuus, vaikka se tapa, miten sukuun liittyviä velvoitteita hoidettiin, vaihteli perheen yhteiskuntaluokan mukaan. Siitä huolimatta, että perheen sopeutumiseen liittyvä työ oli nimenomaan naisten työtä, oli heillä usein hyvin vähän valtaa siirtolaisuudesta päätettäessä (vrt. Zechner).

Työmarkkinoiden sukupuolittuneiden rakenteiden merkitys nimenomaan maahanmuuttajanaisten toiminnan kannalta tuli esille myös Haganin (1998) tutkimuksessa. Hän tarkasteli siinä Guatemalasta Yhdysvaltoihin suuntautuvaa ketjumuuttoa, miesten ja naisten työllistymistä, urakehitystä ja kansalaisuuden saamista, jossa sosiaalisten verkostojen rakentaminen ja niiden hyödyntäminen oli merkittävässä roolissa. Haganin tutkimien dokumentoimattomien siirtolaisnaisten ja miesten sosiaaliset verkostot muotoutuivat ajan myötä hyvin erilaisiin suuntiin. Miesten sosiaaliset verkostot laajenivat, monipuolistuivat ja vahvistuivat ajan myötä, ja he kykenivät hyödyntämään niitä niin urakehityksensä kuin muidenkin tavoitteidensa edistämisessä. Naisten verkostot sen sijaan jäivät hyvin suppeiksi ja heikoiksi.

Ratkaisevaa tässä kehityksessä näytti olleen se, millaisiin työpaikkoihin miehet ja naiset alun perin sijoittuivat. Naisten ensimmäiset työpaikat olivat pääasiassa valta-

väestön perheissä kotitaloustyöntekijöinä, siivoojina, lastenhoitajina ja kotiapulaisina. Työ sitoi heidät isäntäperheen asuinalueelle, josta käsin heillä oli hyvin rajoitetusti mahdollisuuksia pitää yhteyttä muiden kuin omaan yhteiskuntaluokkaansa ja etniseen ryhmäänsä kuuluvien kanssa, saada tietoa muista työpaikoista ja vertailla työehtoja. Miehet puolestaan työllistyivät aluksi erään valintamyymäläketjun palvelukseen. Siellä aikaisemmin tulleet varmistivat työpaikan seuraaville tulijoille, ja tieto eri yritysten vapaista työpaikoista, palkoista sekä oleskeluluvan ja kansalaisuuden saamisen ehdoista kulki miesten keskinäisissä verkostoissa.

Monien 1990- ja 2000-luvun siirtolaisnaisten lähtömaissa naisten pääasiallinen työllistymisen tapa on ollut itsensä työllistäminen. Samalla kun kehitysmaiden väestö on kiihtyvällä vauhdilla kasaantunut suurimpiin kaupunkeihin, epävirallinen talous on laajentunut, erityisesti katukauppiaiden määrä on kasvanut. Epävirallisen talouden arvioidaan nykyään työllistävän pääosan muualla kuin maataloudessa työskentelevistä ja naisista huomattavasti suuremman osan kuin miehistä. Itsensä työllistävien osuus on samalla noussut kaikkialla, ja korkeimmillaan se on Afrikassa, missä sen arvioidaan olevan noin 81 prosenttia. Niitä maita lukuun ottamatta, joissa naisten liikkumista rajoitetaan, heidän osuutensa katukauppiaista on 30–90 prosenttia (Lyons & Snoxell 2005; ks. Katila 1996, 1997; Maula 1997). Lähtömaiden yrittäjyyden perinne on siirtolaisnaisten mukana siirtynyt myös vastaanottaviin maihin. Monissa maissa maahanmuuttajanaiset ovatkin toimineet aktiivisesti sekä itsenäisinä yrittäjinä että puolisonsa apuna perheyrityksissä (Westwood & Bhachu 1988).

Siirtolaisten lähtömaissa naisten toiminta itsenäisinä yrittäjinä ei läheskään aina ole merkinnyt sitä, että he olisivat olleet vapaita patriarkaalisesta kontrollista. Päinvastoin: myös yrittäjänaisten toimintaa ovat rajoittaneet monet paikallisiin sukupuolijärjestelmiin liittyneet käytännöt (Kwagala 1999). Siirtolaisten mukana nämä käytännöt ovat siirtyneet myös vastaanottavaan maahan. Maahanmuuttajanaisten kyky kyseenalaistaa lähtömaittensa sukupuolittuneita käytäntöjä riippuu muun muassa heidän perhetilanteestaan, eli siitä, ovatko he naimisissa, onko heillä pieniä lapsia jne. Yksi tärkeä tekijä on myös se, saavatko maahanmuuttajanaiset pyrkimyksilleen tukea vastaanottavan yhteiskunnan taholta. Etenkin näkyviin vähemmistöihin kuuluvat maahanmuuttajanaiset jäävät usein tätä tukea vaille. Heille läntiset teollisuusmaat näyttäytyvät useammin rasistisina ja syrjivinä kuin heidän emansipaatiotaan tukevina (vrt. Saarinen). Etsiessään suojaa syrjintää vastaan omasta ryhmästä naiset joutuvat kuitenkin samalla alistumaan ryhmän sisäisiin sääntöihin ja sovittamaan toimintaansa pikemminkin lähtömaan kuin vastaanottavan maan sukupuolijärjestelmään perustuen (Struder 2002).

13.2. Tutkimuskysymykset ja aineisto

Tarkastelen tässä artikkelissa Suomessa asuvien maahanmuuttajanaisten työhön osallistumista ja työmarkkina-asemaa. Vertaan maahanmuuttajanaisten asemaa yhtäältä kantaväestöön kuuluvien naisten, toisaalta maahanmuuttajamiesten asemaan. Lisäksi tarkastelen eri kansallisuusryhmiin kuuluvien maahanmuuttajanaisten välisiä eroja ja pohdin näiden erojen taustaa.

Työllisyyttä ja työttömyyttä kuvaavat tunnusluvut olen laskenut osittain suoraan Tilastokeskuksen väestötilastoista ja työssäkäyntitilastosta, osittain olen hyödyntänyt maahanmuuttajien pitkittäistiedostosta poimittua aineistoa. Tähän Tilastokeskuksen ylläpitämään pitkittäistiedostoon on koottu kaikkien vuoden 1989 jälkeen ulkomaan kansalaisina Suomeen muuttaneiden tiedot sen kansalaisuuden mukaan, joka heillä on ollut maahan muuttaessaan. Tiedosto on laadittu yhdistämällä väestö- ja työssäkäyntitilaston tietoja. Tiedostoon on lisätty vuosittain Suomessa syntyneet ulkomaan kansalaiset ja vuoden aikana tänne tulleet uudet ulkomaan kansalaiset. Lyhyillä työkomennuksilla olevia tai pelkästään jonkun lyhyen kurssin suomalaisissa oppilaitoksissa suorittamaan tulleita opiskelijoita ei ole lisätty tiedostoon (Pohjanpää ym. 2003: 14).

Eri kansallisuusryhmiin kuuluvien naisten välisten erojen taustaa pohdin aikaisemmissa tutkimuksissa saatujen tulosten pohjalta sekä hyödyntämällä Tilastokeskuksen keräämää *Maahanmuuttajien elinolot 2002* -kysely- ja haastatteluaineistoa.

13.3. Maahanmuuttajaväestön rakenne ja alueellinen sijoittuminen Suomessa

Vuonna 2005 Suomessa asui noin 43 100–73 095 työikäistä maahanmuuttajanaista riippuen siitä, miten maahanmuuttajatausta määritellään. Kaikista maahanmuuttajataustaisista työikäisistä noin puolet on naisia (ks. taulukko 13.1.).

Maahanmuuttajaväestö keskittyy Suomessa voimakkaasti suurimpiin kaupunkeihin, erityisesti pääkaupunkiseudulle. Vuonna 2004 työikäisistä vieraskielisistä naisista 57 prosenttia ja miehistä 63 prosenttia asui kuudessa suurimmassa kaupungissa. Vastaavat osuudet suomenkielisistä naisista ja miehistä olivat 29 ja 27 prosenttia (ks. taulukko 13.2.). Suurten kaupunkien vetovoima on perustunut erityisesti niiden tarjoamiin työmahdollisuuksiin. Näiden työmahdollisuuksien luonteesta Suomessa kertoo ensinnäkin se, että kantaväestöstä erityisesti korkeimmin koulutetut ovat asettuneet niihin asumaan. Suomenkielisistä korkeakoulututkinnon suorittaneista naisista ja miehistä

molemmista noin 25 prosenttia asui pääkaupunkiseudulla, ja samoin molemmista noin 12 prosenttia muussa kolmessa suuressa kaupungissa, Turussa, Tampereella ja Oulussa vuonna 2004. Pelkän perusasteen koulutuksen saaneet suomenkieliset olivat hajaantuneet laajemmin ympäri Suomea. Vieraskielisen väestön alueellisen keskittymisen voimakkuus ei vaihtele koulutusasteen mukaan, vaan kaikki koulutusryhmät ovat lähes yhtä voimakkaasti keskittyneet suurimpiin kaupunkeihin (Tilastokeskus 2006a).

Taulukko 13.1. Ulkomaalaistausta ja naisten osuus (%) 15–64-vuotiaista maahanmuuttajista Suomessa vuonna 2005 (Tilastokeskus 2006c).

	Ulkomaan kansalaisia	Ulkomailla syntyneitä	Vieras-kielisiä
Kaikki yhteensä	113 852	176 612	144 334
15–64-vuotiaita, lkm	88 745	147 045	111 727
Osuus kaikista %	77,9	83,3	77,4
15–64-vuotiaita naisia, lkm	43 120	73 095	55 850
Naisten osuus ikäryhmästä %	48,5	49,7	50,0

Taulukko 13.2. Työikäisen väestön alueellinen jakautuminen (%) äidinkielen ja sukupuolen mukaan vuonna 2004 (Tilastokeskus 2006a).

Väestöryhmä	% 15 vuotta täyttäneistä				
	Helsinki, Espoo, Vantaa	Turku, Tampere, Oulu	Jyväskylä, Lahti, Lappeenranta, Vaasa	Muu Suomi	Yhteensä
Vieraskieliset miehet	48	15	7	30	100
Vieraskieliset naiset	44	13	7	36	100
Suomenkieliset miehet	17	10	6	67	100
Suomenkieliset naiset	18	11	6	65	100

Suomen nykyisestä ulkomaalaisväestöstä selvä enemmistö eli noin kaksi kolmasosaa on lähtöisin Euroopasta ja yleisemmin Itä- kuin Länsi-Euroopasta. Avioliittomuuton rakenteesta johtuen itäeurooppalaisten osuus maahanmuuttajanaisista on hieman suurempi kuin miehistä, joiden joukossa on vastaavasti naisiin verrattuna jonkin verran enemmän länsieurooppalaisia. Muiden maanosien osuuksien suhteen miesten ja naisten kansalaisuusjakaumat poikkesivat toisistaan vähemmän (Tilastokeskus 2006b).

Taulukko 13.3. Kantaväestön ja maahanmuuttajaväestön jakautuminen alueittain (%) Suomessa vuonna 2005 (Tilastokeskus 2006c).

A) MIEHET

Kansalaisuus	Kansalaisuus %				
	Helsinki, Espoo, Vantaa	Turku, Tampere, Oulu	Jyväskylä, Lahti, Lappeenranta, Vaasa	Muu Suomi	Koko maa
Suomi	18	9	6	68	100
Ulkomaat yht.	45	14	7	33	100
Ruotsi	23	10	5	63	100
Muut Pohjoismaat	39	12	6	43	100
Baltia	51	8	3	38	100
Venäjä	36	11	12	41	100
EU-maat	43	11	4	42	100
Afrikka	66	13	6	15	100
Pohjois-Amerikka	51	13	6	30	100
Etelä-Amerikka	60	15	6	18	100
Aasia ja Oseania	48	22	9	22	100

B) NAISET

Kansalaisuus	Kansalaisuus %				
	Helsinki, Espoo, Vantaa	Turku, Tampere, Oulu	Jyväskylä, Lahti, Lappeenranta, Vaasa	Muu Suomi	Koko maa
Suomi	19	10	6	66	100
Ulkomaat yht.	42	13	8	38	100
Ruotsi	19	9	4	68	100
Muut Pohjoismaat	37	9	6	48	100
Baltia	48	9	4	39	100
Venäjä	31	10	11	47	100
EU-maat	42	10	4	44	100
Afrikka	70	12	5	13	100
Pohjois-Amerikka	47	14	6	34	100
Etelä-Amerikka	44	14	9	32	100
Aasia ja Oseania	44	19	9	28	100

Taulukossa 13.3. on esitetty ulkomaan kansalaisten jakautuminen alueittain vuonna 2005 lähtöalueittain erikseen a) miehillä ja b) naisilla. Voimakkaimmin Suomen ulkomaalaisväestöstä pääkaupunkiseudulle on keskittynyt afrikkalaistaustainen väestö sekä Baltian maista muuttaneet. Aasialaisväestöä on pääkaupunkiseudun ohella runsaasti myös Turussa, Tampereella ja Oulussa. Venäläisväestö on hajaantunut vielä laajemmalle, joskin myös tämä väestöryhmä keskittyy kymmeneen maahanmuuttajaväestöltään suurimpaan kaupunkiin. Kaikkein tasaisimmin ympäri Suomea ovat hajaantuneet Ruotsin kansalaiset, joiden jakautuminen alueittain ei juuri poikkea kantaväestön jakaumasta. Miehet ovat afrikkalaisia ja Baltian maista tulleita lukuun ottamatta naisia voimakkaammin keskittyneet suuriin kaupunkeihin. Ainoastaan afrikkalaisten maahanmuuttajien alueellinen keskittyminen on naisilla miehiä voimakkaampaa.

Maahanmuuttajaväestön alueellinen jakautuminen on Suomessa hyvin samanlaista kuin muuallakin maailmassa, sillä maahanmuuttajaväestö on myös monissa muissa maissa keskittynyt suurkaupunkialueille. Erityisesti tämä koskee ns. näkyviä vähemmistöjä eli selvästi valtaväestöstä ulkoisen olemuksensa suhteen tai kulttuurisesti poikkeavia maahanmuuttajaryhmiä (Johnston ym. 2002).

13.4. Maahanmuuttajanaisten työmarkkina-asema Suomessa

Maahanmuuttajien työmarkkina-asema on heidän koulutustaustastaan riippumatta olennaisesti heikompi kuin kantaväestöön kuuluvien asema. Olennaisesti kaikkia muita heikompi on kuitenkin maahanmuuttajanaisten työmarkkina-asema. Taulukoista 13.4.a ja 13.4.b nähdään, että vieraskieliset naiset olivat miehiä heikommassa asemassa koulutusasteesta riippumatta. Suomenkielisten naisten ja miesten työllisyystilanteet sen sijaan eivät olennaisesti poikkea toisistaan lukuun ottamatta pelkän peruskoulun suorittaneita, joista naiset ovat miehiä harvemmin työmarkkinoilla. Vieraskielisten ja suomenkielisten työllisyysasteita ei voi suoraan verrata näiden lukujen pohjalta, koska luvut on laskettu koko 15 vuotta täyttäneestä väestöstä. Maahanmuuttajien joukossa on hyvin vähän vanhusväestöä, joten heillä 15 vuotta täyttäneiden määrä vastaa suurin piirtein työikäisten määrää ja taulukon luvut ovat hyvin lähellä todellisia työllisyysasteita. Kantaväestö on keskimäärin vanhempaa ja työiän ylittäneiden yli 74-vuotiaiden osuus 15 vuotta täyttäneistä on suurempi. Näin ollen heidän todelliset työllisyysasteensa ovat jonkin verran taulukon lukuja korkeampia.

Taulukko 13.4. Miesten ja naisten työllistymiserot Suomessa vuonna 2004 äidinkielen ja koulutustason mukaan (Tilastokeskus 2006a).

Äidinkieli ja sukupuoli	a) Työllisten osuus (%) 15 vuotta täyttäneistä			
	Vain perusaste	Keskiaste	Korkea-aste	kaikki koulutukset
Vieraskieliset miehet	46	50	57	49
Vieraskieliset naiset	29	43	47	36
Suomenkieliset miehet	32	65	75	55
Suomenkieliset naiset	23	59	76	50
Äidinkieli ja sukupuoli	**b) Työttömien osuus (%) työvoimaan kuuluvista**			
	Vain perusaste	Keskiaste	Korkea-aste	kaikki koulutukset
Vieraskieliset miehet	20	31	24	24
Vieraskieliset naiset	32	32	31	32
Suomenkieliset miehet	19	13	6	12
Suomenkieliset naiset	19	12	5	11

Työmahdollisuudet vaihtelevat Suomessa huomattavasti alueittain, joten tarkastelen seuraavaksi maahanmuuttajien ja valtaväestön työllistymistä alueittain sukupuolen ja koulutustason mukaan. Tarkasteltavat alueet valitsin maahanmuuttajaväestön alueellisen sijoittumisen mukaan, eli tarkastelen erikseen suurimpia kaupunkeja, pienempiä maahanmuuttajakaupunkeja ja muuta maata. Taulukoista 13.5. ja 13.6. nähdään ensinnäkin, että pääkaupunkiseudulla sekä kantaväestöön kuuluvat että maahanmuuttajat ja sekä miehet että naiset ovat koulutustasostaan riippumatta työllistyneet paremmin kuin muualla maassa. Maahanmuuttajanaiset ovat kuitenkin koulutustasosta ja asuinalueesta riippumatta työllistyneet huomattavasti heikommin kuin maahanmuuttajamiehet. Lisäksi nähdään, että pelkän perusasteen koulutuksen hankkineista maahanmuuttajat ovat kaiken kaikkiaan kantaväestöön kuuluvia yleisemmin työmarkkinoilla ja etenkin maahanmuuttajanaiset nimenomaan työttöminä.

Tarkastelen seuraavaksi eri maahanmuuttajaryhmiin kuuluvien miesten ja naisten työllistymistä tarkemmin pääkaupunkiseudulla, missä työllisyystilanne kaiken kaikkiaan on ollut paras. Taulukosta 13.7. nähdään, että naisten miehiä heikompi työmarkkina-asema koskee poikkeuksetta lähes kaikkia maahanmuuttajaryhmiä lähtömaasta riippumatta. Erityisen vaikeana näyttäytyy kuitenkin musliminaisten tilanne. Entisestä Jugoslaviasta, Turkista, Pohjois-Afrikasta, Somaliasta, Iranista ja Irakista muuttaneet naiset olivat olennaisesti muita harvemmin hakeutuneet työmarkkinoille, ja niistäkin, jotka olivat työmarkkinoilla, 50–65 prosenttia oli työttöminä vuonna 2004. Kaikissa näissä ryhmissä myös miesten työllisyystilanne oli selvästi keskimääräistä heikompi. Keskimääräistä heikommin olivat työllistyneet

Taulukko 13.5. Työllisten osuus työikäisistä (%) sukupuolen, äidinkielen ja koulutusasteen mukaan suurissa kaupungeissa ja koko maassa vuonna 2004 (Tilastokeskus 2006a).

Alue	a) Vain perusasteen koulutuksen saaneet			
	Naiset		Miehet	
	Suomenkieliset	Vieraskieliset	Suomenkieliset	Vieraskieliset
Helsinki, Espoo ja Vantaa	33	31	39	49
Turku, Tampere ja Oulu	21	23	29	39
Jyväskylä, Lahti, Lappeenranta ja Vaasa	20	19	30	36
Muu Suomi	21	30	31	47
Koko maa	23	29	32	46
Alue	**b) Vähintään keskiasteen koulutuksen saaneet**			
	Naiset		Miehet	
	Suomenkieliset	Vieraskieliset	Suomenkieliset	Vieraskieliset
Helsinki, Espoo ja Vantaa	72	49	72	55
Turku, Tampere ja Oulu	63	38	65	47
Jyväskylä, Lahti, Lappeenranta ja Vaasa	63	37	65	46
Muu Suomi	65	44	68	53
Koko maa	66	45	69	46

myös vietnamilaiset, ja tämä oli ainoa ryhmä, jossa naisten työllisyystilanne näytti olevan hiukan parempi kuin miesten.

Somalialaisia lukuun ottamatta kaikissa heikoimmin työllistyneissä maahanmuuttajaryhmissä miesten työllisyydestä merkittävä osa koostui itsensä työllistämisestä. Osassa näistä ryhmistä myös naisten yrittäjyys oli selvästi keskimääräistä yleisempää. Turkkilaisilla, irakilaisilla, pohjoisafrikkalaisilla ja vietnamilaisilla sekä miesten että naisten yrittäjyysaktiivisuudet olivat keskimääräistä korkeampia. Iranilaisista miehet toimivat keskimääräistä yleisemmin yrittäjinä, mutta naiset harvoin. Hiukan keskimääräistä yleisempää itsensä työllistäminen oli myös entisestä Jugoslaviasta muuttaneiden, kiinalaisten ja ryhmään ”muu Aasia” kuuluvien miesten keskuudessa, mutta näistä ryhmistä ainoastaan kiinalaisilla myös naisten yrittäjyys oli hiukan keskimääräistä yleisempää.

Itsensä työllistämisen yleisyys kytkeytyi siis voimakkaasti työttömyyteen tai työttömyysuhkaan. Muita maahanmuuttajien yrittäjyysaktiivisuuden taustalla olevia

Taulukko 13.6. Työttömien osuus työvoimasta (%) sukupuolen, äidinkielen ja koulutusasteen mukaan suurissa kaupungeissa ja koko maassa vuonna 2004 (Tilastokeskus 2006a).

Alue	a) Vain perusasteen koulutuksen saaneet			
	Naiset		Miehet	
	Suomenkieliset	Vieraskieliset	Suomenkieliset	Vieraskieliset
Helsinki, Espoo ja Vantaa	13	29	17	19
Turku, Tampere ja Oulu	22	40	24	28
Jyväskylä, Lahti, Lappeenranta ja Vaasa	24	44	24	28
Muu Suomi	20	32	19	18
Koko maa	19	32	19	20
Alue	**b) Vähintään keskiasteen koulutuksen saaneet**			
	Naiset		Miehet	
	Suomenkieliset	Vieraskieliset	Suomenkieliset	Vieraskieliset
Helsinki, Espoo ja Vantaa	5	27	7	27
Turku, Tampere ja Oulu	10	36	11	32
Jyväskylä, Lahti, Lappeenranta ja Vaasa	11	42	12	32
Muu Suomi	10	33	11	26
Koko maa	9	31	10	28

tekijöitä ovat käytettävissä olevat resurssit, mm. sosiaalisten verkostojen laatu (vrt. Jaakkola & Reuter) sekä asema suhteessa suomalaiseen sosiaaliturvaan. Kaikkein yleisintä yrittäjyys on ollut sellaisissa maahanmuuttajaryhmissä, joihin on kasaantunut sekä yrittäjyyden veto- että työntötekijöitä. Tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi Suomeen pääasiassa avioliittosiirtolaisina muuttaneet turkkilaiset ja pohjoisafrikkalaiset miehet ja thaimaalaiset naiset (Joronen 2005a; Wahlbeck 2005, 2004: 107–108).

Taulukko 13.7. Vuosina 1989–2004 Suomeen muuttaneiden työllisyys, työttömyys ja yrittäjyys pääkaupunkiseudulla vuonna 2004 (Tilastokeskus. Maahanmuuttajien pitkittäistiedosto).

Lähtömaa/-alue	Työlliset % 15 vuotta täyttäneistä		Työttömät % työvoimaan kuuluvista		Yrittäjät % työllisistä	
	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset
Ruotsi	57	52	12	13	7	6
Entinen NL	51	42	22	28	7	5
Viro	61	52	13	17	7	5
Entinen Jugoslavia	45	28	38	50	12	6
Turkki	61	19	22	53	30	12
Muu Eurooppa	63	46	12	15	8	6
Magreb+Egypti ja Libya	44	14	43	61	15	9
Somalia	27	12	51	62	2	-
Muu Afrikka	54	39	23	26	7	3
Kanada ja USA	50	33	12	3	8	3
Etelä-Amerikka (+Meksiko)	52	43	21	18	5	4
Kiina	51	43	6	14	11	9
Vietnam	39	40	39	33	14	15
Iran	40	19	39	58	17	4
Irak	30	15	53	65	22	11
Thaimaa	40	42	23	27	2	20
Muu Aasia	57	35	17	28	14	6
Oseania	52	39	8	6	11	6
Yhteensä	52	39	23	28	10	6

13.5. Maahanmuuttajanaisten työllisyystilanteen taustalla olevia tekijöitä

13.5.1. Aktiivinen suuntautuminen työmarkkinoille

Alhaisista työllisyysasteista huolimatta suuri osa maahanmuuttajanaisista suuntautuu aktiivisesti työmarkkinoille. Esimerkiksi entisestä Neuvostoliitosta muuttaneilla naisilla on yleensä hyvä koulutus ja useimmat ovat jo ennen Suomeen muuttoa olleet työelämässä (Forsander 2003; Pöllänen 2005; Saarinen; Siim; Varjonen). Suuri osa myös muista Suomeen muuttaneista naisista on kouluttautunut ja ollut työssä lähtömaassaan ennen Suomeen muuttoa (vrt. Säävälä).

Aktiivinen ryhmä työmarkkinoilla ovat esimerkiksi filippiiniläiset naiset. Suomessa asuvat filippiiniläisnaiset ovat lähes kaikki muuttaneet tänne avioitumalla. Jonkin verran on tosin ollut myös ketjusiirtolaisuutta eli sukulaisia on muuttanut täällä jo asuvien filippiiniläisten perässä näiden avustamana (Vänttinen 1996). 1990-luvun puolivälissä Suomessa asuneista filippiiniläisnaisista puolella oli ennen tänne muuttoa takanaan vuosien työhistoria jossain muussa maassa, monella jopa useammassa. Yli puolet oli myös Suomessa ansiotyössä, yleensä naisvaltaisilla matalapalkkaisilla aloilla. Useimmille näistä naisista muutto oli merkinnyt ammatillisen statuksen laskua, sillä he olivat pääasiassa kohtalaisen korkeasti koulutettuja, ja kotimaassa he olivat myös työskennelleet tehtävissä, joissa he olivat kyenneet paremmin hyödyntämään koulutustaan (Paalanen 1996).

Yolanda Ahdin (2003) mukaan filippiiniläisnaisten aktiivista pyrkimistä työmarkkinoille on aikaisempien työmarkkinakokemusten ohella edistänyt myös se, että useimpien heidän odotetaan lähettävän rahaa Filippiineillä asuvalle perheelleen. Joissakin tapauksissa perhe oli nimenomaan lähettänyt tyttären ulkomaille tässä tarkoituksessa. Tämä on ollut varsin yleistä Filippiineillä, missä naisia on kannustettu lähtemään siirtolaisiksi. Eniten heitä on lähtenyt Espanjaan ja Italiaan (Paalanen 1996; Palmén 1996; Vartti 1996a, 1996b).

Myös puolisonsa työn takia Suomeen eri puolilta maailmaa muuttaneista naisista suurin osa suuntautuu aktiivisesti työmarkkinoille. Tämä tuli esiin Forsanderin ym. (2004) tutkimuksessa, jossa he selvittivät Suomen vetovoimaa ns. uuden talouden korkeasti koulutettujen, maailmanlaajuisilla työmarkkinoilla toimivien osaajien ja heidän perheittensä näkökulmasta. Tutkitut globaalitalouden osaajat olivat pääasiassa miehiä. Myös heidän puolisonsa olivat yleensä hyvin koulutettuja, mutta toimivat vähemmän globaaleilla toimialoilla.

Suomessa nämä usein korkeasti koulutetut naiset olivat törmänneet samoihin vaikeuksiin kuin muutkin sellaiset maahanmuuttajat, joilla ei ennen tänne muuttoa ollut tietoa työpaikasta. Useimmiten ongelmat liittyivät suomen kielen taidon puuttumiseen, mutta monet puolisot olivat kohdanneet myös ennakkoluuloja ja syrjintää suomalaisilla työmarkkinoilla työtä etsiessään; ulkomaisten tutkintojen ja työkokemuksen arvostus ei ole Suomessa ollut kovin korkea. Puolisoista lähes kaikki olivatkin työttöminä huolimatta yrityksistään löytää työtä.

Maahanmuuton alkuvaiheessa puoliso oli saattanut olla hyvinkin tyytyväinen kotona olemiseen, etenkin jos perheessä oli pieniä lapsia. Tilanne koettiin kuitenkin väliaikaiseksi. Puolisot halusivat yleensä päästä työelämään niin pian kuin lapset olivat sopeutuneet ja riittävän vanhoja päivähoitoon. Työllistymisen epäonnistuminen koettiin erittäin ongelmallisena, ja kaikki Forsanderin haastattelemat työttömät puolisot olivat

varmoja, että työttömyyden jatkuessa perheet muuttaisivat pois Suomesta huolimatta toisen puolison vakituisesta työpaikasta (vrt. SÄÄVÄLÄ; TIILIKAINEN; ZECHNER).

Työllistymisvaikeuksien ongelmallisuutta lisännee omalta osaltaan suomalaiseen arvojärjestelmään, verotusjärjestelmään ja sosiaaliturvaan sisään rakennettu sukupuolijärjestelmä, ajatus molempien puolisoiden työssä käynnistä (vrt. SAARINEN). Suomessa ei verotuksella tueta toisen puolison kotiin jäämistä, niin kuin joissain muissa Euroopan maissa tehdään. Sen sijaan suomalainen yhteiskunta tukee kahden elättäjän perhemallia osallistumalla lastenhoidon järjestämiseen kodin ulkopuolella. Työttömyystilanteessa työntöä työmarkkinoille lisää se, että työttömän puolison oikeus Kelan maksamaan työttömyysturvaan riippuu työssä käyvän puolison ansioista. Esimerkiksi näissä ulkomaalaisissa asiantuntijaperheissä tämä merkitsi perheen jäämistä pysyvästi yhden työssä käyvän tulojen varaan, koska työssä käyvän puolison tulot yleensä ylittivät vähimmäisturvaan oikeuttavan tulorajan (Forsander ym. 2004: 154–155, 163–164, 171; ZECHNER).

Kahden elättäjän malli on juurtunut niin syvälle suomalaiseen kulttuuriin, että siitä poikkeamisesta saattaa olla kielteisiä seurauksia myös sosiaalisen elämän kannalta. Oksasen (2006) mukaan Suomessa naisten työssäkäynnistä ei vallitse pelkästään yhteisymmärrys, vaan naisten ansiotyöstä ja itsensä elättämisestä on tullut pakko. Ansiotyön ja itsensä elättämisen imperatiivi tuli Oksasen omassa tutkimuksessa esiin mm. siinä, miten puolisonsa ulkomaankomennukselle mukaan lähteneet suomalaisnaiset olivat lähes poikkeuksetta joutuneet selittelemään kotirouvaksi jäämistään niin sukulaisille kuin tuttavillekin. Ratkaisua oli paheksuttu, ja osa naisista oli joutunut suoranaisen painostuksen kohteeksi. Oksanen katsoi tämän liittyvän siihen, että ansiotyöstä ja itsensä elättämisestä on tullut ikään kuin suomalaisen naisen tasa-arvon mittatikku maailmalla. Kun ekspatriaattikotirouvat tässä kontekstissa edustivat eräänlaista suomalaisen naiseuden takapihaa, heidän katsottiin maailmalla viestivän vääränlaista Suomi-kuvaa.

Myös monet pakolaisina ja turvapaikanhakijoina Suomeen muuttaneet naiset suuntautuvat työmarkkinoille toisin kuin usein ajatellaan. Ekberg-Kontulan (2000) haastattelemat somalialaiset naiset hämmästelivätkin median heistä antamaa virheellistä kuvaa miestensä sortamina naisina. Heistä monet kertoivat miestensä nimenomaan kannustavan heitä hakemaan työtä. Vaikka monet pienten lasten äidit eivät olleet valmiita tekemään kokopäivätyötä, he olivat kyllä halukkaita puolipäivätyöhön, jotta eivät sulkeutuisi kokonaan muusta maailmasta. Suurin työttömyyteen liittyvä pelko olikin ”kotona istuminen” kuten monet kuvailivat tilannettaan.

Muutama Ekberg-Kontulan haastattelemista afrikkalaisista naisista oli myös hankkinut ammatin Suomessa. Erilaisista taustoista riippumatta kaikki naiset kokivat ammatin tai

jatkokoulutuksen saamisen keskeisenä asiana, koska ilman ammattia tai jonkinlaista Suomessa suoritettua koulutusta melkein kaikki haastateltavat kokivat mieluisan työpaikan saamisen lähes toivottomana. Myös Tiilikaisen (2003: 195–196) tutkimat somalinaiset arvostivat koulutusta suuresti. Arvostus ilmeni mm. siinä, miten ammattiin valmistumista juhlittiin kuin häitä ja nuorta naista ja hänen sukuaan ylistettiin lauluin kuin morsianta. Tämän tapainen tyttöjen koulutukseen liittyvä juhlinta saattaa Tiilikaisen mukaan ennakoida sitä, että somalitytöt alkavat lykätä avioitumista opiskelujen ja ammattiin valmistumisen vuoksi. Avioitumista ei enää välttämättä nähdä ensisijaisena tavoitteena tyttöjen elämässä (vrt. SÄÄVÄLÄ).

13.5.2. Koulutuserot

Suomen venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten maahanmuuttajien työmarkkina-aseman taustaa on tässä mahdollista selvittää tarkemmin Tilastokeskuksen *Maahanmuuttajien elinolot 2002* -tutkimuksen avulla. Tämä haastattelu- ja kyselyaineisto kerättiin pääkaupunkiseudulla, Turussa ja Tampereella, ja kohderyhmänä olivat näihin neljään ryhmään kuuluvat 20–64-vuotiaat maahanmuuttajat, jotka olivat tutkimusajankohtana asuneet Suomessa vähintään kaksi vuotta. Maahanmuuttajiksi katsottiin henkilöt, joilla oli kotipaikka Suomessa ja jotka olivat syntyneet ulkomailla. Pääkaupunkiseudulla tutkimuksen kohteena olivat kaikki em. neljä maahanmuuttajaryhmää, Turussa ja Tampereella vain venäläiset (aineistosta tarkemmin, Pohjanpää ym. 2003).

Maahanmuuttajien elinolotutkimus antoi hyvin samanlaisen kuvan näihin neljään ryhmään kuuluvien maahanmuuttajanaisten työmarkkina-asemasta kuin edellä esitetyt tilastot. Vahvimmassa asemassa työmarkkinoilla olivat virolaiset ja heikoimmassa asemassa somalialaiset naiset. Kaikissa ryhmissä naisten työmarkkina-asema oli heikompi kuin miesten.

Venäläiset naiset olivat Suomeen saapuessaan ylivoimaisesti korkeimmin koulutettuja. Suomalaista keskiasteen koulutusta vastaavia ammatillisia tutkintoja heillä oli jopa yleisemmin kuin venäläisillä miehillä. Virolaisten naisten koulutus painottui venäläisiä vahvemmin pelkkään yleissivistävään koulutukseen, mutta heistäkin joka toisella oli tullessaan myös joku ammatillinen tai korkeakoulututkinto. Virolaisten miesten koulutusrakenne oli hyvin samanlainen. Somalialaiset ja vietnamilaiset poikkesivat edellisistä olennaisesti: naisista noin puolet ei ollut suorittanut edes perusasteen tutkintoa ennen Suomeen muuttoa. Jos koulutusta oli, se yleensä rajoittui yleissivistävään kouluun. Vietnamilaisilla miehillä koulutusta oli yhtä harvoin kuin naisillakin. Somalialaisista miehistä sen sijaan suurimmalla osalla oli ainakin jotain koulutusta, pääasiassa yleissivistävää, mutta myös ammatillista ja korkea-asteen koulutusta.

Muuttoa edeltäneen työuran suhteen erot olivat samansuuntaisia. Venäläisistä ja virolaisista naisista lähes kaikilla oli jotain aikaisempaa työuraa, molemmista noin puolet oli ennen Suomeen muuttoa ehtinyt olla työelämässä jo yli 10 vuotta. Venäläisten ja virolaisten miesten tausta oli samanlainen. Somalialaisilla ja vietnamilaisilla aikaisempaa työuraa oli vähemmän. Kaikkein harvimmin työelämässä olivat olleet somalialaiset naiset, joista 83 prosentilla (N=179) ei ollut aikaisempaa työuraa lainkaan, mutta myöskään noin puolella somalialaisista miehistä ja reilusti yli puolella vietnamilaisista naisista ja miehistä ei ollut lainkaan aiempaa työuraa. Työuran puuttuminen näytti liittyvän pakolaisten lähtömaiden erityisolosuhteisiin, sillä esimerkiksi vietnamilaisista se koski ennen muuta pakolaisuuden tai perheen yhdistämisen perusteella muuttaneita. Avioliiton perusteella oleskeluluvan saaneista sekä miehistä että naisista suurin osa oli ollut työelämässä ennen muuttoa (Tilastokeskus. Maahanmuuttajien elinolotutkimus 2002, perusaineisto).

Suomessa asuessaan osa maahanmuuttajista oli hakeutunut opiskelemaan, ja pidempään Suomessa asuneista osa oli jo ehtinyt suorittaa vähintään jonkin keskiasteen ammatillisen tutkinnon. Yleisimmin suomalaisia tutkintoja olivat suorittaneet 1990-luvun alkupuolella Suomeen muuttaneet somalialaiset miehet ja vähiten somalialaiset ja vietnamilaiset naiset. Vuonna 2002 somalialaisilla naisilla oli näistä neljästä maahanmuuttajaryhmästä kaikkein vähiten koulutusta (ks. taulukko 13.8.).

Maahanmuuttajien elinolotutkimuksen vastaajista paras suomenkielentaito oli virolaisilla, joista lähes kaikki sukupuolesta riippumatta pitivät suomenkielen taitoaan hyvänä. Myös venäläisistä enemmistö piti suomenkielen taitoaan hyvänä, naiset vielä yleisemmin kuin miehet. Somalialaiset naiset kokivat kaikkia muita yleisemmin suomenkielen taitonsa heikoksi. Myös vietnamilaisista naisista lähes puolet koki suomenkielen taitonsa huonoksi. Sekä somalialaisista että vietnamilaisista miehistä sen sijaan suuri enemmistö arvioi kielitaitonsa hyväksi (Joronen 2005b: 71).

Entisestä Neuvostoliitosta muuttaneiden korkeasti koulutettujen heikkoa työmarkkinaasemaa Suomessa on aiemmin selitetty Suomen ja Neuvostoliiton erilaisilla koulutusjärjestelmillä ja sillä, että Neuvostoliitossa suoritetuille tutkinnoille ei useinkaan ole haettu rinnastusta suomalaisiin tutkintoihin (esim. Haapakorpi 2004). Tämä ei kuitenkaan selitä venäläisten ja virolaisten naisten välisiä työllistymiseroja, koska molemmat olivat tulleet saman, suomalaisesta järjestelmästä poikkeavan koulutusjärjestelmän piiristä. Naisten välisille eroille oli vaikea löytää muuta selitystä kuin venäläisten hiukan virolaisia heikompi suomenkielen taito, joka on saattanut vaikeuttaa inhimillisen pääoman siirtoa, sekä toisaalta valtaväestön ennakkoluuloinen asennoituminen venäläisiä kohtaan (esim. Jaakkola 2005: 69–86) ja tähän liittyvä syrjintä työmarkkinoilla. Venäläiset ovat Suomessa kokeneet syrjintää työmarkkinoilla yleisemmin kuin virolaiset. Syrjintäkokemusten taas on havaittu heikentävän tunnetta

Taulukko 13.8. Pääkaupunkiseudulla, Turussa ja Tampereella asuvien venäläisten sekä pääkaupunkiseudulla asuvien virolaisten, vietnamilaisten ja somalialaisten koulutustaso vuonna 2002 maahanmuuttoajankohdan mukaan (Tilastokeskus. Maahanmuuttajien elinolotutkimus 2002, perusaineisto).

a) Naiset

Suomeen muuton ajankohta/ korkein tutkinto vuonna 2002	Venäläiset %	Virolaiset %	Somalialaiset %	Vietnamilaiset %
Vuonna 1993 tai ennen	(n=100)	(n=125)	(n=84)	(n=68)
Ei tutkintoa tai tuntematon	0	2	30	24
Lähtömaan peruskoulu tai lukio	12	21	34	24
Lähtömaan ammatillinen tai korkeakoulu	55	33	4	1
Suomen peruskoulu tai lukio	3	10	13	29
Suomen ammatillinen keskiaste	20	25	18	21
Suomen korkeakoulu	10	9	1	1
Vuosina 1994–2000	(n=83)	(n=65)	(n=95)	(n=29)
Ei tutkintoa tai tuntematon	2	5	41	14
Lähtömaan peruskoulu tai lukio	17	18	38	66
Lähtömaan ammatillinen tai korkeakoulu	60	43	5	7
Suomen peruskoulu tai lukio	4	12	11	10
Suomen ammatillinen keskiaste	12	17	5	3
Suomen korkeakoulu	5	5	0	0

b) Miehet

Suomeen muuton ajankohta/ korkein tutkinto vuonna 2002	Venäläiset %	Virolaiset %	Somalialaiset %	Vietnamilaiset %
Vuonna 1993 tai ennen	(n=100)	(n=125)	(n=84)	(n=68)
Ei tutkintoa tai tuntematon	0	2	30	24
Lähtömaan peruskoulu tai lukio	12	21	34	24
Lähtömaan ammatillinen tai korkeakoulu	55	33	4	1
Suomen peruskoulu tai lukio	3	10	13	29
Suomen ammatillinen keskiaste	20	25	18	21
Suomen korkeakoulu	10	9	1	1
Vuosina 1994–2000	(n=83)	(n=65)	(n=95)	(n=29)
Ei tutkintoa tai tuntematon	2	5	41	14
Lähtömaan peruskoulu tai lukio	17	18	38	66
Lähtömaan ammatillinen tai korkeakoulu	60	43	5	7
Suomen peruskoulu tai lukio	4	12	11	10
Suomen ammatillinen keskiaste	12	17	5	3
Suomen korkeakoulu	5	5	0	0

elämänhallinnasta. Venäläiset ovatkin virolaisia yleisemmin kokeneet, ettei heidän koulutuksellaan ole työmarkkinoilla merkitystä ja etteivät he pysty millään omalla toiminnallaan vaikuttamaan omaan työllistymiseensä (Liebkind ym. 2004: 198–219; Pöllänen; Saarinen; Siim; Varjonen).

Somalialaisten ja vietnamilaisten naisten ongelmista tulivat edellä esiin huono kielitaito ja koulutus (Tilastokeskus, Maahanmuuttajien elinolotutkimus 2002, perusaineisto). Niidenkin afrikkalaisten naisten, joilla kielitaitoa ja koulutusta on, on ollut hankalaa työllistyä kulttuurieroista ja syrjinnästä johtuen. Ekberg-Kontulan (2000) tutkimat somalialaiset naiset kokivat mm. oman pukeutumisensa työllistymisen esteenä (vrt. Moisio & Martikainen 2006: 31, 51). Eräät somalinaiset olivat omakohtaisesti kokeneet, että työnantajat eivät hyväksyneet huivin käyttöä. Muut afrikkalaiset naiset puolestaan korostivat enemmänkin ulkomaalaistaustan ja ihonvärin merkitystä työllistymisvaikeuksiensa taustalla.

13.5.3. Työmarkkinoiden sukupuolittuneet rakenteet

Miksi sitten venäläiset ja virolaiset miehet ovat työllistyneet naisia paremmin, vaikka heillä oli näihin verrattuna keskimäärin vähemmän koulutusta huonompi suomenkielen taito. Ainakin osittain tämä on saattanut liittyä suomalaisten työmarkkinoiden sukupuolittuneisiin rakenteisiin, tarkemmin ottaen siihen, että nämä rakenteet ovat osittain erilaisia kuin entisessä Neuvostoliitossa.

Annika Forsanderin (2003) mukaan entisestä Neuvostoliitosta muuttaneiden naisten joukossa on ollut paljon sellaisia, joilla oli teknisen alan koulutus ja pitkä työkokemus Suomen työmarkkinoiden näkökulmasta katsottuna miehisistä ammateista, esimerkiksi viilaajina ja rakennusalan ammattilaisina. Forsanderin tutkimat naiset eivät kuitenkaan aktiivisesti pyrkineet murtamaan Suomen työmarkkinoilla vallitsevaa sukupuolijakoa. Päinvastoin, hyvin harvat heistä olivat Suomessa valmiita etsimään töitä tai täydennyskoulutusta aikaisemmalta ammattialaltaan. Sen sijaan he halusivat vaihtaa ”naisammatteihin”. Esimerkiksi kolmekymmentä vuotta radioteknikkona toiminut nainen oli Suomessa kouluttautunut lähihoitajaksi ja entinen viilaaja halusi päästä työhön kirjastoon. Ammatinvaihtohalujen takana mainittiin usein olevan tehdastyön raskaus ja ”halu työskennellä ihmisten kanssa”. Suomessa nämä naiset halusivat toteuttaa pitkäaikaisen unelmansa ja ryhtyä hoiva- tai palvelualalle. Tämä kokonaan uudelle alalle kouluttautuminen on luonnollisesti vienyt aikaa, mikä on hidastanut näiden naisten työllisyystilanteen kohentumista miehiin verrattuna.

13.5.4. Perhe ja lapset

Tilastojen mukaan Suomen maahanmuuttajaryhmistä somalialaisilla naisilla on ylivoimaisesti korkein kokonaishedelmällisyysluku eli synnytysikäisille somalinaisille syntyy keskimäärin useampia lapsia kuin muille samanikäisille naisille. Myös vietnamilaisten naisten kokonaishedelmällisyysluku on keskimääräistä korkeampi, joskin huomattavasti alhaisempi kuin somalialaisilla (Tilastokeskus 2004: 6, 34).

Kun vertasin *Maahanmuuttajien elinolotutkimus 2002* -aineistoon sisältyvien lapsettomien naisten ja äitien työmarkkina-aktiivisuutta, tuli esiin, että lapsettomista somalialaisista naisista suurin osa oli hakenut vähintään yhtä työpaikkaa viimeksi kuluneiden kolmen vuoden aikana. Lapsiluvun kasvaessa työnhakuaktiivisuus väheni. Yhden tai kahden lapsen äideistäkin vielä runsas kolmannes ja neljän tai viiden lapsen äideistä joka viides kertoi hakeneensa työtä, mutta tätä suurempien perheiden äideistä sen sijaan kukaan ei ollut hakenut työtä. Yleisin syy siihen, ettei työtä oltu haettu, oli sekä vietnamilaisilla että somalialaisilla naisilla perhe ja lastenhoito. Somalialaisilla naisilla alaikäisiä lapsia oli yleisemmin ja näitä oli enemmän kuin vietnamilaisilla ja niinpä he olivat myös vietnamilaisia yleisemmin kotona (Joronen 2005b: 69). Huono koulutus ja suuri lapsiluku ovat vaikeuttaneet naisten työmarkkinoille hakeutumista myös muissa pakolaisryhmissä. Tämä tuli esiin esimerkiksi Minna SÄÄVÄLÄn albaaninaisia koskevassa tutkimuksessa.

Kouluttamattomille naisille suomalaisilla palkkatyömarkkinoilla tarjolla olevat matalapalkkatyöt eivät toisaalta ole olleet kovin houkuttelevia. Ne eivät ole tarjonneet perheiden toimeentulon kannalta kilpailukykyistä vaihtoehtoa äitien kotona tekemälle työlle perheissä, joissa on suomalaisiin keskivertoperheisiin verrattuna huomattavasti suurempi lapsiluku. Satu Kontiainen (2003) havaitsikin somalialaisten naisten arvoja kartoittaneessa tutkimuksessaan, että vaikka nämä naiset ilmaisivat selkeästi halunsa ansiotyöhön ja taloudelliseen itsenäisyyteen, he joutuivat suuntaamaan kunnianhimonsa pikemmin lastensa kuin omaan työllistymiseensä. Lapsille he toivoivat parasta mahdollista koulutusta ja hyvää asemaa työelämässä. Suhtautuminen omiin työllistymismahdollisuuksiin oli realistinen – työllistymisen tiellä nähtiin monia esteitä, joista suurin oli kielitaidon puute. He punnitsivatkin mm. joko toimeentulotuen varassa elämistä tai työllistymistä matalapalkkaisiin töihin suhteessa siihen, miten eri vaihtoehdot olisivat vaikuttaneet kodinhoidon tasoon ja lasten kanssa vietettyyn aikaan.

Monille somalialaisille naisille äitiydestä on tullut työssä käynnin este vasta maahanmuuton myötä. Somaliassa laajennettu perhe on tarjonnut naisille tässä suhteessa enemmän vapautta, koska taloudessa on ollut aina myös kotona olevia aikuisia, joiden huostaan lapset on voinut jättää ja joilta on saanut apua muissa kotitöissä. Suomen

ydinperhemalliin pohjaavat asumisjärjestelyt ovat tehneet tämän vaikeaksi. Tästä kertoo mm. Suomeen muuttanut somalialainen Zahra Ahmed Dahir artikkelissaan ”Tulin yksin”, jossa hän kertoo omasta, kansainvälistä kauppaa harjoittaneesta yrittäjä-äidistään, joka saattoi olla hyvinkin pitkiä aikoja poissa kotoa liikematkoilla isän huolehtiessa sillä aikaa perheestä (Dahir & Tiilikainen 2000).

Oman yrityksen perustaminen on myös monen Suomeen muuttaneen afrikkalaisen naisen haaveena. Esimerkiksi Petra Ekberg-Kontulan (2000) haastattelemista afrikkalaisista naisista joka kolmas haaveili omasta yrityksestä. Kuten edellä esitetyistä tilastoista kävi ilmi, hyvin harvan afrikkalaisen naisen yrittäjyyshaaveet ovat kuitenkaan käyneet toteen. Tässä suhteessa Suomeen muuttaneiden somalialaisnaisten elämäntapa poikkeaa niiden naisten elämästä, jotka ovat jääneet Afrikkaan. Muun muassa Keniassa asuu monia hyvin menestyviä somalialaisia liikenaisia. Somaliassa naisilla oli myös omia luotonkierrätysrenkaitaan, joiden avulla oli mahdollisuus päästä aloittamaan omaa yritystoimintaa (Tiilikainen 2003: 178).

Monissa maahanmuuttajaryhmissä naisten työssäkäyntiä on vaikeuttanut myös yksinhuoltajuus. Kun vertasin venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten naisten työllistymistä *Maahanmuuttajien elinolotutkimus 2002* -aineistossa siviilisäädyn mukaan, osoittautui, että kaikissa tutkituissa ryhmissä eronneet naiset olivat huomattavasti yleisemmin työttöminä ja harvemmin työvoiman ulkopuolella kuin avo- tai avioliitossa olevat naiset (Maahanmuuttajien elinolotutkimus 2002. Perusaineisto). Venäläisten ja virolaisten äitien työssäkäyntiin yksinhuoltajuus ei kuitenkaan näyttänyt vaikuttavan yhtä paljon kuin somalialaisten tai vietnamilaisten. Tämä saattaa liittyä paitsi pienempään lapsilukuun ja korkeampaan koulutustasoon myös siihen, että entisestä Neuvostoliitosta muuttaneet naiset ovat perinteisesti tottuneet sekä osallistumaan työelämään että hoitamaan kodin yksin (Pöllänen 2005; Saarinen). Heillä on sitä paitsi ollut kokemusta suomalaista järjestelmää muistuttavasta lasten päivähoitojärjestelmästä jo lähtömaassaan, mikä on saattanut alentaa päivähoitopalvelujen käytön kynnystä ja lisätä luottamusta suomalaista päivähoitoa kohtaan (vrt. Hirstiö-Snellman 1993; Zechner).

Vuonna 2002 kaikista somalialaisten naisten perheistä 38 prosenttia oli yksinhuoltajaperheitä. Huomattavasti keskimääräistä suurempi yksinhuoltajaperheiden osuus on myös venäjän- ja vironkielisten keskuudessa. Näihin ryhmiin kuuluvista äideistä molemmista 18 prosenttia oli yksinhuoltajia, kun suomenkielisillä vastaava osuus oli vain 11 prosenttia ja ruotsinkielisillä 9 prosenttia (Tilastokeskus 2003, taulukko 13). Suurissa kaupungeissa, joihin maahanmuuttajaväestö on keskittynyt, yksinhuoltajaperheiden osuus on sekä kantaväestöllä että maahanmuuttajilla keskimääräistä korkeampi. Helsingissä yksinhuoltajaperheitä on suhteellisesti eniten vietnamin, viron, venäjän ja somalinkielisten perheiden joukossa (ks. kuvio 13.1.).

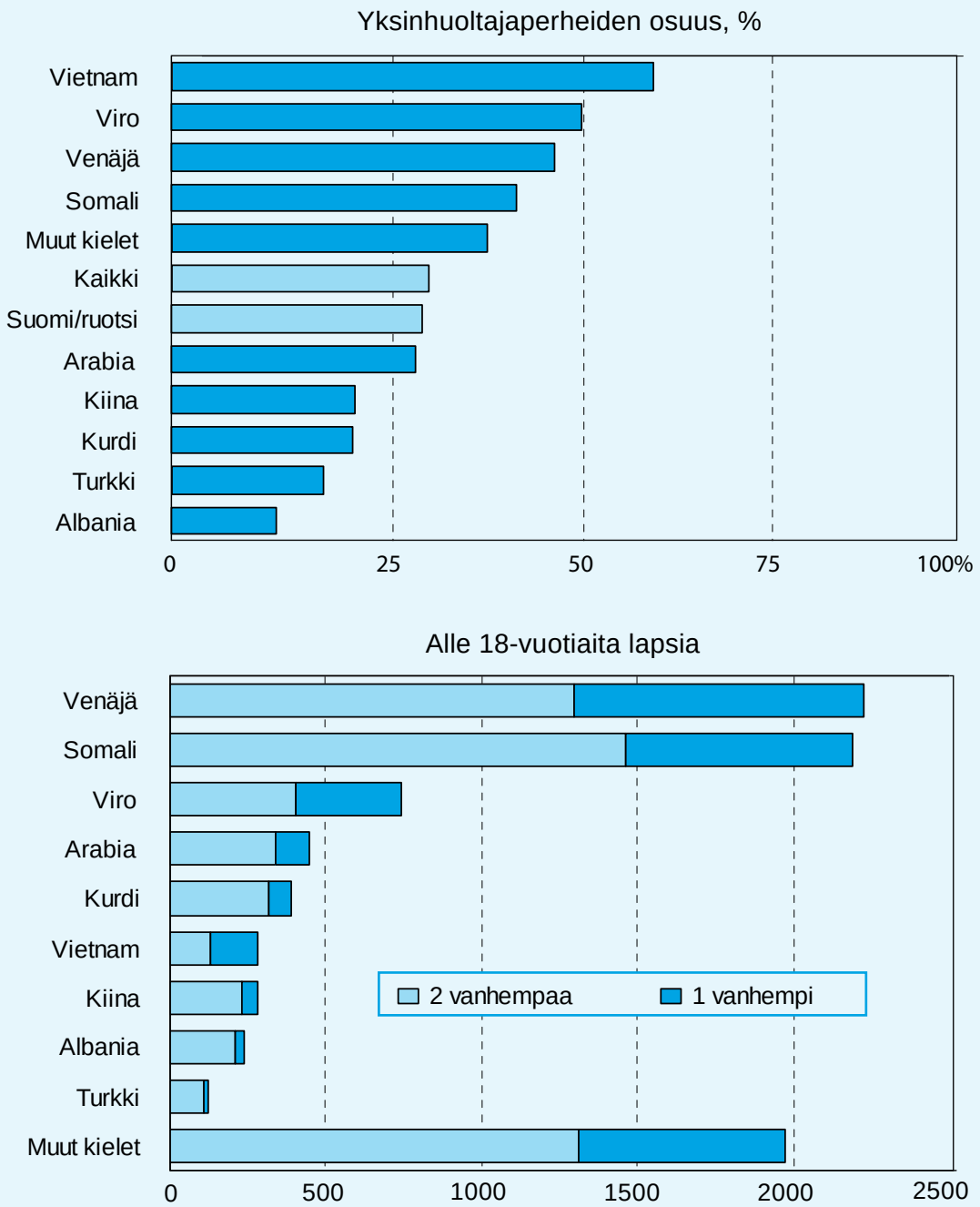

*Kahden vanhemman perheet on laskettu tarkasteltavan kielen mukaiseksi, jos se on ainakin toisen vanhemman äidinkieli. Suomi/ruotsi-luokkaan kuuluvat vain suomen- ja ruotsinkieliset vanhemmat.

Kuvio 13.1. Yhden vanhemman perheiden osuus (%) lapsiperheistä ja lasten määrä yhden ja kahden vanhemman perheissä äidinkielen mukaan Helsingissä 1.1.2005 (Helsingin kaupungin tietokeskus 2006).

Eronneiden yksinhuoltajien suuri osuus maahanmuuttajanaisista saattaa liittyä yhtäältä perhedynamiikan muutoksiin ja lähiyhteisöjen tarjoamien tukiverkostojen rapautumiseen ja toisaalta erilaisten perhejärjestelmien ja perhearvojen yhteentörmäykseen maahanmuuttotilanteessa (ks. SIIM; SÄÄVÄLÄ; TIILIKAINEN; VARJONEN). Monesti ajatellaan, että Suomeen avioituneilla naisilla on aviomies tukenaan ja mahdollisuus luoda ystävyyssuhteita miehen sosiaaliseen verkostoon, sukulaisiin ja tuttaviin. Näin ei läheskään aina ole.

Andrew ja Hartikainen (1999) havaitsivat suomalaisten miesten kanssa avioituneita, perheväkivaltaa kokeneita naisia tutkiessaan, että yhdelläkään tutkituista naisista ei ollut läheisiä suomalaisia ystäviä, eikä kukaan naisista maininnut miehen sukulaisten tai tuttavien kuuluvan omaan sosiaaliseen verkostoonsa. Tutkitut naiset olivat kotoisin Venäjältä, Thaimaasta ja Filippiineiltä. Suomalaisten ystävien hankkimista oli vaikeuttanut heikko suomenkielen taito, ja kun suomalaisia ystäviä ei ollut, myös suomenkielen harjoittelumahdollisuuksia oli niukasti. Niillä naisilla, joilla ystäviä yleensä oli, nämä olivat kotoisin heidän kotimaastaan.

Näiden naisten eristäytyneisyys näytti liittyvän myös heidän aviomiestensä asenteisiin ja sosiaalisten verkostojen kapeuteen. Myös naisten aviomiehiltä näytti puuttuvan ainakin työyhteisön tarjoamat sosiaaliset suhteet, sillä suurin osa heistä oli ns. itsensä työllistäjiä, eli heillä oli yhden miehen yritys tai sitten he olivat työttöminä. Andrewin ja Hartikaisen mukaan naisten sosiaalisten verkostojen kapeuden taustalla oli monissa tapauksissa myös miesten haluttomuus tukea vaimon kotoutumista. Kaikissa tutkituissa perheissä esiintyi fyysisen väkivallan ohella myös henkistä väkivaltaa, kontrollia ja rajoittamista. Mies saattoi valvoa vaimon tekemisiä siten, ettei antanut tälle rahaa omaan käyttöön. Mies saattoi myös eristää vaimon ulkomaailmasta sulkemalla hänet kotiin sekä rajoittamalla puheluita ja yhteydenpitoa tuttaviin ja ystäviin (Andrew & Hartikainen 1999).

Tämä ei suinkaan ole koko kuva suomalaisten kanssa avioituneiden maahanmuuttajanaisten tilanteesta Suomessa. Esimerkiksi Sirkkilän (2006) tutkimus suomalais-thaimaalaisista avioliitoista antaa tyystin toisenlaisen kuvan. Hänen haastattelemiensa miesten käsityksiä parisuhteistaan ja perheistään voidaan kuvata familistiseksi eli he pitivät perhettä sinänsä tärkeänä asiana ja korostivat yhteistä perhe-elämää. Puhuessaan omasta tilanteestaan miehet painottivat selkeästi puolisostaan huolehtimista. Miesten parisuhteissa thaimaalaisiin naisiin nousi esiin myös miehenä olemisen muuttuminen ja maskuliinisuuden yksilöityminen. Erityisesti nuoremmat miehet kuvasivat vaimojaan aktiivisina, tahtovina ja toimivina subjekteina ja pyrkivät rikkomaan stereotypiaa suomalaisen miehen ja thaimaalaisen naisen suhteesta alistussuhteena. Näiden suomalaiseen sukupuolikulttuuriin nojaavien miesten ohella haastateltavissa oli myös niitä, jotka kallistuivat pikemminkin thaimaalaisen sukupuolikulttuurin tai

-sopimuksen puolelle tai rakensivat niistä jonkinlaisen yhdistelmän. Thaimaalaista sukupuolikulttuuria painottavat miehet kokivat puolisoiden sukupuoliasemien erottumisen ja työnjaon selkeänä ratkaisuna, joka helpotti elämää, kun aikaa ja energiaa ei kulunut työnjaosta neuvottelemiseen.

Myös niissä perheissä, joissa kumpikin puolisoista on maahanmuuttaja, ovat puolisoiden roolit ja keskinäiset valta-asemat monissa tapauksissa muuttuneet maahanmuuton myötä. Miesten rooli perheen päänä on monessa tapauksessa horjunut mm. työttömyyden takia. Suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä taas on vahvistanut naisten asemaa yhtäältä siten, että tämän järjestelmän piiriin joutuneet maahanmuuttajamiehet ovat joutuneet sopeutumaan siihen, että heidän asioistaan usein päättävät naispuoliset työntekijät. Toisaalta esimerkiksi suomalainen käytäntö maksaa lapsilisät, kotihoidontuki ym. naisten tilille on samalla lisännyt naisten taloudellista valtaa monissa maahanmuuttajaperheissä. Tästä on usein aiheutunut myös ristiriitoja (Heikkilä 2005; Moallin 2005; Liebkind 1994; Novitsky 2005; Pentikäinen 2005: 215–225; Pöllänen 2005; Siim; Säävälä).

Somalialaisten keskuudessa yksinhuoltajuuden taustalla on avioerojen ohella moniavioisuus, ja joissakin tapauksissa puoliso saattaa olla ulkomailla. Vaikka somalimiehillä Suomessa voi virallisesti olla vain yksi vaimo, voi heillä käytännössä olla useampia vaimoja. Nämä mahdolliset muut vaimot ovat tilastoissa yksinhuoltajia. Myös eli asumisjärjestelyjen ja muiden arjen järjestämiseen liittyvien asioiden näkökulmasta näitä naisia voidaan pitää yksinhuoltajina, vaikka heillä olisikin puoliso (Tiilikainen 2003: 124–127).

13.6. Lopuksi

Maahanmuuttajanaiset ovat Suomessa kohdanneet hyvin samanlaisia ongelmia kuin muuallakin maailmassa pyrkiessään työmarkkinoille. Heidän elämänsä on ollut tasapainoilua yhtäältä maahanmuuton myötä aktualisoituneiden perheen sisäisten jännitteiden ja toisaalta sekä työmarkkinoiden sukupuolittuneisiin rakenteisiin kytkeytyvien että muista syistä johtuvien työllistymisongelmien kanssa. Eri maahanmuuttajaryhmiin kuuluvat naiset ovat ratkaisseet näitä ongelmia eri tavoin riippuen niistä voimavaroista, joita heillä on ollut käytettävissään. Osa naisista suuntautuu edelleen aktiivisesti työmarkkinoille tai on perustanut omia yrityksiä, osa on jäänyt kotiäideiksi – jotkut väliaikaisesti, toiset pysyvämmin.

Karkeasti tarkasteltuna näyttää siltä, että naisten työllistymiserot ovat liittyneet ensisijaisesti koulutukseen mutta myös Suomen ja lähtömaiden sukupuolijärjestelmien

eroihin. Palkkatyömarkkinoille ovat keskimääräistä yleisemmin työllistyneet ryhmät, joilla on muodollista koulutusta, esimerkiksi Suomen lähialueilta muuttaneet ja muut eurooppalaiset naiset. Itsensä työllistäminen taas on yleisintä niiden naisten keskuudessa, joilla tällaista koulutusta on ollut keskimäärin vähemmän. Erityisen aktiivisia tässä suhteessa ovat olleet pakolaisina tai suomalaisten miesten puolisoina Suomeen muuttaneet aasialaiset naiset.

Koulutus sinänsä ei kuitenkaan ole taannut työpaikkaa. Tämä tuli esiin siinä, miten heterogeeninen on myös niiden naisten ryhmä, jotka olivat joutuneet jäämään kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolelle. Ääripäitä tässä edustavat yhtäältä pakolaistaustaiset monilapsisten perheiden äidit, joilla koulutusta on hyvin vähän tai ei lainkaan ja toisaalta ne korkeasti koulutetut, urasuuntautuneet naiset, jotka ovat muuttaneet Suomeen joko suomalaisten miesten puolisoina tai globaalin talouden työmarkkinoilla toimivien puolisoidensa mukana. Vaikka näiden ryhmien elämäntilanteet ja työmarkkinoihin liittyvät tavoitteet poikkeavat olennaisesti toisistaan, voidaan ajatella, että molempia ryhmiä voitaisiin tukea ainakin osittain samantapaisilla toimenpiteillä, esimerkiksi suomenkielen opetusta ja kotouttamiskoulutusta järjestämällä. Tarvitsevathan molemmat – sekä itse työmarkkinoille pyrkivät että omista uratoiveistaan luopuneet, lastensa kasvatukseen ja koulutukseen keskittyneet naiset – suomen kielen taitoa ja tietoa suomalaisen yhteiskunnan rakenteista ja käytännöistä kyetäkseen solmimaan kontakteja ja toimimaan omien tavoitteidensa saavuttamiseksi Suomessa. Toisaalta ryhmien välisten suurten erojen perusteella voidaan päätellä tukitoimenpiteiden onnistumisen edellyttävän sitä, että käytännön järjestelyissä otetaan huomioon naisten erilaiset taustat, elämäntilanteet ja tavoitteet.

Molempiin ryhmiin, sekä työmarkkinoille sijoittuneisiin että maahanmuuton myötä omaa kotitalouttaan hoitamaan jääneisiin kuuluu siis sekä koulutustasonsa että maahanmuuttoperusteensa suhteen hyvin monenlaisia naisia. Jos kaikkien näiden hyvin erilaisten ja hyvin erilaisissa elämäntilanteissa olevien naisten voimavarat halutaan saada aiempaa laajemmin hyödyttämään suomalaista yhteiskuntaa, tarvitaan myös hyvin monenlaisia lähestymistapoja ja toimenpiteitä.

Lähteet ja kirjallisuus

Ahti, Yolanda (2003) Suomessa asuvien filippiiniläisnaisten selviytymiskeinot. Julkaisematon opinnäytetyö. Kevät 2003. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Helsingin yksikkö, Diakoninen sosiaali-, terveys- ja kasvatusalan koulutusohjelma.

Andrew, Michele & Hartikainen, Miira (1999) *Rajat ylittävä rakkaus: Turvakotityön näkökulma Suomeen avioituneiden maahanmuuttajanaisten elämään*. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 20. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Dahir, Zahra Ahmed & Tiilikainen, Marja (2000) Tulin yksin. Marita Muukkonen & Tuula Sakaranaho (toim.) *Kassandra: Kertomuksia suomalaisuudesta*. Helsinki: Kääntöpiiri, 29–40.

Doyle, Judith; Mooney, Nicola & Ku, Jane (2006) Why Not Me? Women Immigrants and Unemployment in New Brunswick. *Migration Letters* 3(2), 161–168.

Ekberg-Kontula, Petra (2000) *Toimettomuus tylsistää: Pääkaupunkiseudulla asuvat afrikkalaiset maahanmuuttajanaiset ja heidän näkemyksensä koulutuksesta ja työllistymisestä*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2000:14. Helsinki: Edita.

Forsander, Annika (2003) Maahanmuuttajat sukupuolitetuilla työmarkkinoilla – mistä löytyy naisen paikka? *Työpoliittinen aikakauskirja* 1/2003, 64–73.

Forsander, Annika; Raunio, Mika; Salmenhaara, Perttu & Helander, Mika (2004) *Sykettä ja suvaitsevaisuutta: Globaalin osaamisen kansalliset rajat*. Helsinki: Edita.

Haapakorpi, Arja (2004) *Kulttuurista rajankäyntiä: Nuorten ja korkeakoulutettujen maahanmuuttajien koulutus- ja työmarkkinahistoria ja -orientaatio*. Raportteja ja selvityksiä 43/2004. Helsinki: Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia.

Hagan, Jacqueline Maria (1998) Social Networks, Gender, and Immigrant Incorporation: Resources and Constraints. *American Sociological Review* 63(1), 55–67.

Heikkilä, Elli (2005) Monikulttuuriset avioliitot tilastoissa ja arjen elämässä. Anne Alitolppa-Niitamo, Ismo Söderling & Stina Fågel (toim.) *Olemme muuttaneet: Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin*. Helsinki: Väestöliitto, 24–36.

Helsingin kaupungin tietokeskus (2006) Tilasto- ja tietopalveluyksikkö 13.10.2006.

Hirstiö-Snellman, Paula (1994) *Maahanmuuttajat Helsingin seudulla*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1994:9. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Jaakkola, Magdalena (2005) *Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003*. Työpoliittinen tutkimus 286. Helsinki: Työministeriö.

Johnston, Ron; Forrest, James & Poulse, Michael (2002) Are there Ethnic Enclaves/Ghettoes in English Cities? *Urban Studies* 39(4), 591–618.

Joronen, Tuula (2005a) Maahanmuuttajat yrittäjinä. Matti Hannikainen (toim.) *Työväestön rajat*. Väki voimakas 18. Turku: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Joronen, Tuula (2005b) Työ on kahden kauppa – maahanmuuttajien työmarkkina-aseman ongelmia. Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 59–82.

Katila, Saija (1996) From Mother to Daughter: Social Networks and Entry into the Occupation of Trade. *Piccola Impresa/Small Business* 1/1996, 117–130.

Katila, Saija (1997) Between Democracy and Dictatorship: The Market Queen Institution of Ghanaian Daily Markets. Ayse Bugra & Behlül Üsdiken (toim.) *State, Market and Organizational Forms*. Berlin: Walter de Gruyter, 269–287.

Kontiainen, Satu (2003) *Arvot kotoutumisessa: Työllistyminen hyvän elämän arvona Vantaalla asuvien somaliäitien keskuudessa*. Uudenmaan TE-keskuksen julkaisuja 5. Helsinki: Uudenmaan työvoima- ja elinkeinokeskus.

Kwagala, Betty (1999) Integrating Women's Reproductive Roles with Productive Activities in Commerce: The Case of Businesswomen in Kampala Uganda. *Urban Studies* 36(9), 1535–1550.

Liebkind, Karmela (1994) Vietnamilaisena pakolaisena Suomessa. Karmela Liebkind (toim.) *Maahanmuuttajat: Kulttuurien kohtaaminen Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 162–187.

Liebkind, Karmela; Mannila, Simo; Jasinskaja-Lahti, Inga; Jaakkola, Magdalena; Kyntäjä, Eve & Reuter, Anni (2004) *Venäläinen, virolainen, suomalainen: Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*. Helsinki: Gaudeamus.

Lyons, Michael & Snoxell, Simon (2005) Creating Urban Social Capital: Some Evidence from Informal Traders in Nairobi. *Urban Studies* 42(7), 1077–1097.

Maula, Johanna (1997) *Small-scale Production of Food and Traditional Alcoholic Beverages in Benin and Tanzania: Implications for the Promotion of Female Entrepreneurship*. Helsinki: The Finnish Foundation for Alcoholic Studies.

Moallin, Mohamed (2005) Islam ja perhe. Anne Alitolppa-Niitamo, Ismo Söderling & Stina Fågel (toim.) *Olemme muuttaneet: Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin*. Helsinki: Väestöliitto, 96–106.

Moisio, Elina & Martikainen, Tuomas (2006) *Kykyjen mosaiikki? Suomalaisten asiantuntijoiden näkemyksiä moninaisuudesta työelämässä vuonna 2020. Delfoi-paneelin tuloksia*. Katsauksia E 25/2006. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.

Novitsky, Anita (2005) Maa vaihtuu – roolit muuttuvat. Anne Alitolppa-Niitamo, Ismo Söderling & Stina Fågel (toim.) *Olemme muuttaneet: Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin*. Helsinki: Väestöliitto, 72–83.

Oksanen, Annika (2006) *Siirtonaisena Singaporessa: Ulkomaankomennuksille mukaan muuttaneet suomalaisnaiset kertovat kokemuksistaan*. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia 2/2006. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Paalanen, Pirjo (1996) Sijoittuminen työelämään. Maarit Huhtaniemi (toim.) *Kauniit ja rohkeat filippiinat: Filippiiniläisnaiset meillä ja muualla*. Helsinki: Filippiinit-seura ry, 88–93.

Palmén, Marilla (1996) Italian filipinat. Maarit Huhtaniemi (toim.) *Kauniit ja rohkeat filippiinat: Filippiiniläisnaiset meillä ja muualla*. Helsinki: Filippiinit-seura ry, 75–77.

Pentikäinen, Marja (2005) *Loputon matka: Vietnamilaisten ja somalialaisten kertomuksia pakolaisuudesta*. Työpoliittinen tutkimus 274. Helsinki: Työministeriö.

Pohjanpää, Kirsti; Paananen, Seppo & Nieminen, Mauri (2003) *Maahanmuuttajien elinolot: Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002*. Elinolot 2003:1. Helsinki: Tilastokeskus.

Pöllänen, Pirjo (2005) Miehen paikka perheessä – venäläisten maahanmuuttajanaisten kokemuksia miehen paikasta perheessä Venäjällä ja Suomessa. *Siirtolaisuus* 1/2005, 1–9.

Salaff, Janet W. (2000) Women's Work in International Migration. Esther Chow (toim.) *Transforming Gender and Development in East Asia*. Lontoo: Routledge, 217–238.

Salaff, Janet & Greve, Arent (2001) Women that Move: International Migration from the PRC to Canada and the Negotiation of Gender Opportunities. Paper delivered at "Migration and the 'Asian Family' in Globalising World", 16–18 April 2001, Singapore. Organized by Asian MetaCentre for Population and Sustainable Development Analysis, Centre for Advanced Studies, National University of Singapore, Singapore.

Schoeni, Robert F. (1998) Labor Market Outcomes of Immigrant Women in the United States: 1970 to 1990. *International Migration Review* 32(1), 57–77.

Sirkkilä, Hannu (2006) Thaimaalaiset naiset suomalaismiesten puolisoina. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 126–143.

Struder, Inge R. (2002) *Migrants Self-employment in a European Global City: The Importance of Gendered Power Relations and Performances of Belonging for Turkish Women in London*. Research Papers in Environment and Spatial Analysis Series 74, July 2002. Lontoo: London School of Economics.

Tiilikainen, Marja (2003). *Arjen islam: Somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Tilastokeskus. Maahanmuuttajien elinolotutkimus 2002. Perusaineisto.

Tilastokeskus (2003) Perheet 2002. *Väestö* 2003:10.

Tilastokeskus (2004) Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2003. *Väestö* 2004:6.

Tilastokeskus (2006a) Tietokanta: Elinkeinot ja työssäkäynti.

Tilastokeskus (2006b) Tietokanta: Kaupunki- ja seutuindikaattorit, väestö.

Tilastokeskus (2006c) Tietokanta: Väestö.

Vartti, Riitta (1996a) Espanjan chicat. Maarit Huhtaniemi (toim.) Kauniit ja rohkeat filippiinat: Filippiiniläisnaiset meillä ja muualla. Helsinki: Filippiinit-seura ry, 72–74.

Vartti, Riitta (1996b) Suuri muutto. Maarit Huhtaniemi (toim.) *Kauniit ja rohkeat filippiinat: Filippiiniläisnaiset meillä ja muualla*. Helsinki: Filippiinit-seura ry, 66–71.

Vänttinen, Päivi (1996). Vaimoja ja siirtolaisketjuja. Maarit Huhtaniemi (toim.) *Kauniit ja rohkeat filippiinat: Filippiiniläisnaiset meillä ja muualla*. Helsinki: Filippiinit-seura ry, 84–87.

Wahlbeck, Östen (2004) Turkish Immigrant Entrepreneurs in Finland: Local Embeddedness and Transnational Ties. Maja Povrzanovic Frykman (toim.) *Transnational Spaces: Disciplinary Perspectives*. Malmö: Malmö University, IMER, 101–122.

Wahlbeck, Östen (2005) Turkkilaiset maahanmuuttajat Suomessa: Paikallinen ja transnationaali sosiaalinen pääoma. *Janus* 13(1), 39–53.

Westwood, Sallie & Bhachu, Parminder (toim.) (1988) *Enterprising Women: Ethnicity, Economy, and Gender Relations*. Lontoo: Routledge.

14 Kotoutuminen sukupuolittuneille työmarkkinoille?

Maahanmuuttajien työmarkkina-asema yli vuosikymmen Suomeen muuton jälkeen

Annika Forsander

14.1. Lähtökohtia

14.1.1. Sukupuolisensitiivisyys maahanmuuttajatutkimuksessa

Kansainvälisten muuttoliikkeiden tutkimuksessa ja hallinnoinnissa sukupuolinäkökulma on joko ohitettu tai sitten se on painottunut naisnäkökulmaan, joka teki esiinmarssin 1990-luvulla. Maahanmuuttajat on yleensä käsitetty itsestään selvästi miehiksi. Sukupuolinäkökulman painottamisella tarkoitetaan automaattisesti naisen aseman tarkastelua, ei niinkään sukupuolisensitiivisyyttä sinänsä. Tutkimuksessa ja myös maahanmuuton hallinnollisissa käytännöissä naispuolista maahanmuuttajaa tarkastellaan usein perinteisessä naisen elinpiirissä: suhteessa kotiin, perheeseen ja mieheen – aviomieheen tai isään – eli käytännössä erilaisten riippuvuuksien ja läheissuhteiden kautta (Hondagneu-Sotelo 2001; Kofman 2004; Martikainen & Tiilikainen). Tämä tulee näkyväksi maahantuloon liittyvissä säännöksissä, joissa maahanmuuttajanainen tulee usein oikeuksiltaan määritellyksi miespuolisen ”päähakijan” juridisen statuksen kautta. Esimerkiksi kansainvälinen pakolaisoikeus ei ole ollut kovin herkkä naisiin kohdistuvien ihmisoikeusloukkauksien tunnistamisessa ja tunnustamisessa turvapaikan tarpeen kriteerit täyttäviksi (Macklin 1999; Mahmud 1996).

Maahanmuuttajanaisia tarkastellaan harvemmin itsenäisinä taloudellisina toimijoina: se fakta, että maahanmuuttajissa on sekä miehiä että naisia, ei ole noussut esiin kuin vasta viimeisten vuosikymmenien aikana kansainvälisessä muuttoliikkeen tutkimuksessa (Knocke 1999: 108; Kofman 2004; Martikainen & Tiilikainen).

Paitsi sukupuolinäkökulman ”naisisuus”, tutkimuksen ja hallinnon ongelmana on muiden maahanmuuttajia eriyttävien tekijöiden, kuten luokan ja etnisyyden näkymättömyys sovellettaessa sukupuolisensitiivistä tarkastelua. Kansainvälisen muuttoliikkeen jatkuvasti erilaistuvien muotojen moninaisuuden ja muuttajien heterogeenisuuden tunnustaminen ja tunnistaminen vaatii intersektionaalista, poikkileikkaavaa otetta, jolloin ilmiötä tarkastellaan sukupuolisesti, luokkaperusteisesti sekä etnisesti jakaantuneena ja jakavana (Kofman 2004; Martikainen & Tiilikainen).

Tarkastelen artikkelissani maahanmuuttajien työmarkkina-aseman muotoutumista lähtömaan, koulutuksen ja sukupuolen kontekstissa. Lähestyn maahanmuuttajien asemaa suomalaisessa palkkatyöyhteiskunnassa aluksi maahanmuuttajaväestön rakenteen ja maahanmuuttotilanteen kehityksen näkökulmasta. Tarkastelen suomalaisia työmarkkinoita sukupuolitettuna järjestelmänä, joka määrittelee maahanmuuttajille – sekä naisille että miehille – ne mahdollisuuksien rajat, joissa he voivat etsiä paikkaansa työmarkkinoilla. Artikkelini tavoitteena on osoittaa, että maahanmuuttajien työmarkkina-asema ei määräydy uusliberalistisen markkinalogiikan, eli puhtaan kysynnän ja tarjonnan, kulttuurisista arvoista ja sosiaalisesta kontekstista irrotetun rationaliteetin ehdoilla. Vastaanottavan yhteiskunnan kulttuuri, historia, politiikka- ja talouskehitys luovat rakenteet, joiden varassa kunkin maahanmuuttajan ominaisuuksien, kuten koulutuksen, sukupuolen ja etnisen taustan mukainen yhteiskunnallinen paikka määrittyy ja määritetään.

14.1.2. Aineistona pitkittäisrekisteri

Tutkimukseni empiirisenä aineistona on Tilastokeskuksen kokoama maahanmuuttajien sosioekonomista asemaa kuvaava pitkittäisrekisteriaineisto. Rekisteriaineistoja on käytetty maahanmuuttajatutkimuksessa hyväksi melko vähän siihen nähden, että Suomessa on saatavilla kansainvälisesti verraten kattavat väestörekisteriaineistot. Pääaineistoina ovat olleet joko kyselytutkimukset tai erilaiset kvalitatiiviset aineistot (Helander 1999; Wahlbeck 2003). Työhallinnon rekisteriaineistoja on käytetty erilaisissa hallinnollisiin tarpeisiin tilatuissa tutkimuksissa ja selvityksissä (esim. Koistinen 1997; Forsander & Alitolppa-Niitamo 2000; Haapakorpi 2004). Väestörekisteriaineistoja on käytetty maahanmuuttajien työmarkkina-aseman tutkimukseen oman tutkimukseni (Forsander 2002) lisäksi laajassa Tilastokeskuksen toteuttamassa elinolotutkimuksessa (Pohjanpää ym. 2002), Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen (VATT) 1990-luvun maahanmuuttajien työllisyyttä ja tuloja koskevassa tutkimuksessa (Hämäläinen ym. 2005) ja Tilastokeskuksen tutkimuksessa muuttoliikkeen työmarkkinavaikutuksista (Myrskylä 2006). Siihen, että rekisteriaineistoja on käytetty Suomessa maahanmuuttajia koskevassa tutkimuksessa verrattain vähän, voi osoittaa useitakin syitä. Ensinnäkin tutkimus on

ollut vahvasti kulttuurintutkimuksellisesti orientoitunutta (katsaus suomalaiseen alan tutkimukseen ks. Wahlbeck 2003), kun taas ns. vanhemmissa maahanmuuttomaissa taloustieteellistä – ja siis kvantitatiivista – tutkimusta voi pitää tutkimuksen vanhimpana valtavirtana (laaja kirjallisuuskatsaus Borjas 1994). Toiseksi Tilastokeskuksesta hankittavat rekisteriaineistot ovat kalliita ja siten usein muiden kuin Tilastokeskukseen kytköksissä olevien tutkijoiden ulottumattomissa.

Maassa-asumisajan ja sosioekonomisen aseman yhteyden syvälliseen arvioimiseen ja tulevaisuuden ennustamiseen on Suomen maahanmuuttohistoria melko lyhyt. Nettomuutto muuttui positiiviseksi vasta 1990-luvun alussa, ja 15 vuotta(kaan) ei ole välttämättä riittävä aika maahanmuuttajien työmarkkinaintegraation arvioimiseen ja seuraavan sukupolven mahdollisuuksien ennakoimiseen (vrt. Borjas 1999; Reitz 1998; Zimmerman 1999). Olen omassa tutkimuksessani (aiemmin mm. Forsander 2002, 2003) pyrkinyt venyttämään aikajanaa niin pitkälle kuin se Suomen maahanmuuttotilanteessa on ollut rekisteritutkimuksen puitteissa mahdollista.

Tämän artikkelin pohjana on Tilastokeskuksessa eri hallinnollisista rekistereistä koottu sosioekonomisia muuttujia sisältävä aineistokokonaisuus, joka käsittää 10 485 tapausta, jotka edustavat vuosina 1989–1993 Suomeen muuttaneita yhteensä 34 950 työikäistä, eli 15–64-vuotiasta ulkomaan kansalaista. Otos on tasaväliotanta, eli jokaiselta maahantulovuodelta on perusjoukosta poimittu joka kolmas tapaus.[1] Aineisto on henkilötason pitkittäisaineisto, eli samojen henkilöiden tilannetta kuvataan samoilla tunnusluvuilla maahanmuuttovuoden lopussa, vuosina 1996/1997, 2000/2001 ja 2004. Tutkimukseni keskittyy vuosien 1989–1993 välisenä aikana Suomeen muuttaneisiin, koska näinä vuosina ulkomaan kansalaisten maahanmuutto lisääntyi hyvin nopeasti, toisin sanoen noina vuosina Suomi muuttui maahanmuuttomaaksi (Tilastokeskus 2006: 6–7). Artikkelissani käsittelen erityisesti vuotta 2004 kuvaavia tunnuslukuja. Maassa-asumisaikaa on kohderyhmälle ehtinyt kertyä siis 11–15 vuotta.

---

1 Suomen ja Ruotsin kansalaiset rajattiin otoksesta pois. Suomeen muuttaneiden Ruotsin kansalaisten joukossa on paljon etniseltä taustaltaan suomalaisia, joten Ruotsin kansalaisten sulkemisella pois haluttiin kiertää paluumuuttoproblematiikkaa. Sen sijaan entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneet ns. inkerinsuomalaiset paluumuuttajat ovat mukana aineistossa.

14.1.3. Työyhteiskunta ja maahanmuuttajan paikka

Maahanmuuttajat voi jakaa muuttoperusteensa pohjalta kolmeen ryhmään, joiden lähtökohta vastaanottavan maan työmarkkinoiden kannalta on erilainen.

1. Työn vuoksi maahan muuttavat
2. Muista syistä kuin työn vuoksi maahan muuttavat
3. Laittomat tai dokumentoimattomat maahanmuuttajat

Ensimmäisen ryhmän, eli ns. työperäisten maahanmuuttajien, muutto perustuu siihen, että heillä on työpaikka vastaanottavassa maassa. Muista kuin työperäisistä syistä muuttavien joukkoon kuuluvat esimerkiksi perhesyistä muuttavat, pakolaiset, paluumuuttajat ja opiskelijat. Kaikista heikoimmassa asemassa ovat laittomat tai dokumentoimattomat maahanmuuttajat, jotka elävät asemansa takia yhteiskunnallisten järjestelmien ulkopuolella tai siihen vain heikosti kiinnittyneinä.[2] Dokumentoimattomia maahanmuuttajia, sekä miehiä että naisia, on uskottu olleen Suomessa perinteisesti vähän, mutta sitä mukaa kun ilmiöön on alettu kiinnittää huomiota, on se muuttunut näkyväksi (esim. Vilkama ym. 2005: 19).

Keski- ja Pohjois-Euroopan suuret maahanmuuttajaväestöt ovat seurauksia toisen maailmansodan jälkeisistä työvoimavirroista ja 1970-luvulta lähtien vauhtiin päässeestä perheenyhdistämismuutosta, joka lisäsi huomattavasti naisten osuutta maahanmuuttajista ja 1980-luvulla lisääntyneistä turvapaikanhakijoista (Sassen 1999). Suomi poikkeaa maahanmuuttohistorialtaan muista keskisen ja pohjoisen Euroopan maista. Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä, jolloin monet muut läntiset maat rekrytoivat maahanmuuttajia kasvavaan teollisuuteensa, Suomi oli työvoimaa luovuttava maa: Suomesta on lähdetty muihin maihin töihin, mutta Suomeen on tullut hyvin vähän maahanmuuttajia työn perässä. Keski- ja Pohjois-Eurooppa sulki rajansa ulkomaiselta työvoimalta 1970-lukuun mennessä, mutta rajojen sulkeminen ei merkinnyt maahanmuuton loppumista: Aiemmin tulleiden työntekijöiden perheenjäsenten sekä pakolaisten maahanmuutto lisääntyi ja maahanmuuttajien määrä nousi ennätyksellisen korkealle 1980–1990-lukujen taitteessa. Samaan aikaan Neuvostoliiton hajoamisen myötä suomalainen maahanmuuttopolitiikka irtautui ulko- ja turvallisuuspoliittisesta kytkennästään ja Suomesta tuli maahanmuuttajia vastaanottava maa (Forsander 2002; Lepola 2000).

---

[2] Dokumentoimattoman tai laittoman työvoiman kategoria on heterogeeninen sisältäen keikkatyötä tekeviä ”turisteja” tai oleskelulupa-ajan ylittäneitä ulkomaalaisia. Suomesta puuttuvat pitkään maassa olleet ja vakiintuneet dokumentoimattomien maahanmuuttajien yhteisöt, joita suurimpaan osaan muita maahanmuuttajia vastaanottavia maita on syntynyt nykyisten tai aiempien kulttuuristen tai poliittisten siteiden, kuten kolonialismin vuoksi.

Työperusteisen muuton vaihtuminen perheiden yhdistämiseksi ja humanitaariseksi maahanmuutoksi tuotti maahanmuuttajia vastaanottaville maille yhteisen haasteen: kuinka integroida työmarkkinoille ja siten laajemmin yhteiskuntaan sellaiset maahanmuuttajat, joiden maahanmuutto ei perustu työpaikkaan Suomessa, vaan muihin syihin. Se, että maahanmuuttajat muuttavat pääasiallisesti muista syistä kuin työpaikan perässä, merkitsee sitä, että työllistymisestä muodostuu toimeentulon ja kotoutumisen kynnyskysymys.

Suomi, kuten muutkin Pohjoismaat, on palkkatyösidonnainen ja yksilökeskeinen yhteiskunta, jossa yksilön asema määräytyy työmarkkina-aseman, eikä suvun, omaisuuden tai lapsiluvun mukaan. Naisten työhönosallistumisaste on Suomessa korkeampi kuin muualla Euroopassa, ja naisen yhteiskunnallinen ”normaalius” perustuu kokopäiväisen työnteon ja perheestä huolehtimisen yhdistämiseen (Lehto 2001; Nurmi 1998; Savola 2000). Nämä naisen yhteiskunnallista paikkaa määrittävät arvot ja normit määrittävät myös maahanmuuttajanaisen paikkaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Valtayhteiskunnan arvot ja normit heijastuvat kotouttamispolitiikassa, ja määrittävät maahanmuuttajille suotavaa ja tavoiteltavaa kotoutumisen tilaa, joka muotoutuu vastaanottavassa yhteiskunnassa vallalla olevan sukupuolisen järjestelmän mukaiseksi.

14.2. Maahanmuuttajat ja sukupuolitettu työmarkkina-asema

14.2.1. Taustaa

Tavallisin oleskelulupaperuste Suomeen – kuten myös muihin EU-maihin – muutolle ovat perhesyyt: avioliitto kyseisen maan kansalaisen tai pysyvästi maassa asuvan ulkomaalaisen kanssa tai vanhempien tai lapsien asuminen Suomessa. Maassa pysyvästi asuvan työikäisen ulkomaalaisväestön erityispiirre on se, että suurin osa – arviolta 90 prosenttia – on muuttanut maahan alun perin muulla oleskelulupaperusteella kuin työllistymisensä vuoksi.[3] Käytössä olevan Tilastokeskuksen rekisteriaineiston ongelmana on se, että oleskelulupaperustetta ei ole saatavissa, ja näin ollen (ensimmäisestä) maahanmuuton mahdollistavasta oleskelulupaperusteesta täytyy tehdä päätelmiä muiden lähteiden, kuten hallinnollisten tilastojen perusteella.

---

3 Luku perustuu Työministeriön arvioon 2004 (Vilkama ym. 2005: 8).

Noin puolet Suomessa asuvista maahanmuuttajista on naisia. Aineistossani miehiä on 54 ja naisia 46 prosenttia (N=10 485). Ero selittyy sillä, että aineistoni kattaa vuosina 1989–1993 muuttaneet, ja tuolloin erityisesti pakolaisryhmät olivat miesvoittoisia myöhemmin vauhtiin päässeiden perheenyhdistämisten tuotua maahan enemmän naisia ja tasoitettua näin sukupuolijakaumaa. Eri kansalaisuusryhmissä naisten osuus vaihtelee huomattavasti toisin kuin monissa muissa läntisissä maahanmuuttajia vastaanottaneissa maissa (SOPEMI 2007). Tasaisin sukupuolijakauma on pakolaisina maahantulleissa ryhmissä siksi, että pakolaisstatus mahdollistaa perheenyhdistämismenettelyn kautta koko perheen muuton. Miesenemmistöisimpiä ryhmiä ovat brittiläiset, italialaiset, hollantilaiset ja turkkilaiset. Näistä ryhmistä suurin osa on tullut maahan avioiduttuaan Suomen kansalaisen kanssa. Avioliitto Suomen kansalaisen kanssa on ollut tavallinen oleskelulupaperuste myös naisenemmistöisimmissä ryhmissä, kuten thaimaalaisilla, venäläisillä ja virolaisilla (Martikainen; Tilastokeskus 2006: 13–14, 21–22; SOPEMI 2007).

Ryhmien erilaiset sukupuolijakaumat heijastelevat Suomen maahanmuuttohistoriaa ja -politiikkaa. Suomella ei ole perinteitä työperäisessä maahanmuutossa, joka on muovannut vanhempien maahanmuuttomaiden maahanmuuttajaväestön sukupuolijakaumaa tasaisemmaksi työntekijöiden perheenyhdistämisten myötä, vaan tärkeimpänä muuttoperusteena on ollut avioituminen Suomen kansalaisen kanssa (Lepola 2000).

Venäjän ja Viron kansalaiset muodostavat Suomen suurimmat ulkomaalaisryhmät. Venäläisten ja virolaisten maahanmuutto on suurimmalta osalta perustunut inkerinsuomalaisten paluumuuttoon sekä perhesyihin, kuten avioitumiseen Suomen kansalaisen – useammin miehen – tai Suomessa pysyvästi asuvan ulkomaalaisen kanssa. Venäläiset ja virolaiset ovat suurimpia kansalaisuusryhmiä myös työperusteisesti maahanmuuttaneiden joukossa (vrt. Forsander ym. 2004). Työn vuoksi pysyvästi muuttaneet ovat kuitenkin kaiken kaikkiaan pieni ryhmä virolaisten ja venäläisten joukossa (Jaakkola & Reuter; Saarinen; Varjonen).

Vuoteen 2004 mennessä 27 prosenttia (N=2 840) kohderyhmästä on muuttanut maasta pääosin alkuperäiseen kansalaisuusmaahansa. Poismuuttaneiden sukupuolijakauma vastaa koko kohderyhmän sukupuolijakaumaa. Mielenkiintoista on se, että jopa viidennes on asunut välillä muualla, ja muuttanut takaisin Suomeen. Aineistossa ovat mukana vain ne, jotka ovat tallentuneet väestörekisteriin, eli muutto on ollut yli vuoden mittainen. Muuttoliikettä Suomeen ja väliaikaisesti pois Suomesta onkin todennäköisesti enemmän kuin nämä luvut antavat olettaa. Ilmiö on empiirinen esimerkki transnationaalisuudesta, toisin sanoen siitä, että maahanmuuttajien sosiaaliset siteet ja lojaliteetti jakaantuvat usean maan kesken, eikä juridisen kansalaisuuden muutos ulkomaalaisesta suomalaiseksi (joka on tapahtunut jopa 48 prosentin osalta)

välttämättä ole yhteydessä sosiaaliseen kansalaisuuteen. Maahanmuuttajien transnationaalisuus kyseenalaistaakin paikallisuuden kotouttamispolitiikan lähtökohtana (TIILIKAINEN; ZECHNER).

Uudellamaalla asuu 42 prosenttia kohderyhmästä, ja – kuten muukin Suomen ulkomaalaisväestö – maahanmuuttajat ovat keskittyneet etelän suurimpiin kaupunkeihin. Maahanmuuttajien läsnäolo on, kuten muuallakin maailmassa, urbaani ilmiö (SOPEMI 2007; Tilastokeskus 2006: 26–28).

Tavanomaisin perhemuoto molemmilla sukupuolilla on avioliitto, ja perheessä on tavanomaisimmin yksi tai kaksi lasta. Yksinasuvia on viidennes. 30 prosenttia asuu omistamassaan asunnossa ja loput 70 prosenttia vuokralla. Tältäkään osin sukupuoli ei ole erotteleva tekijä. Perhemuotonsa ja asumisjärjestelyjensä osalta yli vuosikymmenen maassa asuneet eivät eroa muusta väestöstä. Siviilisäädyn muutosten tarkastelu paljastaa mielenkiintoisen kehityskulun: tarkasteltuina aikajaksoina eronneiden määrä nousee, naimattomien määrä laskee, mutta avioliitossa olevien määrä lähtee korkealta, laskee sitten, ja nousee uudelleen (ks. kuvio 14.1.). Naisten ja miesten välillä ei ole merkittäviä eroja, ainakaan tarkasteltaessa maahanmuuttajaväestöä kokonaisuudessaan. Ilmiötä selittänee se, että maahanmuuton ajankohtana naimisissa olevat eroavat ja monissa tapauksissa avioituvat uudelleen ja naimattomat avioituvat iän karttuessa (MARTIKAINEN & TIILIKAINEN).

Koulutustiedot ovat maahanmuuttajien osalta epävarmoja: ne puuttuvat aineistossa 43 prosentilta. Tiedot puuttuvat tyypillisesti niiltä, jotka ovat tulleet Suomeen työluvalla, eivätkä ole olleet työvoimatoimistojen asiakkaina. Tiedot voivat puuttua myös niiltä, joilla ei ole tutkintoa, jota rekisteröidä, toisin sanoen joiden koulutus on puutteellinen. Karkeasti ottaen voidaan siis olettaa, että koulutustietoja on eniten rekisteröimättä sekä koulutetuimmilta että vähiten koulutetuilta maahanmuuttajilta (tarkemmin Forsander 2002). Tarkasteltavassa aineistossa on vuonna 2004 – kuten myös oli vuonna 1997 – hieman enemmän korkeakoulutettuja, vähemmän keskiasteen koulutuksen saaneita ja enemmän vain perusasteen koulutuksen suorittaneita kuin koko väestössä, kun erot ikärakenteessa otetaan huomioon. Vuoteen 2004 mennessä erot ovat kuitenkin tasoittuneet sen myötä, että peräti 17 prosenttia on suorittanut jonkun tutkinnon – tyypillisesti toisen asteen koulutuksen – Suomessa. Sukupuolten välillä ei tässä ole eroa.

Koulutustaso maahanmuuttajaväestön joukossa vaihtelee kansallisuusryhmien välillä ja sisällä, vaikka kansalaisuusryhmien väliset erot ovat tasoittuneet maassaolovuosien ja Suomessa suoritettujen tutkintojen kerryttyä. Keskimäärin heikoin koulutus on pakolaisilla ja erityisesti pakolaisnaisilla. Kehitysmaista tulleiden ja pakolaisnaisten joukossa kouluttamattomuuden voi tulkita laajemmin heijastelevan naisten asemaa ja mahdollisuuksia lähtömaissaan.

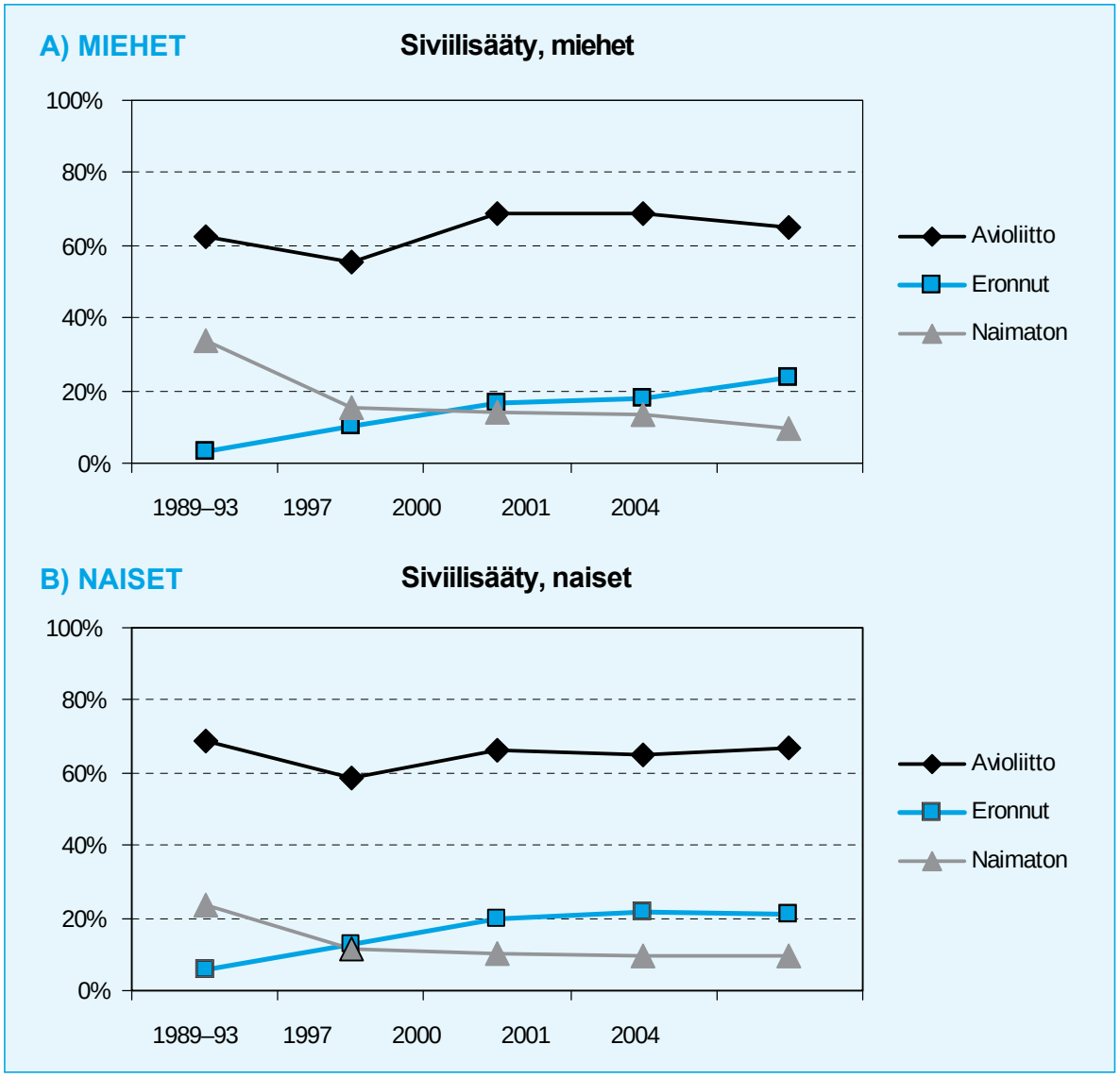

Kuvio 14.1. Vuosina 1989–1993 Suomeen tulleiden maahanmuuttajien siviilisäädyn muutokset sukupuolen mukaan vuosina 1997, 2000, 2001 ja 2004 (N=7 645).

14.2.2. Onko sukupuolella oikeasti väliä ja kenelle?

Kaikkia ulkomaan kansalaisia tai ulkomailla syntyneitä tarkasteltaessa naiset kuuluvat huomattavasti vähäisemmässä määrin työvoimaan, ja työttömyysaste on korkeampi kuin miehillä,[4] ja sama ilmiö toistuu myös muissa maahanmuuttomaissa (SOPEMI 2007; Vilkama ym. 2005). Pitkään maassa-asuneita tarkasteltaessa kuva on kuitenkin monimutkaisempi. Erot naisten ja miesten välillä vähenevät ajan myötä: maahanmuuttajanaisten työmarkkina-asema ei radikaalisti poikkea maahanmuuttajamiesten työmarkkina-asemasta useamman vuoden maassa-asumisen jälkeen. Tutkimassani joukossa naisia oli vuoden 2004 lopussa 46 prosenttia (N=7 645), ja työvoimaan (työttömät ja työlliset yhteensä) kuuluvia heistä oli 75 prosenttia – miesten vastaava luku oli 74 prosenttia. Vuonna 1997 ero naisten ja miesten välillä oli vielä huomattavasti suurempi, eli naisilla 57 ja miehillä 71 prosenttia (Forsander 2002: 137).

On huomattava, että maahanmuuttajat ovat ikärakenteeltaan koko väestöä nuorempia, suurimmalta osin parhaassa työ- ja synnytysiässä olevia: kohderyhmästä 65 prosenttia on 30–44-vuotiaita. Tämän vuoksi työmarkkina-asemaa kuvaavia tunnuslukuja olisikin verrattava koko väestön vastaavaan ikäryhmään. Sekä koko väestöä edustavien miesten ja tarkastellun kohderyhmän miesten työvoimaosuus (työvoimaan kuuluvien prosenttiosuus työikäisistä) oli molemmilla 76 prosenttia, kun taas ikäryhmäpainotetussa koko väestössä miesten työvoimaosuus oli 93. Koko väestön naisten työvoimaosuus oli 72, ikäpainotettuna 84 ja kohderyhmän naisten 75 prosenttia (Tilastokeskus, työvoimatutkimus 2004).

Työllisyysaste, eli työllisten osuus työikäisistä, on myös noussut nopeasti ja erot tasoittuneet sukupuolten välillä. Vuonna 2004 maahanmuuttajanaisten työllisyysaste oli 55 ja miesten 54 prosenttia, vuonna 1997 vastaavat luvut olivat naisten kohdalla 31 ja miesten kohdalla 41 prosenttia (taulukko 14.1.). Vuonna 2004 koko väestön työikäisistä naisista työllisiä oli 66 prosenttia ja miehistä 69 prosenttia, ikäpainotetut luvut ovat 76 ja 87 prosenttia.

Pääasiallista toimintaa kuvaavat tunnusluvut kertovat, että erittäin suuri osa sekä miehistä että naisista oli maahanmuuttovuotensa lopulla kokonaan työelämän ja opiskelun ulkopuolella ”muu” -kategoriassa. Paitsi ”muiden”, myös opiskelijoiden ja työttömien määrä on laskenut erityisesti naisten joukossa, kun taas miesten työttömyyden lasku ja työllisyyden parantuminen ovat jääneet paikalleen vuoden 2001 jälkeen.

---

4 Lokakuussa 2006 miespuolisten ulkomaan kansalaisten työttömyysaste oli Työministeriön mukaan 19 ja naisten 28 prosenttia (http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/08_maahanmuuttotilastot/wulktyoll.pdf).

Taulukko 14.1. Vuosina 1989–1993 (N=10 485) Suomeen tulleet maahanmuuttajat pääasiallisen toiminnan ja sukupuolen mukaan vuosina 1997 (N=8 556), 2001 (N=8 048) ja 2004 (N=7 645), %.

Pääasiallinen toiminta	Muuttovuonna		Vuonna 1997		Vuonna 2001		Vuonna 2004	
	Naiset	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset	Miehet
Työllinen	18	29	31	41	47	55	55	54
Työtön	23	21	27	28	23	21	20	21
Opiskelija	9	11	12	10	5	5	4	3
Eläkeläinen	0	0	2	1	4	3	6	6
Muu	50	39	29	20	21	16	15	16
Yhteensä %	100	100	100	100	100	100	100	100

Työmarkkina-asema, jota muun muassa työvoimaosuus ja työllisyysaste kuvaavat, vahvistuu siis maassa-asumisajan karttuessa, ja sukupuolten väliset erot tasoittuvat. Vastaaviin tuloksiin maassa-asumisajan merkityksestä työvoimaosuuden kasvussa ja sukupuolien välisten erojen tasoittumisessa ovat päätyneet VATT:n tutkijat Hämäläinen ym. (2005: 111; maassa-asumisajan osalta Tilastokeskus 2006: 30–32) tutkimuksessaan 1990-luvulla Suomeen muuttaneista maahanmuuttajista ja sosioekonomisen aseman muutoksista.[5]

Maahanmuuttajien työuran vakautta tutkittiin summamuuttujalla, joka rakennettiin pääasiallista toimintaa (työllinen, työtön, työvoiman ulkopuolella) kuvaavien muuttujien pohjalta kolmena vuotena. Aiemmin (Forsander 2002) työuran vakauden muodostumista tutkittiin maassa-asumisen ensimmäisinä 4–8 vuotena, ja nyt samasta kohderyhmästä poimittiin uudet tarkasteluvuodet: 1997, 2001 ja 2004.[6]

---

5 Sen sijaan Jorosen (2005) tutkimus, joka pohjaa maahanmuuttajien elinolotutkimuksen (Pohjanpää ym. 2002) kyselyaineistoon, antaa toisenlaisen kuvan. Kyse voi olla aineistojen laadullisen eron tuottamasta tuloksesta tai eroista tutkittavien asumisajassa.

6 *Työuran laatuun* perustuvaa lohkoutumista tarkasteltaessa tarkoituksena on tutkia, millaisia työmarkkina-aseman muutoksia eri maahanmuuttajaryhmille on tapahtunut vuosien 1997 ja 2004 välillä, eli venyttäen aikajanaa seitsemän vuotta eteenpäin aiemman tutkimukseni (Forsander 2002: 174–191) viimeisestä tarkasteluvuodesta 1997. Kuten aiemmassakin tarkastelussa, kohderyhmä on jaettu ammattiasemaa kuvaavan muuttujan (työllinen, työtön tai muu) avulla neljään ryhmään: 1) vakaalla työuralla olevat, 2) epävakaalla työuralla olevat, 3) työmarkkinoiden marginaalissa olevat, ja 4) työvoiman ulkopuolella olevat (ryhmittelyperusteet vrt. Forsander 2002: 269). Maahanmuuttajan katsottiin olevan *vakaalla työuralla,* mikäli hän oli ollut työllinen kolmesta tarkasteluajankohdasta vähintään kahtena viimeisenä vuotena, eli 1997 ja 2004. *Epävakaalla työuralla* oleviksi tulkittiin ne, jotka – maahantuloajankohdan statuksesta riippumatta – olivat olleet toisena kahdesta viimeisestä tarkasteluaikana työllisiä, mutta jotka olivat toisena vuonna työttömiä tai työmarkkinoiden ulkopuolella. Ryhmään siis ”pääsi” jos oli ollut joko 1997 tai 2004

Maahanmuuttajien työura on vakiintunut ja epävakaus ja marginaalisuus vähentynyt nopeasti. Työllisyyden paranemisesta huolimatta tarkastelluista maahanmuuttajista oli 47 prosenttia epävakaalla työuralla, koska työttömyysjaksoja oli ollut tarkasteluvuosina 2001 ja 2004, ja muutkin työmarkkina-asemaa kuvaavat tunnusluvut kertovat runsaista siirtymistä ryhmästä toiseen. Kuten edellisessä, 1990-lukua kuvaavassa tutkimuksessa (Forsander 2002), voi edelleen sanoa, että maahanmuuttajat ovat vuosikymmenenkin maassa-asumisen jälkeen erittäin todennäköisesti pätkäuralla, joka koostuu työ- ja työttömyysjaksoista.

Taulukko 14.2. Maahanmuuttajat erilaisilla työurilla sukupuolen mukaan vuonna 1997 (N=8 556) ja vuonna 2004 (N=5 399), %.

Työmarkkinaura	Vuonna 1997		Vuonna 2004	
	Naiset	Miehet	Naiset	Miehet
Vakaalla työuralla	5	5	28	30
Epävakaalla työuralla	60	59	46	48
Työmarkkinoiden marginaalissa	27	29	18	16
Työvoiman ulkopuolella	8	7	8	6
Yhteensä %	100	100	100	100

Alkuperä-muuttujan mukaan tarkasteltuna eri ryhmien (entinen NL, pakolainen, länsimaat, Afrikka, Aasia) väliset erot ovat kuroutuneet vähitellen lähes umpeen vuoteen 2004 mennessä. Pakolaisten työura on harvemmin vakaa (ero 10 prosenttiyksikköä) kuin muilla ryhmillä, mutta muiden ryhmien välillä erot ovat korkeintaan muutaman prosenttiyksikön luokkaa.

Kun työurien vakautta tarkastellaan alkuperäisen kansalaisuuden[7] ja sukupuolen mukaan, erot sukupuolten välillä tulevat näkyviksi joissakin ryhmissä, mutta missään muussa ryhmässä kuin virolaisilla naisten työmarkkina-asema ei ollut vakaampi kuin miesten.

---

työllinen. *Työmarkkinoiden marginaalissa* olivat ne, jotka eivät olleet työllisiä minään tarkasteluajankohtana tai jotka olivat olleet työllisiä vain toisena ensimmäisestä kahdesta tarkasteluvuodesta. Työmarkkinoiden ulkopuolella oleviin luokiteltiin ne, jotka olivat olleet työmarkkinoiden ulkopuolella joko kaikkina tarkasteluajankohtina tai kahtena viimeisenä tarkasteluvuotena.

7 Kohderyhmä jaettiin alkuperäisen kansalaisuutensa, kotimaansa maantieteellisen sijainnin ja todennäköisimmän maahantuloperusteen pohjalta 20 ryhmään (Forsander 2002: 267–268). Kuten aiemmin mainittu, vuoteen 2004 mennessä 48 prosentilla oli Suomen kansalaisuus. Alkuperäistä kansalaisuutta (etnisyyteen tai kansallisuuteenhan ei rekisteriaineistoin pääse käsiksi), tai paremminkin kansalaisuusluokittelua tutkittiin sen vuoksi, että aiemmat tulokset ovat viitanneet siihen, ettei juridisen kansalaisuuden muutos vaikuta suoraviivaisesti työmarkkina-aseman muotoutumiseen.

Entisestä Neuvostoliitosta, Saharan eteläpuolisesta Afrikasta (Somaliaa lukuun ottamatta), itäisestä Euroopasta, Iranista ja Afganistanista, Kiinasta, muualta Itä-Aasiasta ja Intiasta tulleiden välillä ei ollut merkittäviä eroja työuran vakaudessa sukupuolten välillä. Somalialaisten, Lähi-idästä tulevien ja pohjoisamerikkalaisten osalta naiset olivat huomattavasti useammin kuin miehet joko työmarkkinoiden ulkopuolella tai marginaalisessa asemassa työmarkkinoilla. Entisestä Jugoslaviasta, Vietnamista ja ns. EU15-maista tulleista naiset ovat miehiä useammin työmarkkinoiden ulkopuolella tai marginaalisessa työmarkkina-asemassa, mutta miehiä paljon harvemmin vakaassa työmarkkina-asemassa. Jos tämän ryhmän naiset ovat siis työmarkkinoilla, he ovat pätkätöissä.

Edellä kuvattu hienojakoisempi kansalaisuusryhmien välinen jaottelu tuo esiin sellaisia eroja sukupuolten ja työmarkkina-aseman välillä, jotka esimerkiksi pakolaisia tuottavien maiden kansalaisten ryhmittely yhteen peittää. Syyt sukupuolten välisiin suuriin eroihin työmarkkinaurassa joissain ryhmissä voivat olla moninaiset. Usein eroja perustellaan lähtömaan kulttuuriin juurtuneella sukupuolisella järjestelmällä työssäkäynnissä. Eroja voi myös tuottaa vastaanottavan maan työmarkkinatilanne ja sukupuolijärjestelmä, joka kohtelee eri ryhmiä eri tavoin, maahantuloperuste ja kansalaisuusryhmän sisäinen tai kansalaisuusryhmien välinen luokka-, koulutus- ja ikäjakauma. Kyseessä voi myös olla kohorttivaikutus, toisin sanoen eri ryhmät ovat tulleet eri aikaan, joka heijastuu siihen keitä eri ryhmissä on ja siihen millä tavoin tulijat kiinnittyvät vastaanottavan maan työmarkkinoille (Forsander 2002: 174–191).

Vaikka tutkimassani pitkään Suomessa asuneiden maahanmuuttajien ryhmässä työllisyys koheni ja sukupuolten väliset erot hälvenivät vuoteen 2004 lähentyen koko väestön työmarkkina-asemaa ja naisten ja miesten työllisyyden lähes yhtä korkeaa tasoa, myötäilee myös sukupuolten välisen tulotason ero suomalaisen yhteiskunnan realiteetteja: miesten ja naisten välinen palkkaero koskee myös maahanmuuttajamiehiä ja -naisia. Työllisten maahanmuuttajanaisten euro on 80 senttiä, eli koko vuoden palkkakertymien ero on noin viidenneksen alempi kuin miehillä. Tämän voi tulkita tuloksena maahanmuuttajanaisten kanavoitumisesta ns. ”naisammatteihin”. Naisammatit ovat tyypillisesti vähemmän arvostettuja, mikä heijastuu myös palkkatasoon (Lehto 2001: 7; Savola 2000: 13–14).

Tuloksista voi päätellä, että työmarkkina-aseman vakaantuminen on hidas prosessi, joka vaatii aikaa: tutkitut maahanmuuttajat ovat asuneet Suomessa 11–15 vuotta. Samaan ovat päätyneet monet muutkin tutkimukset (Hämäläinen ym. 2005; Liebkind ym. 2004: 147–148). Myös muualla länsimaissa (Saksa: Bauer & Zimmerman 1998; Pohjois-Amerikka: Borjas 1994; Reitz 1998) on todettu, että ilman työpaikkaa maahanmuuttaneilla työmarkkina-aseman vakiinnuttaminen kestää yli vuosikymmenen – usein jopa seuraavaan sukupolveen. Suomen tilanteessa työmarkkina-asemaa on parantanut huomattavasti yleinen talouskasvu ja hyvä työllisyystilanne erityisesti

eteläisen Suomen kasvukeskuksissa, joissa suurin osa maahanmuuttajista asuu. Tilanne voisikin olla toisenlainen heikomman työllisyyden oloissa: kansainväliset tutkimukset ovat osoittaneet, että maahanmuuttajien työmarkkina-asema heikkenee muuta väestöä nopeammin yleisen työmarkkinatilanteen heiketessä (Reitz 1998).

Vaikka aika parantaa työmarkkina-asemaa, ovat maahanmuuttajat kuitenkin suurelta osin työmarkkinoiden laitamilla vielä usean vuoden maassaolon jälkeen, ja työllisyystilanteen heiketessä maahanmuuttajien työmarkkina-asema heikkenee nopeammin kuin muun väestön (vrt. Forsander 2002). Naisten ja miesten työmarkkina-asemien suurelle erolle varsinkin ensimmäisten maassaolovuosien – tai jopa vuosikymmenen – aikana voi löytää monia tulkintoja. Pakolaisperheissä lapsiluku on suurempi kuin keskimäärin suomalaisissa perheissä ja äiti pysyy usein tästä syystä kotona (Tilastokeskus 2006, 10–12; Joronen 2005). Maahanmuuttajat ovat tavanomaisesti parhaassa työ- ja synnytysiässä, ja hedelmällisyys on korkea, mikä selittää synnyttäjien suurta määrää maahanmuuttajien joukossa sekä naisten kiinnittymistä lastenhoitoon (esim. Tilastokeskus 2006: 10–12, 34).

Tässä tutkimuksessa ei verrattu eri kansalaisuusryhmien tai maahanmuuttajien ja koko väestön välisiä tuloeroja, jotka saattaisivat antaa sosioekonomisesta tasa-arvosta sävykkäämmän kuvan kuin yksinomaan työmarkkina-aseman tarkastelu.

14.2.3. Sukupuolijärjestelmän hierarkkinen paikanmääritys

Kuinka tulkita naisten ja miesten välisten erojen vähenemistä ja jopa häviämistä vuoteen 2004 mennessä? Onko hyvä työllisyystilanne syynä siihen, että naiset vielä miehiä enemmän ovat työllistyneet ja siirtyneet kotityöstä palkkatyöhön? Kuinka paljon pohjoismaisten yhteiskuntien sukupuolijärjestelmä ohjaa myös maahanmuuttajien roolin muotoutumista Suomessa? Pohjoismainen malli perustuu perheellisten(kin) naisten palkkatyöhön (Esping-Anderssen 1990; Saarinen), mutta monissa maissa kulttuuriset arvostukset suosivat naisten kotityötä ja omien lasten hoitoa kotona (Tiilikainen 2003; Säävälä). Kuten artikkelin alussa viittasin, suomalaisten työmarkkinoiden sukupuolinen järjestelmä on kulttuurinen tuote, joka määrittelee naisille ja miehille myös maahanmuuttajien joukossa sen kulttuuristen ideaalien mukaisen paikan työmarkkinoilla ja laajemmin yhteiskunnassa. On siis johdonmukaista, että yhteiskunnalliset toimenpiteet, kuten maahanmuuttajien osalta kotouttamistoimenpiteet, ohjaavat toimenpiteiden kohteita näiden kulttuuristen ideaalien suuntaan.[8]

---

8 Suomalaisen sukupuolijärjestelmän naisideaalin mukainen palkka- ja kotityön yhdistäminen määrittyy siis kotouttamisjärjestelmästä käsin kotoutumisen ideaaliksi myös maahan-

Esimerkiksi Hollannissa järjestettiin 1980-luvulla naispuolisille maahanmuuttajille ammatillista koulutusta erityisellä emansipaatio-ohjelmalla, mutta tarjonta keskittyi ainoastaan perinteiseen hoivatyöhön (Lutz 1993). Vastaavia esimerkkejä maahanmuuttajanaisten ja -miesten kanavoimisesta valtayhteiskunnan näkökulmasta ”sopivaan” koulutukseen ja työhön löytyy myös muualta (Iso-Britannia: Wrench 1991; Ruotsi: Knocke & Hertzberg 2000; Hertzberg 2003; Neergaard 2006). Maahanmuuttajien integraatio-ohjelmat siis usein myötäilevät vastaanottavan maan työmarkkinoilla olemassa olevaa sukupuolijärjestelmää sen sijaan että pyrkisivät haastamaan sen (Lutz 1993; Knocke & Hertzberg 2000; Hertzberg 2003).

Tässä käsitellyssä aineistossa työmarkkinoiden sukupuolihierarkiassa perinteisesti miehisinä pidetyillä aloilla (tekniset alat, metalliteollisuus) on paljon enemmän maahanmuuttajamiehiä kuin naisia (myös Forsander 2002). Kiinnostava esimerkki ovat entisestä Neuvostoliitosta muuttaneet naiset, joilla on teknisen alan koulutus ja usein pitkä työkokemus meillä varsin miehisistä teollisuuden ammateista. Merkittävä osa näistä naisista on kouluttautunut ja/tai työllistynyt hoiva- tai palvelualalle. Teknisen alan koulutuksen ja työkokemuksen omaavien maahanmuuttajanaisten mahdollisuudet saada ammattitaitoaan vastaavaa työtä ovat todennäköisesti heikommat kuin vastaavan koulutuksen saaneilla miehillä. Teknisten alojen maahanmuuttajanaisten on omalle alalle työllistyäkseen läpäistävä ”tuplalasikatto”, eli heidän pitää ylittää sekä maahanmuuttajuuteen että sukupuoleen liittyvät työllistymisesteet Suomessa. Mikäli vielä kotouttamis- ja yhteiskunnalliset toimenpiteet myötäilevät suomalaisten työmarkkinoiden ja yhteiskunnan sukupuolista järjestelmää, muodostuu lasikatto useimmille liian korkeaksi (Forsander 2002: 159; Matinheikki-Kokko ym. 2003).[9]

Maahanmuuttajien sijoittuminen työelämään noudattaa Suomessa monelta osin samaa mallia kuin muissakin maahanmuuttajia vastaanottaneissa maissa: palvelualojen ja teollisuuden matalapalkkaiset työt ammattialahierarkian pohjalta työllistävät paljon maahanmuuttajia (esim. Ylöstalo 2006). Kuten muuallakin, kynnys ravintola-alalle on monilla maahanmuuttajaryhmillä alhainen, koska ravintola-alalla voi hyödyntää ns. *etnistä pääomaa* (Light & Gold 2000; Wahlbeck 2006), eli kotimaan ruokakulttuuria ja suhteita ravintola-alan muihin maahanmuuttajataustaisiin toimijoihin. Työllisistä maahanmuuttajista arviolta viidennes työskentelee ravintola-alalla, ja he ovat pääosin mie-

---

muuttajanaisille. Sukupuolijärjestelmät ovat syvästi kulttuurisia ja siksi niihin liittyy niin paljon etnosentrisiä ajattelu- ja toimintamalleja. Kärjistyneimmillään tämä kiteytyy stereotyyppisinä käsityksinä musliminaisten asemasta, jonka vaihtoehdoksi hahmottuu länsimaisen ja erityisesti pohjoismaisen naisen asema sukupuolisten oikeuksien tiivistymänä, joka on vapautunut kotoa palkkatyöhön toteuttamaan itseään (Lutz 1993: 137; Knocke 2000: 370).

9 Hankkeessa *Maahanmuuttajien uraohjauksen kehittäminen* ohjausta ja muita toimenpiteitä suunnattiin tukemaan teknisen alan maahanmuuttajanaisten työllistymistä omalle alalle Suomessa, ks. Matinheikki-Kokko ym. 2003.

hiä kotoisin ympäri Välimerta ja Aasiaa. Tälläkin alalla näyttää naisten osuus hieman nousseen viime vuosina, eli erot ovat tasoittuneet naisten siirtyessä työelämään.

Paitsi ravintola-ala, ja erityisesti etninen ravintolatoiminta mukaan luettuna pizza-kebab-bisnes, myös siivousala on leimautunut viime vuosina yhä selkeämmin maahanmuuttaja-alaksi, josta valtaväestö vetäytyy niiden leimaantumisen vuoksi. Tästä syntyy helposti kierre, joka edelleen syventää työmarkkinoiden etnistä lohkoutumista (Light & Gold 2000; Castles & Miller 2003). Lohkoutuminen puolestaan eriyttää ammattialoja kauemmaksi toisistaan, ja edesauttaa tiettyjen tehtävien muokkautumista heikosti palkatuiksi, aliarvostetuiksi, raskaiksi ja ns. ”likaisiksi” töiksi (hoitoalan ammatillisesta eriytymisestä esim. Wrede 2007).

Vaikka Suomen kontekstissa miehisiä aloja edustavat maahanmuuttajanaiset kanavoituvat pääsääntöisesti ”naisammatteihin”, toimii mekanismi miesten osalta toisin. Palvelualojen ammattien ja erityisesti niiden osalta, jotka ovat ammattialahierarkian heikommin palkatussa ja raskaammassa päässä, näyttää siltä, että maahanmuuttajien ammattijakauma rikkoo perinteistä suomalaista sukupuolista lohkoutumista. Maahanmuuttajamiehet ja -naiset ovat jakaantuneet melko tasaisesti ”naisiselle” julkiselle sektorille, kuten sosiaali- ja terveydenhuollon ammatteihin ja opetusalalle. Erityisesti lama-aikana työllistämistoimenpiteet ohjasivat molempia sukupuolia julkiselle sektorille, ja esimerkiksi sosiaalialan ja lähihoitajakoulutukseen on hakeutunut sekä miehiä että naisia.[10]

Ammatillisessa hierarkiassa niin Suomessa kuin muuallakin ns. naisten ammatit ovat heikommin arvostettuja ja palkattuja kuin ns. miesten ammatit (Savola 2000). Koska monet maahanmuuttajaryhmät – erityisesti muut kuin työvoiman tarpeen vuoksi muuttaneet – ovat työmarkkinahierarkian häntäpäässä, on heillä heikon työmarkkina-asemansa vuoksi pääsy lähinnä heikon arvostuksen ammatteihin, jotka usein ovat naisammatteja (Forsander 2002; Hertzberg 2003; Knocke 1999; Knocke & Hertzberg 2000; Lutz 1993).

Julkisella sektorilla on maahanmuuttajille tarjolla myös ns. *etnospesifejä ammatteja.* Näillä tarkoitetaan kotouttamis- ja maahanmuuttajapalveluiden mukana syntyneitä tehtäviä, jotka edellyttävät tietyn kielen ja kulttuurin hallintaa sekä usein käytännössä kyseisen etnisen ryhmän jäsenyyttä. Näitä ammatteja on esimerkiksi opetus- ja sosiaalitoimessa, jotka suomalaisessa ammattialahierarkiassa leimaantuvat ”naisisiksi”, mutta työllistävät sekä maahanmuuttajamiehiä että -naisia. Nämä ammatit vaativat hyvää koulutusta ja ammattitaitoa ja tarjoavat hyvin koulutetuille maahanmuuttajille

[10] Julkinen sektori, erityisesti kuntasektori, on maahanmuuttajien työllistäjänä vähäisemmässä roolissa kuin teollisuus ja palvelualat, vaikka myös julkisella sektorilla maahanmuuttajien määrä lisääntyy tasaisesti (Ylöstalo 2006). Tämä johtuu ainakin osin julkisen sektorin yksityistä tiukemmista muodollisen pätevyyden vaatimuksista.

sukupuolesta riippumatta ”säädynmukaisia” toimihenkilötehtäviä, mutta toisaalta työsuhteet ovat useimmiten epävakaita ja pysyviä virkoja on harvassa (Forsander 2002: 43–44, 157–158; Lutz 1993: 137–141; Valtonen 1997: 215).

Työmarkkinoille kiinnittymisen vaikeudet koskettavat myös työn vuoksi muuttaneita, eivätkä siten rajoitu ainoastaan perhesyistä muuttaneisiin, pakolaisiin ja opiskelijoihin. ICT- ja bioaloilla työskentelevistä maahanmuuttajista (Raunio 2002; Forsander ym. 2004) noin 70 prosenttia on miehiä, ja osalla heistä on vaimo ja muu perhe mukanaan. ICT- ja bioalojen työntekijöiden puolisot ovat pääosin hyvin koulutettuja naisia ja heidän vaikeutensa työllistyä ovat yksi merkittävimmistä syistä, jotka hankaloittavat elämää Suomessa. Tältä osin työn vuoksi maahanmuuttaneita, myös julkisuudessa peräänkuulutettuja osaajia ja innovaattoreita, koskettavat samat työllistymisen ongelmat kuin muilla perusteilla maahanmuuttaneita. Suomessa melko korkea verotus ja hintataso yhdistyvät verrattain alhaiseen palkkatasoon erityisesti asiantuntija-ammateissa, ja tämä laskee perheiden motivaatiota heittäytyä yhden huoltajan tulojen varaan. Paitsi näiden ”korkean osaamisen alojen”, myös muiden työntekijöiden perheenjäsenten palvelujen järjestäminen, koulutus ja työllistyminen nousevat tulevina vuosina aiempaa ajankohtaisemmiksi, mikäli suoraan ulkomailta rekrytoituja työntekijöitä jää nykyistä suurempi määrä asumaan pysyvämmin maahan.

14.3. Lopuksi

14.3.1. Aika parantaa

Tutkimukseni tulokset osoittavat, että monilta osin – kuten koulutuksen, ikärakenteen, asuinpaikan sekä perhe- ja asumismuodon osalta – ei sukupuolten välillä ole eroa mitä tässä tarkasteltuihin maahanmuuttajiin tulee. Työmarkkina-aseman tarkastelu rikkoo kuitenkin tätä kuvaa. Tarkasteltaessa yleisten tilastojen valossa *koko* ulkomaalaissyntyistä väestöä on naisten työvoimaosuus miehiä huomattavasti alhaisempi ja työttömyysaste on vastaavasti korkeampi, kuten myös monissa muissa maahanmuuttomaissa.

Pitkään Suomessa asuneiden maahanmuuttajien työmarkkina-asema näyttäytyy kuitenkin erilaisena. Sukupuolten väliset erot tasoittuvat maassa-asumisajan myötä, eikä maahanmuuttajanaisten työmarkkina-asema merkittävästi poikkea maahanmuuttajamiesten työmarkkina-asemasta yli vuosikymmenen maassa-asumisen jälkeen. Sukupuolten välisten erojen tasoittumisen lisäksi molempien sukupuolten työllisyys on parantunut selkeästi.

Yleinen käsitys maahanmuuttajien työllisyydestä ja sukupuolten välisistä eroista ei ota huomioon maassa-asumisajan keskeistä merkitystä työmarkkina-aseman muovautumisessa, ja antaa pitkittäistarkastelua heikomman kuvan maahanmuuttajien työllisyydestä.

Työllisyyden ja työttömyyden tarkastelu ei kuitenkaan kerro siitä, *millaisissa* työsuhteissa maahanmuuttajat ovat ja kuinka vakaaksi työura on muodostunut ajan myötä. Työllisyys on parantunut, mutta työuran vakauden tarkastelu osoitti, että lähes puolet maahanmuuttajista on epävakaalla pätkätyöuralla, jolloin työ- ja työttömyysjaksot vaihtelevat nopeassa tahdissa. Tältä osin maahanmuuttajat ovat työmarkkinoilla samassa asemassa kuin muutkin haavoittuvat ryhmät, kuten nuoret, heikosti koulutetut ja vajaakuntoiset, joiden työttömyysriski on muita työikäisiä suurempi.

Sukupuolen ja kansalaisuusryhmän mukainen tarkastelu monimuotoisti kuvaa maahanmuuttajien työuran muotoutumisesta. Joissain ryhmissä, kuten somalialaisten, pohjoisamerikkalaisten, vietnamilaisten ja EU15 maista, entisestä Jugoslaviasta ja Lähi-idästä tulevien joukossa naiset ovat huomattavasti useammin työmarkkinoiden ulkopuolella tai marginaalissa kuin miehet.

Joissain ryhmissä voi sukupuolten välisiin suuriin eroihin työmarkkinaurassa löytää monenlaisia syitä. Usein eroja perustellaan lähtömaan kulttuurilla, mutta vastaanottavan maan työmarkkinatilanne ja sukupuolijärjestelmä voi kohdella eri ryhmiä eri tavoin. Myös maahantuloperuste, kansalaisuusryhmän sisäinen tai kansalaisuusryhmien välinen luokka-, koulutus- ja ikäjakauma tai maahanmuuton osuminen erilaisiin vaiheisiin vastaanottavan maan työmarkkinoilla vaikuttavat siihen, millaisiksi tulijoiden kiinnittyminen vastaanottavan maan työmarkkinoille ja siten sosioekonominen asema muodostuvat.

Maahanmuuttajien työllisyyden paraneminen ja työmarkkina-aseman vakiintuminen vaativat runsaasti aikaa ja suotuisan taloudellisen tilanteen vastaanottavassa maassa. Aiempi tutkimus osoittaa, että Suomi ei tältä(kään) osin poikkea muista maahanmuuttajia vastaanottaneista länsimaista, joissa on todettu, että muilla kuin työllisyysperusteilla maahanmuuttaneiden työmarkkina-aseman vakiinnuttaminen kestää yli vuosikymmenen tai usein jopa seuraavaan sukupolveen. Julkisessa keskustelussa maahanmuuttajien työmarkkina-asemasta olisi kuitenkin nykyistä useammin otettava huomioon se merkittävä myönteinen kehitys, joka maahanmuuttajien työllisyydessä ja sosioekonomisessa asemassa tapahtuu ajan myötä. Pelkkien tiettyä ajankohtaa ja kaikkia ulkomaan kansalaisia yhtenäisenä ryhmänä kuvaavien työttömyyslukujen tuijottaminen antaa maahanmuuttajien työmarkkina-asemasta todellisuutta synkemmän kuvan.

14.3.2. Sukupuolineutraali kotoutuminen?

Sukupuolijärjestelmä ja siihen liitetyt arvostukset, kuten jako miesten ja naisten töihin, ovat kulttuurisesti rakentuneita ja vaihtelevat siten eri puolilla maailmaa. Ammatillisessa hierarkiassa niin Suomessa kuin muuallakin ns. naisammatit ovat heikommin arvostettuja kuin ns. miesten ammatit (Savola 2000). Monet maahanmuuttajaryhmät ovat työmarkkinahierarkian häntäpäässä epävakaiden työsuhteiden ja työttömyysjaksojen uralla. Heillä on heikon työmarkkina-asemansa vuoksi mahdollisuudet lähinnä heikomman statuksen ammatteihin, jotka monissa tapauksissa ovat myös naisammatteja.

Myös erilaiset työpoliittiset toimet, kuten tukityöllistäminen erityisesti julkiselle sektorille, sekä maahanmuuttajapalveluiden kehityksen myötä syntyneet ns. etnospesifit ammatit, rikkovat perinteistä työmarkkinoiden sukupuolen mukaista lohkoutumista. Tämä ilmiö vaikuttaa toimivan työmarkkinoiden etnistä jakoa vahvistavasti: maahanmuuttajamiehiä sijoittuu heikomman arvostuksen ”naisammatteihin” mutta hyvin harvoin toisin päin. Etnospesifit ammatit tarjoavat kuitenkin ”säädynmukaisia” toimihenkilötyöpaikkoja hyvin koulutetuille nais- ja miespuolisille maahanmuuttajille.

Maahanmuuttajanaisten ja -miesten ammattien sijoittumisen työmarkkinoiden naisiselle lohkoille voi nähdä yhteydessä niihin mahdollisuuksiin, joita sukupuolistunut yhteiskunnallinen järjestelmä varaa tietyssä asemassa oleville subjekteille. Yhteiskunnassa elää mahdollisuuksien hierarkia, joka avaa erilaisista asemista käsin erilaisen määrän mahdollisuuksia. Maahanmuuttajille, varsinkin etnisen hierarkian alimmista kerroksista tuleville (Jaakkola 2005: 69–86), mahdollisuudet avautuvat ”luontevimmin” alimman hierarkiatason (nais)ammatteihin, jos ovat avautuakseen ollenkaan (Knocke 1999, 2000; Hertzberg 2003; Neergaard 2006). Näin myös yhteiskunnallisissa palveluissa, jotta asetetut työllistämisen ja koulutukseen ohjaamiseen tavoitteet täyttyisivät, pyritään kanavoimaan maahanmuuttajia sinne, missä mahdollisuudet – eli työpaikat ja koulutus – avautuvat maahanmuuttajan taustasta tai motivaatiosta riippumatta. Kyseessä ei ole tietoinen institutionaalinen syrjintä, vaan julkisten palveluiden työntekijöillä on tavoitteenaan täyttää ulkoa asetetut, usein epärealistiset tavoitteet ja samalla suojata asiakkaitaan torjutuksi tulemiselta ja syrjinnältä (vrt. Wrench 1991; Knocke & Hertzberg 2001; Hertzberg 2003; Neergaard 2006). Yhteiskuntapolitiikan keinoin siis luodaan ja uusinnetaan sukupuolen ja etnisyyden mukaista sukupuolista lohkoutumista ennemmin kuin ehkäistään sitä.

Maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa käsittelevissä kansainvälisissä tutkimuksissa ja selvityksissä on moneen kertaan todettu, että ensimmäinen maahanmuuttajasukupolvi kärsii useimmiten koko väestöä heikommasta työmarkkina-asemasta ja tulotasosta (esim. Borjas 1999: 127–145). Tähän on osoitettu tutkijoiden, viranomaisten ja kan-

salaisjärjestöjen taholta moninaisia syitä ja syyllisiä hyödyntäen puutteen logiikkaa. Useimmiten nähdään olevan kyse maahanmuuttajien inhimillisen ja sosiaalisen pääoman puutteista, tai valtayhteiskunnan jäsenten suvaitsevaisuuden puutteesta, joka ilmenee syrjintänä ja ulossulkemisena (Forsander 2002: 51–87, 2004).

Millaisten ehtojen varassa seuraavan sukupolven työmarkkina-asema muotoutuu? Maahanmuuttajien lapset ovat usein käyneet samat päiväkodit ja koulut kuin muukin väestö. Maahanmuuttajataustasta voivat kertoa vain nimi tai ulkonäkö. Kuitenkin monet toisen sukupolven maahanmuuttajat ovat edelleen heikommassa työmarkkina-asemassa kuin muu väestö, koska kuten valtaväestössä myös maahanmuuttajien parissa sosiaalinen asema periytyy usein sukupolvelta toiselle (Hollanti: van Ours & Veenman 2002; Ruotsi: Hjerm 2002: 91; Knocke & Hertzberg 2001; Tanska: Skyt Nielsen ym. 2001; Yhdysvallat: Borjas 1999).

Maahanmuuttajien sosioekonomisen aseman kannalta perheen merkitys on keskeinen, koska perhe voi parhaimmillaan tarjota jäsenilleen tukea kotoutumisessa ja kouluttautumisessa sekä tarjota roolimalleja (Alitolppa-Niitamo 2004; Knocke & Hertzberg 2000; Tiilikainen 2003). Erityisesti äidin roolin on todettu olevan merkittävä tyttärien kouluttautumisen ja työmarkkina-aseman muotoutumisen kannalta (Österberg 2000). Perheen rooli on toki merkittävä myös valtaväestön nuorten tukena, mutta maahanmuuttajilla muut sosiaaliset verkostot ovat usein kaukana maailmalla, minkä vuoksi lähellä olevat perhesuhteet korostuvat (Martikainen & Tiilikainen; Siim). Perheen tarjoamalla tuella ja sosiaalisella pääomalla onkin selitetty sitä, miksi maahanmuuttajanuoret kasaantuvat usein opintomenestyksen ääripäihin (Alitolppa-Niitamo 2004; Knocke & Hertzberg 2000).

Mutta miten suhtautuvat moninaistuvaan väestöön institutionaaliset, arkisiin käytänteisiin sitoutuneet luokittelun muodot, jotka ovat niin luontevia ja normaalistettuja, että niitä voi pitää yhteiskunnallisina ja kulttuurisina piirteinä? Tutkimusten (Ahmad 2005; Behtoui 2006; Forsander 2004; Forsander ym. 2004) mukaan Pohjoismaisille yhteiskunnille ominainen vahva sosiaalinen pääoma, eli normit, luottamus ja sosiaaliset verkostot (Rothstein 2001; Rothstein & Stolle 2003), voivat olla ulossulkevia niiden kohdalla, jotka määritellään kulttuurisesti toisenlaisiksi. ”Toiset” määritellään vieraiksi ”meikäläisyyden” piirissä, jossa sosioekonomisia asemia jaetaan ja uusinnetaan. Suomi ja muut Pohjoismaat sijoittuvat hallinnon läpinäkyvyydessä ja korruptoitumattomuudessa maailman huipulle (Transparency International 2006). Kuitenkin sellaiset ulossulkevat hyvä veli -järjestelmät, joiden olemassaoloa ei edes tiedosteta, ja joista ei yhteiskunnallisesti keskustella, ovat kaikkein vaikeimpia murtaa oikeudenmukaisuuden ja tasavertaisuuden lisäämiseksi.

Kirjallisuus

Ahmad, Akhlaq (2005) *Getting a Job in Finland: The Social Networks of Immigrants from the Indian subcontinent in the Helsinki Metropolitan Labour Market*. Helsingin yliopisto: Sosiologian laitos.

Alitolppa-Niitamo, Anne (2004) *The Icebreakers: Somali-Speaking Youth in Metropolitan Helsinki with a Focus on the Context of Formal Education*. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.

Bauer, Thomas & Zimmerman, Klaus F. (1998) *Occupational Mobility of Ethnic Migrants. Research on Immigration and Integration in the Metropolis*. Working Paper Series 98–11. Vancouver: Vancouver Centre of Excellence.

Behtoui, Alireza (2006) Nätverksrekrytering, infödda och invandrare. Anders Neergaard (toim.) *På tröskeln till lönearbete: Diskriminering, exkludering och underordning av personer med utländsk bakgrund*. SOU 2006:60. Tukholma: Statens offentliga utredningar.

Borjas, George J. (1994) The Economics of Immigration. *Journal of Economic Literature* XXXII, 1667–1717.

Borjas, George J. (1999) *Heaven's Door: Immigration Policy and the American Economy*. Princeton: Princeton University Press.

Castles, Stephen & Miller, Mark J. (2003) *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Lontoo: Guildford Press.

Esping-Andersen, Gøsta (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

Forsander, Annika & Alitolppa-Niitamo, Anne (2000) *Maahanmuuttajien työllistyminen ja työhallinto – keitä, miten ja minne?* Työhallinnon julkaisu 242. Helsinki: Työministeriö.

Forsander, Annika (2002) *Luottamuksen ehdot: Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.

Forsander, Annika (2003) Maahanmuuttajat sukupuolitetuilla työmarkkinoilla – mistä löytyy naisen paikka. *Työpoliittinen aikakauskirja* 1/2003, 64–73.

Forsander, Annika (2004) Social Capital in the Context of Immigration and Diversity: Economic Participation in the Case of the Nordic Welfare States. *Journal of International Migration and Integration* 5(2), 49–69.

Forsander, Annika; Raunio, Mika; Salmenhaara, Perttu & Helander, Mika (2004) *Sykettä ja suvaitsevaisuutta: Globaalin osaamisen kansalliset rajat*. Helsinki: Edita.

Haapakorpi, Arja (2004) *Kulttuurista rajankäyntiä – nuorten korkeakoulutettujen maahanmuuttajien koulutus- ja työmarkkinahistoria ja -orientaatio*. Helsinki: Palmenia.

Helander, Mika (1999) *Publications on Ethnic Relations in Finland 1991–1996*. SSKH Rapporter och diskussionsinlägg. Helsinki: SSKH.

Hertzberg, Fredrik (2003) *Gräsrotsbyråkrati och normative svenskhet: Hur arbetsförmedlare förstår en etniskt segmenterad arbetsmarknad*. Tukholma: Arbetslivsinstitutet.

Hjerm, Mikael (2002) Sysselsättning. Joachim Vogel & Mikael Hjerm *Integration till svensk välfärd? Om invandrares välfärd på 90-talet*. Levnadsförhållanden. Rapport nr 96. Tukholma: Statistiska centralbyrån, Arbetslivsinstitutet, 87–100.

Hondagneu-Sotelo, Pierrette (2001) *Doméstica: Immigrant Workers Cleaning and Caring in the Shadows of Affluence*. Berkeley: University of California Press.

Hämäläinen, Kari; Kangasharju, Aki; Pekkala, Sari & Sarvimäki, Matti (2005) *1990-luvun maahanmuuttajien työllisyys, tuloverot ja tulonsiirrot*. Työpoliittinen tutkimus 265. Helsinki: Työministeriö.

Jaakkola, Magdalena (2005) *Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003*. Työpoliittinen tutkimus 286. Helsinki: Työministeriö.

Joronen, Tuula (2005) Työ on kahden kauppa – maahanmuuttajien työmarkkina-aseman ongelmia. Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 59–82.

Knocke, Wuokko (1999) The Labour Market for Immigrant Women in Sweden: Marginalised Women in Low-valued Jobs. John Wrench, Andrea Rea & Nouria Ouali (toim.) *Migrants, Ethnic Minorities and the Labour Market: Integration and Exclusion in Europe*. Lontoo: McMillan.

Knocke, Wuokko (2000) Integration or Segregation: Immigrant Populations Facing the Labour Market in Sweden. *Economic and Industrial Democracy* 21, 361–380.

Knocke, Wuokko & Hertzberg, Fredrik (2000) *Mångfaldens barn söker sin plats: En studie om arbetsmarknadschanser för ungdomar med invandrarbakgrund*. Tukholma: Svartvitts förlag.

Kofman, Eleonore (2004) Gendered Global Migrations: Diversity and Stratification. *International Feminist Journal of Politics* 6(4), 643–665.

Koistinen, Leena (1997) *Polkuja perille: Turun seudun maahanmuuttajien työvoimapalvelut ja työllistyminen 1994–1996*. Työhallinnon julkaisu 175. Helsinki: Työministeriö.

Lehto, Anna-Maija (2001) Kohti samapalkkaisuutta? *Talous & Yhteiskunta* 1/2001, 6–9.

Lepola, Outi (2000) *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi: Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Liebkind, Karmela; Mannila, Simo; Jasinskaja-Lahti, Inga; Jaakkola, Magdalena; Kyntäjä, Eve & Reuter, Anni (2004) *Venäläinen, virolainen, suomalainen: Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*. Helsinki: Gaudeamus.

Light, Ivan & Gold, Steve J. (2000) *Ethnic Economies*. San Diego: Academic Press.

Lutz, Helma (1993) Migrant Women, Racism and the Dutch Labour Market. John Wrench & John Solomos (toim.) *Racism and Migration in Western Europe*. Oxford: Berg, 129–142.

Macklin, Audrey (1999) A Comparative Analysis of the Canadian, US, and Australian Directives on Gender Persecution and Refugee Status. Doreen Indra (toim.) *Engendering Forced Migration: Theory and Practice*. New York: Berghahn Books, 272–307.

Mahmud, Nasreen (1996) Crimes Against Honour: Women in International Refugee Law. *Journal of Refugee Studies* 9(4), 367–382.

Matinheikki-Kokko, Kaija; Koivumäki, Kai & Kuortti, Katja (2003) *Maahanmuuttajien uraohjauksen kehittäminen*. Työpoliittinen tutkimus 253. Helsinki: Työministeriö.

Myrskylä, Pekka (2006) *Muuttoliike ja työmarkkinat*. Työpoliittinen tutkimus 321. Helsinki: Työministeriö.

Neergaard, Anders (toim.) (2006) *På tröskeln till lönearbete: Diskriminering, exkludering och underordning av personer med utländsk bakgrund*. SOU 2006:60. Tukholma: Statens offentliga utredningar.

Nurmi, Kaarina (1998) *"Se pieni ero" hyvinvointivaltioiden koulutus- ja työmarkkinoilla: Tutkimus koulutus- ja työmarkkinoiden sukupuolijaosta kahdessatoista OECD-maassa*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.

Pohjanpää, Kirsti; Paananen, Seppo & Nieminen, Mauri (2003) *Maahanmuuttajien elinolot: Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002*. Elinolot 2003:1. Helsinki: Tilastokeskus.

Raunio, Mika (2002) *Suomi globaalitalouden osaajien valintojen kentällä: Ulkomaalaisten huippuosaajien mielikuvat ja todellisuudet suomalaisessa työ- ja kaupunkiympäristössä*. Sente julkaisuja 15. Tampere: Tampereen yliopisto, Alueellisen kehittämisen tutkimusyksikkö.

Reitz, Jeffrey G. (1998) *Warmth of the Welcome: The Social Causes of Economic Success for Immigrants in Different Nations and Cities*. Oxford: Westview Press.

Rothstein, Bo (2001) Social Capital in the Social Democratic Welfare State. *Politics & Society* 29(2), 206–240.

Rothstein, Bo & Stolle, Dietlind (2003) Introduction: Social Capital in Scandinavia. *Scandinavian Political Studies* 26(1), 1–26.

Sassen, Saskia (1999) *Guests and Aliens*. New York: The New Press.

Savola, Lotta (2000) *Naiset Suomen työmarkkinoilla 1990-luvulla*. Työmarkkinat 2000:4. Helsinki: Tilastokeskus.

Skyt Nielsen, Helena; Rosholm, Michael; Smith, Nina & Husted, Leif (2001) *Intergenerational Transmissions and the School-to-Work Transition of 2nd Generation Immigrants*. IZA Discussion Paper No. 296. Bonn: IZA.

SOPEMI 2006 (2007) *International Migration Outlook*. Paris: OECD.

Tiilikainen, Marja (2003) *Arjen islam: Somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Tilastokeskus (2004) *Työvoimatutkimus 2004, joulukuu*. <http://www.stat.fi/til/tyti/2004/12/tyti_2004_12_2005-01-25_tie_001.html> [Luettu 7.2.2007]

Tilastokeskus (2006) *Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2005*. Väestö 2006. Helsinki: Tilastokeskus.

Transparency International (2006) *Global Corruption Barometer*. < http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/gcb/2006> [Luettu 7.2.2007]

Valtonen, Kathleen (1997) *The Societal Participation of Refugees and Immigrants: Case Studies in Finland, Canada and Trinidad*. Migration Studies C 12. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

van Ours, Jan C. & Veenman, Justus (2002) *From Parent to Child: Early Labor Market Experiences of Second-Generation Immigrants in the Netherlands*. IZA-Discussion Paper No. 649. Bonn: IZA.

Vilkama, Katja; Keskinen, Sinikka & Sorainen, Olli (2005) *Finland: OECD Sopemi International Migration Outlook*. Helsinki: Työministeriö. <http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/finrep2003.pdf> [Luettu 7.2.2007]

Wahlbeck, Östen (2003) *Multikulturalism i Finland: en kritisk litteraturöversikt*. Sociologi Ser. A:532. Meddelanden från ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi. Åbo: Åbo Akademi.

Wahlbeck, Östen (2006) Turkkilaiset maahanmuuttajat yrittäjinä Suomessa: Paikallinen ja transnationaali sosiaalinen pääoma. *Janus* 13(1), 39–53.

Wrede, Sirpa (julkaistaan 2007) Miten globalisaatio haastaa terveydenhuollon protektionismin: Ammattilaisten kansainvälinen liikkuvuus ja ammattijärjestöjen strategiat. Mika Helander (toim.) *Ammattiyhdistysliikkeen globalisaatiostrategiat*. Jyväskylä: SoPhi.

Wrench, John (1991) Gatekeepers in the Urban Labour Market: Constraining or Constrained? Malcolm Cross & Geoff Payne (toim.) *Work and the Enterprise Culture*. Explorations in Sociology No. 38. Lontoo: The Falmer Press.

Ylöstalo, Pekka (2006) *Työolobarometri, lokakuu 2006*. Työpoliittinen tutkimus 311. Helsinki: Työministeriö.

Zimmermann, Klaus F. (1999) *Ethnic German Migration since 1989: Results and Perspectives*. Discussion Paper No. 50. Bonn: IZA.

Österberg, Torun (2000) *Economic Perspectives on Immigrants and Intergenerational Transmissions*. Ekonomiska studier, utgivna av nationalekonomiska institutionen, 102. Göteborg: Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.

Maahanmuuttajanaiset entisen Neuvostoliiton alueelta

15

Resurssit ja sijoittuminen työmarkkinoille

Magdalena Jaakkola & Anni Reuter

Kahtiajakautuneita työmarkkinoita (engl. *dual labour market*) koskevan teorian mukaan maahanmuuttajat ja naiset ovat aliedustettuina *primaarityömarkkinoilla*, joille on tyypillistä korkea palkkataso, työsuhteen pysyvyys ja mahdollisuus vaikuttaa omaan työhön. He ovat yliedustettuina työmarkkinoiden heikommilla alueilla, *sekundaarityömarkkinoilla*, joilla palkat ovat alhaiset, työsuhteen jatkuminen epävarmaa, työttömyysriski suuri, ja työskentelyolosuhteet ja uralla etenemismahdollisuudet heikot (Nätti 1988; Jaakkola 1991; Forsander 2002, 2003).

Michael Hechter kutsuu tällaista kulttuurista työnjakoa *hierarkkiseksi kulttuuriseksi työnjaoksi*. Sen vastakohtana on *lohkoutunut kulttuurinen työnjako*, jonka vallitessa etnisen ryhmän jäsenet eivät eroa toisistaan sosiaalisen aseman vaan ammatillisen erikoistumisensa suhteen (Allardt & Starck 1981: 47–49). Työmarkkinoiden etnisellä ja sukupuolen mukaisella hierarkialla on kumuloituva luonne. Informaatio työpaikoista kulkee suurelta osin sosiaalisia verkostoja myöten (Granovetter 1973). Mikäli myös sosiaaliset verkostot eriytyvät etnisyyden ja sukupuolen mukaan, ne voivat vaikeuttaa työvoiman sosiaalista liikkuvuutta. Etninen työnjako ja suljetut etniset verkostot voivat helpottaa samaan etniseen ryhmään kuuluvien maahanmuuttajien työnsaantia, mutta hidastaa heidän hakeutumistaan valtaväestön työmarkkinoille (Portes & Zhou 1993). Etnisesti heterogeeniset, myös valtaväestön keskuudessa polveilevat verkostot tarjoavat monipuolisempaa tietoa avoimista työmarkkinoista (Lin 2001).

Kaikki Suomessa asuvat ulkomaalaiset ja ulkomailla syntyneet käsittävä tutkimus osoitti, että Suomen työmarkkinat alkoivat lohkoutua kulttuurisesti jo 1980-luvun

puolivälissä (Jaakkola 1991). *Etnisesti hierarkkista työnjakoa* sen ajan Suomessa kuvaa se, että vuonna 1985 työvoimaan kuuluvista britit, länsieurooppalaiset, pohjoisamerikkalaiset ja itäeurooppalaiset työskentelivät kantaväestöä yleisemmin ylempinä toimihenkilöinä. Afrikkalaiset, eteläeurooppalaiset ja eteläaasialaiset sijoittuivat sen sijaan ammattihierarkian ja tulonjaon alapäähän. Sukupuolten eriytymistä eri aloille kuvaa se, että afrikkalaisista ja eteläaasialaisista miehistä valtaosa (60–71 %) kuului työväestöön, kun taas suomalaisista miehistä 40 prosenttia ja Neuvostoliiton kansalaisuuden omaavista miehistä vain joka neljäs (Jaakkola 1991: 50, 79–82). Neuvostoliittolaiset miehet olivat naisia useammin ylempiä toimihenkilöitä (51 % vs. 27 %). He olivat yleisemmin (14 %) liikeyritysten ja järjestöjen hallinnollisessa työssä kuin suomalaiset miehet (5 %). Neuvostoliittolaisten miesten oleskelu Suomessa vaikutti tilapäiseltä, sillä monet heistä asuivat työsuhdeasunnoissa ja vain vajaa puolet (45 %) heistä oli naimisissa suomalaisen naisen kanssa. Lähes kaikki neuvostoliittolaiset naiset (93 %) olivat sen sijaan naimisissa suomalaisen miehen kanssa. Neuvostoliittolaiset naiset kuuluivat neuvostoliittolaisia miehiä yleisemmin työväestöön, kun taas suomalaiset miehet kuuluivat naisia useammin työväestöön. Vuonna 1988 19 prosenttia Suomessa asuvista neuvostoliittolaisista naisista, mutta vain neljä prosenttia miehistä, oli työttöminä (Jaakkola 1991: 59).

Ennen Neuvostoliiton hajoamista (1991) Suomeen muuttaneiden neuvostoliittolaisten miesten sosioekonominen asema oli toisin sanoen korkeampi kuin neuvostoliittolaisten naisten ja kantasuomalaisten keskimäärin. Sekä Neuvostoliitosta muuttaneiden että koko maahanmuuttajaväestön työmarkkinatilanne on heikentynyt 1980-luvulta 2000-luvulle siirryttäessä. Tänä aikana maahanmuuttajien määrä on viisinkertaistunut. Myös muuton syyt ovat toisenlaiset. 1980-luvulla Suomeen muutettiin pääasiassa tietyn työtehtävän tai perhesyiden, kuten avioliiton vuoksi. 1990-luvulla suuren osan maahanmuuttajista ovat muodostaneet inkerinsuomalaiset paluumuuttajat ja pakolaiset, joilla ei ole ollut työpaikkaa tai vastaanottavia verkostoja täällä odottamassa. Taloudellisen laman aikana 1990-luvun alkupuolella monet maahanmuuttajat menettivät työpaikkansa ja uusien tulijoiden työllistyminen vaikeutui. Työelämän muutokset, kuten teollisuuden automatisoituminen vähensivät erityisesti vähän kielitaitoa ja koulutusta vaativia työpaikkoja (Forsander 2002: 42–43).

Tässä artikkelissa tutkitaan, miten maahanmuuttajanaiset ovat sijoittuneet 2000-luvun työmarkkinoille. Tutkimuksen kohteena ovat entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneet venäjän- ja vironkieliset naiset, joiden työllistymistä tutkitaan kymmenen vuotta Neuvostoliiton hajoamisen (1991) jälkeen vuonna 2001. Entisen Neuvostoliiton alueen kansalaiset muodostavat runsaan kolmanneksen (38 %) ulkomaan kansalaisista. Vuonna 2005 Suomessa oli Venäjän tai entisen Neuvostoliiton kansalaisia 24 821. Toiseksi suurin kansalaisuusryhmä ovat Viron kansalaiset, joita oli 15 459 (Tilastokeskus 2006: 9).

Muutto entisen Neuvostoliiton alueelta on perustunut pitkälti perhesuhteisiin ja sukulaisuuteen etnisesti suomalaisten kanssa. Noin puolet entisestä Neuvostoliitosta, Venäjältä tai Virosta muuttaneista on saapunut Suomeen ns. paluumuuttajina tai paluumuuttajien puolisoina ja perheenjäseninä. Paluumuuttajiksi luetaan nykyisin ne, joiden vanhemmista yksi tai isovanhemmista kaksi ovat etnisesti suomalaisia. Suurin osa heistä on etniseltä taustaltaan inkerinsuomalaisia. Neljäsosa entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneista on saanut oleskeluluvan Suomen kansalaisen kanssa solmitun avioliiton perusteella. Erityisesti venäläiset ja virolaiset naiset ovat muuttaneet Suomeen avioitumisen vuoksi. Vuosina 1993–2004 solmittiin 5 895 avioliittoa suomalaisen miehen ja Venäjän tai Neuvostoliiton kansalaisen kesken ja 2 249 avioliittoa suomalaisen miehen ja Viron kansalaisen välillä. Vain 692 suomalaista naista on avioitunut Venäjän tai Viron kansalaisen kanssa. Naiset ovatkin enemmistö Suomeen muuttaneista Venäjän (62 %) ja Viron (56 %) kansalaisista (Tilastokeskus 2005: 13, 18). Joka kymmenes on muuttanut Suomeen alaikäisenä perheen mukana. Melko harva on saanut oleskeluluvan työn tai opiskelun perusteella (Liebkind ym. 2004).

Keskustelu perhemuuton vaikutuksista naisten työmarkkina-asemaan ja taloudelliseen tilanteeseen on tuonut esille naisten aseman ”sidottuina muuttajina”, jotka joustavat puolison edun vuoksi ja joutuvat usein luopumaan omasta urastaan ja taloudellisesta riippumattomuudestaan. Maahanmuuttajien työttömyys on yleistä. Vaikka entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneiden työllisyystilanne on parantunut 1990-luvulla, vuonna 2004 työvoimaan kuuluvista Venäjän kansalaisista 36 prosenttia ja Viron kansalaisista 15 prosenttia oli työttömänä. Osa heistä on asunut kuitenkin vasta lyhyen ajan Suomessa. Kun seurattiin Suomessa pitempään asuneiden maahanmuuttajien työllistymistä, havaittiin, että lamavuosina 1991–1994 Suomeen muuttaneiden Venäjän kansalaisten työttömyysaste laski vuosina 1996–2004 kuitenkin 65 prosentista 27 prosenttiin ja Viron kansalaisten 47 prosentista 18 prosenttiin (Tilastokeskus 2006: 25, 31).

15.1. Työllistyminen ja erilaiset pääomat

Työvoiman kysyntä, työmarkkinoiden toimintamekanismit ja syrjintä selittävät ainakin osittain maahanmuuttajien korkeaa työttömyyttä. Vuonna 2001 lähes puolet entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneista ilmoitti kokeneensa syrjintää työnhaussa. Venäläiset ja inkerinsuomalaiset ilmoittivat kokeneensa työsyrjintää yleisemmin kuin virolaiset (Liebkind ym. 2004: 200–201).

Maahanmuuttajat eivät kuitenkaan ole vain ajopuita. Myös maahanmuuttajien omat resurssit ja pääomat vaikuttavat heidän työllistymiseensä. Maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa kohentavaa pääomaa voi olla niin inhimillinen, sosiaalinen kuin

kulttuurinenkin pääoma. Kansantaloustieteilijät ovat tarkastelleet maahanmuuttajien kielitaitoa *inhimillisen pääoman* näkökulmasta. Inhimillisellä pääomalla tarkoitetaan kansantaloustieteessä yksilön ominaisuuksia, joilla on taloudellinen vaihtoarvo (Chiswick & Repetto 2000: 2). Inhimilliseksi pääomaksi on luettu muun muassa kielitaito, koulutus ja työkokemus. Lähtömaassa hankittu koulutus ja työkokemus ovat kuitenkin muun muassa kielivaikeuksien vuoksi vaikeasti siirrettävissä maasta toiseen. Monien maahanmuuttajien sosioekonominen asema laskee uudessa asuinmaassa.

Vastaanottavan maan kielen hallinta on rahanarvoista työmarkkinoilla. Kielitaidon hankkiminen vie aikaa ja aiheuttaa kustannuksia sekä maahanmuuttajille että vastaanottavan maan koulutusjärjestelmälle. Pierre Bourdieun (1990) mukaan hallitsevan ryhmän kielen sujuva taito merkitsee kielellistä pääomaa, joka voi muuttua paitsi taloudelliseksi myös kulttuuriseksi ja sosiaaliseksi pääomaksi.

Kulttuurista pääomaa pidetään sosiaaliluokkaan ja toisaalta yksilöön liittyvänä pääoman muotona. Pierre Bourdieu (1990) on määritellyt sen ”hyvän maun” hallinnaksi. Kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma ovat korostuneet viime aikoina työelämässä perinteisen inhimillisen pääoman – koulutuksen, työkokemuksen ja jopa kielitaidon – kustannuksella. Työntekijän tulee puhua oikeanlaista kieltä, olla ”hyvä tyyppi” ja tuntea oikeat ihmiset saavuttaakseen työmarkkinoiden portinvartijoiden luottamuksen. Maahanmuuttajien kannalta kulttuurisen ja sosiaalisen osaamisen korostaminen on ongelmallista, sillä niihin vedoten heidät saatetaan sulkea työmarkkinoiden marginaaliin (Forsander 2002).

Robert Putmanin mukaan *sosiaalisen pääoman* edellytyksenä on ihmisten keskinäinen luottamus (Ilmonen 2000: 19–28). Annika Forsanderin (2002) mukaan maahanmuuttajiin luotetaan usein vain tietyin ehdoin. Esimerkiksi Suomessa hankittu koulutus ja työkokemus herättää työnantajissa luottamusta enemmän kuin ulkomailla hankittu. Maahanmuuttaja saattaa tarvita työkelpoisuutensa takaajaksi suomalaisen takuumiehen tai välittäjän.

Forsanderin (2002: 209–210) tutkimat maahanmuuttajat löysivät Suomessa usein työpaikkoja muiden maahanmuuttajien ja suomalaisen puolison avulla, mutta nämä työpaikat olivat pääsääntöisesti palvelualojen suoritustasoisia matalapalkkatöitä. Akhlaq Ahmadin (2005) tutkimuksen mukaan sosiaaliset verkostot vaikuttavat Suomessa virallisia työllistymiskanavia kuten työvoimatoimistoja ja lehti-ilmoittelua enemmän maahanmuuttajien työllistymiseen. Tieto työpaikoista välittyi tutkituille maahanmuuttajille yleisimmin samaan kansallisuusryhmään kuuluvien ystävien ja sukulaisten kautta. Verkostojen välityksellä työpaikan saaneet ohjautuivat kuitenkin lähinnä työmarkkinoiden vähiten arvostetuille aloille. Verkostojen merkitys työnsaannissa oli erityisen suuri maahanmuuttajan työuran alussa ja työnhakijoille, joilla ei ollut Suomen kansalaisuutta (vrt. Harakkamäki; Pöllänen).

15.2. Tutkimuskysymykset

Tässä artikkelissa tutkitaan venäjän- ja vironkielisten maahanmuuttajanaisten integroitumista Suomen työmarkkinoille valtakunnallisen postikyselyaineiston avulla. Työllisyyttä on käytetty yhtenä maahanmuuttajien *kotoutumisen* osoittimena. Prosessina kotoutuminen tulomaan yhteiskuntaan merkitsee ajan kuluessa tapahtuvia muutoksia maahanmuuttajien elämässä. Toisaalta kotoutuminen on tila, jonka astetta voidaan mitata (Liebkind ym. 2004: 31, 35). Tässä tutkimuksessa otettiin huomioon molemmat näkökulmat. Maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa tutkittiin eri äidinkieliryhmissä vuonna 2001, mutta Suomessa asutun ajan ja siihen liittyvien muutosten vaikutusten tarkastelu tuo mukaan prosessinäkökulman, vaikka kysymyksessä onkin poikkileikkaustutkimus.

Työllistymisen voidaan olettaa olevan yhteydessä maahanmuuttajien resursseihin eli heidän inhimilliseen, kulttuuriseen ja sosiaalisen pääomaansa. Tutkimuksen keskeiset kysymykset voidaan tiivistää seuraavasti:

1. Miten sosiaaliset, inhimilliset ja kulttuuriset pääomat – äidinkieli, ystäväverkoston etninen rakenne, puolison etninen tausta, suomen kielen taito, lähtömaassa ja Suomessa hankittu koulutus – selittävät maahanmuuttajanaisten työllistymistä Suomen markkinoille?
2. Ovatko seuraavat demografiset tekijät yhteydessä työllistymiseen: asuinpaikka, ikä, siviilisääty sekä Suomessa asuttu aika? Vaikuttavatko erilaiset oleskeluluvan saantiperusteet siihen miten hyvin maahanmuuttajanaiset ovat integroituneet suomalaiseen työelämään? Oleskeluluvan saantiperusteita ovat naimisiinmeno Suomen kansalaisen kanssa, oma tai puolison paluumuutto, alaikäisenä muutto muun perheen mukana sekä työhön tai opiskelemaan tulo.
3. Onko parisuhteen etninen rakenne (esim. suomalais-virolainen tai venäläis-venäläinen pariskunta) yhteydessä toisen tai molempien puolisoiden heikkoon kiinnittymiseen suomalaiseen työelämään?
4. Vaikuttavatko samat sosiaaliset ja demografiset tekijät maahanmuuttajanaisten ja -miesten työllistymiseen?

15.3. Tutkimusaineisto

Tutkimus on osa Suomen Akatemian ”Syrjinnän ja syrjäytymisen seurausten teorian ja tutkimusmenetelmien kehittäminen” -tutkimushanketta.[1] Tutkimusaineisto perustuu

[1] Suomen Akatemian rahoittamaan ”Syrjäytyminen, eriarvoisuus ja etniset suhteet Suomessa” (SYREENI) -tutkimusohjelmaan kuuluvaa tutkimusta johti professori Karmela

postikyselyyn, jonka Tilastokeskus teki tutkimushankkeen tilauksesta vuonna 2001 (tarkemmin Liebkind ym. 2004).

Tutkimuksen perusjoukon muodostivat Suomessa vuonna 2001 asuvat entisen Neuvostoliiton sekä nykyisen Venäjän ja Viron alueella syntyneet 18–65-vuotiaat maahanmuuttajat. Heistä 20 400 oli venäläisiä ja 7 100 virolaisia. Venäläisiin luettiin myös Virosta muuttaneet venäjänkieliset. Maahanmuuttajiin luettiin myös Suomen kansalaisuuden saaneet. Perusjoukosta poimittiin vuoden 2000 väestörekisteritietojen mukaan 3 800 henkilön otos, johon kuului 1 900 venäläistä ja 1 900 virolaista. Otokseen valituille lähetettiin suomen- ja venäjän- tai suomen- ja vironkieliset kyselylomakkeet. Vastaajat saivat itse valita vastauskielen. Kyselyyn vastasi 63 prosenttia kohderyhmiin kuuluvista.

Vastauksia painotettiin niin, että ne maahanmuuttajaryhmien koko aineistossa vastasivat niiden todellista kokoa Suomessa. Käsillä olevassa artikkelissa tarkasteltiin venäjän- ja vironkielisiä naisia (N=1 461) ja miehiä (N=814), jotka olivat asuneet Suomessa vähintään kahden vuoden ajan.

Tutkittavat jaettiin äidinkielen perusteella kolmeen ryhmään: 1) viroa, 2) venäjää ja suomea ja 3) venäjää äidinkielenään puhuviin. Sekä viroa että suomea äidinkielinään puhuvat yhdistettiin vironkielisiin, koska ainoastaan viron äidinkielekseen ilmoittaneet puhuivat suomea jopa paremmin kuin sekä suomea että viroa äidinkielinään puhuvat.

15.4. Tulokset – suuria eroja maahanmuuttoryhmien välillä

15.4.1. Äidinkielen ja sukupuolen mukainen työnjako

Äidinkielen ja sukupuolen mukainen tarkastelu osoitti, että entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneiden sosioekonominen asema on sekä *etnisesti hierarkkinen* että *sukupuolittunut*. Miehet olivat naisia yleisemmin kokopäivätyössä. Naiset tekivät miehiä yleisemmin osapäivätyötä ja opiskelivat. Suurin ero oli odotetusti lasten hoidossa. Joka kymmenes nainen hoiti päätoimisesti lapsia tai kotia, miehistä ei kukaan. Lasten hoito oli yleisempää vironkielisten ja venäjänkielisten naisten keskuudessa kuin kak-

Liebkind. Projektin muut tutkijat olivat Magdalena Jaakkola, Inga Jasinskaja-Lahti, Liisa Kosonen, Eve Kyntäjä, Simo Mannila ja Anni Reuter. Projektin keskeiset tulokset on esitetty teoksessa Liebkind ym. (2004): *Venäläinen, virolainen, suomalainen: Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*.

sikielisten – venäjää ja suomea äidinkielinään puhuvien – keskuudessa. Tämä johtuu siitä, että kaksikieliset vastaajat olivat muita iäkkäämpinä eikä heillä ollut alaikäisiä lapsia yhtä usein kuin muilla. Vironkieliset olivat muita kieliryhmiä yleisemmin kokopäivätyössä (ks. taulukko 15.1.).

Venäjää tai sekä venäjää että suomea puhuvista joka neljäs oli vastaushetkellä työttömänä, kun taas vironkielisistä vain joka seitsemäs. Tässä tutkimuksessa työttömien osuus laskettiin kaikista vastaajista, eikä vain työvoimaan kuuluvista. Työvoimaan eivät kuulu työelämän ulkopuolella olevat, kuten opiskelijat, kotona lapsia hoitavat, sairaslomalla olevat, eläkeläiset yms. Tämä selittää sitä, että vastaushetken työttömyysasteet ovat alhaisempia kuin virallisissa tilastoissa, joissa maahanmuuttajien työttömyysaste lasketaan yleensä työvoimaan kuuluvista työttömistä työnhakijoista. Vastaajat olivat sitä paitsi asuneet Suomessa jo vähintään kaksi vuotta.

Sosioekonomisen aseman tarkastelu osoitti, että miehet olivat kaikissa äidinkieliryhmissä ylempiä toimihenkilöitä ja työntekijöitä useammin kuin naiset. Naisten yleisin sosioekonominen asema oli kaikissa kieliryhmissä alempi toimihenkilö. Kasautuva työttömyys oli yhtä yleistä naisten kuin miesten keskuudessa. Äidinkieliryhmien välillä oli kuitenkin eroja. Venäjän- ja kaksikieliset naiset olivat useammin myös kasautuvasti työttömiä kuin vironkieliset naiset (ks. taulukko 15.2.).

15.4.2. Kasautuva työttömyys

Kasautuvasti työttömiksi luettiin ne, joiden työttömyys oli kestänyt – yhtäjaksoisesti tai pätkittäin – vähintään 12 kuukautta viimeksi kuluneiden 24 kuukauden aikana. Työttömyyden kasautuminen oli yleisempää kuin työttömyys vastaushetkellä, mikä osoittaa, ettei kaikkia kasautuvasti työttömiä voida pitää työelämästä syrjäytyneinä.

Äidinkieliryhmien välillä oli huomattavia eroja myös kasautuvassa työttömyydessä. Joka kolmas venäjänkielinen ja kaksikielinen (venäjä ja suomi) nainen, mutta vain joka kuudes vironkielinen nainen oli ollut työttömänä vähintään 12 kuukautta viimeisten 24 kuukauden aikana. Miehistä venäjänkieliset olivat yleisemmin kasautuvasti työttömiä kuin kaksikieliset ja kaksikieliset miehet yleisemmin kuin vironkieliset miehet.

Sukupuolten välinen vertailu osoitti, että sekä viron- että kaksikielisten – venäjää ja suomea äidinkielinään puhuvien – naisten kasautuva työttömyys oli yleisempää kuin miesten. Venäjänkielisten naisten työttömyys oli lähes yhtä yleistä kuin miesten ja suunnilleen yhtä yleistä kuin kaksikielisten naisten. Peräti joka kolmas heistä oli ollut työttömänä vähintään 12 kuukautta viimeisten 24 kuukauden aikana.

Taulukko 15.1. Entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneiden maahanmuuttajien pääasiallinen toiminta äidinkielen ja sukupuolen mukaan vuonna 2001 (%).

Pääasiallinen toiminta	Naisten äidinkieli			Kaikki Naiset	Kaikki Miehet
	Venäjä	Venäjä ja suomi	Viro		
Kokopäivätyössä	27	29	41	50	30
Osa-aikatyössä	11	6	12	7	11
Itsenäinen yrittäjä	2	2	4	4	2
Päätoiminen opiskelija	9	8	8	4	9
Työllistetty / työvoimatoim. koulutus	9	7	4	6	8
Työtön / lomautettu	25	29	13	22	21
Hoitamassa kotia / lapsia	13	4	12	1	12
Muu (mm. pitkä sairasloma, eläke)	4	11	6	6	7
Yhteensä %	100	100	100	100	100
N	(532)	(129)	(748)	(1409)	(775)

Taulukko 15.2. Entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneiden naisten ja miesten sosioekonominen asema vuonna 2001 (%).

Sosioekonominen asema	Äidinkieli					
	Viro		Venäjä ja suomi		Venäjä	
	Naiset	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset	Miehet
Ylempi toimihenkilö	10	13	7	11	8	15
Alempi toimihenkilö	37	15	28	8	23	7
Työntekijä	22	51	13	38	11	24
Yrittäjä	3	4	4	2	2	6
Opiskelija	3	4	8	4	7	4
Muu	9	2	6	7	17	8
Pitkäaikaistyötön	16	11	34	30	32	36
Yhteensä %	100	100	100	100	100	100
N	(737)	(411)	(132)	(90)	(526)	(276)

Työssä olevien ja työttömien naisten välinen vertailu osoitti, että vironkielisten työmarkkina-asema oli vakaampi kuin venäjänkielisten ja kaksikielisten – venäjää ja suomea äidinkielinään puhuvien – naisten. Kaksi kolmasosaa vironkielisistä naisista ei ollut lainkaan ollut työttömänä viimeisten 24 kuukauden aikana. Venäjänkielisistä ja kaksikielisistä naisista vain vajaa puolet oli ollut jatkuvasti työssä viimeiset 24 kuukautta.

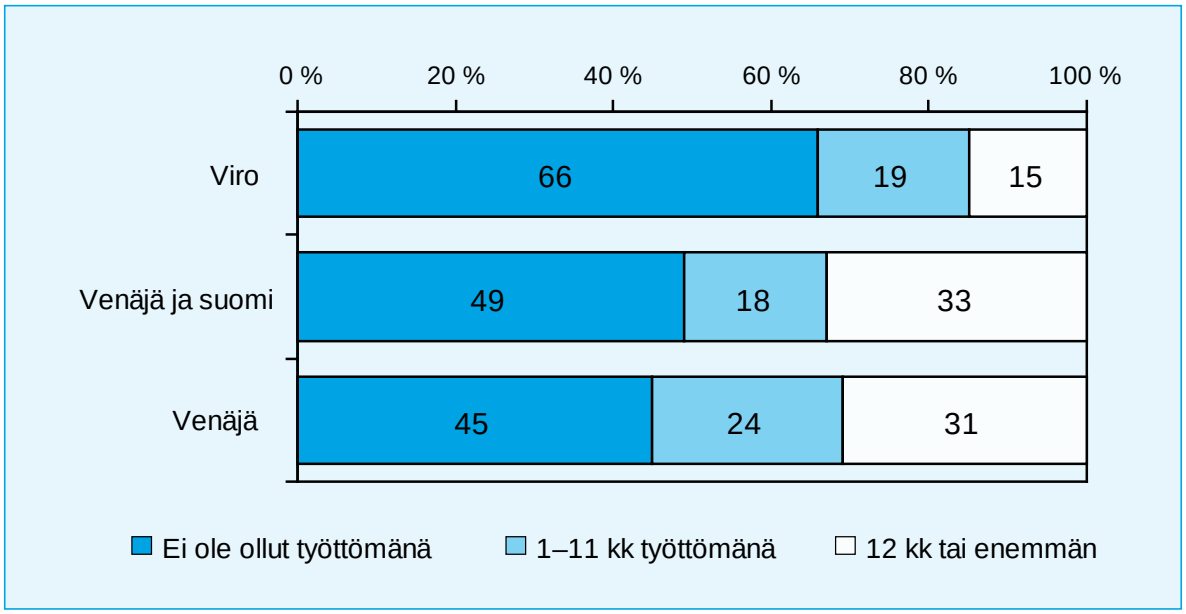

Kuvio 15.1. Maahanmuuttajanaisten työttömyyskuukausien määrä viimeisten 24 kuukauden aikana äidinkielen mukaan (%).

Äidinkieliryhmien välisiä eroja koskevat tulokset ovat yllättäviä, koska luulisi, että kaksikielisten – venäjää ja suomea äidinkielinään – puhuvien mahdollisuus työllistyä olisi parempi kuin vironkielisten. Tuloksia selittää se, että vironkielisten suomen kielen taito oli jopa parempi kuin venäjää ja suomea äidinkielinään puhuvien. Entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneet ovat äidinkielestään riippumatta saaneet venäjän- tai vironkielisen koulutuksen ja he ovat käyttäneet suomea vain kotikielenä. Suomen kielen heikon aseman vuoksi monet vanhemmat pyrkivät puhumaan lapsilleen venäjää, että heidän koulunkäyntinsä helpottuisi eikä heitä syrjittäisi. Sen jälkeen kun inkerinsuomalaiset karkotettiin kotiseudultaan muualle Neuvostoliittoon, seka-avioliitot venäläisten kanssa yleistyivät ja kahden kulttuurin perheissä kotikieleksi muodostui valtakieli, venäjä (Savijärvi 2003; Miettinen 2006). Tämä selittää sitä, että joka neljäs (28 %) suomen ja venäjän äidinkielikseen ilmoittaneista maahanmuuttajista osasi omasta mielestään lukea suomea vain ”huonosti” tai ”kohtalaisesti”, joka kolmas (31 %) puhui suomea ”huonosti” tai ”kohtalaisesti” ja puolet kirjoitti sitä korkeintaan kohtalaisesti.

Koska viron kieli on suomen sukukieli, joka muistuttaa ääntämykseltään, sanastoltaan ja kirjaimistoltaan suomen kieltä, virolaisten on helpompi oppia suomea kuin Venäjältä tulleiden. Vironkielisten hyvää kielitaitoa selittää myös se, että he olivat muuttaneet Suomeen nuorempina ja asuneet täällä pitempään kuin venäjää ja suomea äidinkielinään puhuvat. He olivat myös useammin naimisissa suomalaisen kanssa kuin kaksikieliset inkerinsuomalaiset, ja suomalaisen kanssa avioituneet osasivat muita paremmin suomea (Liebkind ym. 2004: 169–170).

Nykyisellä – itse arvioidulla – *suomen kielen taidolla* oli äidinkieltäkin vahvempi yhteys maahanmuuttajien työllistymiseen. Vain kymmenen prosenttia oman arvionsa mukaan *erittäin hyvin* suomea puhuvista, mutta lähes puolet (44 %) *huonosti* suomea puhuvista naisista oli kasautuvasti työttömiä. Tämä tulos on merkittävä muun muassa siksi, että monet maahanmuuttajat eivät itse usko hyvänkään suomen kielen taidon auttavan työllistymisessä (vrt. Pöllänen). Puolet kyselyyn vastanneista maahanmuuttajanaisista oli täysin tai osittain *eri* mieltä seuraavan väittämän kanssa: ”Jos maahanmuuttajat opettelevat kunnolla suomea, heillä on samanlaiset mahdollisuudet saada töitä kuin suomalaisilla”. Lyhyen aikaa Suomessa olleet, huonosti suomea osaavat ja työttömät epäilivät eniten väittämän paikkansa pitävyyttä.

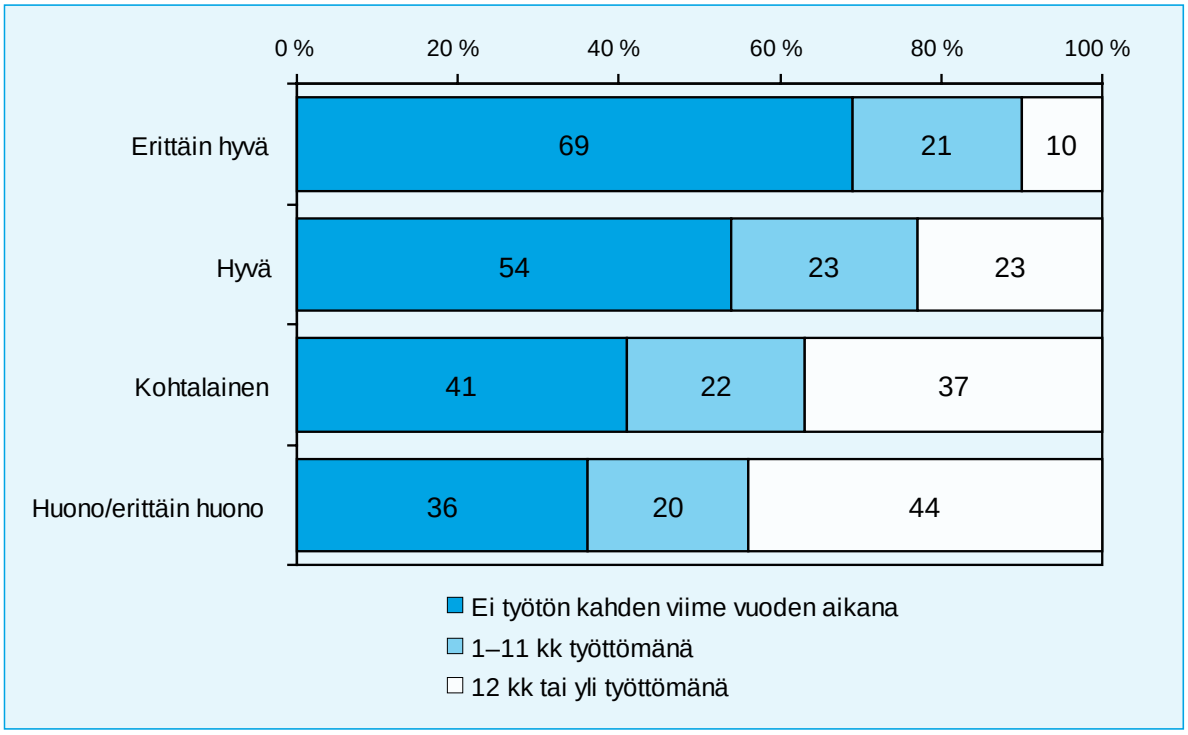

Kuvio 15.2. Maahanmuuttajanaisten työllisyystilanne viimeisten 24 kuukauden aikana itse arvioidun suomen kielen puhetaidon mukaan (%).

15.4.3. Ikääntyvien naisten ongelmat työmarkkinoilla

Maahanmuuttajanaisten iän lisääntyessä kasautuva työttömyys yleistyi kaikissa äidinkieliryhmissä. Selitykseksi ei riitä se, että opiskelumahdollisuudet ja lasten hoito jäävät yleensä taakse ja työelämään osallistuminen lisääntyy iän myötä. Ilmiö on samankaltainen kuin valtaväestössä: ikääntyvän naistyövoiman kysyntä on alhainen. Tutkimus osoitti, että yli 12 kuukauden työttömyys edellisten 24 kuukauden aikana oli yleisintä iäkkäimpien naisten (55–65-vuotiaat) keskuudessa kaikissa äidinkieli-

ryhmissä. Kaikkein yleisintä se oli kaksikielisten – suomea ja venäjää äidinkielinään puhuvien paluumuuttajien – keskuudessa. Heistä peräti kaksi kolmasosaa oli kasautuvasti työttömiä. Iäkkäimmistä venäjänkielisistäkin runsas puolet oli työttömänä, kun taas vironkielisistä vain joka kolmas. Nuorimmissa ikäryhmissä venäjänkieliset naiset olivat sen sijaan hieman yleisemmin kasautuvasti työttömiä kuin kaksikieliset naiset eikä vironkielisistä kukaan ollut kasautuvasti työtön.

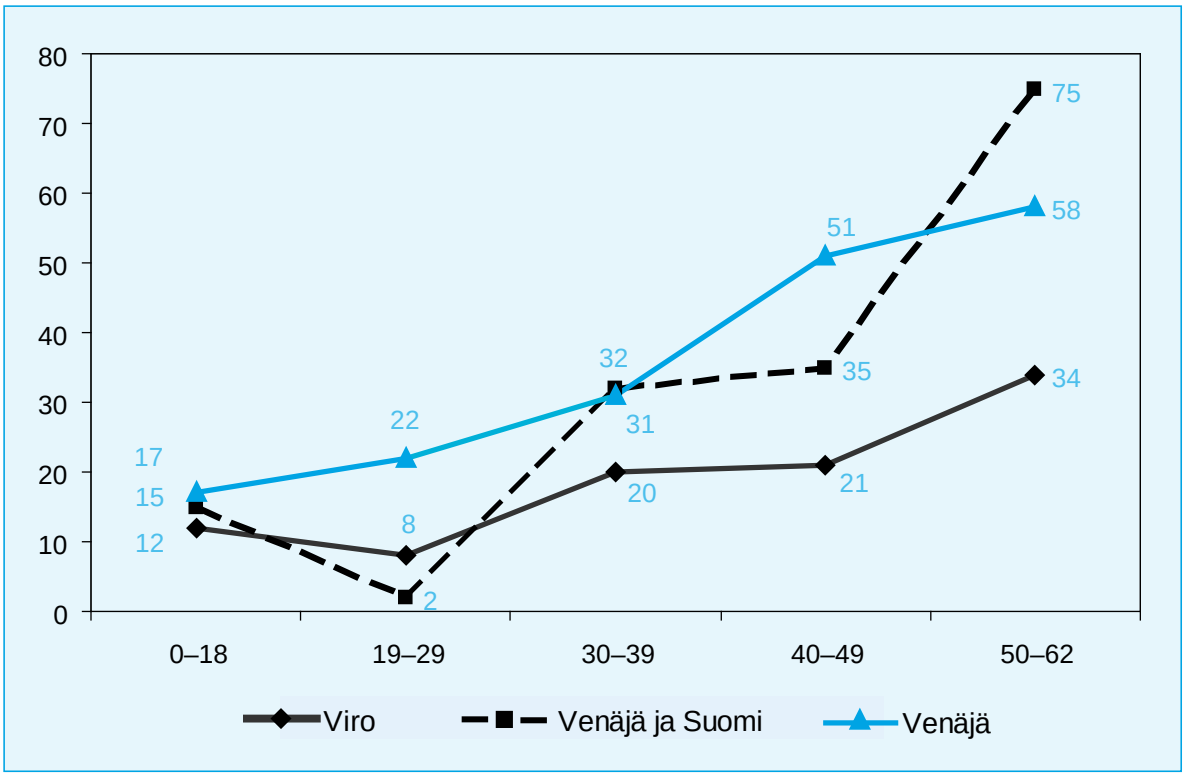

Kuvio 15.3. Maahanmuuttoikä ja kasautuva työttömyys maahanmuuttajanaisten äidinkielen mukaan (%).

Ikääntyvien maahanmuuttajien työllisyystilanne on erityisen ongelmallinen, koska monet heistä ovat *saapuneet Suomeen vasta iäkkäinä*. Kasautuva työttömyys oli iäkkäinä tulleiden vironkielisten naisten keskuudessa kolminkertainen ja venäjänkielisten ja kaksikielisten naisten keskuudessa nelinkertainen alaikäisinä tulleisiin verrattuna (ks. kuvio 15.3.).

15.4.4. Työllisyystilanne paranee aikaa myöten

Maahanmuuttajanaisten työllisyys näyttäisi parantuvan Suomessa asutun ajan pidentyessä. Vironkieliset naiset työllistyivät ensimmäisten viiden vuoden aikana yleisemmin kuin venäjänkieliset ja kaksikieliset, suomea ja venäjää äidinkielenään puhuvat. Yli

kymmenen vuotta Suomessa asuneet vironkieliset olivat työllistyneet yhtä hyvin kuin kantaväestö keskimäärin (ks. kuvio 15.4.).

Venäjänkieliset naiset näyttävät työllistyneen nopeammin kuin kaksikieliset – sekä suomea että venäjää äidinkielenään – puhuvat naiset. Tämä johtunee osittain siitä, että kaksikieliset vastaajat olivat iäkkäämpiä kuin venäjänkieliset. Yli 10 vuotta Suomessa asuneet kaksikieliset olivat sen sijaan työllistyneet paremmin kuin viron- ja venäjänkieliset. Kukaan heistä ei ollut kasautuvasti työtön, kun taas venäjänkielisistä joka neljäs oli ollut vähintään 12 kuukautta työttömänä viimeisten 24 kuukauden aikana. Pitkään Suomessa asuneiden kaksikielisten, suomea ja venäjää äidinkielinään puhuvien, työmarkkina-aseman vakaus voi johtua myös siitä, että Suomeen ilmeisesti muuttivat ensimmäisinä parhaiten suomea osaavat ja etniseltä identiteetiltään suomalaisimmat paluumuuttajat (Kyntäjä 1997). Suomea ainakin jonkin verran osanneiden etnisesti suomalaisten on todennäköisesti helpompaa oppia lisää suomea kuin täysin ummikkoina tulleiden.

Myös venäjänkielisten naisten työttömyysaste laski viiden vuoden jälkeen, minkä jälkeen se on pysynyt ennallaan. Yli 10 vuotta Suomessa asuneista venäjänkielisistä naisista joka neljäs oli edelleen kasautuvasti työtön. Vironkielisten hyvä työllisyystilanne ei sen sijaan riippunut Suomessa asutusta ajasta.

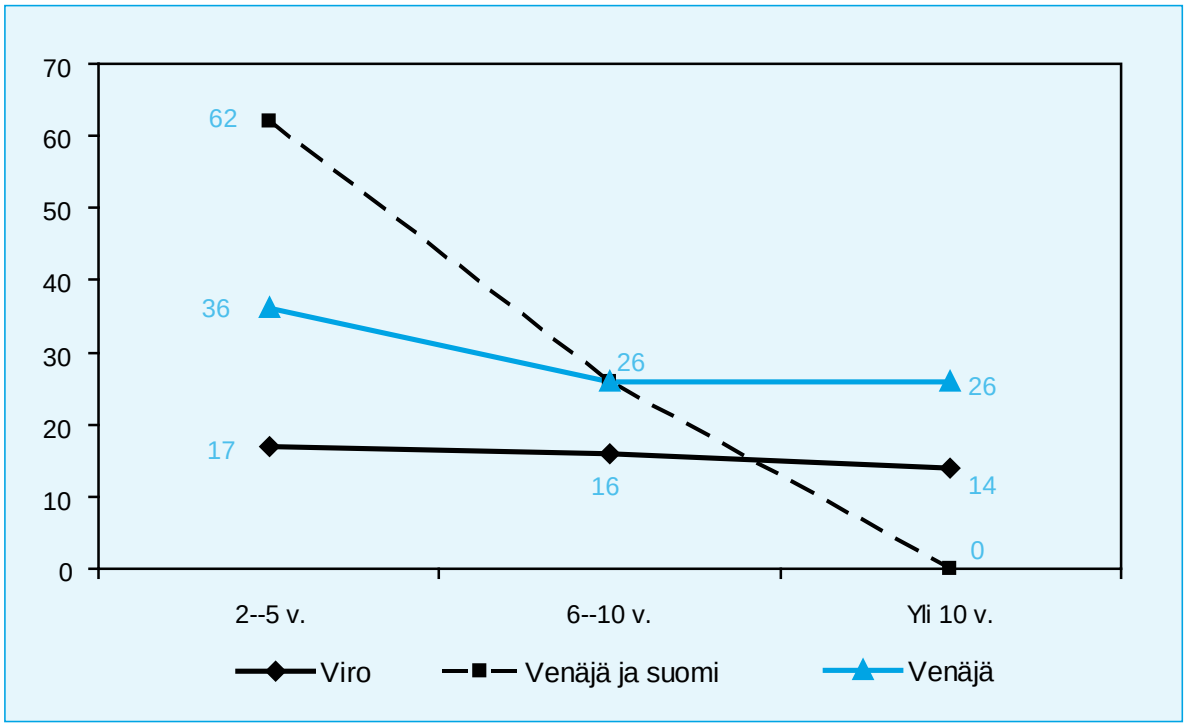

Kuvio 15.4. Maahanmuuttajanaisten kasautuva työttömyys äidinkielen ja Suomessa asutun ajan mukaan (%).

15.4.5. Koulutuksen vaikutus työllistymiseen

Entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneiden naisten koulutuksen yhteys työllistymiseen ei ollut suoraviivainen, vaikka vain peruskoulutuksen saaneet olivatkin tavallisesti muita heikommassa asemassa. Enemmistö (73 %) kyselyyn vastanneista naisista oli saanut jonkin pidemmän koulutuksen ulkomailla. Yleisimmin oli suoritettu tutkinto ammatillisessa oppilaitoksessa (47 % naisista) ja toiseksi yleisin oli ylempi korkeakoulututkinto (26 %).

Osa vastaajista oli saanut koulutusta myös tai yksinomaan Suomessa. Lähes kolmasosa heistä oli muuttanut Suomeen jo lapsena. Lähes kolmasosa (30 %) kaikista lukion tai ammattikoulun suorittaneista naisista oli suorittanut sen vasta Suomessa asuessaan. Sen sijaan lähes kaikki (89 %) ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneista olivat suorittaneet sen ulkomailla ja vain joka kymmenes (11 %) Suomessa. Tämä selittää sitä, että ylemmän korkeakoulututkinnon (jommassakummassa maassa) suorittaneet naiset olivat yleisemmin kasautuvasti työttömiä (32 %) kuin alemman korkeakoulututkinnon (22 %) ja lukion/tai ammattikoulun (26 %) käyneet. Vain peruskoulun käyneistä kuitenkin lähes puolet (42 %) oli kasautuvasti työttömiä.

Kuviosta 15.5. nähdään, että ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet olivat kasautuvasti työttömiä muuton jälkeisinä vuosina yhtä yleisesti kuin ainoastaan peruskoulutuksen saaneet. Korkeasti koulutetut olivat useammin kasautuvasti työttömiä kuin lukion ja ammattikoulun käyneet. Yli 10 vuotta Suomessa asuneiden keskuudessa näiden koulutusryhmien välillä ei ollut enää eroja: 11–15 prosenttia heistä oli kasautuvasti työttömiä. Kaikkien koulutusryhmien työttömyys väheni kuitenkin Suomessa asutun ajan pidentyessä. Vain peruskoulutuksen saaneiden kasautuva työttömyys laski muita ryhmiä vähemmän ja oli yli 10 vuotta Suomessa asuneiden keskuudessa yli kaksinkertainen korkeammin koulutettuihin verrattuna.

Suomessa saadun pidemmän koulutuksen merkitystä kuvaavat seuraavat luvut: vain ulkomailla koulutusta saaneista kaksikielisistä lähes puolet (45 %), kun taas Suomessa jonkin pidemmän koulutuksen saaneista vain joka kymmenes oli kasautuvasti työtön. Vastaavat luvut venäjänkielisten osalta olivat 36 % vs.10 % ja vironkielisten osalta 20 % ja 6 %. Suomessa koulutusta saaneet olivat muuttaneet Suomeen keskimääräistä nuorempina ja oppineet suomea täkäläisessä koulussa.

Suomessa saatu pidempi koulutus on arvokkaampaa sosiaalista pääomaa kuin ulkomailla saatu korkeakin koulutus. Taulukosta 15.3. nähdään, että kaikista ylemmän korkeakoulututkinnon – useimmiten lähtömaassa – suorittaneista naisista puolet toimi ylempinä tai alempina toimihenkilöinä. Monet heistä ovat sitä paitsi tulleet Suomeen varsin iäkkäinä ja kielitaidottomina. Useimmat heistä eivät ole saaneet mitään pitempää

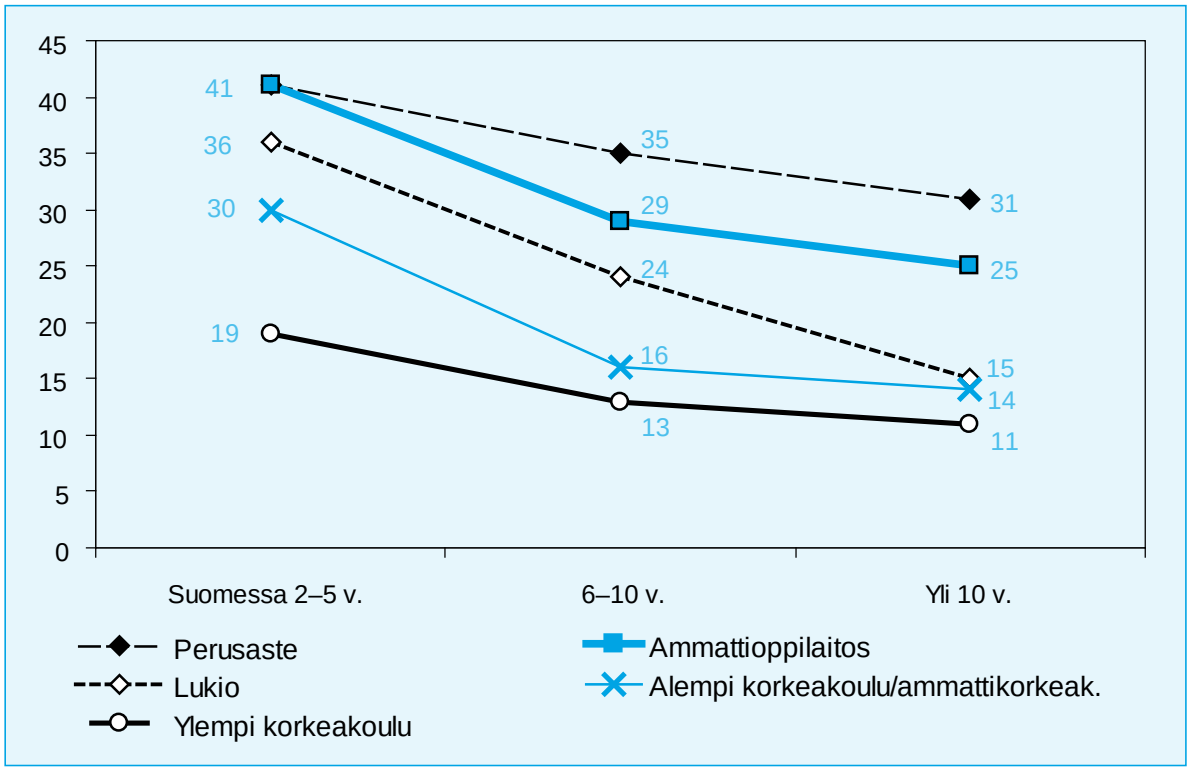

Kuvio 15.5. Ulkomailla tai Suomessa saatu korkein koulutus ja kasautuva työttömyys maahanmuuttajanaisten Suomessa asutun ajan mukaan (%).

Taulukko 15.3. Maahanmuuttajanaisten sosioekonominen asema jommassakummassa maassa saadun korkeimman koulutuksen mukaan (%).

Sosioekonominen asema	Ylempi korkea-koulu	Alempi korkea-koulu	Lukio	Ammatti-koulu	Perus-koulu
Ylempi toimihenkilö	27	11	1	2	0
Alempi toimihenkilö	23	42	37	37	12
Työtekijä	4	13	22	19	30
Yrittäjä	4	7	2	3	-
Opiskelija	4	6	9	3	2
Kasautuvasti työtön	28	14	18	24	37
Muu	10	7	11	12	19
Yhteensä %	100	100	100	100	100
N	(367)	(123)	(250)	(590)	(86)

koulutusta Suomessa. Nämä tekijät selittävät sitä, että joka neljäs (28 %) heistä oli ollut vähintään 12 kuukautta työttömänä viimeisten 24 kuukauden aikana. Vain peruskoulun käyneistä vielä useammat, runsas kolmasosa, olivat kasautuvasti työttömiä.

15.4.6. Maahanmuuton syy vaikuttaa työllistymiseen

Tutkimus osoitti, että oleskeluluvan perusteella oli yhteys työllistymiseen. Työn ja opiskelun vuoksi tulleet ja alaikäisinä perheenjäseninä tulleet naiset olivat harvoin kasautuvasti työttömiä. Paluumuuttajina ja suomalaisen kanssa avioitumisen vuoksi tulleista sen sijaan joka neljäs oli ollut vähintään 12 kuukautta työttömänä viimeisten 24 kuukauden aikana. Vain noin puolet heistä oli ollut 24 kuukautta yhtäjaksoisesti työssä. Naimisiin tulleiden työllisyystilanne oli hieman vakaampi kuin paluumuuttajien (kuvio 15.6.).

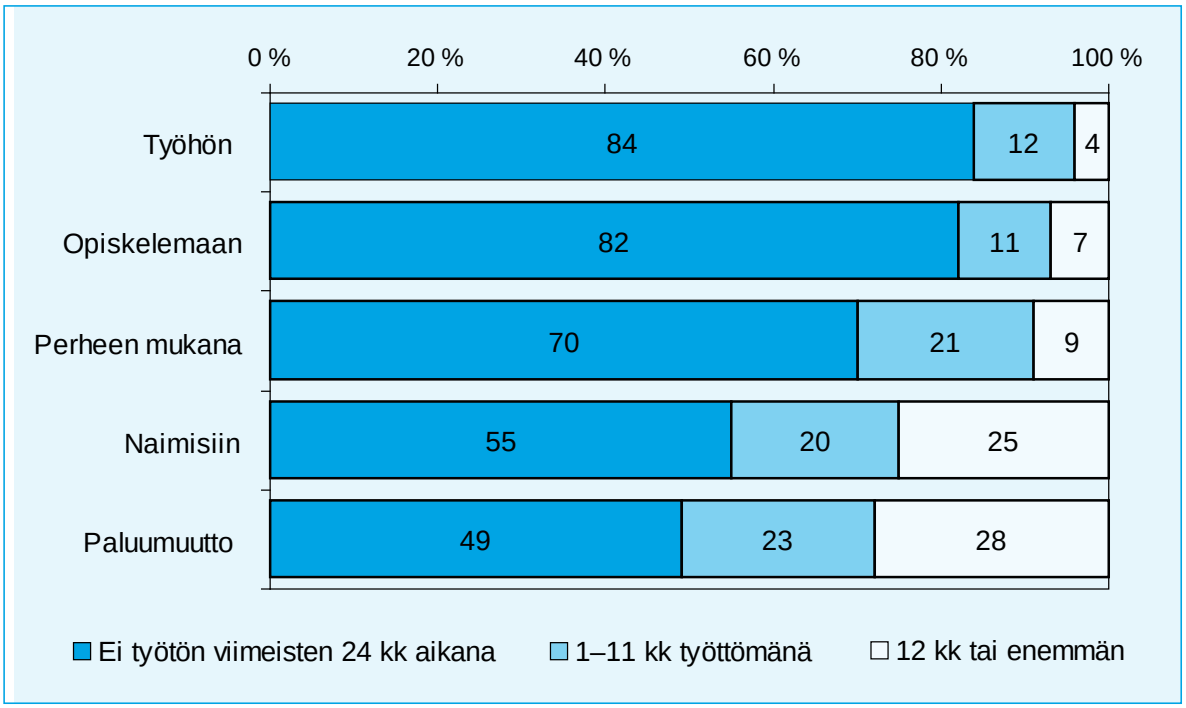

Kuvio 15.6. Maahanmuuttajanaisten työllisyystilanne maahanmuuton syyn mukaan (%).

Suomeen naimisiin tulleiden koulutustaso oli jo maahan tullessa korkeampi kuin paluumuuttajien ja he olivat hankkineet useammin koulutusta myös Suomessa. He olivat myös huomattavasti nuorempia ja kielitaitoisempia kuin paluumuuttajina tai näiden puolisoina tulleet. Tämä selittää ainakin osittain sitä, että naimisiin tulleiden sosioekonominen asema oli korkeampi kuin paluumuuttajien.

Myös maahanmuuton syyllä oli yhteys naisten sosioekonomiseen asemaan. Työhön ja opiskelemaan tulleiden sosioekonominen asema oli korkein. Noin kaksi kolmasosaa heistä oli vastaushetkellä ylempinä tai alempina toimihenkilöinä. Naimisiin tulleet olivat useammin ylempiä tai alempia toimihenkilöitä kuin paluumuuttajan statuksella tulleet, joista joka viides kuului työväestöön. Perheen mukana tulleet olivat muita yleisemmin opiskelijoita. Tämä johtui ainakin osittain siitä, että he

olivat muita nuorempia: kolme neljäsosaa heistä oli alle 25-vuotiaita. Myös opiskelemaan tulleet olivat vastaushetkelläkin keskimääräistä nuorempia ja useammin opiskelijoita.

15.4.7. Ydinperheiden äidit muita harvemmin työttömiä

Myös perheiden rakenteella oli yhteys työelämästä syrjäytymiseen. Maahanmuuttajanaisten yleisin perhetyyppi oli ydinperhe. Lähes puolet (44 %) heistä asui yhdessä puolisonsa ja lastensa kanssa. Toiseksi eniten oli puolisonsa kanssa kaksistaan asuvia (22 %). Lastensa kanssa asuvat yksinhuoltajat olivat seuraavaksi suurin ryhmä (14 %) ja yksin asuvia oli lähes yhtä paljon (13 %). Vain harvat naiset (4 %) asuivat vielä lapsuudenperheensä jäsenten kanssa samassa taloudessa.

Ydinperheet olivat yleisempiä venäjän- ja vironkielisten (44–46 %) kuin kaksikielisten – venäjää ja suomea äidinkielinään puhuvien – keskuudessa (33 %). Yksinhuoltajaäidit olivat hieman yleisempiä kaksikielisten, suomea ja venäjää puhuvien, keskuudessa (16 %) kuin viron- (12 %) ja venäjänkielisten (14 %) keskuudessa. Sukupuolten roolijakoa kuvaa se, että miehistä vain kolme prosenttia oli yksinhuoltajia.

Perhetyypillä oli yhteys maahanmuuttajanaisten työttömyyteen. Lapsiperheidenkin välillä oli eroja. Ydinperheen äitien työllisyystilanne oli parempi kuin yksinhuoltajien. Lähes kolmasosa yksinhuoltajaäideistä (31 %), mutta vain joka seitsemäs ydinperheen äiti (16 %) oli työtön tai lomautettu. Yksinhuoltajaäidit olivat sen sijaan yleisemmin tukitoimin työllistettyjä tai työvoimakoulutuksessa (13 %) kuin ydinperheiden äidit (6 %). Myös kasautuva työttömyys oli yksinhuoltajaäitien keskuudessa yleisempää kuin ydinperheissä. Lähes kolmasosa (30 %) yksinhuoltajista, kun taas vain joka viides (20 %) ydinperheen äiti oli ollut vähintään 12 kuukautta työttömänä 24 viimeisen kuukauden aikana. Yksinhuoltajat olivat myös työttömyyskuukausien keskiarvon mukaan laskettuna syrjäytyneempiä työelämästä kuin ydinperheiden äidit. Kasautuva työttömyys oli vielä yleisempää yksin tai puolison kanssa kaksistaan asuvien naisten keskuudessa. Heidän korkeaa työttömyyttään selittänee se, että he olivat paljon iäkkäämpiä kuin naiset, joiden lapset asuivat vielä kotona. Lapsuudenperheen kanssa asuvista naisista sen sijaan valtaosa oli alle 25-vuotiaita (kuvio 15.7.).

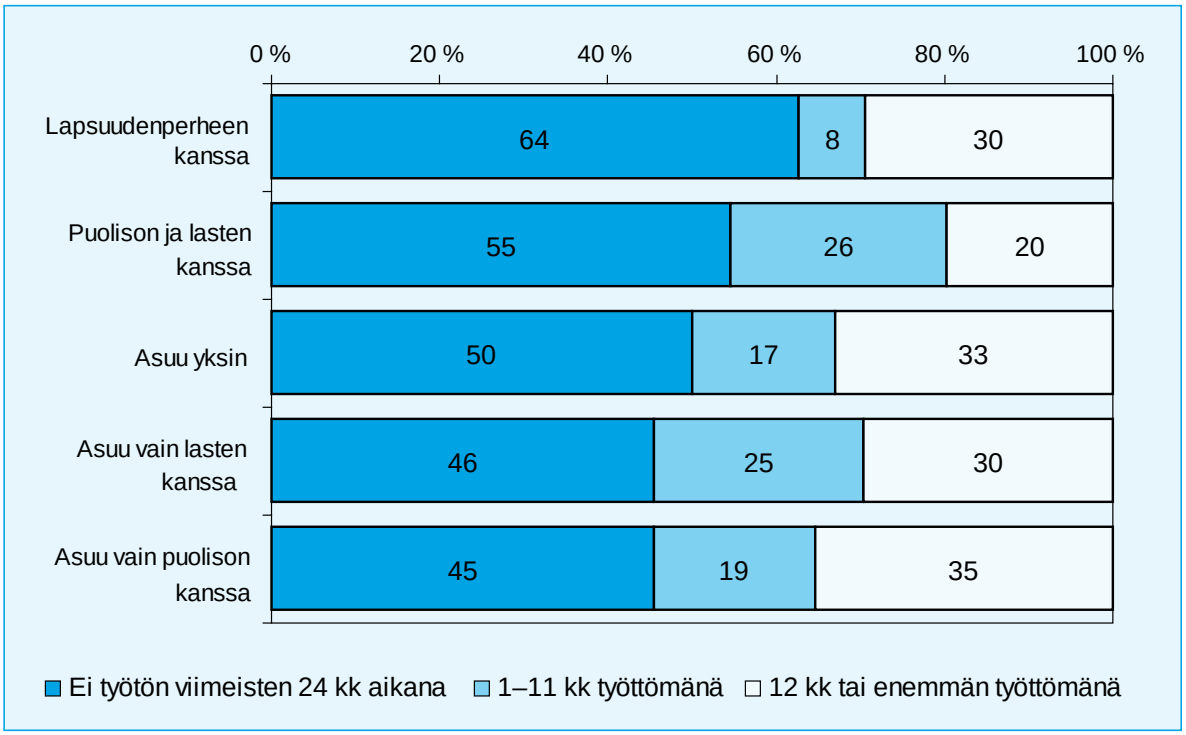

Kuvio 15.7. Kasautuva työttömyys perhetyypin mukaan (%).

Useimmat yksinhuoltajista olivat eronneita tai leskiä. Heillä oli silti – tai ehkä siksi – yleisemmin läheisiä perheen ulkopuolisia ystäviä kuin ydinperheen äideillä. Joka neljäs ydinperheen äiti, mutta vain joka seitsemäs yksinhuoltajaäiti (14 %) oli vailla yhtään läheistä ystävää Suomessa. Yksinhuoltajaäitien ystäväverkostot olivat kuitenkin yleisemmin etnisesti suljettuja. Yli neljäsosa (28 %) yksinhuoltajista ilmoitti kaikkien läheisten ystäviensä kuuluvan samaan maahanmuuttajaryhmään kuin he itse, kun taas ydinperheen äideistä vain vajaa viidesosa (19 %) kuului etnisesti suljettuihin verkostoihin. Tämä johtui mm. siitä, että osa ydinperheen äideistä oli naimisissa suomalaisen kanssa ja ns. seka-avioliitossa olevilla oli enemmän suomalaisia ystäviä kuin muilla. Kasautuva työttömyys, avioero, leskeys ja kuuluminen etnisesti suljettuihin verkostoihin ylläpitävät yksinhuoltajien syrjäytymistä työelämästä.

15.4.8. Työllistyvätkö maahanmuuttajanaiset sosiaalisten verkostojen avulla?

Monet entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneista naisista olivat ainakin osittain sitä mieltä, että ”maahanmuuttajat saavat parhaiten töitä suomalaisten/muiden maahanmuuttajien avulla”. Runsas kolmasosa (37 %) maahanmuuttajanaisista oli *täysin* sitä mieltä, että parhaiten työtä saa suomalaisten avulla. Vain joka kuudes (15 %) heistä uskoi täysin siihen, että työllistyminen käy parhaiten muiden maahanmuuttajien avulla.

Vastaajien käsitys suomalaisten ystävien keskeisemmästä merkityksestä työnsaannissa näytti saavan tukea tutkimustuloksista. Suomalaisten kanssa ystävystyneet olivat korkeammassa sosioekonomisessa asemassa kuin ne, joiden ystävistä enemmistö oli maahanmuuttajia. Ensisijaisesti suomalaisten kanssa ystävystyneet olivat muita useammin henkisen työn tekijöitä, kun taas pääasiassa maahanmuuttajien kanssa ystävystyneet kuuluivat muita yleisemmin työntekijöihin tai olivat työttömiä. Ne, joilla ei ollut lainkaan ystäviä Suomessa, olivat muita yleisemmin työttömiä. Resurssiperspektiivistä tarkastellen tämä tuntuu ymmärrettävältä. Suomalaisethan tuntevat parhaiten suomalaisen yhteiskunnan ja he voivat välittää enemmän tietoja vapaista työpaikoista kuin maahanmuuttajat. He voivat myös suositella maahanmuuttajatuttaviaan työnantajille, jotka luottavat enemmän suomalaisten kuin maahanmuuttajien suosituksiin (vrt. Forsander 2002).

Sosiaalisten verkostojen ja työllistymisen välinen kausaalisuhde voi olla kuitenkin päinvastainen – tai molemminpuolinen. Työllistyminen lisää maahanmuuttajien mahdollisuuksia tutustua suomalaisiin ja ystävystyä heidän kanssaan. Työssä ja työtovereilta voi oppia luonnollisissa yhteyksissä suomea, mikä helpottaa uudelleen työllistymistä. Työelämän ulkopuolella olo ylläpitää kielellistä ja sosiaalista syrjäytymistä. Kasautuvasti työttömien maahanmuuttajanaisten suomen kielen taito oli heikoin ja he olivat muita yleisemmin vailla yhtään läheistä ystävää Suomessa (kuviot 15.8. ja 15.9.).

Ylemmät toimihenkilöt tarvitsevat työssään yleensä sujuvaa suomen kielen suullista ja kirjallista taitoa. Se ja korkeakoulututkinto lienevät työpaikan saannin edellytyksiä. Suomen kielen käyttö henkisessä työssä ja palveluammateissa parantaa suomen kielen taitoa entisestään. Ylempien ja alempien toimihenkilöiden suomen kielen puhetaito oli huomattavasti parempi kuin työntekijöiden ja kasautuvasti työttömien naisten (kuvio 15.8.). Ylempinä ja alempina toimihenkilöinä toimivat naiset olivat myös integroituneet muita yleisemmin suomalaisiin sosiaalisiin verkostoihin. He olivat ystävystyneet muita yleisemmin suomalaisten kanssa. Joka neljäs heistä ilmoitti, että heillä oli vain suomalaisia ystäviä. Puolet heistä vastasi, että kaikki tai ainakin useimmat ystävistä olivat suomalaisia. Yrittäjät, opiskelijat ja kasautuvasti työttömät naiset ilmoittivat sen sijaan, että heidän kaikki tai useimmat ystävänsä kuuluivat samaan etniseen ryhmään kuin he itse. Heidän marginaalista asemaansa kuvaa myös se, että joka neljännellä tai viidennellä ei ollut yhtään läheistä ystävää Suomessa (kuvio 15.9.).

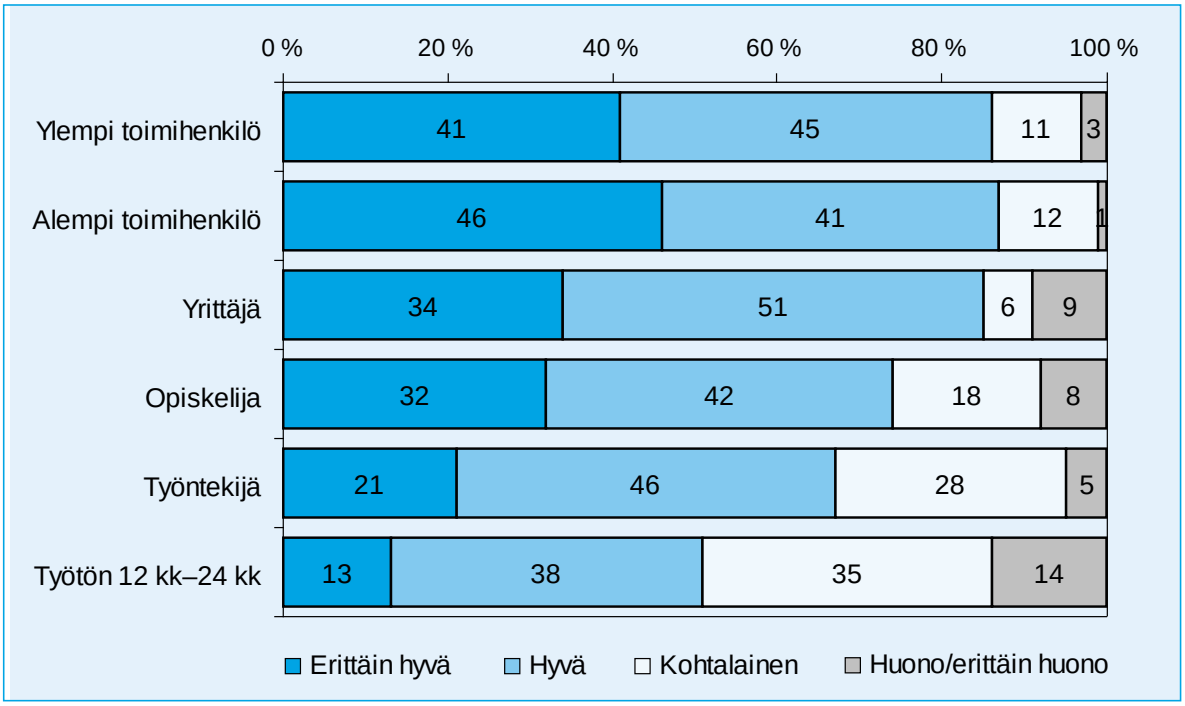

Kuvio 15.8. Maahanmuuttajanaisten suomen kielen taito sosioekonomisen aseman mukaan (%).

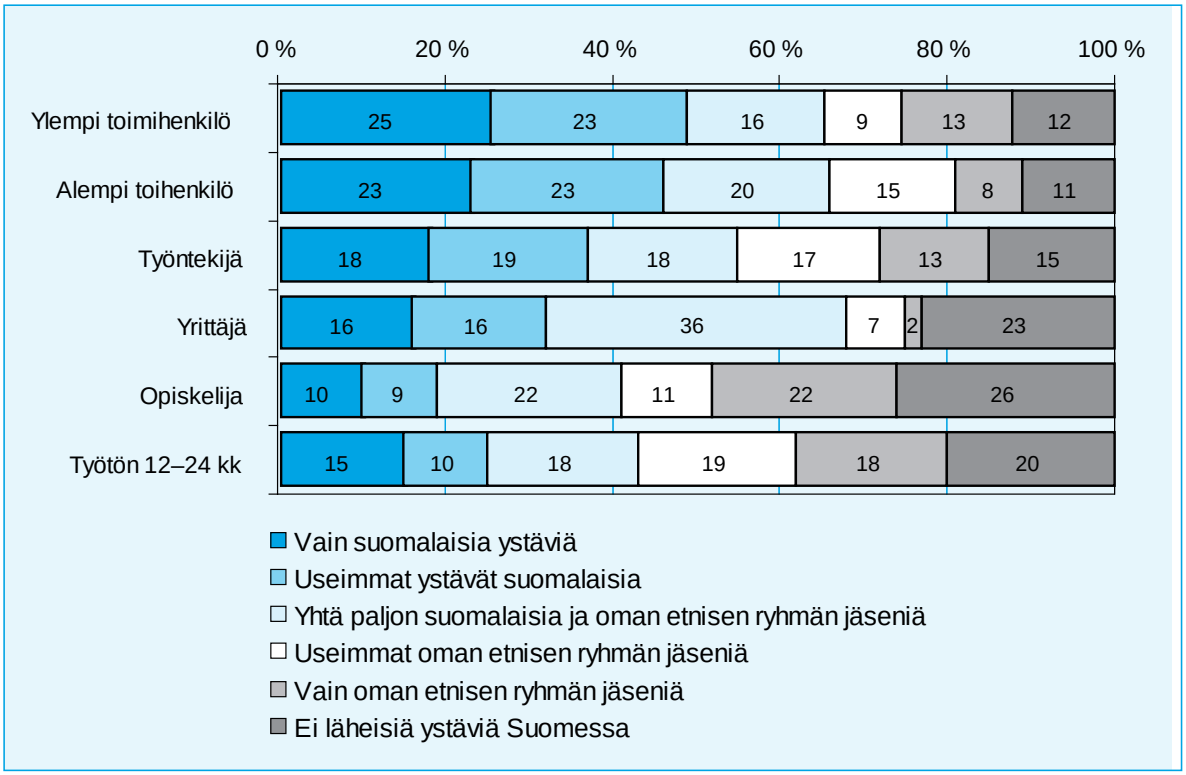

Kuvio 15.9. Maahanmuuttajanaisten ystäväverkostojen etninen rakenne eri ammattiryhmissä (%).

15.4.9. Kasautuvaa työttömyyttä selittävät tekijät tärkeysjärjestyksessä

Koska monet edellä kuvatut sosiaaliset ja demografiset taustatekijät ovat myös keskenään yhteydessä, tutkittiin monimuuttuja-analyysin (MCA) avulla myös sitä, onko niillä itsenäinen, muista taustatekijöistä riippumaton yhteys työllistymiseen. MC-analyysin avulla voitiin lisäksi selvittää, mitkä tekijät selittivät eniten, toiseksi eniten, kolmanneksi eniten jne. kasautuvaa työttömyyttä, jota mitattiin työttömyyskuukausien määrällä.

Monimuuttuja-analyysi osoitti, että seuraavat sosiaaliset ja demografiset taustatekijät selittivät seuraavassa tärkeysjärjestyksessä maahanmuuttajanaisten kasautuvaa työttömyyttä silloin, kun muiden analyysissä olevien taustatekijöiden yhteys tuloksiin oli vakioitu: Korkea ikä, heikko suomen kielen taito, lyhyt Suomessa asuttu aika, pääkaupunkiseudun ulkopuolisissa suurehkoissa kaupungeissa asuminen, maahantulo alaikäisenä perheenjäsenenä, paluumuuttajana tai suomalaisen puolisona sekä venäjä ja suomi äidinkielinä olivat yhteydessä keskimääräistä korkeampaan työttömyyskuukausien määrään. Parhaiten työllistyneitä olivat nuoret. Suomessa saatu koulutus selitti toiseksi eniten työllistymistä. Lähtömaassa saadulla koulutuksella ei sen sijaan ollut yhteyttä työttömyyskuukausiin enää silloin, kun muiden analyysissä mukana olevien taustatekijöiden vaikutus oli vakioitu.

Myös äidinkieli vaikutti itsenäisesti, muista taustatekijöistä riippumatta työllistymiseen. Viroa tai sekä viroa että suomea äidinkielinään puhuvat olivat olleet lyhyemmän aikaa työttöminä kuin venäjää ja suomea äidinkielinään puhuvat riippumatta siitä, miten hyvänä he pitivät nykyistä suomen kielen taitoaan. Venäjänkielisten ja kaksikielisten – venäjää ja suomea äidinkielinään puhuvien – välillä ei ollut tilastollisesti merkitsevää eroa työttömyyskuukausien määrässä viimeksi kuluneiden 24 kuukauden aikana.

Suomen kielen nykyisellä, itse arvioidulla taidolla oli suoraviivainen yhteys työllistymiseen. Mitä paremmin suomea osattiin, sitä vähemmän oltiin oltu työttömänä. Suomessa asutun ajan vaikutus työllistymiseen ei sen sijaan ollut muiden taustatekijöiden vakioinnin jälkeen yhtä suoraviivainen kuin sitä ennen. Lyhyen aikaa Suomessa asuneiden (2–5 v) työttömyys oli ennen vakiointia keskimäärin pitkäkestoisempaa (9 kk) kuin 6–10 vuotta Suomessa asuneiden (5,5 kk). Yli 10 vuotta Suomessa asuneet olivat olleet keskimäärin 4 kuukautta työttöminä viimeisten 24 kuukauden aikana. Kun muut taustatekijät vakioitiin, 6–10 vuotta ja yli 10 vuotta asuneiden välillä ei ollut enää eroja.

Suomeen työn tai opiskelun vuoksi tai alaikäisenä perheenjäsenenä tulo olivat yhteydessä keskimääräistä parempaan työllistymiseen. Tulokset muuttuivat kuitenkin, kun muiden taustatekijöiden vaikutus vakioitiin. Silloin perheenjäsenenä tulo oli yhteydessä keskimääräistä korkeampaan työttömyyskuukausien määrään.

Edellä todettiin, että Suomeen naimisiin tulleet naiset olivat työllistyneet yleisemmin kuin paluumuuttajat. Suomalaisen kanssa avioitumisen vuoksi tulleet olivat olleet työttömänä keskimäärin 6,5 kuukautta viimeisten 24 kuukauden aikana, kun taas paluumuuttajat tai heidän puolisonsa jopa 8 kuukautta. Kun muiden taustatekijöiden vaikutus työttömyyskuukausien määrään vakioitiin, naimisiin tulleiden ja paluumuuttajien välillä ei ollut enää tilastollisesti merkitsevää eroa. Se osoittaa, että seka-avioliittoon liittyvät muut ominaisuudet, kuten keskimääräistä nuorempi ikä ja parempi suomen kielen taito selittivät työllistymistä pikemmin kuin seka-avioliitto sinänsä.

Sosiaalisilla verkostoilla näytti olevan yhteys työllistymiseen. MC-analyysi osoitti, että ystävien etnisellä taustalla ei ollut kuitenkaan itsenäistä, muista taustatekijöistä riippumatonta yhteyttä työttömyyskuukausien määrään. Suomalaisten ystävien yhteys vastaajien työllistymiseen johtui toisin sanoen muista analyysissä olevista taustatekijöistä kuin suomalaisten osuudesta ystäväverkostoissa. Suomalaisten kanssa ystävystyneet osasivat esimerkiksi muita paremmin suomea ja olivat asuneet Suomessa muita pitempään, millä oli suotuisa vaikutus heidän työllistymiseensä.

Taulukko 15.4. Maahanmuuttajanaisten työttömyyskuukausien määrää viimeksi kuluneiden 24 kuukauden aikana selittävät tekijät tärkeysjärjestyksessä MC-analyysin mukaan.

	Vähän työttömyyskuukausia	Paljon työttömyyskuukausia
Ikä	Alle 34 vuotta	55–65 vuotta
Koulutus	Suomessa saatu pidempi koulutus	Ei pidempää koulutusta Suomessa
Suomen kielen taito	Erittäin hyvä	Huono
Suomessa asuttu aika	yli 5 vuotta	2–5 vuotta
Kaupungin koko	Pääkaupunkiseutu ja alle 30 000 asukkaan kunnat	Pääkaupunkiseudun ulkopuolella olevat yli 50 000 as. kaupungit
Oleskeluluvan peruste	Työ, opiskelu	Avioliitto suomalaisen kanssa
Perhe	Asuu puolison ja lasten kanssa	Asuu yksin tai puolison kanssa
Äidinkieli	Viro tai viro & suomi	Venäjä & suomi tai venäjä
R=.479, R^2=.229		

Asuinpaikkakunnan koolla oli yhteys työttömyyden kestoon. MC-analyysi osoitti, että eniten työttömyyskuukausia oli pääkaupunkiseudun ulkopuolisissa isohkoissa, vähintään 50 000 asukkaan kaupungeissa asuvilla myös silloin, kun muiden taus-

tatekijöiden vaikutus tuloksiin oli vakioitu. Harvinaisinta työttömyys oli toisaalta pääkaupunkiseudulla ja toisaalta pienillä paikkakunnilla. Keskikokoiset kaupungit (30 000–50 000 asukasta) sijoittuivat edellisten väliin.

15.5. Tiivistelmä ja johtopäätökset

Tutkimus osoitti, kuinka vaikeaa *iäkkäinä Suomeen muuttaneiden maahanmuuttajanaisten* on saada työtä, vaikka heillä olisi jo maahan tullessaan työelämässä vaadittua inhimillistä eli kielellistä, koulutuksellista ja sosiaalista pääomaa. Edes suomi toisena äidinkielenä venäjän rinnalla ei auttanut vanhimpia paluumuuttajanaisia saamaan työtä.

Nuoruus ja Suomessa hankittu pidempi koulutus, erittäin hyvä suomen kielen taito ja vähintään viiden vuoden asumisaika Suomessa selittivät eniten naisten työllistymistä. Suomessa saatu koulutus edisti maahanmuuttajanaisten työllistymistä enemmän kuin lähtömaassa hankittu korkeakoulututkinto. Integroituminen työmarkkinoille ja sosiaalisiin verkostoihin vie aikaa. Lähtömaassa suoritetusta korkeakoulututkinnosta näytti olevan hyötyä vasta pisimpään, yli 10 vuotta Suomessa asuneille naisille. Myös paluumuuttajien toisena kielenään, venäjän rinnalla, puhuma suomi helpotti vain naisten työllistymistä. Tätä selittää inkerinsuomalaisten äidinkielen perinteisesti heikko asema lähtömaassa, jossa sitä on yleensä voinut käyttää vain kotikielenä – ja sielläkin enää harvoin. Passiivinen suomen kielen taito näyttää kuitenkin aktivoituvan asumisajan pidentyessä, koska kaikki yli 10 vuotta Suomessa asuneet suomea ja venäjää äidinkielinään puhuneet naiset olivat työllistyneet.

Vironkielisten maahanmuuttajien suomen kielen taito osoittautui jopa paremmaksi kuin suomea ja venäjää äidinkielinään puhuvien suomen taito. Vironkieliset olivat myös integroituneet parhaiten työelämään ja suomalaisiin sosiaalisiin verkostoihin. Kasautuva työttömyys oli yleisintä venäjää ainoana tai toisena äidinkielenään puhuvien keskuudessa sukupuolesta riippumatta.

Myös *maahanmuuton syy* oli yhteydessä työllistymiseen. Parhaiten työllistyivät Suomeen työhön tulleet maahanmuuttajanaiset. He olivat jo tänne tullessaan korkeimmin koulutettuja ja toimivat täällä muita yleisemmin ylempinä toimihenkilöinä. Suomeen naimisiin tulleiden naisten asema ei ollut yhtä hyvä, mutta parempi kuin paluumuuttajina tai näiden puolisoina tulleiden naisten. Sekaliitossa olevat naiset olivat harvemmin kasautuvasti työttömiä ja useammin ylempiä toimihenkilöitä kuin paluumuuttajastatuksella tulleet ja toisen maahanmuuttajan kanssa avioituneet naiset. Tämä johtui heidän nuoremmasta iästään, paremmasta koulutuksestaan ja kielitaidostaan, joiden vakioinnin jälkeen erot paluumuuttajina tulleisiin naisiin katosivat.

Myös *perhemuoto* oli yhteydessä syrjäytymiseen. Huono-osaisuuden kasautumista kuvaa se, että yksinhuoltajaäidit olivat yleisemmin työttömiä ja kuuluivat etnisesti suljettuihin verkostoihin useammin kuin ydinperheiden äidit. Nämä tekijät säilyttävät heidän syrjäytymistään valtaväestöstä.

Myös ympäristötekijöillä oli yhteys maahanmuuttajanaisten työttömyyteen. *Pääkaupunkiseudun* monipuolisempia työllistymismahdollisuuksia kuvannee se, että siellä asuvat naiset olivat työllistyneet keskimääräistä paremmin.

Syrjäytyminen työelämästä on sekä maahanmuuttajien että yhteiskunnan kannalta tuhoisaa. Se merkitsee maahanmuuttajien inhimillisten ja sosiaalisten resurssien tuhlaamista – varsinkin kun entisestä Neuvostoliitosta muuttaneiden koulutustaso on korkeampi kuin kantaväestön ja osa heistä on jo tullessaan ainakin passiivisesti kaksikielisiä.

Korkeakoulututkinnon hyödyntäminen työelämässä edellyttää suomen kielen suullisen ja kirjallisen taidon opettamista henkisen työn vaatimuksia vastaavaksi. Myös tutkintojen vastaavuuden selvittäminen ja täydennyskoulutuksen järjestäminen on tärkeää. Tavallisten suomalaisten asenteissa on korjaamista, vaikka asenteet ulkomaalaisia työnhakijoita kohtaan ovat muuttuneet laman jälkeen myönteisemmiksi ja ulkomaisen työvoiman kasvava tarve lisännee myönteisiä asenteita. Varsinkin poikien ja miesten kansainvälisyyskasvatusta olisi jatkettava päiväkodeista armeijaan ja työpaikoille saakka, koska he suhtautuvat maahanmuuttajiin ennakkoluuloisemmin kuin naiset. Asennetutkimukset osoittavat, että henkilökohtaiset kontaktit maahanmuuttajiin lisäävät myönteisiä asenteita maahanmuuttajia kohtaan (Jaakkola 2005). Tässä tutkimuksessa on nähty, että myös rakastuminen suomalaiseen ”kannattaa”. Se on lisännyt entisen Neuvostoliiton alueelta lähtöisin olevien naisten kulttuurista, sosiaalista ja taloudellista pääomaa ja ehkäissyt heidän syrjäytymistään Suomen työmarkkinoilta. Venäläiset, virolaiset ja inkerinsuomalaiset miehet ovat tässä suhteessa heikommassa asemassa, koska he ovat harvoin naimisissa suomalaisen kanssa.

Maahanmuuttajien syrjintä työelämässä saattaa vähentyä suurten ikäluokkien siirtyessä eläkkeelle. Silloin Suomi tarvitsee sekä korkeasti koulutettuja huippuosaajia että ammattitaitoista työvoimaa muun muassa palvelu-, rakennus- ja kuljetusalalla. Koska venäjänkieliset ovat jo nyt – ja ilmeisesti tulevaisuudessa – Suomen suurin maahanmuuttajaryhmä (vrt. Moisio & Martikainen 2006: 45, 52, 68), heidän monipuoliseen kielikoulutukseensa ja lähtömaan kustantaman koulutuksen hyödyntämiseen olisi panostettava nykyistä enemmän. Vain siten maahanmuuttajat voivat integroitua Suomen työmarkkinoille ja kantaväestön sosiaalisiin verkostoihin, mikä on heidän aineellisen ja psyykkisen hyvinvointinsa kannalta olennaista.

Kirjallisuus

Ahmad, Akhlaq (2005) *Getting a Job in Finland: The Social Networks of Immigrants in the Helsinki Metropolitan Labour Market*. Research Reports No. 247. Helsinki: University of Helsinki, Department of Sociology.

Allardt, Erik & Starck, Christian (1981) *Vähemmistö, kieli ja yhteiskunta*. Porvoo: WSOY.

Bourdieu, Pierre (1990) *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.

Chiswick, Barry & Miller, Paul (1999) Language Skills and Earnings among Legalized Aliens. *Journal of Economics* 12(1), 63–89.

Coleman, James (1988) Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 94, 95–120.

Forsander, Annika (2002) *Luottamuksen ehdot: Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 39/2002. Helsinki: Väestöliitto.

Forsander, Annika (2003) Maahanmuuttajat sukupuolitetuilla työmarkkinoilla – mistä löytyy naisen paikka? *Työpoliittinen aikakauskirja* 1/2003, 64–73.

Granovetter, Mark (1973) The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology* 78(6), 1360–1380.

Ilmonen, Kaj (2000) Sosiaalinen pääoma: Käsite ja sen ongelmallisuus. Kaj Ilmonen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, SoPhi, 9–38.

Jaakkola, Magdalena (1991) *Suomen ulkomaalaiset: Perhe, työ ja tulot*. Työpoliittinen tutkimus 15. Helsinki: Työministeriö.

Jaakkola, Magdalena (2005) *Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003*. Työpoliittinen tutkimus 286. Helsinki: Työministeriö.

Kyntäjä, Eve (1997) Ethnic Remigration from the Former Soviet Union to Finland: Patterns of Ethnic Identity and Acculturation among Ingrian Finns. *Yearbook of Population Research in Finland* 34, 102–113.

Liebkind, Karmela; Jasinskaja-Lahti, Inga; Mannila, Simo; Jaakkola, Magdalena; Kyntäjä, Eve & Reuter, Anni (2004) *Venäläinen, virolainen, suomalainen: Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*. Helsinki: Gaudeamus.

Lin, Nan (2001) *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Structural Analyses in the Social Sciences 19. Cambridge: Cambridge University Press.

Miettinen, Helena (2006) Peilistä näkyy muuttunut kuva: Ajatuksia ja havaintoja 2000-luvun inkeriläisyydestä. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 144–167.

Moisio, Elina & Martikainen, Tuomas (2006) *Kykyjen mosaiikki? Suomalaisten asiantuntijoiden näkemyksiä moninaisuudesta työelämässä vuonna 2020. Delfoi-paneelin tuloksia*. Katsauksia E 25/2006. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.

Nätti, Jouko (1988) *Työmarkkinoiden lohkoutuminen Suomessa*. Työvoimapoliittisia tutkimuksia 78. Helsinki: Työministeriö.

Portes, Alejandro & Zhou, Min (1993) The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 530, 74–96.

Savijärvi, Ilkka (2003) Inkerinsuomi ja suomalaiset Inkerinmaalla. Hannele Jönsson-Korhola & Anna-Riitta Lindgren (toim.) *Monena Suomi maailmalla: Suomalaisperäisiä kielivähemmistöjä*. Helsinki: SKS, 272–299.

Tilastokeskus (2005) Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2004. *Väestö* 2005:9.

Tilastokeskus (2006) Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2005. *Väestö* 2006.

Työllistymisen mahdollisuudet ja työn merkitys venäjänkielisille maahanmuuttajanaisille Pohjois-Karjalassa

16

Pirjo Pöllänen

16.1. Johdanto

Neuvostoliiton hajoamisen myötä venäjänkielisten maahanmuuttajien määrä Suomessa on lisääntynyt. Heistä lähes kaksi kolmasosaa on naisia (Tilastokeskus 2005a, 2005b; Reuter & Kyntäjä 2006: 104). Alueellisesti venäjänkieliset maahanmuuttajat ovat keskittyneet Itä-Suomeen, ja esimerkiksi Pohjois-Karjalassa heidän osuutensa on noin kaksi kolmasosaa maakunnan kaikista maahanmuuttajista (Tilastokeskus 2005a). Sitä, että Venäjältä muuttaa Suomeen ja muualle läntisen maailman teollistuneisiin maihin nimenomaan naisia, voidaan selittää muun muassa sillä, että Neuvostoliiton hajoamisen myötä naiset ovat Venäjällä olleet työmarkkinoiden ensimmäisiä syrjäytettyjä (esim. Yampolskaya 1997; Zdravomyslova 1996; Saarinen). Venäläiset naiset ovat alkaneet etsiä uudenlaisia ratkaisuja arjesta selviytymiseen, ja yksi tällainen ratkaisu on ulkomaalaisten miesten kanssa solmittavat avioliitot (Bridger & Kay 1996; Yampolskaya 1997). Tämä näkyy Suomessakin venäläisten naisten ja suomalaisten miesten välisten avioliittojen yleisyytenä.

Reuterin ja Kyntäjän (2006: 104) mukaan 58 % Suomessa asuvista työikäisistä venäläisistä naisista on Suomessa joko avo- tai avioliitossa suomalaisen miehen kanssa. Venäläis-suomalaiset avioliitot ilmiönä koskettavat eri alueita eri tavoin. Pohjois-Karjalaa tämä ilmiö koskettaa voimakkaasti muun muassa valtioiden välisen rajan konkreettisen läheisyyden vuoksi. Ja kuten Reuter ja Kyntäjä (2006) toteavat, kaksikulttuurinen parisuhde on yleinen nimenomaan työikäisten maahanmuuttaja-

naisten kohdalla. Lisäksi tiedetään, että avioliitto maahanmuuton motiivina verrattuna työ- ja opiskelumuuttoon huonontaa naisten työnsaantimahdollisuuksia Suomessa (Joronen 2005: 67; vrt. Jaakkola & Reuter). Tarkastelenkin tässä artikkelissa suomalaisen miehen kanssa parisuhteessa elävien venäläisten maahanmuuttajanaisten työmarkkina-asemaa Pohjois-Karjalassa, mikä on erityisen kiinnostavaa alueen korkean työttömyysasteen vuoksi (vrt. Joronen; Jaakkola & Reuter; Saarinen; Siim; Varjonen).

Artikkelin keskeinen lähtökohta on neuvostoliittolaisen yhteiskunnan sukupuolisopimus, jonka mukaan naisten ja äitien piti kotimaassaan osallistua työmarkkinoille miesten rinnalla (ven. *gendernyi kontrakt rabotajuščei materi*). Sukupuolisopimus on otettu artikkelin lähtökohdaksi, koska näin päästään käsiksi venäläisten maahanmuuttajanaisten työmarkkinoiden ”naiserityisiin piirteisiin”. Neuvostoliitossa naiset, myös äidit, tottuivat käymään palkkatyössä samalla tavalla kuin miehet. Äitien työssäkäynnissä ei ollut kyse pelkästään henkilökohtaisesta valinnasta, vaan koko yhteiskunnalle suoritettavasta velvollisuudesta (Issoupova 2000: 36; Tartakovskaya 2000: 121). Naisten työelämään osallistumista pidettiin taloudellisena ja yhteiskunnallisena tehtävänä. Mutta työssäkäynnillä oli naisille myös henkilökohtainen funktio. Toisaalta naiset kokivat työn velvollisuudekseen, mutta työllä oli heille myös se tärkeä merkitys, että sillä he pystyivät elättämään itsensä ja lapsensa (Kiblitskaya 2000: 55).

Neuvostoliitossa naiset kantoivat taloudellista vastuuta perheistään myös siitä syystä, että useissa perheissä miehet olivat marginaalisuutensa ja poissaolonsa vuoksi epäluotettavia elättäjiä. Miesten marginaalinen asema perheessä johtui muun muassa sodista, Stalinin puhdistuksista ja alkoholismin yleisyydestä (Rotkirch 1997). Neuvostoliiton hajoaminen muutti naisen asemaa Venäjällä monella tavalla. Muun muassa naisten taloudellinen ja sosiaalinen vastuu perheestään lisääntyi, koska valtion perhepoliittiset tukitoimet tyrehtyivät olemattomiin, ja samaan aikaan naiset ovat Venäjällä olleet työmarkkinoiden ensimmäisiä syrjäytettyjä (Kiblitskaya 2000: 55; Zdravomyslova 1996). Toisaalta työ sai venäläisten naisten elämässä uuden merkityksen. Aikaisemmassa tutkimuksessa on esitetty, että Neuvostoliiton hajottua työn merkitys henkilökohtaisena valintana naisten elämässä entiseen neuvostojärjestelmään verrattuna korostuu sen lisäksi, että sillä on merkityksensä myös taloudellisen toimeentulon lähteenä (Kiblitskaya 2000: 55).

16.2. Tutkimuskysymykset, aineisto ja tutkimuksen kohderyhmä

Tässä artikkelissa pohdin venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten kokemuksia työstä ja työn puutteesta uudessa kotimaassa ja vieläpä sen perifeerisellä alueella, Pohjois-Karjalassa. Artikkelin keskeinen kysymys on, *miten venäjänkieliset maahanmuuttajanaiset kokevat oman työmarkkina-asemansa Pohjois-Karjalassa*, ja mitkä seikat heidän mielestään vaikuttavat heidän työllistymiseensä tai ovat työllistymisen esteinä. Toisaalta etsin vastausta kysymykseen, *mitä merkityksiä venäläiset maahanmuuttajanaiset antavat työssäkäynnille.* Artikkeli on osa tekeillä olevaa väitöskirjaani ”Vanhemmuus venäläis-suomalaisessa perheessä – tutkimus venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten vanhemmuudesta ja parisuhteesta Suomessa”. Väitöskirjaani varten olen teemahaastatellut 17 Pohjois-Karjalassa asuvaa venäjänkielistä maahanmuuttajanaista vuosina 2003–2004. Lisäksi olen tehnyt yhden ryhmähaastattelun. Haastattelujen kieli on suomi, ja niistä kuusi on litteroitu. Nämä haastattelut muodostavat tämän artikkelin aineiston.

Haastateltavat naiset ovat muuttaneet Suomeen solmittuaan parisuhteen suomalaisen miehen kanssa. Tässä artikkelissa käytettävien kuuden haastattelun haastateltavat ovat iältään 24–45-vuotiaita, ja he ovat asuneet Suomessa noin 2–14 vuotta. Kuudesta haastateltavasta viisi on Suomessa asumisaikanaan ollut töissä. Vain yhdellä haastateltavalla, joka oli haastattelua tehtäessä asunut Suomessa vajaat kaksi vuotta, ei vielä ollut kokemusta suomalaisista työmarkkinoista. Häntä voidaan luonnehtia ahkeraksi opiskelijaksi, jonka määrätietoisena tavoitteena on päästä töihin. Haastateltavista yksi toimii maatalon emäntänä puolisonsa maatilalla. Toinen kävi haastattelua tehtäessä vuonna 2003 palkkatyössä, mutta työsuhde oli pian päättymässä. Naisen sen hetkinen työpaikka ei vastannut hänen koulutustaan. Neljä muuta haastateltavaa olivat työttöminä tai koulutuksessa haastatteluita tehtäessä. Kaikki haastateltavat naiset ovat entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen avioliiton vuoksi muuttaneita maahanmuuttajia. Aineistossa ei kuitenkaan ole yhtään Baltian maista Suomeen muuttanutta naista. Käytän tutkittavistani jatkossa rinnakkain termejä venäjänkielinen ja venäläinen.

Aineiston yleistettävyyttä mietittäessä on syytä pitää mielessä kaksi asiaa. Ensinnäkin kyseessä on tapaustutkimus Pohjois-Karjalasta. Toiseksi tulkintojen yleistettävyydelle asettaa rajoituksensa se, että haastattelut on tehty suomeksi. Artikkelin johtopäätökset ja tulkinnat eivät näin ollen kuvaa venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten työllisyystilannetta Suomessa ylipäänsä. Aikaisemmat tutkimukset (Heikkilä & Pikkarainen 2006: 269; Jaakkola & Reuter) osoittavat muun muassa sen, että suomea hyvin osaavat venäjänkieliset maahanmuuttajat työllistyvät muita venäjänkielisiä paremmin. Voidaan kuitenkin todeta, että aineistoni antaa viitteitä siitä, miten suomea osaavien ja suomalaisen miehen kanssa avioliitossa elävien venäjänkielisten maahanmuut-

tajanaisten työmarkkina-asemat ovat korkean työttömyysasteen Pohjois-Karjalassa rakentuneet. Aineisto on valikoitunut myös siksi, että eri paikkakuntien venäjänkieliset maahanmuuttajanaiset muodostavat varsin tiiviitä maahanmuuttajanaisten arkipäivän verkostoja, joiden kautta olen pääasiassa koonnut haastateltavani. Tällä tavoin lumipallomenetelmällä kootussa aineistossa voidaan olettaa haastateltavien elämäntilanteiden muistuttavan enemmän toisiaan kuin otantamenetelmällä kootussa aineistossa. Analyysissa nostan esiin ne artikkelin kannalta keskeiset ja kiinnostavat teemat, jotka korostuvat käyttämässäni haastatteluaineistossa. Muista haastatteluista koottua informaatiota käytän artikkelissa taustatietona niissä kohdin, kun siitä on hyötyä tutkimuksen raportoinnissa.

Maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa on aikaisemmin tutkittu Suomessa varsin paljon (esim. Forsander 2002, 2003; Paananen 1999; Liebkind ym. 2004; Joronen 2005). Näissä tutkimuksissa aihetta on käsitelty useasta näkökulmasta, ja myös sukupuolinäkökulma on aikaisemmissa tutkimuksissa tuotu esille (esim. Forsander 2003; Joronen 2005). Tutkimuksissa maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa lähestytään yleensä makronäkökulmasta, lähinnä tilastollisten aineistojen kautta. Pyrin artikkelissani katsomaan venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten työllistymistä ja työmarkkina-asemaa mikrotason näkökulmasta. Etsin selityksiä maahanmuuttajanaisten työmarkkina-asemaan Pohjois-Karjalassa kvalitatiivisella haastatteluaineistolla, jossa maahanmuuttajanaisten oman äänen kuuleminen on keskeisessä asemassa.

16.3. Pohjois-Karjala maahanmuuttajan työllistymisympäristönä

Vuonna 2004 Pohjois-Karjalassa asui 168 615 henkilöä, joista 1,3 prosenttia (2 140 henkilöä) oli ulkomaan kansalaisia. Alueen suurimman ulkomaan kansalaisten ryhmän muodostavat Venäjän ja entisen Neuvostoliiton kansalaiset (64,4 %), Ruotsin kansalaisten osuuden jäädessä 5,1 prosenttiin. Koko maassa Venäjän ja entisen Neuvostoliiton kansalaisten osuus maamme ulkomaalaisväestöstä on 22,7 prosenttia. Heistä suurin osa (62 %) oli vuonna 2004 naisia (Tilastokeskus 2005a).

Pohjois-Karjalassa niin maakunnan sijainti kuin sen erityispiirteetkin, esimerkiksi harvaan asuttujen alueiden suuri määrä, asettavat voimakkaan haasteen työvoimapoliittisille toimenpiteille. Yhtenä Pohjois-Karjalan haasteena voidaan pitää harvaanasutun maaseudun (pitkäaikais)työttömien (Varis 2005) sekä maahanmuuttajien, lähinnä venäläisten, työllistymisen edesauttamista. Maaseudun pitkät välimatkat ja työssäkäyntialueiden maantieteellinen laajuus asettavat omat haasteensa niin maahanmuuttajien kuin

suomalaistenkin työllistymiselle. Kaikissa Pohjois-Karjalan osissa esimerkiksi julkinen liikenne ei toimi siinä laajuudessa, että työmatkoista suoriutumisen voisi olettaa tapahtuvan sen varassa. Lisäksi maahanmuuttajien työllistymistä korkean työttömyyden alueilla hankaloittaa se, että työnantajat yleensä palkkaavat mieluummin suomalaisen kuin ulkomaalaistaustaisen työntekijän (vrt. Paananen 1999).[1] Mutta suomalaisten työllistymisen osaltakin Pohjois-Karjala poikkeaa voimakkaasti esimerkiksi pääkaupunkiseudusta. Toukokuussa 2006 työttömien osuus työvoimasta Pohjois-Karjalassa (13,7 %) oli maan kolmanneksi suurin. Pohjois-Karjalaa suurempi työttömien osuus työvoimasta oli vain Kainuussa (14,6 %) ja Lapissa (15,3 %). Samaan aikaan työttömien osuus työvoimasta oli Uudellamaalla 6,5 % ja Varsinais-Suomessakin vain 7,1 % (Työministeriö 2006b). Tarkastelussa on syytä pitää mielessä, ettei Pohjois-Karjala alueena muodosta yhtä kokonaisuutta, vaan työttömien ja lomautettujen osuus työvoimasta vaihtelee Pohjois-Karjalassa maakunnan sisälläkin voimakkaasti (ks. tarkemmin Työministeriö 2006c).

Koko maan osalta maahanmuuttajien työllistymisestä tiedetään, että vaikka maahanmuuttajista kuuluu suurempi osa työikäiseen väestöön (76 %) kuin suomalaisista (67 %), niin vain noin 43 % maahanmuuttajista kuuluu työvoimaan. Koko väestöstä työvoimaan kuuluvien osuus on noin puolet (Työministeriö 2006a). Venäjän kansalaisten osalta työttömyysaste on pysynyt korkeana koko vuosituhannen vaihteen ollen korkeimmillaan vuonna 1999. Työssäkäyntitilaston mukaan venäläisten työttömyysaste oli tuolloin 54 %, ja vielä toukokuussa 2006 työministeriö arvioi venäläisten työttömyysasteeksi 38 % (Työministeriö 2006d, 2006e). Työllistymisessä tiedetään olevan eroja myös sukupuolen mukaan. Tämä pätee niin suomalaisten kuin maahanmuuttajienkin työllistymiseen. Työministeriön arvion mukaan 31.10.2005 ulkomaalaisten miesten työttömyysaste oli 21 % ja ulkomaalaisten naisten peräti 31 % (Työministeriö 2006e). Forsanderin (2002: 137) rekisteriaineistoihin pohjautuvan analyysin perusteella kansalaisuusryhmien mukaisessa vertailussa entisen Neuvostoliiton alueen maahanmuuttajanaisten työvoimaosuus oli maahanmuuttajanaisten keskinäisen vertailun korkein ollen 66 % vuonna 1997. Työvoimaosuus oli toiseksi korkein virolaisnaisilla (62 %). Työvoimaosuuden keskiarvo kaikista kansalaisuusryhmistä oli molemmat sukupuolet mukaan luettuina 64 % ja naisten kohdalla 57 % vuonna 1997 (Forsander 2002: 137).

---

1 Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla työttömyys on ylipäänsä alhaisempaa kuin Pohjois-Karjalassa ja kuten Nieminen (2003: 31) esittää, niin siellä maahanmuuttajien työllistyminen on muuta maata parempaa, vieläpä niin, että erityisen selvä ero pääkaupunkiseudun ja muun maan välillä on venäläisten ja virolaisten työllistymisessä. Pääkaupunkiseudulla venäläisistä 36 % kuului työllisiin ja muualla maassa keskimäärin 26 % venäläisistä kuului työllisiin. Pääkaupunkiseudulla venäläisistä oli työttömänä alle 30 % vuonna 2001, mutta muualla Suomessa heidän työttömyysasteensa oli 42 %.

Taulukko 16.1. Pohjois-Karjalan ulkomaalaiset työnhakijat kansalaisuuden mukaan vuonna 2005 (Työhallinnon vuositilasto 2006).

Kansalaisuus	Työnhakijoina	%
Venäjä	842	75,0
Viro	25	2,0
Ruotsi	19	1,7
Somalia	13	1,2
Vietnam	10	0,9
Marokko	10	0,9
Jugoslavia	9	0,8
Bosnia-Hertzegovina	9	0,8
Saksa	6	0,5
Muut	177	16,0
Ulkomaan kansalaisia työnhakijoina yhteensä	1 120	100,0

Pohjois-Karjalan osalta tiedetään, että syyskuun 2006 lopussa maakunnassa oli 940 ulkomaalaista työnhakijaa ja heistä 724 oli venäläisiä. Työnhakijoina olleista venäläisistä noin 40 % oli työttömiä (279 henkilöä). Työhallinnon puolivuositilastosta tehdyn yhteenvedon perusteella tammi-kesäkuussa 2006 Pohjois-Karjalassa oli työnhakijana yhteensä 803 venäläistä ja heistä suurin osa (77 %) oli naisia (616).[2] Myös vuoden 2005 kansalaisuusryhmittäisessä vertailussa venäläisten osuus työnhakijoista oli selvästi suurin (ks. taulukko 16.1.) (Työhallinnon kuukausitilasto 2006; Työhallinnon puolivuositilasto 2006; Työhallinnon vuositilasto 2006).

Alueellisesti ulkomaalaisia työnhakijoita oli eniten Joensuun seudulla, sillä peräti 64 % maakunnan kaikista ulkomaalaisista työnhakijoista oli kirjautunut Joensuun seudun työvoimatoimistoon. Seuraavaksi eniten ulkomaalaisia työnhakijoita oli Keski-Karjalan, eli Kiteen ja Tohmajärven, alueella (Työhallinnon vuositilasto 2006). Keski-Karjala on Joensuun seudun ohella sitä aluetta, jonne venäläiset maahanmuuttajat tyypillisesti asettuvat asumaan. Tähän vaikuttaa muun muassa itärajan konkreettinen läheisyys ja Niiralassa sijaitseva kansainvälinen rajanylityspaikka.

2 Pohjois-Karjalaa koskevat tiedot ovat peräisin työhallinnon tilastoista, joista saadaan selville työvoimatoimistoihin työnhakijoiksi ilmoittautuneet työnhakijat. Ulkomaalaisten ja venäläisten maahanmuuttajien työttömyysastetietoja Pohjois-Karjalan osalta ei ole saatavissa, koska lukuja ulkomaalaisen työvoiman kokonaismäärästä Pohjois-Karjalan osalta ei ole saatavissa. Näin ollen työttömien ulkomaalaisten määrää ei voida verrata työvoimalukuun.

Taulukko 16.2. Ulkomaalaiset työnhakijat Pohjois-Karjalassa työvoimatoimistoittain vuonna 2005 (Työhallinnon vuositilasto 2006).

Työvoimatoimisto	Työnhakijoita	%
Joensuun seutu	721	64,0
Keski-Karjala	174	15,5
Outokummun seutu	55	5,0
Ylä-Karjala	53	4,7
Lieksa	44	4,0
Ilomantsi	38	3,4
Eno	34	3,0
Pohjois-Karjala	1 120	100,0

16.4. Työllistymisen esteet naisten kertomuksissa

16.4.1. Kielitaitohypoteesi

Aikaisemmissa, erityisesti kvantitatiivisissa, tutkimuksissa maahanmuuttajien huonoa työllistymistä on selitetty muun muassa puutteellisella kielitaidolla (Forsander 2002; Joronen 2005: 71–77; Paananen 1999: 98–100; Jaakkola & Reuter). Heikkilä ja Pikkarainen (2006: 269) ovat myös haastattelututkimuksessa saaneet tuloksia, joiden mukaan kielitaito on ratkaisevin tekijä maahanmuuttajan työllistymisessä. Kielitaitohypoteesi ei kuitenkaan yksistään selitä tähän tapaustutkimukseen osallistuneiden naisten epävakaata työmarkkina-asemaa. Kaikki haastateltavat puhuivat suomea hyvin, keräsinhän aineiston suomeksi. Haastatteluista voi kuitenkin tehdä tulkinnan, jonka mukaan osa naisista on rajannut tietyt työtehtävät tai ammatit omien mahdollisuuksiensa ulkopuolelle vedoten esimerkiksi huonoon kielitaitoonsa (vrt. Varjonen). Tämä tulee esille esimerkiksi opettajan ammattiin lisäkoulutusta Suomessa hankkineen naisen haastattelussa. Hän piti opetusalalla toimimista mahdottomana kielitaitonsa riittämättömyyden vuoksi. Hänen kohdallaan vaatimattomuus työllistymistä kohtaan tuntui kumpuavan ennen kaikkea hänestä itsestään.

– *Joo semmosia, kaikki mitä pitää pedagoginen koskevia asioita opiskella. Mutta lopussa ei ole niin vaikeaa, oli vaikea vain tämä harjoittelu. Totta kai. Kun minä tulin kouluun, että minä itse ymmärrän, että voivat kieltenopettajat tai aineet opettajat he voivat osata suomenkieltä hyvää, mutta ny hyvää – minun pitää osata täydellisesti, koska minä luokanopettaja. Ja minun lapset oppivat*

minusta, minulta tämä kieltä. […] Joo ja kuitenkin sinulla oli heikko, heikkous, mutta sinä kompensoi muilla, että tämä heikkous ei ole niin suuri ja ei voi näyttää niin suuresti. Ja hän [naisen opettaja] kysyi haluanko minä mennä töihin opettaja. Minä sanoin, totta kai en halunnut. Ja en uskalla. Ja minä en haluu, että lapset kärsivät, ja itse en halua myöskin. Ja minä sanoin minun pitää vielä vähän opiskella tämä esimerkiksi äidinkieltä 5 opintoviikkoa ja se varmasti pitkä prosessi. Ja sitten minä sanoin, jos vaikka minä kaikki ja jos minä teen gradu ja sen jälkeen, vaikka minä teen kaikki minä en halua muutama, en tiedä viis vuotta tai 10 vuotta minä en opettaja. Minä hyvin onnellinen jos minä löydän tässä avustajana töitä koulussa. Ja minä voin tutustua kouluun paremmin ja totta kai kieli se on, se on iso projekti. (H1: 31.1.2003)

Vaikka aikaisemmissa tutkimuksissa kielitaidolla nähdään yleisesti olevan keskeinen asema maahanmuuttajien työllistymiselle, niin esimerkiksi Joronen (2005: 72, 78) on päätynyt päinvastaiseen tulokseen. Hänen mukaansa muun muassa venäläiset joutuivat Suomessa hyvästä kielitaidosta huolimatta elämään epävakaissa työmarkkina-asemissa ja heistä vain alle puolet oli kahdeksan vuotta Suomessa asuttuaan pystynyt etenemään vakaisiin työsuhteisiin (vrt. Jaakkola & Reuter). Myös Paananen (1999: 99–100) on esittänyt kriittisen äänenpainon kielitaidon merkityksestä maahanmuuttajien työllistymiseen. Kielitaitovaatimusten taakse on helppo ”piiloutua”, mikäli todellinen syy maahanmuuttajan/ulkomaalaisen palkkaamattomuuteen onkin asenteissa – kielitaidolla kun ei ole ylärajaa. Toisaalta työssä tarvittava suomen kielen taito voidaan ylimitoittaa niin, että käytännössä se sulkee maahanmuuttajat kokonaan pois tietyistä työpaikoista ja tietyiltä ammattialoilta.

16.4.2. Suomalaisten asenteet venäläisiä kohtaan

Suomalaisten asenteita yleisellä tasolla kartoittaneiden tutkimusten perusteella tiedetään, että asenteet erityisesti venäläisiä maahanmuuttajia kohtaan ovat Suomessa kielteisiä (Jaakkola 2005; Liebkind ym. 2004). Tosin Jaakkola (2005: iv–v) on uusimmassa suomalaisten asenteita kartoittaneessa tutkimuksessaan osoittanut, että suhtautuminen venäläisiin on viime aikoina muuttunut myönteisemmäksi. Venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten haastatteluiden perusteella näyttää siltä, että yhtenä suurimpana venäläisten naisten työllistymisen esteenä Pohjois-Karjalassa on nimenomaan suomalaisten asenteet (venäläisiä) maahanmuuttajia kohtaan. Haastatelluista monet kokevat työllistymisensä esteenä olevan suomalaisten negatiiviset asenteet, mikä tulee esille seuraavassa sitaatissa:

– *Joo, elikä haluaisin löytää työtä Suomesta, mutta joskus se tuntuu, että se on ihan mahdotonta kyllä. Ennakkoluulot venäläisiä kohtaan ovat liian suuria.*

Entisessä työpaikassa minulle sanottiin, että sinun pitää tehdä kolminkertainen työ kuin meidän suomalaisten, että sinä voit todistaa että sinäkin jotain osaat. (H3: 18.11.2003)

Toisaalta sitaatissa tulee esille se, kuinka tiettyjen taitojen osaaminen on hankala osoittaa. Taidot saattavat olla sellaisia, että henkilö hallitsee ja käyttää niitä, mutta siitä huolimatta taitojen todentaminen ja muille osoittaminen on vaikeaa. Mikäli esimerkiksi työnantaja haluaa olla palkkaamatta työnhakijaa puutteellisten taitojen vuoksi, niin työnhakijalle ei juurikaan jää keinoja osoittaa työnantajan ennakkoluuloja vääriksi.

Haastattelujen perusteella näyttää siltä, että asenteet venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten palkkaamista kohtaan vaihtelevat Pohjois-Karjalan sisällä. Esimerkiksi Joensuussa venäjänkieliset maahanmuuttajanaiset nähdään erityisesti kaupan alalla voimavarana, koska venäläiset turistit ovat merkittävä asiakasryhmä (vrt. Paananen 1999: 42). Haastattelut osoittavat, että osassa Pohjois-Karjalan syrjäisempiä alueita naisilla on ollut vaikeuksia saada töitä yksityiseltä sektorilta, mutta esimerkiksi kunta on huomioinut kielitaitoiset maahanmuuttajanaiset ja nämä ovat työllistyneet venäjänkielisten lasten kouluavustajiksi. Tälle työlle on kuitenkin tyypillistä, että se perustuu määräaikaisuuteen. Voidaan jopa sanoa, että venäjänkielisten lasten kouluavustajana toimiminen on venäläisten naisten *etnospesifi*[3] ammatti Pohjois-Karjalan maaseudulla. Eri kuntien välillä on eroja myös siinä, kuinka paljon ne järjestävät maahanmuuttajille suunnattua koulutusta. Haastateltavia hankkiessani kartoitin Pohjois-Karjalaa myös tästä näkökulmasta. Osa haastatteluista on tehty naisten keskuudessa, jotka osallistuivat venäläisille maahanmuuttajille suunnatuille kursseille. Joensuun ohella ainakin Tohmajärvi järjestää kyseisiä kursseja. Kaikissa kunnissa tilanne ei kuitenkaan ole yhtä hyvä, vaan kuten eräs haastateltavani toteaa, kursseille ja koulutukseen pitäisi lähteä noin 80 kilometrin päähän Joensuuhun. Tohmajärvellä rajan konkreettinen läheisyys ja venäläisten maahanmuuttajien suhteellisen suuri määrä saattavat selittää sitä, että maahanmuuttajat on huomioitu työllistymisen erityisryhmänä. Tämä erityisryhmänä käsittely näkyy nimenomaan maahanmuuttajille suunnattuina kursseina ja venäjänkielentaitoisten etnospesifeinä ammatteina, esimerkiksi kielenopettajana.

Toisaalta korkean työttömyysasteen alueilla, kuten Pohjois-Karjalassa ja erityisesti sen syrjäisemmillä maaseutupaikkakunnilla, ennakkoluulot maahanmuuttajia kohtaan saattavat muodostua räikeämmiksi kuin alueilla, joissa yleinen sosioekonominen tilanne on hyvä. Kuten Jaakkola (2005: 64–68) on todennut, niin ne suomalaiset, jotka kokevat maahanmuuttajat sosioekonomiseksi uhaksi itselleen myös suhtautuvat kielteisimmin

---

3 Forsanderin (2002: 157) mukaan ”etnospesifeillä ammateilla tarkoitetaan maahanmuuttajapalveluiden mukana syntyneitä tehtäviä, jotka edellyttävät tietyn kielen ja kulttuurin hallintaa sekä usein käytännössä ko. etnisen ryhmän jäsenyyttä. Näitä ammatteja voivat olla äidinkielisen opettajan lisäksi asioimistulkin, ohjaajan tai kouluavustajan tehtävät.”

maahanmuuttajiin. Vähemmän koulutetut, työntekijäammateissa toimivat ja työttömät kokevat muita enemmän ulkomaalaisten uhkaavan omaa sosioekonomista asemaansa. Varis (2005) on käsitellessään pohjoiskarjalaista pitkäaikaistyöttömyyttä kuvannut työttömän ”sielunmaisemaa”. Hänen tulostensa perusteella näyttää siltä, että pohjoiskarjalainen pitkäaikaistyötön on tyypillisesti mies, joka suhtautuu kielteisesti ulkomaalaisiin.

Asenteita mietittäessä Pohjois-Karjala muodostaa kiinnostavan paradoksin, sillä siinä missä alemman koulutuksen saanut ja/tai työtön mies on tyypillisesti kielteisesti ulkomaalaisiin suhtautuva, niin saman ryhmän edustajat näyttäisivät niin oman aineistoni kuin Heikkilän (2004) analyysin perusteellakin tyypillisimmin solmivan avioliiton venäläisen naisen kanssa.[4] Mistä tämä kertoo? Onko niin, että vaikka venäläistä ei mielellään palkata työntekijäksi, niin vaimon positioon venäläinen nainen on sopiva? Historiallisesti venäläis-suomalaisilla avioliitoilla on pitkä perinne (esim. Viertola-Cavallari 2004: 9). Myös vuorovaikutus suomalaisten ja venäläisten kesken itärajalla on historiallisesti ollut varsin vilkasta, vaikka se onkin vaihdellut yksilöiden välisistä vilkkaista kulttuurisista ja sosiaalista kontakteista pelkästään valtioiden välisiin taloudellisiin kontakteihin (Bazegski & Laine 2000). Kenties oma vaimo on helpompi nähdä inhimillisenä yksilönä kuin vieras työnhakija, joka voi näyttäytyä uhkaavana kilpailijana työmarkkinoilla. Warkentinin ja Mikkosen (2004) tulosten perusteella voidaan myös todeta, että venäläinen nainen on suomalaiselle miehelle mieluinen aviopuoliso, koska hänen koetaan sopivan hyvin perinteisen naisen kategoriaan. Kyse lienee joka tapauksessa siitä, että asenteet eri elämänalueilla ovat erilaisia. Tätä tulkintaa tukevat myös Jaakkolan (2005: 17–18) saamat tulokset, joiden mukaan suomalaisten asenteet maahanmuuttajia kohtaan vaihtelevat muun muassa maahanmuuttosyyn mukaan.

16.4.3. Koulutuskaan ei aina takaa työtä

Koulutuksen ajatellaan yleisesti olevan työllistymisen tae. Haastattelujen perusteella näyttää siltä, että venäläisten maahanmuuttajanaisten kohdalla tilanne Pohjois-Karjalassa ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen. Aineiston naisilla on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta Venäjällä hankittu ammatti- tai korkeakoulututkinto. Lisäksi naiset suhtautuvat koulutuksen täydentämiseen ja lisäkoulutuksen hankkimiseen Suomessa hyvin myönteisesti. Kuudesta haastatellusta kaikki ovat osallistuneet Suomessa jonkinlaiseen täydennyskoulutukseen, monet heistä jopa useammalle kuin yhdelle kurssille. Tyypillisiä kursseja ovat ATK- ja kielikurssien lisäksi oman alan

4 Heikkilän (2004) mukaan suomalaisten miesten koulutusta ja ulkomaalaisten vaimojen lähtömaita tarkastelemalla huomataan, että koulutetuimmat suomalaismiehet solmivat avioliiton yleisimmin kiinalaisen ja vähiten koulutetut yleisimmin thaimaalaisen, virolaisen tai venäjänkielisen kanssa.

täydennys- ja jatkokoulutuskurssit. Haastattelujen perusteella erityisesti akateemisen koulutuksen hankkineet naiset kohtaavat varsin paljon työllistymisen esteitä Pohjois-Karjalassa. Kuitenkin on niin, että eri alojen akateemisesti koulutettujen työllistymisnäkymät poikkeavat toisistaan varsin paljon. Esimerkiksi lääkäri on työllistynyt koulutustaan vastaavaan ammattiin, toisaalta kaupalliselta alalta kaksi akateemista tutkintoa hankkinut nainen ei ole työllistynyt koulutustaan vastaavaan ammattiin edes hankittuaan lisäkoulutusta Suomessa. Hänen ainoaksi mahdollisuudekseen näyttää muodostuvan puolison yritykseen työllistyminen (vrt. SAARINEN; VARJONEN).

Akateemisesti koulutettujen ristiriitaisia työllistymisnäkymiä voidaan selittää monella tavalla. Yhtenä selityksenä voidaan pitää esimerkiksi virkamiesammattien muodollisia pätevyys- sekä korkeita kielitaitovaatimuksia suomen ja ruotsin kielissä. Lisäksi Paananen (1999: 100–101) on havainnut, että eri maissa koulutuksen saaneet ammattilaiset ovat suomalaisilla työmarkkinoilla eriarvoisessa asemassa. Länsimaalaisen ammattilaisen on mahdollista työllistyä Suomessa ilman lisäkoulutustakin, mutta entisestä Neuvostoliitosta muuttaneen maahanmuuttajan asema on hankalampi. Entisessä Neuvostoliitossa suoritettuihin lääkärin tutkintoihin pätevät EU- ja ETA-maiden ulkopuolisia tutkintoja koskevat säädökset, jolloin ammatinharjoittamislupaan sisältyy useampia ehtoja ja muun muassa työharjoittelua (Terveydenhuollon oikeusturvakeskus 2006; vrt. VARJONEN). Tosin ulkomaalaisten lääkärien hyvää työllistymistä voitaneen selittää sillä, että erityisesti terveyskeskuslääkäreistä on Suomessa pulaa.

Haastattelujen perusteella koulutuksella näyttää kuitenkin olevan jonkinlainen yhteys venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten työllistymiseen. Esimerkiksi haastateltava, jolla ei ole minkäänlaista ammatillista koulutusta kertoo, ettei kouluttamattoman ihmisen ole helppo työllistyä Pohjois-Karjalassa, ei etenkään maaseudulla edes 14 vuoden maassa asumisen jälkeen (vrt. SAARINEN; SÄÄVÄLÄ).

– *No, esimerkiksi se asia, että minulla ei oo niin kuin ammattikoulutusta, se on se yks asia ja se tietenkin on suuri siihen että X [paikkakunnan nimi] ei ole vain yksinkertaisesti työpaikkoja. […] Tässä ei oo työpaikkoja. Ja tietenkin sekin, että kansalaisuus vaikuttaa asiaan ilman muuta. Että Suomen kansalaisille aina helpompi löytää töitä kuin jonkun muun maan kansalaiset. (H4: 3.12.2003)*

Koulutuksen ja maahanmuuttajien työllistymisen välistä yhteyttä on käsitelty laajasti aikaisemmissa tutkimuksissa (Forsander 2002; Paananen 1999; Sutela 2005). Forsanderin (2002: 123) mukaan yleisesti Suomeen muuttaneiden maahanmuuttajien, samoin kuin koko väestön kohdalla, naisten koulutustaso on Suomessa jonkin verran miehiä korkeampi. Maahanmuuttajaryhmien välillä on kuitenkin huomattavia eroja siinä, miten sukupuoli ja koulutustaso korreloivat toisiinsa. Niemisen (2003: 23) mukaan entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneista maahanmuuttajista viidenneksellä oli vuonna

2001 korkea-asteen koulutus. Siitä huolimatta venäläisten palkansaajien asema suomalaisilla työmarkkinoilla oli huonompi kuin esimerkiksi virolaisten (Sutela 2005: 109). Aikaisemman tutkimuksen perusteella voidaankin todeta, että katsottaessa venäläisiä maahanmuuttajia ryhmätasolla hyvä koulutus tukee muiden tekijöiden (mm. kielitaito) ohella heidän työllistymistään Suomessa. Tähän tulokseen ovat päätyneet muun muassa Jaakkola & Reuter. Heidän mukaansa koulutuksen ja työllistymisen välinen positiivinen korrelaatioyhteys on selvä, erityisesti silloin kun pidempi koulutus on hankittu Suomessa. Tarkasteltaessa koulutuksen vaikutusta yksittäisen maahanmuuttajan työllistymiseen muuttuu asetelma monimutkaisemmaksi. Yksilöiden työllistymistä selitettäessä on otettava huomioon myös muut kuin koulutukseen liittyvät tekijät. Esimerkiksi Pohjanpään (2003: 52–53) mukaan maahanmuuttajien työttömyyttä ei voi selittää koulutuksen puutteella, sillä esimerkiksi noin joka kolmannella työttömällä venäläisellä oli korkea-asteen tutkinto ja keskiasteen tutkinto oli joka toisella. Myös oman haastatteluaineistoni perusteella voidaan todeta, että yksilöiden työllistymistä kuvattaessa koulutus ei pelkästään selitä venäjänkielisen maahanmuuttajanaisen työmarkkina-asemaa Pohjois-Karjalassa.

16.4.4. Maaseudun pitkäaikaistyöttömyys koskettaa myös maahanmuuttajia

Suuri osa Pohjois-Karjalaa on maaseutua, ja maaseudulla työttömyysaste on yleensä korkea. Varis (2005: 27) toteaa, että hänen itärajan lähellä sijaitsevilla kahdella tutkimuspaikkakunnallaan maahanmuuttajia, lähinnä venäläisiä, on määrällisesti vain vähän pitkäaikaistyöttöminä. Mielestäni on kuitenkin syytä muistaa, että yksilöille työttömyys on merkittävä asia. Toisaalta työttömyyden kuvaaminen pelkästään tilastojen perusteella on ongelmallista, koska usein henkilöiden epävakaat työmarkkina-asemat kätketään tilastoihin (vrt. Varis 2005: 27). Esimerkiksi työllistämiskursseille osallistuvia ei tilastoida työttömiksi. Kuten haastateltava (H4: 3.12.2003) toteaa: ”X:n [paikkakunnan nimi] kunta pitää sitten asian kurissa sillä tavalla, että järjestää kursseja ja ottaa kaikki kursseille, että sillä tavalla vähemmän työttömii”.

Maaseutu haasteellisena toimintaympäristönä tulee esille seuraavassa sitaatissa fyysisinä välimatkoina. Joensuu, jossa haastateltava voisi osallistua koulutukseen, ja siten parantaa työllistymismahdollisuuksiaan, on noin 80 kilometrin päässä.

– PP: Joo ja sit sie taisit sannoo, että sulla ei tätä ammattikoulutusta oo?
– *Ei oo. Se tietenkin vaikuttaa, toisaalta tietenkin Suomessa ei kelpaa tuota todistuksia. […] Että siihen joutuu aina käymään jonkun kurssin että vahvistaa niitä, mutta ei ole minulla. Ja tietenkin X [paikkakunnan nimi] ei ole paljon mahdolli-*

suuksia käydä. On tietenkin Joensuu, se on myöskin niin kaukana, että en tiijä. Eipä tullut minulla mentyä sinne minnekään opiskelemaan. (H4: 3.12.2003)

Maaseudulla välimatkat muodostavat arkipäivän ongelman, johon oma auto on yleensä ratkaisu huonojen joukkoliikenneyhteyksien vuoksi. Haastateltava kertoo, kuinka julkinen liikenne on maalla kalliimpaa kuin kaupungissa. Lisäksi maaseudulla on alueita, jonne ei ole lainkaan julkisen liikenteen yhteyksiä. Hän kertoo myös siitä, kuinka liikkeellä on tarinoita susista ja karhuista. Tarinat luovat epäluuloista ilmapiiriä, eikä kouluikäisiä lapsia ole helppo laittaa liikkumaan jalan tai polkupyörällä. Auton merkitys maaseudulla asuvien maahanmuuttajanaisten ja heidän perheidensä elämänlaatuun ja elämänpiirin laajuuteen on kiistaton pitkien välimatkojen Pohjois-Karjalassa. Seuraavassa sitaatissa haastateltava kertoo siitä, kuinka hänen autottomuudellaan ja ajokortittomuudellaan on vaikutusta siihen, miten aktiivista ja täysipainoista elämää hänen lapsensa voivat elää. Haastateltavan mukaan autolla on merkitystä lasten elämänlaadulle.

– *Ainut on se paha, että olisi ajokortti, auto, niin ois voinu tuota vaikka enempi viedä ne [lapset] kavereihin luo, mutta kun ei oo, eikä oo tuota nämä ylimääräistä parituhatta euroa, että kävisin sen autokoulun ja sitten vielä auto ostaa. Niin se tietenkin rajoittaa aika lailla, koska niin kuin tässäkin tuulisellakin ilmalla ei kehtaa minnekään mennä… (H4: 3.12.2003.)*

Auton merkitystä maaseudulla, muillekin kuin maahanmuuttajille, on käsitelty aikaisemmassa tutkimuksessa. Tedre (2003: 41, 43) puhuu auton merkityksestä todeten, että ”auto vapauttaa liikkumaan, lyhentää etäisyyksiä, auttaa ylittämään välimatkoja”. Hänen mukaansa ”autoa voi väittää maaseudun naisten arkielämän mahdollisuusrakenteeksi”. Varis (2005: 32) puolestaan on todennut pitkien välimatkojen maaseudulla auton merkityksen korostuvan etenkin lapsiperheissä, koska auto sekä nopeuttaa liikkumista että ”lyhentää” välimatkoja esimerkiksi silloin, kun lapsia kuljetetaan kouluun tai harrastuksiin (vrt. Tedre 2003: 45). Työllistymisen ja ajokortin välinen yhteys maaseudulla on tullut aikaisemmissa tutkimuksissa yksiselitteisesti esiin (Tedre 2003; Varis 2005). Esimerkiksi Varis (2005: 32–35) korostaa autottomuuden ja ajokortittomuuden merkitystä selittäessään pitkäaikaistyöttömien huonoa työllistymistä.

Työllistymisen esteitä pohdittaessa törmätään auton ja työttömyyden aiheuttaman niukan toimeentulon kehään. Työtön maahanmuuttajanainen ja pitkäaikaistyötön kohtaavat Pohjois-Karjalan maaseudulla asuessaan saman ongelman – toimeentulon niukkuuden (vrt. Varis 2005: 32). Työttömänä tai pätkätöiden varassa ajokortin hankkimiseen ei ole varaa. Autottomana henkilön on vaikea työllistyä, eikä taloudellinen tilanne parane ilman työtä. Variksen mukaan (2005: 32) työmarkkinatuella elävän pitkäaikaistyöttömän on mahdotonta pitää autoa korkeiden ylläpitokustannusten vuoksi, jopa linja-autolla liikkuminen on maaseudun pitkäaikaistyöttömälle taloudellisesti suuri rasite.

16.5. Mitä työ naisille merkitsee?

Neuvostoliitossa naiset tottuivat osallistumaan palkkatyöhön miesten rinnalla (Zdravomyslova 1996). Tähän työssäkäyvän äidin oletukseen perustuvaan sukupuolisopimukseen myös haastateltavani ovat tottuneet (vrt. Hyvönen; Saarinen; Siim; Varjonen). Monilla heistä on Neuvostoliitossa/Venäjällä hankittu koulutus, jota vastaavassa ammatissa he toimivat entisessä kotimaassaan (esim. kaupan/hallinnon alalla, lasten palatsin ohjaajana tai kokkina). Suurin osa on tottunut naisten työssäkäyntiin jo lapsuudessaan äitien ja isoäitien työssäkäynnin myötä (vrt. Joronen; Säävälä; Tiilikainen). Myös Suomeen muuton jälkeen palkkatyön merkitys venäläisten maahanmuuttajanaisten elämässä tulee esille haastatteluissa monella tavalla.

Palkkatyö vaikuttaa muun muassa venäläisten maahanmuuttajanaisten sosiaalisiin verkostoihin. Reuterin ja Jaakkolan (2005) mukaan työelämään osallistuminen vaikuttaa erityisesti siihen, kuinka toimiviksi sosiaaliset suhteet suomalaisiin rakentuvat. Haastatteluaineistoni perusteella työssäkäyvät maahanmuuttajanaiset ovat verkostoituneet varsin hyvin suomalaisten kanssa. Työttömillä haastatelluilla venäjänkielisillä naisilla sosiaaliset verkostot olivat rakentuneet voimakkaasti muiden venäjänkielisten maahanmuuttajien varaan, ja yleensä ainoat suomalaiskontaktit rajoittuivat aviomiehen sukulaisiin. Haastateltava kuvaa työn ja sosiaalisten suhteiden välistä yhteyttä:

– PP: Mites sitten kun ajattelet tätä työn merkitystä, niin jos ajatellaan että sulla ois mahollista pitää elintaso yllä ilman että kävisit töissä niin oisitko siitä huolimatta halukas menemään töihin?
– *Olisin halunnut, minä en jaksa, minä en viihdy kotona, minä en ole mikään kotiäiti, enkä koti-ihminen. Minun pitää lähteä kotoa aamulla ja tulla sitten kotiin. Minä kaipaan ihmisiä, minä kaipaan seuraa.*
– PP: Sen työn merkitys on se, että sie saat toteuttaa itsees mutta se myös muodostaa sulle sosiaalisia verkostoja?
– *Kyllä. Kyllä.*
– PP: Sitä kautta sie pääset tutustummaan ihmissiin.
– *Joo, just.* (H3: 18.11.2003)

Palkkatyö muokkaa myös venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten itsetuntoa – kuten haastateltava toteaa, ”itsetunnon arvo nousee” (H2: 16.2.2003). Tällä puolestaan näyttää olevan merkitystä parisuhteelle. Haastateltava, joka on kertonut suomalaisen miehensä olevan hyvin kannustava hänen opiskelujensa suhteen, kertoo kuinka molemmat puolisot unelmoivat siitä, että vaimo löytäisi Suomesta työpaikan. Työpaikan löytymisellä näyttää haastattelujen perusteella olevan vaikutuksia myös venäläisten naisten perhesuunnit-

teluun. Kaksi haastateltavaa kertoo, kuinka heidän työttömyytensä vaikuttaa perheen lastenhankintasuunnitelmiin. Nainen, jolla on yksi lapsi edellisestä avioliitosta Venäjällä, kertoo kuinka he haluaisivat miehensä kanssa yhteisiä lapsia, mutta ajankohta ei ole sopiva. Nainen on valmis lastenhankintaan siinä vaiheessa kun saa työpaikan. Toinen haastateltava, jolla myös on yksi lapsi edellisestä avioliitosta venäläisen miehen kanssa, kertoo, ettei hän enää halua lisää lapsia. Kun kysyn syytä, niin hän vastaa:

– *En halua. Voin selittää, että tuota oli joskus, joskus oli mielessä, että voisimme hankkia ja molemmilla oli mielessä. Minä tiedän, että tuo raskaus minulle on liian vaikea, minulla kaksi kuukautta minulla oksennus, ja se on aika huono. […] Minä tulin Suomeen minä taas haluaisin rakentaa uraa uudestaan, haluaisin oppia kieltä, käydä työssä, saada työkokemus ja niin edelleen. Jos minä olisin hankkinut lasta se kaikki jäisi taaksepäin. (H3: 18.11.2003)*

Haastatteluissa työn merkitys nousi esille myös lastenkasvatuksen yhteydessä. Omalla työnteolla halutaan näyttää esimerkkiä lapsille. Haastateltava kertoo, että hän haluaisi olla työssä, vaikka perheen toimeentulo pystyttäisiin järjestämään ilman hänen työssäkäyntiään.

– *Että työ on tosi tärkee elämässä. Että ei voi lapselle opettaa olla niin kuin ahkera töissä, jos sä ite et käy töissä. […] Pitää hirmu kovasti näyttää, että tässä minä olen töihin menossa, että en voi lukkee sulle kirjaa vaikka, koska menen töihin. Että se ymmärretään isi ja äiti on töissä ja tekevät töitä. (H5: 21.11.2003)*

On itsestään selvää, että henkilön työmarkkina-asemalla on taloudellisia vaikutuksia hänen elämäänsä. Esimerkiksi Heikkilän ja Pikkaraisen (2006: 270) haastatteluaineistossa maahanmuuttajat kertoivat tarvitsevansa palkkaa muun muassa perheen elättämiseen ja lasten koulutukseen. Omassa haastatteluaineistossani työn ja toimeentulon välinen yhteys ei kuitenkaan ole aivan yhtä selvä, sillä työttömät venäjänkieliset maahanmuuttajanaiset kuvaavat työttömyyden taloudellisia vaikutuksia elämäänsä eri tavoin. Esimerkiksi haastateltava, jonka puolison asema yrittäjänä on vakaa kokee, ettei työttömyydellä ole hänen elämässään taloudellisia vaikutuksia. Mutta jos puolisokin on työttömänä, niin tilanne näyttää erilaiselta:

– PP: Tuota, miten ajattelet että siun työ tai työttömyys tilanne vaikuttaa teijän perhe-elämään kokonaisuutena?
– *No, tietenkin se vaikuttaa niin kuin minä sanoin rahallisesti hyvin paljon. Se on minusta suuri merkitys. Kun tuloja on vähän on aina tietenkin vaikeampi, minun mielestä raha ratkaisee aina vähän liiankin paljon. Mutta se on, se näin on. (H4: 3.12.2003)*

Perheen taloudellinen tilanne venäläisen vaimon työttömyyden aikana tuli haastatteluissa esiin myös unelmien kautta. Yrittäjämiehen puolison elämä on taloudellisesti suhteellisen turvattua, ja niinpä hänen unelmansa liittyvätkin yrityksen menestykseen ja siihen, että puolison yritys voisi jossain vaiheessa työllistää myös hänet kokopäiväisesti. Myös aikaisempi tutkimus osoittaa, että perheissä joissa toinen puoliso on yrittäjä, puolisoiden yhteiset unelmat liittyvät hyvin pitkälti yrityksen menestymiseen ja perheen taloudelliseen hyvinvointiin (vrt. Tedre & Pöllänen 2001).

– *No, se periaatteessa on kaikki näitä meidän haaveet ja unelmat ovat semmosia, että molemmat me haluaisimme että hänen yritys olisi menestynyt tai menestyisi. Ja sitten haluaisimme ostaa uusi asunto, haluaisimme. No, se on semmoset taloudelliset unelmat, että haluaisimme yhdessä tehdä meidän yhteinen elämä parempi. (H3: 18.11.2003)*

Työttömyyden koskettaessa molempia puolisoita haastateltava unelmoi lottovoitosta, jota hän tosin pitää varsin epätodennäköisenä. Lottovoiton mukanaan tuoma taloudellinen turvallisuus ja sillä hankittava materiaalinen hyvinvointi tarkoittaisi hänen tapauksessaan lähinnä asunnon kunnostamista, asuntolainan maksamista ja matkustelua. Haastateltava on itse sitä mieltä, että hänen toiveensa kodin ja matkustamisen suhteen eivät ole liiallista ylellisyyttä, vaan pikemminkin peruselintasoa, joka jokaiselle ihmiselle kuuluu.

16.6. Lopuksi

Venäläiset maahanmuuttajanaiset ovat Neuvostoliitossa ja Venäjällä asuessaan tottuneet osallistumaan palkkatyöhön ja hankkimaan sillä taloudellista ja sosiaalista turvallisuutta itselleen ja lapsilleen. Avioiduttuaan suomalaisen miehen kanssa ja muutettuaan Pohjois-Karjalaan moni venäjänkielinen maahanmuuttajanainen kohtaa alueen epävakaat työmarkkinat ja palkkatyön marginaalissa elämisen. Tämä tarkoittaa niin pätkätöiden varassa elämistä, jatkuvaa lisäkoulutusta kuin työttömyyttäkin. Neuvostoliittolaisen yhteiskunnan sukupuolisopimukseen kuului naisten ja miesten tasa-arvoinen koulutus. Tämä näkyy myös Suomeen muuttaneiden venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten korkeassa koulutustasossa. Myös haastateltavani ovat pääasiassa hyvin koulutettuja naisia, joilla on lisäksi halua ja kykyä osallistua lisäkoulutukseen Pohjois-Karjalassa. Haastattelujen perusteella voidaan kuitenkin todeta, että hyvästä koulutuksesta ja Suomessa hankitusta lisäkoulutuksesta huolimatta Pohjois-Karjalassa asuvien venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten työmarkkina-asema on huono. Erityisen hankalalta näyttää työllistyminen koulutusta vastaavaan työhön.

Palkkatyön marginaalissa elämistä on aikaisemmissa, erityisesti kvantitatiivisissa, tutkimuksissa selitetty muun muassa maahanmuuttajien huonolla kielitaidolla. Haastateltujen venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten työttömyyttä ja huonoa työmarkkina-asemaa voidaan kuitenkin selittää kielitaitohypoteesia paremmin muun muassa Pohjois-Karjalan erityispiirteillä: maakunnassa vallitsevalla korkealla työttömyysasteella ja maaseudun pitkillä välimatkoilla. Naisten kertomuksissa myös suomalaisten asenteet nimenomaan venäläisiä kohtaan osoittautuivat keskeiseksi huonoa työmarkkina-asemaa selittäväksi tekijäksi. Haastattelujen perusteella näyttää siltä, että venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten työmarkkinoille integroituminen tapahtuu Pohjois-Karjalassa lähinnä etnospesifien ammattien (esim. kouluavustaja, venäjän kielen opettaja ja kaupan myyjä), talouden vähiten arvostettujen ammattien, työmarkkinoiden sisääntuloammattien tai pätkätöiden kautta (ks. Jaakkola 2005: 42; Paananen 1999: 50).

Työn merkitys venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten elämässä näyttää haastattelujen perusteella olevan laaja. Haastatteluista selviää, että työllä on maahanmuuttajanaisille taloudellisen turvallisuuden ohella elämänsisällöllinen merkitys. Lisäksi työ määrittelee maahanmuuttajanaisen sosiaalisia verkostoja ja sillä tuntuu olevan vaikutusta myös haastateltavien itsetuntoon. Työllä venäläiset maahanmuuttajanaiset kokevat saavansa sosiaalista hyväksyntää Suomessa ja samalla he itsekin arvostavat itseään enemmän. Sosiaalisen hyväksymisen tulkintaa tukee myös Jaakkolan (2005) asennetutkimuksen tulos, jonka mukaan suomalaiset suhtautuvat työperäiseen maahanmuuttoon varsin positiivisesti. Jaakkola (2005: 17–18) on todennut, että suomalaisten asenteet maahanmuuttajia kohtaan vaihtelevat sen mukaan, mikä on ollut ulkomaalaisen Suomeen muuton syy. Myös omasta aineistostani voidaan päätellä, että suomalaisten asenteet venäläisiä maahanmuuttajia kohtaan ovat erilaisia eri elämänalueilla. Tämä näkyy muun muassa siinä, että vaikka haastateltavani kokevat suomalaisten asenteiden venäläisiä maahanmuuttajia kohtaan vaikuttavan heidän epävakaaseen työmarkkina-asemaansa, niin samaan aikaan he elävät parisuhteessa suomalaisen miehen kanssa.

Työssäkäyvän äidin oletukseen perustuva sukupuolisopimus, johon venäjänkieliset maahanmuuttajanaiset ovat Neuvostoliitossa/Venäjällä tottuneet, ja maahanmuuttajanaisten työmarkkina-asema Pohjois-Karjalassa eivät ole helposti yhteen sovitettava yhtälö. Työn suuri merkitys venäjänkielisten naisten elämässä nousee esille heidän kertoessaan epävakaista työmarkkina-asemistaan: naiset ovat valmiita työskentelemään niin työmarkkinoiden sisääntuloammateissa kuin pätkätöissäkin. Naiset ovat myös yksimielisiä siitä, että työllä on heidän elämässään taloudellista toimeentuloa laajempi merkitys. Mukaan työelämään halutaan, vaikka perheen taloudellinen toimeentulo ei sitä vaatisikaan. Selittääkö tätä työlle annettua elämänsisällöllistä merkitystä se, että Neuvostoliitossa työssäkäynti oli pikemminkin naisten yhteiskunnalle suoritettava velvollisuus, ja vasta Neuvostoliiton hajottua työssäkäynti on venäläisten naisten

elämässä saanut henkilökohtaisemman merkityksen? Pohjois-Karjalan epävakailla työmarkkinoilla maahanmuuttajanaisten työhön liittyvät toiveet eivät toteudu parhaalla mahdollisella tavalla. He itse ovat kuitenkin valmiita myönnytyksiin, esimerkiksi toimimaan koulutustaan vastaamattomalla alalla toivoen, että ajan myötä heidän työmarkkina-asemansa paranee.

Haastattelut

H1, 31.1.2003, Pohjois-Karjala.
H2, 16.2.2003, Pohjois-Karjala.
H3, 18.11.2003, Pohjois-Karjala.
H4, 3.12.2003, Pohjois-Karjala.
H5, 21.11.2003, Pohjois-Karjala.
H6, 21.11.2003, Pohjois-Karjala.

Kirjallisuus

Bazegski, Dimitri & Laine, Antti (2000) Trade and Population Development Across the Finnish-Russian Border. Pirkkoliisa Ahponen & Pirjo Jukarainen (toim.) *Tearing Down the Curtain: Opening the Gates*. Jyväskylä: SoPhi, 38–54.

Bridger, Sue & Kay, Rebecca (1996) Gender and Generation in the New Russian Labour Market. Hilary Pilkington (toim.) *Gender, Generation and Identity in Contemporary Russia*. Lontoo: Routledge, 21–38.

Forsander, Annika (2002) *Luottamuksen ehdot: Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 39/2002. Helsinki: Väestöliitto.

Forsander, Annika (2003) Maahanmuuttajat sukupuolitetuilla työmarkkinoilla – mistä löytyy naisen paikka? *Työpoliittinen Aikakauskirja* 1/2003, 64–73.

Heikkilä, Elli (2004) Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina Suomessa. Elli Heikkilä, Ritva Viertola-Cavallari, Päivi Oksi-Walter & Jonna Roos (toim.) *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina*. Web Reports No. 2. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 3–6. <http://www.migrationinstitute.fi/db/articles/pdf/webreports2.pdf> [Luettu 15.2.2006]

Heikkilä, Elli & Pikkarainen, Maria (2006) Maahanmuuttajien työllisyys. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 257–277.

Issoupova, Olga (2000) From Duty to Pleasure? Motherhood in Soviet and Post-Soviet Russia. Sarah Ashwin (toim.) *Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*. Lontoo: Routledge, 30–54.

Jaakkola, Magdalena (2005) *Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003*. Työpoliittinen tutkimus 286. Helsinki: Työministeriö.

Joronen, Tuula (2005) Työ on kahden kauppa – maahanmuuttajien työmarkkina-aseman ongelmia. Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 59–82.

Kiblitskaya, Marina (2000) Russia's Female Breadwinners: The Changing Subjective Experience. Sarah Ashwin (toim.) *Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*. Lontoo: Routledge, 55–70.

Liebkind, Karmela; Mannila, Simo; Jasinskaja-Lahti, Inga; Jaakkola, Magdalena; Kyntäjä, Eve & Reuter, Anni (2004) *Venäläinen, virolainen, suomalainen: Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*. Helsinki: Gaudeamus.

Nieminen, Mauri (2003) Tilastotiedot. Kirsti Pohjanpää, Seppo Paananen & Mauri Nieminen *Maahanmuuttajien elinolot: Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002*. Elinolot 2003:1. Helsinki: Tilastokeskus, 13–36.

Paananen, Seppo (1999) *Suomalaisuuden armoilla: Ulkomaalaisten työnhakijoiden luokittelu*. Helsinki: Tilastokeskus.

Pohjanpää, Kirsti (2003) Maahanmuuttajanaiset ja -miehet työelämässä. *Hyvinvointikatsaus* 4/2003, 51–54.

Reuter, Anni & Kyntäjä, Eve (2006) Kansainvälinen avioliitto ja stigma. Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 104–125.

Reuter, Anni & Jaakkola, Magdalena (2005) Venäjänkielisten, vironkielisten ja kaksikielisten maahanmuuttajien sosiaaliset verkostot. Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 23–41.

Rotkirch, Anna (1997) "Hökkelit suuren joen rannalla" – äidit ja tyttäret Venäjällä. J.P. Roos & Anna Rotkirch (toim.) *Vanhemmat ja lapset: Sukupolvien sosiologiaa*. Helsinki: Gaudeamus, 241–263.

Sutela, Hanna (2005) Maahanmuuttajat palkkatyössä. Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 83–109.

Tartakovskaya, Irina (2000) The Changing Representation of Gender Roles in the Soviet and Post-Soviet Press. Sarah Ashwin (toim.) *Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*. Lontoo: Routledge, 118–136.

Tedre, Silva (2003) Naisyrittäjänä maalla kansallismaisemassa. Antero Puhakka, Minna Suutari & Silva Tedre (toim.) *Notkea liike – Pirkkoliisa Ahposen juhlakirja*. Yhteiskuntapolitiikan tutkimuksia. Joensuu: Joensuun yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitos, 33–48.

Tedre, Silva & Pöllänen, Pirjo (2001) *Sosiaalialan hoivayritysten asema kunnassa: Tapausselvitys Pohjois-Karjalassa*. Yhteiskuntapolitiikan raportteja N:o 8. Joensuu: Joensuun yliopisto, Yhteiskuntapolitiikan laitos.

Terveydenhuollon oikeusturvakeskus (2006) Ohjeet Euroopan Unioniin kuulumattoman valtion kansalaisen lääkärin ammatin harjoittamisesta suomessa. <http://www.teo.fi/hakemistot/h02/ohjeetlaak.html> [Luettu 26.12.2006]

Tilastokeskus (2005a) Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2004. *Väestö* 2005:9.

Tilastokeskus (2005b) Väestörakenne ja väestömuutokset kunnittain 2004. *Väestö* 2005:5.

Työhallinnon kuukausitilasto (2006) Ulkomaalaiset työnhakijat Pohjois-Karjalassa.

Työhallinnon puolivuositilasto (2006) Ulkomaalaiset työnhakijat Pohjois-Karjalassa.

Työhallinnon vuositilasto (2006) Ulkomaalaiset työnhakijat 1995–2005 Pohjois-Karjalassa.

Työministeriö (2006a) Maahanmuuttajien työllisyys. <http://www.mol.fi/mol/ fi/04_maahanmuutto/08 _maahanmuuttotilastot/01_tyollisyys/index.jsp> [Luettu 4.7.2006]

Työministeriö (2006b) Työllisyyskatsaus toukokuu 2006. <http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/08_tyollisyyskatsaukset/08_2006/TOUKO06.pdf> [Luettu 3.7.2006]

Työministeriö (2006c) Työttömät työnhakijat ja niiden osuus työvoimasta kunnittain vuonna 2005. TM Tilastotiedote 2006:1. <http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/07_tilastot/03_Tilastojulkaisut/02_Vuosi/1_Tilastotiedote_2006.pdf> [Luettu 10.7.2006]

Työministeriö (2006d) Ulkomaalaisten työttömyysaste vuosina 1999–2005. <http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/08_maahanmuuttotilastot/wulktyoll.pdf> [Luettu 25.6.2006]

Työministeriö (2006e) Ulkomaalaisten työttömyysaste vuosina 2000–31.5.2006. <http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/08_maahanmuuttotilastot/wulktyoll.pdf> [Luettu 24.7.2006]

Varis, Sirpa (2005) *Pitkäaikaistyöttömänä maaseudulla*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 144. Joensuun yliopisto: Karjalan tutkimuslaitos.

Viertola-Cavallari, Ritva (2004) Seka-avioliitot yhteiskunnallisena katalysaattorina. Elli Heikkilä, Ritva Viertola-Cavallari, Päivi Oksi-Walter & Jonna Roos (toim.) *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina*. Web Reports No. 2. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 8–21. <http://www.migrationinstitute.fi/db/articles/pdf/webreports2.pdf> [Luettu 22.11.2006]

Warkentin, Raija & Mikkonen, Mirja (2004). In Loving Praise of Their Immigrant Wives: Finnish-Russian Marriages in Finland. Kimi Kärki (toim.) *Power and Control: Perspectives on Integration and Multiculturalism in Europe*. Helsinki: Väestöliitto, 94–117.

Yampolskaya, Svetlana (1997) Russian Families Past and Present. Kaisa Kauppinen & Tuula Gordon (toim.) *Unresolved Dilemmas: Women, Work and the Family in the United States, Europe and the former Soviet Union*. Lontoo: Ashgate, 92–111.

Zdravomyslova, Elena (1996) Problems of Becoming a Housewife. Anna Rotkirch & Elina Haavio-Mannila (toim.) *Women's Voices in Russia Today*. Aldershot: Dartmouth, 33–48.

Seitsemän maahanmuuttajanaisen polku työhön

17

Liisa Harakkamäki

17.1. Johdanto

Maahanmuuttajanaisille ovat tyypillisiä määräaikaiset työsuhteet ja myös työttömyys on heidän keskuudessaan yleisempää kuin kantaväestöllä. On kuitenkin maahanmuuttajataustaisia naisia, jotka ovat olleet töissä useita vuosia saman työnantajan palveluksessa tai itsenäisinä yrittäjinä. Maahanmuuttajanaisia työllistävät erityisesti hoitoala, julkiset palvelut sekä opetus- ja sosiaaliala (Forsander 2003b: 67–71). Viranomaisraporttien mukaan maahanmuuttajien määrä suomalaisilla työmarkkinoilla tulee lisääntymään lähivuosina ja siksi haluan tuoda esille näkökulmia siihen, kuinka maahanmuuttajanaiset ovat työllistyneet ja minkälaisia työllistymispolkuja heillä on ollut.

Tässä artikkelissa tarkastelen seitsemän maahanmuuttajanaisen asettumista suomalaiseen työelämään ja työn suhdetta kotoutumiseen. Artikkelin keskeinen tehtävä on paikallistaa niitä tekijöitä, joiden naiset itse näkevät vaikuttavan pysyvään työllistymiseensä. Keskeisiksi kysymyksiksi nousevat, miten ja miksi he ovat saaneet töitä? Mitkä tekijät ovat vaikuttaneet heidän työllistymispolkuunsa ja urakehitykseensä joko muiden palveluksessa tai yksityisyrittäjinä? Esille nousevat muun muassa naisten koulutukseen, kielitaitoon ja perhetilanteeseen liittyvät tekijät, mutta myös heidän omat tavoitteensa. Lisäksi pohdin, voidaanko myönteisten esimerkkien kautta edesauttaa muiden maahanmuuttajataustaisten naisten työllistymistä.

Artikkeli seuraa maahanmuuttajanaisten elämää Suomessa kronologisesti, noudatellen kotoutumisprosessin keskeisiä vaiheita (L 493/1999; Pehkonen 2006: 77). Teoreettisen taustan ja aineiston esittelyn jälkeen käsittelen maahanmuuttajanaisten taustoja ja

Suomeen saapumisen syitä. Sitten tuon esille heidän alkuvaiheitaan Suomessa sekä osallistumistaan koulutukseen tai työllistymistä tukeville kursseille. Tämän jälkeen vuorossa on naisten siirtyminen työmarkkinoille ja heidän ensimmäiset työpaikkansa. Lopuksi pohdin kootusti tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet maahanmuuttajanaisten integroitumiseen ja pysymiseen työmarkkinoilla, erityisesti suhteessa heidän omiin näkemyksiinsä.

17.2. Tutkimuksen lähtökohdat

17.2.1. Integraatio ja työ

Integraation käsitteellä tarkoitan tässä artikkelissa maahanmuuttajaryhmän ja uuden yhteiskunnan suhdetta, jossa maahanmuuttajat ovat täysivaltaisia ja tasavertaisia kansalaisia julkisilla areenoilla, kuten politiikassa ja erityisesti työelämässä. Onnistuneen integraation tunnusmerkkejä on, että maahan muuttaneet eri etnisten ryhmien edustajat voivat samanaikaisesti pitää yllä omaa etnistä identiteettiään ja jäsenyyttään kulttuurisessa ryhmässä, johon he tuntevat kuuluvansa, ja samalla toimia tasavertaisina henkilöinä yhteiskunnassa (Huttunen 2002: 42–43). Forsander ja Ekholm (2001: 59) tuovat esille työn keskeisen merkityksen yhteiskuntaan integroivana tekijänä sekä valtaväestön että maahanmuuttajien kannalta.

Aiempien tutkimusten mukaan (Ahmad 2002; Forsander 2002) työn merkitys maahanmuuttajien sopeutumiselle uuteen maahan ja integraatioon on huomattava. Suomessa naisten kokopäiväinen työnteko on yleisempää kuin muualla Euroopassa. Työn ja perheen yhdistäminen ovat Suomessa ”normaalisuuteen” liitettyjä arvoja ja normeja, joita pidetään tavoiteltavina tiloina myös maahanmuuttajanaisille (Forsander 2003b: 66). Yleisesti ottaen uuteen kulttuuriin integroitumisen merkkeinä on pidetty muun muassa henkistä ja fyysistä terveyttä sekä yleistä tyytyväisyyttä ja hyvää itsetuntoa (Liebkind 2000: 17). Valtonen (1999: 3, 18) määrittelee integraation lisääntyväksi osallistumiseksi kantaväestön sosiaalisiin toimintoihin, kuten työhön. Viimeaikaisissa integraation määritelmissä korostuu osallistuminen ja osaksi tuleminen (Pehkonen 2006: 28). Integraatio on tällöin osa prosessia, liikettä kohti yhteiskunnan keskiötä. Tässä artikkelissa integraation keskeisenä piirteenä nähdään työ ja yleisemmin liike kohti työelämää.

Maahanmuuttajien (Forsander ym. 2004: 34–35) työmarkkina-aseman on todettu paranevan sen mukaan, mitä kauemmin he ovat maassa, mutta ongelmana on edelleen

pätkätyöriippuvuus ja epävarma työmarkkina-asema, joka koostuu lyhytaikaisista työsuhteista, työttömyydestä, opiskelu- ja erilaisista toimenpidejaksoista. Maahanmuuttajanaisten työvoimaosuus on koko väestöä, myös valtaväestön naisia, alhaisempaa. Alhaiseen työvoimaosuuteen Forsander (2003b: 67) tuo esille syyksi mm. suuren lapsiluvun, jolloin äiti on yleensä kotityössä. Toisaalta Forsanderin (2003b: 66) mukaan sekä maahanmuuttajanaiset että -miehet ovat yhtälailla marginaalisessa asemassa. Selkein ero on siinä, missä määrin eri sukupuolet kuuluvat työvoimaan, sillä naisten osallistuminen työvoimaan on miehiä pienempi.

17.2.2. Tutkimuskysymykset, menetelmät ja aineisto

Artikkelini perustuu laadulliseen haastatteluaineistoon ja meneillään olevaan ammattikasvatuksen lisensiaatintyöhön. Haastattelut olen tehnyt kahdessa osassa, syksyllä 2004 ja keväällä 2006. Lisäksi tarkistin puhelimitse tai henkilökohtaisella tapaamisella vuonna 2004 haastateltujen naisten työtilanteen syksyllä 2006. Tässä artikkelissa tuon esiin niitä maahanmuuttajanaisten työllistymisen erityispiirteitä, jotka ovat nousseet esiin aineistostani. Tarkastelen erityisesti sitä, mitkä tekijät vaikuttavat naisten työllistymiseen ja heidän urakehitykseensä. Koska tutkimus on vielä kesken, tulokset ovat suuntaa-antavia.

Tutkimus on aineistolähtöinen ja sen teoreettinen tausta on ns. *grounded theory*, jossa tutkimusprosessin tavoitteena on halu yleisesti kehittää tai luoda tutkittavasta ilmiöstä kuvaavaa teoriaa, mallia tai käsitejärjestelmää (Strauss & Corbin 1990: 22–23). Aineiston analyysissa on käytetty *grounded theoryn* kahta koodausvaihetta, kaikkiaan vaiheita on kolme. Ensimmäisessä vaiheessa (emt.: 61–74) olen käyttänyt avointa koodausta (engl. *open coding*), jossa on kyse osittamis-, tutkimis-, vertailu-, käsitteellistämis- ja kategorisointiprosessista. Eli olen pyrkinyt tunnistamaan, luokittelemaan ja nimeämään käsitteitä ja pyrkinyt muodostamaan niistä toisiinsa kytkeytyviä kategorioita. Toista vaihetta eli kategorioiden täsmentämistä kutsutaan nimellä aksiaalinen koodaus (engl. *axial coding*), jolloin olen liittänyt kategorioita yhteen ja tarkastellut syntyneiden ilmiöiden suhteiden ehtoja (Järvinen & Järvinen 2000: 72–73). Kolmannen vaiheen (valikoiva koodaus) olen jättänyt pois, koska tavoitteenani ei ollut etsiä ydinkategoriaa koko käsitejärjestelmälle, vaan perehtyä tutkittavien käsityksiin ja käsitteiden kehittelyyn (emt.: 74).

Artikkeliin liittyen olen haastatellut seitsemää 30–50-vuotiasta naista Pirkanmaan ja Kanta-Hämeen seudulta. Tutkimushaastattelut olen tehnyt suomeksi. Haastateltavista kukaan ei ole saapunut Suomeen suoraan työhön, vaan saapumisen syitä ovat olleet avioliitto, opiskelu tai pakolaisuus. Suomessa naiset ovat asuneet keskimäärin

kymmenen vuotta. Seuraavaksi esittelen naiset lyhyesti. Kaikki nimet ovat pseudonyymejä. Aada on Irakista, hänellä on kaksi lasta ja hän on saapunut Suomeen pakolaisena. Pakolaisena on saapunut myös Janna Kosovosta ja hänellä on kaksi lasta. Eerika ja Leena ovat molemmat Venäjältä ja he ovat tulleet Suomeen avioliiton myötä, Eerikalla on kaksi lasta ja Leenalla yksi. Samoin Iiris on saapunut Suomeen avioliiton myötä Kroatiasta ja hänellä on kaksi lasta. Kaisa on Tanskasta ja syynä muutolle on avoliitto (avioitunut haastattelun jälkeen). Hanne saapui Suomeen Virosta opiskelemaan.

17.3. Seitsemän naisen tarinat

17.3.1. Elämä kotimaassa ja muutto Suomeen

– *Mä tein opettajan työtä [kotimaassa], peruskoulun opettajana ja sitten mä olin virkamiehenä sisäministeriössä. (Eerika)*

Ihmisen elämää ei voi tarkastella huomioimatta sitä sosiokulttuurista taustaa ja historiaa mistä hän on lähtöisin. Yksilön käyttäytymiseen ja olemiseen vaikuttaa hänen historiansa, kotimaansa, aiemmin koetut tilanteet. Avioliitto suomalaisen tai Suomessa asuvan kanssa tai perhesiteet on yleisin (60–65 %) syy muuttaa Suomeen. Muita syitä ovat pakolaisuus, paluumuutto erityisesti entisen Neuvostoliiton alueelta, työperusteinen muutto ja opiskelu (Työministeriö 2006). Seuraavaksi käsittelen haasteltujen maahanmuuttajanaisten vaiheita ennen Suomeen saapumista ja heidän muuttonsa syitä. Haastelluista naisista neljä oli avioitunut maahan, kaksi saapunut pakolaisena ja yksi tullut opiskelemaan, jonka jälkeen hän oli jäänyt maahan.

Naiset kuvaavat aiempia vaiheitaan, opiskeluaan ja työpaikkojaan hyvin lyhyesti. He olivat käyneet vähintään peruskoulun kotimaassaan. Viidellä heistä oli ainakin yksi kotimaassaan suoritettu ammatillinen tutkinto. Nuoremmilla naisilla oli joko peruskoulu tai lukio suoritettuna, mutta pitkäaikaisempaa työkokemusta heillä ei ollut kotimaastaan, yhdellä ei lainkaan. Haastatelluilla muilla kuudella naisella oli takanaan työkokemusta muutamasta jopa 15 vuoteen. Neljä heistä oli ensin opiskellut ammatin ja tämän jälkeen siirtynyt koulutustaan vastaaviin tehtäviin. Työntekoa opiskelun aikana tai ennen sitä ei kukaan maininnut. Kaksi naisista oli opiskellut uuden ammatin jo kotimaassaan, kun ensiksi opiskeltu ala ei ”tuntunut omalta” kuten seuraavassa lainauksessa ilmenee.

– *Mulla on kaksi yliopistotutkintoa. Ensimmäinen on metsäakatemia, se oli semmonen puistosuunnittelija. […] Mutta emmä koskaa oo töissä siellä. Mutta sitte kun mä valmistuin sieltä mä heti menin tonne liikunnan yliopisto seuraava. No, vain se elämä käy, ettei koulun jälkeen kun kaikki monetkin ei oikein tiedä mitä tehdä ja 16-vuotias sitten vaikea päättää mitä. […] Sitte mä pääsin se toinen yliopistoon heti. […] Sitten mä valmistuin just toi valmentaja. Ja melkein heti, onks se jotain pari kuukautta, […] mutta muutama kuukautta mä etsin ja sitten mä pääsin yliopistoon opettajaksi. Ja se varmasti oli, ei muista tarkkaan jotain 15 vuotta olin siellä, että jotain. Mä en vaihtanut työpaikkaa, se oli aina. Sitte mä muutin Suomeen, se loppu siihen. (Leena)*

Toisen ammatin opiskeluun vaikutti epävarmuus siitä, mitä haastateltava todella halusi tehdä tai se, että alkuperäiseen ammatinvalintaan ei ollut itse voinut vaikuttaa. Esimerkiksi Aada kertoo:

– *Kotimaassa olen käynyt peruskoulun, ammattikorkeakoulun, mutta maanviljelijäopastaja, jotain mitä mä en itse tykänny. Meillä ei voi niinku itse tehdä valituksia. Tehdä sitä mitä täällä on mahdollista. Mutta silloin, mikä piste sulla on ja tarkistetaan tänä vuonna menee tuohon, että… Mutta mä sain korkein piste siellä ammattikorkeakoulussa, ne jotka on paras 10, niistä sitten pääsee yliopistoon. Mutta mä en tykänny opiskella jossain paikassa, minä mä en halua tulla niin maanviljelijäinsinööri tai mikä se on. Ja silloin perhe vähän kysy, että parempi menee ja kaikki yliopistoon. […] Mutta silloin kun mä menin haastatteluun, kysyy onko sulla veli armeijassa. Ei, niin sitten ei pääse vaikka sä ahkera. […] Sitten mä opiskelin kampaajan ammatin. Sitten mulla oli kampaamo kotimaassa. (Aada)*

Avioliiton kautta Suomeen tulleista kolme toimi kotimaassaan omassa ammatissaan tutustuessaan suomalaiseen puolisoonsa. He olivat pohtineet mahdollista muuttoa etukäteen, mutta eivät olleet ajatelleet työllistymistä. Naiset olivat käyneet Suomessa lomilla muutamia kertoja, yleensä kesäisin. Kaksi heistä oli raskaana maahan muuttaessaan ja näin ollen heidän ensimmäiset kuukautensa tai vuotensa kuluivat kotona lapsen kanssa. Työn hakeminen pienen lapsen äidin tai puolison mielestä ei tuntunut alkuvaiheessa tärkeältä, kuten Iiriksen esimerkkistä voi havaita (vrt. Zechner).

– *Silloin mä odotin vauvaa ja sillon mun mies oli sitä mieltä, että eihän nyt sitten tarvitse ilmoittautua mihinkään työkkäriin, et sä osaa suomea ja kumminkin sä jäät puolen vuoden päästä äitiyslomalle. (Iiris)*

Pakolaistaustaisilla ei ollut etukäteen mahdollisuutta pohtia muuttoa. Myöhemmin toinen heistä olisi voinut palata takaisin kotimaahansa, mutta ei sitä tehnyt. Kuten

hän ilmaisi, asuttuaan puolet elämästään Suomessa ei paluu oman ja puolison vakiintuneen työtilanteen takia tuntunut oleelliselta. Myös lasten koulunkäynti oli alkanut Suomessa.

Muutaman tapauksen perusteella ei voida tehdä suoria johtopäätöksiä siitä, onko työllistyminen Suomessa helpompaa, jos tulee Suomeen nuorena, ilman aiempaa työkokemusta tai jos tulee siten, että taustalla on useiden vuosien työkokemus lähtömaassa. Nuorena Suomeen saapuneiden etuna on Suomessa saatu koulutus ja sen aikana suoritettu työharjoittelu. Kotimaassa saatu työkokemus ja -valmiudet ovat olleet sekä eduksi että haitaksi. Etuna siinä mielessä, että ammattitaito on vahva, mutta haittana se, ettei Suomessa aina arvosteta ulkomailla hankittua koulutusta tai ammattitaitoa (Forsander & Ekholm 2001; Jasinskaja-Lahti ym. 2002; Jaakkola & Reuter).

17.3.2. Alkuvaiheet Suomessa: koti, koulutus vai kurssi?

– *Silloin vastaanottokeskuksessa oli kielikurssi joka oli kahdeksalta aamulla. Ja se oli mun mielestä vähän huonosti suunniteltu… Aamulla ei jaksa nousta sitten, kun valvoo koko yön. Mutta mä oon pärjänny ja lähteny, koska mulla oli poika silloin kolme vuotta, että mun oli pakko viedä se päiväkotiin […] ja lähdin saman tien itsekin opiskelemaan. Joskus tai aika paljon oli minä vain ja opettaja. […] Oli tosi hyvä opettaja. Ja niin kuin selkä asia ja opettaja kyseli. Sitä vuosi olin siellä opiskelijana joka aamu. (Aada)*

Ensimmäisiä asioita, joita haastatellut maahanmuuttajanaiset ovat tehneet Suomeen saavuttuaan, on yleensä ollut suomen kielen opiskelu. Kuusi heistä oli osallistunut kielikurssille. Kurssilla olon lisäksi kolme heistä mainitsi lukeneensa lehtiä tai seuranneensa mediaa omalla ajallaan. Elämäntilanteesta riippumatta (esim. kotona pienet lapset) naiset kokivat aktiivisen osallistumisen kielikurssille olennaisena osana sopeutumistaan Suomeen.

Ilmoittautuminen työvoimatoimistoon työnhakijaksi oli neljän haastateltavan ensimmäisiä askelia kohti suomalaisia työmarkkinoita. Eerika kertoi menneensä työvoimatoimistoon toiveikkaana hoitovapaan jälkeen, sillä olihan hänellä kotimaassa suoritettu ylempi korkeakoulututkinto. Mutta koska hänellä ei ollut suomen kielen taitoa, ei hän saanut töitä. Hän kuvailee tapahtumaa seuraavasti.

– *Kun lapsi oli kolme vuotta mä olin toiveikkaana menin työvoimatoimistoon ja näytin omat paperit. Ja sitten minulle sanottiin kiitos vaan, mutta… Ei edes siivoojana, kun siivoojankin pitää osata sujuvaa suomen kieltä. Kun mulla varmaan*

oli kielitaito sillä lailla heikko. […] Ja sitten mä vähän katselin ja mietin mitäs mä teen ja sitten päätin sitten pyrkiä yliopistoon. (Eerika)

Osallistuminen koulutukseen ja kursseille on ollut seuraava askel integroitumisessa kohti suomalaisia työmarkkinoita. Kurssien tai ammattitutkintojen kestoissa on haastateltavillani yksilöllisiä eroja. Kolme naista oli osallistunut ainoastaan muutaman kuukauden työvoimapoliittisille kursseille, kun toisessa ääripäässä oli laajoja, useampivuotisia ammattitutkintoja. Kaksi avioliiton kautta Suomeen saapunutta naista ei ollut suorittanut mitään muuta kurssia tai tutkintoa Suomessa kuin kielikurssin. Ammatit he olivat opiskelleet kotimaissaan ja toimivat tällä hetkelläkin kyseisissä ammateissa.

Naisten osallistuminen erilaisille kursseille ei aina ole johtanut työpaikan saantiin. Esimerkiksi Leena oli suorittanut ammattikurssin, joka ei ollut työllistänyt häntä. Hän toimii edelleen ammatissa, jota hän teki kotimaassaan. Perusteluina hän toi esille ammattitaitonsa ja sen, ettei Suomessa ole kovin paljoa kyseisen ammatin harjoittajia. Voidaankin korostaa ammattitaitoa ja erityisosaamista sekä koulutusta ja aiempaa työkokemusta, mitkä nousevat tämän tutkimuksen valossa maahanmuuttajanaisten työllistymistä edesauttaviksi tekijöiksi.

Maahanmuuttajanaisten opiskelut, esimerkiksi ATK-kurssi, myynnin ammattitutkinto tai urheiluohjaajan kurssi, tukivat heidän ammatillista pätevöitymistään. Näiden kurssien avulla he kertoivat saaneensa lisäpätevyyttä ja vahvistaneensa ammatillista osaamistaan. Samoin kursseihin kuuluneet työharjoittelujaksot lisäsivät inhimillistä pääomaa, kun he tutustuivat suomalaiseen työkulttuuriin. Eerika oli suorittanut opettajan pedagogiset opinnot, mutta ei toiminut tällä hetkellä opettajana. Hänellä on vakituinen toimi toisessa ammatissaan, koska hänen näkemyksensä mukaan silloin ei ollut tarvetta kielenopettajista ja toinen ammatti oli alkanut kiinnostaa häntä enemmän.

– *Joo, mä suoritin silloin tämä opettajan pätevyys. Ja mutta siten taas todettiin se, kun että venäjän kielen opettajia ei oikeesti tarvitse niissä, kun niitä on tosi vähän. Nyt valitettavasti. Ja sitten se toinenkin se kun sosiaaliala kiinnosti minua paljon enemmän. (Eerika)*

Edellinen lainaus osoittaa, että Eerika suoritti tutkinnon, mutta oli kuitenkin valmis hakeutumaan muuhun koulutukseen, kun ensiksi hankitun tutkinnon avulla ei ollut mahdollisuutta työllistyä. Hänen tavoitteenaan oli työllistyä alalle, jota oli opiskellut, mutta myös alalle, joka kiinnostaa häntä. Myös Valtonen (1999: 20–21) toi tutkimuksessaan esille, ettei työmarkkinakoulutukseen sisältynyt harjoittelupaikka välttämättä tuonut toivottua tulosta eli työpaikkaa. Esimerkkinä Leena, joka oli suorittanut matkaopaskurssin ajatellen sen tuovan uusia työmahdollisuuksia, vaikka niin ei käynytkään. Ammattikurssi toi muutaman työtilaisuuden, mutta ne eivät työllistäneet pysyvästi.

Leena totesi haastattelun aikana, ettei hän olisi voinut siihen aikaan olla pitkiä aikoja pois kotoa toimien matkaoppaana kun hänen lapsensa oli pieni.

– *Sitte seuraava kurssit oli… matkakohdeopaskurssi, minä ajattelin, voi kokeilla sielläkin jos löytää jotain. Onks kolme kuukautta se kurssi. Mutta sitä sen jälkeen ei oikein löytynyt oikein mitään se. Tämä on liian pieni paikka. Jonkin verran on tällä turisti ollut ja mutta ei riittävästi taas. Ja ei niillä, yleensä kaikilla on omat oppaat ja kerra. Ei oike löyty työnantaja. Et ei löytynyt paljo tunteja, sitä voi olla Helsingissä helpompi, mutta täällä on liian pieni kunta paikka. (Leena)*

Nuorina Suomeen saapuneiden naisten koulutus on ollut ensimmäisen ammattitutkinnon hankkimista. Suomen maahanmuuttopoliittiseen strategiaan ei ole aiemmin kuulunut ulkomaalaisten opiskelijoiden houkuttelu tai suoranainen sijoittaminen Suomen työmarkkinoille. Pikemminkin päinvastoin, opiskelijoiden on oletettu palaavan lähtömaihinsa tutkinnon suorittamisen jälkeen. Edellisestä huolimatta jopa puolet opiskelijoista jää Suomeen esimerkiksi avioitumisen tai työn vuoksi (Forsander ym. 2004: 38–40). Nykyään maahanmuuttopoliittisen ohjelman (Työryhmän ehdotus hallitukselle 2005: 18) tavoitteena on pidentää opiskelijoiden oleskelulupaa työnhakua varten ja lisätä harjoittelupaikkoja ulkomaisille opiskelijoille.

Haastatellut naiset näkevät kohtuullisen, mutta ei täydellisen kielitaidon edellytyksenä työllistymiselle ja Suomessa elämiselle. Myös osallistumista ammattikursseille he pitävät tärkeänä. Korpelan (2004: 33) mukaan erityisesti ammatillisessa koulutuksessa on tärkeää, että opiskelija hallitsee riittävästi opiskelukieltä, joka yleisimmin on suomi. Kuisma (2004: 49–50) puolestaan tuo esille opetushallitukselle tehdyn kyselyn tuloksista sen, että kielen merkitys korostuu ammattiin opiskelun eri vaiheessa, kuten myös opiskelijavalinnan opetusjärjestelyiden ja arvioinnin yhteydessä. Ammatillisen tutkinnon suorittaminen suomalaisessa koulussa on jo edellyttänyt tietyn tason kielitaitoa. Suomessa ammatillisen tutkinnon suorittaneella kolmella haastellulla ei ollut täydellistä kielitaitoa heidän hakeutuessaan koulutukseen eikä myöskään koulutuksen aikana. Ei-äidinkielellään opiskeleva on joutunut kohtamaan uusia haasteita. Seuraava esimerkki on Jannan kuvaus siitä, kuinka hän koki opiskelun ensimmäiset vaiheet ja myöhemmät jatko-opinnot.

– *Kun opiskelin […] niin ei ollut ihan näin hyvä suomen kielen taito. Mut sitä niin kun huomas esimerkiks markkinointitunnilla oli vaikeuksia ymmärtää jotain semmosia vaikeita termejä… et siinä oli ainoo ongelma, vähän kielen kanssa oli ongelmia, mut ei siis mitään semmosia ongelmia et esim. ei ois päässy eteenpäin. Mutta aina kuitenkin vähän harmitti, kun on itte tottunu aina saamaan tosi hyviä arvosanoja, et sitte ku kielen takia ei saa sitä vitosta tai nelosta, tai mihin tähtäs. Se vähän harmitti sitte. Mutta esimerkkisi datanomiopintojen aikana oli*

ihan erilainen meininki, […] mut opettaja sanoi jälkikäteen, et ei ois edes osannu arvatakaan, et sä oot yks parhaita sitte viä lopussa. (Janna)

Opiskeluaikana opetussuunnitelman perusteet mahdollistavat Kuisman (2004: 51–52) mukaan periaatteessa monenlaiset suomi toisena kielenä -opinnot tai muun tarvittavan lisätuen. Haastattelemani naiset eivät maininneet osallistuneensa muille kielikursseille kuin mitä olivat käyneet maahan saapumisen alkuaikoina, eivätkä hakeneet lisätukea opintoihin. Jannan kieliopinnot ajoittuivat Suomen saapumisen alkuvuosiin, kun taas Leena oli opiskellut kieltä vasta ollessaan yliopisto-opiskelija. Kuisman mukaan (2004: 52–55) erityisesti ammattisanaston ja käsitteiden opiskeluun lisätuesta voisi olla hyötyä. Ilman niiden hallintaa oppisisältöjen omaksuminen ja omaksutun tiedon osoittaminen on hankalaa. Samassa tutkimuksessa korostettiin työssä oppimisen merkitystä ja sanaston oppimisen integroimista tähän jaksoon.

Edellisistä kuvauksista ei voida suoraan päätellä, että nuorena Suomeen saapunut ja maassa opiskelut suorittanut maahanmuuttajanainen työllistyisi automaattisesti tai yhtä helposti kuin valtaväestöön kuuluva. Näen, että kyseessä on enemmänkin ammatinvalinta, onko kyseessä työllistävä ala vai ei. Forsanderin ym. (2004: 39) mukaan ulkomaalaiset tutkinto-opiskelijat työllistyivät melko hyvin. Valmistumisajankohtana heistä oli koulutusta vastaavassa työssä lähes puolet viidenneksen ollessa muissa töissä. He kokivat itsensä pärjääjiksi. Heille oli tyypillistä korkea koulutusaste, hyvä suomen kielen taito, aiempi kokemus Suomesta ja länsimainen alkuperä. Haastattelemistani naisista Hannen mahdollisuus työllistyä ammattiinsa opiskelujen jälkeen oli perustaa oma yritys. Leena puolestaan jatkoi opintojaan vaihtaen yliopistossa pääainetta ja valmistui toiseen ammattiin. Janna työllistyi opintojen aikaiseen harjoittelupaikkaansa heti valmistuttuaan ammatillisen tutkinnon suorittaneena.

– *Mä olin täällä neljä kuukautta harjoittelemassa, sen jälkeen mä hoidin mun opinnäytetyön loppuun, valmistuin, sit mä pääsen tänne töihin. Mä oon ollu täällä melkein neljä vuotta [on edelleen samassa työssä vuonna 2006]. (Janna)*

Forsanderin (2003b: 66) mukaan maahanmuuttajanaisten suureen työttömyyslukuun vaikuttaa perheen koko eli lapsien määrä. Voidaan todeta, etteivät lapset kaikissa tapauksissa ole esteenä opiskelulle tai työnteolle. Tutkimillani naisilla kahta lukuun ottamatta oli lapsia ja osin lapset olivat syntyneet Suomessa ollessa. Sinänsä lapset eivät olleet esteenä kielikurssille osallistumiseen tai työlle. Esimerkiksi Aada kertoi, että aviomies ja vanhempi lapsi lupautuivat hoitamaan vauvaa äidin ollessa töissä ja opiskelemassa. Kursseille osallistumisesta, opiskelusta tai työnteosta on usein keskusteltu aviopuolison kanssa puolison kannustaessa vaimoaan opiskelemaan tai hakeutumaan töihin.

– *Sitten hän [mies] sanoo, […] kun sä ymmärrät niin nopeesti ja osaat niin hyvin, mikset mene opiskelemaan. […] Silloin kun mä tulin raskaaksi oli työ ja opiskelu. Ja mä nyt stop sanoin miks mä lopetan. Mun mies sano et tarvi lopettaa, sä jaksat yhdeksän kuukautta ja mä hoidan loput. […] Kyllä poikakin on auttanu ja mies on auttanut, silloin kun mä opiskelin mä olin kolme kertaa viikossa tai neljä kurssilla. […] Vuoden kaksi kuukautta mies on hoitanut tyttö kotona ja siiten me vietiin tonne perhepäiväkotiin. (Aada)*

17.3.3. Työssä

– *Mä halusin kovasti töihin, ku halus niinku oma juttu täällä. (Kaisa)*

Työmarkkinoille siirrytään usein niin sanottujen sisääntuloammattien kautta. Nämä ovat useimmiten epävakaita työsuhteita, pätkätöitä aloilla, joissa ei tarvita joko kieli- tai ammattitaitoa tai ne ovat ns. etnospesifejä ammatteja (Forsander & Ekholm 2001: 71). Sisääntuloammatin aikana hankittu työkokemus ja saatu inhimillinen ja sosiaalinen pääoma voivat edesauttaa maahanmuuttajanaisia eteenpäin suomalaisilla työmarkkinoilla kohti koulutusta tai omaa ammattia vastaavia tehtäviä. Näin ollen haluankin tuoda esille ensimmäisiä työpaikkoja ja niistä saatuja kokemuksia.

Zechnerin (2002: 52) tutkimuksessa virolaisista ja kiinalaisista Suomessa sivuttiin työllistymistä ja todettiin, että erityistaitojen tai onnen avulla on mahdollista löytää Suomesta töitä. Työllistymisen todettiin olevan helpompaa paluumuuttajille muun muassa kielen ja kulttuurin takia. Kuitenkin tähän tutkimukseen osallistuneella virolaistaustaisella naisella työllistymisprosessi vei oman aikansa sujuvasta kielitaidosta huolimatta. Tosin kyseessä oli palveluala, jossa yksityisyrittäjyys on yleistä kantaväestönkin keskuudessa. Haastateltava myöhemmin perustikin oman yrityksen.

Maahanmuuttajanaisten ensimmäisissä työ- tai työharjoittelupaikoissa puhuttiin yleensä suomea. Mikäli työyhteisössä oli englannin- tai muun kielen puhujien joukko, oli silti mukana niitä, joiden kanssa suomi oli ainoa kommunikointikieli. Työssäoloaikana haastateltavieni suomen kielen taito kuitenkin kehittyi, vaikka tilanne ei aina aluksi ollut helppo, kuten Iiris kuvaa.

– *Totta kai siinä tilanteessa oli pakko yrittää suomeksi puhua sen takia, koska oli paljon ihmisiä mitä eivät osaa englantia. Eli sitten oli pakko yrittää ymmärtää. […] Ymmärsin [töissä] kaikki puheen ja osasin perusasioita, mutta työhön ei varmasti ollut riittävästi siinä mielessä. Et se oli helppoa sillä tavalla, että siellä oli toinenkin projektityöntekijä ulkomaalainen kuka puhu mieluummin englantia kuin suomea. (Iiris)*

Työnantajan rooli ja hänen suhtautumisensa ulkomaiseen työntekijään on keskeinen seikka, joka tulee huomioida pohdittaessa maahanmuuttajien työllistymisen onnistumista. Tutkimusten mukaan (Forsander 2002; Pehkonen 2006) työnantajien luottamus maahanmuuttajan osaamiseen ja työssä pysymiseen lisääntyi, jos muuton syynä olivat perhesyyt. Suomalaisten tuki, kannustus tai yleensä suhtautuminen ulkomaalaiseen työntekijään vaihtelevat muun muassa taloudellisten suhdanteiden mukaan (Jaakkola 2005: 19; 2000: 32–33). Jaakkolan (2005: 19–35) tutkimuksen mukaan suhtautuminen ulkomaalaisiin työntekijöihin oli vuonna 2003 myönteisempää kuin taloudellisen laman (1993) aikana tai jopa vuonna 1987, jolloin Suomessa oli vähän maahanmuuttajia ja taloudellinen korkeasuhdanne. Jaakkola toteaa (2005: 30–31) yhteenvedossaan, että korkea koulutus ja runsaat henkilökohtaiset kontaktit maahanmuuttajiin selittävät kontaktiteorian mukaisesti myönteistä suhtautumista ulkomaalaisiin työnhakijoihin ja pakolaisiin.

Maahanmuuttajatausta ei kuitenkaan välttämättä ole kaikissa tilanteissa haitaksi. Esimerkiksi Janna koki, että häntä tuettiin ja kannustettiin erityisesti työn perehdyttämisvaiheessa ehkä enemmänkin, kuin suomalaisia olisi vastaavassa tilanteessa kannustettu. Itse oletan, että kannustukseen vaikutti myös henkilön oma asenne, halu oppia ja toimia vuorovaikutussuhteessa muiden kanssa.

– *Ehkä ne vaan kannusti mua paljon enemmän, kun jos ois ollu kotimaassa jossain tai ehkä enemmän jos ois ollu harjoittelija suomalainen. Et ne kannusti mua enemmän, et ne ihaili sitä miten hyvin puhun suomea ja miten hyvä oon pärjänny koulussa. Miten sitä pystyy yhdistämään perhe-elämä, että koulu, että sitten tää harjoittelu. […] Tämmösiä enemmänkin niin kuin ihailtiin, ei kammotuksena. (Janna)*

Kaikille naisille ei ollut helppoa toimia ensimmäisessä suomalaisessa työpaikassa, koska esimerkiksi virheiden ja ongelmien saatettiin tulkita johtuvan maahanmuuttajanaisen heikosta kielitaidosta. Ennen alla kuvailtua kokemusta Kaisa oli suorittanut suomen kielen testin keskitason, mikä tarkoittaa, että hänellä on sujuva suomenkielen taito. Kielitaidosta huolimatta hänen kokemuksensa suomalaisesta työyhteisöstä, työhön perehdyttämisestä ja kohtelusta olivat kielteisiä. Kaisa meni kyseiseen tehtävään, koska tahtoi saada työtä, mitä tahansa. Hän oli aiemmin lähettänyt useampia työhakemuksia ilman vastausta.

– *Mä menin siihen, mä olin vähä niinku kanslia. Niin vaikka mä en tienny paikasta mitään, mä olen siellä se keskipiste. Kaikki soitti mulle. […] Se [esimies] ei selvittäny mulle mitään, tosson puhelin sä oot markkinointi-ihminen. Mä en saanu mitään tietoa vanhasta markkinoinnista, eikä mitää niinku koulun sisältöä. Ett sitten se johtaja siellä, että se ajatteli, että mä oon maahanmuuttaja ja*

sillä on aika vahvasti mielessä se, että mä olin maahanmuuttaja. Ett aina kun oli joku ongelma, nimenomaan se oli sen takia, että mun suomenkieli ei ollut riittävänä hyvä. (Kaisa)

Negatiivinen työkokemus ei lannistanut, vaan siitä nousi uusi into hakea uutta työtä, joka vastaisi enemmän omaa koulutusta. Samalla haasteltava pohti muita työllistymisen vaihtoehtoja, kuten oman yrityksen perustamista ystävänsä kanssa. Loppujen lopuksi hän ryhtyi yksityisyrittäjäksi, vaikka ajatus oman yrityksen perustamisesta pelotti alussa. Puolison tuki ja kannustus oli oleellista tässä vaiheessa. Puolison tuki on monessa tilanteessa ollut haasteltavilleni merkittävää erityisesti etsittäessä opiskeluun tai työhön liittyviä ratkaisuja.

Ensimmäisiä työharjoittelupaikkoja pidetään tärkeinä, kun tutustutaan alaan ja kohennetaan kielitaitoa. Samalla tutustutaan työpaikan sosiaaliseen vuorovaikutukseen (Pehkonen 2006). Suomalaisen työkulttuurin tuntemuksen merkitys nousi esille Aadan haastattelussa, kuten myös tutustuminen suomalaisiin työtovereihin.

– *Mulla se oli kanssa hyvä kun mä sain niinku kiinni mitä työpaikassa käytännössä tehdään työtä. Et mikä on palaveri, mikä siellä puhutaan, miten puhutaan, kun meillä on ihan erilainen kulttuuri, kuin täällä ja mitä käytännön asia oppii sen kautta kun haet jostain harjoittelupaikan. […] Mutta oppii miten istutaan palaverissa kuka puhuu, koska: koska me puhumme kaikki samaan aikaan ja se koko juttu on niin erilainen kuin täällä. (Aada)*

Osallistuminen työvoimapoliittisesti toteutetuille kursseille, joiden sisältöön on kuulunut työharjoittelupaikka, on ollut neljälle haastattelemalleni naiselle merkittävä väylä työelämään. Tällöin on tutustuttu joko uusiin ammatteihin tai oman alan työpaikkoihin Suomessa. Työvoimapoliittiset kurssit ja työharjoittelupaikat nähdään olennaisiksi tutustumisväyliksi maahanmuuttajanaisen omalla polulla kohti vakinaisempaa työtä. Esimerkiksi avioitumalla Suomeen tulleilla ei muutoin olisi ollut mahdollisuutta mm. tarveharkintaiseen työmarkkinatukeen, jossa aviopuolison tulot vaikuttavat tukeen ja sen suuruuteen (HE69/2003). Näin olen työllistymisen ja taloudellisen omavaraisuuden saavuttamisen olennaisena osana oli kolmella naisella osallistuminen työvoimapoliittisille kursseille, kuten työvoimatoimiston järjestämille kielikursseille. Voimakkaasti nousi esille kurssien ja harjoittelupaikkojen tuomien sosiaalisten vuorovaikutuskontaktien merkitys, erityisesti kotiäitinä olleelle (Iiris). Myös kielitaidon koheneminen nähtiin yhtenä syynä hakeutua työharjoitteluun, sekä ylipäätään halu ”tehdä jotain”.

– *Ja sitten kun me oltiin nuoria minä ja mun mies ja lapsi oli kolme vuotta ja mietin aina, että jos me istutaan vain sisällä se tuntuu silloin voit odottaa niin kauan.*

Me lähdetään tai ei, me kuollaan sisälle. Koska jos ihminen ei niin kuin ei tee jotain uusi tai muuta ittelle, niin kuin pitäis aina uusina itsenä, että opiskella lisää tai lisää jotain uutta, muuten ei, muuten elämä kuolee. Eli ei. Niin eli sillä lailla. Sitten mä pääsin tämä kurssin jälkeen, kurssin aikana harjoittelemaan pari viikkoa ja taas harjoitella ja harjoittele, että teen jotain täällä eikä istu kotona. Mutta sitten myöhemmin tiedän, että se että oot tehny ei oo turha. (Aada)

Ensimmäisen työpaikan jälkeen tutkittavat maahanmuuttajanaiset hakivat edelleen töitä. Yhdelle naiselle seitsemästä työn saanti oli ollut suhteellisen helppoa ja työpaikka löytyi hyvin lyhyen työttömyysjakson jälkeen. ”Oli käynyt tuuri”, kuten Iiris asian ilmaisi. Hänen työllistymisensä helppoutta oli suomalainen aviomieskin ihmetellyt.

Verkostoituminen ja suomalaisiin henkilöihin tutustuminen on oleellinen osa maahanmuuttajanaisten työllistymistä. Kolme haastateltavaa oli tutustunut suomalaisiin henkilöihin mm. kolmannen sektorin vapaaehtoistyön kautta toimien muun muassa tulkkina. Vapaaehtoistyöllä on kaksi merkitystä. Se on työhön, eri ammatteihin ja henkilöihin tutustumisen kanava kuin myös osa sopeutumisprosessia uuteen maahan. Leenalle se avasi uuden ammatin, josta hän vapaaehtoistyön kautta kiinnostui. Iirikselle vapaaehtoistyö avasi uusia kontakteja ja verkostoja (vrt. Pyykkönen).

– *Sitten mä sain, sitten mä liityn tänne vapaaehtoistyö. Rupesin tekemään vähän työn ohella, setlementin kanssa. Ja sen kautta taas laajeni sitten verkosto, tuttavat siis. Ja mulle se on tärkeä. Ja mun mielestä se auttoi mua nimenomaan siinä sopeutumisessa. (Iiris)*

Erityisesti Aadalle vapaaehtoistyö on ollut linkki työelämään, kuten voidaan seuraavasta lainauksesta havaita.

– *Sitten tutustuin Lauraan [nimi muutettu]. Mä tutustuin silloin kun mä tulin tutustumaan monikulttuurisuuskeskus Lahdessa. […] Oli taas maahanmuuttajakokous ja suomalaiset taas ne silloin, Laura oli siellä. Mä tein vähän aikaa vapaaehtoista tuolloin monikulttuurissa. Mutta sitten täällä taas [oli muuttanut uudelle paikkakunnalle, jossa Laura oli töissä] Laura sano, että tuleksä mulle toimistoon? […] Ja sitten sain projekti ja kaikkea. (Aada)*

Tämän tutkimuksen pysyvästi työmarkkinoille sijoittuneille maahanmuuttajanaisille oli yhteistä, että he kaikki ottivat työn vastaan suomalaisessa työpaikassa, vaikka heidän kielitaitonsa ei ollut täydellistä tai tehtävä ei vastannut suoraan heidän koulutustaan. Kielitaito, tutustuminen suomalaiseen työkulttuuriin ja uusien verkostojen luominen olivat ensimmäisen työpaikan kohdalla olennaisempia kuin se, että työ tarkkaan vastasi kyseessä olevan henkilön koulutusta. Erilaisten työharjoittelupaik-

kojen avulla naiset hahmottivat suomalaista yhteiskuntaa, työelämän vaihtoehtoja ja omia kiinnostuksen kohteitaan.

17.3.4. Edelleen työelämässä

– *Mä haluaisin lähtee opiskeleen lisää, se oli yksi oikeastaan haave. Mut tällä työmäärällä ja tällä perhe-elämällä ei oikein. En tiedä, mistä mä saisin sitä lisäaikaa […], vaikka se ei oo kauaa kun on viimeks opiskellu, jano kasvaa opiskella lisää niinku. Tai tekee uusia juttuja melkein päivittäin työelämään, mutta opiskeleen. Kyllä sitä vielä haluasi jostain lisätietoo tietenkin. (Janna)*

Forsanderin (2003a) mukaan noin kymmenen vuotta maahantulon jälkeen monen maahanmuuttajataustaisen ryhmän työvoimaosuus on samalla tasolla kuin kantaväestön. Forsanderin (2003b: 68; myös Moisala 2004: 44) tutkimuksessa mainitaan, että maahanmuuttajat ovat yliedustettuja palvelualoilla (kantaväestö 65 %, maahanmuuttajat 74 %). Toisaalta Forsander jatkaa, että entisestä Neuvostoliitosta muuttaneet naiset ovat halunneet vaihtaa teknisen alan ”naisammatteihin”. Syynä vaihtoon oli Forsanderin (2003b: 68) mukaan tehdastyön raskaus ja halu työskennellä ihmisten kanssa.

Haastatellut naiset toivat esille muun muassa oman aiemmin hankkimansa koulutuksen merkityksen ja halunsa tehdä oman alan töitä myös Suomessa. Muutamat olivat hankkineet lisäpätevyyttä omaan ammattiinsa, kuten Hanne ja Leena. Uuden ammatin olivat opiskelleet Aada ja Eerika. Heillä alan vaihto johtui terveydellisistä syistä ja siitä, että ensiksi hankitulta alalta ei löytynyt koulutusta vastaavaa työtä. Uudella alalla naiset kokivat tekevänsä mielekästä työtä. Heidän mukaansa olisi ollut hyvinkin mahdollista, että he olisivat vaihtaneet alaa myös kotimaassaan.

Etnospesifissä ammatissa oli toiminut yksi haastateltu. Kyseessä oli maahanmuuttajapalveluihin lukeutuva ammatti, joka edellytti tietyn kielen ja kulttuurin hallintaa. Myös kyseisen etnisen ryhmän jäsenyydestä oli etua (Forsander & Ekholm 2001: 71). Tällaisia ammatteja ovat muun muassa tulkki, äidinkielen opettaja ja ohjaaja. Kyseinen haastateltava oli toiminut tulkkina. Muissa ammateissa, joissa maahanmuuttajuudesta oli etua, mutta jotka eivät välttämättä vaatineet tietyn kielen tai kulttuurin hallintaa, toimi kaksi haastateltavaa. Näillä ammateilla tarkoitan maahanmuuttajille suunnattua palvelua tai projektia. Kielitaidosta ja maahanmuuttaja- tai pakolaistaustasta oli näissä ammateissa etua.

Minkälaisiin töihin maahanmuuttajanaiset ovat sijoittuneet? Kuten jo mainitsin, osa toimii etnospesifillä alalla, jossa maahanmuuttajuudesta on etua. Tällöin heillä on vä-

littäjän rooli, kuten Hautaniemi (2001: 21) asian ilmaisee. Henkilön pätevyys perustuu osittain etniseen taustaan, mutta myös koulutukseen ja ammattitaitoon. He toimivat kahden kulttuurin välisinä tulkkeina. Naiset toimivat muun muassa maahanmuuttajien syrjäytymistä ehkäisevissä projekteissa tuoden esille esimerkiksi pakolaisuuden problematiikkaa kantaväestölle. He myös tuntevat asiakkaan kulttuurisen taustan ja pystyvät samanaikaisesti rohkaisemaan muita omalla esimerkillään.

– *Mä oon pistäny monta naista harjoitteluun, etsii hyvän työpaikan, mutta sitten se on kuusi kuukautta, ei taas jaksanut, kun joka päivä mies sanonut, että mitä sitten. Kotona ei tule tukee […], mutta tämä ilmainen työ tekee sun terveydelle asiat niin […] jaksat parempi. […] Oli niin kuin erinäköinen ja jaksoi hyvin. (Aada)*

Yrittäjyys on maahanmuuttajille yksi mahdollinen tapa työllistää itse itsensä. Moisala (2004: 44–45) toteaakin yrittäjyyden olevan maahanmuuttajien joukossa hieman suomalaisia yleisempää. Yrittäjyyttä ei suoraan valita, vaan oman tutkimukseni valossa se oli kahdelle naiselle ainoa mahdollisuus toimia kouluttautumallaan alalla, kuten seuraavassa lainauksessa todetaan (vrt. Joronen).

– *Luulen, että ei olisi ollut [muuta] mahdollisuutta. Ainoat mahdollisuudet saada töitä on laittaa, tulla yrittäjäksi. […] Ei tää mikään kultakaivos ole, mutta työtä, että pystyy laskut maksamaan, vuokrat ja kaikki muut. Mutta viiden vuoden kuluttua olisin ihan samassa. Tää on mun elämäni, niin kuin elämäntoive, tämä on. Tämä on mun unelma-ammatti. (Hanne)*

Maahanmuuttajien on joissain tilanteissa mahdollista hyödyntää etnistä taustaansa resurssina (Hautaniemi 2001: 20), mutta näin eivät kaikki kuitenkaan halua toimia. Monet tutkimukseni naiset halusivat toimia nimenomaan ammatissa, johon olivat kouluttautuneet. He toivat selkeästi esille ammattiylpeyden ja halunsa tehdä työ mahdollisimman hyvin. Yksityisyrittäjinä toimivien asiakaskunta on useimmiten suomalaisia ja näin he ovat yhtenä palvelun tuottajana suomalaisten joukossa.

Yrittäjyyden alkuvaiheessa puolison tuki on ollut naisten mukaan merkittävä seikka. Puolison kautta naiset loivat ensimmäisiä asiakaskontakteja, ja puolison kokemus ja tiedot ovat olleet tärkeitä esimerkiksi hallinnollisissa asioissa. Suurin tuki oli kuitenkin kannustus ja rohkaiseminen oman yrityksen perustamisvaiheessa. Samoin asiakastilanteiden läpikäyminen suomalaisen puolison kanssa on avannut maahanmuuttajanaisille ymmärrystä suomalaisesta yrityskulttuurista. Hyvin pian yrityksen perustaneet naiset ovat halunneet ottaa itsenäisen yrittäjän roolin tai kuten Kaisa asian ilmaisi, ”luoda jotain omaa juttua”. Forsanderin ja Raunion (2005: 47) tutkimusten mukaan suomalaisen puolison avulla sosiaalinen verkosto ja motivaatio

mm. kielen opiskeluun syntyvät luonnollisemmin kuin maahanmuuttajapariskunnille tai yksin asuville.

”Oman jutun löytyminen”, oli kyseessä sitten yrityksen perustaminen tai siirtyminen toisen palvelukseen työmarkkinoilla, on oleellista myös niille maahanmuuttajataustaisille naisille, joiden talous ei olisi vaatinut molempien puolisoiden työntekoa. Työhön hakeutumisella oli enemmänkin sosiaalista kuin taloudellista merkitystä. Huttusen (2002: 268) tutkimuksessa tuotiin esille, ettei pelkkä hyvä avioliiton tila riittänyt viihtymiseen ja tulevaisuuden luomiseen Suomessa. Työ ja ystävyyssuhteet nousivat esille tärkeinä hyvinvointiin vaikuttavina tekijöinä.

Maahanmuuttajanaisille, jotka olivat integroituneet suomalaisille työmarkkinoille ja samanaikaisesti perustaneet perheen oli tyypillistä, että töitä tai opiskeluja tehtiin aivan viimeiselle raskausviikolle asti. Samoin työt aloitettiin toisinaan hyvin pian äitiysloman päätyttyä. Näin oli varsinkin jos työt olivat freelancer-tyyppisiä, kuten tulkki, tuntiopettaja tai urheiluvalmentaja. Naiset olivat itse aktiivisia ja halusivat mennä eteenpäin elämässään. Vaikka he eivät aliarvioineet kotiäidin roolia, oli heille selvää, että he jatkavat opiskeluja tai menevät työhin, kun niitä mahdollisuuksia heille tarjottiin. Yleensä työssäkäynnille ja harjoittelupaikkojen vastaanottamiselle on puolison kannustavalla tuella merkitystä kuten Aadan tai Jannan tilanteessa.

Mikä merkitys työssä käynnille on lapsuuden kodin mallilla? Kaikilla tutkittavillani oli lapsuudestaan malli työssäkäyvästä äidistä riippumatta siitä, mistä he olivat lähtöisin. Tämän voin olettaa vaikuttaneen siihen, että näille naisille työssä käyminen oli luonnollinen ratkaisu. Forsander (2003a) toteaa erityisesti pakolaisten työssäkäynnissä olevan merkittäviä sukupuolten välisiä eroja. Hän tulkitsee sen heijastavan kotiäitikulttuuria, jossa perheellisten naisten työssäkäynti ei ole ollut tavanomaista. Voidaankin kysyä, ovatko työelämään integroituneet maahanmuuttajanaiset ja heidän lapsuudessa kokemansa työssäkäyvän naisen malli olleet poikkeavia jo heidän kotimaassaan? Työn ja perheen yhdistämisessä ei ollut eroa siinä, oliko Suomeen saavuttu avioliiton tai pakolaisuuden kautta. Kaikilla haastattelemillani maahanmuuttajanaisilla oli äitikin ollut työelämässä. Näin he olivat kasvaneet ympäristössä, jossa naisten työssäkäynti oli ollut luonnollista.

17.3.5. Maahanmuuttajanaisten omat määritykset

– *Vahvoja tekijöitä on aina, kun on ammattilainen ihminen. Sitä se on vahva, että sä tiedät, että tällä alalla sä osaat parempi kuin joku muut. Että se on joka asiassa sama juttu. (Leena)*

Miten maahanmuuttajanaiset itse määrittelevät oman integroitumisensa työmarkkinoille? Mitkä tekijät ovat vaikuttaneet siihen, että juuri he ovat saaneet töitä ja ennen kaikkea ovat edelleen työssä? Mitään yksiselitteistä vastausta ei voida antaa siihen, miksi juuri nämä naiset ovat työssä. Tutkimuksessani kysyin, miksi juuri heidät oli valittu kyseiseen tehtävään. Vastauksissa oli yksilökohtaisia eroja. Leena ja Hanne kertoivat, etteivät itse osanneet sanoa ja että asiaa pitäisi kysyä heidän työnantajaltaan. Hanne olikin myöhemmin kysynyt työnantajaltaan miksi hänet oli valittu, vaikka hän ei ollut suomalainen eikä esimerkiksi kielitaito ollut täydellinen. Tähän työnantaja oli kommentoinut, ettei hän nähnyt kansalaisuutta erona, vaan hän halusi hyvän ja ammattitaitoisen työntekijän. Esille nousivat ammattitaitoisuus, tunnollisuus, sosiaaliset verkostot ja persoonallisuus, kuten myönteinen elämänasenne.

Forsander ja Ekholm (2001: 64, 74) mainitsevat kielitaidon, ammattitaidon, kulttuurisen kompetenssin ja sosiaaliset kyvyt sekä valtayhteiskunnan verkostojen hallinnan työelämälle tarpeellisiksi resursseiksi. Edellisten lisäksi yksilöllisiksi tekijöiksi nousevat maassaoloaika, persoonallisuus, lähtömaa ja koulutus. Rakenteellisista tekijöistä mainittakoon työmarkkinoiden muutos, joka avaa uusia aloja ja mahdollisuuksia erityisesti ammattitaitoisille maahanmuuttajille.

Suomalaiseen työpaikkakulttuuriin haastattelemani naiset ovat omien sanojensa mukaan tuoneet kansainvälistä ilmapiiriä muun muassa kielitaitonsa ansiosta. Lisäksi he kokevat, että heitä pidetään positiivisina ja innovatiivisina henkilöinä. Sosiaaliset valmiudet ja kyky tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa ovat ammattitaidon lisäksi heidän etujaan työyhteisöille. Forsanderin ja Raunion (2005: 40) tutkimus toi myös esille näkemyksen, että IT-alalla maahanmuuttajien sosiaalisuus on vahvuus ja kilpailuetu yksikölle. Lisäksi osa naisista toi esille persoonallisia piirteitään, kuten avoimuutta, vuorovaikutustaitoja ja että heidän kanssaan oli helppo tulla toimeen. Myös elämänkokemus ja ennakkoluulottomuus mainittiin työllistymistä edistäneinä tekijöinä.

– *Mä oon kumminkin enemmän optimisti. Joskus idealisti kuin pessimisti. […] Et ainakin se mahdollista jotain uutta, erilaista. Tai jos se ei mene niin, että katsotaan jotain muuta. Et sen mielestä täytyy olla avoin ja optimistine. (Iiris)*

Kuten jo aiemmin mainitsin, ammattitaito ja sen arvostaminen nousivat naisilla hyvin selkeästi esille. He korostivat useaan otteeseen omaa pätevyyttään. Samoin työtehtävien suorittaminen mahdollisimman hyvin nousi esille haastattelemieni maahanmuuttajanaisten omissa määrityksissä, kuten palvelualalla työskentelevän Hannan esimerkki osoittaa.

– *Jos teet työn hyvin ja olet tarkka ja tunnollinen, osaat kello katsoo, se on kovin tärkeetä ja kyllä se työ puhuu ittensä. […] Laadukasta. Palvelun takia on tultu*

tänne ja ehkä myös henkilön, että tykkää ihmisestä. Sen takia on tultu. Ja myös mä tunnen, että ne asiakkaat, jotka tulee mä myös tykkään niistä. Ihan joo vuorovaikutussuhde. Täytyy olla luottamus ja tietoa ja tiedät millainen ihminen on. (Hanne)

Iris totesi kyvyn uuden oppimiseen ja omaksumiseen olleen yksi tekijä, miksi hänet valittiin kyseiseen tehtävään. Samoin Hanne ja Janna toivat ammatillisen lisäkoulutuksen esille sekä haasteena ja työssä pysymisen edellytyksenä että kiinnostavana mahdollisuutena. Seuraavassa esimerkissä Iiris pohtii omaa työllistymistään.

– *Se oli ehkä se perusvalmiudet, oli varmasti samanlaiset kuin muilla siinä mielessä ja niin. Se ei ollu mun pomo silloin kun olin harjoittelemassa. Tavattiin kerran, siinä vaiheessa kun virallisesti avattiin monikulttuurisuuskeskus. Se oli yleistilaisuus, että avajaiset, silloin juteltiin. Ei sen jälkeen. Vasta silloin kun tulin töihin tänne. Voi olla jos temperamentti tai jotain. Työhön suhtautuminen oli hyvä, mitä jokainen työnantaja vaatii. Ja kai se arveli, et pystyn oppimaan ja parantamaan sitten taitoja. Suomenkielen taitokaan ei silloin ollut hyvä. (Iiris)*

Eerika puolestaan nosti esille työnantajan roolin. Eerikan mielestä maahanmuuttajan palkkaamiseen liittyy riski erityisesti silloin, kun työyhteisössä ei ole muita maahanmuuttajia ja työtä hakeva henkilö on entuudestaan tuntematon.

– *Oikea aika, oikea paikka. Ja tämä henkilö, joka viitsii ottaa riskin. Henkilöllä on iso merkitys [joka ottaa töihin] on. Mä uskon ihan juuri sitä. Se riippuu tosi paljon työnantajan asenteesta ja vain työnantaja voi sitä päättää. (Eerika)*

Uudelleenkoulutuksella oli merkitystä, mikäli ala ei kiinnostanut tai työn saanti ei ollut mahdollista. Tällöin naiset olivat nähneet vaihtoehtoina joko uuden koulutuksen, työharjoittelun uudella alalla tai yrityksen perustamisen. Tulevaisuuden suunnitelmissa neljällä maahanmuuttajanaisella oli ajatus opintojen jatkamisesta. Samoin yrityksen perustamiseen liittyi voimakas kiinnostus uuden oppimiseen ja oman ammattitaidon kehittämiseen.

Mikä on vaikuttanut siihen, että juuri nämä naiset ovat edelleen työssä? Tutkimusten (Forsander 2002) mukaan integroituminen suomalaisille työmarkkinoille vie noin kymmenen vuotta. Suunnilleen kymmenen vuotta onkin naisten kohdalla vakituisen työpaikan löytyminen vienyt aikaa. Tosin tuohon väliaikaan heille on sisältynyt opiskelua, työharjoittelua ja vuosia kotona joko äitiyslomilla tai hoitovapaalla.

17.4. Pohdinta

Seitsemän maahanmuuttajanaisen tarinat tuovat esille erilaisia tapoja löytää oma paikka suomalaisessa yhteiskunnassa ja työelämässä. Jokainen ihminen on oma persoonansa ja jokaisella on oma polkunsa ja tiensä, kuten haastattelemillani naisilla. Nyt (vuonna 2006) he kaikki toimivat edelleen työelämässä, mutta vakituinen työllistyminen on vienyt aikaa, vaatinut erilaisia työharjoitteluja, ammatin vaihtamista ja uusien vaihtoehtojen etsimistä. Oman näkemyksensä mukaan he ovat selviytyneet, taistelleet tai heillä on käynyt ”tuuri”. Myös ammattitaidolla on ollut merkitystä. Toisaalta naiset katsovat edelleen, että heidän täytyy taistella säilyttääkseen asemansa.

Työn merkitys kotoutumisessa mainitaan Huttusen (2002: 73) teoksessa, jossa hän viittaa Yuval-Davisin (1997) ajatukseen siitä, että työ on yhteisöihin kiinnittymisen väline. Sen sanotaan tekevän kunnon kansalaiseksi ja antavan välineitä tehdä yksilölle tilaa yhteisössä. Mielekäs työ on pohja mielekkäälle elämälle. Aineistosta nousee esille naisten itsetunto, erityisesti ammatillisesti. Esimerkiksi Hanne koki itsetuntonsa kasvaneen työn tekemisen ja siinä menestymisen myötä. Huttunen (2002: 346) mainitsee, että ihmiset suuntautuvat sinne, missä heillä on kiinnikkeitä, kuten ihmissuhteita, työtä ja hyvää arkea. Työmarkkinoille integroitumisessa yksilön viihtyvyys on osa laajempaa kokonaisuutta ja kiinnittymistä elämään Suomessa.

Aineistostani nousee esille useita erilaisia tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet maahanmuuttajanaisten työllistymiseen. En voi tuoda esille yhtä ainoaa seikkaa, tekijää enkä tarinaa. Kukin nainen on oma yksilönsä, jonka rakentumiseen vaikuttaa hänen sosiokulttuurinen ympäristönsä ja taustansa. Yhteiseksi tekijäksi nousee kuitenkin näiden naisten määrittelemä oman ammattitaidon osaaminen ja varmuus omasta ammatillisesta pätevyydestä. Lisäksi heille yhteistä on rohkeus tarttua tilaisuuteen, ottaa vastaan työtehtävä tai perustaa oma yritys. Yrittämisen ja uuden vaihtoehdon etsiminen ovat tekijöitä, jotka nousevat esille heidän kertomuksistaan: kukaan ei halua alistua ja jäädä tilaan, jossa ei viihdy. Maahanmuuttajanaisten tulevaisuuden toiveisiin lukeutuvat ammatillinen menestys, ammattitaidon monipuolistaminen, jatko-opinnot ja kielitaidon parantaminen. Lisäksi he tietävät mitä eivät halua. Muutamat olivat kokeilleet erilaisia vaihtoehtoja, kuten Aada, joka oli kokeillut työtä kahviossa ja päiväkodissa. Jonkin aikaa tulkattuaan hän halusi erikoistua ja jätti pois mm. sairaalassa tapahtuvat tulkkaukset koettuaan kyseisen ympäristön itselleen epämiellyttäväksi. Oman osaamisen arvostus ja erilaisten tehtävien rajaaminen tuli esiin muillakin naisilla. Yhteisenä tekijänä voidaankin korostaa ammattiylpeyttä.

Ovatko nämä naiset työorientoituneempia kuin ne, jotka eivät ole työssä? Vai ovatko nämä naiset sinnikkäämpiä, yrittäjyyshenkisempiä ja määrätietoisempia? Ovatko he optimistisempia ja uskovatko parempaan huomiseen? Orientoituminen työelämään oli

kaikille haastatelluille itsestäänselvyys. Heillä kaikilla oli taustalla malli työssäkäyvästä äidistä ja näin he kokivat perheen ja työn yhdistämisen luonnollisena. Puolison tuki ja kannustus opiskelujen ja työn etsimisen alkuaikoina nousi naisten omissa määritelmissä tekijäksi, joka edesauttoi heitä työllistymään ja luomaan omaa uraa kodin ja perheen ohella.

Integroituminen suomalaiseen työelämään on osa kotoutumisprosessia. Siihen vaikuttavat kulttuuriset ja sosioekonomiset tekijät ja se vie aikaa. Se minkä itse näen näiden naisten kohdalla merkittäväksi, oli sitten kyse onnistumisesta, tuurista, selviytymisestä, taistelusta tai ainoasta mahdollisuudesta, oli se, että he kaikki halusivat mennä eteenpäin. Haastattelemani naiset olivat valmiita kokeilemaan uusia mahdollisuuksia ja kehittämään ammattitaitoaan. Kukaan ei ollut alistunut kohtaloonsa, vaan kaikki halusivat löytää ”sen oman juttunsa”.

Kirjallisuus

Ahmad, Akhlaq (2002) Yhteisten työmarkkinoiden erottelemina? Maahanmuuttajien työllistymismahdollisuudet suomalaisilla työmarkkinoilla. *Sosiologia* 2/2002, 227–241.

Forsander, Annika (2002) *Luottamuksen ehdot: Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 39/2002. Helsinki: Väestöliitto.

Forsander, Annika (2003a) Maahanmuuttajien merkitys suomalaisilla työmarkkinoilla: katsaus menneisyyteen ja tähystys tulevaan. Maahanmuuttajat työmarkkinoilla -seminaari, Pirkanmaan TE-keskus 16.9.2003. <https://www.pirkanmaanennakointipalvelu.info/micaj_storage/951D8670B14BB1BE665F0A3D0DBF64DF/2844/Annika%20Forsanderin%20esitys%20tekstin%E4.pdf> [Luettu 3.7.2006].

Forsander, Annika (2003b) Maahanmuuttajat sukupuolitetuilla työmarkkinoilla – mistä löytyy naisen paikka. *Työpoliittinen aikakauskirja* 1/2003, 64–73.

Forsander, Annika & Ekholm, Elina (2001) Maahanmuuttajat ja työ. Forsander, Annika; Ekholm, Elina; Hautaniemi, Petri; Ali, Abdullahi; Alitolppa-Niitamo, Anne; Kyntäjä, Eve & Cuong, Nguyen Quoc (toim.) *Monietnisyys, yhteiskunta ja työ*. Helsinki: Palmenia, 57–82.

Forsander, Annika; Raunio, Mika; Salmenhaara, Perttu & Helander, Mika (2004) *Sykettä ja suvaitsevaisuutta: Globaalin osaamisen kansalliset rajat*. Helsinki: Edita.

Forsander, Annika & Raunio, Mika (2005) Globalisoituvat työmarkkinat – asiantuntijamaahanmuuttajat Suomessa. Pirkko Pitkänen (toim.) *Kulttuurien välinen työ*. Helsinki: Edita, 26–53.

Hautaniemi, Petri (2001) Etnisyys ja kulttuuri. Forsander, Annika; Ekholm, Elina; Hautaniemi, Petri; Ali, Abdullahi; Alitolppa-Niitamo, Anne; Kyntäjä, Eve & Cuong, Nguyen Quoc (toim.) *Monietnisyys, yhteiskunta ja työ*. Helsinki: Palmenia, 11–30.

HE 69/2003 Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi työttömyysturvalain 9 luvun 3 §:n muuttamisesta. <http://finlex.fi/fi8/esitykset/he/2003/20030069> [Luettu 2.12.2006]

Huttunen, Laura (2002) *Kotona, maanpaossa, matkalla: Kodin merkitys maahanmuuttajien omaelämäkerroissa*. Helsinki: SKS.

Jaakkola, Magdalena (2000) Asenneilmasto Suomessa vuosina 1987–1999. Karmela Liebkind (toim.) *Monikulttuurinen Suomi: Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus, 28–55.

Jaakkola, Magdalena (2005) *Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003*. Helsinki: Työministeriö.

Jasinskaja-Lahti, Inga; Liebkind, Karmela & Vesala, Tiina (2002) *Rasismi ja syrjintä Suomessa: Maahanmuuttajien kokemuksia*. Helsinki: Gaudeamus.

Järvinen, Annikki & Järvinen, Pentti (2000) *Tutkimustyön metodeista*. Tampere: Opinpaja.

Korpela, Leena (2004) Kunnan kotouttamisohjelma maahanmuuttajien ammatillisen koulutuksen tukena. Ulla Aunola (toim.) *Maahanmuuttajat ammattia oppimassa*. Helsinki: Opetushallitus, 30–34.

Kuisma, Karoliina (2004) Suomen kieli ja ammattiopinnot: kokemuksia käytännöistä ja uusia näkymiä. Ulla Aunola (toim.) *Maahanmuuttajat ammattia oppimassa*. Helsinki: Opetushallitus, 49–57.

L493/1999 Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta.

Liebkind, Karmela (2000) *Monikulttuurinen Suomi: Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus.

Moisala, Jutta (2004) *Maahanmuutto ja sen taloudelliset vaikutukset*. Raportteja 4. Helsinki: Palkansaajien tutkimuslaitos.

Pehkonen, Aini (2006) *Maahanmuuttajien kotikunta*. Kunnallisalan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisut, nro 52. Helsinki: Kunnallisalan kehittämissäätiö.

Strauss, Anselm & Corbin, Juliet (1990) *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park: Sage.

Työministeriö (2006) Maahanmuuttoasiat vuonna 2005. <http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/toimintasu.pdf> [Luettu 1.7.2006]

Työryhmän ehdotus hallitukselle maahanmuuttopoliittiseksi ohjelmaksi: Lausuntokierroksen jälkeen luovutettu versio 13.12.2005 (2005) <http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/10_muut/maahanmuutto_ohj_lausunnot2005.pdf> [Luettu 18.11.2006]

Valtonen, Kathleen (1999) *Pakolaisten kotoutuminen Suomeen 1990-luvulla*. Työhallinnon julkaisu nro 228. Helsinki: Työministeriö.

Zechner, Minna (2002) WP4 Care Arrangements in Immigrant Families. National Report: Finland. SOCCARE Project Report 4.1. <http://www.uta.fi/laitokset/sospol/soccare/> [Luettu 25.5.2003]

Yuval-Davis, Nira (1997) *Gender and Nation*. Lontoo: Sage.

18 Yhteenveto ja keskustelu

Marja Tiilikainen & Tuomas Martikainen

Seuraavaksi käsittelemme temaattisesti kirjan artikkeleissa esille nousseita aihepiirejä, tuloksia sekä ituja tuleville tutkimuskohteille ja -hankkeille.

18.1. Keitä ovat Suomen maahanmuuttajanaiset?

Tuomas Martikaisen tilastollisessa katsauksessa vuosilta 1990–2005 nousi esille maahanmuuton selvä sukupuolittuneisuus lähtöalueittain. Pakolais- ja turvapaikanhakutaustaiset maahanmuuttajaryhmät ovat sukupuolijakaumaltaan melko tasaisia, sillä alun perin usein miesvaltaisten ryhmien sukupuolijakauma on tasoittunut nopeasti perheenyhdistämispolitiikan ansiosta. Sen sijaan opiskelu-, työ- ja avioliittomuuttajien sukupuolijakauma näyttää herkemmin pysyvän yksipuolisena: esimerkiksi entisen Neuvostoliiton, Filippiinien ja Thaimaan alueelta tulevat maahanmuuttajat ovat säilyneet naisvaltaisina. Mm. Lähi-idästä, Turkista, Pohjois-Afrikasta ja Intian niemimaalta tulleiden kohdalla on nähtävissä naismuuttajien kasvua, mikä kertoo avioitumisesta entisestä kotimaasta haetun vaimon kanssa. Avioliittomuutto Suomeen täällä asuvien maahanmuuttajien puolisoiksi todennäköisesti kasvaa lähivuosina huomattavasti kun tiettyjen, usein muslimitaustaisten, maahanmuuttajaryhmien nuoret tulevat lähivuosina avioitumisikään. Minna Säävälä viittaa ilmiöön jo nyt Kosovon albaanien parissa. Myös lisääntyvän työperäisen maahanmuuton myötä avioliittomuuttajien määrä tulee lähivuosina kasvamaan. Työmuuttajien puolisoita käsiteltiin Martikaisen ja Golan artikkelissa intialaisista ja nepalilaisista naisista.

Maahanmuuttajia käsitellään usein, myös tämän kirjan artikkeleissa, yhtenäisinä etnisinä ryhminä. Ryhmät kätkevät sisäänsä kuitenkin paljon eroja. Esimerkiksi SÄÄVÄLÄN mukaan Kosovon albaanit tekivät eron kaupunkilaisten ja maalaisten välillä, ja MARTIKAISEN ja GOLAN tutkimuksessa erottuivat intialaiset IT-ammattilaiset ja ravintola-alan yrittäjät ryhminä, joilla on keskenään erilaisia tarpeita, resursseja ja tavoitteita. Muuttoikä ja muuton syy, sukupolvi, koulutus, kielitaito, luokkatausta jne. ovat esimerkkejä muista eroja luovista tekijöistä. Joskus ryhmää tuntuu yhdistävän lähinnä se, että ulkopuoliset – esimerkiksi viranomaiset – tarkastelevat ja kohtelevat sitä yhtenäisenä ryhmänä.

MARTIKAISEN mukaan lähes kolme neljäsosaa maahanmuuttajanaisista ja -miehistä on yhä ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajia eli itse maahan muuttaneita, mutta maahanmuuttajien lasten osuus on voimakkaassa kasvussa. Tällä tulee olemaan merkittäviä seurauksia maahanmuuttajiin liittyviin ajankohtaisiin, käytännöllisiin ja tutkimuksellisiin kysymyksiin.

18.2. Maahanmuuttajanaiset, perhe ja arki

Minna SÄÄVÄLÄN artikkelin aloitus tiivistää monet artikkeleista nousevat maahanmuuttajaperheitä koskevat havainnot: ”Yhteisön tai perheen uusintaminen ovat keskeisiä muuttoa motivoivia ja liikkeellepanevia voimia. Vaikka sukupuolittuneen puheen ja toiminnan muodot poikkeavat radikaalisti toisistaan eri maahanmuuttajayhteisöissä, niin niitä yhdistää usein kivulias tietoisuus tarpeesta määrittää naiseutta ja mieheyttä suhteessa uuteen yhteiskuntaan.” Luonnollisesti myös suomalaiset perhe- ja sukupuolikäsitykset ovat alituisessa muutoksessa, mutta maahanmuuttajaperheille ne toimivat usein hegemonisena omien arvojen ja tapojen peilauspintana. Maahanmuuttajanaisen itsenäinen elämä on Suomessa mahdollinen esimerkiksi työssäkäynnin tai sosiaaliturvan ansiosta toisin kuin monessa lähtömaassa. Suomalaisen itsenäisen ja perheestä suhteellisen riippumattoman naisen malli ei ole kuitenkaan itsestään selvästi tavoitteena kaikille haastatelluille naisille. Esimerkiksi Lalita GOLAN haastattelemat intialaiset ja nepalilaiset naiset korostivat tiettyjen velvollisuuksien tuovan parisuhteeseen myös turvallisuutta ja kokivat asemansa vaimona olevan selvästi parempi kuin suomalaisen naisen.

Vaimon roolin ohella monissa artikkeleissa tulee esiin oman äidin ja ylipäätään naispuolisten verkostojen merkittävä rooli haastateltujen naisten elämässä. Esimerkiksi Sirkku VARJOSEN kuvauksessa Venäjältä muuttaneen Renatan elämässä äiti näyttäytyi pysyvänä lämmön ja tuen antajana. Myös mm. virolaiset ja somalialaiset naiset ovat tottuneet ns. laajennettuun äitiyteen, jossa lasten hoitamiseen ovat osallistuneet myös lasten isoäiti ja muut naispuoliset sukulaiset.

Monissa maahanmuuttajaryhmissä perhemalli ja -käytännöt näyttävät lähentyvän suomalaisia: Ydinperheen merkitys kasvaa ja sukulaisuuden painopiste on Suomessa, avioitumisikä nousee, lasten lukumäärä vähenee eikä avioeroja enää pidetä yhtä tuomittavina kuin ennen. Suomalaisen sosiaaliturvan ansiosta eronneet äidit voivat myös pärjätä omillaan eikä heidän tarvitse ”etsiä ruokaa perheelle roskalaatikosta”, kuten Saarisen haastattelema eronnut paluumuuttajanainen painotti. Yksinhuoltajaäitien osuus on erityisen korkea somalialaisten, vietnamilaisten, virolaisten ja venäläisten keskuudessa. Usein omat vanhemmat ja joskus naisten omat lapset ovat jääneet aikaisempaan kotimaahan, mutta kuten Pihla Siim toteaa, yhdessä asuminen ei ole perhetunteen edellytys. Perheen yhteisyyttä ylläpidetään ja vahvistetaan muistelun ja perhekerronnan avulla sekä konkreettisella yhteydenpidolla Suomen ulkopuolella asuviin sukulaisiin. Monissa maahanmuuttajaperheissä eletäänkin transnationaalista eli ylirajaista arkea, jossa aikaisemmassa kotimaassa ja muualla Suomen ulkopuolella asuvia sukulaisia autetaan tarvittaessa mm. rahalähetyksin, ja heiltä saadaan vastavuoroisesti tukea ja neuvoja Internetin ja puhelimen välityksellä sekä vierailujen aikana. Esimerkiksi Heli Hyvönen kertoo artikkelissaan, että virolaiset äidit saavat lastenhoitoapua lähettämällä lapset oman äitinsä hoitoon kesäksi. Siinä missä virolaiset ja venäläiset pystyvät melko helposti vierailemaan kotikonnuillaan, kiinalaisille, intialaisille ja somalialaisille tämä on paljon suurempi ponnistus matkan pituuden ja kalleuden vuoksi. Mutta myös Marja Tiilikaisen tutkimille somaliäideille transnationaalinen perhe on tärkeä resurssi elämän ongelmatilanteissa, ja myös Somaliaan matkustetaan tapaamaan omaa lasta tai saamaan hoitoa. Toisaalta perheenjäsenten hajaannus eri maihin merkitsee hajaantunutta kotia ja avoimia, epävarmuutta aiheuttavia kysymyksiä tulevaisuudesta. Ulkomailla asuvilla sukulaisilla on myös odotuksia ja vaatimuksia Suomessa asuville. Tärkeänä erityiskysymyksenä artikkeleissa sivutaan omien, kotimaassa asuvien ikääntyvien vanhempien hoivaamiseen liittyviä ongelmia.

Muistot kotimaasta eivät aina ole mukavia. Etenkin monilla pakolaisilla raskas menneisyys on läsnä ja määrittää elämää myös Suomessa, kuten Säävälä ja Tiilikainen toteavat. Aikaisemmat traumaattiset kokemukset voivat näkyä esimerkiksi poliisin ja viranomaisten pelkona ja pimeällä liikkumisen välttämisenä. Vaikeista kokemuksista saatetaan vaieta myös omassa yhteisössä, jolloin ne välittyvät seuraaville sukupolville vältettyinä puheenaiheina. Säävälän albaaniyhteisöön kuuluvaa nuorta tutkimusavustajaa järkyttivät haastateltujen naisten kertomukset, joita hän ei itse ollut koskaan saanut kuulla.

Kirjan artikkeleissa perhe-elämä näyttäytyy eräänlaisena paradoksina: yhtäältä perhe on elämän ydinalue, jonka hyvinvoinnista ja yhtenäisyydestä halutaan kaikin keinoin huolehtia, toisaalta perhe on monien ristiriitojen, jopa väkivallan näyttämö. Noora Ellonen ja Kaija Korhonen sekä Aino Saarinen tuovat artikkeleissaan esiin maa-

hanmuuttajanaisten lähisuhteissaan kokemaa väkivaltaa, joka voi olla luonteeltaan psyykkistä, sosiaalista, taloudellista, seksuaalista ja fyysistä.

Äitiyden ja lasten kasvattamisen tärkeys nousee esiin useissa artikkeleissa. Monien naisten kohdalla Suomeen tulon ja täällä pysymisen taustalla on toive paremmasta tulevaisuudesta lapsille. Esimerkiksi Minna ZECHNERIN haastattelemille virolaisille ja kiinalaisille äideille lasten koulutus oli yksi keskeinen motiivi Suomeen muutolle. SIIMIN mukaan äidit kokevat lasten kohtaamat ongelmat jopa suurempina pettymyksinä kuin omat vastoinkäymiset. VARJONEN toteaa, että lapsen kokemasta kiusaamisesta ja syrjinnästä on raskasta kertoa tutkijallekin. Syrjintää välttääkseen äidit ja lapset saattavat välttää oman äidinkielen puhumista julkisilla paikoilla.

18.3. Työelämään osallistuminen

Tuula JORONEN toteaa, että maahanmuuttajanaisten työmarkkina-asema on miehiä heikompi lähes kaikissa maahanmuuttajaryhmissä. Musliminaisten työllistyminen näyttää kuitenkin erityisen vaikealta. Muodollinen koulutus yhdessä suomalaista muistuttavan lähtömaan sukupuolijärjestelmän kanssa näyttää edistävän naisten työllistymistä. Koulutus ei kuitenkaan takaa työtä, vaan sekä työmarkkinoille sijoittuneissa että kotia hoitamaan jääneissä on taustaltaan hyvin monenlaisia naisia. Annika FORSANDERIN mukaan monet maahanmuuttajaryhmät ovat epävakaissa työsuhteissa ja heillä on mahdollisuudet saada lähinnä heikommin arvostettuja ns. naisten ammatteja. Koulutuksen ja työllistämisen keinoin maahanmuuttajia myös kanavoidaan tietyille aloille, minkä seurauksena samalla tuetaan sukupuolen ja etnisyyden mukaista työmarkkinoiden lohkoutumista edelleen. FORSANDER korostaa kuitenkin, että maahanmuuttajien työllisyydessä ja sosioekonomisessa asemassa tapahtuu maassaoloajan kasvaessa selvää positiivista kehitystä, vaikkakin hitaasti.

Magdalena JAAKKOLAN ja Anni REUTERIN tulosten perusteella nuoruus ja Suomessa hankittu koulutus, erittäin hyvä suomen kielen taito ja vähintään viiden vuoden asumisaika Suomessa selittivät parhaiten viron- ja venäjänkielisten naisten työllistymistä. Ikääntyneiden maahanmuuttajanaisten näytti olevan erittäin vaikea löytää työtä. Suomeen alun perin työhön tulleet naiset työllistyivät parhaiten, seuraavaksi suomalaisen kanssa naimisiin tulleet naiset. Heikoimmin työllistyivät paluumuuttajina tulleet ja maahanmuuttajan kanssa avioituneet naiset. Huono-osaisuus kasautui yksinhuoltajaäitien kohdalla: he olivat ydinperheiden äitejä yleisemmin työttöminä eikä heillä ollut sosiaalisia verkostoja oman etnisen ryhmän ulkopuolella. Pääkaupunkiseudulla asuvat olivat työllistyneet muualla maassa asuvia paremmin. Esimerkiksi Pirjo PÖLLÄSEN Pohjois-Karjalassa haastattelemien venäjänkielisten naisten kohdalla maakunnan korkea

työttömyysaste ja pitkät välimatkat yhdessä autottomuuden kanssa olivat merkittäviä maahanmuuttajanaisten huonoa työmarkkina-asemaa selittäviä tekijöitä.

Useimmille tämän kirjan eri artikkeleita varten haastatelluille naisille työ näyttäytyy luonnollisena ja toivottavana osana elämää. Työ tuo elämän sisältöä ja taloudellista turvallisuutta. Esimerkiksi Aino SAARINEN tuo esiin sen, että omat ansiot olivat välttämättömiä myös monille venäläisille avioliittomuuttajille, sillä avio- ja avomiesten ansiotaso oli usein alhainen. Lisäksi suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä perustuu oletukseen molempien puolisoiden työssäkäynnistä. Monet kirjan maahanmuuttajanaisista ovat olleet mukana työelämässä jo omassa kotimaassaan ja työ on ollut heille merkityksellinen myös sosiaalisen elämän kannalta. Esimerkiksi PÖLLÄNEN tuo esiin entisen neuvostoliittolaisen yhteiskunnan sukupuolisopimuksen, jonka mukaan naisten piti osallistua työmarkkinoille miesten tavoin. Jo kotimaassaan korkeasti koulutettujen maahanmuuttajanaisten pääsy koulutustaan vastaavaan työhön Suomessa on ajankohtainen kysymys. VARJOSEN artikkelissa kuvattiin entisessä Neuvostoliitossa koulutuksensa saaneen lääkärin kokemuksia ja sitä, kuinka tärkeä hänelle oli ammatillinen identiteetti ja mahdollisuus oman työn jatkamiseen. Työnsaannissa toistuvina kompastuskivinä haastatellut naiset mainitsevat kielitaidon puutteellisuuden, riittämättömän tai sopimattoman koulutuksen, omat pelot ammattikulttuurien erilaisuudesta, työnantajien ja ylipäätään suomalaisten asenteet sekä lastenhoitoon liittyvät kysymykset.

Tämän kirjan artikkeleissa tutkitut, työelämään kiinni päässeet naiset ovat usein olleet päämäärätietoisia ja valmiita työskentelemään aluksi koulutustaan vastaamattomassa työssä. Esimerkiksi VARJOSEN kuvaama lääkäri teki työtä suomalaisessa tehtaassa, jotta hänen ei tarvitsisi ottaa vastaan sosiaalitukea. Pohjois-Karjalassa asuvat venäjänkieliset naiset puolestaan ottivat vastaan pätkätöitä, työskentelivät ns. työmarkkinoiden sisääntuloammateissa ja etnospesifeissä ammateissa kuten venäjän kielen opettajina ja toivoivat, että ajan myötä heidän työmarkkina-asemansa paranisi. Liisa HARAKKAMÄEN haastattelemat työelämässä mukana olevat naiset korostivat omaa ammattitaitoa ja varmuutta omasta ammatillisesta pätevyydestä, rohkeutta tarttua tilaisuuteen, valmiutta osallistua lisäkoulutukseen, työharjoitteluun ja vapaaehtoistyöhön sekä valmiutta jopa vaihtaa ammattia ja etsiä uusia vaihtoehtoja niinä tekijöinä, jotka olivat edesauttaneet työllistymistä.

18.4. Kotoutuminen ja kotouttaminen

Suhde suomalaisiin ja suomalaiseen yhteiskuntaan määrittää monen maahanmuuttajanaisen ymmärrystä itsestä, omasta yhteisöstä ja kulttuurista. Identiteettien fokus voi kuitenkin olla yksilö- ja ryhmätasolla erilainen. Esimerkiksi monilla somalialaisilla

”islam” on identiteettien keskiössä, kun puolestaan Kosovon albaanit samastavat itsensä ensi sijassa ”kosovolaisuuteen”, vaikka ovatkin muslimeita.

Aikaisempien tutkimusten perusteella tiedämme, että suomalaisten asenteet eri maahanmuuttajaryhmiä kohtaan ovat erilaiset. Tässä yhteydessä merkityksellistä on myös se, millä tavoin oma tausta näkyy katukuvassa ja miten sen voi peittää. Venäläiset tai virolaiset voivat peitellä, jopa kieltää, taustansa välttämällä äidinkielensä puhumista, mutta esimerkiksi afrikkalaisilla jo suomalaisista poikkeava ihonväri tai pukeutumistyyli yleensä paljastaa ”maahanmuuttajuuden”. Somaleiden syrjintäkokemukset Suomessa ovat erittäin tavallisia, mutta myös artikkeleiden virolaiset ja venäläiset naiset ovat kohdanneet paljon ennakkoluuloja ja häirintää –”ryssittelyä” ja ”huorittelua”. Esimerkiksi Aino Saarisen tutkimushankkeessa yhtä lukuun ottamatta kaikki 30-vuotiaat ja sitä nuoremmat olivat kokeneet prostituutioviritteistä ehdottelua, tuijottelua ja koskettelua. Haastatellut kertoivat myös puolisonsa, alle kouluikäisten lastensa ja jopa vierailulla olleen yli 70-vuotiaan äidin häirinnästä. Leimautumisen pelko muutti venäläisnaisten pukeutumis-, liikkumis- ja vapaa-ajankäyttötapoja.

Saarisen mukaan ruumiillista ja seksuaalista integriteettiä koskevat loukkaukset ovat yhteydessä syrjäytymiseen työmarkkinoilta ja edelleen sosiaaliturvaa koskevien oikeuksien heikentymiseen. Lisäksi kulttuurisen tunnustuksen puuttuminen vaikeuttaa venäläisnaisten Suomeen juurtumista ja samalla etäännyttää heitä omasta kulttuurisesta yhteisöstään eli edistää syrjäytymistä. Tilanne kyseenalaistaa ”naisystävällisen” pohjoismaisen lainsäädännön ja esimerkiksi Suomen kansalaisuuden myötä periaatteessa avautuvat poliittiset oikeudet.

Kirjan artikkeleista nousevat esiin eri syistä Suomeen tulleiden naisten erilaiset elämäntilanteet, tarpeet ja mahdollisuudet esimerkiksi tiedon ja palvelujen saantiin. Erityisenä ryhmänä erottuvat avioliittomuuttajat, jotka tulevat naimisiin Suomeen joko suomalaisen tai maahanmuuttajataustaisen kanssa. Heidän kohdallaan maanmiesten ja -naisten sekä aviopuolison rooli tiedonlähteenä korostuu. Suomalainenkaan puoliso ei kuitenkaan takaa sitä, että vaimo saisi riittävän tiedon tarvitsemistaan palveluista tai tarjolla olevista etuuksista, kuten esimerkiksi Minna Zechner toteaa. Riippuvaisuus puolisosta tekee maahanmuuttajanaisesta myös haavoittuvan perheväkivaltatilanteessa, erityisesti jos oma oleskelulupa on myönnetty parisuhteen nojalla. Saarisen mukaan venäläisnaiset puhuvatkin ”lusimisesta” aikana, jolloin väkivaltaa pyritään sietämään kunnes on mahdollista saada omakohtainen oleskelulupa. Golan haastattelemat intialaiset ja nepalilaiset työmuuttajien vaimot olisivat kaivanneet Suomeen tultuaan englanninkielisiä palveluja ja tiedotteita, mutta niitä ei ollut tarjolla.

Marja Tiilikaisen tutkimien somaliäitien kokemusten perusteella näyttää siltä, että suomalainen viranomaisjärjestelmä näyttäytyy jähmeänä ja kulttuurisesti vieraana verrattuna siihen, kuinka ylirajainen perheverkosto pyrkii ja pystyy vastaamaan somalinaisten ongelmiin esimerkiksi lasten kasvatukseen, sairauden hoitoon ja avioeroon liittyvissä ongelmatilanteissa. Artikkelissa oleva esimerkkitarina osoittaa, että esimerkiksi islamilaisten avioerojen osalta tulee pohtia sitä, kuinka Suomessa asuvien musliminaisten oikeudet voidaan turvata. Tiilikainen toteaa, että katseen suuntautuminen pelkästään kotoutumiseen ja suomalaisessa arjessa tapahtuviin kohtaamisiin voi peittää näkyvistä transnationaalisen perhetodellisuuden. Perheiden monimuotoisten sosiaalisten tilanteiden selvittäminen on lähtökohta maahanmuuttajaäitien ja -isien kokemusten ja tarpeiden ymmärtämiselle.

Yhdistystoiminta tarjoaa maahanmuuttajanaisille yhden foorumin aktiiviseen osallistumiseen, uuden oppimiseen ja jaettujen identiteettien luomiseen. Miikka Pyykkösen arvion mukaan Suomessa toimii 30–40 maahanmuuttajanaisten yhdistystä. Erityisesti pakolaisina maahan tulleet ovat olleet aktiivisia yhdistysten perustajia. Suurin osa uusista naisyhdistyksistä on monietnisiä ja -kulttuurisia. Ne pyrkivät edistämään naisten kotoutumista ja tiedottamaan heille oikeuksista naisina. Yksietnisissä naisten yhdistyksissä pyritään usein edistämään oman kulttuurin ja naisidentiteetin säilymistä, mutta samalla nekin tarjoavat naisille uusia toiminnan ja omaan asemaan vaikuttamisen väyliä. Yksietnisillä yhdistyksillä on myös lähtömaihin suuntautuvaa toimintaa esimerkiksi kehitysyhteistyöprojektien muodossa. Yhdistysten syntyyn ovat merkittävästi vaikuttaneet naisten oman toimijuuden lisäksi kotouttamislakia seuranneet paikalliset kotouttamisohjelmat ja 1990-luvulla avautuneet mahdollisuudet saada rahoitusta projektitoimintaan EU:n rakennerahastoista ja Raha-automaattiyhdistyksestä. Ilmeisesti monien yhdistysten toimintaan on tullut voimakkaammin mukaan kotoutumiseen ja sukupuolten tasa-arvoon liittyviä kysymyksiä juuri sen seurauksena, että niitä rahoittajien ja suomalaisten viranomaisten taholta korostetaan.

18.5. Lähitulevaisuuden haasteet ja tutkimuksen katvealueet

Tekemänsä tilastollisen tarkastelun perusteella Tuomas Martikainen ennakoi seuraavia lähitulevaisuuden kehityslinjoja Suomen maahanmuuttajataustaisen väestön osalta: Vuoteen 2010 mennessä vähintään 20 000 maahanmuuttajataustaista lasta tulee aloittamaan peruskoulun. Vuoteen 2015 mennessä vähintään 33 000 maahanmuuttajataustaista tulee siirtymään toisen asteen koulutukseen tai suoraan työelämään. Tätä ikäryhmää koskevat myös parisuhteet ja alkava avioituminen. Samaan aikaan myös 27 000

nyt 15–24-vuotiasta nuorta on opiskelemassa ja siirtymässä työelämään. Nykyiset 64 000 työiässä olevaa maahanmuuttajataustaista perustavat perheitä, saavat lapsia ja osallistuvat työelämään. Vuoteen 2025 mennessä vähintään 27 000 maahanmuuttajataustaista siirtyy eläkkeelle. Voidaan siis todeta, että seuraavien 15 vuoden kuluessa maahanmuuttajiin liittyvät kysymykset tulevat huomattavasti monipuolistumaan: työllisyysongelmien rinnalle nousevat muun muassa koulutukseen, monikulttuuriseen identiteettiin ja ikääntymiseen liittyvät seikat.

Muuttoiällä on suuri vaikutus maahanmuuttajan elämäntilanteeseen. Monissa kirjan artikkeleissa lasten ja nuorten tilanne nousee keskeisesti esille. Lisäksi on syytä huomata, että maahanmuuttajista noin viidennes kuuluu ns. 1½-sukupolveen eli alle 15-vuotiaana Suomeen muuttaneisiin. Heidän tilanteensa eroaa merkittävästi sekä aikuisina muuttaneista että maahanmuuttajien lapsista. Jatkossa maahanmuuttajasukupolvet sekä eri ikäryhmiin kuuluvat maahanmuuttajat tulee ottaa huomioon niin käytännön kotouttamistyössä, palveluissa kuin tutkimuksessakin. Lisäksi maahanmuuttajaperheisiin, yksinhuoltajuuteen, erityisesti mies-sukupuoleen ja kansainvälisiin parisuhteisiin liittyvälle tutkimukselle on selvä tarve.

Nykyisiä yleisesti käytettyjä maahanmuuttajatilastoja on syytä jatkossa kehittää niin, että ne kuvaisivat nykyistä paremmin myös maahanmuuttajasukupolvia sekä lähtöalueiden ja muuttosyiden dynamiikkaa. Muutos on tärkeä, sillä nyt yleisimmin käytetyt taustamuuttujat kansalaisuus ja vieraskielisyys eivät enää kuvaa Suomen maahanmuuttajataustaista väestöä erityisen hyvin. Suomenkielinen maahanmuuttoon ja maahanmuuttajiin liittyvä käsitteistö ei myöskään ole riittävä kuvaamaan yhä monimuotoistuvaa ja monikulttuuristuvaa suomalaista yhteiskuntaa. Käsitteet kuten ”maahanmuuttaja”, ”toinen sukupolvi” ja ”seka-avioliitot” sisältävät monia ongelmallisia taustaoletuksia, joita olisi hyvä avata ja pohtia.

Maahanmuuton ja suomalaisen maahanmuuttopolitiikan sukupuolittuneisuutta ja siinä mahdollisesti esiintyviä sukupuolisesti syrjiviä piilorakenteita tulee jatkossa tarkastella lähemmin. Esimerkiksi lainsäädännölliset tekijät voivat luoda sukupuolittuneita rakenteita, jotka ylläpitävät eriarvoistavia olosuhteita esimerkiksi kansainvälisissä parisuhteissa.

Tämän kirjan artikkeleissa on konkretisoitunut maahanmuuttajanaisten suuri kirjo niin taustoiltaan, tavoitteiltaan kuin nykyisiltä elämäntilanteiltaan. Jatkossa on syytä tarkastella monista eri syistä ja eri koulutustaustoista Suomeen tulevien naisten ja heidän perheidensä tarpeita esimerkiksi palvelujen, kielenopetuksen ja koulutuksen suhteen. Tähän saakka on yleensä ajateltu, että Suomeen tulevien maahanmuuttajien kotoutuminen merkitsee samalla maahanmuuttajien jäämistä Suomeen. Kirjan artikkeleiden pohjalta voidaan kuitenkin todeta, että maahanmuuttajilla voi olla muitakin

vaihtoehtoja. Esimerkiksi GOLAN haastattelemat Intian niemimaalta tulleet IT-puolisot ja ZECHNERIN haastattelemat kiinalaiset näkivät Suomesta muuttamisen johonkin kolmanteen maahan mahdollisena. Tällaisilla suunnitelmilla on vaikutusta esimerkiksi valittaessa lasten koulua ja opetuskieltä. Myös monien maahanmuuttajien ylläpitämät transnationaaliset suhteet kertovat siitä, että tulevaisuus ei ole välttämättä ainoastaan Suomeen orientoitunutta. Viimeistään eläkkeellä saatetaan suunnitella paluuta entiseen kotimaahan. Tilannetta heijastelee ehkä myös se, että pakolaiset ja erityisesti EU:n ulkopuolelta tulleet avioliittomuuttajat ovat olleet kiinnostuneempia Suomen kansalaisuudesta kuin työmuuttajat ja länsimaista tulleet avioliittomuuttajat. Olisikin syytä tutkia myös maahanmuuttajien muuttoa pois Suomesta – ja mahdollista muuttoa tänne takaisin.

Aluenäkökulma maahanmuuttajanaisten elämään Suomessa tuli esiin lähinnä Pirjo PÖLLÄSEN artikkelissa venäjänkielisistä naisista Pohjois-Karjalassa sekä Aino SAARISEN artikkelissa venäläisistä naisista Suomen, Norjan ja Ruotsin pohjoisimmissa osissa. Aluenäkökulman vähäisyys heijastanee maahanmuuttajien ja myös alan tutkijoiden keskittymistä pääkaupunkiseudulle ja eteläiseen Suomeen sekä tutkimuksen suhteellista vähäisyyttä. Tutkimuksessa on syytä lisätä aluenäkökulmaa ja tarkastella sitä, miten Suomen eri alueiden maantieteelliset ja rakenteelliset tekijät vaikuttavat maahanmuuttajien mahdollisuuksiin ja kotoutumiseen.

Asiasanahakemisto

Akkulturaatio 25–26
Ammattialahierarkia 326–327, 329
Ammattitutkinto 386
Ansiotyö 126–127, 131–132, 139, 285–287, 297–298, 303
Assimilaatio 19
Asuminen 97–99, 223, 240, 269–270, 317, 355, 403
Auktoriteetti 28, 167, 201, 274, 286
Auttamisverkostot 221, 223
Avioero 77–78, 82, 134–135, 239–240, 269, 278–281, 283, 307, 351, 402, 406
Balkan 70, 73, 75, 79
Baltian maat 41–42, 52–53, 56, 292, 361
Barentsin alue 126–127, 134
Diaspora 23, 28, 70–72, 106, 110, 122, 266–283
Diskriminaatio 127, 141
Dokumentoimaton maahanmuutto 22, 315
Entinen Neuvostoliitto 18, 22, 30–31, 39–56, 60, 125–133, 148–158, 191, 194, 205, 209, 211, 218, 225, 228, 254, 300–304, 314–315, 322, 325, 335–376, 382, 392, 400, 404
Epävirallinen talous 288
Etninen hierarkia 19, 25, 185, 251, 329, 335–336, 340
Etninen pääoma 325
Etninen vähemmistö 73, 101
Etnisyys 15, 17–19, 31, 61, 68–85, 94, 96, 98–99, 105–122, 313, 322, 335, 403
Etnospesifi ammatti 329, 367, 375, 392, 404
Globalisaatio 23
Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma 88, 138, 141, 245, 262–263, 386
Humanitaarinen maahanmuutto 22, 316
Huoltajuuspäätös 134, 279
Huostaanotto 259
Hybridisyys 19
Hyvinvointiregiimi 126, 138–139
Hyvinvointivaltio 262
Identiteetti 18–19, 28–29, 31, 63, 68–85, 89–102, 105, 108, 114, 118, 121–122, 125–142, 151, 156, 160, 197–212, 218–241, 346, 380, 404, 407
Inhimillinen pääoma 22, 30, 330, 337–338, 356, 385, 388
Integraatiopolitiikka 24
Internet 94, 115, 129, 192, 197, 204–205, 212, 266, 275, 402
Intersektionaalisuus 19
Islam (ks. muslimit) 26–27, 71, 84, 109–112, 118, 121–122, 267–283, 405–406
Islamilainen avioliitto 80, 269, 279–283, 406
Isovanhemmat 78, 96–97, 150, 194, 198, 203–208, 211, 219–223, 238, 274
Järjestetty avioliitto 80–81, 111
Kahtiajakautuneet työmarkkinat 335
Kaksikielisyys 236
Kansainvälinen adoptio 42, 46, 63
Kansainvälinen parisuhde 39, 46, 55–56, 61, 167, 407
Kansalaisuus 17–18, 38, 40, 46–48, 58, 95, 125–142, 193, 199–200, 283, 317–318, 322–323, 328, 336, 364, 369, 395, 408
Kansallisuus 18, 23, 73, 122, 169, 182, 318

Kasvatus 95, 194, 201–202, 205–207, 230–236, 240, 247, 252–263, 270–278, 282, 357, 373, 406
Kielitaito 29–30, 58, 63, 72–78, 93–94, 99, 130, 132, 152, 156, 166–167, 196, 203, 235–236, 250, 253, 257, 274, 300–303, 338, 343–349, 356, 365–366, 369–370, 375, 386–392, 395, 397, 405
Kiintiöpakolainen 18, 78
Kodinhoito 240, 253, 269, 271, 303
Koti 79, 99, 158, 165, 182, 190–213, 228, 238, 261, 266, 269, 277, 282–283, 298, 324, 340, 372, 402
Kotikieli 50, 99, 236, 343, 356
Kotouttamislaki 108, 117, 138, 254
Kotoutuminen 19, 24–26, 28, 57, 61, 96, 102, 108, 114–115, 253, 262–263, 283, 308, 312–330, 339, 380, 397–398, 404–408
Koulu 49, 61, 63, 72, 98, 154–155, 245–263
Koulutus 15, 29–30, 61, 63, 77, 93, 102–116, 130–131, 152, 156, 160, 235, 237, 245–263, 270, 286–308, 313, 318, 323–329, 338–339, 343–357, 365–370, 379, 384–398, 401, 403–407
Kreolisaatio 19
Kulttuurinen pääoma 30, 337–339
Kulttuuriperinne 111–113, 117
Laajennettu perhe (ks. suurperhe) 96–98, 101, 285–286, 303
Laajennettu äitiys 194, 212, 401
Lainsäädäntö 17, 44, 63, 89, 117, 139, 141, 165–166, 168, 267, 279–280, 407
Lasten hoito 72, 194, 196, 205–206, 221, 240, 246–247, 252, 257–263, 270–271, 324, 340, 401
Lohkoutunut kulttuurinen työnjako 19, 89, 335
Lumeavioliitto 135
Lähisuhdeväkivalta 117, 139, 165, 170, 178, 182–183
Maahanmuuttopolitiikka 30, 44, 315, 407
Maahanmuuttosyy 22, 41, 368
Maahantuloperuste 322–323, 328
Marginalisaatio 19
Matrifokaalisuus 149
Moniavioisuus 27, 56, 89, 269, 307
Monietninen yhdistys 109, 111–112, 114, 116, 118–119, 121–122
Muslimi (ks. islam) 26, 29, 44, 52–53, 72–80, 84, 106, 108, 118, 267–283, 293, 325, 400, 403, 406
Naisammatti 302, 323, 326, 329, 392
Naisiin kohdistuva väkivalta 28, 72–76, 87, 117, 127, 133–141, 163–185
Neuvola 202, 269, 410
Non–kommunikaatio 75
Oleskelulupa 18, 22, 24, 93, 133–135, 139, 141, 167, 253, 274, 288, 300, 315–317, 337, 339, 349, 355, 386, 405
Opiskelumuutto 22, 360
Pakkoavioliitto 76, 80–81, 161
Pakolainen 18, 22, 27, 32, 41, 66–67, 70, 75, 82, 267, 269–270, 282, 300, 310, 381–382, 393–394
Pakolaistausta 44, 46, 48, 50, 308, 383, 392
Pakotettu muutto 22, 267
Paluumuuttaja 18, 39–63, 106–109, 129, 132, 136–137, 147, 160–161, 174, 185, 191, 209, 253, 314–315, 336–337, 346, 349, 354–356, 388, 402–403
Paluumuutto 15, 22, 50, 63, 66, 195, 219, 317, 339, 382
Parisuhde 22, 26, 39, 46, 55–57, 63, 73, 83, 133–135, 139, 165–169, 219–228, 239, 306, 339, 359–361, 372, 375, 401, 405–407
Parisuhdeväkivalta 145, 165–166, 169–170, 182, 186–187
Patriarkaatti 20

Perhedynamiikka 28, 55, 306
Perheenyhdistäminen 15, 18, 22, 44, 48, 89, 223, 269, 275–282, 315, 317, 400
Perhekeskeisyys 71, 145, 239
Perhekäsitys 89, 220, 223, 231
Perhemuutto 337
Perhepäivähoito 247, 252, 257, 260–261
Perheväkivalta 76, 117, 121, 165–169, 306, 405
Pohjoismainen malli 127, 131, 133, 139
Primaarityömarkkinat 335
Puolikansalainen 141
Päivähoito 78, 98, 202, 245–263, 270, 297, 304
Raha– ja tavaralähetykset 94, 192, 213, 276, 402
Rasismi 118, 141, 161, 167, 250
Raskaus 167, 373, 394
Roolimallit 228–229
Ruumiillinen koskemattomuus 177
Ruumiillisuus 72–76, 271–277
Segregaatio 16, 19
Seka–avioliitto 26, 55, 181, 225, 249, 343, 351, 355, 407
Seksuaalinen häirintä 136–137, 140–141
Seksuaalinen väkivalta 174–179, 185, 403
Seksuaalisuus 28, 72–73, 85, 137, 139, 165, 171, 184
Sekundaarityömarkkinat 335
Siirtolaisuus 22, 285–287, 297
Sisääntuloammatti 375, 388, 404
Sosiaalinen konstruktionismi 218
Sosiaalinen pääoma 30, 273, 282, 330, 337–339, 347, 356, 388
Sosiaalinen sukupuoli 19
Sosiaalinen verkosto 22, 25–27, 79, 107–108, 114, 159–160, 192–193, 197–213, 220–224, 238, 258, 287–288, 306, 330, 335, 338, 351–357, 372, 375, 393, 395, 403
Sosiaalituki 131, 157, 270, 404
Sosiaaliturva 31, 77, 127, 131–132, 139–140, 157, 202, 280, 295, 298, 307, 401–402, 404–405
Stereotypia 19, 31, 306
Stigmatisoituminen 127
Suku 72, 76–85, 94, 97, 100–101, 129, 132, 150–159, 165, 190–213, 218–241, 251, 258, 266–283, 285, 287, 297–299, 306, 316, 372, 401–402
Sukupolvi 20, 26–28, 38–63, 75, 79, 96, 101, 132, 149, 219–220, 239, 285, 287, 314, 323, 328–330, 401–402, 407
Sukupuolittuneisuus 15, 21–27, 44, 52, 63, 112, 193, 288, 312–330, 400, 407
Sukupuolijärjestelmä 20, 29–30, 69, 288, 298, 324–325, 329, 403
Sukupuolikulttuuri 306–307
Sukupuolirakenne 23, 41, 44, 49
Sukupuolisensitiivisyys 312
Sukupuolisopimus 227, 360, 372–375, 404
Sukupuolistunut väkivalta 127, 133–139, 165, 184
Sukupuolittuneet työmarkkinat 52, 287, 302, 307, 312, 407
Sukupuolittunut väkivalta 165–166, 183
Sukupuolten välinen työnjako 227, 263, 270, 287, 307
Suurperhe ks. (laajennettu perhe) 27, 267, 271, 282,
Syrjintä 19, 29, 95, 141, 155, 161, 167–168, 271, 288, 297, 300, 302, 329–330, 337, 357, 339, 403, 405
Tasa–arvo 17, 108, 111–122, 125–126, 167–169, 227–228, 254, 263, 298, 324, 374, 406
Tavat 20, 75, 80–85, 94, 119, 153, 239, 270–274, 282, 287
Toimeentulo 29–30, 131–132, 226, 316, 360, 371, 373, 375

Toinen sukupolvi 16, 18, 39–40, 58, 60, 63, 407
Toiseus 160, 230, 232
Transnationaali eletty tila 193
Transnationaalinen perhe 31, 190–213, 218–241, 266–283, 402
Transnationaalinen sosiaalinen tila 190–192, 211
Transnationaalisuus 23, 120, 190–193, 213, 266–267, 317–318
Tuplalasikatto 325
Turvakoti 117, 134, 140, 170, 186–187
Turvapaikanhakija 18
Työharjoittelu 79, 156, 369, 384–385, 388, 390–391, 396–397, 404
Työkokemus 30–31, 93, 116, 130, 237, 297, 302, 325, 338, 373, 382–390
Työllistyminen 29, 139, 327, 336, 337, 339, 351–352, 359–376, 379–398, 403
Työllistymispolku 379
Työmarkkina–asema 29, 31, 34, 89, 102, 289–300, 309, 312–313, 316, 320–324, 326–330, 337–346, 360–366, 370, 373–376, 380, 403–404
Työmarkkinaintegraatio 29, 314
Työperäinen maahanmuutto 22
Työttömyys 29, 52, 130–132, 167, 196, 225, 237, 239–240, 270, 289, 294, 296, 307, 320, 322, 327–329, 355, 337, 341, 344–345
Työura 17, 79, 253, 300, 321–323, 328, 338
Täydennyskoulutus 156, 302, 357, 368
Ulkomaan kansalainen 17, 40, 42, 44, 47, 58, 181, 249, 252, 289, 314, 328, 336, 362, 364
Ulkomailla syntynyt suomalainen 39–41, 58, 60, 62
Urakehitys 287, 379, 381
Uskonto 111–115, 118–122, 236–239, 266, 269, 271, 273, 275–276, 281, 290
Uussuomalainen 18
Vapaaehtoinen muutto 22, 245
Vieraskielinen 44, 47, 50, 55, 58, 61, 249, 289, 292, 407
Ydinperhe 27, 78, 96–98, 101, 194, 209, 212, 220, 223, 285, 304, 350–351, 357, 402–403
Yhteisö 68, 73, 76–77, 83–86, 94, 96, 101–102, 105, 107–108, 110–111, 115, 119, 121–123, 126, 128–129, 131–132, 138–142, 149–153, 165, 192, 237, 255, 273, 283, 306, 388–389, 395–397, 401–402, 404–405
Yksietninen yhdistys 111–112, 117, 119–122
Yksinhuoltajuus 27, 31, 56, 267, 279, 282, 304, 307, 407
Ylirajainen hoivasuhde 23
Ylirajaisuus 89, 94–95, 192, 218–220, 224–225, 266, 282, 402, 406
Yrittäjyys 30, 288, 294–296, 304, 388, 393, 397
Äitiys 78–79, 85, 130, 138, 149, 192–195, 201–202, 205, 210, 212, 216, 240, 267, 271, 282, 303, 401, 403

Kirjoittajat

Gola, Lalita
MSc, tutkija, MONIKKO-projekti, Väestöliiton Väestöntutkimuslaitos (11/2005–11/2006)

Ellonen, Noora
YTM, lehtori, Tampereen yliopisto, Porin yksikkö

Forsander, Annika
VTT, tutkija, Helsingin yliopisto, Svenska social- och kommunalhögskolan, CEREN – Etnisten suhteiden ja nationalismin tutkimuskeskus (31.3.2007 asti)

Harakkamäki, Liisa
KM, jatko-opiskelija, Tampereen yliopisto, Kasvatustieteen tiedekunta

Hyvönen, Heli
VTM, KK, jatko-opiskelija, Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos

Jaakkola, Magdalena
Sosiologian dosentti, erikoistutkija, Kuntoutussäätiö

Joronen, Tuula
VTM, tutkija, Helsingin kaupungin tietokeskus

Korhonen, Kaija
Yht. yo, tutkimusapulainen, Poliisiammattikorkeakoulu

Martikainen, Tuomas
FT, tutkija, MONIKKO-projekti, Väestöliiton Väestöntutkimuslaitos (8/2005–3/2007); Suomen Akatemian tutkijatohtori, Åbo Akademi (4/2007–3/2010)

Pyykkönen, Miikka
YTT, lehtori, Jyväskylän yliopisto, kulttuuripolitiikan maisteriohjelma

Pöllänen, Pirjo
YTM, tutkijakoulutettava, Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos ja Yhteiskuntapolitiikan laitos

Reuter, Anni
VTM, tutkija, Kuntoutussäätiö

Saarinen, Aino
Dosentti, tutkija, Helsingin yliopisto, Aleksanteri-instituutti

Siim, Pihla
FM, perinteentutkimuksen jatko-opiskelija, Joensuun yliopisto; tutkijakoulutettava, Aleksanteri-instituutti

Säävälä, Minna
PhD, tutkija, Väestöliiton Väestöntutkimuslaitos

Tiilikainen, Marja
FT, tutkija, Helsingin yliopisto, Sosiologian laitos; MONIKKO-projekti, Väestöliiton Väestöntutkimuslaitos (4/2007–12/2007)

Varjonen, Sirkku
VTM, jatko-opiskelija, Helsingin yliopisto, Sosiaalipsykologian laitos

Zechner, Minna
YTM, tutkija, Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos